

ΘΕΜ
190

ΠΡΑΚΤΙΚΑ

ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

ΛΕΙΤΟΥΡΓΩΝ Μ. ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

ΕΙ. ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΑΛΕΞΗ ΔΗΜΑΡΑ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
1938

ΠΡΑΚΤΙΚΑ

ΤΥΠΟΤΥΠ

ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ Μ. ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

ΣΤ. ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ
ΜΕΛΕΤΗΤΗΣ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΕΞΕΔΟΘΗ ΥΠΟ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΑΠΟΤΕΛΕΣΘΕΙΣΗΣ ΕΚ ΤΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΩΝ ΝΑΟΥΜ ΛΙΑΚΟΥ, ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ
ΧΑΤΖΗΑΝΔΡΕΟΥ, ΜΠΑΜΠΗ ΝΙΝΤΑ ΚΑΙ ΦΩΤΙΟΥ ΚΑΝΙΣΤΡΑ

Πρὸς

τοὺς κ.κ. ἐκπαιδευτικοὺς λειτουργοὺς

τῆς Ε'. Ἐκπαιδευτικῆς Περιφέρειας

Ἐχοντες πρὸς ὀφθαλμῶν τὰς δικτάξεις τοῦ Ἀρθ. 42 τοῦ Νόμου 4373 «περὶ διανομῆς τῶν σχολείων τῆς Μ. Ἑκπ. τῶς» διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 3 ἐ. ἡμετέρας πράξεως ἀπεφασίσαντες τὴν σύγκλησιν ἐν Θεσ/νίκῃ συνεδρίου τῶν λειτουργῶν τῆς Μ. Ἑκπαιδευτικῆς τῆς 5ης Ἑκπαιδ. Περιφέρειας κατὰ τὰ ἀπ' 12—15 Ἰουλίου ἐ. ἡ. χρονικὸν διάστημα. Θέματα πρὸς συζήτησιν κατὰ τὸ συνέδριον τοῦτο ὀρίσκαμεν τὰ κατωτέρω:

- 1) Διδασκαλία τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν
- 2) Διδασκαλία τῆς Γραμματικῆς (τῆς κυρίως Γραμματικῆς καὶ τοῦ Συντακτικοῦ)
- 3) Διδασκαλία τῶν νέων Ἑλληνικῶν
- 4) Διδασκαλία τῆς Ἱστορίας
- 5) Σχολικὸς βίος τῶν μαθητῶν.

Ἡ ἀρχαία μὲς ἑλληνικὴ φιλολογία εἶναι τὸ θεμέλιον, ἐφ' οὗ στηρίζεται ὁ νεώτερος ἡμῶν ἑλληνικὸς πολιτισμὸς, ἀλλὰ καὶ ὁ πολιτισμὸς ὁλοκληροῦ τῆς ἀνθρωπότητος, εἶναι ἡ ἀέναος δροσερὰ πηγὴ ἐξ ἧς ἀντλεῖ ζωὴν διαρκῶς τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα. «Μόλις ἀνοίξῃ κανεὶς ἕνα ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους μὲς συγγραφάς, γράφει Γερμανὸς φιλόσοφος, ἔστω καὶ δι' ἡμίσειαν ὥραν ἀισθάνεται ἀμέσως τὸν ἐκτὸν τοῦ ἀναπαυμένου ἀνακουρισθέν, ἐξυγνιζόμενον ὕψωμένον καὶ ἐνδυνάμωμένον. Φαντάζεται ὅτι καταπαύει τὴν διψάν του ἀπὸ τῆς καθαρῆς νεῖρας δροσερᾶς πηγῆς, ποὺ βγαίνει ἀπὸ μέσα ἀπὸ τὸν βράχον». Καὶ ἄλλος πάλιν ἀπὸ τοὺς μεγάλους Γερμανοὺς ποιητὰς ἔδωκεν τὴν ἐξ ἧς ὠραίαν συμβολὴν «Μελετᾶτε τοὺς μεγάλους ἀνδράς τῶν περασμένων αἰώνων, ποὺ τὰ ἔργα τῶν διεισέροσαν ἐπὶ αἰῶνας τώρα τὴν ἰδίαν ἀξίαν καὶ τὴν ἰδίαν ὑπόληψιν. Ὁποῖος ἔχει ἀληθινὰ μεγάλην ψυχὴν, θὰ αἰσθανθῇ μόνος του τὴν ἀνάγκην αὐτῇ. Καὶ ἀκριβῶς ἡ ἀνάγκη αὕτη τῆς ἐπικοινωνίας, μὲ τοὺς μεγάλους μὲς προκατόχους εἶναι δεῖγμα σπουδαίας ἀποστολῆς. Μελετήσατε τὸν Σαίξπηρ, μελετήσατε τὸν Μολιέρου, ἀλλὰ πρὸ πάντων μελετᾶτε τοὺς Ἕλληνας καὶ πάντοτε τοὺς Ἕλληνας».

Ἡ ἀρχαία μὲς φιλολογία ἀνέκαθεν προσέκλινεν ἰσχυρότατα τὸ ἐνδιαφέρον ὁλοκληροῦ τοῦ πολιτισμένου κόσμου καὶ ποτὶς τὰς γενομένας ἐπὶ ταύτης ἐρεῦνας πρὸς ὅλας τὰς κατευθύνσεις, παρουσιάζει ἐκάστοτε καὶ νέας ἀπόψεις, ὥστε πολὺ δικαίως ἐλέχθη ὑπὸ νεωτέρου μεγάλου φιλολόγου, ὅτι ὁλόκληρος ἡ ἐργατικὴ τῶν προγενεστέρων γενεῶν προπρακτικὴ μόνον ὑπῆρξε καὶ τὸ θεμέλιον, ἐφ' οὗ ἡμεῖς μόνον σήμερον ἀργίζομεν νὰ οικοδομήσωμεν τῆς ἐπιτήμης μὲς τὸ οἰκοδόμημα καὶ ὅτι νῦν προβλήματα χρῆζοντα ἐρεῦνης καὶ λύσεως προβάλλουν εἰς κάθε μὲς βῆμα. Καὶ τὸ μᾶθημα τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν κατέχει ἐξέχουσαν θέσιν μεταξὺ τῶν μαθημάτων, τὰ ὅποια διδάσκονται εἰς τὰ σχολεῖα τῆς Μ. Ἑκπ. τῶς εἴτε ταῦτα εἶναι κλασσικὰ γυναικεία, εἴτε παρὰ κλασσικὰ. Διὰ τοῦτο σπουδαιότητα σημεῖον ἔχει διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ, τὸν ὅποιον ἐπιδιώκει τὸ μᾶθημα τοῦτο ἐν τοῖς σχολείοις τῆς Μ. Ἑκπ. τῶς ἡ βαθεῖα γνῶσις ἐκ μέρους τῶν ἐντεταλμένων νὰ διδάξωσι τὸ μᾶθημα τοῦτο κατὰ πρῶτον τῆς ὕλης, τὴν ὅποιαν πρόκειται νὰ διδάξωσι καὶ κατὰ δεῦτερον τῆς μεθόδου, καθ' ἣν θὰ προσφέρωσι τὴν ὕλην ταύτην εἰς τοὺς τοοπίους των. Ἀμέσως σχετιζόμενον πρὸς τὸ πρῶτον εἶναι καὶ τὸ δεῦτερον ὑπὸ συζήτησιν θέμα τῆς διδασκαλίας τῆς Γραμματικῆς. Ἡ Γραμματικὴ ἀπαιτεῖ τὴν ἀπαραίτητον κλεῖδα πρὸς κατανόησιν τοῦ περιεχομένου καὶ τῶν νοημάτων τῶν κειμένων, διότι εἶναι ἀξιοσημείωτος ἡ γνῶσις τῆς ἀρχαίας ἡμῶν γλώσσης, ἂνευ ἀσφαλοῦς γνώσεως τῆς γραμματικῆς τῆς γλώσσης ταύτης, καὶ διὰ τῆς

γραμματικής και μόνης επιτυγχάνεται ή συνειδητή κατανόησις τῆς γλωσσικῆς μορφῆς τῆς ἀρχαίας ἡμῶν φιλολογίας. Ἐκ τῆς ἀρχαίας ἡμῶν φιλολογίας προέκυψε καὶ συνέβη καὶ ταύτης εἶναι καὶ ἡ νεωτέρα ἡμῶν φιλολογία. Καὶ ἔργον τοῦ σχολείου εἶναι νὰ διδάξῃ τοὺς μαθητὰς τὴν ιστορικὴν ἐξέλιξιν τῆς λογοτεχνίας μας καὶ νὰ εἰσαγάγῃ τοὺς μαθητὰς εἰς τὴν ὑπάρχουσαν πνευματικὴν ζωὴν καὶ τὰς ὑπαρχούσας πολιτιστικὰς ἀξίας τοῦ ἔθνους καὶ τῆς ἐποχῆς των, ὥστε στηρίζουμεν οὕτω ἐπ' αὐτῶν κατ' ὅσον νὰ συνεχίσουν ἢ νὰ διχρουθιῶνται ὅτι εὐρήκαν. Ὁ ἀρχαῖος ἐλληνικὸς πολιτισμὸς καὶ ὁ νεοελληνικὸς δὲν ἀποτελοῦν δύο κόσμους ξεχωριστοὺς ἑκείνους μόνον συνδεομένους, εἶναι στάδια μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ιστορικῆς ἐνότητος καὶ τῆς ἐνότητος ταύτης συνειδητοῦν πρέπει νὰ ἔχῃ, ὅστις ἐξετάζει εἴτε τὸν ἓνα εἴτε τὸν ἄλλο πολιτισμὸν. Εἶναι ἀναγκαῖον λοιπὸν καὶ ἐνταῦθα νὰ γνωρίζωμεν καὶ αἰθανώμεθα καλῶς τὴν νεοελληνικὴν λογοτεχνικὴν πρωτίτως, διὰ νὰ μένωμεν κατόπιν καὶ πᾶς θὰ τὴν διδάξωμεν, ὥστε καὶ τὰ παιδιὰ νὰ τὴν ἐννοήσουν καὶ νὰ τὴν αἰσθανθῶν.

Καὶ τὸ μέλημα τῆς ιστορίας ἐν τοῖς σχολείοις τῆς Μ. Ἑκπ/σεως εἶναι ἀνάγκη εἶπερ ποτε νὺν νὰ καταλάβῃ τὴν προσήκουσαν θέσιν ἐν τῷ ὅλῳ μορφωτικῷ ἔργῳ τοῦ σχολείου. Πρὸς τοῦτο δὲν ἔρχετ' ὁ μόνον νὰ κατανοήσωμεν καὶ ἐξηγηθῶμεν τὰ ἱστορικὰ φαινόμενα, εἶναι ἀνάγκη, στηρίζουμεν καὶ εἰς τὰς μορφωτικὰς ἀξίας τῆς ιστορίας καὶ δὴ τῆς ιστορίας τοῦ ἔθνους μας, νὰ θεωρήσωμεν πρώτιστον μας καθήκον νὰ στρέψωμεν ἀμερίστον τὴν προσοχήν μας εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ ἱερωτέρου καθήκοντος, τὸ ὅποιον ἔχομεν ὡς Ἕλληνες διδάσκαλοι, νὰ διηγάμεν διὰ τῶν ἀξιών τούτων τὸν χαρακτήρα τῶν προρικών ἡμῶν καὶ δικαιωθῶμεν τοὺς εἰς τελείους Ἕλληνας πολίτας, ἀφωσιωμένους εἰς τὴν ἐλληνικὴν πατρίδα, Ἕλληνας μὲ ἀκμαίαν ἐθνικὴν καὶ κρατικὴν συνειδήσιν.

Ἀλλὰ τὸ σχολεῖον δὲν τερματίζει τὴν ζωὴν αὐτοῦ μὲ τὸ πέρας τοῦ ἡμερησίου ὁρολογίου προγράμματος. Τὸ σχολεῖον εἶναι ἡ οἰκογένεια ἐν εὐρυτέρῳ κύκλῳ καὶ τὸ διδασκτικὸν ἡ οἰκογενειακὴ ἐστὶν, περὶ τὴν ὁποίαν διημερεύοντες εὐρίσκωμεν τὴν διανοητικὴν ψυχικὴν καὶ σωματικὴν θαλπωρὴν καὶ τόνωσιν οἱ τῶν τοῦ σχολείου, τὰ πνευματικὰ τῆς μεγαλειότητος οἰκογενεῖας ταύτης τέκνα.

Πᾶσαι αἱ ἀνωτέρω σκέψεις ἔδωσαν εἰς ἡμᾶς τὴν ἀπορροὴν νὰ ὀρίσωμεν πρὸς συζητήσιν τὰ ὡς ἄνω θέματα. Καὶ θὰ ἀναλάβωσι μὲν τὴν εἰσήγησιν ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω θεμάτων ἑμπεριὸν ἀπὸ τοῦ θεωρίας καὶ πράξεως συνάδελφον, εἶναι ὅμως ἀπόλυτος ἀνάγκη νὰ προστεθῇ εἰς ταῦτα, ἐποικοδομητικῶς καὶ τὸ πόσιμα τῆς θεωρητικῆς μορφώσεως καὶ τῆς ἐκ τῆς πράξεως πείρας ὅλων τῶν συναδέλφων καὶ δὲν ἀμφιβάλλομεν ὅτι πάντες οἱ κ.κ. συνάδελφοι ἔχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν τὰ ὡς ἄνω ὀρισθέντα θέματα θὰ προθυμοποιηθῶσι συμπληρώνοντες καὶ συστηματοποιούντες τὰς γνώσεις των νὰ συντελέσωσι διὰ τῆς συμμετοχῆς των ἐν τῇ συζητήσει εἰς τὴν πρόοδον τῶν ἐργασιῶν τοῦ συνεδρίου καὶ τὴν ἐπίτευξιν τοῦ πρὸς τούτου ἐπιδιωκόμενου ὑψηλοῦ σκοποῦ, ὁ ὁποῖος ἐν τῇ προκειμένῃ περιπτώσει δὲν δύναται νὰ εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὴν προαγωγὴν τῶν γνώσεων ἡμῶν αὐτῶν καὶ οὕτω τὴν ὀρθοτέραν διάπλασιν τοῦ νοῦ καὶ τῆς καρδίας τοῦ Ἑλλήνος μαθητοῦ.

Τοῦ συνεδρίου θὰ μετὰσχωσιν ὑποχρεωτικῶς πάντες οἱ ἐν Θεσ/νίκῃ λειτουργοὶ Μέσης Ἑκπαιδύσεως, προκρίτικαὶ δὲ οἱ τῶν λοιπῶν πόλεων τῆς Ἑλ/κιδ. περιφέρειας ἰδίᾳ δαπάνῃ. Ὁἱ ἄλλοι δὲ νὰ ἐλπίζωμεν ὅτι καὶ οἱ δεύτεροι θὰ φιλοτιμηθῶσι νὰ συμμετάσχωσι τοῦ συνεδρίου τούτου δεδομένου ὅτι ἡ ἐκ τούτου ὠφέλεια θὰ εἶναι πολλὰπλῶς μεγάλη.

Τὰς τεχνικὰς λεπτομερείας τοῦ συνεδρίου θέλει κανονίσαι ἐιδικῇ ἐξ ἐκπαιδευτικῶν καὶ λειτουργῶν τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τὴν προεδρίαν ἡμῶν ἐπιτροπῇ.

Τοὺς κ.κ. Διευθυντὰς τῶν σχολείων παρακαλοῦμεν, ὥπως κοινοποιήσωσιν ἑκάστος τὴν παρούσαν εἰς τοὺς κ.κ. συναδέλφους τοῦ ὑπ' αὐτὸν σχολείου ἐν συνεδρίῳ τοῦ ταχύτερον, ἀναφέρωσι δὲ ἡμῖν τοῦτο.

Μετὰ τιμῆς

Ὁ Γενικὸς Ἐπιθεωρητὴς

τῆς Ἑλ/κιδ. Ἑκπαιδευτικῆς Περιφέρειας

Δ. ΜΙΣΥΡΑΝΣ

ΣΥΝΕΔΡΙΟΝ ΛΕΙΤΟΥΡΓΩΝ Μ. ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ Ε' ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΠΡΩΤΗ ΗΜΕΡΑ 14 ΙΟΥΛΙΟΥ 1937

Παρουσία του Σεβασμιωτάτου 'Επισκόπου 'Ολύμπου κ. Μαξίμου Καλλινίκου Χαραλαμπίκη ως αντιπροσώπου του 'Αρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης, του κ. 'Υπουργού Γενικού Διοικητού Μακεδονίας κ. Κιρίμη, του Διοικητού του Γ.Σ.Σ. στρατηγού κ. Πολίτη, του Γενικού Γραμματέως της Γεν. Διοικήσεως κ. Καραθεοδώρου, του Πρωτάνεως του Πανεπιστημίου κ. Παπαδάκη και υπερτριακοσίων ανωτέρων και κατωτέρων λειτουργών της Μ. 'Εκπαιδεύσεως της Ε' 'Εκπαιδευτικής Περιφέρειας, το συνέδριον ήρξατο τῶν ἔργασιών του ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ θεατρίου τοῦ νεοδηγίου περικαλλοῦς κτιρίου τοῦ Β' Γυμνασίου 'Αρρέων Θεσσαλονίκης ὥραν 9.15 ἀκριβῶς τῆς 14ης 'Ιουλίου 1937.

Ὁ κ. Μισυρλής (Γεν. 'Επιθεωρητής, Διητῆς, ἐκπαιδεύσεως Μακεδονίας) Πρόεδρος τοῦ Συνεδρίου.

Τὸν λόγον ἔλαβε πρῶτος ὁ γεν. 'Επιθεωρητής τῆς Ε' ἐκπαιδευτικῆς περιφέρειας κ. Δ. Μισυρλής εἰπὼν τὰ ἑξῆς:

Κύριε 'Υπουργέ, Θεοφιλέστατε, κυρταί και κύριοι.

Εὐχαριστῶ θερμῶς τὸν κ. 'Υπουργὸν Γεν. Διοικητὴν Μακεδονίας, διὰ τὴν τιμὴν μετὴν ὅποιαν περιέβαλε πάντας ἡμᾶς, καὶ εὐρεστέῃ διὰ τὴν τιμῇ διὰ τῆς παρουσίας τοῦ τῶν ἑταίρων τῶν ἐργασιῶν τοῦ συνεδρίου ἡμῶν τοῦτο.

Εὐχαριστῶ θερμῶς τοὺς σεβαστοὺς ἀντιπροσώπους τῆς 'Εκκλησίας, τῆς Πολιτείας καὶ τοῦ Δήμου Θεσσαλονικέων, οἱ ὅποιοι διὰ τῆς παρουσίας των εὐηρεσθήσαν νὰ τιμῇσιν τὸ συνέδριον ἡμῶν.

Εὐχαριστῶ ὡσαύτως πάντας τὰ ἀξιότιμα μέλη τῆς Κοινωνίας Θεσσαλονίκης, τὰ ὅποια εὐγενῶς ἠθέλησαν νὰ τιμῇσιν διὰ τῆς παρουσίας των τὸ συνέδριον τοῦτο τῶν ἐκπαιδευτικῶν λειτουργῶν τῆς Μέσης 'Εκπαιδεύσεως τῶν διαμορφωτῶν τῆς ἐφηβικῆς ψυχῆς τῆς νέας γενεᾶς τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας.

Ἡ παρουσία τῶν ἐπιλέκτων τῆς 'Εκκλησίας, τῆς Πολιτείας καὶ τῆς Κοινωνίας εἰς τὸ 'Εκπαιδευτικὸν τοῦτο Συνέδριον, ἀποδεικνύει μετὰ πόσῃ ἐκτίμῃσιν καὶ στοργῇ περιβάλλεται τὸ ἔργον τοῦ διδασκάλου ἐν τῇ Κοινωνίᾳ καὶ κατ' ἀκολουσίαν πόσῃ βαρύνει τὴν καὶ ση-ασίαν ἐνέχει τοῦτο εἰς τὴν ἐξέλιξιν καὶ πρόοδον τοῦ ἔθνικου καὶ κρατικοῦ ἡμῶν ὀργανισμοῦ.

Μὲ εὐκρινὴν χαρὰν σὰς χαιρετίζω, ἀγαπητοὶ συνάδελφοι τῆς Μέσης ἐκπαιδεύσεως, καὶ μετὰ βαθεῖαν εὐχαρίστησιν ἀντικρύζω τὴν σημερινὴν συγκέντρωσίν σας. Ἡ προθυμία, μετὰ ὅποιαν ὁπεύσατε νὰ προσέλθῃτε εἰς τὸ Συνέδριον αὐτό, ἀποδεικνύει τὸν ζῆλον πρὸς τὸ διδασκικὸν ἔργον σας καὶ τὴν συναίσθησιν περὶ τῆς ἀποστολῆς σας, τὴν ὅποιαν ἔχετε ὡς ἐκπαιδευτικοὶ λειτουργοὶ μέσα εἰς τὸν κρατικὸν μας ὄργανισμόν.

Εἰς τὸ συνέδριον μας αὐτό, φίλοι κ.κ. συνάδελφοι, δὲν σὰς ἐκάλεσα τόσο ὑπεύκων εἰς ὁρισμένα νομικὰ διατάξεις, αἱ ὅποιαι ὑπαγορεύουν τὴν σύγκλησιν τοιούτων συνεδρίων ἐκπαιδευτικῶν, ὅσον ἐπιτελῶν ἐντολὴν σχεδὸν τῆς ὁλότητος ὑμῶν, οἱ ὅποιοι αἰσθανόμενοι τὴν ἀνάγκην νὰ ἐπικοινωνήσῃτε ἐπὶ τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἐπιπέδου μετὰ ξυ- σας, ἐξεφράσατε τὴν ἐσωτερικὴν ταύτην ἐπιθυμίαν σας, νὰ συνέλθῃτε εἰς κοινὴν σύσκεψιν διὰ νὰ ἀκούσῃτε τὰς γνώμας τῶν συναδέλφων σας, νὰ προσθέσῃτε καὶ αἰεὶ τὰς ἰδικὰς σας γνώμας, νὰ ἴδῃτε ἐπιστημονικὰς καὶ διδασκικὰς σας ἀπορίας λυόμε- νας καὶ τὸ ἐκπαιδευτικὸν σας ἔργον προαγόμενον. Ἀλλὰ καὶ ἰδιαίτερα μου ἐπιθυμία ἦτο νὰ ἴδω τοὺς φίλους κ.κ. συναδέλφους τῆς Ε' ἐκπαιδευτικῆς Περιφέρειας συγκε- ντρωμένους ἀπαντᾶς ἐπὶ τὸ αὐτό, διὰ νὰ ἀσχοληθῶν ὡς ἐπιστήμονες καὶ παιδαγωγοί, μετὰ θέματα τοῦ κλάδου καὶ τοῦ ἔργου των καὶ αὐτοὺς τοὺς ἰδίους ὠφελοῦντα, συνάμα δὲ ἀποδεικνύοντα καὶ εἰς εὐρύτερον κύκλον, πόσον εὐγενῆς καὶ ἀνωτέρα πνευματικῶς εἶναι ἡ καθημερινὴ ἀσχολία τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ λειτουργοῦ τῆς Μέσης, καὶ ὅποια εἶναι περὶπου τὰ πολλαπλὰ προβλήματα, τὰ ὅποια καθ' ἡμέραν ἀπασχολοῦν, καὶ εἰς τὴν μελέτην τῶν ὁποίων ἐνοκῇται συνεχῶς ὁ ἐκπαιδευτικὸς λειτουργός. Καὶ ἀπὸ τὰ ἀπειρα θέματα τὰ ὅποια ἠδύνατο νὰ ἀπασχολήσων τὸ συνέδριον ἡμῶν τοῦτο, Κύριοι, προτίμησα τὰ ὁριζήντα εἰς τὴν ἐγκύκλιόν μου: τὸ μάθημα τῶν ἀρχαίων καὶ νέων 'Ελληνικῶν, τὴν ἱστορίαν καὶ τὸ περὶ τοῦ σχολικοῦ βίου τῶν μαθητῶν πρόβλημα. Εἰς τὴν ἐγκύκλιόν μου ἐξήγουν ἐπαρκῶς τοὺς λόγους, διὰ τοὺς ὁποίους εἶχον προτιμήσει τὰ θέματα αὐτά. Τὸ μάθημα τῶν ἀρχαίων 'Ελληνικῶν κατέχει ἐξέχουσαν θέσιν μετὰ ξυ-

τών μαθημάτων, τὰ ὅποια διδάσκονται εἰς τὰ σχολεῖα τῆς Μέσης ἐκπαιδεύσεως, εἴτε ταῦτα εἶναι κλασικὰ γυμνάσια, εἴτε Πρακτικά Λύκεια. Ἡ ἀρχαία μας φιλολογία ἀνέκαθεν προσέκλινε ἰσχυροτάτως τὸ ἐνδιαφέρον ὁλοκλήρου τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου καὶ παρ' ὅλας τὰς γενομένας ἐπὶ ταύτης ἐρεῦνας, παρὸς ὅλας τὰς κατευθύνσεις, παρουσιάζει πάντοτε καὶ νέας ἀπ΄ ἑξέως, ὥστε πολὺ δίκαιως ἐλέγχῃ, ὅτι ὁλόκληρος ἡ ἐργασία τῶν προγενεστέρων γενεῶν προπαρασκευαστικὴ μόνον ὑπῆρξε καὶ τὸ θεμελίον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἡμεῖς μόλις σήμερον ἀρχίζομεν νὰ οἰκοδομῶμεν τῆς ἐπιστήμης μας τὸ οἰκοδόμημα, καὶ ὅτι τὰ προβλήματα τὰ ὅποια ἔχουν ἀνάγκην ἐρεῦνης καὶ λύσεως προβάλλουν εἰς κάθε μας βῆμα. Ὁ ἀρχαῖος ἐλληνικὸς πολιτισμὸς εἶναι ἡ μήτέρα τοῦ λαμπροῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Καὶ ὁ εὐρωπαϊκὸς πολιτισμὸς δὲν εἶναι μόνον, οὐτ' αἱ ἄλλαι, ἀπόγονος τοῦ κλασικοῦ, εἶναι τὸ ἀνήλικο παιδί ἡμποροῦμεν νὰ εἰπώμεν, τὸ ὅποion δὲν ἡμπορεῖ χωρὶς τὴν μήτέρα του νὰ ζῇ. Χωρὶς τῆς ἀπ' αὐτῆς θὰ κατ' ἀναπόφευκτον, ἔγραφε πρὸ ὀλίγου χρόνου ὁ καθηγητὴς τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς φιλολογίας γειτονικοῦ κράτους εἰς τὸ ἐπιστημονικόν του περιοδικόν «Ὁ Προμηθεύς». Μὲ τὴν ἀρχαίαν μας φιλολογίαν ἐγεννήθη ἡ Μεσαιωνικὴ Εὐρώπη, καὶ μὲ τὰ ἀρχαία μας συγγράμματα ἐγαλουρήθησαν αἱ γενεαὶ τῶν σκλαβωμένων Ἑλλήνων, διὰ τὰ ἀισθανθῶν τὸς δεσμούς αὐτῶν σφικτοτέρους πρὸς τὸ ἔνδοξον καὶ ἐλευθερον παρελθόν, καὶ νὰ ἐμποτισθοῦν ἀπὸ τὰ μεγάλα τούτου διδάγματα προπαρασκευαστικὰ διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ ἔθνους. Καὶ ὁ αἰματωμένος Κοραῖς κάποιον εἰς τοὺς αὐτοσχεδίου αὐτοῦ σιοχαρμοῦς, τοὺς ὁποίους προέταξεν εἰς τὰς ἐκδόσεις τῶν ἀρχαίων συγγραμμάτων γράφει. «Ἄν ὄχι ἄλλο καλόν, εἶναι νὰ φανῶμεν εἰς τοὺς ὀφθαλμούς τῶν φωτισμένων τῆς Εὐρώπης Ἐθνῶν, ἀσχολούμενοι εἰς τὴν ἰδίαν ἡμῶν παιδείαν, μὴδὲ νὰ ὑποφέρωμεν νὰ μᾶς ἀρπάσωσιν ἀδίκως τὴν τιμὴν τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος. Καλὸν εἶναι εἰς ἡμᾶς νὰ καυχώμεθα, καὶ εἰς ἐκείνους νὰ πληροφορηθῶσιν, ὅτι καὶ χωρὶς αὐτοῦς, τὸ Ἑλληνικὸν γένος ἦτο πλέον ἀδύνατον νὰ μείνῃ εἰς ἐκείνην τὴν ἐλευθερίαν κατ' ἀποσπασίαν, ὅπου τὸ κατεβύθισεν ἡ ἀπαιδεύσις. Καλὸν εἶναι νὰ μᾶς εὐρωπαι καταγινομένους εἰς ὅσα πρέπει νὰ καταγίνονται, ὅσοι ἐντρέπονται νὰ ὀνομαζώμεθα βαρβάρους, καὶ ὅχι βυθισμένους εἰς τὸν ὀλέθριον ὕπνον τῆς ἀμαθείας».

Ἄς μὴ λησμονῶμεν κ.κ. συνάδελφοι, ὅτι ἡ φιλολογία, ἡ τέχνη, ἡ φιλοσοφία δὲν εἶναι ὕγιεινὰ παρά μόνον ὅταν ἔχουν βαθεῖας τὰς ρίζας εἰς τὸ ἐθνικὸν ἔδαφος, καὶ ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ διαμόρφος ἀνέβλυσεν ἀπὸ τὰ βάθη τῆς μητρικῆς Ἑλληνικῆς γῆς. Ὅταν αὕτη ἔφθασεν τὴν τελειότητα, ἤγγισε τὰ ὅρια τῆς ἀντικειμενικότητος καὶ ἐβώσε τὴν ζῦμην διὰ τοὺς πολιτισμοὺς τῶν ἄλλων λαῶν.

Τοιοιούτως ἡ ἀρχαία Ἑλλὰς ἔδωκε τὸν κοινὸν θησαυρὸν τῆς ἀνθρωπότητος, ὁ ὁποῖος ὀρθάνεται ὑπερὰν ἑθνικῶν διακρίσεων καὶ προσκαίρων γενομένων. Ἡ παγκόσμιος αὕτη κληρονομία εἶναι δῶρον τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Καὶ ἡ σημερινὴ Ἑλλὰς ἀπολύτως ἀξία τοῦ παρελθόντος τῆς ἐπιθυμεῖ διακαῶς νὰ διαφυλάξῃ τὴν ζωντανήν παράδοσιν, ἡ ὁποία δὲν διδάσκει τὴν στασιμότητα, ὅπως ἐπίστευον μερικοὶ εἰς τὸ παρελθόν, ἀλλὰ τὴν ὀρμήν. Διότι κατὰ μίαν ὠραίαν εἰκόνα, ὁ ποταμὸς κατευθυνόμενος πρὸς τὴν θάλασσαν εἶναι πιστὸς εἰς τὴν πηγὴν του. Καὶ τὸ συνέδριόν μας αὐτὸ ἀσχολούμενον σήμερον μὲ τὸ πρόβλημα τῆς διδασκαλίας τῆς ἀρχαίας μας φιλολογίας προτίθει μόνον νὰ καθορίσῃ τὰς ἐδαφικὰς βάσεις τούτου, διὰ νὰ στηριχθῶσιν ἐπ' αὐτῶν εἰδικότεραι ἐπιστημονικαὶ συζητήσεις εἰς προσεχεῖς ἡμῶν συνεδριάξεις κατὰ τὸ νέον σχολικόν ἔτος, ὅτε θὰ γίνῃ καὶ ἡ πρακτικὴ ἐφαρμογὴ τῆς διδακτικῆς τούτου τοῦ μαθήματος τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν ὅσον καὶ τῶν λοιπῶν μαθημάτων.

Ἄπο τὴν Ἑλλάδα τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος, τὴν ὁποίαν ἐκ παραδόσεως ἐσυνήθισαν οἱ ἔξωτι νὰ θαυμάζωσι καὶ νὰ ἀγαποῦν, μὲ τὴν διδασκαλίαν τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν εἰς τὰ σχολεῖα μας καυλόμεθα οἱ ἐκπαιδευτικοὶ λειτουργοὶ νὰ δημιουργήσωμεν διαπλάσσοιτες τὴν νέαν γενεάν, μίαν σύγχρονον Ἑλλάδα ἡνωμένην, ἐμφυχωμένην, ἀπερίσπαστον ἀπὸ τοὺς ψυχροφθοροὺς ἀγῶνας, οἱ ὁποῖοι κατεβίβαζον εἰς ἀδράνειαν καὶ ἐμψυχομένην τὴν δημιουργικὴν ἰκμάν τοῦ ἔθνους, μίαν Ἑλλάδα ἀνανεωμένην μὲ τὸν αὐτὴν τὴν συνειδησὴν τῆς ἀρραγοῦς ἀλληλουχίας τοῦ ἔθους, φιλοδοξοῦσαν νὰ καταλάβῃ θέσιν ἑπαιχτῶν τοῦ παρελθόντος τῆς εἰς τὴν χορείαν τῶν πεπολιτισμένων λαῶν.

Ἐκ τῆς ἀρχαίας ἡμῶν φιλολογίας προέκυψε καὶ συνέχεια αὕτη εἶναι καὶ ἡ νέα ἡμῶν φιλολογία. Ὁ ἀρχαῖος ἐλληνικὸς πολιτισμὸς καὶ ὁ νεοελληνικὸς δὲν ἀποτελοῦν δύο κόσμους ξεχωριστοὺς, ἐμμέσως μόνον συνδεομένους, εἶναι στάδια μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἱστορικῆς ἐνότητος, καὶ τῆς ἐνότητος αὐτῆς συνειδησὴν πρέπει νὰ ἔχῃ, ὅστις ἐξετάζει εἴτε τὸν ἕνα εἴτε τὸν ἄλλον πολιτισμόν. Καὶ τὸν ἐκπαιδευτικὸν λειτουργὸν τῆς Μέσης ἐκπαιδεύσεως ἔργον εἶναι νὰ διδάσῃ τοὺς μαθητὰς τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν τῆς λογοτεχνίας τοῦ ἔθνους μας, καὶ νὰ εἰσαγάγουν τοὺς μαθητὰς καὶ εἰς τὴν ὑπάρχουσαν πνευματικὴν ζῶν καὶ τὰς ἠθικὰς ἀξίας ταύτης, ἵνα οὗτοι διατηρήσουν, συνεχίσουν καὶ διαρρυθμίσουν ἐπὶ τὰ βελτίω, ὅτι εὗρηκαν.

Καὶ τὸ μάθημα τῆς ἱστορίας θὰ ἀποτελέσῃ θέμα τοῦ συνεδρίου ἡμῶν τούτου. Ἡ σχολικὴ ἱστορικὴ μὀρφωσις δὲν ταυτίζεται μὲ τὴν ἱστορικὴν ἐπιστήμην. Τὸ ἔργον τῆς δευτέρας εἶναι θεωρητικόν, ἐνῶ τὸ ἔργον τῆς πρώτης εἶναι πολὺ εὐρύτερον. Δὲν ἐπιδικώμεθα διὰ ταύτης μόνον θεωρητικὰς καὶ εἰδολογικὰς νὰ μορφώσωμεν τοὺς μαθητὰς τῶν σχολείων τῆς Μέσης, δηλαδὴ νὰ καταστήσωμεν τούτους ἱκανοὺς νὰ κανονώσιν καὶ ἐρμηνεύωσιν τὴν ἱστορικὴν ζῶν, ἀλλὰ νὰ θεραπεύσωμεν τὴν ἐθνικὴν αὐτῶν ψυχὴν, νὰ διαπλάσωμεν τὸ ἦθος αὐτῶν ὡς ἐλλήνων πολιτῶν καὶ νὰ διδάξωμεν αὐτοὺς

δει, μόνον υπό την έννοιαν του τελείου ἑλληνος πολίτου ὡς βᾶσιν, ἐννοεῖται ἡ παραιτέρω διαπαιδαγώγησις τούτων εἰς διεθνή ἀμίλλαν καὶ συνεργασίαν. Καθίσταται οὕτω νοητόν διὰ τὸ μάθημα τοῦτο κατ' ἐξοχὴν ἔχει βαθεῖας τὰς ρίζας εἰς τὸ ἔθνος ἡμῶν καὶ ἐκ τούτου ἀπορρέει.

Καὶ τελευταῖον θέμα τοῦ συνεδρίου ἡμῶν τούτου ἀποτελεῖ ὁ σχολικός βίος. Τὸ σχολεῖον δὲν θερματίζει τὴν ζωὴν μετὰ τέλος τοῦ ἡμερησίου ἀναλυτικοῦ προγράμματος. Τὸ σχολεῖον εἶναι ἡ οἰκογένεια ἐν εὐρύτερῳ κύκλῳ καὶ τὸ διδακτικὸν ἀποτελεῖ τὴν οἰκογενειακὴν ἐστῖαν περὶ τὴν ὁποῖαν διημερεύουν οἱ τρόφιμοι τοῦ σχολείου, καὶ εἰς τὴν ὁποῖαν ἐθρῖσκουν τὴν διανοητικὴν, ψυχικὴν καὶ σωματικὴν θαλπωρὴν καὶ τόνωσιν οἱ τρόφιμοι τοῦ σχολείου, τὰ πνευματικὰ αὐτὰ τέκνα τῆς σχολικῆς οἰκογενείας. Μέσα εἰν τὸν σχολικὸν τὼν βίον οἱ μαθητὰ ἀναιρεφόμενοι ἐλευθέρως μετὰ τοὺς διδασκάλους τὼν θά ζήσουν τὴν συναισθηματικὴν ζωὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐθνικοῦ, μετὰ τὰς σχολικὰς ἐορτάς, μετὰ τὰς γενναίας νεανικὰς πράξεις, μετὰ τὰς ἐθνικὰς ἐορτάς τῶν ἐπετείων τῶν μεγάλων ἱστορικῶν γεγονότων, μετὰ τὰς ἐκδρομὰς εἰς τὴν ἑλληνικὴν φύσιν, μετὰ τὴν βauxτερεῶν γνωριμίαν πρὸς τὴν γύρω τὼν πραγματικὴν ἑλληνικὴν ζωὴν.

Ἐπὶ πάντων τῶν ἀναιρέτων θεμάτων, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν τὸ κέντρον τῆς σχολικῆς ἡμῶν ζωῆς, τῆς ἐθνικῆς δηλονότι ζωῆς τοῦ ἑλληνικοῦ ἐθνικοῦ, θὰ ἀκούσωμεν τὰς ἐισηγητικὰς ἐπεὶ τὸν ἀπὸ τῆς θεωρίας καὶ πράξεως συναδέλφων, οἱ ὁποῖοι πολὺ εὐγενῶς καὶ προθύμως ἀνέλαβον τὸ ἐπίπονον ἔργον τῆς παρασκευῆς τῆς ἰδίας ἐαυτῶν ἐισηγητικῆς πραγματείας, καὶ ἐπὶ τούτων ἐπικοδομητικῶς θὰ προσφέρητε καὶ σεῖς κ. κ. συνάδελφοι, τὰ πορίσματα τῆς ἰδίας ὑμῶν μελέτης καὶ τῆς ἐκ τῆς πράξεως πείρας σας, καὶ θὰ συντελέσητε εἰς τὴν πρόδον τῶν ἐργασιῶν τοῦ συνεδρίου, καὶ τὴν ἐπίτευξιν τοῦ ὕψιλλου σκοποῦ, τὸν ὁποῖον ἐπιδιώκει τοῦτο, καὶ ὁ ὁποῖος εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν, δὲν ἡμπορεῖ νὰ εἶναι ἄλλος, παρὰ ἡ προαγωγή τῶν γνώσεων ἡμῶν αὐτῶν καὶ τοιούτοτρόπως ἡ ὀρθότερα διάπλασις τοῦ νοῦ καὶ τῆς καρδίας τοῦ ἑλληνικοῦ μαθητοῦ.

Καὶ χάριν τῆς ὀρθότητος αὐτῆς διαπλάσεως τοῦ νοῦ καὶ τῆς καρδίας τῶν παιδιῶν τῆς Ἑλλάδος, ποῦ εἶναι ἐμπεισιτεμένη στὰ χέρια μας, ἀς προσφέρωμεν τὴν σκέψιν μας, τὴν στοργὴν μας, τὴν ψυχὴν μας. Καὶ μέσα εἰς τὴν προσπάθειαν τὴν ἡρωικὴν δλων τῶν ὑγιᾶν στοιχείων τῆς χώρας ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς ἀναγενήσεως ἅς προηγοῦμεθα μετὰ πίστεως καὶ ἐνθουσιασμοῦ ἡμεῖς οἱ εκπαιδευτικοὶ λειτουργοί. Διότι εἰς ἡμᾶς ἀνήκει ἡ τιμὴ νὰ διαπλάσωμεν τὴν ψυχὴν καὶ τὸ πνεῦμα καὶ νὰ γαλυθῶσωμεν τὸ σῶμα τῶν πολιτῶν τῆς αὔριον, νὰ δημιουργήσωμεν εὐτυχὲς τὸ μέλλον τῆς Ἑλλάδος.

Ὁ ἐθνικός μας Κυβερνήτης ἀπευθυνόμενος πρὸς τὴν σπουδάζουσαν νεολαίαν τῶν Ἀθηνῶν τὸν παρελθόντα Δεκέμβριον εἶπεν τὰς ἐξῆς ὁράσεις σκέψεις.

«Σὰς εὐχαριστῶ διὰ τὰ καλὰ σας λόγια, σὰς εὐχαριστῶ διὰ τὴν δάφνην, σὰς εὐχαριστῶ διὰ τὸν πᾶντὸς διὰ τὸν ἀποφινὸν ἐνθουσιασμόν σας. Μὲ κάμετε νὰ γυρίσω πίσω χρόνια πολλὰ, μετὰ κάμετε νὰ γυρίσω πίσω καὶ ἐγὼ εἰς τὰ νεανικά μου χρόνια, διὰ νὰ εὖω τὴν ἀστείρευτὴν πηγὴ τοῦ δροσεροῦ καὶ καθαροῦ νεροῦ, ἡ ὁποία λέγεται νεότης. Πρέπει νὰ γυρίξῃ κανεὶς πάντα ἐκεῖ, ὅταν κούρασμένοι ἀπὸ τὸν ἀγῶνα τῆς ζωῆς θέλει νὰ ξαναῦρῃ δύναμιν. Προσέξατέ το καλὰ. Ἀλλοίμονον σὲ σὰς ἐάν ξαναγυρίωντας πίσω στὰ νεῖατά σας, ἀντὶ νὰ εὔρητε πηγὴ καθαροῦ καὶ δροσεροῦ νεροῦ, εὔρητε νερὸ θολωμένο. Διότι τότε καταλαβαίνετε τὸ ἀπώτελεσμα, δὲν θὰ ξεδιψάσετε ποτέ. Γι' αὐτὸ νεότης ἑλληνικὴ, κράτα τὸ νερὸ σου ἀγνόν, διὰ νὰ ἐμπορῇς νὰ τὸ ξαναπαῖρξαι πίσω, ὅταν θὰ τὸ ξαναχρηαισθῇς εἰς τὸ μέλλον».

Καὶ τὸ νερὸ κ. κ. συνάδελφοι, τὸ δροσερὸ καὶ καθαρὸ νερὸ, εἰς ἡμᾶς τοὺς εκπαιδευτικούς ἔχει ἀνατεθῇ παρὰ τῆς πολιτείας καὶ τοῦ ἔθνους, νὰ τὸ δώσωμεν εἰς τὴν νεότητα, διὰ νὰ μένῃ ἡ πηγὴ ἀστείρευτος εἰς ὅλην τὴν ζωὴν τοῦ κάθε ἑλληνικοῦ πολίτου. Καὶ θὰ τὸ δώσωμεν τὸ καθαρὸ αὐτὸ νερὸ εἰς τὴν νεότητα, ποῦ εἶναι ἐμπεισιτεμένη στὰ χέρια μας, μετὰ τὴν ἐθνικὴν καὶ ἡθικὴν μας διδασκαλίαν, μετὰ τὴν παράδειγμα μας, μετὰ τὴν προσωπικότητά μας.

Ἡ φιλολογία καὶ ἡ ἀρχαία καὶ ἡ νέα μᾶς παρέχουν ἄφθονα τὰ στοιχεῖα, διὰ νὰ ἀντλήσωμεν ἀπ' αὐτὰ τὰ ὑπεροχώτερα παραδείγματα διὰ τὴν διαπαιδαγώγησιν τῆς ἑλληνικῆς νεότητος.

Ἡ μακροχρόνιος ἱστορία τῆς πατρίδος μας ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ μὲ ὑπερφάνειαν τρανὰ δείγματα ἀνθάστου φιλοπατρίας καὶ φιλογενείας, δείγματα μεγάλῃ θυσίας εἰς αἶμα καὶ εἰς χρῆμα Ἀς ἀντλήσωμεν λοιπὸν παραδείγματα ἀπὸ τὸν πλοῦσιον ἱστορικὸν μας βίον, ἀλλὰ καὶ ἀς προβάλωμεν καὶ τοὺς ἐαυτοὺς τῶν ὡς παράδειγμα ὅσοι ἀπὸ σὰς, ὥραιοι ἦδη τὴν ἡλικίαν, ἠτύχησαν νὰ μετασχητῇ τὸν τελευταῖον ἀπελευθερωτικὸν μας πολέμον. Καταδέξατε εἰς τοὺς μαθητὰς σας ποῖα θαύματα ἐπέτελεσεν ἡ Ἑλλὰς ἡνῶμενη κατὰ τὰ διάφορα στάδια τοῦ ἱστορικοῦ τῆς βίου ἀλλὰ καὶ ποῖα καταστροφὸς ὕπστηε ὅταν τὸ ἔθνος μας κακὸς δαίμων διήρει εἰς ἀλληλομισούμενα καὶ ἀλληλομαχόμενα πολιτικὰ καὶ κοινωνικὰ κόμματα. Ἡμεῖς μάλιστα οἱ εκπαιδευτικοὶ λειτουργοὶ τῆς Βορείου Ἑλλάδος, οἱ ἐργαζόμενοι εἰς τὴν χώραν τοῦ Φιλίππου, τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους, ἀπὸ τὴν ὁποῖαν εἰς παλαιότεραν ἐποχὴν ἐξεπέμφθη τὸ σύνθημα τῆς ἐνώσεως πάντων τῶν Ἑλλήνων, καὶ χάρις εἰς τὸν ὁποῖον ὁ ἑλληνισμός ἐμεγαλουργήσεν καὶ ἐξημέρωσε τὴν ἀνθρωπότητα διὰ τοῦ Χριστιανι-

σμού, ἄς ἐμποτίσωμεν τὴν νεότητα μαζὺ μετὰ τὴν ἀκραίφην ἑλληνικὴν ψυχὴν, καὶ τὸ πνεῦμα τῆς ἐνώσεως ἑλίου τοῦ ἔθνους, τὸ ὁποῖον εἶναι καὶ ἔμβλημα τῆς σημερινῆς ἐθνικῆς κυβερνήσεως.

Καὶ διὰ τὰ ἐπιτόχωμεν εἰς τὸ ἔργον μας πρέπει νὰ ἀντλῶμεν ἡμεῖς οἱ ἐκπαιδευτικοὶ τὴν δύναμιν μας ἀπὸ τὴν πίστιν εἰς τὰ ἔθνικα ἰδιαιτὰ τὴν πίστιν εἰς τὴν δύναμιν τῆς ἐκπαιδεύσεως, ἀπὸ τὴν πίστιν εἰς τὴν ἰερότητα τῆς ἀποστολῆς μας, καὶ ἀπὸ τὴν στοργὴν πρὸς τὴν νεότητα, ἡ ὁποία δπως πολὺ ὀρθῶς ἐτόνισεν ὁ ἔθνικὸς μας Κυβερνήτης, δὲν εἶναι μόνον μέλλον ἀλλὰ καὶ παρὼν. Καὶ εἶναι παρὼν, διότι ἀποτελεῖ ἡ νεότης τὸν ἥλιον, τὴν φλόγα τῆς ζωῆς, ἀπὸ τὴν ὅποιαν ἔχομεν ἀνάγκη ἡμεῖς οἱ μεγάλοι τὴν ἡλικίαν νὰ θερμανθῶμεν διὰ νὰ ἀυξήσωμεν τὰς δυνάμεις μας, τὸ θάρος μας διὰ τὴν ἐργασίαν. Καὶ ἐνῶ εἰς τὴν νεότητα τὸ καθαρὸ καὶ δροσερὸ ἐκείνο νερὸ τῆς ἀστείρευτου πηγῆς, ποῦ χρειάζεται ἀπαραιτήτως εἰς τὴν νεότητα διὰ τὴν περαιτέρω σταδιοδρομίαν της, θὰ παίρνωμεν καὶ ἡμεῖς ἀπὸ αὐτὴν, ὅταν με στοργὴν θὰ τὴν ἀντικρύζωμεν, τὴν δυνάμιν ἐκείνην, ποῦ παίρνωμεν φιλόστοργοι πατέρες καὶ μητέρες ἀπὸ τὸ ἀντίκρουμα τοῦ παιδιοῦ τῶν καὶ πού τοὺς κάμει νὰ ἀψηφρῶν καθεκίνον καὶ δυσκολίαν εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς ζωῆς.

Καὶ τελειῶνω κ. κ. συνάδελφοι, ἐπαναλαμβάνων τὰ ὥρῳα ἐκεῖνα λόγια, μετὰ τὰ ὁποῖα ἐτελείωμεν τὴν ἐγκύκλιον τοῦ ὀπουργῶς τῆς Ἐθνικῆς Παιδείας κ. Γεωργακόπουλος τὴν ἀπευθυνομένην πρὸς τοὺς ἐκπαιδευτικοὺς λειτουργοὺς τῆς Ἑλλάδος μας. «Υπάρχουν μεγάλα ἔθνη, εἶπεν ὁ κ. Ὑπουργός, τὰ ὁποῖα ὀφείλουν τὸ μεγαλύτερον τῶν εἰς τοὺς διδασκάλους. Τὰ αὐτὰ πρέπει νὰ γίνῃ καὶ διὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ θὰ γίνῃ, διότι εἶμαι πεπεισμένος, ὅτι θέλετε νὰ ἐργασθῆτε δι' αὐτὸ καὶ πιστεύετε εἰς τὴν ἀποτελεσματικότητα τῶν προσπαθειῶν σας. Ἐμπρὸς λοιπὸν διὰ τὴν Πατρίδα, διὰ τὸν Θεσσαλὶα, διὰ τὴν Ἑρρακλίαν. Ἀς ἀκολουθήσωμεν τὸ παράδειγμα τοῦ ἔθνικοῦ Κυβερνήτου ἀλλὰ καὶ ἑλὼν τῶν ἔθνικῶν συνεργατῶν του κ. κ. Ὑπουργῶν, ἄς μοι ἐπιτραπῇ νὰ προσθέσω ἐγὼ, οἱ ὁποῖοι ἀκαμάτως ἐργάζομενοι, ἄνευ σχεδὸν ἀναπαύσεως καμμιᾶς δημιουργοῦσι τὴν ἀνάγκην τῆς Ἑλλάδος. Ἀς βοηθήσωμεν τὸ ἔργον τῶν, καὶ ἄς γίνωμεν οἱ κυριώτεροι συντελεσταὶ τούτοις.

Μετὰ τὴν πεποίθησιν ὅτι ἀπὸ τὸ συνέδριόν μας αὐτὸ θὰ προκύβουν πορίσματα ὡς φέλιμα γιὰ μᾶς τοὺς ἴδιους, ὡφέλιμα γιὰ τὴν νεότητα τοῦ ἔθνους μας, ὅσας χαίρειν καὶ κ. κ. συνάδελφοι καὶ παρακαλῶ τὸν κ. Ὑπουργὸν Γενικὸν Διοικητὴν νὰ εὐχαριστήσῃ νὰ κηρύξῃ τὴν ἑναρξίν τῶν ἐργασιῶν τοῦ συνεδρίου.

Ὁ κ. ΚΥΡΙΜΗΣ (ὕπουργός Γενικός Διοικητὴς Μακεδονίας) ἐκήρυξε τὴν ἑναρξίν ὡς ἑξῆς:

Ἀγαπῆτοὶ Κύριοι

Αἰσθάνομαι πάντοτε ἐξαιρετικὴν εὐχαρίστησιν, ὅταν μοι παρέχεται ἡ εὐκαιρία νὰ ἐπικοινωνῶ μετὰ τῶν ἐκπαιδευτικῶν λειτουργῶν, οἱ μετὰ τῶν ὁποίων δεσμοὶ μου, χρονολογούμενοι ὅς διὰ πάντας συμβαίνει, ἀπὸ τῶν παιδικῶν μου χρόνων, διετηρήθησαν καὶ κατέστησαν ἀδιόρητοι μετὰ τὴν παρελθούσιν τοῦ χρόνου, ὁ ὁποῖος μοι ἐπέτρεψε νὰ μελετήσω καὶ νὰ ἀναγνωρίσω τὴν ἐξαιρετικὴν ἀποστολὴν, ἣν ὁ ὑμέτερος κλάδος ἔχει ἐπωμισθῇ καὶ τὰ ὅσα πολλὰ καὶ μεγάλα ἀπεκδέχονται παρ' ὑμῶν, ἡ οἰκονομία, ἡ ἑλληνικὴ κοινωνία, ἡ Ἑλλάς.

Ἀλλ' ὡς τε στρατιώτης ἐγὼ καὶ τὸ ἐπάγγελμά σας ἔχει πολλὰ τὰ κοινὰ σημεῖα μετὰ τὸ ἐπάγγελμα, ποῦ ἥσκησα ἐπὶ μακρὸν χρόνον.

Εἶναι βαρὺ τὸ ἔργον σας, κύριοι, δοθέντος, ὅτι τοῦτο συνίσταται εἰς τὸ νὰ καλῶν λιεργήσῃτε καὶ ἀναπτύξῃτε τὸ φυτῶριον ἀπὸ τὸ ὁποῖον θὰ ἀντληθῶσι τὰ στελέχη, τὰ ὁποῖα θὰ κατευθύνουν τὴν κίνησιν τῶν παντοειδῶν ὁμάδων καὶ συστημάτων τῶν συνιστῶντων τὸ Κράτος.

Ἀπὸ τὸ φυτῶριόν σας, κύριοι, θέλουσι προέλθει ἀκόμη καὶ οἱ μέλλοντες ἡγέται, τῶν ὁποίων ἡ ἱκανότης θὰ ἀποτελέσῃ τοὺς προσδιοριστικοὺς δρῶνς αὐτῆς ταύτης τῆς τύχης τῆς Πατρίδος τῆς αὔριον. Εἰσθε τὸ κύριον σῶμα, τὸ ὁποῖον θὰ δώσῃ τὴν νίκην, ἥτις δὲν θὰ προσδιορίσῃ τὰ ὅρια τοῦ Κράτους, ἀλλὰ καὶ τὸ σχῆμα καὶ τὴν μορφήν αὐτοῦ.

Ταῦτα πάντα μοι ἐμπνέουν τὸν σεβασμὸν εἰς τὸ ἔργον σας ἀλλὰ καὶ τὸ θερμὸν καὶ ἀδιάλειπτον ἐνδιαφέρον δι' αὐτὸ καὶ τὴν διαρκὴ ἀνησυχίαν διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῶν ἐπιδιωκόμενων σκοπῶν, ἀνησυχίαν δικαιολογημένην πλήρως ἐκ τῆς ἀπεριόριστου σπουδαιότητος αὐτῶν.

Δὲν πρόκειται, κύριοι, νὰ ἐισέλθω εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν τεχνικῶν μέσων δι' ὧν δέον νὰ ἐπιδιώκεται ἡ ἐπιτυχία ἐν τῷ ἔργῳ ὑμῶν, δεδομένου ὅτι μὴ τοιαύτη ἐρευνα εἶναι ἔργον τῶν ἐιδικῶν, οἱ ὁποῖοι διέθεσαν καὶ διαθέτουν τοιαύτας παντοειδεῖς ἱκανότητας πρὸς τοῦτο.

Ὅτι ὅμως δὲν δύνανται νὰ παῖζω καὶ αἰσθάνομαι τὴν ἀνάγκη νὰ τονίσω εἶναι ὅτι θεμελιώδης σκοπὸς πάσης προσπάθειας σας, ἐγγύτερος ἢ ἀπώτερος, δέον νὰ εἶναι ἡ ἐμφύσησις εἰς τὰς ἐμπειστέμενας ὑμῖν νεανικὰς ψυχὰς, τῆς πίστεως, ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Πατρίς πρέπει νὰ ὑπάρξῃ καὶ εἰς τὸ μέλλον ἀνταῖξά τοῦ παρελθόντος της.

Ἡ πρόκλησις τῶν ἐιδικῶν γνώσεων μετὰ τὰς ὁποίας δέον νὰ εἶναι προικισμένοι

αὶ δίδονται τῶν μορφωμένων ἀνθρώπων θέλει ἀποτελέσει τὸν σκοπὸν τῶν εἰδικῶν ἀνωτέρων σχολείων, πρὸς ἃ θὰ στραφῶσιν βραδύτερον οἱ ὑμέτεροι τῶν ἡμῶν. Εἰς ἡμᾶς ἐναποκείναι τὸ ἔργον τῆς προετοιμασίας τοῦ καταλλήλου ἐδάσιος διὰ τὴν καλλιέργειαν τῶν ἐπιστημονικῶν δένδρων καὶ ἡ ἀνύψωσις τῆς ψυχῆς πρὸς τὰ εὐγενῆ καὶ ὀψιὰ ἰδεώδη, τὰ ὅποια ὅσον ὑψηλότερα κείνται τόσο ἐπιτυχέστερον κυβερνῶσιν τὰς πράξεις μας τὰς ὁποίας διαποτίζουν καὶ ἐμπνέουν.

Εὐτυχῶς, ἡμεῖς οἱ ἀποτελοῦντες τὴν Ἑλληνικὴν Πατρίδα δὲν εὐρισκόμεθα εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ καταναλώσωμεν δυνάμεις πρὸς ἀναζήτησιν τοῦ κατευθυντηρίου ἰδανικοῦ. Εἶναι τὸσον καθαροὶ καὶ εὐγενεῖς αἱ παραδόσεις τῆς φυλῆς μας διὰ μέσου τῶν αἰώνων τῆς ὑπάρξεώς της, συγκρίνεται εἰς τὴν ἀγάπην τοῦ δυσκόλου καθήκοντος, τὴν λατρίαν τῆς τιμῆς, ἡ ὁποία κατὰ βάθος δὲν εἶναι τι διάφορον τοῦ αὐτοσεβασμοῦ, τὴν ἐπιείκειαν καὶ εὐσπλαγχνίαν πρὸς τοὺς ἀδυνάτους τὴν δικαιοσύνην δι' ὅλους, ὥστε τὸ ὑψηλὸν ἰδανικὸν πρόκειται ἔτοιμον καὶ δὲν μένει εἰς ἡμᾶς ἄλλο ἢ διὰθεῖς ὅλων μας τῶν δυνάμεων εἰς τὴν μετὰ φαντασμοῦ ἐμμονὴν ὅμων αὐτῶν καὶ τῶν εἰς ὅμας ἐμπιστευμένων εἰς τὰς εὐγενεῖς αὐτὰς παραδόσεις καὶ τὰς ἐξ αὐτῶν ἀναγκαίως ἀπορροούσας εὐγενεῖς πράξεις.

Ὅταν, κύριοι, ἀγαπήσωμεν ἀληθινὰ τὴν πατρίδα μας, τὴν περικλείουσιν εἰς τοὺς κόλπους τῆς, ὅτι εὐγενὲς, ὅτι ὑψηλὸν ἐπέτελεος ποτὲ ὁ ἄνθρωπος εἶπε τὸς μέρος τοῦ μικροῦ ἢ μεγάλου συνόλου, ὅταν μὲ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ κατευθύνωμεν τὰς τρυφὰς καρδίας τῶν τρυφερῶν βλαστῶν, τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ὁποίων μᾶς ἐνέπνευσεν ἡ οἰκογένεια καὶ ἡ Πατρίς, ἐπέτελεσμεν τὸν προορισμὸν μας, δοθέντος ὅτι ἡ ἀληθινὴ αὐτὴ καὶ βαθεῖα ἀγάπη θὰ ἀποτελέσῃ τὸ γόνιμον ἔδαφος, ἀπὸ μὲν ὁποῖον αὐτοφυῶς πλέον θέλουσι βλαστήσῃ ὅσα βλαστήματα δέον νὰ ἀποτελοῦν τὸν ἀληθινὸν πολιτισμὸν, τὴν πραγματικὴν εὐτυχίαν τοῦ ἀληθινοῦ ἀνθρώπου, τοῦ ἀποβλέποντος πρὸς τὴν πλήρη τελειότητα, ὡς πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ζωῆς.

Βεβαίως ὁ δρόμος ὁ φέρων πρὸς τὴν εὐγενῆ αὐτὴν τελείωσιν τῆς ζωῆς δὲν εἶναι εὐκόλος ἀλλὰ «χαλεπὴ τὰ καλὰ» καὶ ὅσον περισσότερον εἶναι ὁ κόποι, τοὺς ὁποίους θὰ χρειασθῇ νὰ καταβῇ λαβόμεν διὰ τὴν ἐπίτευξιν τῶν εὐγενεστέρων μας σκοπῶν, τόσο περὶ μεγάλῃ θὰ εἶναι ἡ ἱκανοποίησις ἡμῶν, ὅτι πρὸς εὐγενεῖς ἐπιδιώξεις διεθέσαμεν τὰς δυνάμεις μας.

Κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ δυσκόλου ἀλλ' εὐγενοῦς ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην ἔργου σας θέλετε ἀφαιρᾶς συναντῆσαι καὶ πολλοὺς τοὺς ὁποίους οἱ καθ' ἡμέραν ἀγῶνες καὶ ἐμφυτοὶ τις διάθεσις πρὸς δημιουργίαν ἀβεβαίωτον περὶ τοῦ παρόντος ἔχουσι καὶ τασιθεῖς ἀπαισιοδοξοὺς διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἀναληφθέντος καὶ ἐπιτελουμένου ἔργου τῆς ἔθνικῆς μας ἀναγεννήσεως.

Εἰς τούτους δύνασθε νὰ ἀπαντᾶτε, ὅτι τὴν ἀδιάσειστον μας ἐμπιστοσύνην περὶ τῆς αἰτίας ἐκβάσεως τῶν κοπιῶδων προσπαθειῶν μας, στηρίζουμε ἐπὶ τῆς φυσικῆς καὶ ἐκ κληρονομίας εὐγενείας τοῦ ἔθνικου μας πνεύματος ἐπὶ τῆς ὑψηλῆς καὶ γενναίας ἀναγονικότητος τοῦ λαοῦ τούτου, ὁ ὁποῖος ἔπλασε τὴν ἑξῆς «τιμὴν» ὁ ὁποῖος δὲν θὰ κούρασθῃ ποτὲ καλλιεργῶν τὸ πνεῦμα, τὴν ἐπιστήμην, τὸν ἐνθουσιασμὸν διὰ τὰς εὐγενεῖς πράξεις, τὴν δόξαν, τὸν ἡρωϊσμὸν καὶ τὸν ὁποῖον τὰ ἄλλα οὐδέποτε σοβαρῶς τὸν ἀπηχοχόλησαν.

Τὴν ἡμέραν καθ' ἣν αἱ ἰδιότητες αὐταὶ θὰ ἐξασθενήσωσι θὰ πρέπει νὰ ἀνησυχώμεν διὰ τὸ μέλλον, ἀλλὰ δὲν θὰ ἐξασθενήσωσι ποτέ.

Κατὰ τὴν ἀπόδοσιν τῶν αἰώνων παρουσιάσθησαν διαλείμματα τινὰ καθ' ἃ ἐφάνη ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ ὑποκύπτουσα εἰς διδάγματα κακῶν διδασκάλων κακὰ διδασκάντων ἐπιφελήθεντων εἰδικῶν καὶ καταλλήλων ψυχολογικῶν καταστάσεων ἐξ ἀτυχῶν γεγονότων, πλὴν ὅμως τὰ βραχέα αὐτὰ διαλείμματα ἐνεφανίσθησαν ἐκ τῶν ὑστέρων ὡς σταθμοὶ ἀναπαύσεως ἀπὸ τῶν ὁποίων ἡ ἐκκίνησις ὑπῆρξεν ὀρηκτικὴ καὶ λαίκαπώδης.

Φίλοι Καθηγηταί

Τὸ σημερινὸν κράτος ἀπὸ τῆς ἐπιθυμίας ὅπως καταστήσῃ τὸ εὐγενὲς ἔργον σας ὅσον τὸ δυνατόν καλότερον, ἐστράφη μὲ θερμὸν ἐνδιαφέρον πρὸς ἐπιβίωσιν τῆς βελτιώσεως τῶν ἐκπαιδευτικῶν ἐν γένει πραγμάτων. Ἐν τῇ προσπάθειά του αὐτὴ ἐξεδήλωσε ἐμπράκτως τὸ ἐνδιαφέρον του διὰ τὴν Μέσων Παιδείαν, διὰ τὸν δημοσιευθέντων νόμων περὶ διοικήσεως τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ ὁργανώσεως τῶν σχολίων ἰδαιτέρως.

Λαμβάνεται μέριμνα ὅπως τὸ ἔργον τῶν καθηγητῶν ἀποβῇ περισσότερον τελεσφόρον 1) διὰ τῆς παροχῆς πραγματικῆς ἀποκεντρώσεως περὶ τὴν διοίκησιν καὶ ἀσφαλεστέρας ἀπονομῆς τοῦ δικαίου 2) διὰ τῆς αὐθιγείας τοῦ χρόνου καθ' ὃν τὰ παιδιὰ θὰ παρφεμένωσιν περισσότερον ὑπὸ τὴν ἐμπνευσμένην ὑμέτεραν παρακολούθησιν 3) διὰ τῆς ἰσχύσεως σχολείων μέσας κατωτέρας ἐκπαιδεύσεως ἀντιστοιχούντων πρὸς τὰ φύσει πολλαπλὰ διαφέροντα τῶν παιδιῶν μας καὶ εἰς τὰς ποικίλας ἀνάγκας τῆς κοινωνίας.

Εἰμεθα βέβαιοι, κύριοι, ὅτι κατόπιν τῶν ἀξιολόγων αὐτῶν νομοθετημάτων καὶ μὲ τὴν ἐνέργειαν καὶ ἐνθουσιασμόν ἀφροσύναν ὅμων εἰς τὸ ὑψηλὸν σας ἔργον, εὐρισκόμεθα ἐγγὺς τοῦ χρόνου, καθ' ὃν θέλουμεν ἀισθανθῇ τὴν χαρὰν τῆς ἐπιτεύξεως τῶν εὐγενεστέρων προσπαθειῶν τῆς Ἑθνικῆς Κυβερνήσεως, ἡ ὁποία ὑπὸ τὴν φωτεινὴν παρακολούθησιν τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως μας ἔθετο ὡς σκοπὸν τῆς ὑπάρξεώς της τὴν ἀποκατά-

σμός δέν σημαίνει τήν ἐπικράτηση ἐνός ἀπολύτου ἀτομισμού ἀλλά τήν συνειδητοποίηση τῆς γενικῆς οὐσιαστικῆς νομοτελείας ποῦ παρουσιάζει στήν πληρότητά της ἡ ἀνθρώπινη φύση, ὅταν πάρῃ τόν ἀνθρώπου ὡς ὄν ἐντεταγμένο μέσα στήν πολιτική κοινότητα. Δέν πρέπει νά ληρωθῇ ποτέ διότι οἱ Ἕλληνες ὥρισαν μιά γιά πάντα τόν ἀνθρώπου ὡς ζῶο πολιτικό «φύσει ζῶον πολιτικόν ὁ ἀνθρώπος». Ὁ ἀνθρώπος σύμφωνα μέ τήν ἀντίληψή τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων ἡμπορεῖ νά ἀναπνεύσῃ καί νά γίνη ἀληθινός ἀνθρώπος μέσα στά ὅρια τῆς πολιτικῆς κοινότητος, μέσα στό πλαίσιο τῶν κρατικῶν δεσμεύσεων, ὅπως θά ἐλέγχαμε χρησιμοποιοῦντας ἕνα νεωτερικόν ὁρο. Γι' αὐτό οἱ ἀρχαῖοι πολιτεολόγοι δέ παραδέχονται διότι ἡμπορεῖ νά ὑπαρξῇ ἡ κοινότητα καί ἀρετή ἕξω ἀπό τά ὅρια τῆς πολιτικῆς κοινότητος. Ὅποιοι στέκει ἕξω ἀπό τά ὅρια τῆς πολιτικῆς κοινότητος εἶναι κατά τόν Ἀριστοτέλη «ἡ θήριον ἢ θεός». Ὅταν ἡ ἰδιότητα μορφῆς τῆς πολιτικῆς κοινότητος ἀποτελῇ τή βάση πού μᾶς καθοδηγεῖ στή διαμόρφωση ἐνός ἀτόμου τότε ἔχουμε τὸ φαινόμενο τῆς παιδείας. Κέντρον τῶν παιδευτικῶν προσαρθεῖν τῶν Ἑλλήνων εἶναι ὁ πολιτικός ἀνθρώπος καί ἐν ἑνᾷ ἀπόλυτο «ἐγώ» ὅπως συμβαίνει, μέ τὸ νεώτερο εὐρωπαϊκὸ ὑποκειμενισμό ἀπὸ τὴ στιγμή πού ὁ Καρτέσιος θεμελιώσας τὴ καινούρια φιλοσοφία ἐπάνω στό ἐγώ μέ τὸ περίφημο Cogito ergo sum. Στὴν ἑλληνικὴ παιδεία ὁ κύριος σκοπὸς εἶναι ἡ μορφωτικὴ διαπαιδαγώγηση τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος στή συγκεκριμένη τῆς ὑπαρξὸς ὅπως τὴν εὐρίσκει μέσα μέσα στήν πολιτικὴ κοινότητα. Σεχωρίζουν οἱ Ἕλληνες πολὺ αὐστηρὰ τὴν παιδεία ἀπὸ τὴν ἐπαγγελματικὴν τοῦ ἀτόμου καθαρισμό. Οἱ Ἕλληνες εἶχαν τὴν πεποίθηση διότι ἡ ἀνθρώπινη προσωπικότητα δέν ἡμπορεῖ νά εὐρὴ τὴν τελειοποίηση τῆς μέσας εἰς τὸ ἐπαγγελματι, γιὰ τὴ ἑκτασὸς τοῦ ἐπαγγέλματος δέν καλύπτει τὴν περιοχὴ τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος δόξα κληρῶν. Ἡ καθάρσιος τοῦ ἐπαγγέλματος τοσεῖται φαινόμενο μὴ ἑλληνικὸ καὶ ἐγεννήθηκε μέσα στοὺς κόλπους τῶν προτεσταντικῶν κοινοτήτων τῆς Δοσεῖας. Τὸ πρόβλημα τῆς ἑλληνικῆς παιδείας ἦταν ἡ διάπλαση τῆς προσωπικότητος ἡ πηγὴ ἀπὸ τὴν ὅποια ἀναδίδεται ὁ γενικός τόνος ὁ χαρακτηριστικός γιά ὅλες τὶς ἐκδηλώσεις τοῦ ἀτόμου, χωρὶς νά δεσμεύεται τὸ ἀτομο ἀπὸ τὶς ἀπαιτήσεις τῆς ἐπαγγελματικῆς τεχνικῆς. Ἡ βλακὴ ὅμως προϋπόθεση γιά τὴ δυνατότητα τῆς μορφώσεως τῆς προσωπικότητος ἦταν ἡ ὑπαρξὴ καὶ ἡ διατήρηση τῆς πολιτικῆς κοινότητος. Οἱ ἐσωτερικὲς ἠθικὲς δυνάμεις, οἱ πολιτικὲς ἀρετὲς, δὲς ὑπάρχουν μέσα στά βάθη τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος, ἦταν σύμφωνα μέ τὶς ἀντιλήψεις τῶν ἑλλήνων ὁ μοναδικὸς ἐγγυησις οἱ ἀσφαλισσοὺς τῆς σωτηρίας τῆς πολιτικῆς κοινότητος καὶ τὴν δυναμικότητα τῆς ὑπάρξεως τῆς παιδείας ὡς παιδείας ἐλευθέρων ἕξω ἀπὸ κάθε ἐπαγγελματικὴν τεχνικοποίηση. Γι' αὐτοὺς ἀκριβὲς τοὺς λόγους τὸ ἀρχαῖο κράτος, ἡ ἑλληνικὴ πόλις ἀγωνίζεται μὲ ἀκαταμέτρητο φανατισμό γιά τὴν δημιουργία ἐναρέτων πολιτῶν. Τὸ ἀρχαῖο κράτος παρουσιάζει ἐκδηλὸ ἐκπαιδευτικὸν χαρακτῆρα, εἶναι κράτος στὴ βάση τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ. Ἡ ἐπιβεβαίωση τοῦ χαρακτηρισμοῦ μᾶς αὐτοῦ εὐρίσκειται ἐν μόνῳ σὲ μεμαρτυρημένο γεγονός τῆς ἀποκλειστικῆς ἐπάνω σὲ ἐκπαιδευτικὸς ὁρχὲς συντάξεως τῆς Σπαρτιατικῆς πολιτείας ἀλλὰ καὶ στὴν ἐπαινετικὴν προσωπικότητα πού δίνει ὁ Θουκυδίδης στὴν πόλιν τῶν Ἀθηναίων. «Συνελών τε λέγω τὴν τε πᾶσαν πόλιν τῆς Ἑλλάδος παίδευσιν εἶναι». Ἡ ἀδιέλπιτη ἀσχολία τοῦ Σωκράτους ἦταν ἡ διερεύνηση τῶν ἀρετῶν δὲς εἶναι ἀπαραίτητες γιά νά ζῇ ὁ ἀνθρώπος μέσα στὴν πόλιν, σωφροσύνη, δαίτης, ἀνδρεία, δικαιοσύνη. Ὁ Πλάτων εἶχε καθορίσει ὡς κύριο σκοπὸ τῆς ζωῆς του, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν ἔβδομη ἐπιστολὴ του, τὴν ἀνανέωση τῆς οὐσίας τῆς πόλεως καὶ ὅλη του ἡ φιλοσοφία εἶναι μιά κραυγὴ πρὸς ἀναπέμπεται μέσα ἀπὸ τὴν ἀγωνία τοῦ παρηκμασμένου ζῆναϊσμοῦ Ἀστεως. Στὴν τελευταία περίοδο τῆς ζωῆς οὐνεπολεῖ ὁ Πλάτων τὴν ἀποκατάσταση τῆς «ἀρχαίας φύσεως» τῆς πόλεως καὶ ζητᾷ νά ἀναπαύσῃ τὸ πνεῦμα του μέ τὶς μυθικὲς περὶ Ἀτλαντίδος διηγήσεις στὴν ἀνάμνηση τῆς ἀπολιτικῆς κοινότητος τῆς Σολωνεῖος ἐποχῆς. Κάθε Ἕλληνας Φιλόσοφος εἶναι σινάμα πολιτικός καὶ παιδαγωγός. Πειστικότερον παράδειγμα ἀποτελεῖ ἡ ἐράσιος τοῦ Πλάτωνος στὴ Σικελία καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους στὴν Ἀνταδρό τῆς Μ. Ἀσίας καὺ μέ τὸν Ἐραστο, τὸν Κορίσκο καὶ τὸν τῦραννο τῶν Ἀρταγέρων τῶν Ἐρμεῖα πού ὑπῆρξε τὸ πρῶτο θῦμα τῆς ἀνανέωσης τῶν Ἑλληνοπερσικῶν πολέμων ἀπὸ τοὺς Μακεδόνες. Σὲ ὅλους εἶναι βέβαια γνωστὸ διότι ὁ Ἀριστοτέλης ἦταν διδάσκαλος τοῦ Μεγ. Ἀλεξάνδρου.

Ὅλα δὲ ἐξεθέσαμε μᾶς ὁδηγοῦν στό συμπέρασμα διότι ὁ ἑλληνικὸς ἀνθρωπισμός δέν εἶναι οὔτε ἀνεθιφικός οὔτε ἀπολιτικός καὶ δέν ἔχει σχέση μέ τὸν ἐπαγγελματικὸν προσαυταλισμό. Ἀν ἰδοῦμε ἔτσι τὸ ζήτημα κατακαθαίνουμε διότι ὅλες οἱ αἰτίσεις πού ἐκτοξεύονται ἐναντίον τοῦ ἀνθρωπιστικοῦ Γυμνασίου ἐν ὀνόματι τοῦ ἐπαγγέλματος δέν ἡμποροῦν νά σταθοῦν. Ἡ ἑλληνικὴ παιδεία ἔχει ὡς σκοπὸ τῆς τῆς διαπλάσης τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος μέσα στά ὅρια τῶν δεσμεύσεων τῆς πολιτικῆς κοινότητος. Ἡ ἱστορικὴ πεῖρα μᾶς βεβαιώνει διότι σὲ κάθε μεταγενέστερη Ἀναγέννησι πάντοτε ἡ σπουδὴ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἔρχεται νά ἐπανασυνδέσῃ τὸ ἀτομο μέ τὴν πολιτικὴν κοινότητα. Κατὰ τὴν πρώτην Βυζαντινὴ ἀναγέννηση τὰ ἑλληνικὰ σπουδασματα ἔφεραν στὴ μνήμη τῶν λογίων τοῦ Βυζαντίου διότι ἀνήκαν σὲ «τίμιον γένος τῶν Ἑλλήνων». Κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς Ἱταλικῆς ἀναγεννήσεως ἡ κίνησις πού ἔφερε τὸ σχηματισμὸ τῶν ἐθνικῶν Φιλολογικῶν καὶ τῶν ἐθνικῶν κρατῶν ἔπαιρνε τὴ δύναμιν τῆς ἀπὸ τὴν ἀνάγκης τῶν Ἑλλήνων κλασσικῶν, πού ἐνεφανίζον τὴν ἀκατάλυτη συνοχὴ τῆς ἀνθρωπίνης παιδείας πρὸς τὴν πολιτικὴν κοινότητα. Ἀνὸ νέος ἑλληνισμός καθάρθηκε νά διατηρηθῇ ἀνάμεσα στά ζωντανὰ κράτη, αὐτὸ τὸ χρεωστῇ σὸς διότι τὸ ἔθνος μᾶς ἀποτε-

λεϊ πνευματική κοινότητα που συντηρεί και ζωογονεί μέσα στους κόλπους της την ιστορική μνήμη του παρελθόντος. Η διδασκαλία λοιπόν των αρχαίων ελληνικών έχει πρωτίστη άποστολή της να συντηρήσει και να αναρριχήσει την αείκιμη φλόγα της ιστορικής μνήμης. Η επίγνωση του παρελθόντος δεν έχει να θεραπεύσει ένα διαφέρον καθαρά επιστημονικό ή αρχαιολογικό, όπως τις περισσότερες φορές φρονεί η επιπόλαιη αντίληψη άλλ' επίβαλλεται από την άδηρη ανάγκη της υπέρβασης, συντηρήσεως και ανάπτυξεως της εθνικής πολιτικής κοινότητας. Στιχηζόμενο το "Έθνος" επάνω στο έδαφος που του δίνει το παρελθόν ημπερεί να έκτιμηση αντικειμενικά το παρόν και να προσανατολισθή δημιουργικά προς το μέλλον. Οι μελλοντικές δυνατότητες, όσες η πολιτική κοινότητα του ελληνικού λαού εα πραγματοποιήσει, δεν ήμπερεί να μη στηρίζωνται επάνω στο παρελθόν που κληροδότησεν η ιστορική παράδοση. Η ικανότητά μας γιά να δημιουργήσωμε ένα καινούργιο μέλλον στέκεται επάνω στη σχέση μας προς το παρελθόν. Η συσχετίση μας όμως με το παρελθόν, ή ιστορική μνήμη δεν είναι ένα γεγονός που υπάρχει μόνον του αλλά εξαρτάται από την προσπάθεια που καταβάλλει κάθε γενεά γιά να κάμει δικούς της τους θησαυρούς των μορφωτικών αξιών όσους εύρισκονται κρυσταλλωμένοι στες αντικειμενικοποιήσεις τις δημιουργημένες από την ιστορική του "Έθνος" ζωή. Ο αρχαίος κόσμος υπάρχει έναποταμειμένος στο θησαυροφυλάκιο της ιστορικής παραδόσεως, χρειάζεται όμως επίμονη και ειλικρινής προσπάθεια γιά να ξαναζωοποιηθή. Αιολόγα με την ειλικρίνεια των προσπαθειών μας δημιουργείται μιάν γνήσια και επίκαιρη και φαινομενική σχέση προς την αρχαϊότητα. Τέτοια άνυποκρίτη και δημιουργική σχέση προς τις άξίες του αρχαίου πνεύματος ενεργήσθηκε π. χ. κατά την εποχή της Ιταλικής Άναγεννήσεως, ως επανάληψη και συνέχεια της πρώτης ευρωπαϊκής Άιαγεννήσεως, ή όποια έξεδηλώθη στο Βυζάντιο γύρω στον 9ον μ. χ. αιώνα. Η κίνηση του 15ου αιώνα που έγινε στο Μιστρά είναι το αποτέλεσμα τεραστίων προσπαθειών γιά τη δημιουργική προσοικείωση των δεδομένων της ελληνικής αρχαιότητας. Οι προσπάθειες αυτές που έχουν πρωτεργάτες ανθρώπους όσων το Γεώργιο Γεμιστό όοο κι' άν ήσαν ύποπτικοίς έκρυβαν μέσα τους μιάν θερμή ισοσταλία και άνυποκρίτη ειλικρίνεια. Σημειώνουμε ακόμη ότι είναι δυνατόν ή σχέση μας με τον αρχαίο κόσμο να ξεπέσει σε μιάν κενή τυπικολατρεία, χωρίς κανένα ύσσιαστικό περιεχόμενο, πράγμα που παρατηρήθηκε σε όλες τις εποχές της παρακμής. Φτάνομε με τα όσα είπαμε στο συμπέρασμα ότι την διδασκαλία των αρχαίων ελληνικών δεν την επιβάλλουν επιστημονικοί ή αρχαιολογικοί ενδιαφέροντες κινήτρια, αλλά υπέρτατη ύπαρκτική φύσεως ανάγκη, που αισθάνεται ή εθνική κοινότητα. Η σωτηρία και ή δημιουργική ανάπτυξη της εθνικής κοινότητας εξαρτάται από την ειλικρινή και γνήσια συσχετίση μας προς τις μορφωτικές άξίες, όσες μας έκληροδότησε το παρελθόν.

Οι δυνατότητες οι έγκλειμενες στο παρελθόν θα έπαυληφθούν και πάλι, όχι με τρόπο μιμητικό, αλλά δημιουργικό στην έκταση και στο βάθος που μας επιτρέπει ή σύγχρονη ιστορική πραγματικότητα, ο ιστορικός καιρός, που κάθε φορά αντικρύζουμε. Αυτό είναι αίτια όστε ο σκοπός της διδασκαλίας του μαθήματος άν και είναι τόσο ένιατος στις εύρύτατες επιδιώξεις του να προσαρμόζεται προς τον σύγχρονο ιστορικό καιρό και να παίρνει συγκεκριμένη και έμπεριστατωμένη έκφραση. Η συγκεκριμένη διατύπωση του σκοπού είναι αδιόνητον, ότι εξαρτάται άν' τη γνησιότητα ή άνελικρίνεια της συσχετίσεώς μας προς τον αρχαίο κόσμο. Άν με τη συσχετίση μας προς τον αρχαίο κόσμο καταρτίζεται γνήσια και ειλικρινής ιστορική μνήμη, ο σκοπός της διδασκαλίας του μαθήματος των ελληνικών θα παρουσιάζει τελειότητα και πληρότητα. Άν ή ιστορική μνήμη δεν είναι γνήσια και ο σκοπός θα παρουσιάζεται έλαττωματικός. Τότε το μάθημα των ελληνικών θα καταντήση να γίνη αρχαιολογία, γραμματική τυπικολογία και άδοκη ή επεξεργασία των δεδομένων της πολιτιστικής τάχα οργανώσεως του αρχαίου βίου.

Δέν είναι καθόλου παράδοξο, άν ληφθούν ύπ' όψη τα όσα έξεθέσαμε, το ότι ο σκοπός της διδασκαλίας των αρχαίων ελληνικών καθορίζεται στις διάφορες εποχές κατά πολλούς και ποικίλους τρόπους. Ο καθορισμός του σκοπού του μαθήματος τεκμηριώνεται το βαθμό της συσχετίσεως της κάθε εποχής προς τον αρχαίο κόσμο. Έπειδή ή συσχετίση αυτή παρουσιάζει ποικίλες και βαθμολογικές ποικιλίες γι' αυτό και ο σκοπός του μαθήματος παρουσιάζει αντίστοιχη αδιαθεία. Άν ρίξωμε μιάν ματιά στα διάφορα αναλυτικά προγράμματα, όσα οι πρηνγούμενοι Υπουργοί της Παιδείας έξέδωκαν, και ακόμη και στις επιδιώξεις των διδασκάλων του γένους πρωτίτερα από την Έπανάσταση το 1821 θα βρειάωθομε ότι ή διατύπωση του σκοπού δέν είναι σταθερή. Άλλοτε όρίζεται ως τέρμα της διδασκαλίας των αρχαίων ελληνικών ή τελεία έκμάθηση της αρχαίας γλώσσας και επιδιώκεται όστε ή φιλολογική ή αλλιεργημένη διάλεκτος των Άττικών συγγραφέων να γίνη όργανο συνήθους γλωσσικής χρήσεως Άλλοτε ή γνώση της γλώσσας θεωρείται αναγκαία γιά να πραγματοποιηθή μιάν ρωμαντική αρχαιολατρεία χωρίς καμιά επίδραση και αναφορά προς το παρόν. Άλλοτε σπάνουν να ζητήσουν την κατανόηση άν' τις πηγές του αρχαίου βίου και της πολιτιστικής οργανώσεως της αρχαιότητας, και άλλοτε ζητείται και ή προσοκήνιο λογοτεχνικών δεξιοτήτων έκ μέρους των μαθητών από την άγνωση αρχαίων συγγραφέων. Κατά περίεργη όμως σύμπτωση δέν τονίζεται με όση έμφαση θα έπρεπε ή σπουδαϊότερη πλευρά των επιδιώξεων του μαθήματος, — ή πλευρά εκείνη ή όποια έμφανίζει τη διδασκαλία του ως ύπαρκτική γιά τη συντήρηση της εθνικής κοινότητας ανάγκη

οὔτε συσχετίζεται τὸ μάθημα στὸ βαθμὸ πού θά ἔπρεπε μὲ τὴν πολιτειακὴ καὶ πολιτικὴ σημασίαν τοῦ περιεχομένου τῆς ἀρχαίας ζωῆς.

Εἶναι εὐκόλῳ νὰ προσδιορίσωμε ἀκριβολογικὰ τὶς παρατηρούμενες κατὰ τὴ θέσιν τοῦ μαθήματος ἀποκλίσεις καὶ νὰ ἀνακαλύψωμε τὴ γενεσιουργὴν τοὺς αἰτίαι. Αὐτὸ θὰ κατορθωθῇ ἂν ἀνατρίψωμε στὴν ἐξέλιξιν ἐκείνης τῆς ἐπιστήμης, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὴ συνισταμένη τὴν πρὸςπαθεῖν, πού καταβίβασε γιὰ τὴν προσοικειώσιν τῶν δεινῶν τοῦ ἀρχαίου κόσμου καὶ ἀκόμῃ καὶ τὸ δεικτικὴ τῆς εἰσχωρησέως μας μέσα εἰς τὸν κόσμον αὐτὸν. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἐπιστήμη τῆς κλασσικῆς φιλολογίας, πού ἀποτελεῖ τὴν θεμελιώδη μάθησιν ἐπάνω στοὺς ὅμους τῆς ὁποίας στηρίζεται τὸ κλασσικὸ Γυμνάσιον. Ἡμποροῦμε νὰ προβάλωμε τὸν ἰσχυρισμὸν ὅτι καθε ἐποχὴ δριζεῖ τὸ σκοπὸ τοῦ μαθή-
τος τῶν ἑλληνικῶν ὠδηγημένη ἀπὸ τὶς ἐπιδιώξεις καὶ τὴν ἀναιμικότητα τῆς κλασσικῆς φιλολογίας. Γιὰ νὰ κατανοήσωμε λοιπὸν τὴ μεταβλητικότητα τῶν σκοπῶν τοῦ μαθήματος πρέπει νὰ παρουσιάσωμε ἕνα συντομωτάτο διάγραμμα τῶν κατευθύνσεων πού ἀκολούθησεν ἡ ἐπιστήμη τῆς κλασσικῆς φιλολογίας κατὰ τοὺς νεωτέρους ἑπειτα ἀπὸ τὴν Ἀναγέννησιν χρόνους, πού εἶναι ἀνυπολόγιστα σημαντικοὶ γιὰ τὴν ἐξέλεξιν τοῦ πολιτισμοῦ μέσα στὸν ὁποῖον ζοῦμε καὶ κινουόμεθα. Ἡ ἐπιστήμη τῆς κλασσικῆς φιλολογίας εἶχε κατὰ τὸν 16ον καὶ 17ον αἰῶνα τὸν χαρακτηριστὴν ἀρχαιολογικὸν φιλολο-
γίας καὶ πολιστορίας τῶν Γάλλων φιλολόγων καὶ οἱ ἐκπαιδευτικὲς τῆς ἐπιδιώξεις ἐπηρεάζονταν ἀπὸ τὴν παιδαγωγικὴ κίνησιν πού ἐξήτοδον νὰ ἀποκτῇ ὁ τρόφιμος μὲ τὴ μελέτη τῶν ἀρχαίων τὴν εὐλογητὰ eloquentia. Ἡ φιλολογία ἦταν τότε σὰ χέρια τῶν Γάλλων ἀρχαιομαθῶν καὶ ἐπίστευεν ὅτι τὸ δράσιον καὶ τὸ ἀληθινὸ εὐρίσκειται μέσα στὸν κόσμον πού εἶχαν δημιουργήσει καὶ κληροδοτήσει στὴν ἀνθρωπότητα οἱ Ἕλληνες.

Ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικὸς λαὸς ἐθεωρεῖτο εὐθυσμὸς καὶ εὐτυχισμένος λαός, ἡ τραγικὴ καὶ ἡ ἐπικλινδύη πλεῖστα τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος δὲν ἦταν καθόλου ὅσο ἔπρεπε αἰσθητῇ. Ὁ γενικώτερος σκοπὸς πού ἰσχυρίζονταν, ὅτι ἤθελε νὰ πραγματοποιήσῃ ἡ κλασικὴ φιλολογία ἦταν μιὰ ἀφελὴς μίμησις μιὰ τυπικὴ προσοικειώσιν τῶν μορφῶν τῆς ἐξω-
τερικεύσεως τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ζωῆς. Ἡ καλλιτεχνικὴ κατανόησις τῶν ἔργων τῆς ἑλληνικῆς δημιουργίας στέκεται κατὰ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ διαφωτισμοῦ. Ἡ κατὰ τὴν αὐτὴ δυνάμιν ἀρχίζει νὰ ἀλλάξῃ κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα μὲ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Γερμανοῦ Heider καὶ μὲ τὴν ρωμαντικὴν κίνησιν πού ἦρθε ὡς συναισθηματικὴ ἀντίδρασις κατὰ τοῦ λο-
γικισμοῦ τοῦ αἰῶνος τῶν φώτων. Σημειώνεται τότε μιὰ ἀποφασιστικὴ ἐγκατάλειψιν τοῦ Γαλλικοῦ κλασσικισμοῦ καὶ στροφὴ πρὸς τὸν Ὀμηρὸν καὶ τοὺς Ἕλληνας ἐνῶ ὥς τότε ἡ ἐπίδρασις τῆς Λατινικῆς Φιλολογίας ἦταν ἐπικρατέστερη καὶ εἰς δημιουργήματα τῶν Ῥωμαίων κλασσικῶν ἐθεωροῦνταν τὰ μοναδικὰ τεχνικὰ ἀριστουργήματα. Ὁ Ὀμηρὸς ὅπως καὶ ὁ Σαίξπηρ ἀνακαλύπτονται τότε διὰ δευτέρην φοράν. Ὁ Schleiermacher τότε κατορθώνει νὰ ἀπαλλάξῃ τὸν Πλάτωνα ἀπὸ τὴν νεοπλατωνικὴν μουστικὴν καὶ ὁ Bly-
κελιανὸν χαράζει τὴν ὁρὴν γραμμὴν γιὰ τὴν κατανόησιν τῆς ἀρχαίας τέχνης. Ἡ ἐπίδρασις τῆς ρωμαντικῆς κινήσεως ἐπάνω στὴν ἐπιστήμην τῆς κλασσικῆς φιλολογίας γίνεται ἐκ-
δηλῆ μὲ τὴ δρᾶσιν τοῦ περιφημοῦ φιλολόγου Böckh. Ὁ φιλόλογος αὐτὸς κατὰ τὶς ἀρ-
χὰς τοῦ 19ου αἰῶνος εὐρίσκει μένος διὰρκὴ συνεισφορὰν μὲ τοὺς κύκλους τῶν ρωμαντι-
κῶν χαράζει καὶ οὐρα γραμμὴν στὴν ἐπιστήμην τῆς κλασσικῆς φιλολογίας. Διαμαρτυ-
ρήθηκε ἐναντίον τοῦ τυπικισμοῦ τῆς νεοκλασσικῆς φιλολογίας τῆς ἐποχῆς τοῦ κ' ἐξήτησε νὰ κατανοηθῇ τὸ περιεχόμενον τῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης ὡς ζωντανὸ καὶ ὁ-
γανικὸ σύνολον. Μὲ τὴν κατεῦθυνσιν αὐτὴ ἡ φιλολογία ὑψώθηκε καὶ ἔγινε ἐπιστήμη
πού ἐξήτοδον νὰ κατανοῇ τὸν ἀρχαῖον βίον ὡς ἀπρησιζόμενον σύνολον. Τότε ἐγράφη
καν μεγάλες ἐγκυκλοπαιδεῖες καὶ πρωθῆθηκε στὴν πρώτη γραμμὴ ἡ αἰσθητικὴ κατα-
νόησις τῶν ἔργων τῆς ἀρχαιότητος. Ὅλη ὁμῶς ἡ κίνησις αὕτη παρουσιάζει τὴ σύμφωνη
μὲ τὸ ρωμαντικὸν παθητικότητι καὶ συντηρητικότητι καὶ δὲν ἔμπορεῖ νὰ εὕρῃ μιὰ
εἰλικρινὴ καὶ ἀμεση συσχέτισιν τῆς κλασσικῆς φιλολογίας πρὸς τὴ ζωὴ. Μοιραία ἔπρε-
πε νὰ ὠδηγήσῃ ἡ ἐποχὴ αὕτη στὴν ζηροῦτητα τῶν ὑπερβῶν τὸν ἱστορικὸν ὅρον.

Κατὰ ἀπ' τὴν ἐπίδρασιν τῶν προδόντων θετικῶν ἐπιστημῶν, ἑπειτα ἀπὸ τὴ
διάλυσιν τῆς Ἑγελειανῆς σχολῆς, ἐπήρην ἡ ἐπιστήμη τῆς κλασσικῆς φιλολογίας κατεῦ-
θυνσιν ἀποφασιστικὰ θετικὸ-ἱστορικὴν. Τυπικὸ ἀντιπρόσωπον θετικῶ-ἱστορισμοῦ στὴν κλασ-
κικὴν φιλολογίαν τοῦ 19ου αἰῶνος ἡμποροῦν νὰ θεωρηθῶν οἱ μεγάλοι φιλόλογοι Mom-
msen καὶ Wilamowitz. Τὸ ἐπίπεδον τῆς φιλολογικῆς ἐρεύνης ἐπλάτυνθηκε καὶ ἡ φιλο-
λογία τοὐμὰ ὅλα νὰ τὰ ἐξετάζῃ Nil tam difficile est quin quaerendo investigari possie
οἱ στίχοι αὗτος ἦσαν τὸ σύνθημα τῶν μεγάλων ἐρευνητῶν τῆς ἐποχῆς αὐτῆς. Ὅλα γι'
αὐτοὺς ἦταν ἐρευνητὰ καὶ ὅλα ἡμποροῦσαν μὲ τὴν αὐστηρὴν ἐφαρμογὴν τῶν φιλολο-
γικῶν μεθόδων νὰ ἀνακαλυφθῶν. Ἡ φιλολογικὴ ἔργασια τότε ἀκολούθωντας τὴν τεχνι-
κὴ τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν ἐμχαναποιεῖτο καὶ εἰδοποιήθηκε. Οἱ Ἀκαδημικὲς ἐπὶ τὴν
πρωτοβουλία γιὰ τὴν ὁργάνωσιν μεγάλων φιλολογικῶν ἐπιχειρήσεων, ὥσάν τις κο-
λοσιαῖες ἐκδόσεις τῶν παρῶν καὶ τῶν ἐπιγραφῶν. Ἐξήτοδον τὴν ἀναισθητικὴν ἐν-
δὸς ἀτέρμονος οἴκου τῆς ἀληθείας, καὶ ἦταν αὕτη ἡ ἐπιχείρησις μιᾶς ἔργασιας πού δὲν
ἐπρόκειτο καὶ δὲν ἦταν ὁσὼστὸ νὰ τελειώσῃ ποτέ. Ὅλοι ἔτρεφαν μέσα τους τὴν πίστιν
ὅτι εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ βαδίζωμεν ἐπ' ἀπειρον πρὸς τὰ ἐμπρός. Ὁ Wilamowitz
δὲν περιώριζε ποτέ τὰ διαφέροντα τοῦ μέσα στὰ ὅρια τῶν ἐνδόξων κλασσικῶν συγ-
γραφέων. Ἡ ἐλλήνιστικὴ ἐποχὴ εἶχε κατὰ τὴ γνῶμιν του τὰ ἴδια δικαιώματα μὲ τὴν
κλασσικὴν. Ὁ ἴδιος μὲ τὸν αὐτὸ ζῆλον εἶχαν ἀσχοληθῇ μὲ τὸν Κάρυστιον ὅπως καὶ μὲ τὸν
Εὐριπίδην, Δὲν ὑπάρχει στὴ θαυμαστὴ καὶ κολοσιαία τοῦ ἔργασια καμιά ἀξιολογικὴ

διάκριση. Δὲν ἦταν αὐτὸ ἡ πλήρωση μιᾶς ἀκαταδάμαστης καὶ αὐτοκρατορικῆς θελήσεως, μιᾶς ἀκλόνητης αἰσιοδοξίας καὶ δὲν ἐσήμαινε πίστιν στὴ στερεότητα τῶν κανονιστικῶν ιδεωδῶν τῆς ἐπιστήμης; Οἱ σκοποὶ τῆς ἐρεύνης τῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης ὄνουν καὶ μετατοπιζόνταν πρὸς τὰ ἔμπροσθεν, ἐξέφευγαν πρὸς τὸ ἀπείρο καὶ τὸ ἀνέφικτο, ἀπαράλλακτα ὅπως οἱ ἰδέες μέσα στὸ Καντιανὸ φιλοσοφικὸ σύστημα εἶναι μονάχα ὁδηγητικὲς ἀρχὲς καθοδηγοῦσες τὴ συμπεριφορὰ μας καὶ τὴν ἐνεργητικότητά μας, χωρὶς νὰ μᾶς κάνουν ποτὲ ἱκανοὺς νὰ πλησιάσουμε πρὸς τὰ πράγματα, ὅπως εἶναι καθ' αὐτά. "Ὅπως οἱ θετικὲς ἐπιστήμες εἶχαν ἀκράδαντὴν πεποίθησιν στὴν ἀκρίβεια καὶ ἀποτελεσματικότητά τῶν μεθόδων τῶν καὶ ἀγάπην πρὸς τὴν εἰδικευσμένη ἐρευνὰ καὶ ἡ φιλολογία τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἶχε προωθήσει τὴν ἐπὶ μέρους εἰδικευμένη ἐρευνὰ νὰ σὸ ἀκρότατο σημεῖο.

"Ἡ κυριαρχία τῆς θετικοῦστορικῆς κατευθύνσεως ἀρχίσει νὰ γάνῃ ἔσχατος κατὰ τὴ μεταπολεμικὴν περίοδον. Οἱ φιλόλογοι τῆς γενεᾶς μας ἐξήσαμε τὴ μετατροπὴ αὐτῆς πολὺ ἔντονα. Ξαναγυρίζοντας ἀπὸ πολυετῆς πολέμου μὲ τὸ διάπυρον πόθον νὰ ἐργασθούμε ἀρχίσαμε νὰ αἰσθανόμαστε μέσα στὴν ψυχὴ μας πολλὰ ἐρωτηματικά. "Αρχίσει νὰ γίνετα προβληματικὴ γιὰ ὅλους μας ἡ ἀξία τῆς εἰδικευμένης ἐπ' ἀπειρον ἐρεύνης. Οἱ ἀξίες δὲς ἐκανόνιζαν τὴν προπολεμικὴ ζωὴ ἐβγῆκαν κλονισμένους καὶ μέσα στὸ σάλο αὐτὸ ὁλοκλήρουν τοῦ πολιτιστικοῦ οικοδομηματος ἀρχίσει νὰ γίνετα σὲ ὅλους αἰσθητὴ ἡ ἀνάγκη μιᾶς ἐπιστροφῆς πρὸς τὸν κλασικισμόν. "Ἡ καινούρια αὐτὴ στρουφὴ ἐνεφανίστηκε ὡς νεοανθρωπισμὸς καὶ ἐσημείωσε μεγάλῃ ἐξάπλωσιν στοὺς κύκλους τῶν νέων τότε φιλοδῶν ἔπειτα ἀπὸ τὸν πόλεμον. "Ένας ἀπὸ τοὺς λαμπροτέρους δὴγους τῆς στροφῆς αὐτῆς ἦταν καὶ εἶναι ὁ W. Jäger καθηγητὴς τῆς κλασσικῆς φιλολογίας στὸ πανεπιστήμιον τοῦ Βερολίνου τότε καὶ τώρα στοῦ Σικάγου τῆς Ἀμερικῆς. Δὲν πρόκειται γιὰ μιάν ἀπλὴ ἀνανέωση τοῦ Γαλλικοῦ νεοκλασσικισμοῦ ποὺ εἶχε διαπλάσῃ στηριγμένος ἐπάνω στὰ διδάγματα τῆς Στοᾶς καὶ στὰ ἀνθρωπιστικὰ ἰδεώδη τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορικῆς ἐποχῆς. "Ο νεοανθρωπισμὸς ἐξήτησε νὰ ἐννοήσῃ ἑλληνικὸ λαὸ ὡς πολιτικὴ κοινότητα διεπομένη ἀπὸ μιὰ κοινὴ μοίρα. "Εοῖσε τὸν κέντρο τῶν ἐρευνῶν του τὸ ὑπέρλαμπρον δημιουργικὸ φαινόμενο τοῦ σχηματισμοῦ τῆς ἑλληνικῆς πόλεως καὶ ἐτόνισε τὸ γεγονός διὰ τὴ πόλιν ὥς καὶ ἀναπτύσσει τὴν ὑπαρξὴ τῆς στηριζόμενης στὴν καλλιέργειαν τοῦ ἀνθρώπου, στὴν παιδείαν. "Ἡ δεξιότερχια τῆς εἰδικοποιημένης ἐρεύνης τῆς προπολεμικῆς ἐποχῆς δὲν ἀποτελεῖ πιά ἰδεώδες. "Εξητήθηκε νὰ πραγματοποιηθῇ ἡ εἰσχώρησιν στὸν πνευματικὸ πύρην τῆς λαϊκῆς πολιτικῆς κοινότητος καὶ στὴν ἐξειδικευτὴ ζωὴ τῶν μεγάλων προσωπικοτήτων. "Ἡ φιλολογία δὲν εἶναι πιά ἐπιστήμη ποὺ ἀντικρύζει τὰ προβλήματα τῆς μετὰ τὴ συνηθισμένη στίς ἀκριβολογικὰς ἐπιστήμες ἀδιαφορία καὶ ἀπομακρύνει ἀπὸ κάθε ἀξιολόγησιν. "Αρχίσει νὰ στέκεται μὲ βαθύτερον βασισμὸ ἔμπροσς τὰ δημιουργήματα τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς, κερδίζοντας ἕνα σταθερὸ ἔσχατος καὶ ἀπελευθερωμένην ἀπὸ τὴν ἀνεδαφικότητά της. Ζητᾷ ἡ Φιλολογία νὰ γνωρίσῃ, τί ἦταν οἱ "Ελληνες ὄχι γιὰ νὰ ἱκανοποιήσῃ ἕνα ἐπιστημονικὸ ἢ ἀρχαιολογικὸν ἀνέρον, ἀλλὰ γιὰ νὰ μᾶς γάνῃ ὅπως ἦταν αὐτοί. "Ὅλη ἡ ἐνεργητικότητά τῆς Φιλολογίας συγκεντρώνεται στὴν κλασσικὴν περίοδον καὶ οἱ προσωποποιήσεις τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Ἀριστοτέλους τοῦ Θουκυδίδου, τῶν τραγικῶν καὶ τοῦ Πινδάρου ἐξετάζονται μὲ καινούριες ἀπόψεις. Στὸ κέντρο ὄλων αὐτῶν τῶν μελετῶν ἔχει τοποθετηθῇ ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν «τὸ δαίμονιον» αὐτὸ «πολιτεῖον» θεωρημένη ὡς ζωντανὴ καὶ ἐνιαία πολιτικὴ κοινότης. "Ο ἀρχαῖος Ἀθηναῖος πιστεύει διὰ ἐνένηθησαν οἱ προπάτορές τους ὅπως καὶ ὁ Ἐρεχθεὺς ἀπὸ τῆς γῆς, ἀγαπᾷ μὲ φανατισμὸ τὴ χώρα του, ζῇ τὴν ἴδια ζωὴ μὲ τὸ Ἀττικὸ τοπεῖο, δὲν ἔχει βέβαια τὴ ρωμαντικὴ αἰσθησὶ τῆς λεγόμενης σήμερα φυσιολατρίας, ποὺ εἶναι μιὰ προσπάθεια νὰ ἐξανакерδίῃ ὁ ἀνθρώπος τὴ χαμένη πρὸς τὴ φύσιν ἐπαφὴν, ἀλλὰ αἰσθάνετα ἀδιάσπαστο τὸ σύνδεσμον τοῦ ἑαυτοῦ του μὲ τὸ ἔσχατος μέσα στὸ ὅποιο εἶναι ἐνταφιασμένοι οἱ προπάτορές τους. "Ἡ πόλις τοῦ ἀρχαίου Ἀθηναίου εἶναι συγχρόνως Κοινότης πολιτικὴ καὶ πολιτιστικὴ, καλλιτεχνικὴ καὶ θρησκευτικὴ κάτω ἀπὸ τὴν προστασίαν τῆς Παλλάδος. "Ἡ καλλιτεχνία δὲν εἶναι μὲν ἰδιωτικὴ ὑπόθεσις ὅπως στὴν ἐποχὴ τῆς ὑπερτροφίας τοῦ νεωτέρου εὐρωπαϊκοῦ ἀτομισμού, ἀλλὰ ὑπόθεσις πολιτικῇ. Αὐτὸ δειχνετα ἀπὸ τὸ γεγονός διὰ ὁ καλλιπισμὸς τῆς Ἀκροπόλεως γίνετα μὲ δημόσια χρήματα καὶ μουσικοὶ καὶ δραματικοὶ ἄγῶνες ὁργανώνονται καὶ ἐπιβλέπονται ἀπὸ τοὺς ἀνωτάτους πολιτικούς ἀρχοντας. Τοῦ Πλάτωνος τοῦ κορυφαίου αὐτοῦ ἀνάμεσα στοὺς ἑλληνες φιλοσόφους, ἡ διαρκὴς προσπάθεια ἦταν ἡ ἀνανέωσις καὶ ἀνανέωσις τῆς παλαιᾶς ὁργανικῆς ἐνότητος τῆς πόλεως. "Ο Θουκυδίδης, ὁ φλογερὸς αὐτὸς ἔραστής τῆς πόλεως τοῦ Περικλέους, δὲν εἶναι ἕνας ἱστορικὸς συγγραφεὺς ἀλλὰ ἕνας μεγάλος πολιτιολόγος. "Ἡ ζήτησις τῆς ἀληθείας γιὰ τὸ Θουκυδίδην ἔχει ὡς πεδῖον τῶν ἐρευνῶν τῆς τῆς πράξεως τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἐκδηλώνονται μὲ τὴ συμπεριφορὰ τους μέσα στὴν πολιτικὴ Κοινότητά. Τονίζοντας καὶ ἐξαιρώντας τὰ παραμυθημένα αὐτὰ σημεῖα ἡ κλασσικὴ φιλολογία ἔδωκε ἕνα θετικὸ περιεχόμενο στὸν νεοανθρωπισμὸ. Ἀφῆνε πίσω τῆς πιά ἡ ἐπιστήμη μας τὴν ἀνεδαφικότητα καὶ ἀντικρύζει τὸ παρὸν ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ παρελθόντος χάριν τῆς πραγματοποιήσεως ἑνὸς μέλλοντος. Μελετᾷ τὴν παράδοσιν γιὰ νὰ ἀνακαλύψῃ τίς γεμίτες ἀπὸ νόημα συνάψεις τῆς ζωῆς μας.

"Ἡ ἐξέλιξις τῆς κλασσικῆς φιλολογίας ὅπως τὴν ἐσκιαγραφήσαμε εὐρίσκεται σὲ διαρκὴ συνεπαφὴ μὲ τὰ μεγάλα φιλοσοφικὰ ρεύματα τῶν ἐποχῶν. "Ἡ πρώτη περίοδος

της τυπικής λεξικολογικής φιλολογίας σχετίζεται με το λογικισμό και την Έλλειψη έντονης συναισθηματικότητας που χαρακτηρίζει την εποχή του διαφωτισμού. Η στροφή προς τον έγκυκλοπαιδισμό και προς την οργανικιστική θεώρηση έστηρίχθηκε πάνω σε έδαφος έτοιμασμένο από Ρωμανισμό. Η πραγματιστική — ιστορική κατεύθυνση άποτελει τον αντίκτυπο του έπηρεασμού της έπιστήμης μας από το θετικισμό που άκολούθησαν έπειτα από τη διάλυση της Έγχειριανής παρατάξεως. Η τελευταία πάλι εξέλιξη της φιλολογίας ή έκδηλωμένη με την τάση να περιορισθή και πάλι στην κλασσική εποχή και να έμβαθείν στο δυναμισμό που εμφανίζει τότε ή ανθρώπινη ζωή σχετίζεται με τη* προσάθεια που θέλει νά πραγματοποιήση την άστια σύνταξη των πνευματιστικών έπιστημών επί τη βάσει της ώθήσεως που έδωκεν ο βαρυστόχος Γερμανός φιλόσοφος Dilthey.

Η εμφάνιση του Dilthey σημαίνει το ξεπέρασμα του ξερού ιστορισμού και τη προώθηση πέρα από τα ιστορικά δεδομένα προς τον καταρτισμό ενός νοηματικού συνόλου σημαντικού για την συγκεκριμένη ύπαρξη του ανθρώπου. Από την άποψη αυτή ο Dilthey εϋρήνη το έδαφος προετοιμασμένο από τη σκληρή προσπάθεια που κατέβαλε Νίτσε πληρώνοντάς τη με την εύθυνη της ζωής του. Ο Νίτσε έχτυπησε την κενότητα του ιστορισμού και άνεκάλυψε τις πλούσιες συναισθηματικές δυνάμεις που κρύβει μέσα της ή άρχαία τραγωδία. Έγινε πάλι όρατη ή τραγική πλευρά των Έλλήνων και ή μελετητής καταλαβαίνει, ότι το περιεχόμενο της τραγωδίας είναι κάτι που έγγιζει βαθεία έως τις ρίζες της συγκεκριμένης του ανθρώπου ύπαρξη. Η συμβολή του Dilthey και άλλων μελετητών έκαμε ώστε να ζητάμε να ένοήσουμε κατά ποίον τρόπο ή άνθρωπινή ύπαρξη διατελόντας κάτω από την αναπόδραστη έπιβολή των άμετατρέπτων συνθηκών ενός παρόντος και ενός άριστου χώρου ζωής πραγματοποιεί μίαν ήρωικήν έξοδον από τη στενότητα της και δείχνει τη δημιουργική της — άς πούμε — άδυναμία. Το πρόβλημα είναι νά κατανοηθή κατά ποίον τρόπο παρουσιάζεται ή λεγόμενη εξέλιξη μέσα από την στενότητα, άπορρα και άμηχανία, την όποιαν έμφανίζει κάθε χρονικά και τοπικά καθωρισμένη ιστορική του ά ανθρώπου τοποθέτηση. Η όλη στροφή της φιλοσοφίας παρουσιάζεται: Έτσι ως μία έρμηνευτική της συγκεκριμένης του ανθρώπου ύπαρξεως — και ως μία κατεύθυνση που στα χείλια του Martin Heidegger παρουσίασε μία ύπερκορη άνάυση των συγκεκριμένων δεδομένων της άνθρωπινής ζωής. Άκαιβώς σιό σημείο αυτό γίνεται όρατος ό άμεσος σύνδεσμος της φιλοσοφίας με την έπιστήμη της κλασσικής φιλολογίας, ό όποιος μαρτυρείται και ιστορικά. Όχι μόνον ο Νίτσε ήταν κλασσικός φιλόλογος αλλά και ο Dilthey ό δημιουργός της νέας στροφής ήταν μαθητής του πεοιφήμου φιλόλογου Böckh και την μέθοδο της κατανόσεως (Verstehen) την έθεωσε ως τέχνη έρμηνευτική και μαγική έπιστήμη προστατευμένη από το πνεύμα του Έρμου του τρισεγγεσίου. Καί από την έρμηνευτική του Schleiermacher έπηρε ο Dilthey πολλές και σπουδαίες παραρμήσεις. Έγχειν αντίληψη ο Dilthey την άνεπάρκεια των μεθόδων της φυσιολογικής ψυχολογίας και έζητούσε να ανακαλύψη μέθοδο που θα ήταν ίκανή νά μας κάνει να ένοήσουμε και νά έρμηνεύσουμε τον άνθρωπο ως όν που ζή και στρέφεται προς άξίες και ένεργεί με τελειοισμό. Για όλα αυτά ή έπιστήμη της φιλολογίας ως έρμηνευτική έχει την τάση σήμεια νά πάρη άνάμεσα στίς πνευματικές έπιστήμες εξέχουσα θέση και νά γίνη γι' αυτές έπιστήμη θεμελιωτική. Διενύθηκε στίς φλέβες της — νώ αίμα και έγινε έπιστήμη σημαντική για τη συγκεκριμένη του ανθρώπου ύπαρξη. Ο παλαιός δοισμός της έπιστήμης μας, όπως τον έδινε ο Böckh όρίζοντάς την ως «γνώση του έγνωσμένου» είναι για την αντίληψη της νεωτέρας φιλολογικής γενεάς άδυστοχός. Μέσα στο πλαίσιο των νεωτέρων κατευθύνσεων της έπιστήμης μας ό όρος **κατανόηση** Verstehen ξεπερνά τη διανοητική άνέναντιση, γιατί προϋποθέτει την ποσοτική μας συμμετοχή στο κατανούμενο πράγμα. Το θέμα μας πρέπει να το αίσθανώμεν ώσόν νά άφορά την ίδιική μας ύπαρξη και την ίδιική μας μοίρα. Έπιδιώκεται ή μετάρβαση από την έννεολογική κατανόηση στη συναισθηματική ή όποια τότε μόνο θα είναι γνησία, όταν μας ώθή σέ βουλητικές πράξεις που θά άποβλέπουν στη διατήρηση και περιβίβαση του κατανουμένου περιεχομένου. Η βαθύτερη έννοια της προσπάθειας αυτής είναι ή ένεργητικοποίηση των περιεχομένου. Η βαρύτερη έννοια της προσπάθειας αυτής είναι ή ένεργητικοποίηση των ψυχικών παραγόντων όσοι θά γίνουν αίτια για νά είληψι το άτομο την τελική του άπόφαση, έντι τελευταίο ναι ή ένα τελευταίο όχι. Η γνώση παύει να είναι έξακουσμένη από τη ζωή παίρνει την έντελέχεια της και έαναγορεύουμε έτσι στη θεμελιώδη έννοια που κρύβει μέσα του το έλληνικό ρήμα «είδέναι» στον ταυτισμό το άτομου με την άξία στην πραγματική και ολοκληρωμένη βίωση κάθε πνευματικού περιεχομένου. Όταν ό Όμηρος χαρακτηρζόντας τον λέοντα λέη «λέων άγρία είδω» το είδέναι δέν σημαίνει διανοητική γνώση αλλά άμεση παρουσία της άγριότητας μέσα στην ψυχή του θηρίου τελεία βίωση της άγριότητας και ταυτισμό με αυτή. Η Σωκρατική γνώση, και ή Πλατωνική άνάμνηση, το είδέναι του Άριστοτέλους σημαίνουν αυτή την ένεργητική προσοκείωση και ολοκληρωτική βίωση των πνευματικών περιεχομένων με τέτοια ένταση ώστε να γίνουν αυτά καρποφόρα για τη συμβιωτική Κοινότητα και να δημιουργηθή ή ιδέωδης και άρίστη πολιτεία.

Η έως έδω έρευνά μας μας έβοήθησε να πραγματοποιήσουμε δύο σκοπούς. Έζητήσαμε νά απαλλάξωμε τον όρο άνθρωπισμός από τις συναφείς παρεξηγήσεις όσες τον παρουσιάζουν ως: καλλιέργειαν ενός καθαρά ύποκειμενικού έγώ έξω από τή σύννοια της πολιτικής κοινότητας. Έχαράξαμε άκόμη τη γραμμή που τον ξεχωρίζει από

τόν επαγγελματισμό. "Επειτα θελήσαμε να εμφανίσωμε τὸ σκοπὸ τῆς διδασκαλίας τοῦ μαθήματος στὴ γενικὴ τὴν ἐνότητα καὶ στὶς διαφοροποιούμενες ποικιλίες μέσα στὶς διάφορες ἐποχές τῶν ἐμφανίσεων τοῦ Εἵδαμε ὅτι ὁ σκοπὸς δὲν εἶναι οὔτε ἀρχαιολογικὸς οὔτε γνωσιολογικὸς ἀλλὰ ὑπαρκτικὸς καὶ δι' οἱ κατὰ τὴν διατύπωσιν τοῦ ἐμφανιζόμενης ποικιλίας χρωστοῦνται στὴ συσχέτισιν πού ἴδρωμε μέ τὴν ἱστορικὴ παράδοση. "Επειδὴ τὴ συσχέτισιν αὐτὴ τὴν τεκμηριώνει ἡ κλασσικὴ φιλολογία, ἡ μάθησις αὐτὴ δίνει κάθε φορὰ τὸ σκοπὸ τοῦ μαθήματος τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν. Γι' αὐτὸ ὁ σκοπὸς παρουσιάζεται ἄλλοτε ὡς λεξικολογικὸς ἄλλοτε ὡς ἐγκυκλοπαιδικὸς, ἄλλοτε ὡς ἱστορικὸς πολιτιστικὸς. Ἡ ἐργασία μας ἔως τὰ τώρα ἦταν προκαταρκτικὴ γιὰτι με αὐτὴ θελήσαμε νὰ ἐξουδετερώσωμε παρεξηγήσεις πού θὰ εἶχαν ὀλέθριες ἀκόλουθες σχετικὰ μὲ τὴν κατανόησιν τῆς ἀξίας τοῦ μαθήματος. Εἶναι καίριος νὰ προχωρήσωμε στὴν ἀνάπτυξιν τῆς θετικῆς πλευρᾶς τοῦ ζητηματός μας. Πρέπει νὰ θέσωμε τὸ ἀκόλουθον ἐρώτημα :

Ποῖες δυνάμεις ὑπάρχουν μέσα στὸ μάθημα καὶ τὸ καθιστοῦν τόσο καρποφόρο; Οἱ μορφωτικοὶ παράγοντες πού περιέχει τὸ μάθημα εἶναι διπλοῖ. Παράγοντες εἰδωλογικοὶ καὶ παράγοντες ὁλοικοί. Ὁ χωρισμὸς αὐτὸς δὲν σημαίνει ὅτι ἡμπορεῖ νὰ ἐξαωριστῇ ἡ μορφή ἀπὸ τὴν ὕλη τοῦ μαθήματος, ἀλλὰ γίνεται γιὰ μεθοδολογικὰς εὐκολίας τῆς ἐρεῦνης μας. Προβάλλωμε λοιπὸν τὸν ἰσχυρισμὸ ὅτι τὸ μάθημα τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν ἔχει ἀξία μορφωτικὴ α.) "Επειδὴ εἶναι μάθημα γλωσσικὸ β.) ἐπειδὴ τὸ περιεχόμενόν του περιέχει τὶς πρώτες ἀντικειμενικοποιήσεις πού ἐπραγματοποίησε τὸ εὐρωπαϊκὸ πνεῦμα κατὰ τὴν πρώτην του ἐμφάνισιν μέσα στὴν περιοχὴ τοῦ λαοῦ τῶν ἑλληνικῶν. Ἡ δευτέρα αἰτιολογία μας κάνει νὰ ἐννοήσωμε γιὰτι τὸ μάθημα τῶν ἑλληνικῶν ἔχει ἐξέχουσα θέση στὴν παιδείαν ὅλων τῶν εὐρωπαϊκῶν ἔθνων. "Ολοὶ οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης ἔχρουν ὅτι τὸ πνευματικὸν ὑπόδαρον τοῦ πολιτισμοῦ τοὺς εἶναι ἑλληνικόν.

Εἴπαμε ὅτι ὁ πρῶτος μορφωτικὸς συντελεστὴς τοῦ μαθήματος εἶναι τὸ ὅτι τὰ ἑλληνικά εἶναι μάθημα γλωσσικῆς διδασκαλίας. Γιὰ τὴν ἀγωγὴν ἀποτελεῖ ζήτημα πολυθρόνητο καὶ μορφωτικὴ συμβολὴ τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας. Ἡ κοινὴ ἀντίληψιν τῆς περισσότερας φορὲς μιλεῖ περιφρονητικὰ γιὰ τὴν μορφωτικὴν ἀξίαν πού ἔχει ἡ γλωσσικὴ διδασκαλία. "Αποτελεῖ κληρονομία τοῦ πραγματικῶν θετικιστικοῦ προσανατολισμοῦ ἡ περιφρονητικὴ στάσις ἀπέναντι τῆς μορφωτικῆς δυνάμεως τῶν γλωσσικῶν μαθημάτων. Στὴν ἐποχὴ μας πού διακρίνεται γιὰ τὴν παρακμὴ τοῦ ζωντανοῦ ἀνθρωπίνου λόγου καὶ γιὰ τὴν θριαμβευτικὴν κυριαρχίαν τῆς ἐποπτικῆς εἰκόνας τοῦ κινηματογράφου, εἶναι πολὺ δύσκολον νὰ κατανοήσῃ ἡ μορφωτικὴ ἀξία τῆς διδασκαλίας τῶν ἀρχαίων γλώσσων. Γιὰ νὰ σχηματίσωμε σαφὴ ἀντίληψιν σχετικὰ μὲ τὸ ζήτημα τοῦτο, εἶναι ἀπαραίτητον νὰ τὸ ἐξετάσωμε ἐκκινώντας ἀπὸ τὶς πρώτες του ἀρχές.

Οἱ ἀρχαῖοι ἑλληνες εἶχαν βαθύτατη ἐπίγνωσιν τῆς σημασίας τοῦ ἀνθρώπινου λόγου. "Αποτελεῖ γι' αὐτοὺς ὁ λόγος ὀντολογικὸ χαρακτηριστικὸν τοῦ ἀνθρώπου θεωρημένου ὡς βιολογικὸν εἶδος. "Ανθρώπος ἔστι" λέει ὁ ἀρχαῖος σοφὸς ἐξῶν λόγον ἔχον. Ὁ λόγος δὲν εἶναι κάτι τὸ ἐπιπρόσθετον στὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ χαρακτηριστικὸν τῆς αὐτῆς μὲ τὴν ὑπαρξὴν τοῦ πρωταρχικότητος. Ὑπάρχει ἡ διάχυτη ἀντίληψιν, ὅτι ὁ λόγος καὶ ἡ σκέψις ἀποτελοῦν δύο πράγματα ἐκχωρισμένα. Φρονούμε τὶς περισσότερας φορὲς, ὅτι πρῶτα ὑπάρχει ἡ σκέψις καὶ ἔπειτα ἔρχεται ἡ γλῶσσα καὶ τὴν ἐκφράζει. Ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα τῶν τελευταίων ἐτῶν ἔδειξεν, ὅτι ἡ ἀντίληψιν αὐτὴ εἶναι λανθασμένη. Κάθε σκέψις γίνεται πραγματικὴ σκέψις μόνον ὅταν ἐκφράζεται. Γενικώτερα ἡμποροῦμε νὰ εἰποῦμε, ὅτι τὸ ἐνθρόπινον ἐγὼ γίνεται πραγματικὸν ἐγὼ μόνον ἐφ' ὅσον ἐκτελεῖ ἐκφραστικὰς κινήσεις. Σχετικὰ μὲ τὴν καλλιτεχνικὴν ἐργον δὲν ἡμποροῦμε νὰ εἰποῦμε, ὅτι ἡ καλλιτεχνικὴ βίωσις μεταβιβάζεται στὴν ἐκφράση. Ἀντίθετα σωστὸν εἶναι νὰ εἰποῦμε, ὅτι ὁ καλλιτέχνης ἔχει καλλιτεχνικὴν βίωσιν ἐφ' ὅσον ἐκφράζεται. Αὐτὸ ἐννοεῖ ὁ Ἰταλὸς Νεοεγγελεανὸς αἰσθητικὸς Βενεντέτο Κρότσε, ὅταν χρησιμοποιοῖ τὸν ὅρον «ἐκφραστικὴ ἵδρασις» (Intuition expressive).

Μὲ τὴν ἐκφράσην πραγματοποιεῖται ἡ ἐμφάνισιν τῆς ἀνθρώπινος αὐτοσυνειδήσεως μέ σα σὲ μίαν ἀντικειμενικότητα. Οἱ σκέψεις καθαυτὰς θεωρούμενες εἶναι χαώδεις καὶ ἀκαθόριστες ὅπως καὶ ἡ ἀνάρθρωσις φανή. Ἡ γλωσσικὴ ἀρθρώσις φέρνει μίαν τάξιν στὴ χαώδη ἀοριστία τῶν σκέψεων καὶ τὶς ἀνάγκης νὰ καθοριστοῦν. Καθορισμὸς τῶν σκέψεων καὶ γλωσσικὴ ἀρθρώσις εἶναι φαινόμενα σύγχρονα, χωρὶς νὰ προηγήται τὸ ἔνα καὶ τὸ ἀκόλουθον τὸ ἄλλο. Διάρθρωσις τῶν σκέψεων τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑπάρξῃ, ἂν δὲν συνοδεύεται μὲ παράλληλὴν γλωσσικὴν ἐκφράση. Κάθε ἀπὸ μέρους τοῦ ἀνθρώπου γένονον ἀντικρυσμα μιάς δεδομένης ἀντικειμενικότητας συνοδεύεται καὶ ἀπὸ μίαν ἀποφαντικὴν μορφήν. Ἀπέναντι ὁποιασδήποτε τυπικῆς ὀντολογίας ὑπάρχει καὶ μίαν τυπικὴ ἀποφαντικὴν. Δὲν ἡμποροῦμε λοιπὸν κατὰ τὴν διερευνησιν τῆς θετικῆς ἀντικειμενικότητας νὰ προχωρήσωμε, ἂν δὲν εἴμαστε κάτοχοι καὶ κύριοι τῶν καταλλήλων ἀποφαντικῶν μορφῶν, οἱ ὁποῖες στὸ σύνολόν τους ἀποτελοῦν τὴν γλῶσσαν. Εἶναι αὐτόνοτον, ὅτι ἡ γλῶσσα δὲν παρέχει ἀντικειμενικῆς ποιότητος γνώσεις καὶ πληροφορίας, εἶναι ὅμως ἡ ἀπαραίτητη γιὰ τὴν κατάκτησιν κάθε ἀντικειμενικῆς γνώσεως προϋπόθεσις. Χαρακτηρίζεται ἔτσι ἡ γλῶσσα ὡς ἔνα ἐκ τῶν προτέρων στοιχείων τῆς ἀνθρωπίνης μορφώσεως.

Κάθε ἐπιστημονικὴ πρότασις ὁποιασδήποτε ἐπιστήμης πρέπει νὰ εἶναι ἐκφράσις μὲ τελεία ἀπόφασις. Ἄν τοῦτο δὲν ἦτο δυνατόν, ἡ γνώσις θὰ ἦταν ἀμετάδοτη καὶ θὰ

ήταν δδύνατο νά καταρτισθί μιά κοινότητα κοινής συναντήσεως όλων τών υποκειμένων και όλων τών εγώ, «ή κοινή φρόνησις» τοῦ Ἡρακλείτου ἐπάνω στήν ὁποία θεμελιώνεται ἡ ἐπιστήμη. Γι' αὐτό ὁ γλωσσικός καταρτισμός εἶναι μορφωτικό στοιχείο ἀπαραίτητο σέ κάθε ἐπιστήμονα. Στό σημείο αὐτό γίνεται φανερός ὁ γενικός χαρακτήρας τῆς γλωσσικῆς μορφώσεως πού ἀπλώνεται ἐπερνώντας τά φιλολογικά μαθήματα σέ όλα τά ὑπόλοιπα μαθήματα. Ἀνθρώπος ἀνίκανος νά ἐρμηνεύσῃ καί νά κατανοήσῃ τόν πνευματικό περιεχόμενο μιᾶς προφορικῆς ἢ γραπτῆς ἀποφάσεως εἶναι δδύνατον νά γίνῃ ἐπιστήμιαν. Γι' αὐτόν ἀκριβῶς τὸ λόγο τὸ ἀνθρωπιστικό Γυμνάσιο χαρίζει μορφωτικά στοιχεία ἀπαραίτητα γιὰ κάθε ἐπιστήμονα καὶ κατορθώνει νά στέκεται παρ' ὅλες τίς ἐπιθέσεις πού τὸ ἔγιναν ἔως τώρα. Ἐπειδὴ ἡ γλῶσσα εἶναι γνώρισμα πού χαρακτηρίζει τὴν ἀνθρώπινη ὑπαρξί, γι' αὐτό τὸ γλωσσικό μάθημα εἶναι καλλιέργεια ἀνθρωπιστική, σπούδασμα πού ἀναπτύσσει τὸ λόγο, τὴν εἰδοποιό διαφορά τοῦ διαχωρισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὰ λοιπὰ ζῶα.

Ἡ ἐμβάθυνση στὴν οὐσία τῆς γλώσσας ἀποτελεῖ φιλοσοφικό πρόβλημα πού ἡ συζήτησή του ἀρχίσει ἀπὸ τίς πρῶτες ἀρχές τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ ἐξακολουθεῖ ἀκόμη. Ὁ Ἡρακλείτης ἐθεώρησε τὸ λόγο ὡς τὸ μόνο σταθερὸ καὶ ἀμετάθετο περιεχόμενο πού ξεφεύγει ἀπὸ τὴ διαρκὴ τοῦ σύμπαντος ροή. Καί στὴ νεώτατη ἀκόμη φιλοσοφικὴ κίνηση τὸ πρόβλημα τῆς γλώσσας κατέχει μιὰ ἀπὸ τίς κεντρικότερες θέσεις. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ ρωμαντισμοῦ ἔχει ἀναγνωρισθῇ, ὅτι ἡ γλῶσσα δὲν εἶναι ἓνα νεαρὸ σύστημα σημειῶν καὶ ἀμετακινήτων σημασιῶν, ἀλλὰ ζωντανὸς ἐνεργητικὸς ὀργανισμός. Ἡ γλῶσσα δὲν εἶναι ἓνα ἀπηρητισμένο ἔργο ἀλλὰ ἀδιάλειπτη ζωντανὴ ἐνέργεια. Ὁ ἱδρυτὴς τοῦ νεοανθρωπισμοῦ τοῦ περασμένου αἰῶνος W. Humboldt ἐθεώρησε τὴ γλῶσσα ὡς τὸ ὄχημα πού θά τοῦ ἔδινε τὴν ἰκανότητα νά διατρέξῃ ὅλη τὴν ποικιλία τοῦ κόσμου ἀπὸ τοῦ ὑπεράτατου ὕψους ἔως τοῦ κατωτάτου βάθους. Ἡ λέξις κατὰ τὸν Humboldt δὲν εἶναι ἓνα ἄλλο εἶδωλο τοῦ σημασινομένου πράγματος, ἀλλὰ κρύβει μέσα της τὸν πνευματικὸ ἀντιληπτικὸ τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο τὸ ὑποκείμενο προσεπτεῖ τὸν Κόσμο, συλλαμβάνει τὸ περιεχόμενο του καὶ ἐρευνᾷ τίς ἀπροσδιόριστες πλευρές του.

Εἶναι ὁλοκληρωτικά δδύνατο νά ἀντικατασταθοῦν οἱ λέξεις τῶν διαφόρων γλωσσῶν μὲ γενικά παραστατικά σύμβολα. Αὐτὸ ἡμπορεῖ νά κατορθωθῇ μονάχα σχετικὰ μὲ τίς μαθηματικὲς καὶ λογικὲς ἔννοιες. Ὅταν ὅμως πρόκειται γιὰ τὸ ὅλικο πού μᾶς δίνουν ἡ ἀίσθησις, ἡ ἀντίληψη, τὰ συναίσθηματα, τὰ ἐννοήματα καὶ οἱ βουλήσεις, αὐτὸ εἶναι ἀνέφικτο, γιὰ τὸ ἀνθρώπος βλέπει τὰ πράγματα δυνάμει μιᾶς προκαταβολικῆς ἐκ τῶν προτέρων τοποθετήσεως συμφωνὰ μὲ τίς ὑποκειμενικὲς του προδιαθέσεις. Κάθε λαὸς ἔχει: δικὸ του ἀντιληπτικὸ τρόπο καὶ μὲ αὐτόν ἀντιλαμβάνεται τὸν κόσμο. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει σὲ περιορισμένη βέβαια κλίμακα καὶ μὲ ἕκαστο ἄτομο. Τὸ μόνο μέσο γιὰ νὰ ἐλαχιστοποιήσῃ στὴν οὐσία τῆς ψυχῆς ἐνὸς λαοῦ εἶναι ἡ κατανόησις καὶ ἡ ὁλοκληρωτικὴ κατοχὴ τῶν θεμελιωδῶν μορφῶν μὲ τίς ὁποῖες ἀντιλαμβάνεται τὸν κόσμο καὶ ἐπεξεργάζεται ὅσα δεδομένα τοῦ παρέχει ἡ ἐσωτερικὴ καὶ ἐξωτερικὴ ἐμπειρία. Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο καὶ ἡ κατανόησις τῆς βαθύτατης οὐσίας τῆς προσωπικῆς ψυχῆς εἶναι δδύνατη χωρὶς τὴν ἐμβάθυνσι στὶς γλωσσικὲς μορφές τῆς ἐκφράσεώς του. Αὐτὸ εἶναι τὸ νόημα τοῦ περιφήμου ρητοῦ «τὸ ὕψος εἶναι ὁ ἀνθρώπος».

Ἡ γλῶσσα ἔχει ὑπαρξὴ ἰδεώδη καὶ ἀνάλογη μὲ τὴν ὑπαρξὴ τῶν λοιπῶν δημιουργημάτων τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Ὅπως ὁ ἀνθρώπος συναπαρτίζεται ἀπὸ σῶμα καὶ πνεῦμα ἔτσι καὶ ἡ γλῶσσα παρουσιάζει σωματικὴ καὶ πνευματικὴ ὑπαρξή. Ἀναλύοντας τὸ σύνολο τῶν δεδομένων πού ἀπαρτίζουν τὴ γλῶσσα εὐρίσκουμε ἓνα κατώτερο στρώμα ἀποτελούμενο ἀπὸ φωνητικά δεδομένα, τὰ ὁποῖα χρησιμοποιοῦνται ὡς σημεία. Ἡ ἐκφώνησις τῶν σημείων αὐτῶν συνοδεύεται ἀπὸ ψυχικὰ γεγονότα καὶ τὰ γεγονότα αὐτὰ παρέχοντας σημασιολογικὴ ἀξία εἰς σημεία τὰ συσχετίζουν μὲ τὰ ἀντικείμενα. Ὡστε ἡ γλῶσσα παρουσιάζει μιὰ ἐξωτερικὴ καὶ μιὰ ἐσωτερικὴ μορφή ἓνα φωνητικὸ ἡχητικὸ σύστημα καὶ ἓνα σύστημα ἰδεωδῶν σημασιῶν, πού ἐρχονται σὲ ἀμοιβαῖες ἀλληλοσυσχετίσεις. Τόσο ἡ κατασκευή τῆς ἐξωτερικῆς μορφῆς ὅσο καὶ τῆς ἐσωτερικῆς εἶναι σημαντικὲς γιὰ τὴν κατανόησις τῆς οὐσίας τῆς γλώσσας. Τὸ ἡχητικὸ μελωδικὸ στρώμα τῆς γλώσσας δὲν ἔχει μόνον ἀξία ὡς σύστημα ἐνδεικτικῶν ἀντικειμένων, ἀλλὰ καὶ καθ' αὐτὸ λαμβανόμενο δυνάμει τῆς ρυθμικῆς καὶ μελωδικῆς κατασκευῆς του ἔχει μεγάλῃ σημαντικότητα. Ἀς σημειώσωμες ὅτι ἡ ἀπόλυτὴ μουσικὴ μὲ καθαρὸς ἡχητικούς, μελωδικούς καὶ ρυθμικούς καὶ ἀρμονικούς συνδυασμούς κατορθώνει νὰ μᾶς ἀποκαλύπτῃ τὴ βαθύτατη τῶν ὄντων σημασία. Καὶ ἡ γλωσσικὴ ἀρῶσις τῶν φθόγγων κατασκευάζοντας ἀνώτερες ρυθμικὲς ἐνότητες μὲ τίς λέξεις, τίς προτάσεις καὶ τίς περιόδους παρουσιάζει τὴ γλῶσσα ὡς σύστημα μουσικό. Ἡ ἐπιστημονικὴ ἐρευνα τῶν τελευταίων χρόνων ἀρχίσε νὰ ἐξετάζῃ καὶ τὴν πλευρὰ τοῦ ζητημάτων αὐτοῦ καὶ ἔφθασε στὴ διαπίστωση, ὅτι κάθε λεκτικὴ πρόταση καθ' ὅσον νοηματικὸ σύνολο ἀποτελεῖ ξεχωριστὴ μελωδικὴ ἐνότητα. Ἡ συγγένεια τοῦ λεκτικοῦ φαινόμενου πρὸς τὸ μουσικὸ ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἀπὸ ἐμπειρικὲς παρατηρήσεις πού ἔδειξαν, ὅτι ἄτομα προικισμένα μὲ κλίση πρὸς τὴ μουσικὴ παρουσιάζουν ἀξιοσημείωτὴ ἐπίδοση στὴν ἐκμάθησι ἢ τὸν χειρισμὸ τῶν ξένων γλωσσῶν. Γιὰ τοὺς μελετητὰς τῆς ἀρχαίας ρητορικῆς τὸ φαινόμενο αὐτὸ δὲν εἶναι καθόλου παράδοξο, γιὰτί ὅλοι ἐζούμεν ὅτι ὁ ἀρχαῖος ρητορικός λόγος μὲ τὸ ρυθμικὸ του περιεδομὸ ἐφθανε παρὰ πολὺ κοντὰ πρὸς τὴν ποίησι καὶ τὴ μουσική. Ὁ ἐκφραστικὸς τρόπος τοῦ καθενὸς αἰῶμου ἀποτελεῖ ξεχωριστὸ ἀτομικῆς

φύσεως μελωδικό σύστημα, με το οποίο εκδηλώνεται ή έσωτερική άτομική ιδιοσυστασία. Όπως ή γραφολογία έμβαθύνοντας στο χαρακτήρα της γραφής προσπαθεί να έρευνή την ιδιότητα της άτομικής προσωπικότητας, έτσι και ο δοστωτικός τρόπος των λέξεων και ο περιτοσμός των προτάσεων ήμπορεί να χρησιμοποιήσας έκδηλωση της έσωτερικής ιδιοσυστασίας του ατόμου. Η χρησιμοποίηση μιας ώρισμένης λέξεως από ένα ώρισμένο ποιητή σε μια ώρισμένη χώρα τού στίχου εξαρτάται από την ήχητική και μελωδική αξία της λέξεως και είναι μέσο πού διεκμηνεί την έσωτερική ποιητική διάθεση. Όπως είπαμε και προηγουμένως στη γλωσσική ενεργεία οι άρθρωτικές γλωσσικές κινήσεις συνυπαρχουν μαζί με τις σημαντωτικές.

Η ιδιοσυστασία της προσωπικότητας, το συναισθηματικό και καλλιτεχνικό της περιεχόμενο φανερώνονται με το ήχητικό-μελωδικό στοιχείο της γλώσσας. Χρειάζεται λοιπόν ως μέσο ψυχολογικό ή μελέτη και ή κατανόηση της μελωδικής και ρυθμικής μορφής της έκφρασεως. Γι' αυτόν ακριβώς το λόγο ένα ποίημα ή ένα λογοτέχνημα είναι άμεταφράστο. Είναι αδύνατο να υπάρξη γνήσια κατανόηση ενός έργου από μετάφραση, έπειδή ή προσωπική ιδιότητα ή έκδηλούμενη με τα μελωδικά της γλώσσας στοιχεία αυτή πού είναι συνάμα και έκφραση των συναισθηματικών αντιδράσεων του ατόμου ήμπρος στο κοσμικό σύνολο, γίνεται με ή μετάφραση αούλληπτη. Κάθε μετάφραση ήμπορεί να κατανόηθι μόνο με την αντίπαροβλή της προς τα κείμενα. Αυτός είναι ένας από τους σπουδαιότερους λόγους πού μας εξαναγκάζουν να στραφώμεν στην κατανόηση του συγγραφέως απ' το πρωτότυπο.

Πέραν από το πώστο αυτό στρώμα στο οποίο ένοσικονέται ή έξωτερική της γλώσσας μορφή υπάρχει και το δεύτερο και άνωτερο στρώμα της έσωτερικής γλωσσικής μορφής. Ο W. Humboldt ελγαστηκε με μεγάλη έπιμονή για τόν καθορισμό της έννοιας αυτής και για την έκμετάλλευσή της προς διάκριση της ύψης των διαφόρων γλωσσών. Ένωεί με τόν όρο «έσωτερική μορφή της γλώσσας» την άμοιομορφία και τη συνέχεια την οποία διατηρεί το πνεύμα κατά το στάδιο της παροχής σημασιών στους φθόγγους. Η έσωτερική της γλώσσας μορφή παρυσιάζει δύο πλευρές: τη μορφολογική και τη σημασιολογική. Η πρώτη συμπεριλαμβάνει τις συντακτικές μορφές, και ή δεύτερη τόν τρόπο του σχηματισμού των θεμελιωδών σημασιών των λέξεων. Κάθε γλώσσα έχει ιδιική της έσωτερική μορφή, έπειδή δέν είναι παθητική άπομύληση των αντικειμένων και των σχέσεων αυτών, αλλά χαρακτηρίζεται με το γεγονός ότι έχει τη δύναμη να διαλέγη τις ένδεις της σύμφωνα με τη συνολική άπάντι τοι κόσμου στάση και τοποθέτηση του ύποκειμένου. Το αισθησιακό ύλικό είναι για όλους τους ανθρώπους το ίδιο, ο τοπος όμως με τόν οποίο το αντίλαμβάνεται, ο καθένας μας είναι διαφορετικός. Η σελήνη ως αισθησιακό φαινόμενο είναι τή ίδιο. Ο Λατίος την αντίλαμβάνεται ως φωτιστικό αντικείμενο και την όνομαζει luna, ο Έλληνας ως μετρητικό πού χρόνιο όργανο και τη λέει μήνη. Όστε οι λέξεις των διαφόρων γλωσσών δέν καλύπτονται ποτέ όλοκληρωτικά. Κάθε γλώσσα έχει δικές της έκφραστικές κατηγορίες όφειλόμενες στην πνευματική ιδιοσυστασία του λαού. Κατανόηση του θεμελιώδους τρόπου έναιενίσεως του κόσμου εκ μερους ενός λαού είναι άνέφικτη χωρίς τη πλήρη κατοχή της γλώσσας του λαού αυτού. Όστε και από την πλευράν αυτή είναι άπαράλητη ή κατανόηση της γλώσσας ως συντακτικού και σημασιολογικού συνόλου.

Τα όσα έχουν λεχθι σχετικά με τη γλώσσα ήμπορουν να συνοψιστούν εις το ότι ή άσκηση στη γλώσσα έχει μεγάλη έπίδραση έπάνω στη διαμόρφωση του πνευματικού κόσμου του ανθρώπου. Χωρίς γλωσσικές έκφραστικές κινήσεις, σκέψις δέν ήμπορεί να υπάρξη. Έπειδή ή γλώσσα είναι ρυθμικό μελωδικό φαινόμενο γι' αυτό ή σπουδή της έχει ώψιστη έπίδραση έπάνω στη καλλιέργεια των συναισθηματικών και καλλιτεχνικών του ανθρώπου προδιαθέσεων. Έβελχτηκεν άκούθι ότι ή γνωση της γλώσσας είναι ή τυπική προώθηση ή άπαράλητη για τή σπουδή όποιασδήποτε έπιστήμης. Η γνωση, άκούθι, της προσωπικής ιδιοσυστασίας μιας άτομικής ή συνολικής έθνικής ψυχής είναι άδύνατη χωρίς την κατανόηση του έκφραστικού συστήματος του ατόμου ή του λαού. Η ψυχολογία λοιπόν και ή εισχώρηση σε έννοιες πνευματικούς κόσμους είναι άδύνατο να γίνη έφικτή χωρίς τή σπουδή της γλώσσας. Έπειδή ένα από τα καλύτερα χαρακτηριστικά του ανθρώπου είναι ο λόγος, ή καλλιέργεια του είναι κατά πρώτιστο λόγο άγωγή του ανθρώπου και σπουδασμα άνθρωπικό. Ο λόγος πάλι κάνει τόν άνθρωπο ζών πολιτικόν και καταρτίζει την άνθρωπίνη πολιτική κοινότητα. Την συνάφεια μεταξύ του ανθρώπου και «ζώου λόγου έχοντος» ή «ζώου πολιτικού» την άνέπτυξε με θαυμαστήν οξυδέρκεια ο Άριστοτέλης στή πολιτικά του. Διότι δέ πολιτικόν ζών ο άνθρωπος και παντός άγελαιού μάλλον ήλιον λόγον μόνον άνθρωπος έχει των ζώων ή μόν ουν φωνή του λυτρουού και ήδρας έστι σημείον, δι' δ και τοις άλλους ύπαρχει ζώοις, ο δέ λόγος έπί τώ δηλούν έστι το συμφέρον και βλαβερόν ώστε και το δικαίον και το άδικον. Τοιούτο γάρ προς τα άλλα ζώα τοις άθρώποις ίδιον, το μόνον άγαθόν και κακόν κη δικαίον και άδίκον και των άλλων αισθησιν έχειν: ή δέ τούτων κοινωνία ποιεϊ όκλιν και πόλιν. Ο λόγος λοιπόν είναι το μέσο πού εισάγει τόν άνθρωπο στόν κόσμο της κοινωνίας των ίδεων και έπάνω στην κοινωνία αυτή οίκοδομείται ή Πολιτική κοινότης. Παρέκκλιση από τόν κοινό λόγο φέρνει ιδιόελας, πολιτική διάλυση και στάση «του λόγου ένδοντος κοινού ζώου» οι πολλοί ως ίδιαν έχοντες φρόνησιν» είπεν ο Ηράκλειτος. Η διδασκαλία της ελληνικής

γλώσσας, της πρωταρχικής του *Εθνους που θεμελιώνει τον πολιτισμό της Εδωρικής έχει ύψιστη σημασία για όλους τους ανθρώπους, που ζουν στην Κοινότητα του σημερινού πολιτισμού και ιδιαίτερα για μας που αποτελούμε τη συνέχεια της πολιτικής κοινότητας του λαού των *Ελλήνων.

Απομένει να ειπώμε ολίγες λέξεις σχετικά με τη σπουδαιότητα που έχει το μάθημα των αρχαίων *Ελληνικών ως πηγή παροχής πραγματικών γνώσεων. Είναι βέβαιο ότι οι έπιστήμες σήμερα επλουτίστηκαν και εξειλιχθηκαν. Αυτό όμως δεν μας επιτρέπει να περιφρονήσουμε την αρχαίαν *Ελληνικήν έπιστήμη, αλλά μας υποχρεώνει να την θαυμάσουμε άκομη περισσότερο. Έπειδή οι *Ελληνες θεμελίωσαν την έπιστήμη επάνω σε βάθρα στερεά και άπαρασάλευτα, γι' αυτό έχουμε σήμερα την πλουσία έπιστημονική άθροση. Όποιος θέλει να σχηματίση γνώση για την έπιστημονική και πολιτιστική οργάνωση της ζωής από τις πρώτες πηγές, όποιος θέλει να έχη μίαν αρχικήν τάδεωσ βεβαιότητα πρέπει να στραφή προς το θαύμα της θεμελιώσεως των έπιστημών από τους *Ελληνες. Η απομάκρυνση από τις πρώτες έκεινες πηγές φέρνει στις λεγόμενες έπιστημονικές κρίσεις, ενώ σε κάθε 'Αναγέννηση συμπαρίσταται ως συνεργός και βοηθός η αρχαιογία. Με άλλα λόγια οι γνώσεις που παρέχει η *Ελληνική αρχαιογία ανάγονται στην τάξη εκείνη των γνώσεων που δεν λησμονούνται. Αποτελούν το πρωταρχικό και θεμελιωτικό μέρος των έπιστημών. Οι άξωματικές προτάσεις της μαθηματικής π.χ. δεν λησμονούνται ποτέ, ενώ ένα θεώρημα ήμπορεί να λησμονηθή. Με τέτοιον είδους θεμελιώδεις προτάσεις μας κάμε γνωρίμους η αρχαία έπιστήμη. Η άσχολία της είναι η εισαγωγή εις το πρωταρχικό και ελικοκρινές γνήσιο. Είναι όπως η Πλατωνική άνάμνηση. Μας άποκαλύπτει ότι αώνιο, σταθερό, παρμόνιο και άπερφορικό δεν έχει η μόρφωση.

Τό πρώτο μέρος της όμιλίας μας έδειξεν ότι σκοπός του μαθήματος των αρχαίων *Ελληνικών είναι να θέσουμε τον τρόφιμο σε άμεση έπαφή με τις πνευματικές δυνάμεις του αρχαίου *Ελληνισμού, όσες θεμελιώσαν τον σύγχρονο πολιτισμό για να τον καταστήσωμε άνθρωπινά καλλιεργημένη προσωπικότητα ίκανή να λάβη μέρος στην πολιτική ζωή της πολιτικής του έθνους Κοινότητας και να συμμερισηθή την τύχη και τη μοίρα της. Είναι φανερό ότι ο πρώτος όρος άπαιτούμενος για την πραγματοποίηση του σκοπού αυτού είναι να μάθω ο τρόφιμος όλοκληρωτικά τη γλώσσα, για να ήμπορέση να έμβασθύνει στο περιεχόμενο των άριστουσημάτων των συνθεμένων σ' αυτήν. Πρώτον λοιπόν μέλημα της διδασκαλίας πρέπει να είναι ο άριστος κατάρτισμός του μαθητού στη γραμματική και το συντακτικό της αρχαίας γλώσσας. Αυτό θα του δώση την ικανότητα να κατανοή και να μεταφράζει τα άριστουσημά των *Ελλήνων συγγραφέων. Ο τελικός όμως σκοπός του γλωσσικού κατάρτισμού δεν περιορίζεται στην άπόκτηση μεταφραστικής ικανότητας, αλλά είναι η άπό μέρους του μαθητού τελεία της γλώσσας κατοχή ως ψυχικής ένεργείας και η με έπίγνωση άπρόσκοπος των συγγραφέων άνάγνωση.

Παρουσιάζεται όμως το πρόβλημα της μεθοδικής πορείας που πρέπει να ακολουθήσωμε για να πραγματοποιηθούν οι σκοποί μας. Πρέπει να όμολογηθή ότι σχετικά με το ζήτημα της μεθοδικής μορφής της διδασκαλίας πολύ όλίγη πρωτότυπη εργασία έχει γίνει στον τόπο μας. Έξαρση άποτελεί η εργασία που μας έδωκε ο κ. Κακριδής με το μεταφο. Πρόβλημα. Άντιγράφω τις περισσότερες φορές τη διδασκτική μέθοδο, που χρησιμοποιούν εκπαιδευτικοί ξένων κρατών χωρίς να σκεφθόμεν ότι η διδασκαλία μιας γλώσσας δε ήμπορεί να γίνει παντού κατά τον ίδιο τρόπο. Άνó όρος εκμάθησης μιας γλώσσας σημαίνει μετάβαση από μία γλώσσα σε άλλη, θα πρέπει να λάβωμε όπ' όψει μας και τη φύση της μητρικής γλώσσας του μαθητού πού θα μάθω τη νέα γλώσσα. Πρέπει να διπλασιασθή λοιπόν η διδασκαλία έχοντας όπ' όψει ότι η όψη της νέας γλώσσας και γενικότερα η ίδιική μας γλωσσική έμπειρία θα άποτελή την άφετηρία μας. Η νέα *Ελληνική γλώσσα έχει ίδιότυπο χαρακτήρα, στέκεται άναμεσα στις νέες και παλαιές γλώσσες, είναι και αναλυτική και συνθετική. Πλησιάζει, όπως άπέδειξεν ο σοφός μας καθηγητής και διδάσκαλος Γ. Χατζηδάκης πολύ περισσότερο η γλώσσα μας την Άρχαία παρά η Ιταλική την Λατινική. Θα έπρεπε λοιπόν να στραφή η προσοχή μας άμέσως στην εκμάθηση των στοιχείων εκείνων σε όσα παρουσιάζει η αρχαία γλώσσα από τη νέα διαφορά. Θα έπρεπε να έδινωμε στα χέρια των μαθητών σύντομους και έποπτικά καταταγμένους γραμματικούς πίνακες των τύπων που προσιδιάζουν, στην αρχαία, και συλλογές λέξεων που έχουν παρηλαγμένη σημασία στην αρχαία ή άπαντούν μονάχα σ' αυτήν. Η κατάταξη του ύλικού δεν πρέπει ν' άκολουθή τη συνηθισμένη λογική και γραμματική κατάταξη, αλλά άπαράτητο είναι ν' άρχίσωμε με τη διδασκαλία των πολύ εύρηστων γλωσσικών φαινομένων. Η άσχολία με τις άπαρεματικές προτάσεις πρέπει ν' άρχίζη από τα πρώτα μαθήματα. Η μετοχή πρέπει να προσαρτάται στα έπιθετα και η διδασκαλία για τη συντακτική της χρήση πρέπει να γίνεται με άδιόπαστη συνέπαφή προς τη διδασκαλία της συντάξεως των άντιστοιχών αναλελυμένων προτάσεων. Το έτυμολογικό δεν πρέπει να διδάσκειται τελευταίο αλλά μαζί με τον κατάρτισμό των λεξικολογικών συλλογών, καλόν

είναι να δίδονται και τὰ ἀπαραίτητα του στοιχεία. Ἡ ὅλη διδασκαλία πρέπει ν' ἀκολουθῇ τῇ μεθοδικῇ, πού χρησιμοποιοῦμε διδάσκοντας ζῶσες γλώσσες. Ἡ γραμματικὴ ἀπαραίτητο εἶναι νὰ διδάσκαται μετὰ τῇ βοήθειᾳ ἀναγνωστικοῦ βιβλίου, τοῦ ὁποίου κάθε τεμάχιο πρέπει ν' ἀποτελῇ ἕνα συναφές ὅλο καὶ νὰ εἶναι κατάλληλο γιὰ τὴν ἐκμάθηση ὁρισμένων γραμματικῶν τύπων καὶ συντακτικῶν φαινομένων. Χρειάζεται ὁμῶς νὰ γίνεται συχνὴ χρῆσις προφορικῶν ἀσκήσεων, ὁ δὲ διδάσκαλος πρέπει νὰ ἔχη τὴν εὐχέρεια νὰ συνθέτῃ καὶ νὰ ἐκφώνῃ φράσεις στὴν ἀρχαίᾳ Ἑλληνικῇ γιὰ νὰ γυμνᾷ-ζῶνται οἱ τρόφοι στὴ γρήγορῃ κατανόησιν. Ἡ δυσκολία στὴ σύνθεσις τῶν φράσεων αὐτῶν προκύπτει ἀπὸ τὸ γεγονὸς, ὅτι γινώσκουμε τὴν ἀρχαίᾳ γλῶσσαν μόνον ἀπὸ τὴν γραπτὴ παράδοσιν καὶ γι' αὐτὸ χρειάζεται εἰδικὴ στὸ σημεῖο αὐτὸ ἀσκήσις καὶ δεξιότης τοῦ διδασκάλου. Πρέπει νὰ δίδονται ἀκόμη φράσεις μετὰ κενὰ πού θὰ τὰ συμπληρῶν ὁ μαθητὴς καθὼς καὶ ἄλλες φράσεις μετὰ διαταγὴ τῆς μετατροπῆς σὲ ἄλλους γραμματικούς καὶ συντακτικούς σχηματισμούς. Μόλις γίνῃ ὁ μαθητὴς κάτοχος ἀρκεί-του γλωσσικοῦ ὅλικοῦ πρέπει νὰ τὸν προκαλοῦμε νὰ συνθέτῃ καὶ ὁ ἴδιος ἀπλοῦστα-τες φράσεις στὴν ἀρχαίᾳ ἑλληνικῇ. Σ' αὐτὸ μπορεῖ νὰ γυμνασθῇ παραλλάσσοντας τὲς φράσεις τοῦ βιβλίου τῆς γραμματικῆς ἢ ἀναλύοντας σὲ ἐρωτήσεις καὶ ἀποκρίσεις. Ὅταν προχωρήσῃ ἡ διδασκαλία πρέπει νὰ προκαλοῦμε τὸν μαθητὴ νὰ μεταφράσῃ φρά-σεις νεοελληνικῆς στὴν ἀρχαίᾳ. Ἡ ἐργασία αὕτη χρειάζεται μεγάλη προσοχὴ. Δὲν εἶναι ὁρθὸ νὰ δίδουμε φράσεις μετὰ συμβατικὸ ὅρος τῶν παλαιότερων θεματογραφῶν, πού ἴσως ἀφορτῇ μετὰ τῆς κακόητης μεταφράσεως τῆς δυνητικῆς σὲ «ἤθελε εἶθαι», «ἤθελε γράφει» καὶ τὴν κατάχρησιν τῆς ἀναλύσεως τῆς δοτικῆς π. χ. ἔστι μοι χρῆμα-τα—ὑπάρχουν εἰς ἐμὲ χρήματα. Πρέπει νὰ παίρνουμε φράσεις μετὰ καλὸ νεοελληνικὸ ὅ-φος καὶ ἐπάνω σ' αὐτὸ νὰ γίνεται ἡ ἐργασία τῆς μεταφράσεως. Κατὰ τὴν ἀσκήσιν αὐ-τὴν θὰ ἐννοήσῃ ὁ μαθητὴς τὴ διαφορά, πού ὑπάρχει στὴ νέα καὶ ἀρχαίᾳ καὶ θὰ ἴδῃ ὅτι δὲν ὑπάρχει ὁλοκληρωτικὴ ἀντιστοιχία τῶν λέξεων.

Ἡμπορεῖ νὰ προβληθῇ ἡ ἀντίρρηση, ὅτι ἀφοῦ ὁ σκοπὸς τῆς διδασκαλίας δὲν εἶναι ἡ ἀπόκτησις τῆς ἰκανότητος νὰ μιλᾷ ἀρχαίᾳ ἑλληνικῇ, περιτετοῦν αἱ ἀσκήσεις με-ταφράσεως ἀπὸ τὸ νέο στὸ ἀρχαίον. Ἀν ἐξετάσωμε ὁμῶς, πῶς γίνεται ἡ κατανόησις τῆς γλώσσας ὧς φαινομένου ἀκουστικοῦ ἢ ὀπτικοῦ θὰ πεισοῦμε ὅτι καὶ οἱ ἀσκήσεις τοῦ εἶδους αὐτοῦ εἶναι ἀπαραίτητες. Ὅταν ἀκούμε μιὰ φράσιν, ἢ πρώτη λέξη τῆς μᾶς προειδάζει γιὰ τὸ ὅποιοπο τμήμα τῆς ὅλης προτάσεως. Πρέπει ὁ ἀκουστής ἢ ὁ ἀνα-γνώστης νὰ εἶναι ἱκανὸς νὰ συνεχίσῃ τὴν φράσιν, πού ἀρχισ νὰ ἐκφώνῃ ὁ συνομιλητὴς ἢ ὁ ἴδιος νὰ διαβάσῃ. Ὅταν κάνουμε σιωπηλὸν διάβασμα δὲν βλέπουμε ὅλα τὰ γράμ-ματα τῶν λέξεων ἀλλὰ μετὰ τῇ βοήθειᾳ τοῦ νοήματος τῆς φράσεως καὶ ἐνὸς μέρους τῶν γραμμάτων κάθε λέξις σχηματίζουμε ἀλματικὴ ἀντίληψιν γιὰ ὅλη τὴν λέξιν καὶ προχωροῦμε ἢ ὅλην πρότασιν κατὰ τὰς παρατηρήσεις πού ἔχουν κάμει ὅσοι ψυχολόγοι στὰ τελευταῖα χρόνια ἀσχολήθησαν μετὰ τὸ φαινόμενο τῆς διανοήσεως ἀποτελεῖ ἕνα σχηματικὸν σύνολον, μιὰ δόξα, πού ἔχει ὁρισμένον μορφοσῆμα. Δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐν-νοήσωμε εὐκόλως μιὰ πρότασιν ἂν δὲν εἴμαστε καὶ οἱ ἴδιοι ἱκανοὶ νὰ τὴν ἀναπαράγω-μεν καὶ νὰ συμπληρώσωμε ὅλους τοὺς τύπους τῆς. Μετὰ τὸ αὐτοῦσα τῆς πρώτης λέξεως μᾶς προτάσεως ἡ διανοήσις ἔχει πιά μαντέψῃ τί θὰ ἀκολουθήσῃ στὸ τέλος. Γι' αὐτὸ ἀπαραίτητος ὅρος γιὰ νὰ κατανοήσωμε μιὰ γλῶσσαν εἶναι καὶ τὸ νὰ ἡμποροῦ-με νὰ σχηματίζωμε τοὺς γραμματικούς τῆς τύπους καὶ τοὺς συντακτικούς τῆς συνδυα-σμούς. Ἐκτός ἀπ' αὐτά, ὅπως εἴπαμε, ἡ γλῶσσα εἶναι ἐνέργεια καὶ πρέπει νὰ τὴν κατέχωμεν καὶ ὡς ἐκφραστικὸν ἐνενεργητικὸν μηχανισμόν. Τότε μόνον ἀποκτᾷμε γνωρι-μία μετὰ τὴ γενικὴ μορφή τῆς γλώσσας καὶ γινώσκαστε κάτοχοι τοῦ πνεύματός τῆς. Μετὰ τὸν σχηματισμὸ τῶν προτάσεων στὴν ἀρχαίᾳ γλῶσσαν θὰ ἡμπορέσῃ ὁ μαθητὴς νὰ ἐν-νοήσῃ τὴ ρυθμικὴ κατασκευὴ τῆς ἀρχαίας προτάσεως, τὴν τοποθέτησιν τῶν λέξεων καὶ τὸν καταρτισμὸ μεγαλύτερων περιόδων.

Ἡ δόξα τοῦ μαθητοῦ μετὰ τὴν μετάφρασιν τῶν συγγραφῶν πρέπει νὰ ἀρχίζῃ πολὺ ἐνωρίς. Ὁ τρόπος μετὰ ὅποιον πρέπει νὰ γίνεται ἡ ἀσκήσις τοῦ μαθητοῦ στὴν μετάφρασιν εἶναι ζητήματα ἀμφιβοητούμενα. Ἄλλοι ζητοῦν νὰ προηγηθῇ ἡ γνώσις καὶ προσφιλέσταται σὲ ὅλους τοὺς παλαιότερους φιλολόγους συντακτικὴ διερεύνησις. Ἄλ-λοι προτιμοῦν νὰ γίνεται ἀνάλυσις τῆς φράσεως ἀφοῦ πρωτίτερα συλλεφθῇ τὸ γενικὸ νόημα. Δικαιολογοῦν τὴν ἀντίληψιν τοὺς λέγοντας ὅτι τὸ ὅλο προηγείται ἀπὸ τὰ μέρη του. Μετὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς μορφολογικῆς ψυχολογίας ἡ ἀντίληψιν τοῦ ὅτι πρέπει νὰ ἀρχίζωμε ἀπὸ τὸ συνολικὸν νόημα καὶ νὰ προχωροῦμε ἔπειτα στὰ ἐπὶ μέρους εἶναι κερδίζει ἀρκετὸ ἔδαφος. Μία τρίτη κατεύθυνσις φρονεῖ ὅτι ἡ μόνον ὁρθὴ μέθοδος εἶναι ἡ ἐξήγησις πού βαδίζει ἀπὸ λέξιν εἰς λέξιν. Ὅσοι ὑποστηρίζουν τὴν ἀντίληψιν αὕτη πα-ρατηροῦν διὰ αὐτὸς εἶναι ὁ φυσικὸς τρόπος τῆς γλωσσικῆς ἀντίληψης. Ὅταν ἀκούμε τὴ λαλούμενη γλῶσσαν δὲν κάνουμε συντακτικὴ ἀνάλυσιν ἀλλὰ κατανοοῦμε ἁμέσως τὰ λεγόμενα. Γι' αὐτὸ ἀποβιβάζουν πολὺ μεγάλη βραχυτητα στὴν καλὴ ἀνάγνωσιν καὶ ἰσχυρίζονται, ὅτι πρὸ παντὸς ἡ γλῶσσα εἶναι φαινόμενον ἀκουστικόν. Σχετικὰ μετὰ τὲς τρεῖς αὐτὲς ἀντιλήψεις ἡμπορεῖ νὰ εἰπῇ κανεὶς ὅτι ἡ φυσικώτερη εἶναι ἡ τρίτη. Ἐπει-δὴ ὁμῶς κατὰ τὴν ἐκμάθησιν τῆς ἀρχαίας γλώσσας μᾶς λείπει ἡ ἀμέσως παρουσιαζὸν πραγμάτων ἀπαραίτητο εἶναι νὰ χρησιμοποιοῦμε καὶ τὲς ἄλλες δύο μεθόδους. Κατὰ τὸν τρόπο αὐτὸ ὁ μαθητὴς γυμνάζεται στὴν κατανόησιν τοῦ συντακτικοῦ μηχανισμοῦ καὶ ἀποφεύγεται ἡ μηχανοποίηση τοῦ μαθήματος, ἡ φοβερὴ αὕτη πληγὴ πού ἡμπορεῖ νὰ κωμικοποιήσῃ τὸ μάθημα. Ὁ μαθητὴς δὲν πρέπει νὰ εἶναι σὲ θέση νὰ λέγῃ μετὰ εἰ-

βώνικο μερίδιμα «Τώρα θά κάμωμε σύνταξη», «τώρα θά εὔροῦμε τὴν κυρία πρόταση» κτλ. Ἐναλλαγὴ καὶ ἀπροσδόκητη χρησιμοποίησι ἄλλων μεθόδων φαινοῦν τὴν μονοτονία τοῦ μαθήματος.

Κατὰ τὴ μεταφραστικὴ ἐργασία πρέπει ὁ μαθητὴς νὰ κατανοήσῃ διὰ τὴν ἰδιώδης μετάφραση εἶναι ἐργασία ἀνέφικτη. Αὐτὸ συμβαίνει ἐπειδὴ κάθε γλῶσσα ἔχει δική της φύση ὁ «κλῆρωτικὰ ἔχοντα». Σὲ πολλὰς περιπτώσεις θά εἶναι ἀρκετὸ νὰ ἐννοήσῃ ὁ μαθητὴς διὰ ἔχει ἐμπρὸς τοῦ ἑαυτοῦ, ποῦ δὲν μεταφράζεται. Τὸ περιεχόμενον τῶν λέξεων ἡμπορεῖ νὰ γίνῃ κατανοητὸ μὲ τὴν ἐτυμολογικὴν ἀνάλυσιν καὶ τὴν παρακολούθησιν τῶν χρήσεων τῶν λέξεων σὲ πολλὰ χωρία. Ὁ δὲ π. χ. σωφροσύνη εἶναι ἀμετάφραστος. Μὲ τὴν ἀνάλυσιν τῶν συνθέτων μερῶν μπορεῖ νὰ ἐννοήσῃ ὁ μαθητὴς διὰ ἡ σημασία τοῦ δρου αὐτοῦ εἶναι «φροσύνει τὰ τῆς σωτηρίας» προσοχὴ γὰρ τὴ συντήρησιν ἐνὸς δντος στὴ ζωὴ. Ὁ μαθητὴς πρέπει νὰ ἐννοήσῃ τὴν ἐτυμολογικὴν προέλευσιν τῶν πολυχρήστων λέξεων π. χ. διὰ ἡ λέξις ἔρχεται ἀπὸ τὸ δεικνύει λατίν, dīcere καὶ σημαίνει φανέρωσι, ἀποκάλυψιν καὶ ἔπειτα πέφτει στὴ δικανικὴν σημασίαν. Τότε θά ἡμπορῇ νὰ καταλάβῃ τὸ δυναμισμόν τοῦ δρου ἀποδείξει πού χρησιμοποιεῖ ὁ Ἡρόδοτος στὸ περίφημὸν τοῦ προοίμιου. «Ἡρόδοτος Ἀλικαρνασσεὺς ἱστορίας ἀποδείξεις ἦδε, ὡς μήτε τὰ γινόμενα ἐξ ἀνθρώπων ἢ χρόνῳ ἐξήγηται γέννηται, μήτε ἔργα μεγάλα τε καὶ θαυμαστά, τὰ μὲν Ἕλλησι τὰ δὲ Βαρβάροις ἀποδεχθέντα ἀκλεῖα γέννηται». Ἐμπρὸς σὲ ἔνα τέτοιον μνημονίδες προοίμιον κάθε μεταφραστικὴ προσπάθεια ποῦ θὰ ἤθελε νὰ εὕρῃ ἀντιστοιχοῦς δρους εἶναι καταδικασμένη σὲ ἀποτυχίαν. Ὁ μοντερνισμὸς ἐνὸς ἀρχαίου κειμένου καὶ ἡ προσπάθεια νὰ τὸ μεταφέρωμε στὴν ἐπικαιρότητα τῆς μόδας γιὰ ἔργα μεγάλης ἀξίας εἶναι ἐργασία ἐπικίνδυνον, ἐπειδὴ πλαστοποιεῖ τὴ μεγαλειώδη σοβαρότητα καὶ τὴν ἀκρίβησιν ἀπλότητα τῶν ἀρχαίων συγγραφέων. Στὸ προηγούμενον προοίμιον τοῦ Ἡροδότου βλέπομε αὐτὴ τὴν ἀρχαίαν ἀπλότητα νὰ λήθῃ τόσα πράγματα, ὅσα εἰ νεώτεροι φιλόσοφοι τῆς ἱστορίας δὲν ἡμποροῦν νὰ εἰπῶν σὲ τόμους ὁλόκληρους. Ἡ πάλιν τῆς μνήμης πρὸς τὴν χρονικότητα, τὸ μοτίβον τῆς ἀξιολογημένης ἐκλογῆς καὶ ἀποτελεσματικότητος, ποῦ ἡ καινούρια ἐρευνα παρουσιάζει ὡς προσόντα τοῦ ἱστορικοῦ φαινομένου περιέχονται μὲ ἀνάγλυφον ἀπλότητα στὸ σύντομον αὐτὸ προοίμιον. Ἐμπρὸς σὲ ἕνα τέτοιον τεμάχιον εἶναι δυνατὴ ὁ μόνον μία ἐρμηνευτικὴ ἀνάλυσιν καὶ μιὰ γεμάτη θαυμασμὸ ἐντύπωσιν στὴ μνήμην τοῦ μαθητοῦ εἶναι ἀπαραίτητη.

Κατὰ τὴ μετάφραση πρέπει νὰ λαμβάνεται μέριμνα γιὰ τὴ διατήρησιν τῆς μορφικῆς κατασκευῆς τοῦ ἔργου καὶ νὰ μὴ ἀλλοιώνεται σὲ βαθμὸν ὥστε ὁ συγγραφεὺς νὰ παρουσιάζεται ἀγνώριστος. Ὁ περιορισμὸς π.χ. τῶν μεγάλων ῥητορικῶν ἔργων δὲν πρέπει νὰ διαλύεται σὲ ὁρμαθὸ μικρῶν καὶ παρατακτικῶν συνθετικῶν προτάσεων. Ὁ μαθητὴς πρέπει νὰ ἐννοήσῃ διὰ ἡ περίοδος ἀποτελεῖ ἕνα νοηματικὸν, ῥυθμικὸν καὶ μελωδικὸν σύστημα. Οἱ περιφραστικὲς ἀποδόσεις δὲ συγγραφεὺς ποῦ χειρίζονται τὰς λέξεις ὡς πλαστικὰ καὶ κρυσταλλωμένα, σύνολα δὲν πρέπει νὰ χρησιμοποιῶνται. Οἱ περιφραστικὲς ἀποδόσεις τῶν κοσμητικῶν ἐπιθέτων τοῦ Ὀμήρου, τῶν συνθέτων τοῦ Αἰσχύλου ἢ τῶν ἀρρηγμένων ἐννοιῶν τοῦ Θουκυδίδου καταστρέφουν τὰς θ-μελιώδεις μορφὰς τῆς ἐκφράσεως τῶν συγγραφέων αὐτῶν. Ἀκόμη δὲν πρέπει νὰ ἐκφράζωμε κατὰ τρόπον ἐπικτικὸν κομμάτια ποῦ ἔχουν χαρακτηριστὴν διανοητικὴν, ὅτε καὶ νὰ συμβαίη τὸ ἀντίθετον. Ὅπως εἶπαμε τὸν τελικὸ σκοπὸν τῆς διδασκαλίας δὲν τὸν ἀποτελεῖ ἡ μετάφραση ἀλλὰ καὶ ἡ μετὰ τὴν ἐπίγνωσιν γρήγορη ἀνάνυσιν. Ἀπὸ τὴν πρώτην ἀρχὴν πρέπει νὰ συνηθίσῃ ὁ μαθητὴς νὰ κατανοῇ μὲ τὸ πρῶτον ἀκουσμα τὸν συγγραφέαν. Στὰς μικρότερες τάξεις, ὅτεν διδάσκηται τὸ ἀρχαῖον κείμενον ὁ διδάσκαλος καλὸ εἶναι νὰ κρατῶνται τὰ βιβλία κλειστά. Πρέπει ἀκόμη ὁ μαθητὴς νὰ ἀσκήται στὴν ἀπομνημόνευσιν ἀξιολογῶν πεζογράφων καὶ νὰ ἔχη διαθέσιμο τὴν μνήμην τοῦ πάντοτε ἀρκετοῦ ἀριθμοῦ ἀρχαίων ἐλληνικῶν στίχων. Νὰ ἡμπορῇ νὰ γράφῃ μὲ ἀκριβείαν ἐπαγορευόμενον κείμενον. Γιὰ νὰ γίνῃται ἡ κατανόησιν μὲ τὸ ἀκουσμα ἢ τὴν ἀπλὴν ἀνάγνωσιν πρέπει νὰ κατέχῃ ὁ μαθητὴς ἀρκετὰ πλοῦσιον λεξιλόγιον. Γιὰ αὐτὸ εἶναι ἀνάγκη σὲ ὅλα τὰ χρόνια τῆς διδασκαλίας νὰ γίνῃται προσπάθεια γιὰ νὰ ἀποκτηθῇ ὁ μαθητὴς λεξικολογικὸν θησαυρὸν. Αὐτὸ κατορθώνεται μὲ τὴν χρῆσιν τοῦ λεξικοῦ καὶ μὲ τὸν καταρτισμὸν λεξικολογικῶν συλλογῶν, ποῦ θά ἔπρεπε νὰ καταρτίζονται μὲ τὴ βοήθειαν τῆς ἐτυμολογίας ἢ τῆς κατατάξεως τῶν λέξεων, σύμφωνα πρὸς τὴν πραγματικὴν τοὺς σημασίαν. Ἡ μὲ πλήρη ἐπίγνωσιν ἀνάγνωσιν προϋποθέτει διὰ ὁ μαθητὴς γνωρίζῃ τὴν ἐξωτερικὴν καὶ ἐσωτερικὴν μορφήν τῆς γλώσσας. Πρέπει νὰ ἡμπορῇ νὰ ἐννοῇ τὰς ἰδιαιτέρας σημασιολογικὰς ἀποχρώσεις τῶν λέξεων, τὴν λογικὴν, ψυχολογικὴν καὶ αἰσθητικὴν ἀξίαν τῶν συντακτικῶν μορφῶν. Γιὰ τὸν λόγον αὐτὸν στὰς ἀνώτερες τάξεις πρέπει νὰ δοσοληθῇ ὁ μαθητὴς μὲ τὴν ἐτυμολογίαν καὶ νὰ γνωρίζῃ τὰ πορίσματα τῆς γλωσσικῆς ἐπιστήμης τὰ σχετικὰ μὲ τὸ σχηματισμὸν τῶν γλωσσικῶν τύπων καὶ τῶν συντακτικῶν μορφῶν. Γιὰ αὐτὸ πρέπει στὰς ἀνώτερες τάξεις νὰ δίνονται στοὺς τροφίμους βιβλίαν γραμματικῆς καὶ συντακτικῆς ποῦ νὰ περιέχουν ὅχι ἀπλοῦς πίνακες τῶν φαινομένων ἀλλὰ καὶ τὰς ἐρμηνείας τῶν. Ἡ ἐτυμολογικὴ ἀνάλυσιν τῶν λέξεων γιὰ τὸν Ὀμηρὸν καὶ ἡ λογικὴ καὶ ἱστορικὴ διακρίσιμος γιὰ τὸν Θουκυδίδην εἶναι ἀπαραίτητες. Ὅταν χρησιμοποιῇ ὁ Θουκυδίδης τὸν ὄρον «πρόφασις» τοῦ πολέμου, τὴ λέξιν «πρόφασις» τὴν παίρνει ἀπὸ τὰς ἱστορικὰς συγγραφὰς τῶν ἱπποκρατικῶν εἰς τὰς ὁποίας σημαίνει σύμπτωμα. Ὁ Ἡρόδοτος γιὰ νὰ δηλώσῃ τὴν ἔννοιαν τῆς ἀλήθειας χρησιμοποιεῖ τὴν λέξιν ἀτρεκής καὶ ἀτρεκέλι, γιὰτὶ γι' αὐτὸν ἡ ἀλήθεια εἶναι κατὰ τὴν

δεδομένο, πού πρέπει να μεταδίδεται από γενεά σε γενεά χωρίς διαστρέψη. Ἡ λέξη τοῦ Θουκυδίδη εἶναι ὅμως ὁ ὅρος ἀλήθεια, πού σημαίνει ἡ ὁλοκληρωτικὴ διὰ τῆς ἐρεῦ-
της ἀποκάλυψη τῆς οὐσίας τοῦ πράγματος, ὥστε νὰ μὴ λαθάνῃ τίποτε ἀπ' αὐτό. Ἡ
χρήσιμότης τῆς λέξεως «πρόφασις» δείχνει ὅτι ὁ Θουκυδίδης τὴν πολιτείαν τὴ θεωρεῖ ὡς
ἓνα ὁργανισμό φυσιολογικόν, πού ὑπόκειται σὲ ἀσθενεῖες. Στὶς ἀνώτερες τάξεις
ἡ γλωσσικὴ ἐπεξεργασία τοῦ κειμένου ταυτίζεται μὲ τὴν αἰσθητικὴν ἀνάλυσιν καὶ τὴ
διευκρίνισιν τοῦ ὅρου, γιὰ τὴν ἔκφρασιν τῶν συναισθηματικῶν ἀποχρώσεων γίνεται
μὲ τὰ μέσα πού δίνει στὸ χέρι τοῦ συγγραφέως ἡ γλῶσσα. Ἐπειδὴ ἡ μορφωτικὴ ἀξία
τῶν συγγραμμάτων ἐξαρτᾶται πρὸ παντὸς ἀπὸ τὴν κατασκευὴν τῶν ὡς γλωσσικῶν
ἀριστουργημάτων τὸ κέντρον τῆς ἐμβριθύσεως ἀποτελεῖ ἡ γλωσσικὴ κατανόησις χωρὶς
νὰ ἡμπορῇ νὰ ξεχωρισθῇ ἀπ' αὐτὴν αἰσθητικὴ ἀνάλυσις. Πραγματικῶς παρατηρήσεις
θὰ γίνωνται μονάχα ἐφ' ὅσοι εἶναι ἀπαραίτητες γιὰ τὴν κατανόησιν τῶν κειμένων.
Ὡς πρὸς τὸ σημεῖον αὐτὸ εἶχε γίνῃ σὲ τὰ τελευταῖα χρόνια μεγάλη κατάρτησις.
Ὅταν ἦταν κλονισμένη ἡ πίστις εἰς τὴν μορφωτικὴν ἀξίαν τῶν ἀρχαίων γλωσσῶν, οἱ
φιλόλογοι θέλησαν νὰ σώσουν τὴν κατάσταση προωθώντας στὴν πρώτη γραμμὴ τὰ
πολιτιστικὰ στοιχεῖα πού περιέχουν τὰ ἀρχαῖα συγγράμματα. Ὁ Ὀμηρὸς εἶχε γί-
ναι θέμα ἀτελειωτῶν ἀρχαιολογικῶν, λαογραφικῶν καὶ κοινωνιολογικῶν ἐρευνῶν. Τὸ
ἴδιον συνέβαινε καὶ μὲ τοὺς ἄλλους συγγραφεῖς. Οἱ μαθητὰ ἐχωρίζονταν σὲ ομάδας
καὶ κάθε μιά ομάδα ἀπεχώριζε μὲ χειρουργικὴν ἐπέμβασιν ἀπὸ τὸ σῶμα τοῦ συγγρα-
φέως στοιχεῖα ἀρχαιολογικά, δημοσιολογικά, κοινωνιολογικά κτλ. Κατὰ τὸν τρόπον
αὐτὸν τὸ καλλιτέχνημα ἐπάβαινε τρομερὸ κατακερματισμὸ καὶ ἀνηλεὲς διασπάρξις.
Εὐτύχημα εἶναι ὅτι ἐπέρασεν ἡ μαῖα τοῦ διασπαραγμοῦ καὶ ἀρχίζομε νὰ συνηθίζομε
νὰ βλέπωμε τὸ συγγραμμά ὡς ἓνα ὅλον δημιούργημα, πού ἀξίζει διὰ ὡς ἀρχαιολογικὸς
ἢ ιστοριοπολιτιστικὸς πληροπορισμὸς, ἀλλὰ ὡς γλωσσικὸ ἀριστόργημα.

Γιὰ νὰ εἶναι ἀποτελεσματικὴ ἡ διδασκαλία τοῦ μαθητοῦ πρέπει νὰ ἔχη γίνῃ
μὲ μεγάλην προσοχὴ ἡ ἐκλογὴ τῶν συγγραφέων πού θὰ διδασκῶν. Μὲ τὴν ἐκλογὴν
πρέπει νὰ κατορθώσωμεν, ὥστε ὁ τρόφιμος νὰ διευθύνῃ τὸ βλέμμα του μὲ
προσοχὴ καὶ ἀγάπην πρὸς τοὺς μεγάλους κλασσικοὺς τῆς ἀρχαιότητος, ἀφοῦ αὐτοὶ ἀ-
ποτελοῦν τὴν πηγὴν τῆς ἀνθρωπιστικῆς μορφώσεως. Ὁ Ὀμηρὸς, ὁ Ἡρόδοτος, ἡ Τρα-
γωδία, ὁ Θουκυδίδης καὶ ὁ Πλάτων εἶναι οἱ συγγραφεῖς, πού θὰ ἀπασχολήσουν τὴν
διδασκαλίαν τοῦ μαθητοῦ. Ἡ διδασκαλία τοῦ Ξενοφῶντος θὰ χρησιμοποιοῖται ὡς εἰ-
σαγωγικὸ μέσο γιὰ τὴν σπουδὴν τῆς γλώσσης. Ὅσο τὸ δυνατόν ἐνωρίτερα πρέπει νὰ
ἀρχίσῃ ἡ ἀσχολία τοῦ μαθητοῦ μὲ τὴν δδύσεσιν τοῦ Ὀμήρου. Ὁ κόσμος, πού περι-
γράφει τὸ Ὀμηρικὸ αὐτὸ ἔπος στέκεται πολὺ κοντὰ στὴν παιδικὴ ἀντίληψιν καὶ τὸ πο-
λυμερὲς ὕλικόν του εἶναι κατάλληλον νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἀρίστη εἰσαγωγὴ γιὰ τὴν κα-
τανόησιν τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Ἐνωρίτερον πρέπει νὰ ἀρχίσῃ καὶ ἡ ἀσχολία μὲ τὸν Ἡρό-
δοτον. Καὶ στὸ συγγραφεῖα αὐτὸν παρουσιάζεται ἡ αὐτὴ ευρύτητα τοῦ βλέμματος, ὁ αὐ-
τὸς πλοῦτος τῆς θυμοσφίρας καὶ ὁ αὐτὸς θαυμασμός γιὰ τὸν ἡρώϊσμόν τῶν μαχητῶν
τῶν Περσικῶν πολέμων. Ὅπως ὁ Ὀμηρὸς εἶναι ἡ μεγάλη ἐποποιΐα τῆς προϊστορικῆς
τοῦ ἔθνους ἐποχῆς ἔτσι καὶ ὁ Ἡρόδοτος εἶναι ὁ μεγάλος ἐποποιὸς τῶν Μηδικῶν πο-
λέμων. Ἐπειτα ἀπὸ τοὺς δύο αὐτοὺς κύκλους πρέπει ἡ προσοχὴ τοῦ μαθητοῦ νὰ
τραφεῖ τὸ ὑπέροχον πολιτιστικὸ φαινόμενον πού παρουσιάζεται μὲ τὴν ἀκμὴ τῆς πό-
λεως τῶν Ἀθηναίων. Ἡ ἱστορικὴ Τραγωδία πρέπει νὰ ἐννοηθῇ ὡς ἀναγέννησις τῶν
παλαιῶν μυθικῶν παραδόσεων καὶ συνάμα ὡς σύζευξις τῆς Δωρικῆς αὐστηρότητος μὲ
τὴν Ἰωνικὴν χάριν ἐπάνω στὸ Ἀττικὸ ἔδαφος. Ἡ πόλις τῶν Ἀθηναίων πρέπει νὰ ἐννοηθῇ
ὡς ζωντανὴ ὁργανικὴ κοινότης, πού συνδέει σὲ σύνδεσμον ἀδιάσπαστον στοιχεῖα πολιτι-
στικῆς, πνευματικῆς, καλλιτεχνικῆς καὶ πολιτικῆς ἀναπτύξεως. Μὲ τὴν ἐμβάθυνσιν
στὸ ἔργο τοῦ Θουκυδίδου θὰ εἰσαγάγωμε τὸν μαθητὴν εἰς τὸ πολιτικὸν σκέπτεσθαι. Θὰ
ἐννοήσῃ ποῖα εἶναι ἡ ὁργανικὴ ἐνότητις ἡ ἀπαραίτητη γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τῆς κρατικῆς ἐ-
νότητος. Θὰ γνωρίσῃ τοὺς πνευματικοὺς καὶ μὴ πνευματικοὺς παράγοντας τῆς πολιτι-
κῆς ζωῆς καὶ θὰ ἐννοήσῃ μελετώντας τὴν ἀκριβοπληρωμένη ἱστορικὴ ἔκθεσιν τῶν γε-
γονότων ὅτι ἡ πολιτικὴ ζωὴ εἶναι δυνατὴ μοναχά ἐν τῇ βάσει ἀνδρικῆς ἀποφασιστικότη-
τος καὶ ἀκριβολογημένης ἐκτιμήσεως τῆς πραγματικότητος.

Στὶς περιλήψεις δημηγορίαις θὰ ἔχη τὴν εὐκαιρίαν ὁ μαθητὴς νὰ ἐννοήσῃ ὅτι ἡ
ἀποφασιστικὴ ὑπεράσπισις μίας πολιτικῆς θέσεως ἡμπορεῖ νὰ στηριχθῇ μόνο ἐπάνω σὲ
μιά βαθύτατη λογικὴ ἀνάλυσιν μίας δεδομένης καταστάσεως καὶ θὰ ἀντιληφθῇ τὴ δια-
λεκτικὴν πραγματικότητα τῆς πολιτικῆς πράξεως καὶ τὴν ἀνάγκην νὰ προσφέρῃ τὸ ἄτομον
τὰ πάντα γιὰ τὸ σύνολον. Ὁ διδασκὼν τῶν Ἀθηναίων Μηλιῶν εἶναι ἴσως ἡ ρεαλιστι-
κώτερον σελίδα ἀπὸ ὅλες ὅσες ἔγραψε ποτε πέννα πολιτικοῦ συγγραφέως.

Ἡ προσπάθεια τοῦ Θουκυδίδου γιὰ μιά ἀντικειμενικὴν ἐξακριβώσιν τῶν ἱστορικῶν
συμβάντων θὰ δώσῃ τὴν εὐκαιρίαν εἰς τὸν μαθητὴν νὰ ἀσκήσῃ τὸν σκεπτικὸν τὸν ἀντικειμε-
νικὴν ἐνατένισιν πέρα ἀπὸ κάθε ὑποκειμενικὴν παραπλάνησιν. Ἡ καλὴ ἐρμηνεία τοῦ Θου-
κυδίδου ἡμπορεῖ νὰ συμπληρωθῇ τὸ μᾶθημα τῆς πολιτικῆς ἀγωγῆς. Ἐχῶν δίκην οἱ
Γερμανοὶ κλασσικοὶ φιλόλογοι τῆς Καίσερικῆς ἐποχῆς, διὰν ἔλεγον, ὅτι ἀρκεῖ ἡ καλὴ
ἐρμηνεία τοῦ ἐπιταφίου τοῦ Περικλέους γιὰ νὰ κάμνῃ περιττὸ τὸ μᾶθημα τῆς ἀγω-
γῆς τοῦ πολίτου. Τὴν Ἑλληνικὴν τραγωδίαν πρέπει νὰ τὴν κατανόησιν ὁ μαθητὴς
βαθύτατα. Εἶναι ἡ τραγωδία ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς ἀποτελειωμένης ὁργανικῆς
ἐνότητος τὸ τελειότερον κατασκεύασμα τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος. Μέσα εἰς τὴν
τραγωδίαν ἔχει κρυσταλλωθῇ ὁλόκληρη σοφία, μιά συνοπτικὴ θώρησις τῆς ἀνθρώπινος
ζωῆς εἰς τὴν τραγικὴν τῆς ἀντιθετικότητι. Τὸ ἱστορικὸν τῆς γενέσεως τῆς Τραγωδίας θὰ

δωση την ευκαιρία στο μαθητή να ένοηση, ότι ή άρχαία πολιτική κοινότης έχει αδιάλειπτη φροντίδα γιά την παιδεία και γιά την καλλιτεχνική μόρφωση τών πολιτών της. Ός άποκορύφωση της όλης κλασσικής περιόδου θά έμφανισθί το περιεχόμενο της φιλοσοφίας του Πλάτωνος, ως προσπάθειας, που θέλει να φέρη μίαν καινούριαν άναγέννηση τών ήθικοπολιτικών περιεχομένων της ελληνικής ζωής. Ο Πλάτων δέν πρέπει να έμφανίζεται στα μάτια τών μαθητών ως ένας ούτοπιστικός ιδεολόγος, ένας άκαδημαϊκός του Γραφείου αλλά ως άνθρωπος της πολιτικής δράσεως, που όνειροπολεί να έπιτύχη τη σύζευξη της σοφίας με την άνδρεια. Στα τελευταία χρόνια ή έπιστημονική έρευνα έστρεψε εύτυχως τα βλέμματα της στήν πολιτική δραστηριότητα του Πλάτωνος και μας έβεβαίωσεν ότι οι προσπάθειές του δέν άπέβησαν άκαρπες. Ο Φίλιππος κατά μίαν παλαιάν ιστορικήν έιδησιν «Έσχε την άρχήν διά Πλάτωνα» έπεισε το άπεσταλμένο στήν αύλή του Περδίκκα 'Ακαδημαϊκός Φιλόσοφος Εύφραϊος έπεισε τόν Μακεδόνα Βασιλέα να παραχωρήση στο νεαρό Φίλιππο ένα τιμήμα γιά να το διοικήση. Η προσωπικότητα του Μεγάλου Αλεξάνδρου στέκεται κάτω από την έπίδραση των μεγαλοπνώνων πολιτικών σχεδίων του Πλατωνισμού, όπως μετεδόθησαν σ' αυτόν από το διάδοκαλό του τόν 'Αριστοτέλη. Πλατωνικά άκόμη στοιχεία δειδóθησαν και στόν Ισλαμικό κόσμο ως μακρινές άπήχησης τών έπιδράσεων τών ελληνιστικών βασιλείων της 'Ανατολής. Η όργάνωση της καθολικής εκκλησίας έχει πολλά στοιχεία Πλατωνισμού στή διαορύθμισή της.

Δέν θά διδασκονται μόνον οι συγγραφείς που άνεφέραμε αλλά θά συμπληρώνεται ή διδασκαλία και με την από μέρους τών μαθητών άνάγνωση και τών συγγραφέων έκεινων, όσοι άποτελούν μεταβητικούς σταθμούς μεταξύ τών κλασσικών ή μεταγενέστερη άπήχησή τους. Οι 'Ελληνες λυρικοί θά χρησιμεύουν ως εισαγωγή στήν τραγωδία και οι ρήτορες θά συμπληρώνουν την εικόνα, που πρέπει να σχηματίση ο μαθητής σχετικά με την όργάνωση της άρχαίας πολιτικής Κοινότητος. Τά άπαράμυθα βιογραφικά πορτραίτα, θα ο Πλούταρχος έχάραξε πρέπει να συμπληρώνουν την κατανόηση της κλασσικής έποχής. Είναι όρθον άκόμη να παρακολουθήσωμε και τις άπήχησεις, που άφήνει ο κλασσισμός με τη φιλολογία της 'Αλεξανδρείας και με το έργο του Πολυβίου. Καλό είναι να δώσωμε, άν μας είναι δυνατόν, την ευκαιρία στο μαθητή να κατανόηση από τις πηγές την έπενεργεία του έλληνικού πιεύματος επάνω στή διαμόρφωση της Χριστιανικής φιλολογίας και φιλοσοφίας. Όλα αυτά είναι κατορθωτά όταν έχη ο μαθητής άποκτήσει την ευχέρεια να κατανοή με γρήγορη άνάγνωση και όταν ή σπουδή τών ελληνικών συνδυάζεται με τη διδασκαλία του ιστορικού μαθήματος καθώς και τών άλλων έπιστημονικών μαθημάτων. Αυτό είναι όμως ένα ζήτημα, που μας φέρνει σέναν άλλο μεθοδικό πρόβλημα, στήν έπιβαλλόμενη δηλαδή διδακτική συγκέντρωση, που θά έχη ως άξονά της το μάθημα τών ελληνικών.

Στο κλασσικό Γυμνάσιο είναι αυτόνόητο, ότι ο κύριος κλάδος είναι τά άρχαία 'Ελληνικά. Όλα τά μαθήματα θά έχουν ύπ' όψει τους, ότι πρέπει να δημιουργούν ευκαιρίες έπαφής με το μάθημα τούτο. Η ιστορία του 'Ελληνικού Έθνους θά έρχεται σέ ζδιάλειπτη συνεπαφή πρós τ'αίέλληνα χρησιμοποιώντας την άνάγνωση άρχαίων ιστορικών πηγών. Άλλα και πέρα από την άνάγνωση τών πηγών το ιστορικό μάθημα θά προσπαθή να έμφανίξη την σέ κάθε έποχή τη, έθνικής ζωής έπίβλωση τών πρωταρχικών στοιχείων της ιστορικότητας, που άποτελούν την πρώτη καταβολή της ιστορικής μας ύπαρξεως. Το μάθημα τών φυσικών και μαθηματικών θά υπενθυμίζι στους τροφίμους ότι οι 'Ελληνες υπήρξαν οι δημιουργοί των θεμελιωδών έννοιών της μαθηματικής και γεωμετρίας. Όλοι οι μαθηταί του γυμνασίου πρέπει να έχουν σαφείς γνώσεις γιά τη δημιουργική με μαθηματικά ένασχόληση της Πλατωνικής 'Ακαδημίας, γιά τις κολλοσιαίες θεμελιωτικές προσπάθειες στή ζωολογία, στή βοτανική και στή σπουδή τών ήθικοπολιτικών έπιστημών, που έγιναν από τού Λύκειο του 'Αριστοτέλους. Η διδασκαλία τών λατινικών δέν θά παραλείπη να παρουσιάζει τα κοινά στοιχεία τών άδελφών γλωσσών και ή νέα έλληνική θά διδάσκει με τέτοιον τρόπον ώστε να κατανόηση ο μαθητής ότι ή γλώσσα του ελληνικού λαού είναι μία και αδιάσπαστη από τόν Όμηρο έως το Σολωμό και τόν Πλάμα. Η διδασκαλία τών νέων γλωσσών θά υπενθυμίζι ότι ή κατάταξη τών γραμματικού και του συντακτικού ύλικού τών νέων γλωσσών έχει στηριχθί επάνω στις έργασίες τών άρχαίων γραμματικών και θά παρουσιάζι την διαρκή έπίδραση της άρχαίας 'Ελληνικής γλώσσας και φιλολογίας επάνω στήν άνάπτυξη τών νέων γλωσσών και φιλολογιών. Καί τά τεχνικά μαθήματα θά έχουν ευκαιρίες να έρχονται σέ συνεπαφή με την άρχαιότητα έπιδεικνύοντας και αναλύοντας τα άρχαία καλλιτεχνήματα. Κάθε μαθητής του Γυμνασίου πρέπει να έχη ένσπερνιστή το άρχαίο θλητικό ιδεώδες και να γνωρίζι ότι ή γυμναστική είναι δημιουργία άποκλειστικά ελληνική.

"Όλες αυτές οι μνημονευθείσες ευκαιρίες καθιστούν πραγματοποιήσιμη την έντασία συγκέντρωσης της παιδείας τικής έργασίας γύρω από τόν κλάδο τών άρχαίων ελληνικών. Ο κλάδος αυτός άποτελεί την άπαραίτητη γιά την πλήρη μόρφωση της προσωπικότητας προϋπόθεση. Είναι άδύνατον να γίνη κανείς καλός έπιστήμων στά μαθηματικά φυσικά ή όποιαδήποτε άλλη έπιστήμη, πολύ περισσότερο στις πνευματικές έπιστήμες, άν δέν είναι ικανός να ένοηση το πνεύμα μιας γραπτής προτάσεως και να εκφράζη τά διανοήματά του με άπείριτη άκρίβεια και όριστικότητα, της όποιας πρότυπα μόνον στους κλασσικούς συγγραφείς θά ήμπαρέση να εύρη. Όσο και άν

λεπτόνουν την δέξονοιαν και την λογικότητα αι άλλες έπιστήμες, μόνο ή ανθρωπιστική μόρφωση άγκαλιάζει ολόκληρη την προσωπικότητα. Αυτή μονάχα είναι ολόκληρωτικά έθνική γιατί καθιστά τόν τρόφιμο με τή γλωσσική διδασκαλία ικανό να εισχωρήση στο πνεύμα εκείνο, με τό όποιον ή πολιτική του Έθνους Κοινοτής ανυψαμβάνεται τόν ύλικό και πνευματικό κόσμο και τού δίνει την Ιστορική ζωή της φυλής ολόκληρης. Έτσι έξηγείται τό άλλως άνεξηγτό φαινόμενο, ότι στο πλευρό κάθε Άναγεννήσεως στέκεται και ο άρχαίος κόσμος. Αυτό συνέβη στην έλληνική Άνατολή με τις Άναγεννήσεις που παρουσιάστηκαν στην Βυζαντινή και νεοελληνική περίοδο. Όταν παρουσιάζεται παραμέληση της ανθρωπιστικής μορφώσεως εμφανίζεται ως σύνδρομο γεγονός ή παρακμή και ή βραχυρότητα. Ός κλασσικοί φιλόλογοι πιστεύουμε με φανατισμό στην άποτελεσματικότητα που έχει ή ανθρωπιστική μόρφωση για τή χώρα μας, μία χώρα με φτωχό τοπίο. Δεν ξεχνάμε τά λόγια του Ηροδότου VI 1021 «τῇ Ἑλλάδι πένιν μὲν αἶε κοτε σὺντροφος ἔστιν, ἀρετὴ δὲ ἑκαστὸς ἔστι ἀπὸ τε σοφίης κατεργασμένη καὶ νόμου ἰσχυροῦ»

Ἡ ὅλη έρευνά μας θά έμενε άτελείωτη άν δέν έπαίρναμε μίαν ώρισμένη θέση άπάντατι στό πολυθρόνητο μεθοδικό πρόβλημα πού άφορᾷ τό σχολεῖο τῆς έργασίας. Ἡμπορεῖ ή μέθοδος τού νά έφαρμοσθῇ στή διδασκαλία τῶν έλληνικῶν; Δέν είναι δυνατόν νά δοθῇ ὀριστική άπάντηση στό ερώτημα, άν δέν καθορισθῇ με άκρίβεια τό περιεχόμενο τῆς μεθόδου αὐτῆς. Αὐτῆς θά παρακολουθήσαμε τήν Ιστορική προέλευση τῆς μεθόδου αὐτῆς, γιά νά καταλάβουμε καλύτερα τό περιεχόμενό της. Ἡ κίνηση ή τιτλοφορημένη με τόν τίτλο «σχολεῖο έργασίας» ἔχει τις ρίζες της σέ τρεῖς μεγάλες κατευθύνσεις. Ἡ πρώτη είναι τό μεγάλο ρεύμα τοῦ Γερμανικοῦ ἰδεαλισμοῦ τῆς έλευθερίας στην έννοια πού τήν έπαρνε ο φιλόσοφος Fichte. Κατ' αὐτόν τά πάντα παράγονται από τήν αὐτενέργεια τοῦ έγώ, γιατί τό έγώ τοποθετεῖ άνέναντί του τό «οὐκ έγώ» ως ένα έμπόδιο πού θά γίνῃ άρρομή νά άναπτυχθῇ ή δραστηριότητα τοῦ έγώ. «Ὡστε τό έγώ είναι ή πηγή ὅλων τῶν δημιουργικῶν δυνάμεων καί είναι δυνατόν ὅλα νά δημιουργηθοῦν με τήν αὐτενέργεια τοῦ έγώ. Ἡ πίστις λοιπόν στή παντοδυναμία τῆς αὐτενέργειας τοῦ τρώφιμου, τό βασικό αὐτό δόγμα τοῦ σχολεῖου τῆς έργασίας προέρχεται στην τελευταία του άνάλυση από τό Γερμανικό ἰδεαλισμό. Δεύτερος συντελεστής ἦταν ή προσπάθεια, ή ὅποια κατά τήν προπολεμική άκόμη έποχή επεδίωκε τήν άνάπτυξη τῆς αἰσθητικῆς μορφώσεως μέσα στά σχολεῖα. Ἐφρονούσαν ότι άρκοῦσε νά αφήσουμε τό μαθητή νά έκφραστῇ ὁ μόνος του γιά νά δημιουργήσῃ άριστουργήματα. Ἡ τάση αὐτή σήμαινε τήν εἰσχώρηση τῆς καλλιτεχνικῆς τεχνοτροπίας τοῦ έξπρεσιονισμοῦ στή σχολική άπόσφασι καί έδινε τήν έλπίδα πῶς ἦταν δυνατό ν' άναπτύξῃ τή δημιουργική τῶν μαθητῶν ικανότητα χυπώντας τήν έως τότε κρατούσα στό σχολεῖα παθητικότητα. Τρίτος συντελεστής ὑπῆρξε ή έκτίμηση τῆς άξίας τῶν χειροτεχνικῶν έργασιῶν καί γενικότερα τῆς έργασίας καθαυτῆς πού έσημειώθηκε με τή διαρκή πρόοδο κατά τις περασμένες έποχές τῶν έργατικῶν δημοκρατικῶν κομμάτων. Ἡ έργασία έπῄρε ένα χαρακτήρα Ιερότητας καί ἐζητήθη νά στηριχθῇ ἑπάνω τῆς ολόκληρης κοσμοθεωρίας. Στή ρίζα της λοιπόν, ὅπως φαίνεται από τήν άνάλυση πού έδώκαμε, ή κίνηση αὐτή ἦταν τριφυής καί συνεκτείνανε τάσεις άνομοιογενεῖς, ἰδεαλιστικές, καλλιτεχνικές καί πολιτικές. Γιά τόν λόγον αὐτόν δέν ἡμπόρεσε ή τάση αὐτή νά μάς δώσῃ τόν έαυτό της κρυσταλλωμένο σέ μία ένοποιημένη μορφή. Με τόν Gaudig παρουσίασαν ή μέθοδος έναν υπερβολικά συστηματοποιημένο, άν ὄχι αυτοματισμένο, διαλεκτικό, με τόν Κερχεστάινερ πάλι ένεφανίστηκε μία ρωμαντική υπερβολή. Ἐπηρεασμένος ὁ Κερχεστάινερ από τόν Γερμανικό μεσαίωνα καί τις συντηχνίες του έδινε υπερβολική βαρύτητα στην παιδευτικὴν άξία τῆς έργασίας. Είναι αλήθεια πῶς ή έργασία όταν είναι μορφῆς συνολικῆς καί βάσει τῆς κίνησης τόν άνθρωπο ολόκληρο ἔχει μεγάλη μορφωτική δύναμη. Ὁ άρχιτέκτων π.χ. τοῦ Μεσαίωνα, πού έργαζόταν νά οικοδομήσῃ ένα μεγάλο ναό, ἐξόυσε τήν έργασία του ὡς άν σύνολο. Ἐπειδή ὁμως σήμερα ή έργασία είναι μερικευμένη, ἡμπορεῖ βέβαια νά δώσῃ στόν έργαζόμενο τήν αἰσθηση τῆς τάξεως καί άκριβείας, αλλά δέν τόν μορφώνει γενικά ὡς άνθρωπο. Τό σύνολο τῆς ανθρωπίνης προσωπικότητος δέν ἐξαντλεῖται από τό έπάγγελμα καί πρέπει ή άγωγή νά φέρῃ μία άπόσταση από τό έπάγγελμα γιά νά πλησιάσῃ τις έσωτερικες πλευρές τῆς προσωπικότητος. Τό σχολεῖο τῆς έργασίας δίνοντας μεγάλη άξία στην έργασία δέν ἡμποροῦσε βέβαια νά ολόκληρώσῃ τήν μορφωτική του άποστολή.

Ὅπως ὁποτε ή κίνηση πού προέκλεσε ὠφέλησε τήν παιδαγωγική π.αγματικότητα, γιατί ὑπεγράμμιζε τή σημασία τῆς αὐτενέργειας, τῆς δημιουργικότητος καί τῶν συναισθηματικῶν δυνάμεων. Ἡ υπερβολή του ὅμως ὑπάρχει στην άκατόρθωτη προσπάθεια, πού ζητᾷ ὅλα νά τά ἐφεύρῃ ἑνάς ὁ μαθητής. Κατά τήν ἐκμάθηση τῆς γλώσσας αὐτό είναι άδύνατον. Ἐγιναν δοκιμές νά εὑρίσκῃ ὁ μαθητής χωρίς τή βοήθεια τοῦ διδασκάλου τήν άρχαία προφορά βοηθούμενος από λεξικά με σημειωμένη τήν προφορά καί νά προαῖνῃ ὁ μόνος του στή σημασιολογική διακρίβωση τῶν λέξεων με εἰδικά λεξικά. Ὁ τρόπος αὐτός οὔτε άσφαλῆς ἐβέλτηκε καί μεγάλη σπατάλη χρόνου άπαιτοῦσε. Πρέπει νά αναγνωρίσουμε ότι ή ἰδιόουσα φύση τῆς ὕλης τῶν διαφόρων μαθημάτων βάσει ὅρα τήν αἰσιοδοξία τοῦ σχολεῖου τῆς έργασίας. Είναι βέβαιο άκόμη ότι τό σχολεῖο έργασίας ὠφέλησέν καί ἐπειδή έδειξε τή σημασία τῶν συναισθηματικῶν δυνάμεων. Δέν πρέπει ὅμως νά μάς ὀδηγήσῃ σέ άχαλίνωτο συναισθητισμό καί άκρατο άντιδιανοητισμό. Ἐπειδή οἱ κλασσικές σπουδές είναι μετάδοση καί καινούρια ἐμφύ

γωση παραδεδομένου ύλικου τὰ δρια τῆς αὐτενεργείας δὲν εἶναι ἀπερίοριστα. Δὲν ἐπιδίδωκουν οἱ κλασσικὲς σπουδὲς νὰ δώσουν στὸν τρόφιμον ἀχαλίνωτη πρωτοτυπία καὶ ἀπελευθέρωση ἀπὸ κάθε ἱστορικὸ δεσμὸ. Ἡ δημιουργικότης τοῦ κλασσικοῦ σχολείου θὰ ἔχη τὴ μορφὴ μιᾶς νέας Ἀναγεννήσεως κάτω ἀπὸ τοὺς νέους ὅρους τοῦ ἀρχαίου πνευματικοῦ ὕλικου. Ἀπὸ τὴν ἀποψη αὕτῃ ἡ ἐργασία ποὺ ἐπιτελεῖ ἡ κλασσικὴ παιδεία εἶναι μιὰ ἐπαναφορὰ στὴν ὑπαρξὴ τῆς βαθύτατης οὐσίας τοῦ ἀληθινοῦ ἀνθρώπου ὡς πῶς τὸν ἐδημιούργησε τὸ Ἑλληνικὸν θαῦμα.

Ὁ κ. Μισυρλῆς (πρόεδρος) συγχαίρει καὶ εὐχαριστεῖ τὸν κ. Γεωργούλην διὰ τὴν βαθεῖαν ἐπιστημονικὴν εἰσηγησὶν τοῦ ἐπὶ τοῦ σπουδαιοτάτου θέματος τῶν Ἀρχαίων Ἑλληνικῶν. Συγκεντρώνων δὲ τὰ ἐν τῇ εἰσηγήσει λέγει ὅτι δι' αὐτῆς ὁ κ. Γεωργούλης ἔδωσε πλήρη εἰκόνα τῆς κλασσικῆς φιλολογίας καὶ τῶν Ἀρχαίων Ἑλληνικῶν διὰ μέσου τῆς πορείας τοῦ χρόνου, καθώρισε τὰς μορφωτικὰς ἀξίας καὶ ἐπέδειξε αὐτὰς ἀνυπερβλήτους. Ἔκαμε διάγραμμα μεθόδου κατὰ τὴν διδασκαλίαν καὶ ἀντίκρουσεν ἕνα ἕκαστον συγγραφέα δόκιμον διὰ τὰς διαφόρους τάξεις τῶν Γυμνασίων. Καὶ ἐν τέλει ἔδωσε τὴν προσήκουσαν θέσιν τοῦ Σχολείου ἐργασίας καὶ τῆς ἐφαρμογῆς τῆς μεθόδου αὐτῆς εἰς τὰ Ἀρχαία Ἑλληνικά, ἥτις τόσον εἶχε παρεξηγηθῇ κατὰ τὸ παρελθὸν εἰς τὴν βίαν τῆς.

Ὡρα 12η καὶ 40' λήξει Α' ἡμέρας Συνεδρίου

Β' ΗΜΕΡΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

15 ΙΟΥΛΙΟΥ 1937

Ὡρα 8η καὶ 15' π.μ.

ΑΡΧΕΤΑΙ Η ΕΡΓΑΣΙΑ ΤΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

Ὁ κ. Μισυρλῆς (Πρόεδρος) καλεῖ τὴν κυρίαν Ὀλγαν Κακριδῇ, δευτέραν εἰσηγητρίαν ἐπὶ τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν, νὰ κάμῃ τὴν εἰσηγησὶν τῆς.

Ἡ κ. Κακριδῇ (Καθηγήτρια Γυμνασίου):

Κύριε Ἐπιθεωρητὰ, κύριοι Συνάδελφοι!

Εἶναι δὲ ὅλους μας πολὺ συνειδητό, ὅτι τίς μέρες αὐτὲς ἐκπληρώνουμε κάποιο χρέος σημαντικὸ πρὸς τὴν πολιτείαν πρῶτα, ποὺ μᾶς ἐμπιστεύθηκε τὴ δημοσίαν λειτουργίαν, ποὺ ἐκτελούμε, πρὸς τὰ παιδιά ποὺ δίδασκουμε ὕστερα καὶ τέλος πρὸς τὸν ἑαυτὸν τὸν ἑαυτὸ μας, ποὺ τοῦ δώσαμε γιὰ ὅλη του τὴ ζωὴ σὰν ἔργο τὸ ἔργο τοῦ δασκάλου.

Τὸ χρέος αὐτὸ εἶναι νὰ ἀνασκοπήσουμε στὸ τέλος τῆς χρονιάς τὸ ἔργο μας, νὰ ἀναμετρήσουμε τὴ σημασίαν τῶν ἀξιών, ποὺ κρατοῦμε στὰ χέρια μας καὶ γυρεύουμε μ' αὐτὲς νὰ μορφώσουμε τίς νέες ψυχὰς. Νὰ ἰδοῦμε ἄλλη μιὰ φορὰ, ἂν ὅλες ἡ ποιὲς ἀπ' αὐτὲς εἶναι πραγματικὰ ζωτικῆς, ποῖα πρέπει νὰ ἀνανεωθῇ, νὰ πάρῃ καινούργιον περιεχόμενον, ποῖα ἴσως καὶ νὰ ἀντικατασταθῇ. Κι' αὐτὸ γιὰτί πρέπει πρῶτα γιὰ μᾶς τοὺς ἰδίους καὶ ὕστερα γιὰ τὴν εὐθύνην μας μπροστὰ στὴν πολιτείαν καὶ ἀκόμῃ μπροστὰ στὶς νέες γενεὲς, ποὺ ἀνατρέφουμε, νὰ βαστοῦμε πάντα ἀγρυπνοὶ τὸν ἔλεγχον καὶ νὰ ἀνανεώνουμε τὴν πίστιν, πῶς κάνουμε τὸ ἔργο μας σωστὰ καὶ ἀποτελεσματικὰ. Ἀλλιώτικα θὰ εἴμαστε βαριά ἔνοχοι, ἂν παίρνομε πολὺτιμο καιρὸ ἀπὸ τὰ παιδιά, ποὺ ἔρχονται σὲ μᾶς νὰ μορφωθοῦν, καὶ τὰ παραπλανοῦμε.

Σὲ μένα δόθηκε νὰ κάνω τὴν εἰσηγήσιν γιὰ τὴν ἀξίαν τῆς διδασκαλίας τῆς Γραμματικῆς καὶ τοῦ Συντακτικοῦ τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσας. Ὁμολογῶ πρῶτη, πῶς τὸ θέμα δὲν εἶναι καθόλου ἑλκυστικόν. Τὴ γραμματικὴ καὶ τὸ συντακτικὸ τὸ θαρροῦμε οἱ φιλόλογοι σὰν τὸ πιὸ βαρὺ, τὸ πιὸ ἄχαρο μέρος τῆς δουλειᾶς μας, τὸ πιὸ ποὺ δὲν ἔχει τίποτε ἀπὸ ἐκείναν, ποὺ θέρφουν καὶ ἐκκουράζουν τὴν ψυχὴν. Τὸ κάνουμε γιὰτί εἶναι ἀνάγκη, γιὰτί δὲ μπορεῖ νὰ γίνῃ ἄλλιῶς, γιὰτί δὲ μπορεῖ νὰ διαβάσουν τὰ παιδιά μας ἀρχαία κείμενα, ἂν δὲν ἔξωρυν γραμματικὴ καὶ συντακτικὰ. Τὸ ἀντικρύζουμε πάντα σὰν τὸ ἀπαραίτητο μέσο γιὰ τὴν ἀπόκτησιν κάποιου ἄλλου, ποὺ τὸ θαρροῦμε καθ' ἑαυτὸ ἀγαθόν.

Ἄν ἡ γραμματικὴ καὶ τὸ συντακτικὸ εἶναι πραγματικὰ μέσο μονάχα καὶ ὡς ποῖο σημεῖο τότε ἀπαραίτητο ἢ ἂν εἶναι καθ' ἑαυτὸ μορφωτικὸ ἀγαθὸ καὶ πόση σημασία πρέπει νὰ πάρῃ σὰν τέτοιο μέσον στὸ ὅλο ἔργο τοῦ κλασσικοῦ Γυμνασίου, θὰ προσπαθῶ νὰ ἐξετάσουμε μαζὶ σήμερον, ὅσο γίνεται σύντομα καὶ καθαρά.

Ἦταν μιὰ ἐποχὴ, ὅχι καὶ πολὺ μακρυνή, ποὺ τὸ Γυμνάσιον γύρευε πέρα πολλὴ γραμματικὴ καὶ συντακτικὴ γνώσιν τοὺς τύπους καὶ ἑτοὺς ἁκανόνες στὴ στατικὴν τοὺς μορφῇ, καὶ πολὺ συχνὰ αὐτὸ μονάχα καὶ τίποτε ἄλλο. Ἦταν ὁ καιρὸς, ποὺ τὴν ἔννοια τῆς μόρφωσης τὴν εἶχαν ταυτίσει ὡς ἕνα σημεῖο μὲ τὴν γνώσιν τοῦ συντακτικοῦ καὶ τῆς γραμματικῆς. Γραμματισμένοι καὶ βγαλμένοι ἀπὸ γεροὺς δασκάλους ἦσαν ἐκεῖνοι, ποὺ ἤξεραν γραμματικὴ καὶ συντακτικὰ καὶ ποὺ θυμότανε καὶ στὰ γράμματα τοὺς ἀκόμῃ κάποιους κανόνες ἀπ' ἑξῶ, κατὶ σπάνια ἐξαίρουμένα οὐσιαστικὰ καὶ κάποιους μοναδικούς ἀναδιπλασιασμούς στὰ ῥήματα. Ὅσοι δὲν ἤξεραν καλὰ γραμματικῇ, αὐτοὶ ἦσαν ἀγράμματοι. Ἱστορικὰ ἢ μονομέρεια αὕτῃ τοῦ Γυμνασίου μας

δικαιολογείται από το ότι την ίδια εποχή και η φιλολογική έπιστήμη στην 'Ελλάδα καλλιεργούσε με μονομέρεια τη γραμματική γνώση και το Πανεπιστήμιο δεν έδινε πολύ πιο πολλά στους φιλόλογους του.

Στη σχολική πράξη το πράγμα δεν πήγαινε και τόσο δύσκολα. Οι κανόνες της γραμματικής και του συντακτικού είναι ένα ώρισιμο ποσό ύλης, που άμα δεν πρόκειται να διδάξει κανείς τίποτε άλλο, μαθαίνονται καλά από τα παιδιά. Δεν έχει την άδωστοία και την υποκειμενικότητα, που έχουν οι άλλες αναλύσεις και έμβραθύνσεις, άς πούμε οι αισθητικές κλπ., είναι κάτι στερεό και χειροπιαστό, κι' ακόμα είναι ένα όλικό, που μπορεί πρόχειρα δάσκαλος και μαθητής σε ώρα ανάγκης - έπίσκεψη έπιθεωρητο, γραπτή εξέταση κλπ. - να δείξουν, ότι το κατέχουν.

Είχε όμως και τις πιο ουσιαστικές της δικαιολογίες η πολλή προσοχή στη διδασκαλία του συντακτικού και της γραμματικής :

1ο.— Πώς ή στερεή γνώση της γραμματικής και του συντακτικού είναι πραγματικά ή απαραίτητη προϋπόθεση για το διάβασμα των κειμένων και το άναγκαίο μέσο για το προχώρημα στο σκοπό, που ήταν και τότε η κατανόηση των συγγραφέων και η μόρφωση των ανθρώπων άπ' αυτή. Μόνο που οι πολλοί πέφτανε στο λάθος, που δεν είναι σπάνιο στον άνθρωπο, να κάνουν σκοπό το μέσο, και σταματούσαν στη γραμματική και τη συντακτική έπεξεργασία.

2ο.— Πώς η γνώση της άρχαίας γραμματικής και του συντακτικού έκανε τους ανθρώπους ικανούς να γράφουν σωστά την καθαρεύουσα, που στην αύστηρή της μορφή έχει για βάση τους κανόνες της άρχαίας.

Το σημερινό Γυμνάσιο έχει ξεπεράσει το στάδιο αυτό. Θά είναι δύσκολο να βρης σήμερα το δάσκαλο, που θά θεωρή το συντακτικό και τη γραμματική σαν το μοναδικό ή το πιο σημαντικό μέρος από τη διδασκαλία των άρχαίων. Τουλάχιστο είναι δύσκολο να βρης έναν, που κι' άν κάνει στην τάξη του μέσα μονάχα γραμματική και συντακτικό, να τολμά να το πει. Οι καιροί άλλαξαν. 'Η έκμάθηση της γραμματικής και του συντακτικού έπαψε να είναι πιά σκοπός, έγινε άπλο μέσο. 'Ο κύριος σκοπός μας τώρα είναι το έννοιολογικό περιεχόμενο των κειμένων. Το τί λένε τα κείμενα, ζητάμε να δείξουμε στο μαθητή, τις ήθικές, θρησκευτικές, κοινωνικές, πολιτικές, φυσικά και αισθητικές άξίες, γενικά τις πνευματικές άξίες, που κλείνει το έργο του έρηνεύου.

Μ' όλα αυτά η διδασκαλία της γραμματικής και του συντακτικού μένει πάντα και μάς παίρνει πολύ κόπο και χρόνο, γιατί, όπως είπαμε και πριν, είναι το απαραίτητο μέσο, ο άπαραίτητος άγκυρωτικός δρόμος, για να φτάσουμε στους θησαυρούς του περιεχομένου των άρχαίων 'Ελληνικών κειμένων. Σά μέσο όμως είναι φυσικό να περιορισθι μονάχα στο άπλοτα άπαράτητο μέρος, να μη διδάσκει τόσο πλατιά όσο άλλοτε, ούτε να του άποδίδεται μεγάλη καθ' έαυτο μορφωτική σημάσια. Το σύνθημά μας στην εποχή αυτή θάλεγε κανείς είναι, να φτάσουμε στον καθαυτό χυμό της άρχαίας φιλολογίας με όσο το δυνατό πιο λίγη γραμματική και συντακτική. "Αν τη θέση αυτή την προχωρήσουμε ως την τελευταία της συνέπεια, θά πούμε, να φτάσουμε, άν ήταν δυνατό, στο σκοπό με κανένα άλλο τρόπο, πιο εύκολο: μιά κατά προσέγγιση, κατά διαίθηση, άς πούμε, κατανόηση του κειμένου της άρχαίας γλώσσας από τη συγγένειά της με τη δική μας, ή και το πιο ριζικό, κατάργηση άως διόλου της άρχαίας γλώσσας και μελέτη των κλασικών από καλές μεταφράσεις. "Αν το πιο μορφωτικό και το πιο πολύτιμο των άρχαίων κειμένων είναι το έννοιολογικό τους περιεχόμενο, τί το πιο λογικό από το να δώσουμε στα παιδιά το περιεχόμενο αυτό στη γλώσσα, που μιλούν τα ίδια ;

Θά πη κανείς, είναι δύσκολο να γίνουν καλές μεταφράσεις. Μιά μετάφραση δεν άποδίδει πάντα όσο θέλουμε το πρωτότυπο και πάει χαμένη ή ωραιότητα της μορφής, μιά έπιγραμματική συντομία της φράσης, το όμηχο, ή παρήχηση, το όμοιοτέλειτο. 'Ωστόσο όσο σημαντικές και άν είναι οι άτέλειες μιάς μετάφρασης, το περιεχόμενο των νοημάτων το παίρνει κανείς κι' άν ήταν μονάχα ή ώραία έξωτερική μορφή και κάποια διακοσμητικά σχήματα λόγου, θά άξιζε ίσως να τ' άποσιόση κανείς μπροστά στην τόσο μεγάλη οικονομία του χρόνου και του κόπου, που θά μπορούσε να χρησιμοποιηθι πιο σκόπιμα για τη μόρφωση των παιδιών, και θά έπρεπε να αποφασίσουμε να άντικαταστήσουμε το πρωτότυπο με μιά καλή μετάφραση.

"Όμως εδώ πρέπει να ρωτήση κανείς : Μήπως καμιά μετάφραση, και ή πιο τέλεια, δεν θά μπορούσε να άντικαταστήσθι το πρωτότυπο στη μορφωτική του σημασία ; Μήπως καμιά δεν θά μπορούσε να μάς δώσει αυτό που ζητάμε, αυτό που πρέπει να ζητάμε από τη διδασκαλία των κλασικών, όχι για τους άλλους λόγους της ατέλειάς της άντιπρό στο πρωτότυπο, μά γιατί δεν είναι οι ίδιες και το έννοιολογικό περιεχόμενο στις άδρές του γραμμές αυτό, που κυρίως μορφώνει από το έργο του κλασικού, μά το άλλο, το πιο βαθύ νόημα, που το νοιάζει μονάχα όποιος άντικρύσθι τον τρόπο που δημιουργήθηκε το άρχαίο έργο, τον τρόπο που άντίκρυσε και που εξέφρασε τον κόσμο του ο άρχαίος, μά που αυτό είναι κάτι άξεχώριστο από την πρωταρχική έκφραση ;

Με άλλα λόγια θά έπρεπε να διατυπώσουμε το έρώτημά μας έτσι : 'Ο γραμματικός τύπος μιάς γλώσσας, ή συντακτική της πλοκή, τέλος ο λεξιλογικός της θησαυ-

ρός, με μιά λέξη ή γλώσσα γενικά αποτελεί ένα ρούχο τῶν νοημάτων, πού χωρίς μεγάλη ζημία μπορεί νά ἀντικατασταθῇ, ή μήπως ή γραμματική κατηγορία καί ή συντακτική πλοκή μαζί με τὸ λεξιλόγιο σὲ ένα ἔργο τέχνης τοῦ λόγου εἶναι κάτι ἀπὸ τὴν οὐσία τοῦ νοήματος, σὲ τόσο μάλιστα βαθμὶ, ὥστε ή σύλληψη τοῦ καθαυτοῦ νοήματος, ή κατανόηση τοῦ πιδ σημαντικοῦ, πού κλείνει γιὰ μᾶς μέσα τὸ ἔργο, νά εἶναι δυνατὴ μονάχα με μιά βαθεῖα γραμματικὴ καὶ συντακτικὴ ἐπεξεργασία τῆς ἰδίας τῆς γλώσσας, πού σ' αὐτὴν ἐκφράσθηκαν γιὰ πρώτη φορὰ οἱ ἔννοιες;

Γιὰ νὰ ἀπαντήσουμε στὸ ἐρώτημα αὐτὸ, πρέπει νὰ προσέξουμε πιδ πολὺ τῇ γλώσσᾳ σὰν δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου καὶ σὰν ἐκφραστικὸ τοῦ μέσου.

Ἡ γλώσσα, ὁ ἑναρθρος λόγος στὸν ἄνθρωπο, τὸ ξέρουμε ὅλοι, δὲν εἶναι μονάχα τὸ πιδ τέλειο ἐκφραστικὸ τοῦ μέσου καί γι' αὐτὸ ὁ κύριος φορέας τῆς ἀνθρώπινης σκέψης—γιὰ τὸν κόσμο τῶν συναισθημάτων ὑπάρχουν καί ἄλλοι σημαντικοί ἐκφραστικοί τρόποι— ή γλώσσα εἶναι ή ἰδια ή ἀνθρώπινη διάνοηση, ή ἰδια ή ζωὴ τοῦ πνεύματος. Θὰ ἦταν λάθος νὰ δεχτοῖμε, ὅτι ὁ ἄνθρωπος διανοήθηκε πρῶτα σημαντικά καὶ ἔπειτα μίλησε, φτωχὰ στὴν ἀρχή, ὕστερα σιγὰ σιγὰ πλούσια. Ὁ ἄνθρωπος σύγχρονα προχώρησε στὴ διάνοηση καὶ στὴν ὁμιλία. Ὁ λόγος ἦταν γέννημα τῆς σκέψης του, ή σκέψη του ὠργανώθηκε με τὸ λόγο. Ἀς μὴ ξεχνοῖμε, πὼς ἀρχικά λ ο γ ο ς σημαίνει καὶ τὸν ἐξωτερικὸ λόγο, αὐτὸ πού λέμε, καὶ τὸν ἐνδιάθετο, τῆ σκέψη, ὅτι λ ο γ ο - λ ο γ ο ς καὶ λ ο γ ῖ ζ ο μ α ι - λ ο γ ι κ ή εἶναι μιά μονάχα λέξη, μιά ρίζα, πού τὴν ἐνότητά τῆς τὴν ἐνωῖμε ἀκόμα πολὺ καλὰ τὸ ἀρχαῖος Ἑλληνας.

Ἡ γλώσσα εἶναι ένα ἔργο τοῦ ἀνθρώπου, πού μελετῶντας τὸ παρακολουθεῖς τὴν ἰδια του τὴ σκέψη. Σ' ένα ἔργο τοῦ λόγου θὰ δῆς τὴν ἰδια τὴν κίνηση τοῦ ἀνθρώπου νου μυαλοῦ—καὶ πού δὲ μορφεῖς νὰ τὸ κάνης σ' ένα ἔργο τῆς πλαστικῆς ἅς ποῦμε τέχνης. Ἡ γλώσσα εἶναι ή ἰδια ή ἐνέργεια, πού σ' αὐτὴν παίρνει ἀντικειμενική ὑπόσταση τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα π ἄ ν ο σ τ ῆ ν κ ῖ ν ῆ σ ῖ τ ο υ ἀ κ ρ ῖ β ῶ ς. Μιᾶ καὶ σκέπτομαι, λέγω καὶ λογιζομαι εἶναι τὸ ἴδιο πράγμα, γι' αὐτὸ καὶ νιώθω τὴ σκέψη ἑνὸς ἀνθρώπου, ἑνὸς λαοῦ, νιώθω πὼς ἀντίκρουσε τὴ ζωὴ, ἅμα δῶ καὶ μελετήσω τὴ γλώσσα του, ὅχι μόνο καὶ ὅχι τόσο ἅμα μελετήσω τὸ λεξιλογικὸ του θησαυρὸ, ὅσο ἅμα μελετήσω τὸν τρόπο, πού συνδέει τῆς ἔννοιες καὶ τὰ νοήματα μεταξὺ τους, με ἄλλα λόγια ἅμα μελετήσω τὴ γραμματικὴ καὶ τὸ συντακτικὸ του.

Ἔτσι καταλαβαίνει κανεὶς καὶ γιατί τὴ στιγμή πού οἱ ἐκφραστικὲς δυνατότητες εἶναι σὲ ένα λαὸ γιὰ ὅλους οἱ ἰδίους, κάθε συγγραφέας ἐκφράζεται με δικὸ του τρόπο, ὅχι μόνο σχετικὰ με τὴν ἐκλογὴ τῆς λέξης παρὰ - καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ πιδ σημαντικό - καὶ με τὸν τρόπο, πού συνδέει τῆς ἔννοιες καὶ τὶς κρίσεις μεταξύ τους.

Ἄς πάρουμε ένα παράδειγμα:

Ὁ Ἡρόδοτος χρησιμοποιεῖ λεξιλόγιο καὶ τυπικὸ συνηθισμένον, ἀποφεύγει τοὺς νεολογισμοὺς σχηματισμοὺς καὶ γενικά δὲ δείχνει καθόλου γλωσσολατρικὸ ἀγῶνα. Τὸ ἱεῖο καὶ στὸν τρόπο πού δίνει τὴν πρότασή του καὶ τὴν περίοδό του. Ἡ πρότασή του χωρὶς πολλοὺς προσδιορισμοὺς καὶ ή περίοδός του ἀπλή καὶ εὐσύνοπτη, οἱ πρότασεις συνδέονται μεταξύ τους τὸ πιδ πολὺ παρατακτικά, χωρὶς συχνὴ ὑπόταξη. Διαβάζεται με τὸση ἀνέση, ὅση καὶ ένα παραμῦθον:

1, 6. Ὁ Κροῖσος ἦν Λυδὸς μὲν γένος, παῖς δὲ Ἀλυάττεω, τύραννος δὲ ἐθνέων τῶν ἐντὸς Ἀλυσος ποταμοῦ, δερβὼν ἀπὸ μεσαμβρίας μεταξύ Συρίων τε καὶ Παφλαγόνων ἐξείη πρὸς βορρὴν ἀνεμὸν ἐς τὸν Εὐξείνιον καλεόμενον πόντον. Οὗτος ὁ Κροῖσος βαρβάρων πρῶτος τῶν ἡμεῖς ἴδμεν τοὺς μὲν κατεστρέψατο Ἑλλήνων ἐξ φόρου ἀπαγωγῆν, τοὺς δὲ φίλους προσεποίησατο. Κατεστρέψατο μὲν Ἰωνὰς τε καὶ Αἰολέας καὶ Δωριέας τοὺς ἐν τῇ Ἀσίῃ, φίλους δὲ προσεποίησατο Λακεδαιμονίους. Πρὸ δὲ τῆς Κροῖσου ἀρχῆς πάντες Ἑλληνες ἦσαν ἐλεύθεροι. Τὸ γὰρ Κιμμερίων στράτευμα τὸ ἐπὶ τὴν Ἰωνίην ἀπικόμενον, Κροῖσου ἔδον πρεσβύτερον, οὐ κατὰστροφὴ ἐγένετο τῶν πολλῶν, ἀλλ' ἐξ ἐπιδρομῆς ἀρπαγῆ. (7) Ἡ δὲ ἡγεμονία οὕτω περιῆλθε, ἐοῦσα Ἡρακλειδέων, ἐς τὸ γένος τὸ Κροῖσου, καλεομένους δὲ Μερμανάδας. Ἦν Κανδαύλης, τὸν οἱ Ἕλληνες Μυρσίλον ὀνομάζουσι, τύραννος Σαρδίων, ἀπόγονος δὲ Ἀλκαίου τοῦ Ἡρακλέους. Ἀγρῶν μὲν γὰρ ὁ Νίνου τοῦ Βήλου τοῦ Ἀλκαίου πρῶτος Ἡρακλειδέων βασιλεὺς ἐγένετο Σαρδίων, Κανδαύλης δὲ ὁ Μύρσου υἱάτος. Οἱ δὲ πρότερον Ἀγρῶνος βασιλεύσαντες ταύτης τῆς χώρας ἦσαν ἀπόγονοι Λυδοῦ τοῦ Ἀτιους, ἀπ' οὗ τοῦ δήμος Λύδιος ἐκλήθη ὁ πᾶς οὗτος, πρότερον Μηλίον καλεόμενος. Παρὰ τούτων Ἡρακλειδοὶ ἐπιτραφέντες ἔσχον τὴν ἀρχὴν ἐκ θεοπροπίου, ἐκ δούλης τε τῆς Ἰαρθάνου γεγονότης καὶ Ἡρακλέους, ἄρξαντες μὲν ἐπὶ δύο τε καὶ εἴκοσι γενεάς ἀνδρῶν, ἕξα πέντε τε καὶ πεντακόσια, παῖς πατρὸς ἐκδεκόμενος τὴν ἀρχὴν, μέχρι Κανδαύλεως τοῦ Μύρσου.

Στὰ δύο αὐτὰ κεφάλαια τοῦ Ἡρόδοτου, πού πῆρα τυχαῖα, ἔχουμε δώδεκα κύρια ρήματα καὶ μόνο 4 ἀναφορικὲς προτάσεις. Ἀλλή δευτερεύουσα πρόταση καμμία, με τοχὰς 12, ἀπ' αὐτὲς τὸ 1)2 ἐπιθετικὲς καὶ μερικὲς χρονικὲς. Ἀπαρέμφατο οὕτε ένα. Καμμία περίοδος φορτωμένη με πολλοὺς προσδιορισμοὺς. Ἡ περίοδος δὲν ἔχει καθόλου ἀκόμα ὀργανωθῇ, γιατί καὶ ή σκέψη δὲν εἶναι καθόλου πολὺπλοκή. Ἡ γλώσσα τοῦ Ἡρόδοτου στέκει κοντὰ στοῦ ἀπλοῦ λαοῦ τῇ γλώσσᾳ, γιατί καὶ ή ψυχὴ του δὲν ἔχει ἀπομακρυνθῇ ἀπὸ τοῦ λαοῦ τὴν ψυχὴν. Τὴν ἰδια ἀφέλεια, πού δείχνει ὁ Ἡρόδοτος στὴ γλώσσᾳ, δείχνει καὶ στὴ θρησκευτικὴ του πίστη, κοντὰ καὶ ἐδῶ στὸ λαὸ. Δείχνει ἀκόμα καὶ στὴν ἀντίληψή του γιὰ τὴν ἱστορία. Ὁ τρόπος, πού δέχεται ἀβασάνιστα κάθε

μαρτυρία στο έργο του, είτε πιστευτή είτε απίστευτη, η εύκολια να αφήνι την κύρια διήγηση και να χάνεται σε παρεκβάσεις, ή αφέλεια του να πιστεύη σε χρησμούς και μαντεία, όλα αυτά παρουσιάζουν μιάν άνεση ψυχής, που πολύ λίγο ξεμάκρυνε από το λαό.

“Ας ιδούμε τη συνέχεια του κεφαλαίου: “Ουτος δη ών ό Κανδαύλης ήράσθη της έωτοπου γυναικός, έρασθείς δέ ένόμιμς οί είναι γυναίκα πολλόν πασένων καλλίστην. “Ως τε δέ ταυτα νομίζων, ήν γάρ οί τών αλγοφόρων Γύγης ό Δασκόλου άρεσκόμενος μάλιστα, τούτω τῷ Γύγι και τὰ σπουδαιότερα τών πρηγμάτων ύπερετίθετο ό Κανδαύλης και δη και το είδος της γυναικός ύπεραιπνών.”

Παρατηρήστε έδώ, πώς προχωρεί ή σκέψη, με το να ξαναπαίρει κάθε φορά το ρήμα της προηγουμένης πρότασης σε μορφή μετοχής (ή ρ α σ θ η - έ ρ α σ θ ε ι ς δέ ε ν ό - μ ι ζ ε - ν ο μ ί ζ ω ν δέ: πωλ. και πιο πριν: κατεστρέψατο - προσεποίησατο — κατεστρέψατο - προσεποίησατο). Προσέξτε ακόμη, πώς ξαναπαίρνει τρεις φορές το όνομα, που άκούστηκε λίγο πιο πριν (ο υ τ ο ς ό Κ ρ ο ί σ ο ς, ο υ τ ο ς ό Κ α ν δ α ύ λ η ς, τ ο υ τ ω τ ῷ Γ ύ γ ι). Σχετικά με το πρώτο φαινόμενο μπορούμε να παραβάλουμε ένα νεοελληνικό κομμάτι από τόν Καρκαβίτσα (‘Αρχαιολόγος σ. 9): “Ο ‘Αντρέας βρέθηκε σε θέση να π ά ρ η ένα μοιράδι. Π ή ρ ε Ισα Ισα έκείνο. . . .” Έχτισε όπως όπως το σπίτι του. Τ ή χ ι σ ε δ χι για να καλοκαθίση. - Σ’ αυτή την άνάγκη, που νοιάζει τόσο ό ‘Ηρόδοτος όσο και ό νεώτερος ‘Ελληνας, να ξαναπαρή ένα μέρος από την προηγουμένη ένότητα, για να μπορέση να συνεχίση πιο κάτω, μάς άποκαλύπτει μιάν σκέψη, που της λείπει ή μεγάλη όργάνωση και συνοχή και γι’ αυτό έκφράζεται πλατιά και με επαναλήψεις. ‘Απο την Ιδια άνάγκη για καθαρή έκφραση γίνεται και ή επανάληψη του όνοματος, όπως και σε δικές μας λαϊκές διηγήσεις: “Ήταν μιάν φορά ένας γέρος: αυτός ό γέρος. . .

“Ας έρθουμε τώρα στο Θουκυδίδη, κι’ άς δούμε μιάν δική του περίοδο, κι’ αυτή χωρίς πολύ ψάξιμο διαλεγμένη, χωρίς πολύπλοκα νοήματα κι’ αυτή. Θέλει να δώση μιάν άπλη άκολουθία από γεγονότα:

1, 132,5—133 (πρόκειται για τή σύλληψη του Πausανία από τούς έφόρους. ‘Η έκταση του κομματιού πάνω κάτω ότη και του ‘Ηροδότου).

“Αλλ’ ούδ’ ως ούδδ των ελώτων μηνυταίς τισι πιστευσαντες ήξίωσαν νεώτερόν τι ποιείν ές αυτόν, χρώμενοι τῷ τρόπῳ ᾧπερ εἰώθασιν ες σφας αὐτούς, μή ταχέϊς εἶναι περὶ ἀνδρὸς Σπαρτιάτου ἀνὲν ἀναμφισβητήτων τεκμηρίων βουλευσάι τι ἀνήκεστον, πρὶν γε δὴ αὐτοῖς, ὡς λέγεται, ὁ μέλλων τὰς τελευταίας βασιλεῖ ἐπιστολὰς πρὸς Ἀρταβαζον κομῆιν, ἀνὴρ Ἀργίλιος, παιδικὰ ποτε ὦν αὐτοῦ καὶ πιστοτάτος ἐκείνῳ, μηνυτὴς γίγνεται, δέσας κατὰ ἐνθυμσίαν τινα, ἑτι οὐδεὶς πῶ τῶν πρόεαυτοῦ ἀγγέλων πάλιν ἀφίκετο, καὶ παρασημνημένος, ἴνα, ἣν ψευσθῇ τῆς δόξης ἣ καὶ ἐκεῖνός τι μεταγράφαι αἰτήσῃ, μὴ ἐπιγῶν, λῴει τὰς ἐπιστολὰς, ἐν αἷς ὑπονοήσας τι τοιοῦτον προσεπεσάλλατο καὶ αὐτὸν ᾗδεν ἐγγεγραμμένον κτείνειν. Τότε δὴ οἱ ἔφοροι δεῖξαντες αὐτοῦ τὰ γράμματα μάλλον μὲν ἐπίστευσαν, αὐτῆκοοι δὲ βουλευθέντες ἔτι γενέσθαι αὐτοῦ Πausανίου τι λέγοντος, ἀπὸ παρασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ Ταῖναρον ἰκέτου οἰχομένου καὶ σκηνωσαμένου διπλὴν διαφράγματι καλύβην, ἐς ἣν τῶν ἐφόρων ἐντός τινας ἔκρυψε, καὶ Πausανίαν αὐτὸν ἐλθόντος καὶ ἐρωτῶντος τὴν πρόφασιν τῆς ἰκεταίας ἠθοῦντο πάντα σαφῶς, αἰτιωμένου τοῦ ἀνθρώπου τὰ τε περὶ αὐτοῦ γραφέντα καὶ τὰλλ’ ἀποφαινοντες καθ’ ἕκαστον, ὡς οὐδὲν ᾧποτε αὐτὸν ἐν ταῖς πρὸς βασιλεῖα διακονίαις παραβάλλον, προτιμηθεὶ δὲ ἐν ἴσῳ τοῖς πολλοῖς τῶν διακόνων ἀποθανεῖν, κἀκείνου αὐτὰ τε ταῦτα ἐνομολογόντος καὶ περὶ τοῦ παρόντος οὐκ ἔωντος ὀργλῆσαι, ἀλλὰ πῖσιν ἐκ τοῦ ἱεροῦ διδόντος τῆς ἀναστάσεως καὶ ἀξιούντος ὡς τάχιστα πορεύεσθαι καὶ μὴ τὰ πρassoμένα διακωλύειν.”

“Αν προσέξουμε συντακτικά το μέρος αυτό, θά δούμε πώς έχει κύρια ρήματα τρία μονάχα, δευτερεύουσες προτάσεις κάθε είδους 12, μετοχές 23, άπαρέμφατα 12. Πόσο πιο στριφνή, πόσο πιο πολύπλοκη ή φράση, μά και πόσο πιο βασανισμένη σκέψη δέν φανερώνει!

Και δέν είναι ή μεγάλη και πολύπλοκη περίοδο το μόνο που δείχνει τόν άγωνα του Θουκυδίδη για να έκφραστῇ είναι και το φόρτωμα της πρότασης με ένα πλήθος πτωτικών και έμπρόθετους και έπιρρηματικούς προσδιορισμούς. Είναι και ο νεολογικός σχηματισμός του και ή χρησιμοποίηση σπανίων και ποιητικών λέξεων και ή δημιουργία ξεχωριστών έκφραστικών μέσων, είναι και ή άνωμαλία και ή άνακολούθια, που κάθε στιγμή τοποποιοῦμε στη φράση του. “Ετσι πλάθει πρώτος αυτός ένα πλήθος από άδηρημένα ουσιαστικά (ὁ λ ὀ φ ὤ ρ ο ι ς, π ε ρ ι τ ε ῖ χ ι σ ι ς, μ έ λ λ η ς ι ς, ἐ π ῖ π ε μ ψ ι ς, δ ο ὕ λ ω σ ι ς, κ α τ ἄ μ ε μ ψ ι ς, ἀ γ α ν ἄ κ τ η ς ι ς, κ ἄ κ ω σ ι ς). “Υστερα δόματα του προσώπου που ένεργεί (το λ η μ η τ ῆ ς, ἀ πο δ η μ η τ ῆ ς, ε ἰ κ ῆ σ τ ῆ ς). Οὐσιαστικοποιεῖ τὰ οὐδέτερα τῶν ἐπιθετῶν και τῶν μετοχῶν (τὸ δ ε δ ῖ ὁ ς, τὸ ἑ λ ε ὕ θ ε ρ ο ν, τὸ ε ὕ π ρ ε π ῆ ς ἀ σ π ο ν δ ο ν, τὸ ἐ π ῖ θ υ μ ο ὡ ν τοῦ π λ ο ὗ, τὸ β ο ὕ λ ο μ ε ν ο ν τῆ ς γ ν ὡ μ η ς). Στὸ Θουκυδίδη βρίσκουμε και άφθονα νεολογικά σύνθετα: ἐ ν ε υ δ α ι μ ο ν ε ῖ ν και ἐ ν τ ε λ ε υ τ ἄ ν, φ ι λ ο κ α λ ε ῖ ν, π ρ ο σ ε π ῖ σ τ έ λ λ ε ῖ ν. “Όπως δίδωλ φένη άπ’ τή συνθηθεμένη καθημερινή χρήση είναι και ή συχνή περίφραση (έχω παραινέσιν, έχω άγανάκτησιν, έχω κατάρμεψιν). “Επειτα άσυνήθιστες συντάξεις, όπως διά τῆ ς Λ ε υ κ ἄ δ ο ς τ ῆ ν ο ὄ π ε ρ ι τ ε ῖ -

χριστιν, ἡ ἀκινδύνως δουλεία. Καὶ ἡ ἀλλαγὴ τῆς σύνταξης μέσα στὴν ἴδια τὴ φράση καὶ τὰ ἀνακόλουθα εἶναι πολὺ συχνά. Στὴ φράση π.χ. ἐς τὴν Λακεδαιμόνα πέμπων καὶ τοὺς Κορινθίους προσεποιεῖτο συνδέει τὴ μετοχὴ καὶ τὸ ρῆμα μὲ τὴ καί. Στὸν Ἐπιτάφιο μιλώντας στοὺς γονεῖς τῶν νεκρῶν ἀλλάζει διαρκῶς τὸ πρόσωπο: ὁ σοὶ παρῆσται... ἐπὶ στανταί... ὁ μείς. Τὸ ἴδιο ἀλλάζουν συχνὰ τὰ ὑποκείμενα, οἱ διαδόσεις τῶν ρημάτων, ἡ φυσικὴ σειρά τῶν λέξεων, ἀκόμη τὰ ὑποταγμένα μέλη βρισκονται χειραφετημένα κλπ. "Ὅλη αὐτὴ ἡ μοναδικότητα τῆς ἔκφρασης δὲ μπορεῖ βέβαια νὰ εἶναι τυχαία. "Ἀν προσέδουμε θὰ δοῦμε, πὼς μὲ τὴν ἀλλαγὴ τοῦ γραμματικοῦ καὶ συντακτικοῦ τύπου κερδίζει κάθε φορὰ κάτι πολὺ σημαντικό γιὰ τὸ λόγο τοῦ ὁ συγγραφέας. "Ὅταν πληθαίνει τὶς ὀνοματικές, ἔκφράσεις μὲ τὴ δημιουργία τῶν ἀφρημένων ὀνομάτων, ὁ λ ὁ φ ὁ ρ ὁ σ ὁ ι ς, κατὰ μέμψις κλπ., ἐνῶ ἔχει στὴ διάθεσιν τοῦ τὶς ρηματικές ἔκφράσεις ὁ λ ὁ φ ὁ ὁ ρ ὁ μ α ι, κατὰ μέμφομαι, τὸ κάνει γιὰ νὰ ἀποφύγῃ τὴ σβελάδα καὶ τὴν κίνηση, ποὺ δίνει στὸ λόγο ἡ ρηματικὴ ἔκφραση, καὶ νὰ κερδίσῃ βάρος καὶ μοναδικότητα ἀνάλογη μὲ τὸ στοχασμὸ τοῦ, ποὺ τὸν νοιάζει βαρὺ καὶ ὄχι συνηθισμένο.

"Ὅταν χρησιμοποιοῖ τὰ οὐδέτερα τῶν ἐπιθέτων γιὰ οὐσιαστικά, τὸ ἐλεῦθερον, τὸ ὀργυζόμενον ἀντὶ τὰ ἀφρημένα ὀργῆ, ἐλεῦθερία κ.ά., ἔκφράζει μὲ τὸ οὐδέτερον τὴν ἀφρημένη γενικότητα τῆς ἔννοιας σὲ μιὰ πῶ χειροπιαστὴ, πῶ συγκεκριμένη μορφή. "Ἡ ἀκινδύνως δουλεία δὲν εἶναι τὸ ἴδιο μὲ τὸ ἀκίνδυνος δουλεία. Μὲ τὸ ἐπίθετο δηλώνεται μιὰ μόνιμη ιδιότητα, μὲ τὸ ἐπίρρημα κάτι ποὺ θὰ παρουσιασθῇ μαζί μὲ τὴν περίστασι, ποὺ θὰ ἐλθῇ.

"Ἡ χρησιμοποίηση τῆς ἐνστάς ῥήματα: οἷς ἐνευδαίμων ἦσαί τε ὁ βίος καὶ ἐν τελευτῇ σου ξυνεμετρήθη, θέλει νὰ ἐξάσῃ τὴν ταύτησιν τοῦ τέλους τῆς ζωῆς καὶ τῆς εὐδαιμονίας, ποὺ τὴν δηλώνει τὴν ἴδια στιγμή καὶ μὲ τὸ μοιῶς καὶ τὸ ξυν-. "Ἡ ταραχὴ τῆς σειρᾶς τῶν λέξεων εἶναι γιὰ νὰ θυναμώσῃ τὴν ἀξία τους μὲ τὸ νὰ διασπᾷται αὐτὰ ποὺ πᾶν μαζί, καὶ νὰ τὰ τοποθετήσῃ σὲ σημαντικὰ μέρη τῆς φράσης - στὴν ἀρχή, στὸ τέλος - ἢ νὰ τὰ πλησιάζῃ σὲ ἀντίθετες ἔννοιες: π ὁ λ ὦ ν γ ἄ ρ α ὕ τ ο ὗ ς τ ῆ ν ἡ μετέραν κατὰ λαμβάνοντας.—Καὶ μὴ ἐν ἐνὶ ἀνδρὶ πολλῶν ἀρετῶν κινδυνεύεσθαι εὐ τε καὶ χεῖρον εἰπόντι πιστεύεσθαι. "Ακόμη κερδίζει σὲ βαρύτερη τὸ δεύτερον ἐπίθετο, ὅταν ἀντὶ γιὰ ἐπιθετικὸς προσδιορισμὸς, ποὺ παρουσιάζεται στὸ πρῶτο μέρος, στὸ δεύτερο δίνεται σὺν κατηγορούμενο: τ ὃ ν ἀ γ ῳ ῶ ν ἔ π α ἰ ν ο ν καὶ τ ὃ ν τ ἄ φ ο ν ἐ π ὶ σ ῖ ῃ μ ὁ τ ἄ τ ο ν. "Ὅλα ὅσα εἶπαμε καὶ πολλὲς ἄλλες ἀνωμαλίες τοῦ Θουκυδίδου δείχνουν καθαρά τὸν ἀνθρωπο, ποὺ παλεύει νὰ ἐκφρασθῇ, ποὺ ἀγωνίζεται νὰ βρῇ τὴν κατάλληλὴ ἐξωτερικέωση γι' αὐτὰ ποὺ νοιάζει ὁ ἴδιος μέσα του, ποὺ δὲν τὸν ἱκανοποιῶν ὅπως οἱ ἔκφραστικὲς μορφές, ποὺ εἶχαν χρησιμοποιοῦν οἱ ἄλλοι πρὶν ἀπ' αὐτόν, ὅπως δὲν τὸν ἱκανοποιεῖ καὶ ἡ σκέψις καὶ ἡ πίστις, ποὺ ἀντίκρουσαν τὸν κόσμον οἱ παλαιότεροι ἱστορικοί. Γι' αὐτὸ σπρώχνει τὴ γλῶσσα ὡς τὶς ἀκρότατες δυνατοτήτες τῆς, γιὰ νὰ μπορέσῃ νὰ ἐκφράσῃ τὸν ἀπικριβωμένο καὶ βασανισμένον ἱστορικὸ τὸν στοχασμὸ. "Ὁ Θουκυδίδης ἦταν ἀδύνατο νὰ ἐκφρασθῇ ἀπλοϊκὰ καὶ συνηθισμένα σὺν τὸν "Ἡρόδοτο καὶ σὺν τὸ λαό.

Δὲν ἔχει κανεὶς τώρα παρὰ νὰ συγκρίνῃ μιὰ περίοδο τοῦ Θουκυδίδου μὲ μιὰ τοῦ Ἰσοκράτη, ἂς ποῦμε, γιὰ νὰ δῇ τί κάνει ὁ ῥήτορας γιὰ νὰ δώσῃ στὸ λόγο του ἐντυπωσιακὰ ἐξωτερικὰ μορφή μὲ ἕνα ἰσόκωλο, μιὰ παρήχησι, ἕνα παῖσιον.

Ποιὸς θὰ πῇ, ὅτι ἡ γραμματικὴ καὶ ἡ σύνταξιν τοῦ Θουκυδίδου εἶναι κάτι ἐξωτερικὸ, ξένο ἀπὸ τὴ βαθύτατη ὑπόστασιν τοῦ ἱστορικοῦ; Ποιὸς νομίζει, ὅτι μπορεῖ νὰ δώσῃ στὸ μαθητὴ νὰ καταλάβῃ τὸν ἀγῶνα τοῦ ἀνθρώπου αὐτοῦ χωρὶς βαθύτερη ἀνάλυσιν τῆς συντακτικῆς πλοκῆς τοῦ λόγου του; Πὼς μπορεῖ νὰ πῇ, πὼς ἡ γλῶσσα εἶναι ἕνα ἀδιάρθο ροῦχο, ποὺ σκεπάζει σημαντικὲς καὶ ἀσήμαντες σκέψεις;

Θὰ ἔλεγε κανεὶς, πὼς καὶ ἡ μετάφρασις προσπαθεῖ νὰ σώσῃ τὶς ἔκφραστικὲς ἀξίες τοῦ πρωτοτύπου. Εἶναι ἀλήθεια, πὼς σὲ ἀπλὲς μορφές ἔκφρασης σὺν τοῦ "Ἡροδότου ἡ μετάφρασις κατορθώνει νὰ δώσῃ κάποια ἀνάλογη μὲ τὸ πρωτότυπο ἐντυπωσιῶν ὅπως ἀπλοῦ καὶ παραμυθιένιου. "Ὅπου ὅμως ὁ λόγος καταντᾷ ἔκφρασι ἀληθινοῦ προσωπικοῦ ἀγῶνα, ἡ προσπάθεια τῆς μετάφρασης νὰ κρατήσῃ τὶς ἔκφραστικὲς ἀξίες τοῦ πρωτοτύπου εἶναι ἀπὸ τὴ φύσιν τῆς γλώσσας καταδικασμένη σὲ ἀποτυχία. Αὐτὸ δὲν γίνεται γιατί ἡ γλῶσσα μας τώρα εἶναι φτωχὴ καὶ ὕστερα μπορεῖ νὰ πλουτίσῃ, οὔτε τόσο γιατί εἶναι ἀναλυτικὴ, ἐνῶ ἡ ἀρχαία συνθετικὴ, καὶ δὲ μπορούμε νὰ δώσουμε τὰ νοήματα μὲ τὰ ἴδια ἀκριβῶς φραστικὰ μέσα.

Γίνεται γιατί καμμία γλῶσσα δὲ μπορεῖ νὰ ἀποδώσῃ ποτὲ τὴν ἄλλη στὴν κίνηση τῆς ψυχῆς γιὰ τὴ δημιουργία τῆς σκέψης καὶ τῆς ἔκφρασής της. Γιατὶ κανένας λαὸς δὲν σκέφθηκε καὶ δὲν ἔπαισε τὰ μέσα τῆς ἔκφρασής του ἀκριβῶς ὅμοια μὲ τὸν ἄλλο - οὔτε κανένας ἀνθρώπος.

"Ἡ γλῶσσα τοῦ καθενὸς εἶναι ἀδιάρρηκτα δεμένη μὲ τὸν τρόπο ποὺ σκέφτηκε κι'. αὐτὸ εἶναι ἐκεῖνο ποὺ δὲν μεταφράζεται. Τὸ νοιάζει

κάνει μόνο ένα διαβάση το πρωτότυπο. 'Ο μεταφραστής θα δώσει τα ίδια νοήματα, θα αγωνιστή να ξυπνήση τα ίδια συναισθήματα. μα με τα δικά του φραστικά μέσα και τότε θα λείψη σκριβώς αυτό που εκφράζει την προσωπική κίνηση της ψυχής του συγγραφέα.

Και τώρα κάτι άλλο, δε ε τ ε ρ ο, πιδ σημαντικό.

"Αμα καταλάβουμε τη σχέση, που έχει η πνευματική ζωή ενός ατόμου και ενός λαού με τη γλώσσα του, θα νοιώσουμε καθαρά, πώς είναι αδύνατο να γνωρίσουμε τον αρχαίο κόσμο, αν δεν μελετήσουμε μια τόσο σημαντική εκδήλωση του αρχαίου 'Ελληνικού λαού, τη γλώσσα του. 'Η γλώσσα εκφράζει άμεσα τον κόσμο του κλασικού και είναι αδύνατο στο μαθητή, που θέλουμε να μορφώσουμε με τον αρχαίο κόσμο, να μη γνωρίσουμε τη γλώσσα του κόσμου αυτού. Την αρχαία γλώσσα 'είμαστε υποχρεωμένοι να τη διδάξουμε, όχι μονάχα για να καταλάβουν τα παιδιά τα αρχαία συγγράμματα πιο βαθιά, μα σαν ένα καθ' αυτού πνευματικό δημιουργημα του αρχαίου κόσμου, όπως γυρεύουμε να τους γνωρίσουμε την τέχνη, τη θρησκεία και άλλα. Κι' αν είναι αλήθεια, πώς η ανθρωπιστική μόρφωση στο Γυμνάσιο δε δίνεται μόνο με τις σφρές και ώραιες γνώμες, που είχαν οι 'Ελληνες, ούτε με τη γνώση των γεγονότων της ιστορίας τους, παρά με την όσο γίνεται πιο μεγάλη έπαφη με τον αρχαίο πνεύμα σε κάθε του εκδήλωση, είναι αδύνατο να δεχτούμε, πώς το Γυμνάσιο μπορεί να στάση στο σκοπό του, χωρίς να μελετήσει τη γλώσσα, μια από τις πιο μεγάλες εκδηλώσεις ενός λαού. Κι' αν είναι η παρακολούθηση του άγωνα, που έκαμε το αρχαίο πνεύμα για να ανεβή, αυτό που μορφώνει, η μελέτη της αρχαίας γλώσσας, που είναι η πιο δυνατή έκφραση του άγωνα του αρχαίου 'Ελληνικού πνεύματος, για να αντικρούση τον κόσμο, να σκεφθί πάνω σ' αυτόν και να τον εκφράση, είναι η πιο έξανθρωπιστική μελέτη.

Και σε κάτι άλλο ακόμα πολύτιμο - τ ρ ί τ ο αυτό - θα μάς βοηθήση η μελέτη της αρχαίας γραμματικής και του συντακτικού. Θα χρησιμοποιήσουμε το μάθημα για να μορφώσουμε το μαθητή και από μια άλλη πλευρά. Θα τον κάνουμε να αντικρούση τη γλώσσα γενικά σαν ένα από τα υπέρτατα πνευματικά δημιουργήματα του ανθρώπου. Στη γλώσσα εκφράζεται κανείς, είπαμε και πριν, από τη μια με τη λεξιλογική πλούτο, από την άλλη με τον τρόπο, που συνδέει τις έννοιες και τις κρίσεις μεταξύ τους. Τα λογικά και τα συναισθηματικά στοιχεία, που κλείνει η κάθε λέξη μέσα της, την έκφραστική και την πλαστική δύναμή της και τα άλλα σχετικά προβλήματα θα τα θέξεται η έρμηνεία. Πώς ζώας η ίδια λέξη αλλάζοντας κατάληξη χρησιμοποιήθηκε για πολλές ανάγκες έκφρασης και πήρε σύμφωνα με ώριμμένους φωνητικούς και ψυχολογικούς νόμους κανονικότητα τύπων ώρισμένων, για να μπορέση να εκφράση μια ώρισμένη κάθε φορά ανάγκη του πνεύματος, τις διάφορες κατηγορίες του νου, την ουσία, την ποιότητα, την ιδιότητα, την ενέργεια, το πάθος, τον χρόνο, τον τόπο κλπ., θα μάς τα δείξη η μελέτη της γραμματικής και του συντακτικού. 'Η ώφέλεια από μια τέτοια μελέτη θα είναι πολύ πιο πλατειά από δι, τι τονίζουν συνήθως, διαν μιλούν για την άσκηση του λογικού, της μνήμης, της κρίσης, της οξύνειας, που δίνει η μάθηση των γραμματικών κανόνων. 'Η κίνηση του όνοματος και του ρήματος, που αλλάζοντας κατάληξη παρουσιάζει τη λέξη σε ένα πλήθος σχέσεις, π α ι δ ι, π α ι δ ι, π α ι δ ι, π α ι δ ι, όπως θα του δοθή στο τυπικό μέρος, η παραγωγή έπειτα, που το δείχνει ακόμη πιο δυνατή την κίνηση της γλώσσας, που αγωνίζεται με την ίδια ρίζα αλλάζοντας καταλήξεις πάλη, να εκφράση πιο πολλές γραμματικές κατηγορίες (α λ ή θ ε ι α, α λ η θ ε ύ ω, α λ η θ ή ς, α λ η θ ώ ς)' η έτυμολογία, που θα δείξη την κίνηση της γλώσσας σε μια βαθμιαία αλλαγή σημασιών, όλα μαζί θα βοηθήσουν το παιδί να βαθύνει στο πνεύμα της γλώσσας σαν έκφραση του ανθρωπίνου πνεύματος. 'Ακόμα πιο πολύ όμως θα το βοηθήση ο' αυτό η μελέτη της συντακτικής πλοκής, το πώς δηλαδή συνδέονται οι λέξεις μεταξύ τους σε πρόταση, για να βγίη η κρίση, και πώς οι προτάσεις μεταξύ τους, για να βγίη ο συλλογισμός.

'Η γ λ ω σ σ α ε ί ν α ι μ ι α ό λ ο κ λ η ρ ω τ ι κ ή έκφραση τ ο υ π ν ε υ μ α τ ο ς.

Στην πιο άπλη πρόταση αντικρούει κανείς το μηχανισμό της ανθρωπίνης σκέψης. Στην πιο μικρή απόφαση βρίσκει την αρτιότητα ενός οργανικού όλου, που η δύναμή του βρίσκεται στη σωστή λειτουργία και τη διάθροση κάθε μέρους προς τα άλλα μέρη και το σύνολο και του συνόλου προς τα μέρη του.

Στην πρόταση, που είναι καταφατική ή αποφατική, θα δει κανείς, πώς το ανθρωπινό μυαλό αποδίδει ή αρνείται μια έννοια σε μια άλλη, πώς η απόδοση αυτή γίνεται στο μέρος ή στο όλο της έννοιαι, στο ένα ή στα πολλά.

'Ακόμα θα δει την έκφραση της πραγματικότητας στην αποφαντική πρόταση, της δυνατότητας, της επιθυμίας, της προοπτικής κ. ά.' την αιτιώδη σύνδεση, την αναγκαιότητα υπό όρους ή χωρίς όρους' την έκφραση της έννοιαι του χρόνου, της αναφοράς κ. ά. 'Ακόμα θα μελετήσει τη λεπτή διαφορά ανάμεσα στην ονοματική και τη ρηματική έκφραση, ανάμεσα στο σύνθετο και τον αναλυτικό λόγο, στη χρήση της ενεργητικής και της παθητικής σύνταξης. Θα προσέξη ακόμα, πόση σημασία έχει η θέσι των μελών μέσα στην πρόταση και θα δει πόσο πραγματικά για τον αρχαίο η πρόταση είναι και κατά κυκλική ολοκληρωμένο με το υποκείμενο στην αρχή και το ρήμα στο

τέλος, πού κλαίνει τὸ ὅλο νῆμα καὶ τὴν προσδοκίαν, πού γεννήθηκε ἀπ' τὴν ἀρχή. Μὲ τὸν τρόπο αὐτόν, καθὼς θὰ ἔρχεται σὲ ἐπίγνωση τοῦ ἀγῶνα τῆς γλώσσας γιὰ νὰ ἐκφράσῃ μὲ ὅσο γίνεται πὺ πολλὰ ἀκριβεία τὰ ἀτέλειωτα καὶ λεπτότατα κινήματα τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ νοῦ, δὲν εἶναι μόνο πὺ θ' ἀρχίσῃ κι' αὐτὸς νὰ προσέχῃ τὴν ἐκφράση του, εἶναι καὶ πὺ θὰ τοῦ γίνῃ συνειδητό, τί μεγάλο ἀγῶν εἶναι στὸν ἄνθρωπο ἡ γλώσσα.

Καὶ ἀκόμα πὺ πολύ : ἡ γλώσσα δὲν ἐκφράζει μόνο τὸ λογικὸ μηχανισμό τοῦ πνεύματος, εἶναι σὺ ν ο λ ι κ ῆ ἐ κ φ ρ α σ ῃ τ ῆς ψ υ χ ῆ ς. Ὅλα τὰ φαινόμενα καὶ τὰ συντακτικὰ καὶ τὰ γραμματικὰ, πὺ ἀπαντοῦμε, δὲν εἶναι μεμονωμένα καὶ ἀνεξάρτητα, μποροῦμε νὰ τὰ σχετίσουμε μεταξὺ τους καὶ νὰ τὰ κατατάξουμε κάτω ἀπὸ τὶς τάσεις τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς καὶ τότε θὰ κερδίσουμε ἕνα ἀκόμη πὺ πλατὺ ἀντίκρουσμα τῆς ψυχῆς πᾶνω στὸν καθρέφτη τῆς γλώσσας. Ἐτεῖ το γραμματικὸ φαινόμενο τοῦ ἀναδιπλασιασμοῦ, πὺ παρουσιάζεται σὰν μοναδικὸ στὶς ἀρχαῖες γλώσσες, θὰ χάσῃ τὴ μοναδικότητά του, ἅμα γίνῃ συνειδητό πὺς ὁ ἀναδιπλασιασμός γίνεται γιὰ νὰ ἐνισχύσῃ τὴν ἔννοια, πὺ ἐκφράζει τὸ ρῆμα, καὶ γι' αὐτὸ παρουσιάζεται κυρίως στὸν παρακείμενο, πὺ εἶναι τέλειος ἐνεστώς. Τὴν τάση αὐτὴ τῆς ἐνίσχυσης τοῦ ρήματος μὲ τὴν ἐπανάληψη εἰς τὴ βρῆ ἀμέσως ὁ μαθητὴς καὶ στὴ δική του γλώσσα, ἅμα θυμῶνθ' τὸ δικό μας φύγε φύγε τ ὡ ρ α, κα λ ἄ κα λ ἄ, ἄ ν θ ι α κ ι' ἄ ν θ ι α ἔ χ ο υ ν ο ἰ κ ῆ πο ι (Σολωμός). Μὲ τὸν ἴδιον τρόπο θὰ ἐξηγηθῇ καὶ ἡ παράξενη διπλὴ σύμβαση στὸν Ὀμηρο : π ρ ο π ρ ο κ υ λ ι ν ο ὁ μ ε ν ο ς.

Ἀκόμα πολὺ γρήγορα θὰ τοῦ γίνῃ συνειδητό, πὺς ἡ γραμματικὴ καὶ τὸ συντακτικὸ μαζὶ ἐξυπηρετοῦν τὸν ἴδιον σκοπὸ τῆς ἔκφρασης καὶ δὲ μπορεῖ νὰ χωρισθοῦν, πὺς οἱ διάφορες γραμματικὲς κατηγορίες παίρνουν σημασίαν μέσα στὴ γλώσσα μονάχα ἀπὸ τὴ στιγμή, πὺ θὰ τοποθετηθοῦν μέσα στὴ φράση σὰν συντακτικὰ μέλη· μιά γενική, τ ο ὦ ἄ ν θ ρ ὡ π ο υ π. χ., μονάχα μέσα σὲ μιά πρόταση ἔχει τὸ λόγο τῆς ὑπαρξῆς τῆς σὰν γενική κτητική, νὰ ποῦμε, ἡ καὶ ἄλλοι, καὶ γι' αὐτὸ θὰ πιστοποίηση συχνὰ τὸν ἀντίκτυπο μῆς συντακτικῆς χρήσης στὴ γραμματικὴ καὶ ἀντίστροφῃ. Γιὰ νὰ ποῦμε ἕνα παράδειγμα, ἐπειδὴ προτιμήθηκε σ ο υ ν τ α κ τ ι κ ὸ ὁ ἐμπρόθετος προσδιορισμός στα νέα Ἑλληνικά, καταργήθηκε σιγά σιγά ὁ γ ρ α μ μ α τ ι κ ὸ ς τύπος τῆς δετικής καὶ ὡς ἕνα σημεῖο καὶ τῆς γενικής.

Κάποιος θὰ ἔλεγε πολὺ λογικά, πὺς ὅλον αὐτὸν τὸν ἀγῶνα τῆς γλώσσας γιὰ τὴν ἔκφραση τῆς ψυχῆς θὰ μπορούσε πολὺ καλὰ νὰ τὸν γνωρίσῃ ὁ μαθητὴς πᾶνω καὶ σὲ σύγχρονους δικούς του συγγραφεῖς, δὲν εἶναι σωστὸ νὰ τὸν μονοπωλήσουμε στὴν ἀρχαία γλώσσα. Εἶναι ὅμως βέβαιο, πὺς τὴ μεγάλη σημασία, πὺ ἔχει ἡ γλώσσα σὰν ἐκδήλωση τοῦ πνευματικοῦ μας κόσμου, δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ τὴν καταλάβῃ κανεὶς καὶ μάλιστα σὲ μικρὴ ἡλικία, ἅμα δουλεύῃ μὲ μιά μονάχα γλώσσα, τὴ δική του. Τὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν ἔκφραση τὸν ἄναι κανεὶς στὴ γλῶσσα του τόσο ἔμφωτα, σύμφωνα μὲ τὴν ἰδιοσύσταση τοῦ νοῦ του πάντα, ὅμως πάλι μέσα στὰ συνηθισμένα καλούδια, πὺ τοῦ δίνει ἡ ἰδια ἡ γλῶσσα ὥστε ὁ ἀγῶνας αὐτὸς γιὰ τὴν ἔκφραση δὲν μᾶς γίνεται συνειδητὸς παρὰ πολὺ ἀργά. Καὶ σὲ μᾶς ὁκόμη τοῦς ὁμίους ἡ δυσκολία γίνεται πὺ ἀίσθητή, ὅταν εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ μ ε τ α φ ρ ὶ α σ ο υ μ ε καὶ κατὶ πιστὰ, παρὰ ὅταν διατυπώνουμε μιά δική μας σκέψη. Κι' αὐτὸ γίνεται ἀκριβῶς, γιὰτὶ τὸ μυαλό προχωρεῖ σύγχρονα στὴν ἔννοια καὶ στὴ λέξη, στὴ σκέψη καὶ στὴν ἔκφρασή της μὲ πρόταση. Μόνο μὲ τὴ σύγκριση τῆς προσημείας, πὺ κάνουν ὅσο λαοὶ γιὰ νὰ ἐκφράσουν κάτι, καὶ στὴ διαφορὰ στὸν τρόπο τῆς ἔκφρασης, φαίνεται καθαρὰ ὁ ἀγῶνας τοῦ μυαλοῦ, νὰ κατατάξῃ καὶ νὰ ἐκφράσῃ τὸν κόσμο του, καὶ ὁ διάφορος τρόπος πὺ μπορεῖ νὰ γίνῃ αὐτό.

Ὁ μαθητὴς μὲ τὴ σ ο υ γ κ ρ ι τ ι κ ῆ μ ε λ ἔ τ ῃ τῆς γλώσσας στὴ γραμματικὴ καὶ σὲ συντακτικὸ θὰ καταλάβῃ ἀπὸ τὴν μιά τὴ σημασία πὺ ἔχει ἡ ἀρχαία γλώσσα σὰν ἀγαθὸ μέσα στὸν ἀρχαῖο Ἑλληνικὸ πολιτισμὸ, ἀπ' τὴν ἄλλη τὴ σημασία τῆς δ ι κ ῆ ς τ ο ὦ γλώσσας σὰν ἀγαθὸ τοῦ δικοῦ του πολιτισμοῦ.

Ἀκόμα μελετώντας γραμματικὰ καὶ συντακτικὰ τὴ γλῶσσα θὰ πιστοποίηση ὁμοιότητες καὶ διαφορὰς στοὺς τύπους καὶ στὴ σύνταξη, πρῶτα ἀνάμεσα στοὺς διάφορους ἀρχαίους συγγραφεῖς πὺ διαβάζει καὶ ἔπειτα ἀνάμεσα στὴ δική του γλῶσσα καὶ στὴν ἀρχαία. Τί θὰ ἔχῃ νὰ κερδίσῃ ἀπ' τὴν πιστοποίηση αὐτὴ ;

Ἡ διαφορὰ διότι μᾶς ἀρχαίους δὲν θὰ τὸν βοηθῇ μονάχα νὰ καταλάβῃ τὴν διαφορὰ τῆς ψυχῆς τῶν συγγραφέων, θὰ τὸν βοηθῇ νὰ νοιώσῃ καὶ πὺς ἡ γλῶσσα δὲν εἶναι κατὶ στατικό, ὅπως εἶναι εἶλλογο νὰ πιστεύῃ, καθὼς δὲν ἔχει ποτε ὡς τώρα σκεφτὴ πᾶνω στὴ γλῶσσα καὶ νομίζει σὰν τὸ μόνο φυσικὸ καὶ δυνατό, οἱ ἔννοιες καὶ οἱ λέξεις νὰ συνδέωνται κατὰ ἕνα, ἀδιάφορο ποῖον, φυσικὸ τρόπο. Θὰ καταλάβῃ πὺς ἡ γλῶσσα εἶναι κίνηση τῆς ψυχῆς.

Πλαί στὶς διαφορὰς, θὰ πιστοποιήσῃ ὅμως καὶ ὁμοιότητες πολλὰς κι' αὐτὲς θὰ τὸν βοηθήσουν νὰ συλλάβῃ τὴ γλῶσσα σὰν δημιουργία ὅχι πᾶ ἐνὸς ἀτόμου μονάχα, παρὰ ἐνὸς λαοῦ, γιὰτὶ ἡ γλῶσσα δὲν εἶναι ἔργο ἀτομικὸ μόνο, εἶναι καὶ ἔργο ἐθνικὸ, μῆς ὁλόκληρης ἐνωμένης μὲ χιλιάδες κάθε εἶδους δεσμούς.

Ἀκόμη πὺ πολὺ θὰ συνειδητοποίηση τὴν ἐνότητα αὐτὴ, ὅταν θὰ ἀντιπαράβῃ τὴν ἀρχαία γλῶσσα μὲ τὴ νέα. Θὰ δῇ τίς διαφορὰς πὺ ἔχουν μεταξὺ τους, τίς ἐκ-

φραστικές δυνατότητες της κάθε μιάς, θά καταλάβη πόσο δεμένη είναι κάθε γλώσσα με τό λαό που την μιλεί. Στίς δ μοιότ η τ ε ς πάλι, που 'θ' πιστοποιήση ανάμεσα στίς δυό γλώσσες, θά βοή πολλές που δείχνουν την καταγωγή μας από τούς αρχαίους, όμως κι' άλλες άσχετες μ' αυτή. Είδαμε πιδ πλιν τή σύνταξη του 'Ηροδότου να μοιάζει με τή σύνταξη του σημερινού άπλοιού ανθρώπου. Αυτό δέ γίνεται βέβαια γιατί έμεις συνεχίζουμε την παλιά σύνταξη του 'Ηροδότου. 'Ακόμα μπορεί νά παρητήρηση κανείς τού φαινόμενο της τήσης στόν 'Ομηρο, τόν καιρό που άκόμα οι προθέσεις βαστοΰσαν την έπικρηματική τους σημασία, και νά προσέξη πώς κι' έμεις κάνουμε τώρα κάτι ανάλογο. Έχοντας την έλευθερία νά τοποθετούμε τό έπίρρημα πριν ή ύστερα από τό ρήμα.

'Ομοιότητες υπάρχουν κι' άλλες πιδ γενικές. 'Η ποίηση και σέ μας και στους αρχαίους έχει σύνταξη τιδ άλλη ή τόν πεζό λόγο, γιατί και πιδ ζωντανή είναι και πιδ κοντά στο λαό και στην έκφρασή του στέκει. Οι όμοιότητες αυτές ανάμεσα σέ δυό διαφορετικές γλώσσες θά παρουσιάζουν στο μαθητή τή γλώσσα σάν δημιούργημα όχι πιδ μονάχα άτομικό και έθνικό, μά και σάν κάτι γενικά ανθρώπινο.

Σέ ένα έργο λόγου, όπως οι αισθητικές και οι ήθικές αξίες είναι έκφραση μαζί και τής άτομικής και τής έθνικής και τής ανθρώπινης γενικά ψυχής, γιατί ή ψυχή του ανθρώπου είναι κάτι μοναδικό, μά την ίδια στιγμή είναι δεμένη με άπειρα νήματα με την ψυχή τών όμοεικόν και άκόμα με την ψυχή όλων τών ανθρώπων, έτσι και ή γλώσσα είναι έργο και άτομικό και έθνικό και πινυθρόπινο. 'Ο άνθρωπος θέλουμε παντού και πάντοτε νά έκφραση καθαρά, σύντομα, παρυστατικά, ώραιά. Οι όρμες τής ψυχής του μένουν οι ίδιες, κι' άς είναι στόν ένα πιδ δυνατή τούτη, στο άλλο ή άλλη.

Κι' έρχεται ή άλλη δυνατή αντίρρηση, που πρέπει νά πάρη την άπάντησή της: Τά αγαθά τής συγκριτικής μελέτης, που θά μάς συνειδητοποιήσουν την αξία τής γλώσσας σάν άτομικό, έθνικό και ανθρώπινο δημιούργημα, θά μπορούσαμε νά τά έχουμε μαθαίνοντας και συγκρίνοντας με τή δική μας μιάν άλλη ζωντανή ευρωπαϊκή γλώσσα. Αυτό είναι βέβαιο' στο κλασσικό Γυμνάσιο όμως σάν βάση τής μόρφωσης παίρνεται δ αρχαίος 'Ελληνικός κόσμος γιά τούς λόγους πιδ τόσο καλά άνέπτυξε δ κ. Γεωργούλης. Πόσο μέρος μέσα στή γνώση του αρχαίου κόσμου θά πάρη ή μελέτη τής ίδιας τής γλώσσας προσπάθεια νά δείξω ένώ. Για όλα αυτά ή αρχαία γλώσσα είναι άνδγκη έτσι κι' άλλως νά διδασχθεί και είναι φυσικό τότε αυτή νά χρησιμοποιήσουμε και γιά τή σύγκριση. 'Εξώ όμως όπό τό λόγο αυτό έχει και τρία άλλα μοναδικά πλεονεκτήματα ή αρχαία γλώσσα, γιά νά προτιμηθί από κάθε άλλη σέ μιά συγκριτική μελέτη.

1ο.—'Ότι είναι συνθετική, ένώ ή δική μας είναι αναλυτική, και έτσι μάς δίνει πολλές δυνατότητες γιά αντίθετική σύγκριση, που συνειδητοποιεί πιδ πολύ τό μηχανισμό τής κάθε μιας γλώσσας και έτσι τόν τρόπο που σέφτηκε δ κάθε λαός.

2ο.—'Η αρχαία ελληνική γλώσσα έχει φάσει πιδ ιδεατή άρτιότητα φραστικών μέσων, σέ τρόπο που δ μαθητής μπορεί νά γνωρίση μέσα στα έργα του λόγου, πού γραφτήκαν σ' αυτή, τού άνάτοστο σημείο, που έφτασε μέσα στους αιώνες τό ανθρώπινο πνεύμα στήν προσπάθειά του νά έκφραση. Και

3ο.—Πολύ πιδ σημαντικό γιά μάς τούς νεοέλληνες - ότι ή γλώσσα αυτή είναι ή μητέρα τής δικής μας, είναι ή ίδια ή δική μας στήν πρώτη ολοκληρωμένη διαμόρφωσή της, όσο τολάχιστο μπορούμε νά ξέρουμε, και γι' αυτό ή βαθεία τής γνώσης μάς είναι άναγκαία γιά μιά πιδ βαθεία γνώριμιά τής τωρινής μας γλώσσας.

Είδαμε γιά πιδους λόγους τό παλιό Γυμνάσιο πίστεψε άπαραίτητη τή διδασκαλία τής γραμματικής και του συντακτικού τής αρχαίας ελληνικής γλώσσας, που τήν έβαλε στο κέντρο τής όλης δουλειάς του' ως πόσο είχε δίκαιο, ως πόσο λάθος.

Προσπαθήσαμε νά ελέγξουμε όσο μπορούσαμε καλά τή μορφωτική αξία τής πολύμορφης αυτής διδασκαλίας και βοήκαμε, πώς τό σημερινό ανθρωπιστικό Γυμνάσιο με τίς νέες πλατείες αξιώσεις του ύστερα από μιά δοκιμαστική προσπάθεια γιά νά γλυτώση από τή γραμματική και τού συντακτικού αίσθάνεται, πώς πρέπει και πάλι νά στριχχί στή βαθεία γνώση τής γραμματικής και του συντακτικού τής αρχαίας γλώσσας.

1ο.—Γιατί είναι αδύνατη ή κατανόηση του αρχαίου κειμένου στο βαθύτερο μορφωτικό νόημα του, άν αυτό δέν διαβασιή με συνειδητή γνώση τής γραμματικής και του συντακτικού στο πρωτότυπο.

2ο.—Γιατί είναι αδύνατο νά νοηθί γνώση του αρχαίου πολιτισμού χωρίς τή βαθεία γνώση τής αρχαίας γλώσσας, που είναι μιά από τίς πιδ σημαντικές έκδηλώσεις του πολιτισμού αυτού.

3ο.—Γιατί ή μελέτη τής αρχαίας γραμματικής και του συντακτικού θά δώση στή σύγκριση τής με τή γραμματική τής νέας στο μαθητή τή δυνατότητα νά γνωρίση τή ύπερτοπο αγαθή είναι ή γλώσσα, αγαθή άτομική, έθνική, ανθρώπινη, σάν μέσο έκφρασης τής άτομικής, έθνικής, ανθρώπινης ψυχής.

'Υστερα από τήν έρευνα μας βλέπουμε, πώς συμφωνούμε με τό παλιό Γυμνάσιο στο ότι είναι άναγκαία, άπόλυτα άναγκαία ή γνώση τής γραμματικής και του συντακτικού. Είναι όμως βασικά άλλη ή σκοπιά, άπ' όπου άντικρύζουμε τώρα τή με-

λέξη αὐτή καὶ γι' αὐτὸ πρέπει νὰ εἶναι πολὺ ἀλλιώτικος καὶ ὁ τρόπος, ποὺ θὰ διδαχθῇ καὶ ποὺ θὰ ζήσουν τὰ παιδιὰ τὸ ἴδιο βέβαια πάντα ὀλίκο.

Τὸ συντακτικὸ καὶ ἡ γραμματικὴ δὲν εἶναι πιά κανόνες γιὰ ἀποστήθιση, ἡ γλῶσσα δὲν εἶναι κατὰ στατικὴ. Μὲ τὴν ἀλλαγὴ τοῦ τρόπου, ποὺ θὰ ἀντικρούσουμε τὴ γραμματικὴ καὶ τὸ συντακτικὸ σήμερον, καὶ τοῦ σκοποῦ, ποὺ θὰ ἐπιδιώξουμε μὲ τὴ διδασκαλίαν του, εἶναι φανερό πὼς τὸ μάθημα παίρνει γιὰ μᾶς ἕνα πολὺ πλεονεκτήμα μορφωτικὸ περιεχόμενον.

Ἄν μπορέσα νὰ ἐκφράσω καλὰ αὐτὰ ποὺ σκέπτομαι, θὰ πρέπει σχετικὰ μὲ τὸ σκοπὸ, ποὺ ἔβαλα στὴν ἀρχὴ τῆς εἰσηγήσεώς μου σήμερον, νὰ μπορούμε νὰ ποῦμε ὅλοι μας σὰν συμπέρασμα, πὼς ἡ ἀξία τῆς διδασκαλίας τῆς γραμματικῆς καὶ τοῦ συντακτικοῦ τῆς ἀρχαίας γλώσσας κάθε ἄλλο εἶναι παρά νεκρὴ ἀξία καὶ ἡ μορφωτικὴ τῆς σημασίᾳ κάθε ἄλλο παρὰ ἕμμεση μόνον. Ἡ διδασκαλία τῆς γραμματικῆς καὶ τοῦ συντακτικοῦ εἶναι ἕνα ζωντανότατο μέσον γιὰ νὰ γνωρίσουμε στὰ παιδιὰ μας τὴν ἀνθρώπιν ψυχὴ στὸ μεγάλο τῆς ἀγῶνα γιὰ νὰ ὑψωθῇ, αὐτὸ ποὺ ἐνδιαφέρει πολὺ καὶ μορφώνει ἀληθινά.

Τὸ Ἑλληνικὸ Γυμνάσιον γιὰ πολλὰ χρόνια δούλεψε στὴν ἀρχαίαν γραμματικὴ καὶ τὸ συντακτικὸ γιὰ νὰ κάποιον ἄλλο λόγον. Γιατὶ πιστεύει, πὼς πρέπει ἐμείς οἱ νέοι Ἑλληνες νὰ μαθαίνουμε τὴ γλῶσσαν τῶν προγόνων μας γιὰ νὰ τὴ μιμηθούμε καὶ νὰ γράψουμε σ' αὐτὴ. Πολλὰ χρόνια πιστεύσαμε, πὼς ἡ ἀρχαία γλῶσσα, ὅσο πλεονεκτήματα ἔχει, τόσο πλεονεκτήματα ἔχει καὶ ἡ ἀρχαία γραμματικὴ καὶ τὸ συντακτικὸ γιὰ τοὺς λόγους, ποὺ εἶπαμε πλεονεκτήματα καὶ πλεονεκτήματα καὶ ὅλα. Τὸ σημερινὸ Γυμνάσιον μὲν καὶ θὰ μείνῃ στὴ μελέτῃ τῆς ἀρχαίας γραμματικῆς καὶ τοῦ συντακτικοῦ γιὰ τοὺς λόγους, ποὺ εἶπαμε πλεονεκτήματα καὶ πλεονεκτήματα καὶ ὅλα. Τὸ ἔθνος γιὰ πνευματικὸ ἐξανέβασμα, ὁ ἰσοδύναμος θὰ μελετήσῃ τὸ συντακτικὸ καὶ τὴ γραμματικὴ τῆς ἀρχαίας γιὰ νὰ ζήσει, ὅπως εἶπαμε, σ' αὐτὰ τὸν ἀγῶνα ποὺ ἔκανε ὁ ἀρχαῖος, γιὰ νὰ πλάσῃ μὴ ἐκφράσῃ δικήν του, ἀνάλογον μὲ τὸ δικὸ του πολιτισμὸ καὶ τὴ δικήν του σκέψιν, γιὰ νὰ κερδίσῃ μὴ αὐτὸν καὶ ὁ σημερινὸς Ἑλληνας τὴν πίστη καὶ τὴ δύναμιν νὰ ἀγωνισθῇ καὶ νὰ πλάσῃ μὴ δικήν του γλῶσσαν, βγαλμένη ἀπὸ τὸ δικὸ του νεοελληνικὸ πολιτισμὸ καὶ τὴ δικήν του σκέψιν. Δὲν εἶναι πιά τὸ στατικὸ ποὺ ἀρχαῖον πολιτισμὸν ποὺ γυρεύουμε νὰ μᾶς μορφώσῃ, εἶναι τὸ δυνάμις. Μελετώντας τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν τὸ παιδί θὰ δῇ, πὼς αὐτὴ δὲ στάθην κατὰ ἀποτελεσματικὸν, μὰ ἦταν πάντα ἀπὸ τὸν Ὀμηρὸν ὥς τὸν Ἀλέξανδρον μὴ ἀτέλειωτη προσπάθεια γιὰ ἐκφράσιν, καὶ θὰ καταλάβῃ πὼς μὴ γλῶσσα, ὅπως πολὺ σωστά εἶδε ὁ Humboldt, κι' ἂν τῆς λείπουν ἀπ' τὴν ἀρχὴ κάποιον τύπον, ποὺ δὲν ἔτυχε νὰ πλάσῃ, ἔχει ὅμως πάντα μέσα τῆς τὴν ἱκανότητα ν' ἀναπτύχῃ ὥς τὴν τελειότητα. Πότε μὲ μὴ σὺνθεσις, πότε μὲ μὴ σύνθεσις, πότε μὲ μὴ ἐπέκτασις τῆς λειτουργίας, πότε μὲ τὴν χρησιμοποίησιν μὴ πλούσια φαντασία τῆς ἀρχαίας μορφῆς, γίνεται ἱκανὴ νὰ πῇ αὐτὴ πὺ θέλει. Καὶ ἡ φαινομενικὰ φτωχὴ καὶ ἀβόητη γλῶσσα παίρνει ἀπείρη ἐκφραστικὴ δύναμιν καὶ λάμψιν, ἅμα ὁ λαὸς ποὺ τὴ μιλεῖ πλουτίζει σὲ ἔννοιαι καὶ πολιτισμὸν. Κι' ὅταν τὸ παιδί μελετᾷ τὴν ἀρχαίαν δὲ, πόσο σύμφυτὴ εἶναι ἡ γλῶσσα μὲ τὴ σκέψιν, πόσο βασικὴ σημασίᾳ ἔχει ἡ γλῶσσα γιὰ κάθε πνευματικὴ πρόδοτον ἐνὸς λαοῦ, καὶ πόσο εἶναι ἀνάγκη ἡ γλῶσσα τοῦ λαοῦ νὰ εἶναι τὸ οὐδόμητον φυσικὸ ὄργανον τῆς σκέψεώς του, θὰ καταλάβῃ, πόσο δένει τὴν ἀνάπτυξιν ὅλου τοῦ πολιτισμοῦ μας ἡ ἀγλῶσις, ποὺ τόσα χρόνια τώρα ἔχουμε, καὶ πόσο μεγάλη εἶναι ἡ ὑποκρέωσις μας, ὅλοι ν' ἀγωνιστοῦμε γιὰ νὰ ἀφῇσουμε ἐλεύθερον, ἰὰ φουσιῇ καὶ νὰ ὁλοκληρώσουμε τὴ γλῶσσαν μας, τὴ γλῶσσαν τὴν αὐτόδητον καὶ φυσικὴν τοῦ λαοῦ μας.

Ἔνα συμπέρασμα ἀκόμα θέλω νὰ τοῖσω μόνον, συμπέρασμα ποὺ βγαίνει ἀπ' τὰ ἴδια τὰ πράγματα. Τὴ διδασκαλίαν τῆς γραμματικῆς καὶ τοῦ συντακτικοῦ, ἅμα καταλάβουμε σωστὰ τὴν σημασίαν καὶ τὸ σκοπὸν τῆς, θὰ δοῦμε, πὼς δὲ μπορεῖ νὰ τὴν κἀνὴν μόνον ὁ ἀνθρώπος, ποὺ ἀντίκρουσιν συνολικὰ τὸν ἀρχαῖον κόσμον καὶ ζῇ μέσα τὴν ἀρχαίαν ζωὴν καὶ γλῶσσαν· ποὺ δὲ σταματᾷ στὴν ὀλίγη μορφὴ τῆς γραμματικῆς καὶ τοῦ συντακτικοῦ, μὰ ἐξέρει ν' ἀντικρούσῃ σ' αὐτὴν τὴν ἐκφράσιν τοῦ πνευματικοῦ κόσμου τῶν ἀρχαίων. Μόνον ἀπὸ τὸ ὅλο φωτίζεται τὸ μέρος, ὅσο κι' ἂν τὰ μέρη εἶναι αὐτὰ ποὺ κάνουν τὸ σύνολον. Καὶ τὸ σύνολον τοῦ ἀρχαίου κόσμου ἀγωνίζεται σ' ὅλον τὸν τῆς ζωῆς καὶ τὴν κατακτητικὴν μόνον καὶ φιλόλογος καὶ γι' αὐτὸ μόνον καὶ καλὸς φιλόλογος εἶναι ἱκανὸς νὰ διδάξῃ σωστά καὶ μορφωτικὰ τὴν ἀρχαίαν γραμματικὴν καὶ τὸ συντακτικὸ καὶ μόνον ἡ σωστὴ διδασκαλία τῆς γραμματικῆς καὶ τοῦ συντακτικοῦ ἔχει λόγον νὰ ὑπάρχῃ. Ἡ ἄλλη δὲ μόνον δὲν ὠρεῖται, μὰ βλέπει ἀνυπολόγιστα, καὶ ὅχι μόνον δὲν συντελεῖ στὸ πλεονεκτήμα τοῦ ἀρχαίου κόσμου, μὰ κάνει τὰ παιδιὰ νὰ ἀπελπιστοῦν μὴ γιὰ πάντα ἀπὸ τὴ μελέτῃ τῶν ἀρχαίων, ποὺ τόσα προσδοκοῦμε ἀπ' αὐτὴν.

Ὁ κ. Μισογύλης (πρόεδρος) συγχαίρει καὶ εὐχαριστεῖ τὴν κυρίαν Κακριδὴ διὰ τὴν ἐπιστημονικὴν τῆς εἰσηγήσιν, διὰ τῆς ὁποίας κατὰ τρόπον τόσον διαφωτιστικὸν καθόρισεν τὴν θέσιν τῆς γραμματικῆς καὶ τοῦ συντακτικοῦ μέσα εἰς τὴν ὅλην μελέτην τῶν Ἀρχαίων Ἑλληνικῶν.

Κατόπιν ἀρχεῖται ἡ συζήτησις.

Ὁ κ. Γκράτιος (γυναικιστής). Τὴν ἀναμνηστικὴν ἀξίαν καὶ τὴν μεγάλην μορφωτικὴν δύναμιν τῆς διδασκαλίας τῶν Ἀρχαίων Ἑλληνικῶν ἀπὸ τὰ ὅσα ἠκούσαμε ἀπὸ τῆς τόσο περιεκτικῆς καὶ μελετημένης εἰσηγήσεως φωτισμένων συνδεδεμένων νομίζω ὅτι

τὴν παραδεχόμεθα καὶ τὴν πιστεύουμε ὅλοι μας. Αὐτὰ ὅμως μᾶς ἔδωκαν καὶ τὴν ἀφορμὴν νὰ καταλάβουμε ὅτι ἐλάχιστα κατορθώνουμε νὰ ἐπιτύχουμε ἀπὸ ἐκεῖνα, ποὺ ἀποσκοπῇ ἡ διδασκαλία τῶν Ἀρχαίων Ἑλληνικῶν.

Ἐπειδὴ δὲ νομίζουμε ὅτι αἰτία τοῦ κακοῦ εἶναι, τὸ ὅτι δὲν ἀκολουθοῦμε τὴν κατάλληλὴ μέθοδον στὴ διδασκαλίᾳ τοῦ μαθήματος, θὰ μοῦ ἐπιτραπῇ μὲ μεγάλη συντομία νὰ θέσω ὑπὸ τὴν κρίσιν σας διδακτικὰς ἐργασίας, ποὺ ἐκτός ἀπὸ ἐκεῖνες ποὺ ἀνέφεραν οἱ κ.κ. ἐισηγηταὶ θὰ εἶναι συντελεστικὲς γιὰ νὰ δώσουν καλύτερα ἀποτελέσματα.

Ιον.— Στὴν Ἀη Τάξιν δὲν πρέπει κατὰ τὴν γνώμη μου νὰ ἀρχίζῃ ἡ διδασκαλία τῶν Ἀρχαίων Ἑλληνικῶν ἀμέσως ἀπὸ τὴς πρώτης μέρας ποὺ παίρνουμε τὰ παιδιὰ στὸ Γυμνάσιον. Γιατὶ μὲ τὴς ἀσυστηματοποίητες γλωσσικὰς γνώσεις ποὺ ἔχουν οἱ μαθηταὶ ἀπὸ τὸ Δημοτικὸ σχολεῖο δὲν μποροῦν νὰ εἰσαχθοῦν ἀκόλута καὶ νὰ ἀφομοιώσουν ἀπρόσκοπτα τὰ στοιχεῖα ποὺ τοὺς προσφέρουμε ἀπὸ τὸ μάθημα τῶν Ἀρχαίων Ἑλληνικῶν γιατί δὲν ἔχουν τὴς ἀπαραίτητες ἀφομοιωτικὰς παραστάσεις. Δὲν πρέπει λοιπὸν νὰ βιαζόμεθα νὰ διδάξουμε γραμματικὴ καὶ τεμάχια τοῦ ἀναγνώστικοῦ τῆς Ἀρχαίας γιὰ νὰ νοιώσουν ὅτι μῆκᾰν στὸ Γυμνάσιον. Μᾶλλον πρέπει βαθμωδὸν καὶ κατ' ὀλίγον καὶ σχεδὸν ἀνεπαίσθητα νὰ εἰσαχθοῦν στὸ νέο μάθημα καὶ τοῦτο θὰ τὸ ἐπιτύχουμε, ἐάν κατὰ τοὺς δύο τοὺς ἀρχιστοὺς πρώτους μῆνας στὸ ἐξατάξιον Γυμνάσιον καὶ πολὺ περισσότερον χρόνον γιὰ τὴ πρώτη τάξιν τοῦ ἰδρυομένου ὀκτατάξιου Γυμνασίου δὲ θὰ διδάξωμε καθόλου Ἀρχαία Ἑλληνικὰ, ἀλλὰ στὶς ὥρες τῶν Ἀρχαίων Ἑλληνικῶν διδασκομε Νέα Ἑλληνικά. Τὰ σχετικὰ κείμενα τῶν Νέων Ἑλληνικῶν νὰ εἶναι γλωσσικῶς διὰ τὰ καὶ ὁμοιομορφᾷ, ἐκτός δὲ τῶν ἄλλων ἐργασιῶν ποὺ θὰ γίνωνται ἐπάνω στὰ κείμενα αὐτὰ, μετὰ τὴν εὐκαιρίᾳ γραπτῶν ἐργασιῶν (ἀντιγραφῆς, ὁρθογραφίας, ἐκθέσεων κλπ.) θὰ γίνηται καὶ γραμματικὴ διδασκαλίᾳ γιὰ νὰ ἐπαναληφθοῦν, ἐντυπωθοῦν καὶ συστηματοποιηθοῦν οἱ γραμματικὲς ἔννοιες καὶ καιόνες τῆς Δημοτικῆς γλώσσης, γιατί μόνον ἂν ἔχουν οἱ μαθηταὶ κατανοήσῃ τὴ φύσιν καὶ τὴ λειτουργίαν τῶν διαφόρων γραμματικῶν τύπων στὴ νέα γλῶσσα, θὰ κατανοήσουν αὐτὰ καὶ εἰς τὴν Ἀρχαία. Ἀπὸ τὰ παραπάνω καταφαίνεται ἡ ἀνάγκη νὰ διδάσκηται στὸ Δημοτικὸ Σχολεῖο καὶ στὸ Γυμνάσιον ἡ γραμματικὴ τῆς νέας μας γλώσσης καὶ νὰ παύσῃ ἡ ἀνίληψις, ὅτι δὲ χρειάζεται εἰς ἵπποτε ἡ διδασκαλίᾳ τῆς γραμματικῆς τῆς Νεοελληνικῆς γλώσσης. Ἄν παρατηρήσωμε τὰ προγράμματα καὶ τὰ διδακτικὰ βιβλία ἄλλων λαῶν π.χ. τῶν Γάλλων θὰ ἴδοιμε ὅτι ἐκεῖνοι διδάσκουν μὲ μεγάλην ἐπιμέλειαν καὶ φρονιμονίᾳ μεθοδικότητα σὲ ὅλες τὴς τάξεις τῆς στοιχειώδους καὶ Μέσης Παιδείας τῶν τῶν γραμματικῆ καὶ τοῦ συντακτικῶς τῆς μητρικῆς τῶν γλώσσης, ὅτι οἱ σχολικὲς γραμματικὲς τῶν εἶναι συντεταγμέναι σὲ κύκλους, ποὺ βαθμωδὸν καὶ κατὰ τάξιν εὐρύνονται μὲ πλῆθος ἀσκήσεων καὶ ἀναγνωσμάτων διὰ τὴν ἐφαρμογὴν. Ἐἴσι ἡ διδασκαλίᾳ τῆς γραμματικῆς εἶναι ἀπαραίτητη ὅχι μόνον γιὰ τὴν κανονισμὸν τοῦ μηχανισμοῦ τῆς νέας γλώσσης, ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ προπαρασκευάσῃ τὴν πλήρη κατανόησιν τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς.

Ἀφοῦ γίνῃ μιά τέτοια προεργασία θὰ προσπαθήσωμε νὰ κάνωμε τὴ βαθμιαία εἰσαγωγὴ τῶν μαθητῶν στὴ διδασκαλίᾳ τῶν Ἀρχαίων Ἑλληνικῶν. Ἀφοῦ δηλαδὴ στὰ τελευταῖα μαθήματα τῆς προεργασίας ἐπαναλάβωμε καλὰ τὴ δευτέρα κλίσι, ὅπως τὴν ἤφεραν τὰ παιδιὰ ἀπὸ τὴ νέαν γλῶσσαν, διδάσκομε τὴ δευτέρα κλίσι τῆς Ἀρχαίας μὲ παραλληλισμὸ πάντοτε πρὸς τὴν νέαν μας καὶ μὲ ἰδιαίτερη προσπάθειαν εἰς τὸ νὰ ἐξάρωμε, ν' ἀπομονώσωμε καὶ ἐντυπώσωμε τοὺς νέους τύπους (δοτικὴ πτῶσι) μὲ ποικίλες ἐργασίας καὶ ἐφαρμογὰς. Ἀφοῦ τελειώσῃ ἔτσι ἡ δευτέρα κλίσι κάνωμε εἰσαγωγὴν στὴ διδασκαλίᾳ τοῦ ἀναγνώστικοῦ τῆς Ἀρχαίας, ἡ ὁποία στὶς ἀρχαῖες πρέπει νὰ πηγαίη μὲ πολὺ βραδύ ρυθμῷ, γιατί στὰ πρώτα μαθήματα θὰ ἔχουμε πολλὰς δυσκολίας γιὰ τὴν ἀφομοίωσιν πολλῶν νέων λέξεων καὶ φράσεων, ποὺ φυσικὸν εἶναι νὰ παρουσιάζωνται στὰ πρώτα μαθήματα. Τὸ πρῶτον αἰτῆς μᾶθημα τοῦ ἀναγνώστικοῦ δὲν πρέπει νὰ θελήσωμε νὰ τὸ ἐρμηνεύσωμε σὲ μιὰ ἢ δύο ὥρες, ἀλλὰ σὲ τρεῖς καὶ τέσσαρες ἀκόμη γιὰ νὰ μπορέσουν τὰ παιδιὰ ὅχι μόνον μετὰ τελεότητα καὶ ἀκρίβεια ἀλλὰ καὶ μετὰ κάποια εὐκολία νὰ ἀφομοιώσουν τὴς νέας λέξεις καὶ τοὺς τύπους. Ἡ ἀκρίβεια δὲ αὐτὴ καὶ ἡ εὐκολία γιὰ τὴν πρὸςκτησιν εἶναι τὸ ἀποτελεσματικώτερον μέσον γιὰ τὴ γέννησιν διαφύροντος πρὸς τὸ μάθημα.

Ὡς πρὸς τὸ ζήτημα ἂν πρέη νὰ διδασκῇται πρῶτα ἓνα κεφάλαιον τῆς γραμματικῆς καὶ ἔπειτα τὸ σχετικὸ ἀναγνώστικόν ἢ τἀντάπαλιν νομίζουμε ὅτι εἰς μὲν τὰ πρῶτα μαθήματα, ὅπως εἴπαμε, θὰ διδασκῇται ἡ γραμματικὴ καὶ ἔπειτα τὸ ἀναγνώστικόν τεμάχιο, ὅμοι ὅμως προχωρήσωμε λιγὰκι στὴν ἐρμηνείαν θὰ γίνῃ πρῶτα ἡ ἐξήγησις τοῦ κειμένου καὶ ἔπειτα ἀπὸ παρατηρήσεις πᾶν ὡς αὐτὰ θὰ γίνηται ἡ διδασκαλίᾳ τῆς γραμματικῆς.

Συγγραφεῖς στὴ πρώτη τάξιν νομίζουμε ὅτι δὲν πρέπει νὰ διδάσκωνται γιατί, ἐπειδὴ οἱ μαθηταὶ δὲν ἔχουν πλοῦτον λέξεων καὶ δὲν εἶναι κάτοχοι τῆς γραμματικῆς καὶ τοῦ συντακτικῶς, δὲν μποροῦν νὰ ἐρμηνεύσουν συνειδητὰ τὰ ἀναγινωσκόμενα καὶ νὰ κατανοῦν σὲ ὁριστολογίας καὶ σὲ κείνο τὸ « περίπου » ποὺ γιὰ τὸ μάθημα τῶν Ἑλληνικῶν δὲν εἶναι ἐπικοδομητικὸν καὶ γιὰ τὴν ὅλη μόρφωσίν τοὺς. Στὴ πρώτη τάξιν ἂς ὀρεσθῶμε σὲ ἀναγνώστικόν.

Ἐνας ἄλλος λόγος ποὺ δὲν διαθέτει εὐμενικὰ τοὺς μαθητὰς πρὸς τὸ μάθημα

τῶν Ἀρχαίων Ἑλληνικῶν εἶναι, νομίζομε, καὶ ἡ μεγάλη ἐναλλαγή καὶ ποικιλία συγγραφέων, πού γίνεται στὶς πρώτες τάξεις. Στὴ πρώτη αἰφνης τάξι ἐκτός τοῦ ἀναγνωστικοῦ ἔχομε καὶ Λουκιανό, Ἀπολλόδωρο καὶ Ἀλφινόν, στὴ δεύτερα τάξι, Κύρου Ἀνάβασι, Ἀρριανό. Ἑλληνικά ἔξοφῶντος, στὴ τρίτη τάξι ἡ ποικιλία εἶναι ἀκόμη μεγαλύτερη. Ἡ τόση ἐναλλαγή δὲν εἶναι καθόλου συντελεστικὴ εἰς τὸ νὰ εἰσαχθῶν τὰ παιδιὰ στὸ περιεχόμενον τοῦ συγγραμματος, στὸ πνεῦμα τοῦ συγγραφέως καὶ νὰ ἐξοικειωθῶν μὲ τὸν Ἀρχαίον λόγο, ἀφοῦ τόσο συχνὰ μεταπηδῶν ἀπὸ ἓνα συγγραφέα εἰς ἄλλον μὲ διάφοροι ὅφους. Γιατοῦ τὸ δεύτερον καὶ τρίτον ἔτος τῆς διδασκαλίας τῶν Ἀρχαίων Ἑλληνικῶν θὰ πρέπη νὰ καταβληθῇ προσπάθεια νὰ γίνωυν οἱ μαθητὰ ὁσοῦ τὸ δυνατόν περισσότερον κάτοχοι τῆς Ἀττικῆς διαλέκτου ἕνας ἀπὸ τοὺς χασακτριπτικούς ἀντιπροσώπους τῆς ὁποίας εἶναι ὁ ἔξοφῶν. Νομίζομε λοιπόν, ὅτι στὴ δεύτερη τάξι πρέπει νὰ περιορισθῶμε στὴ Κύρου Ἀνάβασι, στὴ δὲ τρίτῃ τάξι μᾶχι τοῦ Ἀρριανίου στὴ Κύρου Παιδεία τῆς ὁποίας καὶ τὸ περιεχόμενον εἶναι μορφωτικὸ καὶ τὸ λεκτικὸ ὁμαλὸ καὶ ἑλκυστικόν, γιὰ νὰ ἀκούσωυν οἱ μαθητὰ ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερον ἔξοφῶντα, νὰ μάθωυν τίς περισσότερες λέξεις καὶ φράσεις τῆς Ἀττικῆς διαλέκτου καὶ τῇ συντάξει τῆς περιόδου τοῦ λόγου γιὰ νὰ ἀποκτήσωυν μιὰ βάσι ἓνα κύριο ἄξονα τοῦ Ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ λόγου γιὰ νὰ μποροῦν ἔπειτα νὰ μελετοῦν συγγραφεῖς, πού ἀφίσταντα λεκτικὰ ἀπὸ τὸν ἔξοφῶντα. Ἐπειτα, δὲ ἀφοῦ ἀποκτήσωυν γερὰ καὶ σταθερὰ θεμέλια τοῦ ἀρχαίου λόγου θὰ μποροῦμε στὶς ἀνώτερες τάξεις νὰ ἔχομε τὴν ἐναλλαγή τῶν συγγραφέων πού καθορίζει τὸ ἀναλυτικὸ πρόγραμμα. Γιὰ τὴ γλώσσα καὶ τὴ μέθοδον τῆς μεταφραστικῆς ἐργασίας συμφωνοῦμε μὲ τίς γνώμες τῶν κ.κ. ἐισηγητῶν μὲ τὴν ἀκόλουθον προσηγή. Περιοριζομένη καὶ συνήθως στὴν ἀνάγνωσιν καὶ ἐρμηνεία μικρῶν τμημάτων τῶν ἀρχαίων συγγραφέων. Ἐρμηνεύομε 4-5 σελίδες Κύρου Ἀνάβασι, 8-10 σελίδες Θουκυδίδου, καὶ 200-300 στίχους Ὀμηρος, ἓνα μέρος ἀπὸ Πλατωνικὸν διάλογον καὶ μετὰ πηδοῦμε σὲ ἄλλο συγγραφέα ἢ μᾶς πιάνωυν αἱ ἐξετάσεις καὶ ἀφήνωμε τὴν ἐρμηνεία ἐκεῖ πού φθάσαμε. Ἐτοὶ τὰ παιδιὰ ἀδυνατοῦν νὰ συλλάβωυν τὸ ὅλον περιεχόμενον τοῦ συγγραμματος, τὴν ἀξία τοῦ καὶ γενικὰ τὸ ἔργον τοῦ Συγγραφέως, νομίζω μάλιστα ὅτι Κύρου Ἀνάβασι καὶ Θουκυδίδου εἶναι οἱ λίγες σελίδες πού ἠρμηνεύσαν. Γιατὸ ὅμα ἀναγνωσθῇ καὶ ἐρμηνευθῇ ἓνα τμήμα πρέπει νὰ ἀκολουθῇ ἐπεξεργασία μετὴν ὁποία νὰ δειχθῶν τὸ μέτρο τοῦ μεταφρασθέντος τεμαχίου, ἡ διάταξι, ἡ σύνθεσις τῶν, ἡ πλοκή τῶν, ἡ κεντρικὴ ἰδέα κτλ. Γιατὶ ἀπὸ μιὰ τέτοια ἐπεξεργασία μποροῦν νὰ καταλάβωυν τὴν τέχνην καὶ τὸ ἀφαστο καλλὸς πού χαρακτηρίζει τοὺς κλασσικοὺς συγγραφεῖς. Ἐπειτα νομίζομε ἀπαραίτητον ἡ διδασκαλία τῶν τμημάτων πού ἐρμηνεύομε νὰ συμπληρώνεται μὲ τὴν ἀνάγνωσιν μεγαλύτερων τμημάτων ἀπὸ ἀφογεῖς μεταφράσεις, πού μὲ ὅλα τὰ μειονεκτήματα δὲν μποροῦν νὰ τίς ἀποφύγωυν καὶ μὲ περικτικὰ καὶ γλαφυρὰ περιλήψεις τοῦ ὅλου συγγραμματος νὰ ἰδῶν ὅκωμ καὶ τὸ ὅλον σύγγραμμα σὲ μιὰ περιστόττη ἔκδοσι. (Θουκυδίδου, Τόμοι Πλάτωνος κτλ.). Πολὺ συντελεστικὴ γιὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς μεταφραστικῆς δεξιότητος τῶν μαθητῶν θεωροῦμε καὶ τὴν ἐπὶ τροχάδην λεγομένη μετάφραση ὅχι μόνον ἀρχαίων ἀλλὰ καὶ νεωτέρων συγγραφέων (Ὀμηρος, Θουκυδίδου, Πλούταρχος, Πολύβιος, Παυσανίας). Ἡ ἐρμηνεία αὐτὴ ἔχει σκοπὸ νὰ γνωρίσωυν τὰ παιδιὰ καὶ νεωτέρους συγγραφεῖς, νὰ ἀντιληφθῶν τὴ συνέχεια τῆς Ἑλληνικῆς πνευματικῆς παραγωγῆς καὶ ἐπειδὴ οἱ νεῶι συγγραφεῖς, πού ἀναφέραμε, δὲν ἔχωυν τόσο πολὺ πλοκή καὶ σφιγμένη σύνταξι νὰ διεξέλθωυν ὅσο τὸ δυνατόν περισσότερη ὕλη καὶ νὰ ἀντλήσωυν αὐτοπεποίθησιν γιὰ τὴν μεταφραστικὴν τῶν ἱκανότητα, πράγμα πού θὰ τοὺς παρακινήσῃ ἴσως νὰ μελετήσωυν καὶ μόνοι τῶν ἔπειτα ἀρχαίους συγγραφεῖς.

Μιὰ ἄλλη ἐργασία πού δὲν τῆς δίνουμε τὴ σημασία πού πρέπει εἶναι ἡ λογοτεχνικὴ ἐπεξεργασία τοῦ κείμενου πού μεταφράζομε. Πόσῃ δὲλαθῇ ὅταν τελειώωυν οἱ ἄλλες ἐργασίες σ' ἓνα κείμενον νὰ βρεθῶν τὸ οὐσιώδη γνωρίσμα τοῦ συγγραμματος ἀπὸ τὴν ἀποψιν τοῦ εἰδους τοῦ λόγου εἰς τὸ ὅποιον ἀνήκει. Μὲ τὴ σύγκρισιν π.χ. τῆς Κύρου Ἀναβάσεως ἐστὼ καὶ μὲ ἔργα τῆς Νέας γλώσσης νὰ βρεθῶν τὰ οὐσιώδη γνωρίσματα καὶ ὁ σχηματισμὸς ἀπλῆς καὶ σαφοῦς ἐννοίας τῆς ἱστοριογραφίας. Νὰ ἐξαρθῇ ὁ τρόπος μὲ τὸν ὅποιον ὁ συγγραφεὺς ἐκθέτει τὰ διάφορα γεγονότα καὶ κάνει τὴν ἱστορικὴν του ἔρευνα. Ὑστερα ἀπὸ τὴν ἐρμηνεία τοῦ Ἡροδότου καὶ τοῦ Θουκυδίδου καὶ σύγκρισιν τῶν μὲ τὸν ἔξοφῶντα νὰ βγῇ ἡ πληρεστέρα ἐννοία τῆς ἱστορίας, νὰ εὐρεθῶν οἱ διαφορὰς πού ὑπάρχωυν μετὰ τῶν τριῶν ἱστορικῶν καὶ νὰ καταδειχθῇ ἡ σημασία τῆς ἱστοριογραφίας στὸν ἀνθρώπινον πολιτισμό.

Ἀφοῦ ἐρμηνεύσωμε Λυσία, Ἰσοκράτη, Δημοσθένην, νὰ προσπαθῶμε νὰ βγάλωμε μιὰ σαφὴ καὶ ἀπλὴ ἐννοία τοῦ ρητορικοῦ λόγου, τῶν εἰδῶν του καὶ νὰ καταδείξωμε τὰ μέσα τῆς ρητορικῆς ἐκφράσεως νὰ γίνηται παραλληλισμὸς πρὸς τοὺς νέους ρητορικοὺς λόγους καὶ ὕστερα ἀπὸ σύγκρισιν τῶν συγγραμμάτων τῶν διαφόρων ρητόρων νὰ ἀκολουθῇ ἰδιαίτερος χαρακτηρισμὸς αὐτῶν.

Ἀφοῦ διαβάσωυν ὅρεκα τμήματα ἀπὸ τὸ Ὀμηρικὰ ποιήματα καὶ ὕστερα ἀπὸ παραλληλισμὸν καὶ σύγκρισιν πρὸς τὸ νεοελληνικὸν ἔπος θὰ καθορίζεται ἡ ἐννοία τοῦ ἔπους καὶ πρὸ πάντων τοῦ ἠρωικοῦ καὶ καταδεικνύονται τὰ μέσα τῆς ποιητικῆς παραστάσεως. Καὶ ἔτοι ἀπὸ μιὰ τέτοια ἐργασία καταφάνεται πῶς πραγματικὰ ὁ Ὀμηρος εἶναι τὸ πρότυπον τῆς ἐπικῆς ποιήσεως. Ἀνάλογες ἐργασίες θὰ γίνωυν στὰ φιλοσοφικὰ ἔργα τοῦ Πλάτωνος καὶ τῆς Δραματικῆς ποιήσεως.

Τὴν ἐργασία αὐτὴ ἀπὸ τὴν λογοτεχνικὴ ἀποψὶ τῇ θεωροῦμε μεγάλης σημασίας διὰ τὸ ὅτι μὲ τέτοιους παραλληλισμούς καὶ συγκρίσεις οἱ μαθηταὶ ἀποκοτῶν σαφεῖς ἐννοίας γιὰ τὰ διάφορα εἶδη τοῦ λόγου, συστηματικοῦνται οἱ λογοτεχνικαὶ γνώσεις τῶν καὶ θεμελιώνεται ἡ λογοτεχνικὴ μόρφωσις τῶν. Ἀκόμῃ καὶ διὰ τὸ ὅτι διδεται ἐκκαίρια εἰς τοὺς μαθητὰς νὰ κατανοήσουν καὶ ἐκτιμήσουν, ὅτι οἱ πρόγονοί μας εἶναι διὰ μόνον ἐκείνοι πού ἔβαλαν τὶς ἀδιάσειστες βάζεις σὲ κάθε ἐπιστήμῃ καὶ γνῶσι, ἀλλὰ καὶ τὶς σκέψεις τῶν τὶς διετύπωσαν μὲ ἀθάσθη χάριν λόγου καὶ ἔγιναν διὰ μόνον οἱ θεμελιωταὶ τῶν διαφόρων λογοτεχνικῶν εἰδῶν ἀλλὰ καὶ οἱ ἰδανικοὶ τελειωταὶ τῶν.

Ὁ κ. Κωστόπουλος (καθηγητὴς). Σκοπὸς τῆς διδασκαλίας τῶν Ἀρχαίων Ἑλληνικῶν εἶναι πολιτιστικὸς. Ζητοῦμεν ὁληθῇ διὰ τῶν Ἀρχαίων Ἑλληνικῶν νὰ εἰσαγάγῃμεν τὸν μαθητὴν εἰς τὸν πολιτισμὸν τῶν Ἀρχαίων ἐκ τῶν πρωτοτύπων, διότι εἶναι ἀνάγκη νὰ παρακολουθῇ μετὰ τὸν πολιτισμὸν ἐν τῇ γενέσει τοῦ καὶ νὰ δημιουργήσῃ μετὰ τὸν μαθητὴν ἱστορικὴν μόρφωσιν. Τοῦτο ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς ἐρμηνείας τῶν συγγραφέων. Ταύτης πρέπει νὰ προηγηθῇ ἡ γλωσσικὴ καὶ γραμματικὴ ἐπεξεργασία τοῦ κειμένου, ἣτις δὲν πρέπει νὰ εἶναι ἐκτενὴς καὶ τοιαύτης λεπτομερείας, ὥστε τὸ μάθημα νὰ κατατῇ γλωσσολογία καὶ γραμματική, ἀλλὰ νὰ ἔρῃ μετὰ μόνον τὰς δυσκολίας ἵνα κατασθῇ προσοχὴν τὸ κείμενον εἰς τὴν μαθητὴν. Τὸ κέντρον τοῦ βάρους τῆς ἐργασίας πρέπει νὰ πῇ τὴν κυρίως εἰς τὰ πολιτιστικὰ στοιχεῖα τῶν Ἀρχαίων, τὰ ὁποῖα μάλιστα νὰ ἐξετάζωνται καὶ ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸ παρόν, ἵνα καταδεικνύεται ὁ χαρακτὴρ τοῦ σημερινοῦ Ἑθνους ὅτι εἶναι καθαρῶς Ἑλληνικὸς. Εἰδικώτερον διὰ τοὺς διδασκόμενους ἐν ταῖς διαφόροις τάξεσι συγγραφεῖς, φρονούμεν, ὅτι ἐν τῇ πρώτῃ τάξει δὲν πρέπει νὰ διδασκαίηται κεινὲς συγγραφεῖς καὶ πολὺ περιοσώτερον ὁ Λουκιανός, ὅστις παρὰ τὸ φιλοπαίγμενον ὕφος, διὰ τοῦ ὁποῦ καθίσταται ἀρεστός εἰς τοὺς μαθητὰς, παρουσιάζει πολλὰς δυσκολίας εἰς τὴν ἐρμηνείαν, ὥστε οἱ μαθηταὶ ν' ἀδυνατοῦν νὰ τὸν ἐρμηνεύσουν. Ἀρκετὸν νομίζομεν τὸ ἐν τῇ τάξει ταύτῃ διδασκόμενον ἀναγνωστικὸν τοῦ κ. Ζούκη, τὸ ὁποῖον περιέχει δασκείας διὰ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς διδασκαλίας τῆς γραμματικῆς καὶ θέτει εἰς τὴν πρώτῃν ἀίλην γνωριμίαν τὸν μαθητὴν. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐρμηνείαν τῶν συγγραφέων φρονούμεν, ὅτι αὕτη πρέπει νὰ εἶναι ὅσον τὸ δυνατόν φιλογονικὴ καὶ καλλισθητικὴ. Νὰ μὴ ἀφίσταται καὶ τοῦ κειμένου ἀλλὰ νὰ μὴ παραβιάζῃ καὶ τὸ γλωσσικὸν ἀσθημα τῶν μαθητῶν, ὥστε νὰ καταστρέφεται ἡ ἐκ τοῦ προτύπου αἰσθητικὴ ἐντύπωσις.

Κυρίως τοῦτο πρέπει νὰ καλλιεργηθῇ εἰς τὰς ἀνωτέρας τάξεις καὶ ἰδίως εἰς τὰ δρώματα καὶ τοὺς λυρικοὺς ποιητὰς. Εἶναι δυνατόν παραλλήλως μὲ τὴν μετὰφρασιν εἰς τὸ πεζὸν πού θά γίνεται ἐν τῷ Σχολείῳ ν' ἀναγνωσκαίη καὶ καλλισθητικὴ δόκιμος μετὰφρασις, ὥς εἶναι π.χ. τοῦ Σαρρή.

Ὁ κ. Μπαντούνας (γυμνασιάρχης). Συγχάριω κ.κ. συνάδελφοι θερμὰ τοὺς συναδέλφους ἐισηγητὰς μὲ τὰς ἐμπεριστατωμένας ἐισηγήσεις τῶν καὶ ἰδιαίτερα τὸ φίλκ κ. Γεωργιούλη πού στὴν ἐργασίᾳ του τὴν τόσῃ βελτίᾳ καθάρωσε νὰ καθορίσῃ σ' ὅλην τὴν ἑκτασί τὴν ἀνθρωπιστικὴν ἀντίληψιν πού ἐπεκράτησε καὶ ἐπικρατεῖ μετὰ τῶν φιλοσόφων καὶ τῇ μεγάλῃ τῇ ἑκτασί πού παίρνει στὴ διδασκαλίᾳ τῶν Ἀρχαίων Ἑλληνικῶν. Ὅλῃνα τινὰ θὰ εἴπω σχετικὰ μὲ τὸ ἔργο τοῦ σοφοῦ παιδαγωγοῦ Spranger πού δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο εἰμὶ τὸ ξύπνημα μέσα τοῦ ὁλοκλήρου τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος. Στὴ μνήμῃ τοῦ διδασκάλου του Dilthey ἔκαμε τὸ μεγάλο του νεανικὸ ἔργο «Γουλιέλμος Χούμπολτ καὶ ἡ ἰδέα τοῦ ἀνθρωπισμοῦ» πού αὐτὸ τὸ ἔργο περιλαμβάνει τὸ σύστημα τῆς ζωῆς κατὰ τὸν Dilthey. «Ὅλα τὰ ἔργα αὐτοῦ αἱ ἰδέαι περὶ δόλητος, καὶ ἡ ψυχολογία τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας, οἱ τύποι, αἱ βασικαὶ σκέψεις τῆς μορφῆς τῆς ζωῆς, σφριζόνται ἐπάνω στὸ ἀνθρωπιστικὸ ἰδανικόν. Αἱ βασικαὶ σκέψεις τῆς ἰδέας τοῦ ἀνθρωπισμοῦ σφριζόνται σὲ τρία χαρακτηριστικὰ σημεία, στὴν ἀτομικότητα (α) l' individualisme) γενικότητα (β) la généralité; καὶ δόλητα (γ) la totalité). Διὰ τὴν κατανόησιν τοῦ μυστικοῦ τοῦ χαρακτῆρος ἐπάσχιζε εἰς ὅλην του τὴν ζῶην τὸσον ὁ Dilthey ὅσον καὶ ὁ Spranger.

Τὸ ἄξιον πασχίζει νὰ ἐπεκταθῇ πρὸς τὸ σύνολον, πρὸς τὸν ὅψιστον σκοπὸν τῆς ζωῆς πρὸς καὶ τὸ μυστικοπαθὲς καὶ ὑπερφυσικόν. Ἀπὸ τὴν ἐπιτυχὴ ἐργασίαν του τὸ ἄξιον θὰ ἐξάρτησιν τὴν εὐτυχίαν τῆς ψυχῆς του. Διὰ νὰ δημιουργηθῇ ὁμαλὴ ἡ προσωπικότης πρέπει νὰ ὑπάρχῃ εὐθυγράντης εἰς τὴν μόρφωσιν. Καθε μὸρφωσις εἶναι ἕνα σύμβολον πνευματικῆς δημιουργίας. Ὅταν ἐπομένως δημιουργηθῇ ἡ ἀτομικότης δηλαδὴ ἡ προσωπικότης τότε αὐτὴ θὰ ζητήσῃ ἐπέκτασιν καὶ ἐπομένως θὰ στραφῇ πρὸς καὶ τὸ γενικόν καὶ ἔπειτα θὰ συμπεριλάβῃ τὸ ὅλον. Εἰς τὴν ἐρευναν τῆς δόλητος φθάνομεν καὶ μὲ τὴν ἐρευναν τῆς ἐσωτερικῆς συνθέσεως τῆς ψυχῆς πού εἶναι ἡ ὕψιστη ἐσωτερικὴ μέτροσις. Σὲ κάθε ἀληθινὴ τέχνη ὑπάρχει συμβολικὴ παράστασις τῶν ἰδεῶν, ἕνα εἶδος αὐτοπροβολῆς τοῦ πνεύματος. Στὴ συμβολικότητα τῆς γλώσσης ὑπάρχει ἕνα πιστὸ καθρέφτισμα τοῦ ἐσωτερικοῦ τύπου τοῦ πνεύματος. Ἡ γλώσσα κινεῖται ταυτάρχως μετὰ τὸν κόσμον τοῦ ἐγῶ. Ἡ διδασκαλία τῶν ἰδεῶν κατὰ τοὺς δύο αὐτοὺς φιλοσόφους κορυφώνεται: σαυτὴ τῇ φράσι. Ὅργανισμὸς, χαρακτὴρ, καὶ καλλιτεχνικὸν ἔργον εἶναι παράλληλος ἐκδήλωσις. Αἱ μορφαὶ τῆς ζωῆς δημιουργοῦνται μὲ τὴν διαμόρφωσιν καὶ διάπλασιν τοῦ χαρακτῆρος καὶ τὴν τᾶσιν τῶν ἀνθρώπων νὰ ἐπεκταθῇ καὶ νὰ βοηθῇ καὶ τὸν συνάνθρωπὸν τοῦ μορφῶν αὐτὸν βάσει τῶν προτύπων. Τέτοια πρότυπα εὐρίσκουν οἱ φιλόσοφοι αὐτοὶ εἰς τὴν Ἀρχαίαν Ἑλλάδα

ποῦ ἐδημιούργησε τὸν ἀνθρωπισμὸν καὶ ποῦ χάριν τῶν μελετῶν τοῦ ἱδανικοῦ αὐτοῦ τοῦ πολιτισμοῦ δὲν ἡμποροῦμεν νὰ φθάσωμεν εἰς τὸν ὕψιστον σκοπὸν τῆς δημιουργίας δηλαδὴ ἀνθρώπων. Κανεὶς παιδαγωγὸς δὲν παρέστησε βιθύτερον τὴν ἰδέαν τοῦ ἀνθρωπισμοῦ παρ' ὅσον ὁ Spranger, μὲ μιὰ ζωντανή μορφὴ καὶ τὴν συνδέσας μὲ τὸ παρόν. Ἡ μελέτη τοῦ ἀνθρωπισμοῦ σημαίνει ἐσωτερικὴ κατανίκησι καὶ ἀνύψωσι τῆς ζωῆς πρὸς ἀνάδειξιν τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὸ ἀρχαῖον «ὡς χαρίεν ἀνθρώπος διὰν ἀνθρώπου» ἢ.

Ο κ. Ἀντωνᾶκος (γυμνασιάρχης). Ἡ ἀνάλυσις γιὰ τὴ διδασκαλίαν τῶν Ἀρχαίων Ἑλληνικῶν ὑπῆρξε βέβαια καλὴ, τόσο στὸ πρῶτο τῆς μέρος τοῦ τελεολογικοῦ ὡς τὸ ποῦμε, ὅσο καὶ στὸ δεύτερο τὸ μεθοδολογικόν. Ὁ εἰσηγητὴς προσεπάθησε νὰ ἐξαντλήσῃ τὸ θέμα τοῦ πιάνοντάς το ἀπὸ τῆ μέση, καὶ νὰ πάσῃ ὠριμένη θέσι δική του, ἀπέναντι τοῦ ζητήματος. Θὰ μπορούσε νὰ συμφωνήσῃ κανεὶς μὲ τὰ λεχθέντα ἀπὸ τὴ μιὰ ἀκρὴ ἕως τὴν ἄλλην, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ ἀποκλείσῃ καὶ ἄλλους δρόμους, μὲ τοὺς ὁποίους μπορεί νὰ φθάσῃ στὸ ἴδιο τέρμα. Πολλοὶ δρόμοι δὴν ἡγοῦν πάντοτε στὴ Ρώμῃ.

Δὲν ἔχω βέβαια σκοπὸ νὰ ἀπασχολήσω τὸ συνέδριον, ἐκθέτοντας καὶ ἐγὼ ἕνα ἀκόμη δρόμο τῆς διδασκαλίας τῶν Ἀρχαίων Ἑλληνικῶν, γιὰτὶ ὁ χρόνος εἶναι περιορισμένος καὶ δὲν ἐπαρκεῖ γιὰ τόσοις πλατυσμῶς τῶν ἐργασιῶν τοῦ συνεδρίου. Δὲν ἡμπορῶ ὅμως νὰ μὴ ἐκφράσω τὴ γνώμη μου γιὰ ἕνα σημεῖο τῆς εἰσηγήσεως, στὸ δεύτερο μέρος τῆς.

Κατακρίθη ἐκεῖ ἡ προσπάθεια μερικῶν νεωτέρων φιλολόγων, οἱ ὁποῖοι ἀντικρούουν τὰ Ἀρχαῖα Ἑλληνικά ὡς μάθημα πολιτισμοῦ καὶ ἐξετάζουν γιὰ αὐτὰ τὰ περιεχόμενα στοὺς κλασσικοὺς συγγραφεῖς πολιτιστικὰ στοιχεῖα. Παρεστάθησαν μάλιστα εἰ φιλόλογοι αὐτοὶ οἱ τῇ προσπάθειᾳ τοὺς αὐτὴ ὡς κατασπαράσσοντες τοὺς συγγραφεῖς μὲ τὸ κομματιάσμα τους ἀπὸ τὶς ομάδες τῶν μαθητῶν, διότι στὴν ἐργασία τους μὲ τὸ μάθημα αὐτὸ ἐρευνοῦν καὶ μελετοῦν τὰ περιεχόμενα στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ. Νὰ μοῦ ἐπιτρέψῃ ὁ κ. εἰσηγητὴς νὰ μὴ συμφωνήσω μαζὶ του στὸ σημεῖο αὐτό, γιὰ τοὺς ἐξῆς λόγους.

Ἡ ἐρευνα καὶ ἡ μελέτη τῶν στοιχείων τοῦ πολιτισμοῦ στὰ ἐρμηνευόμενα κείμενα δὲν ἀποτελεῖ τὸ ἄπαντον τῆς ἐργασίας, ποῦ γίνεται κατὰ τὴ διδασκαλίαν τῶν Ἀρχαίων Ἑλληνικῶν, ἀλλ' ἀποτελεῖ μιὰ λεπτομέρεια, ποῦ γίνεται στὸ τέλος, μετὰ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ κειμένου, μετὰ μάλιστα στὴν ἐρμηνείαν ὁλοκλήρου τοῦ κειμένου. Δὲν εἶναι ἀλήθεια ὅτι ὁ τρόπος αὐτὸς κομματιάζει καὶ ἀποκλείει τὴν ἀπόλαυσιν τοῦ ἔργου του ὡς ἀριστουργήματος. Ἰσα-ἰσα, ἐκεῖνος, ποῦ, ἐργαζόμενος π.χ. στὸν Ὀμηρὸν, μελετᾷ τὰ στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ, ἔχει νὰ μελετήσῃ μετὰ τὸς τόσων ἄλλων, καὶ τὸ σπουδαιότερον πολιτιστικὸν στοιχεῖον τῆς λογοτεχνικῆς ἱκανότητος τῶν Ὀμηρικῶν ἀνθρώπων, ἀφοῦ ἀπαραιτήτως πρωτίστως ἀπολαύσῃ συνολικὰ ὡς ἀριστοῦργήματα τὸ ἔπος τοῦ ποιητοῦ ἢ μιὰ τραγῳδία τοῦ Εὐριπίδῃ ἢ ἕνα ρητορικὸν λόγο. Ὡστε ἡ μιὰ ἐργασία δὲν ἀποκλείει τὴν ἄλλην. Τὸ ἐνάντιον μάλιστα, τὴ βοηθεῖ νὰ γίνῃ καλύτερη.

Ἀλλὰ οὐτε περὶ κομματιάσματος τοῦ συγγραφέως πρέπει νὰ γίνεται λόγος. Γιατὶ ἂν τοῦτο θεωρῆται κομματιάσμα, τότε πρέπει νὰ θεωρῆται κομματιάσμα καὶ ἡ προσπάθεια καθὲς ἐπιστήμονος ποῦ ἐρευνᾷ τὰ φαινόμενα τῆς ἐπιστήμης του. Ὁ ψυχολόγος ἐπιστήμων γιὰ νὰ βαθύνῃ τὴν ἐπιστήμη του εἶναι υποχρεωμένος νὰ ἀπομονώσῃ λογικῶς τὰ ψυχικὰ φαινόμενα, καὶ νὰ τὰ ἐξετάσῃ ἕνα-ἕνα χωριστὰ χωρὶς ὁ ἀνθρώπος νὰ θεωρῆται ὅτι κατασπαράσσει τὴν ἐπιστήμη του. Φυσικὰ, τὰ φαινόμενα καθὲς ἐπιστήμης σχετίζονται ἀμεσώτατα μετὰ τὺς, ἀλλὰ ἡ μελέτη τους εἶναι ἀδύνατη, χωρὶς νὰ τοὺς γίνῃ προτῆτερα μιὰ λογικὴ ἀφαίρεσις, μιὰ λογικὴ ἀπομόνωσις.

Ὅσο γιὰ τὴν ἀνίληψιν, ὅτι τὸ μάθημα τῶν Ἀρχαίων Ἑλληνικῶν εἶναι κατ' ἐξοχὴν μάθημα πολιτισμοῦ, γι' αὐτὸ δὲν ἡμπορεῖ νὰ χωρῇ ἀμφιβολία, χωρὶς καὶ ἡ ἀνίληψις αὐτὴ ν' ἀπακκλείῃ καὶ ἄλλες ἀποδοχές, ποῦ μποροῦν νὰ σταθοῦν μετὰ τὺς πάλαι παλαιά.

Ο κ. Κορηφᾶς (καθηγητὴς) ζητεῖ ἀπὸ τὸ συνέδριον περισσότεραν ἔκτασιν εἰς τὴν συζήτησιν ἐπὶ τῆς ὑποδείξεως τῶν τρόπων κατὰ τὴν μέθοδον τῆς διδασκαλίας.

Ο κ. Κανιστράς (καθηγητὴς) πλέκει τὸν ὕμνον τῆς ἁρμονίας καὶ τοῦ ὕψους τῆς γλώσσης ἐπὶ τοῦ περιεχομένου τῶν ἀρχαίων συγγραμμάτων ὡς μοναδικῶν καὶ παραδεδομένων γνωμῶν καλλιτεργητῶν τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς καὶ τῆς ὀρθῆς καὶ πειθαρχημένης σκέψεως. Παρατρεῖται καὶ οὗτος δὲ εἰς τὸ συνέδριον πρέπει ν' ἀκουσθῶν περισσότεροι γνωμῶν ἐξηγούμεναι ἀπὸ τὴν πείραν ἐπικλέτων ἐργατῶν τῆς ἐκπαιδεύσεως ἐπὶ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν μεθόδων διδασκαλίας διὰ τὴν διαφώτισιν καὶ τῶν ἄλλων πρὸς πλήρη ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ, τὸν ὁποῖον, τόνειξ, διὸ μόνον ἡ πλήρης ἐπιστημονικὴ καὶ μεθοδικὴ κατάρτισις τῶν ἐκπαιδευτικῶν καὶ διὰ τῶν φιλολόγων θὰ φέρῃ εἰς αὐτοὺς πέρας. Καθιστᾷ προσεκτικὴν τὴν ἐργασίαν τῶν φιλολόγων κατὰ τὴν καλλιασθητικὴν ἐπεξεργασίαν τῶν κειμένων, διότι ἐκτὸς τοῦ μορφωτικοῦ ὑπάρχει καὶ ὁ καλλιαισθητικὸς τοιοῦτος κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ μαθήματος τῶν Ἀρχαίων Ἑλληνικῶν, ἡ ὁποία πρέπει νὰ εἶναι σύμφωνος πρὸς τὰ πορίσματα τῆς πειραματικῆς ψυχολογίας καὶ παιδαγωγικῆς καὶ ἀνάλογος τῆς τάξεως καὶ τῆς ἡλικίας τῶν μαθητῶν, Δίδει μεγάλην σπουδαιότητα εἰς τὴν προσοχὴν κατὰ τὴν ἐρμηνείαν τῶν ἀρχαίων κει-

μένων και δίδων διάγραμμα της διδασκαλίας της γραμματικής εις τὰς διαφόρους γυμνασιακὰς τάξεις τονίζει τὴν σημασίαν τῆς προσοχῆς τῶν διδασκόντων εἰς τὴν ἀσφαλὴ ἀσκήσιν τῶν μαθητῶν.

Ὁ κ. Θέμελης (καθηγητής). Προσθέτω μερικά ἀπὸ τὴν πράξιν, ὅπως διαμορφώνεται στὸ Πειραματικὸ Σχολεῖο, σχετικά μὲ τὴ διδασκαλίαν τῆς Ἀρχαίας γλώσσας. Τὸ Πειραματικὸ Σχολεῖο δίνει ἰδιαίτερη σημασίαν στὸ σημεῖο αὐτό. Ἀρχὴ τοῦ οὐ κασσοῦ κατὰ τὸ πρωτότυπον. Ἡ γλῶσσα διδάσκεται καὶ ὡς μέσον γιὰ τὴν πληρὴ κατανόησιν τῶν κειμένων καὶ ἱστορικῶν, ὡς γνώση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας στὴ ἀδιέπωτη ἐνότητά της. Ἀπὸ τῆς πρώτης τάξεως προσπαθοῦμε μὲ ποικίλης ἀσκήσεις ὥστε οἱ μαθηταὶ νὰ κατανοήσουν τὴ γλῶσσα. Οἱ ἀσκήσεις αὗται κατὰ καλὴ σύμπτωσιν εἶναι σύμφωνα πρὸς ὅσα ὑπέδειξε σχετικά ὁ κ. εἰσηγητής. 1ον) Ἀλλαγῆς τύπων, 2ον) ἀνάληψιν μετοχῶν καὶ σύμπτωσιν προτάσεων σὲ μετοχές, 3ον) μετάφρασιν ἀπὸ τὰ νέα στὰ ἀρχαία καὶ ἀντίστροφον, 4ον) συμπλήρωσιν κενῶν ὁρῶν προτάσεων, 5) διάλογοι στὰ ἀρχαία μὲ βάση διδασκόμενον κείμενον, 6ον) ἐλεύθερη ἀπόδοσις στὰ ἀρχαία διδασκόμενον κείμενον, 7ον) περίληψιν στὰ ἀρχαία ἀπὸ διδασκόμενον κείμενον, 8ον) σύντομος ἔκθεσις καὶ ἀρχαία. Ὅλα αὗτα προφορικὰ καὶ γραπτὰ. Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο οἱ μαθηταὶ ἀπὸ τὴν ἀρχὴν ἀντιμετωπίζουσιν καὶ ἐξοικειώνονται μὲ τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν.

Ἄλλο σημεῖον τοῦ τοῦ Πειραματικῶν Σχολείων προσπαθεῖ νὰ ἐφαρμόσῃ σύμφωνα μὲ ὅσα εἶπε ὁ κ. εἰσηγητής εἶναι ἡ λιτότητα τοῦ προγράμματος. Μελετήθηκε τὸ πρόγραμμα σὲ εἰδικὰ συνεδρίες καὶ βγῆκαν σχέδια προγραμμάτων πού τὰ διέπει ἡ λιτότητα καὶ ἡ ἐπιλογὴ, ὥστε στὰ ἀρχαία πού μᾶλλον ἐνδιαφέρουν τώρα, κυριαρχοῦν μόνον οἱ ἐξωχριστέες μορφές ἀπὸ τοὺς κλασσικοὺς ἔτσι οἱ μαθηταὶ θὰ ἔχουν τὴν ἀνεσταντὴν ζήσασιν ὅσο γίνεται πρὸς ἐντόνα τοὺς πεδὸ μεγάλους, πού μὲ τὸ ἔργον τοὺς καὶ μὲ τὴ προσωπικότητά τοὺς θὰ ἀσκήσουν τὴ γονιμώτερη μορφωτικὴ ἐπίδρασιν.

Σχετικά μὲ τὴν ἀνάγκην τοῦ παραλληλισμοῦ κατὰ τὴ διδασκαλίαν τῆς Νέας καὶ Ἀρχαίας γλώσσας, πού εἶπε ἡ κυρία Κακριδὴ τὸ Πειραματικὸ Σχολεῖο ἐφαρμόζει σὴν πρώτη καὶ δευτέρῃ τάξει διδασκαλίαν Ἀρχαίων καὶ Νέων σὲ διαδοχικὰ χρονικά διαστήματα ἐκτεταμένα μὲ βάση συγκρίσεως, τὴν ἀντιστοιχίαν τῆς γραμματικῆς νέας καὶ ἀρχαίας. Ἀρχίζομε μὲ τὴν νέα ἐδραϊνόμεν τὴ γλωσσικὴν βάση καὶ εἰπετα διδάσκουμε ἀρχαία στὰ ἀντιστοιχὰ φαινόμενα.

Ὁ κ. Βρεττός (καθηγητής) τὴν θεωρητικὴν ἀνάπτυξιν τῶν δύο εἰσηγητῶν κρίνει γενομένην μετὰ σοφίας καὶ μεγάλης πείρας. Βλέπει ὁμως μεγάλην δυσκολίαν τῶν διδασκόντων τοὺς συγγραφῆς, διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ, εὐρίσκει ἀντίδρασιν καὶ ἀρνῆσιν εἰς τὴν ψυχὴν τῶν μαθητῶν. Ἐν τούτοις ἡ προπαρασκευὴ ἐπέρχεται σὺν τῷ χρόνῳ καὶ διὰ τοῦτο δὲν πρέπει ν' ἀπογοιτεύεται ὁ διδάσκων. Θέλει περισσότεραν, ἀφθονον, συναναστροφὴν τῶν μαθητῶν, καὶ διὰ τῶν ἀνωτέρων τάξεων μετὰ τῶν συγγραφῶν. Προτείνει ὅπως αἱ ἀσκήσεις, διαγωνισμοὶ κλπ. γίνονται ἀπὸ κείμενον ἐν ᾧ καὶ ὅχι ἐξ ὑπαγορεύσεως. Κρίνει τὴν δημοτικὴν γλῶσσαν δυνατόν, μὲ τινὰς μόνον παρατηρήσεις καὶ κατάλληλον πρὸς μεταφράσιν τῶν ἀρχαίων συγγραφῶν. Ζητεῖ ν' ἀφαιρεθῇ ὁ Λουκιανὸς ἀπὸ τὴν πρώτην τάξιν, μολοντὶ εὐχάριστος καὶ δραστήριος, λόγῳ τῆς δυσκολίας τῆς γλώσσας τοῦ καὶ διὰ τὴν ἀποφυγὴν παρεξηγήσεως ἀπὸ τὰς μικρὰς ψυχὰς ἐκ τῆς δριμυτάτης σατύρας τοῦ συγγραφῆς.

Ὁ κ. Παράσχος (καθηγητής) ζητεῖ ὅπως συντάσσονται περισσότερα ἀναγνωστικά τῆς ἀρχαίας γλώσσας διὰ τὴν πρώτην τάξιν καὶ ὅπως τὸ ἔργον τοῦτο ἀναλάβῃ ἐπιτροπὴ ἐκ σοφῶν καὶ κορυφαίων ἐπιστημόνων καὶ παιδαγωγῶν.

Ὁ κ. Τατάκης (Διευθυντὴς τοῦ Πειραματικοῦ Γυμνασίου) συγκαίρει τοὺς εἰσηγητὰς διὰ τὰς σπουδαίας τῶν εἰσηγήσεις καὶ λέγει, ὅτι αὐτὰ σοφὰ ὅσα ἀφελόν τοὺς ἀκροατὰς ἐπειθεῖ αἱ εἰσηγήσεις προέρχονται ἀπὸ προσωπικὴν ἐξέτασιν τοῦ θέματος τοῦ ὁποῖον ἀναλαμβάνει ἕκαστος. Παρατηρεῖ δὲ ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες πρέπει νὰ ἀντικρίνομεν τὸ μάθημα τῶν Ἀρχαίων ἑλληνικῶν ὡς ἰδικὴν μας πραγματικότητα καὶ ὅχι κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον κατὰ τὸν ὁποῖον θεωροῦν τοῦτο οἱ ξένοι ἀλλὰ μάλλον ὅπως οἱ Γάλλοι καὶ οἱ Ἰταλοὶ ἀντικρίνουν τὰ Λατινικά μὲ τὴν γλῶσσαν καὶ τὸ περιεχόμενον τῶν ὁποίων συνδέονται ψυχικῶς. Δέχεται τὴν γνώμην τοῦ κ. Βρεττοῦ περὶ τῆς ἐρμηνείας τῶν κειμένων ὅχι καθ' ὑπαγόρευσιν ἀλλὰ ἐχόντων τῶν μαθητῶν ἐμπροσθέν των τὸ κείμενον πρὸς ἀποφυγὴν ἀποτυχίας κατὰ τὴν μετάφρασιν λόγῳ τῶν γραμματικῶν καὶ συντακτικῶν σφαλμάτων τὰ ὁποῖα εἶναι δυνατόν νὰ γεννηθοῦν. Τοῦτο λέγει ἐφαρμόζεται εἰς τὸ Πειραματικὸν Γυμνάσιον ἀπὸ τὴν πρώτην τάξιν καὶ ἔχει ἀγαθὰ ἀποτελέσματα. Δὲν παραλείπει ὁμως καὶ ἡ καθ' ὑπαγόρευσιν κείμενον μετάφρασιν.

Ὁ κ. Μαστορίδης (γυμνασιάρχης) συγκαίρει θερμὰ τὴν κυρίαν Κακριδὴ ὡς καὶ τὸν κ. Γεωργούλην διὰ τὰς εἰσηγήσεις των ἅς θεωρεῖ τελείας ὑπὸ πᾶσαν ἐποψίν, ἐξαιρεῖ εἰτα τὸν ὑπὸ τοῦ κ. Γεωργούλη γενομένων ἀκριβέστατον καθορισμὸν τοῦ σκοποῦ τῆς διδασκαλίας τοῦ μαθήματος καὶ προτείνει ὅπως τὸ γενικὸν μέρος τῆς εἰσηγήσεως τοῦ κ. Γεωργούλη λάβῃ ὅσον οἶόν τε εὐρύτεραν δημοσιότητα, διότι βασικὴν προϋπόθεσιν τοῦ ἔργου τοῦ φιλολόγου θεωρεῖ τὴν τελείαν γνώσιν τοῦ ἐπιδιωκόμενου σκοποῦ.

Ὁ κ. Γεωργούλης (εἰσηγητής) εὐχαριστεῖ τοὺς διαφόρους δμιλητὰς διὰ

τάς εϋμενεῖς κρίσεις των καὶ τὰς παρατηρήσεις των πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ θέματος καὶ ἀπαντᾷ εἰς αὐτοὺς διδὼν ὀρισμένας ἐξηγήσεις εἰς διάφορα σημεῖα τῆς εἰσηγήσεώς του. Εἰς τὸν κ. Γκρατίον λέγει ὅτι ἡ γνώμη του ὡς ἀνέφερεν ἐν τῇ εἰσηγήσει του τῆς ἀμέσου παροχῆς συνεχῶν τεμαχίων ἐξ ἀναγνωστικοῦ στηρίζεται εἰς τὴν ἀντίληψιν διὰ κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν πρέπει νὰ ἐφαρμοσθῶν αἱ μέθοδοι τῆς διδασκαλίας τῶν ζώσων γλωσσῶν. Δέχεται δὲ καὶ ὁ ἴδιος τὴν μὴ ἐναλλαγὴν τῶν συγγραφέων εἰς τὰς πρώτας τάξεις. Ὡς πρὸς τὴν χρησιμοποίησιν μεταφράσεων διὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς μελέτης τῶν συγγραφέων εἶναι διατακτικὸς λόγφ τῆς κακῆς ποιότητος τῶν μεταφράσεων. Ἀπαντῶν πρὸς τὸν κ. Κωστόπουλον διευκρινίζει τὸν τεθέντα ὅπ' αὐτοῦ σκοπὸν ὑπενηθυζῶν διὰ ὥρισε σκοπὸν τοῦ μαθήματος τὸ νὰ φέρωμεν τὸν τρόφιμον εἰς ἐπαφὴν μετὰ δημιουργικὰς δυνάμεις τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ πνεύματος, αἱ ὁποῖαι ἐδημιούργησαν τὴν βᾶσιν τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ, παρατηρεῖ προσέτι ὅτι μὲ ἐπιμονὴν εἰς τὴν εἰσηγήσιν του συνέστησε τὴν μελέτην τῆς ὁργανώσεως τῆς ζωῆς τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς πόλεως ἐξ ἧς ἀπέρρευσεν ἡ νομοσία καὶ τὸ περιεχόμενον τοῦ σημερινοῦ πολιτισμοῦ. Ὁμοίως δικαιολογεῖται καὶ εἰς τὴν παρατήρησιν τοῦ κ. Ἀντωνάκου, ὅτι κατεφέρθη εἰς τὴν εἰσηγήσιν του διὰ κατὰχρησιν εἰς τὸ παρελθὼν εἰς τὴν ἔρευναν τῶν στοιχείων τοῦ πολιτισμοῦ κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν συγγραφέων. Θεωρεῖ τὴν ἀσκίαν τῶν μαθητῶν εἰς τὴν γλῶσσαν μετὰ κεκλιμένα τὰ βιβλία ἀπαράιτητον, διότι ἡ γλῶσσα εἶναι φαινόμενον ἀκουστικὸν προπαύτως καὶ οἱ γλωσσικοὶ σχηματισμοὶ διὰ νὰ γίνων ἀντιληπτοὶ πρέπει νὰ ἔλθουν εἰς τὴν ψυχὴν ὡς ἐνέργεια.

Ὁ κ. Μισυρλῆς (Πρόεδρος) μετὰ τὸ πέρας τῆς συζητήσεως συγκαλεῖ δλους τοὺς ὁμιλήτας δὲς πολυτιμους συνεργάτας διὰ τὰς διαφόρους παρατηρήσεις καὶ συνάγει τὸ πόρισμα ὡς ἑξῆς.

1ον) Σκοπὸς τοῦ μαθήματος

Ὁ σκοπὸς τοῦ μαθήματος παρουσιάζει ποικίλᾳς κατὰ τὴν διατύπωσιν του. Ἡ ἱστορικὴ διερεύνησις ἀποδεικνύει ὅτι αἱ ποικιλίαι αὗται ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν σχέσιν τὴν ὅποian δημιουργεῖ ἑκάστη γενεὰ πρὸς τὰς μορφωτικὰς ἀξίας τῆς ἀρχαιότητος. Ὡς ἐπὶ τῆς δυνάμει τῆς ἐπιστήμης τῆς κλασσικῆς φιλολογίας εἶναι μάθησις ἡ δημιουργοῦσα τὴν συσχέτισιν μας πρὸς τὸν κόσμον τῆς Ἀρχαιότητος, ὁ καθορισμὸς τοῦ μαθήματος διατυπῶνται ἑκάστοτε ἀναλόγως τῶν κατεχθύνσεων τῆς κλασσικῆς φιλολογίας. Ἐνεκα τοῦτου σκοπὸς τῆς διδασκαλίας τοῦ μαθήματος παρουσιάζει κατὰ τὸ παρελθὼν ὡς λεξικολογικὴν, ἀρχαιολογικὴν, ἐγκυκλοπαιδικὴν—ρωμαντικὴν καὶ βετικὸ-ἱστορικὴν. Ἐπ' ἐσχάτων ἐπεὶ δὲ ἡ κλασσικὴ φιλολογία ἐμφανίσασα νεοανθρωπιστικὴν κατεύθυνσιν ἔλαβε τοποθέτησιν ἥτις ἐξετάζει τὸν ἀνθρώπον τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιότητος ὡς ἀναπόσπαστον μέλος τῆς πολιτικῆς κοινότητος — ὡς ζῶον φύσει πολιτικόν, σκοπὸς τοῦ μαθήματος τίθεται ἡ προσπάθεια νὰ ἐννοήσωμεν τὸν ἀρχαίον Ἑλληνικὸν λαὸν ὡς μίαν ἀδιάσπαστον πολιτικὴν κοινότητα διεπομένην ὑπὸ μιᾶς κοινῆς μοίρας ἐπὶ τῷ τέλει ὅπως καταστήσωμεν τοὺς Ἕλληνας τρόφιμους ἔθνικῶς καὶ κρατικῶς καλλιεργημένας προσωπικότητας ἱκανὰς νὰ συμμετάσχωσι εἰς τὴν ζωὴν τῆς πολιτικῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους κοινότητος.

2ον) — Μορφωτικοὶ παράγοντες τοῦ μαθήματος.

Οἱ μορφωτικοὶ παράγοντες τοῦ μαθήματος ἔγκεινται ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὴν μορφήν αὐτοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὸ περιεχόμενον του. Τὸ μάθημα ἀντλεῖ τὴν ἀποτελεσματικωτέραν του δυνάμιν ἀπὸ τοῦ γεγονότος ὅτι εἶναι μάθημα γλωσσικῆς διδασκαλίας. Ἡ ἐπιστημονικὴ τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσης ἀνάλυσις ἀποδεικνύει ὅτι ὁ τρόφιμος ἐκμαθάνων τὴν γλῶσσαν ταύτην μορφώνει τὴν διάνοιαν του καὶ πλουτίζει τὸ συναισθηματικὸν του καὶ καλλιτεχνικὸν κόσμον. Τὰ περιεχόμενα ἄτινα παρέχει τὸ μάθημα εἶναι τὰ πρωταρχικὰ στοιχεῖα τῆς μορφώσεως ἐφ' ὧν στηρίζεται ἐλόκληρον τὸ οἰκοδόμημα τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ.

Ἀπαραίτητος ὅρος διὰ νὰ εἶναι ἡ διδασκαλία τοῦ μαθήματος ἀποτελεσματικὴ εἶναι τὸ α' — νὰ γίνῃ ὁ τρόφιμος κάτοχος τοῦ γραμματικοῦ καὶ συντακτικοῦ μηχανισμοῦ τῆς γλώσσης β' — νὰ ἀποκτήσῃ ἱκανότητα πρὸς μετάφρασιν καὶ γ' — τελικῶς νὰ κατανοήσῃ τὴν γλῶσσαν ὡς ἐνέργειαν πνευματικὴν καὶ νὰ δύναται νὰ ἀναγινώσῃ ἀπροσκοπίτως τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς.

Πρῶτον μέλημα λοιπὸν εἶναι ὁ ἄριστος καταρτισμὸς τοῦ μαθητοῦ στὴ γραμματικὴ καὶ τὸ συντακτικὸν τῆς ἀρχαίας γλώσσης. Βάσις πρὸς τοῦτο θὰ εἶναι ἡ Νέα Ἑλληνικὴ διὰ νὰ μάθωμεν μόνον τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα εἰς τὰ ὁποῖα ἡ ἀρχαία γλῶσσα παρουσιάζει διαφορὰν ἀπὸ τὴν νέαν. Θὰ ἀρχίζωμεν ἀπὸ τὰ πολὺ εὐχάριστα γραμματικὰ φαινόμενα εἰπὶ τῇ βάσει ἐιδικῶ ἀναγνωστικοῦ βιβλίου. Θὰ γίνεσθαι συχνὴ χρῆσις καὶ γραπτῶν καὶ προφορικῶν ἀσκήσεων τῆς ἀρχαίας γλώσσης εἰς ὅρος καλόν. Ἀπαραίτητους ὅρους διὰ νὰ κατανοήσωμεν μίαν γλῶσσαν εἶναι νὰ ἡμπορώμεν νὰ σχηματίζωμεν τοὺς γραμματικούς τῆς τύπου καὶ τοὺς συντακτικούς τῆς συνδυασμούς Πολυτιμους δδηγίας μᾶς δίδει πρὸς τοῦτο τὸ βιβλίον τοῦ κ. Χαντζέλη—Συμβολὴ εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν καὶ τῶν Λατινικῶν. Ἡ γραμματικὴ ἀναγνώρισις τοῦ ἀρχαίου κειμένου δύναται νὰ προηγητῇ τῆς μετάφράσεως. Εἶναι δυνατόν ὅμως νὰ γίνεσθαι ἀνάλογοι τῆς φράσεως, ἀφοῦ προτέρα συλληφθῇ τὸ γενικὸν νόημα. Δύναται ὡσαύτως ἡ μετάφρασις νὰ βαδίζει ἀπὸ λέξεως εἰς λέξιν. Χρησίμως δδηγίας διὰ τὸ με-

ταφραστικὸν πρόβλημα μὰς δίδει ὁ κ. Κακριδὴς εἰς τὸ βιβλίον του «τὸ μεταφραστικὸν πρόβλημα». Ἡ ἐτυμολογικὴ ἀνάλυσις τῶν λέξεων εἶναι ἀπαραίτητος διὰ τὴν κατανόησιν τῆς σημασίας αὐτῶν. Ἰδεώδης μετάφρασις εἶναι ἀνέφικτος. Τύπον ὠριμένης πορείας τοῦ μεταφραστικοῦ ἔργου δὲν ἔχομεν νὰ δώσωμεν, συνήθως προχωροῦμεν κατὰ μικρότερα τμήματα, μνημονεύομεν ὅσα πραγματικὰ μὰς εἶναι ἀπαραίτητα διὰ τὴν ἔρμηνειαν, ἐμβαδυνόμεν ἐς τὰ νοήματα τῆς ἐρμηνευομένης ἐνότητος μετὰ κέντρον τὴν ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαν θέσιν τῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης ἑναίτι τῶν συγγραμμάτων τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιότητος καὶ μετὰ βᾶσιν τὴν γενικωτέραν θέσιν ἐκάστου συγγραφέως μέσα εἰς τὸν τόπον καὶ τὸν χρόνον καὶ τὸ εἶδος τὰ ὁποῖα κατέχει ἐν τῷ ἀρχαίῳ κόσμῳ καὶ ἐρμηνεύομεν τελευταίαν τὴν ἀληθὴ ἐρμηνείαν ἥτις τὴν ὅσον τὸ δυνατόν τελειότεραν ἀπόδοσιν τοῦ ἀρχαίου συγγραφέως εἰς τὴν σύγχρονον γλῶσσαν ὡς ἐάν ἔξη σήμερον ὁ συγγραφεὺς καὶ ὅλα αὐτὰ διὰ νὰ ἐπισφραγίσῃ τὴν δλην ἐργασίαν ἢ ἀνάγνωσις τοῦ ἀρχαίου κειμένου ὥστε νὰ πληροῖ τοῦτο τὸ ἀκουστικὸν μὰς συναίσθημα, νὰ γίνεται πλέον νοητὸς ὁ συγγραφεὺς μετὰ τὴν ἰδικὴν του γλῶσσαν, μετὰ τὴν γήσιν Ἑθνικὸν του φρόνημα. Εὐνόητον καθίσταται ὅτι μέσα εἰς τὴν δλην αὐτὴ ἐργασίαν συναυραίνονται ὅλαι αἱ ἰδιαιτέρας παρατηρήσεις αἱ αἰσθητικαὶ καὶ λοιπαὶ αἱ βοηθοῦσαι τὴν κατανόησιν τοῦ ἀρχαίου κειμένου ὡς μέσα μόνον καὶ οὐχὶ ὡς σκοποί. Εἰς τὴν μέθοδον τοῦ Σχολείου ἐργασίας ἡ αὐτενέργεια δὲν εἶναι ἀπεριόριστος προκειμένου περὶ τοῦ μαθηματος τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν ἀπαραίτητον εἶναι διὰ τὰ ἐν τῷ Γυμνασίῳ διδασκόμενα μαθήματα νὰ ἔρχονται εἰς ἐπαρὴν μετὰ τὸ περιεχόμενον τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταφαίνεται πόσον βασικὸν εἶναι διὰ τὸν φιλόλογον καθ-ηγητὴν νὰ γνωρίῃ καλῶς τὸν συγγραφέα, τὸν ὁποῖον πρόκειται νὰ διδάξῃ, καὶ θὰ τὸν γνωρίσῃ ὅταν μελετήσῃ καλῶς τὰ ἔργα του. Πρέπει νὰ γνωρίξῃ καλῶς τὸ ὕλικόν τὸ ὁποῖον θὰ διδάξῃ, διὰ νὰ σιεφθῇ κατόπιν τὸν τρόπον κατὰ τὸν ὁποῖον θὰ προσφέρῃ τοῦτο. Μόνον κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐπιτυχῆναι ἡ εὐκρίνεια λεγομένη τοῦ καθηγητοῦ κατὰ τὴν πορείαν τῆς διδασκαλίας τοῦ μαθηματός του.

Δὲν ἐξηγτήσαμεν κ. κ. συνάδελφοι τὸ θέμα τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν μετὰ τὴν σημερινὴν συζήτησιν. Τώρα τὸ ἀρχίζομεν, εἰς τὴν ὀρχήν τοῦ ἐπομένου ἔτους θὰ ὀρίσωμεν τοὺς συγγραφεῖς ἐπὶ τῶν ὁποίων θὰ ἀσχοληθῶμεν. Συνάδελφοι εὐγενεῶς προσφερόμενοι θὰ ἀναλόβωσι νὰ μὰς πληροφορήσωσι ποῖα ἡ θέσις τοῦ καθοριζομένου συγγραφέως μέσα εἰς τὴν φιλολογικὴν ἐπιστήμην ὑποδειγματικὴ δὲ διδασκαλίᾳ ἐνότητος ἐκ τοῦ συγγραφέως τούτου θὰ ἐπακολουθήσῃ. Ἐκεῖ ἡ συζήτησις θὰ μὰς δώσῃ ἀφορμὴν νὰ ὑπεισέλθωμεν εἰς τὰς λεπτομερείας τοῦ ὅλου μεταφραστικοῦ ἔργου.

Ἄς μὴ λησμονώμεν ὅμως διὰ μόνον διανέξῃ ἑκάστου τὸ ὕλικόν, δύναται νὰ σκεφθῇ περὶ τοῦ τρόπου τῆς χρησιμοποίησεως τούτου καὶ τὸ δεύτερον καταπίπτει ὅταν δὲν ἔπαρξῃ ὁ τρόπος. Καὶ τὸ ὕλικόν αὐτὸ μὰς παρέχει ἡ ἀέναντος μελέτη τῶν ἀρχαίων μὰς συγγραφέων.

Διακοπὴ 15'

Ὁ κ. Μισορλῆς (πρόεδρος) καλεῖ τὸν κ. Μπαντούναν, εἰσηγητὴν ἐπὶ τῶν Νέων Ἑλληνικῶν, ὅπως κάμῃ τὴν εἰσηγήσιν του.

Ὁ κ. Μπαντούνας (Γυμνασιάρχης Α' Γυμνασίου θηλέων). Οὐδεὶς κλάδος διδακτικὸς ἔχει σημεῖωσι κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τόσας μεταβολὰς καὶ δὲν ἀποτελεῖ σήμερον τὸ σοβαρώτερον σημεῖον πού πρέπει νὰ προσέξῃ ὁ φιλόλογος καθηγητὴς, παρ' ὅσον ὁ τῶν Νέων Ἑλληνικῶν. Μιά μικρὰ ἀναδρομὴ εἰς τὰ περασμένα θὰ μὰς καθοδηγήσῃ εἰς τὸ νὰ κατανοήσωμεν τί ἀκριβῶς ὀρεῖτομεν νὰ κάμομεν.

Δὲν εὐρίσκόμεθα ὡς γνωστὸν μακρὰν τῶν χρόνων ἐκείνων καθ' οὓς ἐπεκράτει ἡ πεπλατυμένη ἀντίληψις, οἱ δὲν ἦ'ο πρέπει ἐν ἐπιστήμονας νὰ ἐγκύβουν εἰς τὴν μελέτην τῶν πνευματικῶν δημιουργημάτων τοῦ μεσαίωνας καθὼς καὶ εἰς τὴν σπουδὴν τοῦ Νεοελληνικοῦ μὰς πολιτισμοῦ. Ἡ παρουσία ἢ μὴ τοῦ μαθηματος τῶν Νέων Ἑλληνικῶν ἦ'ο συνδεσμένη στενὰ κατὰ μὴ τὸν πολυχρόνον γλωσσικὸν ἀγῶνα καὶ τὸ μάθημα δὲν ἦτο δυνατόν νὰ προσλάβῃ τὴν θέσιν πού ἔπρεπε μέσα εἰς τὸ ἀναλυτικὸν πρόγραμμα τῶν Σχολείων τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως. Εὐτυχὲς ὅτι ἀπὸ τινος κατενόηθη ἡ μεγάλῃ σημασία καὶ ὀξεία τοῦ μαθηματος, διὰ τὴν καθόλου μὲρῶσιν τῶν Ἑλληνοπαίδων καὶ προσέλαβε τοῦτο σημαντικωτάτην θέσιν μεταξὺ τῶν λοιπῶν μαθημάτων.

Τὰς πλέον λεπτοὺς παρορμήσεις διὰ τὴν ὀρθὴν διδασκαλίαν τῶν Νέων Ἑλληνικῶν ἡμποροῦμεν νὰ ἀνακαλύψωμεν ἀπὸ ὠριμέναις πραγματικότητάς. Ὁ αὐστηρὸς ἐπιστημονισμὸς τοῦ παρόντος πού τείνει εἰς τὸ Σχολεῖον μετὰ τὴν ἔξαρσιν τῶν γνωστικῶν ἀξιών καὶ τὴν χαλάρωσιν ὀπωδηθῆναι τῶν ἐκ τῶν αἰσθησῶν τοιούτων, ἐπιδιώκει διὰ τῆς τὸν ὁσέως καὶ ἐξευρέσεως τὴν πάσας φύσεως ἱκανότητῶν τὴν ἀνέγειρσιν τοῦ καθ' αὐτὸ αὐστηρῆς ἐπιστημονικοῦ οικοδομήματος.

Ὅταν κανεὶς σήμερον πιστεύῃ ὅτι ἡ καλλιτεχνικὴ μὲρῶσις εἶναι τὸ μοναδικὸν μέσον τῆς ἀγωγῆς καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, ὅτι ἡμπορεῖ μίαν ὑπέροχον ἀιθροπότητα νὰ ἀναδείξῃ, ὅταν πιστεύῃ, ὅτι εἰς τὴν καλλιτεχνικὴν μορφήν ἀποβλέπων θὰ δημιουργήσῃ τὸ μοναδικὸν στοιχεῖον τῆς μορφώσεως χαρακτῆρος καὶ ἔτι θὰ ἐπιτύχῃ μετὰ τὴν καλλισθητικὴν μὲρῶσιν ἐνὸς ὁλοκληροῦ λαοῦ νὰ θέσῃ τὰς βάσεις μιᾶς πλατυτέρας Ἑλληνικῆς μορφώσεως τότε θὰ ἐλέγαμεν σήμερον, ὅτι αὐτὸς διέπεται ἀπὸ ἑνα ἄκρατον ὀπτιμισμό.

Ἡ ὁστοχος αὐτὴ ἀντίληψις πού ἐκυριάρχησε κατὰ τοὺς τελευταίους μάλιστα χρό-

νους διατυπουμενῇ, εἰς τρόπον ὥστε νά ἀπομείνῃ ὡς τὸ μόνον στοιχεῖον μορφώσεως τῶν Ἑλληνοπαίδων διὰ τῆς διδασκαλίας τῶν Νέων Ἑλληνικῶν εἰς τὰ Σχολεῖα τῆς Μέσης Ἑκπαίδευσως, ἡ καλλιαθητική των μόρφωσις ἥρχισεν πλεονάζειν γίνεσθαι κατανοητή, διότι ὁ καθεὶς ἐξ ἡμῶν ἀντιλαμβάνεται ὅτι εἰς τὸ ἔργον τῆς διδασκαλίας τῶν Νέων Ἑλληνικῶν χρειάζεται μιὰ πραγματικὴ ἐξυμνεῖα τῶν στοιχείων πού προβάλλονται βάσει τῶν ἱστορικῶν δεδομένων καὶ συνθηκῶν πού θὰ πηγάσουν ἀπὸ τὸ πολυμερές ὄλικόν, τὸ ὁποῖον προβάλλεται πρὸς ἐπεξεργασίαν μὲ τὰς ἰσχύας πρὸς δημιουργίαν ἐνὸς ζωντανοῦ καὶ ὁμοιομορφοῦ στοιχείου. Ὅταν ἀναλῶμεν τὸ Νεοελληνικὸν λογοτέχνημα δὲν πρέπει νά λησμονῶμεν, ὅτι μὲ τὸν ἀναλυτικὸν τρόπον χωροῦντες εἰς τὸ ἔργον μας καὶ ὅχι μὲ τοὺς χαρακτηρισμοὺς καὶ τὰς ὁμαδικὰς τῶν μαθητῶν μᾶς ἐπιφανήσεις καὶ ἐπιδοκιμασίας περὶ τῆς ὁμορφίας τῶν λέξεων καὶ φράσεων τοῦ κειμένου, θὰ ἐπιδιώξωμεν νά κατανοηθῇ τὸ νοητικὸν περιεχόμενον τοῦ λογοτεχνήματος, ἡ ψυχολογία τοῦ συγγραφέως, ἡ συνθετικὴ τέχνη εἰς τὰς ἐπὶ μέρους ἐνότητας, ἡ καθολικὴ τοῦ ἔργου ἐνότης, ἡ διατήρησις τοῦ ἐνδιαφέροντος, ἡ πύοδος τῆς διηγήσεως, ἡ παραστατικότης τῶν περιγραφῶν, ἡ πρωτοτυπία καὶ ἡ μίμηση, ἡ τεχνικὴ τῶν ρυθμῶν καὶ ὁ χαρακτηρισμὸς τῶν προσώπων. Τὸ κάθε τι δηλαδὴ πρέπει νά ἀποβῇ πρὸς τὴν ὁμοιομορφίαν διὰ τῆς ἀναλύσεως λέξεων καὶ φράσεων, τῆς διαίρεσως τῶν οὐσιωδῶν χαρακτηριστικῶν πού θὰ μᾶς βοηθήσῃ εἰς τὴν κατανόησιν τοῦ λογοτεχνήματος ἀπὸ τὰ καθαρὰς διακοσμητικὰ στοιχεῖα τοῦ ὅρου καὶ θὰ προαγάγουν τὸν μαθητὴν εἰς βαθμόν, ὥστε ὅχι μόνον νά δύναται νά ἀφηγηταὶ λεπτομερῶς τὸ ἀναγινώσκόμενον τεμάχιον, ἀλλὰ νά κρίνῃ τοῦτο κατὰ τὸν ἀντικειμενικώτερον τρόπον, ἀποφαινόμενος περὶ τῶν προσόντων ἡ μειονεκτημάτων τοῦ ἔργου καὶ γενικῶς εἰς τὸ τί προσφέρει ὁ συγγραφεὺς εἰς τὸν πλουτισμὸν τῆς πνευματικῆς μας ζωῆς.

Ἀντίθετα πρὸς τὸν ὁρθὸν λογισμὸν τοῦ παρόντος καὶ πρὸς τὴν μηχανοποιημένην ζωὴν, ἀνιῶνται ἕνα ἰσόπαλον βάρος, διὰ νά δημιουργήσῃ μὲ τὴν ὑπαρξίν των ἂν εἰδῶν πού ζοῦν εἰς τὸν λανθάνον, δηλαδὴ τῶν πραγματικῶν πνευματικῶν δημιουργημάτων αὐτοῦ τοῦτου τοῦ λαοῦ, τὰς βάσεις τῆς ὑπάρξεως καὶ τῆς ἰστορίας αὐτοῦ. Οὕτω ὁ πραγματικὸς ἀναπαλμὸς καὶ ἡ Ἑλληνικὴ ψυχὴ στηριγμένη ἐπάνω στοὺς χωρογραφικοὺς τῆς ἔρους καὶ τὰς συνθηκὰς τῆς γίνονται ζωντανώτεροι. Σ' αὐτὸν τὸν σκοπὸν πού θὰ ἐπιτευχθῇ μὲ τὴν διδασκαλίαν τῶν Νέων Ἑλληνικῶν ἀπαρχὴν ἀποτελεῖ ἡ οὐσιαστικὴ ἔρευνα τῆς χώρας, μὲ τὸν πλοῦτον τῆς λαϊκῆς ψυχῆς στὴ γλῶσσαν, στὸ λαϊκὸν τραγῳδῖ, στὴν παροιμίαν, στὰ ἔθνη καὶ ἔθιμα, στὰς παραδόσεις, ἡ ἀναγνώρισις τῆς ζωντανῆς λαϊκῆς παραδόσεως καὶ τοῦ προφορικοῦ λόγου μᾶς παρέχει τὰ πρῶτα στοιχεῖα ἐπάνω στὰ ὁποῖα θὰ στηρίξωμεν μιαν ζωντανὴν καὶ πραγματικὴν διδασκαλίαν τοῦ μαθήματος. Μὲ τὴν πρόσληψιν τῶν στοιχείων λαϊκῆς Ἑλληνικῆς ποιήσεως κερδίζει τὸ μάθημα ὡς πρὸς τὴν δημιουργίαν βαθύτεραν αἰσθημάτων καὶ ἀξιών στὴ ζωὴ. Καὶ ἐξῆς ἀποκλειστικῶς ἐκτελεῖται ἡ ἀσυγκρίτως μορφωτικὴ δύναμις τοῦ λαϊκοῦ στοιχείου, γιατί μέσα σ' αὐτὸ «ζῇ τὸ πᾶν». Ὅλη τότε ἡ ἐπιστημονικὴ ὕλη καὶ αἱ αἰσθητικαὶ ἀξίαι συσσωματοῦνται γιὰ νά μᾶς δώσουν τὸν ζωντανὸν ἀνθρώπον σὲ ὅλο τοῦ τοῦ σὺνολο τῆς πνευματικῆς καὶ φυσικῆς τοῦ ἰδιοϋστασίας.

Σκοπὸς τῆς Ἑλληνικῆς καθόλου λαϊκῆς παραδόσεως εἶναι ἡ διαμόρφωσις τοῦ Ἑλλήνου πολίτου μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ καθαρῶς μορφωτικοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου. Διὰ τὴν Ἑλληνικὴν ζωὴν τοῦ παρόντος καὶ τὴν ἐξελίξιν εἰς ὅλας τὰς ἐκδηλώσεις τῆς (τέχνης, περὶ κόσμου θεωρίας, δίκαιον, οἰκονομία, τρόπος ζωῆς τοῦ λαοῦ) ἔργεται ἡ καθαρὰ γνῶσις νά ἐκπορεύσῃ. Μὲ μιαν τοιαύτην μόρφωσιν θετικὴν θὰ γεννηθῇ κυρίως τὸ αἶσθημα μεταξὺ τῶν μαθητῶν τοῦ ὅτι ἀνήκουν στὸν αὐτὸν πνευματικὸν κόσμον καὶ θὰ γιγαντωθῇ ἡ θέλησις διὰ τὴν ἀπόκτησιν μορφώσεως μὲ βάσιν τὴν δημιουργίαν τοῦ λαοῦ των. Εἰς τὴν παρασκευὴν ὅλου τοῦ ὄλικου αὐτοῦ ἔχουν ὑποχρέωσιν νά λάβουν μέρος ὅλοι οἱ ἐπὶ μέρους κλάδοι καὶ ἡ Ἑλληνικὴ μόρφωσις θὰ ἐπικρατήσῃ ὡς κεντρικὴ μορφωτικὴ ἰδέα διὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν ἀρχῶν πού θὰ ἀκολουθήσῃ δι' ὅλους τοὺς μαθητὰς. Ἐδῶ ἀκριβῶς θὰ γεννηθῇ ἡ σκέψις, ὅτι ἡ ἐνασχόλησις μὲ τὸ παρελθὸν δὲν εἶναι ἀποκλειστικὸς σκοπός, ἀλλὰ μέσον πρὸς μόρφωσιν βουλευτικῆς προσωπικότητος, τὴν ὁποίαν ἀσφαλῶς δημιουργεῖ ὁ ἱστορισμὸς προερχόμενος ἀπὸ τὴν ἐντονον μνείαν τοῦ παρελθόντος.

Τί μᾶς προκαλοῦν αἱ διάφοροι κατευθύνσεις εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν Νέων Ἑλληνικῶν, ἔναι τῶν ποικίλων ἀντιθέσεων αἱ ὁποῖαι ἀσφαλῶς γεννῶνται, οὗτο εἶναι τὸ ἰσχυρὸν διδακτικὸν κίνητρον ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐξαρτᾶται τοῦ καθενὸς μᾶς ὁ ὕψιστος σκοπὸς πού ἔχει νά ἐπιδιώξῃ καὶ νά ἐπιτύχῃ μὲ τὸ μάθημα αὐτό. Ὅλοι ἡμεῖς ἐπιδιώκομεν τὴν μόρφωσιν τοῦ νέου ἀνθρώπου καὶ ἐπομένως τοῦ λαοῦ μας καὶ γι' αὐτὸ κερδίζομεν τὴν βαθύτεραν καὶ ἰσχυροτέραν ἐσωτερικὴν μας ἐκδήλωσιν προσφέροντες δι' ἡμποροῦμεν διὰ τὸ μάθημα. Βέβαια τὸ νά δώσωμεν μιαν ὁλοκληρωμένην μορφήν τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἐπιστήμης εἶναι δυσκολώτερον ἀπὸ τὸ νά ἐκτυλίξωμεν τὴν καθαρὰν καὶ ἀδιασάλευτον ἐναγέτησιν τοῦ πράγματος ἐκ μέρους τῶν τροφίμων μας, μὲ σκοπὸν τὴν ἀνωτέραν ἐκδήλωσιν τοῦ νοῦ καὶ τὴν δημιουργίαν οὕτω μίᾳ ἐσωτάτης ψυχικῆς καταπραΰσεως.

Αὐτὸ εἶναι ἡ στοιχειώδης παιδαγωγικὴ ἀοχή πού πρὸ 150 χρόνων ἀνεγνώρισμέν' ἦν καὶ ἰσχύουσα εἶναι καὶ πού ἀποτελεῖ ἀντικείμενον ἐρεύνης ὅτι δηλαδὴ ἡ κάθε μόρφωσις ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν παιδικὴν ψυχὴν, ἀπὸ τὰ ἐνδιαφέροντα τοῦ παιδιοῦ, τὰς ἐπιθυμίας καὶ τὰς ὁρέξεις του. Διότι τότε ἡμποροῦμεν ν' ἀποβλέπωμεν εἰς ἀποτέλεσμα

ἐκ μέρους τῶν μαθητῶν, ὅταν ἐκεῖνο πού τοι δίδομεν πρὸς ἔρευναν τὸν κἀνὴ ὥστε νὰ ἐξέλθῃ ζωντανὸς καὶ δυνατὸς πρὸς τὸ μέλλον. Ἡ εἰκὼν ὅμως τοῦ νέου δὲν παρουσιάζει κατὰ τι σταθερὸν μέγεθος, ἀλλὰ ἐμφανίζεται εἰς διαρκὴ ἐξέλιξιν. Δι' αὐτὸν τὸν λόγον οἱ παιδαγωγοὶ θὰ θέτωμεν διαρκῶς νέα ἐρωτήματα καὶ καθημερινῶς θὰ διδασκόμῃθα. Ἰδιαίτερος εἰς τὰς μεγάλας πόλεις θὰ ἔχουν παρρησίᾳ οἱ κ.κ. συνάδελφοι, ὅτι εἰς τὴν διδασκαλίαν τὸν Νέον Ἑλληνικὸν καὶ μάλιστα τοῦ ὀλίκοι πού ἔχομεν νὰ προσφέρωμεν, παρουσιάζεται τὸ φαινόμενον τοῦ νὰ εἶναι ὁ μαθητὴς καὶ πῶς ἀσθητότερος εἰς τὰς κρίσεις τοῦ, ἐπειδὴ ὁ ψυχικὸς τοῦ κόσμος διαρκῶς μεταβάλλεται λόγω τῆς γύρω τοῦ ζωῆς. Δι' αὐτὸν τὸν λόγον εἶναι δυνατὸν νὰ παρατηρήσωμεν, οἱ μαθηταὶ τῶν τελευταίων τάξεων, πού ἔχουν πολὺ ἐγκῶφι εἰς τὴν γογοτεχνικὴν μελέτην, νὰ ζητοῦν νὰ εὕρουν κατὰ τι τὸ γενικόν, τὸ μοντέρον ἢ τὸ δυσκολοκατάληπτον. Καὶ ἐπειδὴ ἐξετάζομεν τὴν ἡλικίαν τοῦ παιδιοῦ πού ἀντιστοιχεῖ εἰς τὰς ἐξ γυμνασιακάς μας τάξεις, θὰ ἐλέγαμεν, ὅτι ὁ τρόφιμός μας φθάνει στὸ σημεῖο, ὥστε ἂν θεωρῇ ἀποκρουστικὸν τὸ διήγημα ἢ τὸ ποίημα ἐκεῖνο, πού μέσα σ' αὐτὸ δὲν ζῇ κατὰ πού ζῇ γύρω του. Διότι εἶναι ἀσφαλὲς ὁρθόν, ὅτι ἡ ποίησις π.χ. δὲν εἶναι εἰς τὴν νεολαίαν μας ἀντικείμενον μόνον ἀπολαύσεως, ἀλλὰ καὶ μέσον τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς ζωῆς. Γιὰ τὸν λόγον αὐτὸν πρέπει νὰ δημιουργήσωμεν τὸ διήγημα καὶ τὸ ποίημα ἐκεῖνο πού παρουσιάζει τὴν ἀνάλογον εἰκόνα μὲ τὸν νέον μας, ὥστε νὰ ἐλπίζωμεν εἰς τὴν πραγματικὴν δημιουργικὴν ἐργασίαν τοῦ μαθητοῦ καὶ τὴν συνεργασίαν μαζί μας. Κάθε διήγημα ἢ ποίημα νεκρὸν διὰ τὸν μαθητὴν πρέπει νὰ ἀποσκορακισθῇ ἀπὸ τὸ βιβλίον. Μόνον ἐκεῖνο πού διὰ τοὺς διδασκοντας καὶ διδασκόμενους εἶναι ζωντανὸν ἔχει προορισμὸν τὸ Σχολεῖο νὰ προαγάγῃ καὶ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ Ἑλλήνος πολίτου καὶ ἀνθρώπου νὰ προωθήσῃ.

Γλωσστικὴ διδασκαλία εἰς τὰ Νέα Ἑλληνικά

Διὰ τὴν γραμματικὴν οὐκ κλάδον διδακτικόν, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀμφιβάλλωμεν βασικά, πὺς ἔχει ὑψίστην σπουδαιότητα. Ὅμως στὸ μάθημα τῶν Νέων Ἑλληνικῶν πρὶν ἀπὸ ἄρκετον χρόνον αὐτὴ ἦτο ἡ δδγὸς γιὰ νὰ μᾶς καθορίσῃ κάθε λογικὴν σκέψιν καὶ αὐτὴ καὶ μόνῃ ἦτο ἡ πηλὴ ἐπ' αὐτὴν στὴν ὁποίαν ἔπρεπε νὰ στηριχθῇ ἡ ὅλη τοῦ μαθητοῦ διδασκαλία. Τὰ πράγματα τῶρα ἔχουν ὑποστῇ μίαν μεγάλην μεταβολήν. Δὲν κατέχει πλέον αὐτὴ τὴ τυπικὴ καὶ ἑρῶα διδασκαλία τῆς γραμματικῆς τὴν κυρίαρχον θέσιν. Χρῆσιμεῖ μόνον ὡς ἐξυπηρετικὴ θεραπείς καὶ μόνον ὡς τιαυτὴ εἶναι ἀνεκτὴ μέσα στὸ διήγημα καὶ τὸ ποίημα.

Ὁ δρόμος πού πρέπει νὰ ἀκολουθήσωμεν διαγράφεται ὡς ἐξῆς. Μᾶς φαίνεται ὁρρότερον, ὅτι ἡ παρεξηγμένη σχέσις μεταξὺ τοῦ λόγου καὶ τῆς γραμματικῆς ἡμπορεῖ νὰ λυθῇ καὶ ἕνας δεσμὸς νὰ ἀναζητηθῇ μεταξὺ τοῦ καθαρῶς γραμματικοῦ τύπου καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου ὀντοῦς λογικοῦ εἰς τρόπον, ὥστε νὰ καλλιιεργηθῇ ἡ δημιουργικὴ τοῦ νοῦ δύναμις καὶ νὰ λάβῃ τὴν κυρίαρχον τῆς θέσιν. Ὅτι ἡμεῖς ὑπὸ τὸ βάρος τῆς τυπικῆς γραμματικῆς ἀναλύσεως ἐνωώθαμε τὴν ἀπονικτικότητα τοῦ μαθητοῦ, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅμως κάπου κάπου ὑπέρωμεν μία λανθάνουσα τάσις ἀπολυτρωτικὴ ἀπὸ τὸν δεσμὸν αὐτὸν καὶ ἕνας καινούργιος δρόμος ἤρρισε νὰ διαφαίνεται καὶ πῶς ἀμυδρά. Τὸ πέλωριον ἀνοιγμὰ τῆς μεγάλης αὐτῆς λεωφόρου εἶναι μᾶλλον καθαρῶς ἐπιστημονικὸν ἔργον παρὰ τεχνικὸν διδακτικόν. Ἡ ἀνάγκη τῆς γλωσσικῆς καὶ φραστικῆς τελειότητος μᾶς ὑποχρεώνει ἐν πρώτοις νὰ ἐνατενίσωμεν εἰς τὴν φράσιν τὰ πρῶτα ἀπαραίτητα τῆς στοιχείᾳ δηλαδὴ ὑποκείμενον, ἀντικείμενον καὶ κατηγορούμενον. Ἡ προσοχὴ καὶ ἡ σταθερὰ τοποθέτησις τῶν στοιχείων μὲ τὰς ἀπαραίτους λέξεις, παρουσιάζουν τὰ ὑπόβαθρα ἐκεῖνα ἐπάνω στὰ ὁποῖα στηρίζεται ἡ λογικὴ καὶ ἡ ψυχολογικὴ ἀσκήσις. Ἡ ἀπαραίτητος προσοχὴ εἰς τὴν πραγματικότητα αὐτὴν παρέχει τὴν δυνατοτήτα, ὥστε ἡ γλωσσικὴ διδασκαλία νὰ ἀποβῇ καρποφόρος. Οὕτω πὺς ἡ γραμματικὴ ὀνομασία τῶν λέξεων δὲν ἀποβίνει πλέον ἀντικείμενον τοῦ μαθητοῦ. Στὴ συνολικὴ διαόρθωσι τῆς φράσεως, τοῦ διήγημα ὁ μαθητὴς δὲν θὰ προβλέψῃ στὰ ἐπὶ μέρους στοιχεῖα. Ἀλλὰ ἡ ἐπιστὴμὴ εἶναι ἀκόμη ἐλλιπής. Ἀρχαιοπρεπτεῖς πολλὰκις λέξεις παρεμβάλλομεν εἰς μερικά τῶν διηγημάτων πού ἀναγιγνωσκονται εἰς τὰς πρώτας τάξεις τῶν Γυμνασίων προσιτίπων εἰς τὴν ἀντιληπτικότητα τοῦ μαθητοῦ ὡς ἀκατανόητοι ἐννοιαὶ συμπαρασυσρούμεναι εἰς τὴν σειρὰν τοῦ λόγου καὶ τότε ὑποχρεούμεθα νὰ παρέμβωμεν καὶ νὰ δώσωμεν εἰς αὐτὰ ἕνα νόημα. Αὐτὴ ἡ παρέμβασις καταστρέφει τὰ βασικά ἐκεῖνα πού ἐθέσαμεν προηγουμένως γιὰ τὴν τελείαν φράσιν σὲ μορφήν καὶ περιεχόμενον καὶ μᾶς παρασύρει οὐ λανθασμένον δρόμο.

Σ' αὐτὴν τὴν ἐπιρροὴν πού ὀρίσεται ἡ μητρικὴ μὲ γλῶσσα, ὑποχρεώνεται τὸ Σχολεῖον στὴν παλαιὰ μορφή τῆς γλωσσικῆς ἀναλύσεως νὰ δώσῃ μίαν νέαν μορφήν μὲ ἀποδοσιν στὴ μητρικὴ γλῶσσα· δηλαδὴ ἀπὸ τὸ πνεῦμα καὶ τὴν οὐσία τῆς μητρικῆς γλώσσῃς νὰ δημιουργηθῇ ἕνα οὐστὴμα γλωσσικῆς περιγραφῆς καὶ νὰ δώσῃ ἕνα τύπον νέου γραμματικῆς ἀναλύσεως Ὅπως δὴποτε εἰς οἰανδήποτε νέαν μορφήν παρεμβάλλεται τὸν παρελθόν καὶ προβάλλεται δυναμικὰ καὶ μὲ τὴν ἰσχύϊν τοῦ πρᾶτειν καὶ αἰσθάνεσθαι τῶν ἀνθρώπων καὶ ὀρίζει τὰ πράγματα, γιὰτὶ φέρνει τὴ μεγάλη καὶ βαρεῖα τὸν σφραγίδα. Εἶναι τὸ σημεῖο ἐκεῖνο πού ἡ ἐπιστὴμὴ ἐκστατικὰ ἀντικρύζει, γιὰτὶ αὐτὸ δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ ἐπισκιαθῇ οἱ σάν κατὰ δοκιμασμένον πιά, τὸ παρόν. Αὐτὸ ἰσχυρὴ ἀκριβὴς στὴν ἐνατένισιν τοῦ ὀλίκοι ἀπὸ γραμματικῆς ἀπόψεως πού μᾶς παρεμβάλλεται κατὰ τι τὸ διασποσικὸ τοῦ νοῦ στὴν ὅλη διατύπωσιν τοῦ νοήματος. Γι' αὐτὸν τὸν λόγον κατὰ τὴν ἀντίληψιν μου προβάλλεται ὡς ὕψιστον καθήκον νὰ ὑποδείξωμεν

τὴν ἀνάγκην μιᾶς νέας γραμματικῆς ἐπεξεργασίας βάσει μιᾶς τελείας γραμματικῆς τῆς μητρικῆς γλώσσης, πρὶν νὰ ὑποδείξωμεν ἕνα τελείως πρακτικὸν δρόμον πρὸς ἐρευναν. Πρέπει νὰ προτάξωμεν ἐν πρώτοις τοὺς διδακτικοὺς σκοποὺς καὶ τὸν δρόμον τῆς διδακτικῆς καθόλου τοῦ μαθήματος, καὶ κατόπιν τὴν μεταβολὴν ποὺ ὑπέστη ἡ οὐσία τῆς γλωσσικῆς εἰκόνας, ἐπάνω στὴν ὅποιαν στήριζεται ἡ σημερινὴ διδασκαλία ποὺ ἐπεκράτησε ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν καὶ ἐπέφερεν ἀναστρώσεων εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ μαθήματος. Τοποθετεῖ τὸν διδάσκαλον ὡπλισμένον μὴ πολλὰς γνώσεις ἀπὸ τῆς καθωρισμένης καὶ σαφοῦς μορφῆς τοῦ παλαιοῦ σχεδίου εἰς τὴν ἐλευθέραν δημιουργίαν, νὰ ἐκλέξῃ αὐτὸς ἀπὸ τὸν πακτωλὸν τοῦ ὕλικου ποὺ τοῦ δίδεται, τὸσον τὸν ἀνάλογον τρόπον ἔργασίας, ὅσον καὶ τὸ ἀντίστοιχον ὕλικον διὰ τὴν τάξιν του, ὥστε νὰ καθοδηγήσῃ τὸν μαθητὴν εἰς τὸν ἑκτακτὸν σκοπὸν, νὰ ὀμιλῇ θαυμάσια τὴν γλῶσσαν του, νὰ αἰσθάνεται τὰ πράγματα καὶ νὰ ἐννοῇ ὥσάν ἀναπόσπαστον μέρος τοῦ συνόλου μέσα σὺν ὁποῖον ζῇ.

Καὶ δὲν εἶναι ἀπλοῦν τὸ ζήτημα τοῦ ἐκφράζεσθαι ὁρθῶς. Παντοῦ τοῦ κόσμου μοχθοῦν οἱ εἰδικοί διὰ τὴν βελτίωσιν τῆς γλωσσικῆς ἐκφράσεως, διότι διὰ τῆς τελειότερας καὶ σαφέστερας ἐκφράσεως τῶν διανοημάτων καταφαίνεται καὶ ἡ ἀξία τοῦ λαοῦ. Ἀκόμη καὶ εἰς πολλὰ ἔθνη Πανεπιστήμια ὡς φροντιστηριακὴ ἐπὶ πλεόν ἔργασια θεωρεῖται καὶ ἡ τελειοποίησις τοῦ φοιτητοῦ εἰς τὴν ἑκφρασιν καὶ τοῦ τοιοῦτου ἔχει σχέσιν μὲ τὴν ρητορικὴν ποὺ διδάσκεται ἐπίσης χωριστὰ εἰς τὰ Πανεπιστήμια.

Καθηγητὴς τῆς φιλοσοφίας σὺν Πανεπιστήμιῳ τῆς Λειψίας, ἀπατεῖ εἰς τὸ τέλος τῶν Πανεπιστημιακῶν ἐξαμήνων μίαν διατριβὴν ἐκ τῆς ὁποίας νὰ καταφανῇ ἡ ἰκανότης τοῦ φοιτητοῦ εἰς τὸ νὰ γράφῃ μὲ τελειὸν ὕψος καὶ ἡ ἐπιτυχία του ἢ μὴ νὰ κρίνῃ τὸ δυνατόν τῆς προσελεύσεώς του εἰς πτυχιακὰς ἐξετάσεις. Εἰς ἄλλα Πανεπιστήμια ὅπως εἰς τὴν Frankfurt a/M καὶ Giessen ἔχουν εἰσαχθῇ ἐπίσης ἀσκήσεις φοιτητῶν εἰς τὴν ὁρθὴν προφορικὴν καὶ γραπτὴν χρῆσιν τῆς γλώσσης. Ἀλλὰ καὶ τὸ Σχολεῖον τῆς Μέσης Ἐκπαίδευσως τὸσον εἰς τὴν Γερμανίαν ὅσον καὶ ἐν Γαλλίᾳ συστηματικώτατα κατατείνει εἰς τοῦτο καὶ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ θεωρηθῇ κανεὶς ἀπόροιστος τῶν Σχολείων τούτων, ἂν δὲν τὸν διακρίνῃ τελεία φραστικὴ ἰκανότης τὸσον εἰς τὸν γράπτον ὅσον καὶ εἰς τὸν προφορικὸν λόγον.

Πρέπει νὰ ὁμολογῶμεν ὅμως, ὅτι ἡ τελεία διατύπωσις τῶν πραγμάτων δὲν εἶναι ἕνα ἀπλούστατον πρόβλημα, διότι ἡ συνθετικότης εἰς τὴν ἑκφρασίν των διανοημάτων ἐνὸς λαοῦ, παρέχει πολλὰς δυσκολίας εἰς τὴν ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ καὶ διότι σήμερον ὅπως παρουσιάζονται αἱ ἐπιστήμαι μὲ τὰ ποικίλα γνωστικὰ μέσα ποὺ μᾶς παρέχουν, καθὼς καὶ ἡ πολυσχιδὴς καὶ πολυδαίδαλος ζωὴ μὲ τὰς ἀπαιτήσεις τῆς, ἀνάγκας καὶ προσόδους τῆς, γίνονται αἰτίαι ποικίλων γλωσσικῶν ἀναγκῶν καὶ δυσκολιῶν ἀκόμη εἰς τὴν ἑκφρασιν. Κάθε γλῶσσα ποῦ ἔχει ἱστορίαν, ὅπως ἡ Ἑλληνικὴ, παρουσιάζεται διττῶς. Ἀφ' ἐνὸς εἶναι ἕνας πελώριος ὁργανισμὸς ὡς τὸ ὕψιστον χαρακτηριστικὸν λαοῦ μὲ μακρὰν ἱστορικὴν σταδιοδρομίαν, ὡς γλῶσσα τῶν ποιητῶν καὶ τῶν πεζογράφων τῆς, ἀφ' ἑτέρου εἶναι ἕνα σοφὸν κατασκευάσμα πρὸς χρῆσιν, ἕνα μέσον πρὸς ἑκφρασιν τῶν σκέψεων καὶ τῶν συνθέτων ἐννοιῶν πρὸς ἐπιστημονικὸν ἀποκλειστικῶς σκοπόν.

Ἡ διὰ τῶν Νεοελληνικῶν κειμένων μελέτῃ τῆς γλώσσης ὡς ἐπὶ μέρους στοιχείων εἰς τὸ διήγημα ἢ τὸ ποίημα θὰ μᾶς ὁδηγήσῃ εἰς τὴν ἐτοιμότητα περὶ τὴν ὁρθὴν καὶ προφορικὴν καὶ γραπτὴν χρῆσιν τῆς γλώσσης καὶ οὕτω θὰ προσέλθῃ τὸ ζήτημα τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος μὲ τὴν ἀγάπην ποὺ θὰ γεννηθῇ ὡς πρὸς τὴν ὁρθὴν χρῆσιν τῆς γλώσσης μας. Ὡς ἀπαραίτητος πρακτικὸς σκοπὸς θὰ ἀπαιτηθῇ ἐδῶ ὅχι ἐξωτερικὴ τρόπον τινα ἐτοιμότης ὡς πρὸς τὴν χρῆσιν τῆς γλώσσης, ἀλλὰ ἐσωτερικὴ ἰκανότης τοῦ μαθητοῦ ποὺ θὰ διήκῃ εἰς ὅλας τὰς γραμμὰς τοῦ ἀναπτυσσομένου τεμαχίου. Ἀντὶ ἐνὸς ἀπλοῦ βλέμματος εἰς τὴν ἰδιότητα καὶ τὴν ἐξέλιξιν τῆς μητρικῆς μας γλώσσης θὰ καταστῇ συνειδητὴ ἡ βαθύτερα γλωσσικὴ μόρφωσις καὶ θὰ ἐπιδιωχθῇ ἕνα ζωντανὸ αἰσθημα πρὸς δημιουργίαν γλωσσικοῦ ὕφους καὶ εἰς τὴν θέσιν τῆς ἀπλῆς γραμματικῆς ἀναλύσεως λέξεως, θὰ τοποθετηθῇ ἡ γενικότερα ἐξερευνήσις τῆς γλώσσης καὶ ἡ καθόλου ἱστορία αὐτῆς διὰ τῆς ἐκθέσεως ὧν τῶν μεταβολῶν ποὺ ὑπέστη, τὸσον ὡς λέξις, ὅσον καὶ ὡς σύμβολον διὰ μέσου τῆς μακραιωνίας ἡμῶν ἱστορίας. Πρῶτος λοιπὸν σκοπὸς προβάλλεται ἡ γλωσσικὴ κυριαρχία καὶ ἔτοιμος ὁ ὅτις, καθ' ἣν ὁ μαθητὴς μας συμπεριλαμβάνει περὶ τοῦ ὁρθοῦ ἢ μὴ τῶν λέξεων καὶ φράσεων, ἀνοίγει τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς τὸ ἀντίκρουσμα τῆς μορφωτικῆς δυνάμεως τῆς γλώσσης, τὸ αὐτὸ διὰ τὴν ὠραϊότητα τοῦ ἤχου τῶν λέξεων καὶ διὰ τὸν ρυθμὸν τῆς προτάσεως, ἐθίζεται εἰς τὴν κατάλληλον ἐκλογὴν καὶ τοποθέτησιν λέξεων καὶ διαπιστώνει τὴν ποικιλίαν τῶν λαϊκῶν ἐκφράσεων καὶ τῶν ποικίλων τῆς γλώσσης ἐκδηλώσεων. Τοιοῦτοτρόπως ἐπιτελεῖται ὅχι μόνον ἡ ὁρθὴ γλῶσσις ἡ ἰκανότης, ἀλλὰ καὶ ἡ μετὰ πεπονήσεως διατύπωσις τῶν πραγμάτων καὶ ἡ μετὰ καλλιτεχνικῆς δυνατότητος διακρίσις αὐτῶν.

Ἡ γλωσσικὴ ἀναγνώρισις προβάλλεται ὡς δεύτερος γλωσσικὸς σκοπός. Ὁ μαθητὴς δηλαδὴ ὀφείλει νὰ μάθῃ νὰ προσέχῃ εἰς τὴν ἐνέργειαν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ὅποτε οὗτος ἐρευνᾷ τὴν οὐσίαν τῆς γλώσσης εἰς τὴν ἱστορικὴν τῆς ἐξέλιξιν, τὴν σημασίαν καὶ τὴν σχέσιν τῆς πρὸς τὰ ἐπὶ μέρους στοιχεῖα τῆς. Ἀντικείμενον τῆς ἐρεῦνης δὲν εἶναι μόνον τὰ ὑλικά στοιχεῖα τῆς γλώσσης, ἀλλὰ ἐπίσης ἡ δρῶσα ψυχικὴ δύναμις.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον θὰ προέλθῃ ἡ ἱκανότης τοῦ μαθητοῦ εἰς τὴν χρῆσιν τῆς γλώσσης μὲ ἀνάλογον ὕψος καὶ διδασκῶν ὡς σκοπὸν τοῦ θᾶ θέσῃ τὴν μελέτην γενικὰ τὴν γλωσσικὴν ποῦ θὰ προέλθῃ ὅχι μόνον ἀπὸ τὴν φιλολογικὴν καὶ παιδαγωγικὴν τοῦ μόρφωσιν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν εἰδικὴν αὐτοῦ προπαιδεῖαν εἰς τοὺς κλάδους τῆς φιλοσοφίας, φυσιολογίας καὶ ψυχολογίας τῆς γλώσσης διὰ τῆς ἀνερευνησέως τῆς γλώσσης τοῦ παιδιοῦ καὶ τῆς τεχνικῆς τῶν γλωσσικῶν τὸν ἐκδηλώσεων. Θὰ προέλθῃ τοιούτοτρόπως διαφωτισίς ἐπὶ τῆς ἐννοίας καὶ τοῦ οὐσιαστικοῦ περιεχομένου τῶν λέξεων καὶ θὰ κατανοήσῃ ἐπακριβῶς ὁ μαθητὴς τὴν δὴν σύστασιν τῆς προτάσεως καὶ τῶν μερῶν τῆς. Τόσον εἶναι ἡ ἐργασία αὐτὴ σύνθετος, ὥστε ὁ Wundt εἰς τὴν λαοφυσιολογίαν του καὶ εἰς τὸ ἰδιαίτερον κεφάλαιον, περὶ γλώσσης, μεταξὺ τῶν ἄλλων ἀναφέρει τὰ ἑξῆς: «Κάθε ὁμιλία στηρίζεται, εἰς τὴν ἀνάγκην ἐνὸς πεποιημένου τῆς συνειδήσεως ποῦ ἔρχεται εἰς τὸν νοῦν τοῦ ὁμιλοῦντος. Ἡ πρότασις ἐπομένως στρέφεται ὀπίσω πρὸς μίαν συνολικὴν παράστασιν τοῦ πράγματος, τὴν ὁποίαν παριστάνει ὡς δένδρον μὲ τὰ ἄνθη του, τῆς ὁποίας παραστάσεως ἡ οὐσιαστικὴ ἔννοια (δηλαδὴ τὸ δένδρον) μὲ τὴν ἔννοιαν τοῦ γνωρίσματος (ἄνθος) νοητικῶς εἶναι συνδεδεμένη καὶ διαμορφώνεται μὲ τὸν χωρισμὸν τῶν δύο κυρίων στοιχείων». Οὕτω πῶς μὲ τὴν ἀναγνώρισιν τῶν στοιχείων ἀφήνεται ἐλεύθερος ὁ δρόμος πρὸς ἀπεριόριστον γλωσσικὴν ἔρευναν καὶ εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ὁμιλοῦντος γίνεται σαφὴς ἡ σύνθεσις καὶ ὁ χωρισμὸς τῶν διαφορῶν στοιχείων, τὰ ὁποῖα ἀπαρτίζουν τὴν πρότασιν. Πλήρης διάταξις καὶ αὐστηρὰ διανοητικὴ ἐργασία κατὰ τὴν σύνδεσιν τοῦ ὕλικου θὰ εἶναι τὸ ἐπακόλουθον μίαν τοιαύτην λειτουργίαν. Νέα ζωὴ ἡμπορεῖ νὰ ἀναθάλῃ ὅταν ζητηθῇ ἡ δημιουργικὴ ἱκανότης τοῦ λαοῦ. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν χρειάζεται νὰ εὐρεθῇ ἡ βάσις, ἐπὶ τῆς ὁποίας στηρίζεται ἡ λαϊκὴ δημιουργία, διότι ἐάν δὲ ἀνατρέξωμεν ἐκεῖ θὰ εἴμεθα ἔχθροί τοῦ λαοῦ. Σκοπὸς τοῦ νὰ προστρέξωμεν εἰς τὴν λαογραφίαν εἶναι τὸ νὰ ἐκτιμήσωμεν εἰς τοὺς μαθητὰς μας τὸ αἶσθημα, ὥστε νὰ κατανοήσουν, ὅτι ὁ στενὸς σύνδεσμος ποῦ ὑπάρχει μεταξὺ τοῦ λαοῦ μας στηρίζεται εἰς τὰς ποικίλας ἐκδηλώσεις τῶν κατ' ἴδιαν τυπικῶν δημιουργημάτων καὶ εἰς τὴν ἀνταλλαγὴν τῶν στοιχείων αὐτῶν μεταξὺ τῶν, ὥστε παρὰ τὰς διαφορὰς ποῦ ὕφιστανται εἰς τὰς γλωσσικὰς ἐκφράσεις καὶ τὴν διαφορὸν ἐξωτερικευσιν τοῦ ἐν γένει χαρακτήρος καὶ τῆς νοοτροπίας τῶν ἀτόμων, δημιουργοῦνται διὰ τὸν λαόν μας ἑνιάτια μορφαὶ τῆς ζωῆς.

Ἡ θεωρητικὴ θέσις τοῦ λαογραφικοῦ ὕλικου εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι ταυτοσημῶς μὲ τὴν πρακτικὴν ἐμφάνισιν αὐτοῦ, εἶναι ὅμως δυνατόν νὰ ὕφιστανται μεγάλῃ διαφορᾷ, ἥτις προκαλεῖται ἀπὸ τὴν παράδοσιν, ποῦ εἶναι δυνατόν νὰ ἔχῃ τὰς βάσεις τῆς ἐπὶ τῶν ἄλλων λαῶν. Δι' ἡμᾶς εὐτυχῶς τὸ φαινόμενον τοῦτο δὲν εἶναι δυνατόν νὰ παραιτηθῇ, καθ' ὅσον ὅτι ὁ λαὸς μας ἐδημιουργεῖ τοῦτο εἶναι ἀπεδεδειγμένον, διὲν εἶναι γνήσιον Ἑλληνικόν. Καὶ ἐφ' ὅσον μάλιστα βλέπομεν, ὅτι ἄλλοι λαοὶ παρὰ τὴν βεβαίαν τῶν γνώσιν, ὅτι τὸ ὕλικόν του ἔχει ξενικὴν τὴν ἀπαρχὴν του, ἐξορίσμενος τὴν ἔρευναν τῶν ἐπὶ τὸ ἐμπρόπιν ἐπιστημονικὸν ἐπίπεδον, ἐξευρίσκουν βάσεις ἐρεύνης στηριζομένης ἐπ' αὐτοῦ τοῦτου τοῦ λαοῦ τῶν, κατὰ πολλὸν περισσότερον ἐπ' ἡμᾶς λόγον, νὸ ἔργον αὐτὸ ὡς στοιχεῖον σοβαρὸν θὰ μᾶς βοηθήσῃ μαζί μὲ τὴν μελέτην τῶν ἄλλων παραγόντων δηλαδὴ τῆς ἐξελέξεως τῆς γλώσσης καὶ τῆς μελέτης τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν, νὰ προχωρήσωμεν σιὰ πρὸς εἰς τὸ εὐχάριστον μᾶς ἔργον καὶ εἰς τὴν ἐνδοχρῆσιν τῶν Νέων Ἑλληνικῶν. Ἐἵας δεσμὸς ἐννοίων θὰ προέλθῃ ἀπὸ τὴν διεύρυνσιν τῆς ἐννοίας τῆς λέξεως λαός, ποῦ θὰ δώσωμεν ὡς βάσιν εἰς τὴν ἔρευνάν μας καὶ μὴ συνοχὴ εἰς τὴν σκοτεινότητα τῆς ποικιλίας ποῦ παρουσιάζεται: εἰς τὰ ἐπὶ μέρους τοῦ λαοῦ στοιχεῖα, ὥστε ἡ πολιτικὴ τοῦ λαοῦ μᾶς ἀγαθῶσις μέχρι τῆς πνευματικῆς του νὰ παρουσιάζῃ μίαν ἐνότητα διὰ τῆς ἐνιαίας γλώσσης εἰς ὁποῖονδήποτε ἀπώτατον σημειὸν τῆς χώρας καὶ ἂν ἀκούεται αὕτη. Κατὰ ταῦτα λαὸς θὰ εἶναι τὸ δλον πλήθος, ἔστι καὶ ἂν μεταξὺ τῶν μελῶν του ὑπάρχῃ μεγάλη διαφορὰ ὡς πρὸς τὴν μόρφωσιν καὶ τὴν κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν του ἐξελίξιν. Κατ' ἀνάγκην ἡ θέσις τοῦ ἀτόμου ποῦ ζῇ ἐν μέσῳ ἐνὸς τοιούτου λαοῦ, ὁσονδήποτε μειονεκτικὴ καὶ ἐάν εἶναι ἀπὸ πάσης ἀποφύσεως ἐνισχύεται σημαντικῶς. Ἡ προσωπικότης καὶ ἡ ὑπεραξία κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ζῇ εἰς τὸ σύνολον καὶ διὰ τὸ σύνολον, διότι εἰς τὰ ἀγαθὰ ἐνὸς λαοῦ καὶ τὰ δημιουργήματα αὐτοῦ περιλαμβάνεται ὅτι τὸ ἐπὶ μέρος ἄτομον πασχίζει διὰ νὰ δημιουργήσῃ.

Κάθε χαρακτηριστικὸν ἐνὸς λαοῦ, ὕφιστανται ἐν πρώτῳ τὴν σταθερωτέραν καὶ ἰσχυροτέραν αὐτοῦ ἐκδήλωσιν διὰ τὴν ἐμφανίζεται ὡς στοιχεῖον αὐτοῦ τοῦτου τοῦ λαοῦ. Αὐτὸ εἶναι τὸ μέτρον διὲν νὰ ἐκτιμήσωμεν τὸ ὕψος τῆς μορφώσεως του καὶ τῆς ἐξελέξεως ἐνὸς λαοῦ ποῦ ἔφθασε στὴ θέσιν ποῦ κατέχει, ἀπὸ τὴν κατάστασιν τοῦ πρωτογόνου ἀνθρώπου κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ ἐπὶ μέρος αἰτομον δὲν ἐνεφάνιζε κανένα χωριστὸν τρόπον ζωῆς, ἀλλὰ ἡ σκέψις καὶ ἡ ἐνέργεια τοῦ ἥτο συνδεμένη μὲ τὴν κοινωνίαν του στενῶς. Ἡ ἰσχυρὰ ἐξάρτησις ἀπὸ τὸ περιβάλλον ὑποχρεώνει τὸ αἰτομον νὰ δοκῇ μίαν συνήθειαν, νὰ φορῇ π.χ. ἕνα φόρεμα διότι καὶ οἱ ἄλλοι τὸ φοροῦν. Ὑπόκειται τὸ αἰτομον εἰς τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ ζῇ εἰς τὴν κοινωνίαν του, ἡ ὁποία δὲν ἀνέχεται ἕνα μέλος τῆς νὰ διανοιξῇ ἰδικόν του δρόμον εἰς τὴν γλῶσσαν, τὴν ἐκδομῶσιν καὶ τὰς συνιθέας γενικῶς. Τὰ αἰτομα ἀπομακρυνόμενα ἀπὸ τὴν κοινωνικὴν ζωὴν προκειμένου νὰ ὑποχρεωθοῦν νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς ἄλλην περιφέρειαν καὶ εἰς μίαν πόλιν, ὑποχρεοῦνται νὰ δεχθοῦν ὅλας τὰς ἐπιρροὰς τοῦ νέου περιβάλλοντος.

Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἐξηγεῖται τὸ φαινόμενον, ὥστε ἦθῃ καὶ ἔθιμα, γλωσσικά

ιδιώματα και ένδυμασίαι, τοπική λαϊκή τέχνη και ὅτι ἄλλο χρησιμεύει ὡς σφραγὶς τῶν τοπικῶν ἐκδηλώσεων ἑνὸς λαοῦ, ἂν καὶ κακῶς ἀπὸ μερικοῦς θεωροῦνται ὡς στοιχεῖα ἐνῶθι θὰ ἔπρεπε ἴσως νὰ ἀντικατασταθῶν δι' ἄλλων πού ἀναποκρίνονται εἰς τὸ ἐκάστοτε ἑπικρατῶν πνεῦμα καὶ ἀντιλήψεις, παραμένουν σταθερὰ καὶ ἀδιάσειστα ὡς πατροποράδοτος συνθήκη.

Διὰ τὴν συλλογὴν τοῦ λαογραφικοῦ ὕλικου πού θὰ παρέχωνεν κατὰ τὴν διδασκαλίαν μας εἶναι ἀνάγκη νὰ προσφύγωνται εἰς τὴν μελέτην τῆς φυλῆς καὶ τῆς χώρας μας. Καὶ ἐδῶ θὰ ἀναγκασθῶμεν νὰ ἀποφύγωνται κατὰ τὸ ἀπρημένον διὰ τὸν μαθητὴν, ἐκκλινοῦντες ἀπὸ τὴν μελέτην τῶν στοιχείων τῆς περιφέρειας εἰς τὴν δόξαν καὶ καὶ ἀνατρέφεται διὰ νὰ προχωρήσωμεν κατόπιν εἰς τὴν μελέτην τῶν στοιχείων τῶν μακρυνῶν μερῶν τῆς χώρας. Βέβαια λαογραφικὰ στοιχεῖα εἰς πόλεις μὲ σφύζουσαν βιομηχανικὴν πρόοδον δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀνεύρωμεν, ὅπως εἰς τὴν ὑπαίθρου. Ἐκεῖ ἀκόπως κανεὶς μελετᾷ καὶ ὁ μαθητὴς κατανοεῖ τὰ στοιχεῖα τῆς πρωτογόνου καὶ ἀτελοῦς ζωῆς. Ὁ μαθητὴς ὅμως τῆς μεγάλης πόλεως πρέπει νὰ μεταφερθῇ καὶ εἰς τὴν ζωὴν τῆς ἐπαρχίας μεθὰ τὰ ἀγαθὰ τῆς καὶ τὸ πλούσιον λαογραφικὸν ὕλικόν τῆς, τὸ ὁποῖον διειρηθῇ ὡς ἀνεξάντλητος πηγὴ πού καταυγάζει τὴν ἐπιστήμην. Ἐπειδὴ ὅμως εἰς τὰς μεγάλας πόλεις εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀναζητήσωμεν τὰ στοιχεῖα αὐτά, ὅπως εἰς τὴν ὑπαίθρου διὰ τοῦτο μελετῶμεν, ὅτι καὶ ἐὰν ὑπάρχῃ ὡς παράδοσις ἐκδηλουμένη εἴτε εἰς τὰς ἐσθρὰς καὶ πανηγύρεις καὶ κοινὰς συνηθείας, διότι ἡ σφύζουσα ζωὴ τῆς πόλεως δὲν εἶναι δυνατόν τίποτε νὰ διαφυλάξῃ. Ἐὰν μάλιστα ἡ χώρα μας εἴχῃ καθαρῶς βιομηχανικὰς πόλεις, ἐκεῖ θὰ ἦν ἀκατανόητον ἐκεῖνο πού ὁ λαὸς ζῇ εἰς τὴν ὑπαίθρου, διότι ἡ βιομηχανία καταστρέφει τὴν ὕψιν τῆς ζωῆς τῆς ὑπαίθρου καὶ μεταβάλλει τελείως τὰς ἀπαιτήσεις τῆς ζωῆς.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἡ μελέτη τῶν λαογραφικῶν στοιχείων ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ, ὠφελεῖ τὰ μάλιστα εἰς τὴν μόρφωσιν καὶ τὴν πνευματικὴν ἐν γένει ἀνάπτυξιν αὐτοῦ. Καὶ ἐπειδὴ ἡ οὐσία τῆς ἀνωτέρας μορφώσεως ἐκάστοτε λαοῦ στριβίζεται καὶ ἐπὶ τῆς μελέτης τοῦ λαογραφικοῦ πλούτου αὐτοῦ διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς ὀφείλομεν, μὲ τὴν μελέτην τῶν στοιχείων αὐτῶν, πού πρέπει εἰς τὸ μάθημά μας νὰ ἀποκαλύπτωμεν, νὰ ἐπιφέρωμεν μίαν λόγῳ χρόνον συσχέτισιν μεταξὺ τῶν δύο παραγόντων, τῆς μορφώσεως ἐκδηλαθῇ καὶ τοῦ λαοῦ καὶ τῶν δημιουργημάτων αὐτοῦ. Μὲ τὴν μελέτην τῶν στοιχείων αὐτῶν πού πρέπει νὰ γίνεταί συστηματικῇ, διότι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον θὰ κατανοῇ ἡ μορφή καὶ τὸ ὕψος τῶν δημοτικῶν μας τραγουδιῶν καὶ τῆς λαϊκῆς ἐν γένει παραγωγῆς, θὰ ἐπιτευχθῇ ἡ οὐσιαστικὴ ἀντιλήψις τῆς ζωῆς, καὶ θὰ συντελεσθῇ ἡ ἀπαραίτητος ἐπαρὴ μεταξὺ τῶν ἐγγραμμάτων καὶ μὴ καὶ ἡ ἀναγνώρισις τοῦ λαϊκοῦ παράγοντος καὶ τῆς ἀξίας του καὶ τῆς δημιουργίας του καὶ θὰ ἐνοήσωμεν ὅτι αἱ ἀξίαι τῆς ζωῆς προέρχονται κυρίως ἀπὸ τὴν ζωὴν τῆς ὑπαίθρου. Τὸ Σχολεῖον μάλιστα δὲν πρόκειται νὰ ὑπηρετήσῃ ὑψηλῶς τὴν ἐπιστήμην, ἀλλὰ κυρίως τὴν ζωὴν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ λαογραφία εἶναι ἕνας ζωντανὸς κλάδος ἐπιστημονικὸς διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἐνέχει μεγίστην σημασίαν δι' ὅλα τὰ ἐπαγγέλματα. Ζωὴ καὶ ἐπαγγελμα ἀπαιτοῦν ἀπὸ τὸν κάθε ἕνα γνώσιν τῶν μορφῶν τῆς ζωῆς τοῦ λαοῦ κατανόησιν τῶν τρόπων τοῦ σκέπτεσθαι αὐτοῦ. Χωρὶς τὴν γνώσιν τοῦ λαοῦ καὶ τῶν δημιουργημάτων του ὁ πολιτικὸς, ὁ ἐκπαιδευτικὸς, ὁ διοικητικὸς ὑπάλληλος, ὁ ἱερεὺς, ὁ στρατιωτικὸς καὶ ὁ δικαστικὸς καὶ ὅλοι ἐν γένει οἱ ὑπηρετοῦντες τὸ κοινὸν κτίζουσιν ἐπὶ τῆς ἄμμου. Ἡ μορφωτικὴ ἐργασία πού ἀσκεῖται εἰς τὸ σπῆτι καὶ εἰς τὸ Σχολεῖον, εὐρίσκει ἕναν θερμὸν ὑποστηρικτὴν εἰς τὴν μελέτην ἐν γένει τοῦ λαϊκοῦ παράγοντος. Ἐὰν παρακλυθῶσιν τὴν μόρφωσιν τῶν ἀνθρώπων ἐξελικτικῶς θὰ παρατηρήσωμεν ὅτι αὐτὴ ἀκολουθεῖ τὸν ἴδιον ἀκριβὲς δρόμον τὸν ὁποῖον διανύουσιν καὶ ψυχικὰ δυνάμεις τοῦ παιδιοῦ καὶ τοῦ ἐφήβου σύμφωνα μὲ βιολογικὸν βιογενετικὸν νόμον. Τὰ ἀποτελέσματα τῆς μελέτης τῆς ψυχολογίας τοῦ παιδιοῦ μᾶς παρέχουν τὰ ἴδια δεδομένα πού ἔχομεν ἀπὸ τὴν μελέτην τοῦ πρωτογόνου ἀνθρώπου καθὼς ἀποδεικνύει ὁ Spranger εἰς τὴν ψυχολογίαν τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας καθὼς καὶ ὁ Stern εἰς τὴν ψυχολογίαν τῆς πρώτης παιδικῆς ἡλικίας. Καὶ ὅτι παρατηρεῖται εἰς τὴν κοινωνίαν τῆς ὁποίας βάσις εἶναι ἡ νεολαία, τοῦτο εἶναι παράλληλον πρὸς τὴν κοινωνίαν τοῦ πρωτογόνου ἀνθρώπου. Στενὴ ἐπίσης εἶναι ἡ σχέση τῆς λαογραφίας καὶ τοῦ δικαίου, εἰς τὸν ὅπου ὅσοι ἀγνοοῦν τὴν λαϊκὴν ψυχὴν νὰ σημαῖν δικαστικὴν πλάνην. Ἡ λαογραφία ἔχει τὴν πλέον ἠθικοκοινωνικὴν ἀποστολήν καὶ ὅταν κάθε δημιουργία τοῦ λαοῦ, λαμβάνη τὴν πλέον πνευματικὴν μορφήν του, ὡς ἀπαύγασμα λαοῦ ἀνωτέρου εἰς κάθε του ἐκδήλωσιν, τότε κατ' ἀνάγκην ὁ μαθητὴς μας λαμβάνει ἀφορμὴν ἐκάστοτε ἀπὸ τὸ μάθημα τῶν Νέων Ἑλληνικῶν διὰ τῆς μελέτης τῶν δημιουργημάτων τοῦ λαοῦ ἀποκτιθεῖ τὴν συνείδησιν τῶν εὐθυνῶν τὰς ὁποίας ἔχει ἀπέναντι τοῦ λαοῦ του.

Ἡ ἐπίδρασις τοῦ λαογραφικοῦ παράγοντος ὑπὸ τῶν μαθητῶν θὰ ἐπιτευχθῇ διὰ δύο μέσων. Διὰ τῆς προσλήψεως ἐν πρώτοις τοῦ ὕλικου καὶ σκοπὸν τὴν ἡθικὴν καὶ πνευματικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ μαθητοῦ. Βέβαια ἡ λαογραφικὴ ἐπιστήμη ἐρευνᾷ καὶ τοποθετεῖ τὰ πράγματα ἀντικειμενικῶς πῶς εἶναι καὶ πῶς ἔγιναν. Ἐκκλινεῖ ἀπὸ τὴν ἀναγνώρισιν αὐτῶν τούτων τῶν πραγμάτων καὶ δὲν πασχίζει νὰ ἀποδείξῃ τὸ πῶς ἔπρεπε ταῦτα νὰ εἶναι. Ἡ ἐμφάνισις τῶν ἐκάστοτε ἐκδηλώσεων τοῦ λαοῦ ὡς ἰδιαιδικὸν μορφώσεως καὶ ἡ κριτικὴ τοῦ παιδιοῦ φθάνει μέχρι τοῦ σημείου νὰ ἀντικρούη τὴν ἱστορικὴν μίαν ἐποχὴν, ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐκδήλωσιν τοῦ λαοῦ ἢ τὴν δημιουργικότητα

έλλης.

‘Αλλά εἰς τὴν ἐνατένισιν τοῦ λαογραφικοῦ ὕλικου ἐνυπάρχει καὶ κάτι τὸ δυνάμικόν καὶ ὀργανικόν ποῦ δὲν στηρίζεται μόνον εἰς τὸ παρελθόν ἀλλὰ κατευθύνει τὸ βλέμμα του πρὸς τὸ μέλλον μὲ τὸ ἀληθινὸ ζωντανεῖα τῆς λαϊκῆς δημιουργίας, τὴν βαθυτέραν ἐνδοσκόπησιν τῆς λαϊκῆς ψυχῆς καὶ τὴν κατεύθυνσιν αὐτῆς πρὸς δημιουργικοὺς δρόμους. Μία ὕγις καὶ σταθερά πίστις εἰς τὴν παράδοσιν τῆς λαϊκῆς μας κοινωνίας θά εὕρῃ εἰς τὴν σημερινήν τὴν μορφήν τὴν πλέον φυσικὴν καὶ ἀναγκαίαν ἐντύπωσιν.

‘Απαρχὴν εἰς τὴν ἐργασίαν μας ἐν γένει ἀπὸ τῆς πρώτης τάξεως τοῦ Γυμνασίου θά ἀποτελέσῃ ὁ λαϊκὸς χορὸς μὲ τὰ τραγούδια του, τὰς ἐνδυμασίας, τοὺς μύθους, τὰ αἰνίγματα καὶ τὰς παροιμίας, ποῦ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐπεξεργάζονται συνήθως οἱ μικροὶ μας μαθητὰ διὰ τῆς φαντασίας. Κατόπιν μὲ τὴν ἀπαρχὴν τῆς ἡλικίας, προκαλεῖται ἡ ψυχολογικὴ ἐμβάθυνσις ἡ σήμασις καὶ ἡ ἠθικὴ καὶ ἡ αἰσθητικὴ ἀξία τῶν στοιχείων ποῦ ἐπεξεργάζεται ὁ μαθητὴς διὰ τὴν φθάσῃ εἰς τὸ σήμερον νὰ ἀτενίσῃ κατὰ τὸν πλέον ζωντανόν τρόπον τὴν προσωπικότητα τοῦ λαοῦ.

‘Αλλὰ πρὸ παντὸς εἶναι ἀνάγκη ὁ διδάσκων νὰ ἔῃ εἰσδύσῃ εἰς τὸν λαογραφικόν πλοῦτον, ὅχι μόνον ἀπὸ συστηματικὴν μελέτην βιβλίων ποῦ πραγματεύονται σχετικὰ θέματα σύμφωνα μὲ τὴν οἰκονομικὴν ἐπιστημονικὴν ταξινόμησιν τοῦ ὕλικου, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ ζωντανὸν ἀντικείμενον τοῦ ὕλικου ὅπ’ αὐτοῦ τὸ ἴδιον, ὅπου ἡ ἰδιότης αὐτοῦ καὶ τὰ ξεχωριστὰ του ἐνδιαφέροντα τὸν υποχρεώουσι νὰ ἐξερευνήσῃ αὐτὸς οὗτος τὸ πλοῦσιον ὕλικόν του.

Διδακτικὸν βιβλίον καὶ ὕλη αὐτοῦ

‘Η εἰσαγωγὴ εἰς τὰ πνευματικὰ δημιουργήματα τοῦ νεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ εἶτε ταῦτα εἶναι σκέψεις εἶτε πονήματα ἐπιτυχάνεταί, ὅπως καὶ εἰς τὸ δημοτικὸν Σχολεῖον, οὗτω καὶ εἰς τὸ Γυμνάσιον καὶ διὰ τὰς τέσσαρας πρώτας τάξεις, διὰ τοῦ ἀναγνωστικοῦ βιβλίου. ‘Η χρῆσις τοῦ βιβλίου προϋποθέτει ἐν πρώτοις τὴν ἱκανότητα τοῦ διδασκόμενου νὰ ἀναγνώσῃ. ‘Εκεῖ μάλιστα πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς μαθητὰς μας δὲν ἔμποροῦν νὰ ἀναγνώσουν καὶ μάλιστα μὲ τὴν ἀκρίβειαν ποῦ προϋποθέτει ἡ τελεία ἀνάγνωσις. ‘Ο Goethe ἀναφέρει κάποιον, ὁ ὁποῖος μόλις εἰς ἡλικίαν 18 ἐτῶν κατενόησεν, ὅτι ἀπηλλάνθην ἀπὸ τὸν ἐπιφάντην ποῦ τὸν κατεῖχε, τοῦ νὰ μὴ ἔμπορῃ νὰ ἀναγινώσκῃ καλῶς, πράγμα ποῦ ἐνέπρεπε τὸν λέγειν καὶ εἰς ἄλλους. ‘Ο δὲ Nietzsche ἡ πρακτικὴ ἀντιλήψεως ὁρμώμενος ἀνέφερεν, ὅτι ἀπὸ τῆς πλευράς αὐτῆς ὀφείλει πολλὰ εἰς τὸν διδάσκαλόν του, διότι διὰ τῆς ἐκμαθήσεως τοῦ τρόπου τῆς καλῆς καὶ ὁρθῆς ἀναγνώσεως ἀπέκτησε θάρρος, τόλμην καὶ πεποίθησιν πρὸς τὸν ἑαυτὸν του, ἀκόμη δὲ καὶ ἀνεξαρτησίαν.

‘Η ὕλη ἡ ἀπαραίτητος εἰς τὸ νεοελληνικὸν κείμενον πρέπει βεβαίως νὰ ποικίλλῃ ἀναλόγως τῆς ἡλικίας τοῦ μαθητοῦ. Τοιοῦτοτρόπως τὸ παιδί εἰς τὴν προσεφηβικὴν του ἡλικίαν ἐξακολουθεῖ νὰ ἀπασχολῆται μὲ ἀνέκδοτα ποῦ ἔμπορῃ νὰ ἀναγινώσκῃ ἀληθῶς ἀκόμη δὲ καὶ μὲ παραμύθια. Κάπου κάπου ἀναφαίνεται ἡ τάσις τοῦ παιδιοῦ νὰ ἀπολυτρωθῇ ἀπὸ τὰ δεσμὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου ποῦ εἶναι μὲ αὐτὸ ἐνωμένος καὶ προσπαθεῖ ἀκόμη νὰ τὸν ἀντιληφθῇ ἢ νὰ τὸν θέσῃ ὑπὸ ἔρευναν. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν χρειάζεται μεγάλη προσοχὴ εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ νεοελληνικοῦ κειμένου εἰς τὰς μικρὰς τάξεις τοῦ Γυμνασίου Ἀγῆ καὶ Βαν. ‘Ακόμη, γιατί δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ εὐκόλος ἡ δημιουργία σαφούς ἀντιλήψεως τοῦ προβλήματος τῆς ζωῆς τοῦ κόσμου, ὅπως προβάλεται στὸ παιδί ο’ αὐτὴν τὴν ἡλικίαν. ‘Επίσης στὸ ἀναγνωστικὸν ἔχουν θέσιν αἱ διάφοροι περιγραφαί, ἡ ζοὴ τῶν χωρικῶν καὶ αἱ παροιμίαι. ‘Αλλ’ αἱ παροιμίαι αὗται πρέπει νὰ εἶναι ἀνάλογοι μὲ τὴν ἡλικίαν τοῦ παιδιοῦ, καὶ μὲ αὐτὰς θά εἰσαχθῇ πολὺ βαθιὰ εἰς τὴν ζωὴν τοῦ λαοῦ του καὶ θά ἀρχίσῃ νὰ μελετᾷ τὴν λαογραφίαν του. Αὐτὸ εἶναι τὸ σπουδαιότερον μὲς νὰ συνδεθῇ ὁ μαθητὴς ψυχικῶς μὲ δτι, ὁ λαὸς του ζῇ καὶ αἰσθάνεται. Εἶναι δυνατὸν εἰς τὰς πρώτας αὐτὰς τάξεις νὰ γίνῃ καὶ συλλογὴ παροιμιῶν καὶ ξένων λαῶν γιὰ νὰ μπορέσῃ ὁ μαθητὴς νὰ κατανοήσῃ ὅτι ὑπάρχουν καὶ κοινὰ πεδία ἐπάνω εἰς τὰ ὁποῖα στηρίζονται οἱ λαοὶ παρὰ τὴν κολοσσιαίαν τῶν φυλετικὴν διαφοράν.

‘Η χρῆσις τοῦ ἀναγνωστικοῦ βιβλίου δὲν εἶναι τὸ μόνον στοιχεῖον ἐπὶ τοῦ ὁποῖου στηριζόμενος ὁ μαθητὴς θά ἐργασθῇ. ‘Ο διδάσκων ὀφείλει ἐπ’ εὐκαιρίας νὰ προσκομίσῃ ἐν τῇ τάξει, διὰ νομίζει κατὰλληλον εἰς τοὺς μαθητὰς καὶ ὁμαθιτῆς ἐπὶ πλέον πρέπει νὰ καθοδηγῇ, νὰ προβαλῇ εἰς τὴν ἐκλογὴν ὕλικου κατὰλληλου διὰ τὴν τάξιν καὶ τὴν ἡλικίαν του. ‘Ως ἐπὶ τὸ πλεῖστον θὰ ἀνταρτῇ οὗτος εἰς βιβλία προηγούμενων τάξεων ἀκόμη ποῦ παραμένουν δι’ αὐτὸν ὡς ζωντανὰ βιβλία, κειμήλια ποῦ ἔχει ὡς ἴδιον του περιουσίαν. Εἰς τὰ βιβλία, αὐτὰ εἶναι ἀνάγκη νὰ ὑπάρχουν περιγραφαὶ θαυμασiai τῶν διαφόρων τοπίων καὶ μερῶν τῆς ‘Ελλάδος μὲ τοὺς ἀπαραίτητους χάρτας, ὡς καὶ τῆς καθόλου ἱστορικῆς τῶν μερῶν τούτων θέσεως ἢ συμβολῆς εἰς τὴν γενικὴν τοῦ λαοῦ ἱστορίαν καὶ ἐξέλιξιν, εἰς τροπὸν ὥστε νὰ γεννᾶται εἰς τὸν μαθητὴν ἡ ἐπιθυμία, ὅπως ἐπισκοπεθῇ τὰ μέρη ταῦτα διὰ τὸν ὁδὸν ἡ κατάλληλος εὐκαιρία καὶ οὕτω πῶς συνδεθῇ στενὰς μὲ τὸν τόπον του. ‘Απὸ τὴν μελέτην αὐτὴν θὰ προέλθῃ ἡ λαογραφικὴ μελέτη ἐκείστου τμήματος τῆς ‘Ελλάδος, τῆς λαϊκῆς του τέχνης τοῦ τμήματος τοῦτοῦ τὴν γλωσσικὴν του ἰδιωτάτην, καὶ θὰ γίνῃ ἡ παραβολὴ ὅλων αὐτῶν τῶν στοιχείων πρὸς τὰ στοιχεῖα τοῦ τμήματος ὅπου ζῇ. Καὶ ἡ ἱστορία ἐπὶ πλέον τῶν προσωπικότη-

των, αττινες κατά τās διαφόρους περιόδους έδρασαν έν μέσω τοῦ 'Ελληνικοῦ λαοῦ, θά τονώσουν τόν μαθητήν καί θά τόν καταστήσουν ικανόν νά ἀντιληφθῇ τήν σημασίαν τοῦ ἔχουν αἰ υπεραίξαι αὐταί ποῦ μέ τόν δημόσιον ἡ ἰδιωτικόν βίον των προήγαγον γενικά τόν λαόν. Εἰς τὸ Πάνθεον αὐτῶ των προσωποποιήτων θά παρελάνουν δλοι ἐκείνοι ποῦ προσέφερον κάτι διά τήν καθ' ὅλου τοῦ λαοῦ ἀναπτύξιν εἰς ὅλας τās μορφάς τῆς ζωῆς.

Ἐπὶ πλέον εἰς τὸ νεοελληνικόν κείμενον καί διά τήν πρώτην τάξιν εἶναι ἀνάγκη ὁ μαθητῆς νά εἰσαχθῇ εἰς τὸν καθόλου βίον καί νά τονισθῇ ἡ συμβολή των ἐπὶ μέρους ἐπαγγελμάτων, καί ἡ ἀξία τῆς ἐργασίας, τὸ ἔργον τὸ κολοσσαῖον ποῦ παράγει ὁ ἐργαζόμενος, εἰς τρόπον ὥστε νά μάθῃ ὅτι καθέ ἐπάγγελμα ἐπιτελεῖ ὀρίστην συμβολήν εἰς τήν ὁρμονικὴν τὸν ὅλου σύνθεσιν. Ὅταν ἐπὶ παραδείγματι ἀναγραφῆται θέμα περί τοῦ ῥάπτου καί τῆς ραπτικής τέχνης θά δοθῇ εὐκαιρία εἰς τὸν διδασκόντα καί διδασκόμενον νά ἐπεκταθοῦν εἰς τήν ἱστορίαν τῆς τέχνης καί τήν ἐξέλιξιν των ἀνθρώπων γενικώτερον, θά μάθῃ ὁ μαθητῆς νά σκιαγραφῇ ἀντικείμενα περί των ὁποίων μελετᾷ καί θά ἐξελλισσεται εἰς τήν τέχνην των εἰκότων. Θά ἴδῃ ἐξελικτικῶς διά μέσου των αἰώνων τήν ἐξέλιξιν των ἐνδυμασιῶν, των πλιν καί ὄλων γενικά των πόδας χρήσιν τοῦ ἀντικειμένου καί θά δημιουργηθῇ εἰς τὸν μαθητήν ἕνα ζωντὸν ἐνδιαφέρον. Ἐπίσης ἡ ἱστορία διαφορῶν ζώων καί ἡ ζωὴ των ἐν τῇ φύσει, εἶναι ὥρατον ἀνάγνωσμα εἰς τās πρώτας τάξεις τοῦ Γυμνασίου. Δι' αὐτῶν θά καταδειχθῇ ἡ συμβολή των ζώων εἰς τὴν ζωὴν καί ὁ σεβασμὸς καί ἡ ἀγάπη πρὸς αὐτά. Ἀλλὰ καί ὅτι ἐκ τῆς ζωῆς ἀποκομίζει ὁ μαθητῆς εἴτε ἐκ διαφορῶν διηγήσεων, ἐνισχύει αὐτὸν εἰς τὸ νά συγκρίνῃ καί τὸ τὸ σχετικόν μετὰ τὸ ἀναγινωσκόμενον εἰς τρόπον ὥστε καί περί τῆς τέχνης νά σχηματίσῃ σαφῆ ἰδέαν, δεδομένου, ὅτι τὸ ἀναγινωσκόμενον εἶναι σχετικόν μετὰ ὅτι ἤκουσε ἡ εἶδε.

Ὅτι δημοσ τέρπει τὸ παιδί εἶνε ὁ μῦθος καί αἱ μυθικαὶ ἱστορίαι. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς κυρίως αὐτῆς ἐορίσκομεν τὸ ἔδαρος πρόσφορον, διὰ νά συλλεξώμεν λαογραφικά στοιχεῖα καί νά δώσωμεν εἰς τὸν μαθητήν τήν εὐκαιρίαν νά μελετήσῃ τὸν λαόν του. Δὲν θά ἐθεώρουν ἄσκοπον ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὴν συστηματικὴν συλλογὴν τοιούτων στοιχείων παρ' εἰδικῶν, ἀτίνα στοιχεῖα θά παρελχόντο εἰς τοὺς μαθητὰς πρὸς μελέτην. Μὲ τοὺς μύθους παντοῦ τὸ κόσμον ἡγολήθησαν ἄνθρωποι τῶν ὁποίων ἡ δράσις εἶναι γνωστῇ. Τοιούτοτρόπος ὁ Goethe, Hans Sachs, Gottfried Keller κ. ἄ. Βεβαίως ἀπέναντι τῆς μυθολογικῆς φύσεως διηγημάτων ὁ μαθητῆς πρέπει νά ποδηγετηθῇ διὰ νά μὴ καταστήσῃ δεισιδαίμων. Σκοπὸς μας εἶναι μετὰ μεγάλην εὐχαρίστησιν νά ἐρεθίσωμεν τὴν φαντασίαν τοῦ παιδιοῦ, τὴν παρατηρητικότητά καί τὴν τάσιν πρὸς ἔρευναν. Ἐπειτα θά προκληθῇ μία τρομερά καί ἀνεξάντλητος πηγὴ διὰ τὴν ὁμίλιαν τὴν ἐκευθεραν καί διατύπωνιν των πραγμάτων ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ, πράγμα ποῦ εἶναι καθῶς ἐπόμενον, ὁ ὕψιστος παράγων διὰ τὴν προαγωγὴν τοῦ ἔργου μας.

Ἄλλ' ἡ ἀνάγκη εἶνε ἐκ τῶν νεοελληνικῶν κειμένων διηγημάτων ἐκ των ὁποίων καταφαίνεται ἡ διάφορος γλωσσικὴ διατύπωσις ἀναλόγως των διαφορῶν τοπικῶν διαλέκτων τῆς χώρας μας, μὰς ἐξυπηρετεῖ τὰ μέγιστα εἰς τὸ ἔργον μας. Αἱ διδάσκτοι ὀδηγοῦν εἰς τὴν ἐξεύρεσιν των βόσεων των φυλικῶν, ἡ τὴν μελέτην των τοπικῶν συνθηκῶν εἰς τās γεωγραφικὰς συνθήκας ποῦ δημιουργοῦν τὴν ζωνὴν τῆς ἐπαρχίας καί τῆς ἱστορίας τῆς. Ἀνευρίσκομεν τοιούτοτρόπος τὴν γέφυραν ἐπὶ τῆς ὁποίας βαδίζοντες θά μελετήσωμεν τὴν λαογραφικὴν τέχνην, τὴν ἱστορίαν καί τὴν γεωγραφίαν κάθε τόπου. Ἐν τοιοῦτον νεοελληνικόν ἀναγνωστικόν κείμενον ἐπέχει θέσιν διδασκτικῶν τῆς ζωῆς τοῦ τόπου, ποῦ δημιουργεῖ τὴν ζωντανὴν ζωὴν, συλλαμβάνει τὸν ὅλον συνθρωπον εἰς τὴν γένεσιν του, τὸν παρακινεῖ πρὸς ἔρευναν καί τὸν μορφώνει γενικῶς. Ἡ συνειδητὴ καί αὐσιγρὰ ἐργασία τοῦ κατ' ἰδίαν μαθητοῦ μετὰ κανένα τρόπον δὲν παρκαλύπεται, ἀλλὰ τουναντίον λαμβάνει τὴν μορφήν τῆς αὐτοπράξης καί ἐπιτακτικῆς ἀνάγκης εἰς τὴν πλήρη κατανόησιν των συνθηκῶν τῆς κατὰ τόπους Ἑλληνικῆς ζωῆς, ὥστε πλέον ἡ χαροῦμενος καί θαρραλέος ἀπὸ τās ἐπὶ μέρους τοπικὰς συνθήκας νά σχηματίσῃ γνῶμην περί τῆς ζωῆς, καθόσον ἔργον τῆς διδακτικῆς καθόλου εἶναι ἡ συνθετικὴ ἐργασία πρὸς τὴν ὁποῖαν ὀφείλομεν νά καθοδηγῶμεν τὸν μαθητήν.

Ἡ ἀνάγκη λοιπόν τῆς διδασκαλίας τῆς ὁρθῆς ἀναγνώσεως, πρὸς σύλληψιν καί κατανόησιν τοῦ περιεχομένου ἐκ τῆς ἀνοικοδομησεως ἐκ τοῦ πρὸς ἐπεργασίαν ὀλικοῦ καί τῆς ἀναγνώσεως τῆς μορφῆς τοῦ ἔργου, ἡ εἰσαγωγή ἔπειτα εἰς τὴν περί τοῦ κόσμου ἀρχήν, τὴν μεταφυσικὴν καί τὴν πρόσθον ἐν γένει, ὅλα αὐτὰ συμπληροῦνται κυρίως ἐκ τῆς χρήσεως ἐνὸς καλοῦ ἀναγνωστικοῦ βιβλίου. Ἐκτεταμένα τεμάχια πρέπει ἀπαραίτητως νά ἀποφεύγωνται, ἀλλὰ ταῦτα νά εἶναι μικρὰ καί πλούσια εἰς ὀλικόν ὅπως ἀκριβῶς παρουσιάζεται καί ἡ ζωὴ. Παρὰ τὴν ὁμοίαν ὁμοσ δὲν πρέπει νά παραλείπεται νά γίνεταί ἀπόπειρα κατανόησεως μεγαλυτέρων τεμαχίων καί ἡ διὰ τῆς συρραφῆς των ἐν αὐτοῖς ἐκτεθειμένων ἀρήγους τοῦ ὅλου. Αὐτὸ θά χρησιμοποίησῃ ὡς προβαθμὸς διὰ τὴν κατανόησιν τῶν μακροσκελῶν ποιημάτων ποῦ ἀπὸ τῆς τρίτης τάξεως θά ὑποχρεῖται ὁ μαθητῆς νά ἀναγνώσκῃ διὰ νά δυνηθῇ κατόπιν ἀπὸ τῆς τετάρτης καί πέμπτης τάξεως νά ἐμβαθύνῃ εἰς τὸ πνεῦμα ἐνὸς δράματος.

Τὸ βασικώτερον ἔργον ποῦ θά μὰς ἀπασχολῇ κατὰ τὴν διδασκαλίαν εἶναι τὸ διήγημα, ποῦ ἡμποροῦμεν νά τὸ ἐνομάσωμεν ἐπικόν ἀδελφόν τοῦ δράματος καί ποῦ μετὰ τὴν ἐπιμελεῖ ἐκλογὴν ἀπὸ των πλοῦτων τῆς νεοελληνικῆς δημιουργίας θά κατορθώσωμεν νά συλλεξώμεν τὸ ἀπαραίτητον διὰ τās διαφορὰς τάξεις ὀλικόν. Ὅταν τοῦτο ἐπιτευχθῇ τότε ἡ συμμετοχὴ τοῦ μαθητοῦ ἐξασφαλίζεται πλήρως. Τότε προβάλλονται

τά έρωτήματα πού υποκειμενικά ένεργοῦν κατά διάφορον τρόπον, ανάλογα μέ κάθε άτομον μέ τή ιδιοσυστασίαν του καί τήν σημασίαν του διά τή διαδραματιζόμενον εἰς τὸ ἐκτιθέμενον τεμάχιον, μέ τήν ταξινόμησιν καί τήν σχέσιν τῶν στοιχείων ἀναμεταξύ των, μέ τὰς προϋποθέσεις, τὰς χρονικάς περιόδους καί τὸν τόπον εἰς τὸν ὁ πόνος διαδραματίζεται καὶ τὰ καθέκαστα, μέ τήν σημασίαν τῶν διὰ τήν ζώην, μέ τὰ προβλήματα τῆς περὶ ζωῆς θεωρίας, μέ τήν τυπικὴν καὶ συμβολικὴν σημασίαν τοῦ καθέκαστα γεγονότος. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ περὶ ζωῆς ἀντίληψις τοῦ ἀναγινώσκοντος τὸν καθοδηγεῖ εἰς τὸ νὰ ὀψῃ ἐν βλέμμα καὶ νὰ ἰδῇ τὸ πνεῦμα καὶ τήν σημασίαν τῆς ὁλῆς ἀνθρωπότητος. Οὕτω κάθε τι ἐρήμερον εἶναι, ἔνα ὁμοίωμα τοῦ αἰωνίου καὶ εἰς κάθε ἔργον καλλιτεχνικὸν ἀναζητοῦμεν τὸν καλλιτέχνην καὶ δημιουργόν. Διότι ὅπισθεν τῶν ἔργων τῶν καλλιτεχνικῶν εὐρίσκονται οἱ ἀνθρώποι πού ἐδημιούργησαν τὰ ἔργα ταῦτα καὶ διὰ τὰ ποῖα αὐτοὶ ἐδημιουργήσαν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἔχομεν τὸν δημιουργόν, ὅπως καὶ ὁ Goethe διατυπώνει ὡς πρόσωπον πού ὁρᾷ ὅχι κατὰ τὸν στενὸν χρόνον τῆς ζωῆς του ἀλλὰ κυρίως κατὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους.

Τὰ προβλήματα ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῶν διαφορῶν τεμαχίων θὰ εὐρεθοῦν μέ τὴν πᾶρόδον τοῦ χρόνου ἀπὸ τοὺς ἰδίους μαθητάς, θὰ τοποθετηθοῦν καὶ θὰ κατανεμηθοῦν καθὼς οἱ ρόλοι ἐνὸς δράματος. Μὲ τὴν πᾶρόδον τοῦ χρόνου οἱ μαθηταὶ θὰ συνηθίσουν νὰ παρατηροῦν, νὰ κρίνουν καὶ νὰ ἔρουνον τὰ πράγματα μόνον τῶν. Εἰδικότερον εἰς τὰς τελευταίας τάξεις τοῦ Γυμνασίου μετὰ τὸν χωρισμὸν τῶν προσώπων καὶ τὸν ρόλον ἑκάστου εἶναι ἀνάγκη νὰ μελετηθῇ, ἡ φιλοσοφικὴ, τεχνικὴ καὶ αἰσθητικὴ βάσις ἐκ τῆς ὁποίας πηγάζει τὸ ὅλον ἔργον τοῦ δημιουργοῦ, ἂν δηλαδὴ τοῦτο διέπεται ἀπὸ ρωμαντισμὸν, ἰδεολογισμὸν, ρεαλισμὸν, νατουραλισμὸν, ἂν ὁρμάται ἀπὸ ἑλευθερίαν καὶ ἀναγκαιότητα ἀπὸ ἐνότητα αἰσθηματος ἢ μὴ κ.ο.κ. Ἡ κατανομὴ τῶν ρόλων εἰς μαθητὰς δεόν νὰ ἐπαφίεται εἰς αὐτοὺς τούτους τοὺς μαθητάς. Ἡ ἐπιτυχία ἐπὶ πλεόν θὰ ἐξαρτηθῇ ἀπὸ τὴν συλλογὴν ὧν τῶν ἔργων πού θὰ ἀποτελέσουν τὸ Σχολικὸν θεάτρον.

Ἀλλὰ ἡ καθ' αὐτὸ διδασκαλία τῆς ποιήσεως ἀποτελεῖ ἕνα ἐνδιαφέρον μέρος τῶν Νέων Ἑλληνικῶν. Πρέπει καὶ ἐδῶ ἐπειδὴ κατ' ἀρχὰς παρατηρεῖται κάποια δειλία τοῦ μαθητοῦ ὡς πρὸς τὴν κατανόησιν τοῦ περιεχομένου του νὰ τονωθῇ ἡ πίστις του, ὅτι καὶ τοῦτο ὡς νοεοελληνικὸν διήγημα εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ κτήμα του. Ὁφείλομεν νὰ ἐξερεθίσωμεν τὸ πνεῦμα τοῦ μαθητοῦ καὶ τὴν φαντασίαν του, τὰς κλίσεις καὶ τὴν ἱκανότητα του εἰς τὸ ποιητικὸν ἔργον καθόλου διὰ νὰ ὠφελησούμεε τοιούτοτρόπως τὴν ὁλότητα αὐτοῦ. Ὅτι τὸ παιδί κερδίζει ἀπὸ τὸν ἕξω κόσμον, ἐντυπώσεις, παραστάσεις πού προχειροῦν ἔχει, ὀφείλομεν νὰ κατανόησωμεν καὶ νὰ ἀναγκάσωμεν αὐτὸ νὰ τὰς ἐξετερίκευσθ. Πολλάκις εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτάς εἶναι δυνατόν νὰ διαγνώσωμεν τοὺς κινδύνους σκοπέλους καὶ ἀβύσσους πού διανοίγονται εἰς τὴν παιδικὴν ψυχὴν καὶ διὰ κατὰ τὴν ἐφηβικὴν ἡλικίαν, ὅποτε ἡδὴ τῆς καταλλήλου ἡμῶν μεθόδου ὀφείλομεν νὰ ποδηγετήσωμεν τὸν μαθητὴν πρὸς τὸ λιμάνι τῆς ἀσφαλείας. Εἶναι γνωστὸν δὲ τι μερικὰ ποιήματα πού περιέχονται εἰς χεῖρας τῶν μαθητῶν, μέ τὸς ὥραλους καὶ ἑλκυστικούς τὸν τίτλους, ὁδηγοῦν πολλάκις εἰς λιμνὰς ὕδωρ, πού, ἐνῶ δὲν ἐνέχουν κανένα ἀπώτερον σκοπὸν, ὅμως καὶ τὸ πλάνον φῶς τὸν συσκοτίζειον πραγματικά καὶ κάνουν τὸν μαθητὴν νὰ παραστρήσῃ. Εἶναι βεβαίως ἀνεγνώσιμον ὅτι τὸ πῆγμα δὲν εἶναι ἀποκλειστικῶς κατηχητικόν, ἀλλὰ μάλλον εἶναι ἀνανέωσις τῆς ζωῆς εἰς τὰς στιγμὰς τῆς χαρᾶς καὶ τῆς ἀπελπίσεως, τῆς ἐλπίδος, τῆς ἀνάγκης τῆς λαχτάρας καὶ τοῦ πόθου, τῶν ψυχικῶν ἀναζητήσεων, τῆς πλάνης, τῆς πληρώσεως καὶ τῆς κενότητος τοῦ ἑωτέρου τοῦ ἀνθρώπου εἶναι. Πρὸς ὅλα ὅμως ταῦτα δὲν ἡμπορεῖ νὰ νοηθῇ τέχνη, ἂν δὲν ἐνέχῃ τὴν ἡθικὴν. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ὀφείλομεν ὡς ἐκ τῶν ἔργων μας νὰ καθοδηγῶμεν τὸν μαθητὴν πρὸς ὅγια, καθάραια καὶ ἀξίαν λόγου τέχνην πρὸς τὴν ἀληθῆ τέχνην ὡς αἰσθητικὴν εἰκόνα τῆς ἀληθοῦς ζωῆς καὶ νὰ ἀφήσωμεν τοῦτον νὰ αἰσθανθῇ τὴν βαθεῖαν καὶ ὥραιαν αὐστηρότητα αὐτῆς.

Ἐπιβάλλεται λοιπὸν αὐστηρὰ καὶ σοβαρὰ πειθαρχία διὰ τὴν μελέτην τοῦ ποιήματος, πού ὅσον ἡ κατάλληλος ἐκλογὴ αὐτοῦ κατὰ τὴν γνώμην μερικῶν δὲν εἶναι σημαντικὴ, ὅμως θὰ παράσχη εἰς τὸν μαθητὴν τὴν εὐκαιρίαν τῆς ἐκτιμήσεως τῆς αὐτοπειθαρχίας πού αὐτὴ θὰ τὸν ὀδηγήσῃ κατόπιν εἰς τὴν ἐκτίμωσιν τῆς ὁδοῆς ἑλευθερίας στριζομένης ἐπὶ τῆς ἐπιγνώσεως καὶ ἀναγνωρίσεως ὅπ' αὐτοῦ τοῦ ὀψίστου καθοδηγητικοῦ ἔργου τοῦ διδασκάλου. Δὲν εἶναι ὁ διδασκάλος ἀλλὰ ὁ μαθητὴς ὠριμώμενον ὃν καὶ εἰς τὴν προσωπικότητα τοῦ διδασκάλου ἀπόκειται χωρὶς ἀμφβολίαν ἡ ἰοχρᾶς δρῶσα δύναμις. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἐξαιρετικῶς εἰς τὸ μᾶθημα τῶν Νέων Ἑλληνικῶν, ὁ διδασκόμεν τελεῖ νὰ δημιουργήσῃ τὸν μαθητὴν τοῦ σύμφωνα μέ τὴν προσωπικότητά του. Ὁ μαθητὴς διὰ τῆς ἐπιμονῆς καὶ τοῦ θερμοῦ τοῦ διδασκοντος ζήλου πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν νεότητα θὰ ἀποκτήσῃ, ὅτι ὁ διδασκόμεν πιστεύει καὶ, ὅτι δι' αὐτὸν εἶναι ἀποτελέσμα ἐνδελεχοῦς πείρας. Ὁ ἀνθρώπος δὲν ἐπέχει καμμίαν θέσιν ἀπέναντι τοῦ ὅλου, ὅτι ὁ μὲν αὐτὸς εἶναι εἰς τοῦτο εἶναι ὑπεύθυνος ὁ ἄλλος. Καὶ διὰ αὐτὸν ἀκριβὲς τὸν λόγον ἡμπορᾷ νὰ διατυπώσω, ὅτι μέ τὸ μᾶθημα αὐτὸ δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν ὕψιστα ἀποτελέσματα.

Ὡς πρὸς τὸ πῆγμα ἐπὶ πλεόν ὁ διδασκόμεν ὀφείλει νὰ ἔχῃ ὅπ' ἑσπιν του ὅτι τοῦτο πρέπει νὰ καθοδηγῇ τὸν μαθητὴν εἰς τὴν ἐνατένσιον τῆς ζωῆς. Ὁ Wilhelm Dilthey λέγει ὅτι ἡ τέχνη εἶναι τὸ ὄργανον τῆς ὕψ' ἡμῶν κατανόησεως τῆς ζωῆς καὶ

είς τὴν πόλιν ἢ ὅποια ὥς τέχνη τοῦ λόγου ἀπαιτεῖ τὸ πνευματικώτερον καὶ ἰσχυρότερον εἰς ἔκφρασιν ὀλίγον, ἀπαιτεῖται ἡ ἐνέργεια τῆς φαντασίας τοῦ παρατηρητοῦ περισσότερο ἀπὸ κάθε τέχνης, περικλείουσα τὰς περισσότερας· καὶ ἰσχυρότερας πνευματικὰς δυνάμεις καὶ ἀξίας διὰ τὴν παράσχῃ εἰς τὸν διδάσκοντα τὰς πολυποίκιλας δυνατότητας διὰ τὸν διδασκτικὸν τοῦ σκοποῦ καὶ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἔργου του». Αὕτῃ ἡ ἐνατένσις τῆς ζωῆς ἐκπηγάζει ἀπὸ τὴν ἀτομικὴν εἰκόνα περί ζωῆς τοῦ καθενός, εἶται ἐνατένσις τῆς οὐσίας καὶ μᾶς δίδει τὴν σημασίαν καὶ τὴν ἀξίαν αὐτῆς. Πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνσιν θὰ φθάσῃ ὁ διδάσκων εἰς τὰς τελευταίας τάξεις παραπαιδωμένους πολλὰκις εἰς φαινομενολογικὰς ἐρεῦνας. (Husserl πατὴρ τῆς συγχρόνου φαινομενολογίας).

Ὡς χαρακτηριστικὸν κατὰ τὴν διδασκαλίαν παραμένει ὅτι ὁ μαθητὴς πρέπει πάντοτε νὰ ζῇ βαθύτατα τὸ ποίημα. Αὐτὸ εἶναι βέβαια ποικίλον καὶ διάφορον.

Δι' αὐτὸν τὸν λόγον εἶναι παράλογον ψυχικῶς τοὺς μαθητὰς μας, τὸσον εἰς τὴν προσεφικτὴν ἡλικίαν ὅσον καὶ εἰς τὴν ἐφηβικὴν καὶ μετεφηβικὴν ἡλικίαν νὰ ἀξαναγκάσωμεν νὰ μανθάνουν ἀπὸ στήθους ὁριωμένα ποιήματα. Πρέπει κυρίως ἀπὸ τῆς πρώτης ἡλικίας νὰ καθοδηγοῦμεν τοὺς μαθητὰς μας νὰ ἐννοοῦν τὰ πράγματα καὶ αὐτὸ εἶναι ἀπόλυτος δι' αὐτοὺς. Ὅταν εἰς τοὺς μαθητὰς μας τὸν πρώτον Γυμνασιακὸν τάξωμεν ἔνα ποίημα προκαλῇ ἐξαιρετικὴν χαρὰν, καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ ἀπὸτέλεσμα τῆς μεγάλης τῶν προσοχῆς πρὸς τὸ ποίημα αὐτὸ, τότε ἡμποροῦμεν νὰ υποβάλλωμεν εἰς αὐτοὺς τὴν ἐρώτησιν ἂν ἐπεθύμει κανεὶς νὰ τὸ μᾶζῃ ἀπὸ στήθους, ὅποτε θὰ παρουσιασθοῦν ἀσφαλῶς πολλὰ παιδιὰ νὰ συμμετάσχουν εἰς τὸ εὐχάριστον αὐτὸ ἔργον τῆς ἀπὸ στήθους ἐκμάρτυσεως τοῦ ποιήματος. Τότε θὰ ἡμποροῦμεν πράγματι νὰ ἐρωτήσωμεν ἂν τοὺς ἀρέσῃ τὸ ποίημα, τί ἀκριβῶς ἀπ' αὐτὸ θὰ τοὺς ἀρέσῃ περισσότερο, τί θέλει μὲ τὸ ποίημα αὐτὸ ὁ ποιητὴς νὰ ἐπιτύχῃ, ποῖα αἰσθήματα γεννῶνται ἀπὸ τὸ ποίημα, ποῖος ὁ ρυθμὸς τοῦ ποιήματος, ποῖαν μορφήν ἐμφανίζει ἡ γλώσσα του, ἂν ὑπάρχῃ ἐνότης εἰς τὸ ποίημα ἢ μὴ κ.ο.κ.

Αὐτὸς ὁ τρόπος τῆς ἐργασίας πρέπει νὰ ἐξακολουθῇ εἰς ὅλας τὰς τάξεις τοῦ Γυμνασίου. Ἡ διδασκαλία πρέπει νὰ κατευθύνεται κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, ὥστε ὅλαι αἱ ἀναγκαίειτες νὰ μὴ καταλείθονται εἰς τὴν πείσιν τοῦ μαθητοῦ, ἀλλὰ εἰς τὴν δοκιμαστικὴν ἐργασίαν τοῦ πρακτικοῦ καὶ λογικοῦ διδασκάλου. Τὸ σπουδαιότερον λοιπὸν πρᾶγμα εἶναι νὰ ἀφήσωμεν εἰς τοὺς μαθητὰς μας τὴν συνέληψιν τῶν ἐμπνητῶν καὶ ζωηρὰν ὥστε νὰ ἐξυψωθῶν καὶ νὰ ἀναπτύξουν τὰς δημιουργικὰς πνευματικὰς τὰς δυνάμεις, ἐνισχυόμενοι διαρκῶς καὶ ἀνερχόμενοι τὸν ἀνηφορικὸν δρόμον καὶ παραμυθεύμενοι ἀπὸ τὸ περιβάλλον των, εἰς βαθμὴν ὥστε νὰ ἔχωμεν καρποφόρα ἀποτελέσματα ὡς πρὸς τὴν ἐνατένσιν τῶν πραγμάτων, τὴν περὶ τοῦ κόσμου θεωρίαν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς λεπτότητος εἰς τὸ παρατηρεῖν.

Ὁ διδάσκων τὰ Νέα Ἑλληνικά εἶναι ὑποχρεωμένος διὰ τὴν ὅλην πορείαν τῆς ἐργασίας του νὰ ἔχῃ ἱκανοποιήσει ἕνα σχέδιον, ὅχι βέβαια στοιχειώμενον, σὲ ἕνα σύστημα πού τὸ διακρίνει ἡ στενότης, ἀλλὰ ἡ εὐκρινεία καὶ ἡ πρὸς τὰ πρῶτα ἐξελίξις καὶ μεταβολή. Αὐτὸ θὰ διδάξῃ ἡ πείρα τοῦ καθενός. Πρέπει τὸ σχέδιον αὐτὸ νὰ βασίζεται ἐπὶ τῶν βαθμιαίων παρουσιαζομένων ἀναγκῶν ἐν τῇ τάξει, ἀναλόγως βέβαια καὶ τῶν ἀναγκῶν τῆς ζωῆς πού παρουσιάζεται εἰς τὸ ἐμφυγον ὀλίγον μας. Αὐτὸ θὰ ἰσχύσῃ διὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ ὀλίκοι πού θὰ παράσχωμεν μὲ τὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ ἐπὶ μέρους καὶ τοῦ ὅλου. Ὅλη μας ἡ διδασκαλία θὰ πληρωθῇ μεταξὺ τῶν δύο ἀντιθέτων πόλων, δηλαδὴ τοῦ ὑποκειμένου ὅπερ εἶναι τὸ ὀλίγον πού παρέχωμεν καὶ τοῦ ἀντικειμένου ὅπερ εἶναι ἡ προσωπικότης τοῦ μαθητοῦ. Συναντῶμεν πολλὰκις τάξεις προηγουμένας εἰς τὴν ὅλην τῶν ἐμφάνισιν καὶ ἐκδήλωσιν καὶ καθυστερημένας ὅπουδῇ ποτε εἰς τὸ μᾶθημα τῶν Νέων Ἑλληνικῶν. Ὁ διδάσκων εἰς τὴν περιπτώσει αὐτὴν ἐνῶ κατ' οὐσίαν κατευθύνει τὸ ὅλον ἔργον θὰ ἀφήσῃ τοὺς μαθητὰς πρὸς στιγμήν νὰ κινῶνται πρὸς τὸν κοινὸν σκοπὸν εἰς τρόπον ὥστε καὶ πάλιν νὰ διαφαίνονται ἡ προσωπικότης ἡ καταδαμάζουσα τοὺς μαθητὰς του καὶ πειθαναγκάζουσα τὰς καρδίας ὅλων τῶν ἀκροατῶν του. Εἰς ὅλην τὴν δημιουργικὴν αὐτὴν ἐργασίαν καὶ προσπάθειαν ἡ ἱκανότης τοῦ διδασκάλου ἔγκειται εἰς τοῦτο: Δὲν πρέπει μὲ τὸ μᾶθημα νὰ παρακλῶνται οἱ ἐπὶ μέρους κλάδοι τοῦ ἐπιστητοῦ, καθ' ὅσον τὸ μᾶθημα ἐπέχει τὸσιν σπουδαιότητα, ὥστε δύναται νὰ συμπεριλαμβάνῃ κάθε γνῶσιν καὶ νὰ μὴ εἶναι μονομέρως. Ἡ διδασκαλία βαίνει προοδευτικῶς κατὰ τάξεις μέχρι τῆς τελευταίας σύμφωνα μὲ τὴν ἡλικίαν τοῦ μαθητοῦ καὶ ἀποφεύγεται τὸ τυπικὸν ὡς ὑμοῖον πρὸς καλὸν οἰσθημα διδασκαλίας. Τὰς διδασκτικὰς αὐτὰς ἀνάγκας κατανόωμεν ὡς ἀπαραίτητους, ὅταν θὰ ἀντιληφθῶμεν ὅτι ἀπὸ τῆς τετάρτης τάξεως, θὰ ὀρίσθωμεν νὰ ἐκδηλώσονται αἱ δυνατότητες τοῦ παιδιοῦ μὲ τὰς ψυχικὰς ζυμώσεις καὶ τὰ τρομερὰ σκιρτήματα τῆς ἡβης, ὅποτε ἀρχίζουν νὰ προβάλλονται ἐμπρός του ὁλοκλήθαρα αἱ διαφοροὶ ἀξίαι τοῦ πολιτισμοῦ. Καὶ ὡς ἐπιστάθωμα εἶναι ἡ δημιουργικὴ ἐργασία εἰς τὰς τελευταίας τάξεις, καὶ τότε πρέπει νὰ προσέξωμεν πολὺ εἰς τὰς ἀναλύσεις πού κάνουν οἱ μαθηταὶ μας κτυπῶντες κάθε τάσιν πρὸς δημιουργίαν ἀτόμου ἐγωῖστικὸν καὶ ἀπροσανατολιστὸν εἰς τὴν ζῶην καὶ ἀνεδαφικὸν καὶ ἐνισχύοντες αὐτὸν εἰς θετικὸν ἐργάτην καὶ παράγοντα τῆς προόδου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ.

Ἀλλὰ τὸ ἔργον μας καθίσταται δυσχερέστατον ἂν παρ' ὅλας αὐτὰς τὰς προσπάθειας διαπιστοῦμεν, ὅτι μερικοὶ τῶν μαθητῶν δὲν δύνανται νὰ ἀποδώσουν, ὅτι ἡμεῖς ἐπιδιώκομεν ἢ ὅτι ἀκόμη δὲν δύνανται νὰ παρακολουθήσουν τὴν ἐργασίαν μας. Εἰς

τὴν περίπτωσιν αὐτὴν δὲν πρέπει νὰ ἀπογοιτηθῶμεν ἢ νὰ φαίνωμεθα αὐστηροὶ ἀπέναντι τῶν μαθητῶν τούτων. Τοῦναντίον ἐπειδὴ κατέχομεν τὸ πᾶν εἰς τὰς χεῖρας μας, ὀφείλομεν νὰ ἐκθέσωμεν τὸ ἀκατανόητον εἰς τὸν μαθητὴν καὶ νὰ δολοκλήρωνωμεν διὰ αὐτὸς οὐτὲ κἂν κατάρθωκε νὰ προσπελάσῃ. Διότι πρέπει νὰ γνωρίζωμεν ὅτι εἰς τὸ δλόν ἔργον τοῦ μαθητῆς θὰ ἀποδόσῃ ἐκεῖνον ποῦ τοῦ εἶναι δυνατόν. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι εἰς τὸ ἔργον τῆς διδασκαλίας τῶν Νέων Ἑλληνικῶν θὰ ἀπαντήσωμεν, κ.κ. συνάδερφοι, μεγίστας δυσκολίας, διότι μάλιστα πρὶν ἀπὸ ὀλίγα χρόνια ἡ μελέτη τοῦ μεσαιωνικοῦ ὄσον καὶ τοῦ σύγχρονου μας πολιτισμοῦ ἀπὸ τὰ διάφορα λογοτεχνικά ἔργα ἔθωραρετο τελείως περιττὴ καὶ διότι, ὁ ἐλάχιστος σχετικὸς χρόνος, ἀφ' οὔτου ἡ διδασκαλία τῶν Νέων Ἑλληνικῶν οὐσαυστικῶς εἰσῆχθη εἰς τὰ Σχολεῖα τῆς Μέσης Ἑκπαίδευσως δὲν μᾶς ἐπέτρεψεν ὥστε νὰ δημιουργήσωμεν μίαν ζωντανὴν παράδοσιν τῆς διδασκαλίας τοῦ ἐν λόγῳ κλάδου, ὅπως ἔχει δημιουργηθῇ τοιαύτη διὰ τὰ Ἀρχαῖα Ἑλληνικά. Σχεδὸν ὅλοι ὅσοι παριστάμεθα ἐδῶ δὲν ἐδιδάχθημεν τὸν κλάδον αὐτὸν εἰς τὰ Πανεπιστήμια, ποῦ μάλιστα πρὸ 11 ἐτῶν εἰσῆχθη εἰς αὐτὰ καὶ διὰ κατερθώσαμε τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν ἀτομικὴν μας ἐργασίαν καὶ προσπάθειαν. Ἡ μορφή τοῦ κλασσικοῦ φιλολόγου καταστὰ ἑλλειπὴς ἀν' οὗτος ὁριζόμενος ἀπὸ τῆς σκοπιάς τοῦ κλασσικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῶν ἀριστοτεχνμάτων του δὲν φθάσῃ μέχρι τῆς μελέτης τοῦ σύγχρονου πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἐναντίαςεως τῆς νεοελληνικῆς πραγματικότητος, εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἡμπορῇ νὰ συναγάγῃ νόμους καὶ κανόνες ἐπιστημονικοῦς στηριζόμενους εἰς τοὺς δύο αὐτοὺς πόλους τοῦ πολιτισμοῦ μας τοῦ Ἀρχαίου καὶ τοῦ σύγχρονου. Καλὸν θὰ ἦτο εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν νὰ χωρισθῇ ἡ ἔδρα τῆς Μεσαιωνικῆς ἀπὸ τῆς Νεωτέρας φιλολογίας καθὼς συμβαίνει εἰς τὸ ἐνταῦθα Πανεπιστήμιον, διότι καταστὰ πολὺ δύσκολον ὁ αὐτὸς καθηγητὴς νὰ ἐπισκοπῇ λογοτεχνικὴν περίοδον χιλίων πεντακοσίων περιπτῶν. Περίοδον τῆς ὁποίας ὁ ἕνας πόλος ἔχει ἄμεσον σχέσιν καὶ συνάφειαν μὲ τὸν ἀρχαῖον πολιτισμόν, ὁ δὲ ἄλλος καίτοι ἀπόρροια τοῦ ἀρχαίου, ὅμως τελεῖ εἰς ἐπαφὴν καὶ μὲ τὸν σύγχρονον Εὐρωπαϊκόν.

Διὰ τὴν δημιουργίαν τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας ὡς αὐστηρὸς ἐπιστημονικὸς κλάδος, θὰ ἀπαιτηθῇ ἡ συστηματικώτερα ἐργασία ἐπ' αὐτῆς, ἡ φιλολογικὴ παραγωγή τοῦ τόπου καὶ ἡ τελειότερα κατάρτισις τῶν φιλολόγων μας εἰς τὸν κλάδον τούτον.

Ἐν πρώτῳ τὴν μεθοδικωτέραν ἐργασίαν ἀπὸ φιλολογικῆς ἀπόψεως ποῦ ἔχομεν διὰ τὴν μελέτην τῶν νυνήμενων τῆς δημόσιας μεσαιωνικῆς λογοτεχνίας μας μὲ τὰ ἔργα τοῦ Ξανθοῦδιδου, Petzet, Hesselting κ. ἄ. δὲν τὴν ἔχμεν διὰ τὴν νεοελληνικὴν μας λογοτεχνίαν. Ὑπάρχουν βέβαια πλήθος ἀπὸ εἰδήσεις, ἀναλύσεις ἔργων μὲ βαθυστοχαστὰς αἰσθητικὰς παρατηρήσεις καὶ ἄλλο πολὺν ὅλκον δι' ἕνα ἐρευνητὴν ποῦ θὰ ἤθελε νὰ ταξινομήσῃ τὰ πράγματα. Ὅλαι αἱ μελέται τῶν ἐπιφανῶν μας κριτικῶν καὶ λογίων πρέπει νὰ συλλεγοῦν καὶ διὰ τῆς καταλλήλου τὸν χρήρως, νὰ ἀποκτήσουν στερεὰν ἀντικειμενικὴν καὶ ἐπιστημονικὴν βάσιν. Πρέπει νὰ προέλθῃ ἕνα ἔργον βαῖνον ἀπὸ τῆς ἀναλόσεως εἰς τὴν σύνθεσιν καὶ ὅχι ὅπως συμβαίνει συνήθως σήμερον ποῦ ἔχομεν φιλολογικὰς ἐργασίας αἱ ὁποῖαι προτάσσουσιν μακροσκελεῖς φιλολογικὰς αἰσθητικὰς κριτικάς. Ἀπαιτήτητα εἶναι διὰ τὸν φιλόλογον καθηγητὴν τὰ ἔργα ποῦ θὰ τὸν κατατοπίσουν ὡς πρὸς τὴν προσωπικότητα ἐκάστου λογοτέχνου, θὰ τὸν βοηθήσουν νὰ εἰσχωρήσῃ εἰς τὸ περιεχόμενον, τὴν τεχνικὴν τῶν λογοτεχνμάτων καὶ τὴν μορφήν. Συστηματικοποίησις τοῦ νεοελληνικοῦ πλοῦτου εἶναι ἀληθὲς δι' ἐλπίται. Ὅλοι γνωρίζομεν ὅτι γύρω ἀπὸ τὸν Σολωμὸν ἐδημιουργηθῇ τελευταῖος δόκλῃρη φιλολογία καὶ δόκλῃρη οὐλίκον εἰδήσεων ἔχει συγκεντρωθῇ χωρὶς νὰ ὑπάρχῃ μία τελεαῖ ἐπιστημονικὴ ἀνάγκη αὐτῶν ἔργων του. Πρέπει εἰς ὅλην τὴν μεγάλην προσπάθειαν ὁ Ξανθοῦδιδης νὰ εὐρὴ τοὺς μνητάς του εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἀποκτήσωμεν ἐπιστημονικὰς ἐκδόσεις, ὅπως τὴν ἔκδοσιν τοῦ Ἐρωτοκρίτου. Ὁ διδάσκων τὰ νέα Ἑλληνικά ὑποχρεοῦται νὰ εἰσαγάγῃ τοὺς μαθητὰς εἰς τὴν σύγχρονον πνευματικὴν ζωὴν καὶ τὰς πολιτικὰς ἀξίας τοῦ λαοῦ μας, ὥστε στηριζόμενοι οὗτοι ἐπὶ τὸν δεδωμένον νὰ συνεχίσουν ἢ διαρρυθμίσουν δι' εὐρήκαν.

Ὀφείλομεν νὰ ἐξάψωμεν τὸν μαθητὴν καὶ νὰ ἀνάψωμεν τὴν φλόγα τοῦ ἐνθουσιασμοῦ δι' ὅτι ὧραῖον ἔχουν νὰ ἐπιδείξουν οἱ πνευματικοὶ ἐργάται τοῦ λαοῦ μας καὶ νὰ ἡ συντελέσωμεν ἀπὸ οἰσθητότε ἔβρας εἰς τὸ νὰ δημιουργήσωμεν φαντατικούς ὁπαδούς τῶν ἀπῶμεν μας, ὑποτιμῶντες μάλιστα προσωπικότητα ποῦ ἀκτινοβολοῦν μὲ τὴν ἔξισιν τῶν καὶ πέραν τῶν ὁρίων τῆς Ἑλλάδος καὶ οἱ ὁποῖοι θὰ μέινουν ἀσφαλὲς ἱστορικὸς ἀθάνατοι. Ὡς πρὸς δὲ τὴν φιλολογικὴν παραγωγὴν τοῦ τόπου δυνάμεθα νὰ εἰπωμεν μὲ κάποιαν μάλιστα αἰσιόδοξον διάθεσιν, ὅτι δὲν μᾶς λείπουν τὰ ἔργα ποῦ δικαιολογοῦν πολλὰς ἐλλείδας διὰ τὴν εὐρύτεραν ἐξέλιξιν τῆς λογοτεχνίας μας μελλοντικῶς. Βέβαια τὰ ἔργα καὶ τὰ μεγάλα δόματα τῆς παλαιότερας γενεᾶς ποῦ ἔχουν ἀναγνωρισθῇ καὶ ἐπιβληθῇ ἱπποκρίζουσιν κάτω, διότι τὰ ἔργα τῶν συγχρόνων μας νέων δὲν ἐμφανίζουν μίαν μεστὴν καὶ ὁλοκληρωμένην προσωπικότητα. Μ' ὅλα ταῦτα ἐμφανίζονται ἔστω καὶ ομορδικῶς σήμερον ἔργα νέων ἰδιαίτερως ποιήματα, ποῦ δὲν ἡμπορεῖ παρὰ νὰ συγκινῶν τοὺς παλαιούς ἐπιδιώκτας δημιουργούς, διὰ τὴν σταθερότητα εἰς τὸν στίχον, τὴν γλῶσσαν καὶ τὸν ρυθμόν. Παρ' ὅλην τὴν σμερινὴν ἀφθονίαν τῶν λογοτεχνῶν εἰς μάτην ἀναζητῶμεν μίαν ἰδιοπροσώπων νόταν ψυχικοῦ κραδασμοῦ, ἀλλὰ παρατηροῦμεν μίαν δέξιαν τάσιν πρὸς δανεισμόν ἢ πρὸς στενήν ἐπαφὴν μὲ τὸ δημιούργημα τῆς παλαιᾶς ἐποχῆς. Ἀν ὅμως κανεὶς λάβῃ ὑπ' ὄψιν τοῦ

τὴν σημερινὴν ἐποχὴν μὲ τὰ πνευματικὰ ρεύματα τὰ τόσον πολλὰ καὶ ἀσταθῆ ἐν ἀντιθέσει πρὸς κἀτι τι τὸ σταθερὸν ποῦ ἐχαρακτήριζε τὴν προγενεστέραν ἐποχὴν, τότε θὰ δικαιολογήσῃ κἀπως τὴν θέσιν ποῦ εὐρίσκονται οἱ σημερινοὶ μας λογοτέχναι. Ἐπειτα σπουδαῖον ρόλον παίζει εἰς τοῦτο καὶ ἡ στενὴ ἐξάρτησις τῆς λογοτεχνίας μας ἀπὸ τὴν ξένην πνευματικὴν κίνησιν μὲ μόνην τὴν διαφορὰν, δι' ἣν ἐκεῖ ἡ πνευματικὴ ζωὴ ἐξελλίσσεται μὲ γοργὸν ρυθμὸν, ἐδῶ παρατηρεῖται μίαν ἀναγκαστικὴν καθυστέρησιν εἰς τὴν κατὰ πόδας παρακολούθησιν πράγμα ποῦ προκαλεῖ τὴν δυσκολίαν εἰς τὴν βαθύτεραν ἀφομοίωσιν τοῦ ξένου ὕλικου. Διὰ τὴν γίνῃ κἀτι τι πραγματικὰ νέον εἰς τὴν λογοτεχνίαν μας, δηλαδὴ κἀτι τὸ ἀξίον τοῦ ὀνόματος τῆς δημιουργίας, πρέπει νὰ προηγηθῇ κἀποία ἰσορροπία, ἀποκρυστάλλωσις καὶ παγίωσις τῶν ἠθικῶν καὶ πνευματικῶν ἀξιών. Ἰδιαίτερος εἰς τὸ ἔργον μας θὰ βοηθήσουν αἱ κατάλληλοι σχολικαὶ βιβλιοθήκαι μὲ τὰ παιδικὰ ἀναγνώσματα πού καὶ ἀπὸ τῆς πλευρᾶς αὐτῆς ἀμολογούμεως ὑστεροῦμεν. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἐκτιμᾶται ἰδιαίτερος τὸ ἔργον ἐκείνων οἱ ὁποῖοι θὰ προτάξουν τὴν συγγραφὴν λογοτεχνικῶν ἔργων μὲ βάσιν τὴν διαπαιδαγώγησιν τῆς νεολαίας, ὅπως εἰναι τὰ ἔργα τῆς κυρίας Δέλτα ἡ ὡς τὸ πρὸ μηνὸς ἐκδόθεν θαυμασίων καὶ ἀξιούσστατον ἔργον τοῦ Ἱ. Παναγιωτοπούλου «Μορφῆς τῆς Ἑλληνικῆς γῆς».

Ἀλλὰ τὸν σπουδαιότερον ρόλον διὰ νὰ λάβῃ τὸ μάθημα τὴν κυρίαρχον θέσιν ποῦ τοῦ ἀνήκει θὰ διαδραματίσῃ ὁ φιλόλογος καθηγητής. Ἐρρίφθῃ πρὸ ἑτῶν ἡ ἰδέα δι' ἣν ἡμπορούσε ἐπὶ τὸν προκειμένον νὰ μᾶς ἀναπληρώσῃ ὁ λογοτέχνης, ἀλλὰ ἡ ἰδέα αὕτη ἐπνίγη εἰς τὴν γένεσιν τῆς, διότι ἀνεγνώρισθ' ἀπ' ὅλους τὸν οὐτοπιστικὸν καὶ ἀνεδαρικὸν τοῦ πράγματος διὰ λόγους καθαρῶς ἐπιστημονικοῦς. Οἱ φιλόλογοι εἶναι ἱκανοὶ νὰ συνδέσουν τὰς ἀρχαιοτέρας περιόδους τῆς γλώσσης καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐν γένει πολιτισμοῦ μὲ τὴν σύγχρονον μορφήν τῆς λογοτεχνίας καὶ οἱ μελετηταὶ τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ποῦ μὲ τὰ ἐπιστημονικὰ τῶν δεδομένα θὰ ἡμπορούσαν νὰ συνειδητοποιήσουν καὶ νὰ ἀναπτύξουν εἰς τὰ παιδιὰ τὸ γλωσσικὸν αἰσθητικὸν καὶ τὴν ἱκανότητα εἰς τὸν ὁρθὸν χειρισμὸν τῆς γλώσσης. Ὁ φιλόλογος μελετητὴς τῶν πηγῶν δὲν θὰ θεωρῇ τὸ μάθημα, ὅπως ὁ λογοτέχνης ἀποκλειστικῶς μάθημα αἰσθητικῆς, ἀλλὰ τοιοῦτον ποῦ ἀποσκοπεῖ διὰ τῆς καταλλήλου καὶ ὁρθῆς χρήσεως τῆς γλώσσης νὰ μορφώῃ οὐσιαστικὰ τὸν μαθητὴν καὶ νὰ τὸν καταστήρῃ ἱκανὸν νὰ ἀποβίβῃ σαφῶς τὰ πράγματα, νὰ κατανοῇ βαθέως τὸ ἀναγινωσκόμενον καὶ διὰ τῆς πολιτιστικῆς καθόλου αὐτοῦ σκοπιμότητος νὰ ὑπεισέλῃ εἰς ὅλας τὰς ἐκδηλώσεις τοῦ νεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ διὰ μέσου τῶν αἰώνων εἰς τρόπον ὥστε νὰ προέλθῃ ἡ ἐνίσχυσις καὶ ἡ ἀγάπη παντὸς νεοελληνικοῦ δημιουργήματος, νὰ ἐδραιωθῇ ἡ πίστις πρὸς τὴν ἑξῆς καὶ τὴν ζωτικότητα τῆς φυλῆς μας καὶ νὰ ἀγαπήσῃ προπαντὸς τὸ Ἑλληνικὸν δημιουργημα χωρὶς βέβαια νὰ περιφρονήσῃ καὶ νὰ κάμῃ χρῆσιν οὐδὲν ὀλιγόποτε ἐκλεκτοῦ στοιχείου ἀπὸ τὴν ξένην λογοτεχνίαν ποῦ πρόκειται νὰ ὠρελίσῃ Πολλοὶ ἄλλοι ἐπίσης σκοποὶ συνεπικουροῦντες εἰς τοὺς ἀνωτέρους, θὰ προβληθοῦν ἀπὸ τὸν διδάσκοντα ὅπως ἡ διὰ τῆς αἰσθητικῆς μορφώσεως ἀνάπτυξις τῆς ψυχῆς, ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ἀνθρωπομοῦ καὶ τοῦ χαρακτήρος τοῦ μαθητοῦ πράγμα πρὸς τὸ ὁποῖον ὁ σύγχρονος παιδαγωγικὴ κατατείνει, ἡ ἀνάπτυξις τῆς λογοτεχνικῆς ἱκανότητος τοῦ μαθητοῦ ἑαυτοῦ καὶ ἐνὸς μικροῦ ποσοστοῦ καθὼς καὶ ἄλλοι δευτερεύοντες λόγοι. Ἐκεῖνο ὅμως ποῦ δὲν πρέπει νὰ λησμονήσωμεν εἶναι, ὅτι τὸ ὅλον πρόβλημα δὲν πρέπει νὰ ἀντικρύζεται ὡς τοιοῦτον διδακτικῆς μόνον, ἀλλὰ κυρίως ὡς τὸ σοβαρώτερον τῶν ἐπιστημονικῶν προβλημάτων, προτὶν σαφούς, πλουσίας καὶ πελυμερούς τῶν πραγμάτων γνώσεως, μακρὰς ἀναστροφῆς μὲ τὸν κόσμον τοῦ λόγου καὶ τῆς τέχνης ποῦ θὰ ἐπιτρέπῃ εἰς τὸν διδάσκοντα ἀπὸ τὸν πακτωλὸν τῶν γνώσεων του νὰ ἀντλή τὰ πλούσια δεδομένα μὲ τᾶσιν πρὸς δημιουργίαν τῶν μαθητῶν του μικρὸν ἐρευνήτων ἐπιστημῶν. Ὁ συνδελφεός φιλόλογος δὲν πρέπει νὰ παρασφύεται τυφλῶς ἀπὸ ἕνα ἐκινδύνον πυστέον παιδαγωγικὸν νομίζον, δι' αὐτοὺς διδακτικῶν συστημάτων θὰ ἐπιτύχῃ τὸ σκοποῦ τοῦ, ἀλλὰ πρὸ παντὸς μὲ τὴν ἐπιστημονικὴν γνῶσιν καὶ τὸ ἐπιστημονικὸν ἥθος θὰ εὕρῃ τὴν πραγματικὴν διδακτικὴν μέθοδον, ἀρκεῖ βέβαια νὰ εἶναι ὁ ἐκ φύσεως διδάσκαλος καὶ ἐμπυχωτής. Τότε θὰ ἡμπορέσῃ καὶ σκοποῦς νὰ θῇ εἰς τὸ ἔργον του καὶ κατευθύνσεις νὰ ἀναστήλῃ ποῦ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ τεθοῦν ὡς καλούπια ἀπνεκρώνοντα καὶ αὐτὸν ὡς δημιουργὸν καὶ τὸν μαθητὴν ὡς δημιουργούμενον.

Διὰ νὰ ἐπιτευχθῇ δὲ ἡ ὅλη αὕτη ἐργασία καὶ προσπάθεια, εἶναι ἀνάγκη νὰ ληφθοῦν ὠριμένα μέτρα, ὥστε, καὶ ὁ ὑπεύθυνος καθηγητὴς νὰ μορφήν νὰ ἀναπαύρῃ πλήρως πρὸς τὸ βαρὺ τοῦ ἔργου. Ἐν πρώτοις εἰδικὰ μαθήματα εἶτε μὲ διαλέξεις καὶ ἀνάλυσιν, ὅσον τὸ δυνατόν περισσοτέρων λογοτεχνημάτων βάσει τοῦ κειμένου, καθὼς καὶ ὁμιλίαις διαφόρων κριτικῶν καὶ ἐπιφανῶν λογοτεχνῶν μὲ σκοπὸν τὴν μετάδοσιν τῶν ἐπιστημονικῶς ἐξηγητῶμένων στοιχείων, ποῦ ἀφοροῦν ἕκαστον λογοτεχνίῃ ἡ ποιητῇ μας, ἔχουν πολὺ νὰ ὠφελήσουν. Ἐπειτα ἡ συγκέντρωσις ὕλικου ἀπαραίτητοῦ δι' ἕκαστον τὸν διδασκόντων, διὰ τῆς παροχῆς ὅλων τῶν δυνατόν μέσων εἰς αὐτὸν ἡ διὰ τῆς καταρτίσεως τελείων σχολικῶν βιβλιοθηκῶν εἶναι ἐπιβλημένα ὡς ἐπικουρικὰ στοιχεῖα εἰς τὸν σκοπὸν μας. Ἐπίσης ἐπιβάλλεται ἡ ἐκδοσις ἐπικουρικῶν βιβλίων καὶ ἡ μετάφρασις τῶν ἐκλεκτῶν ξένων τοιούτων ποῦ θὰ ἐπικουρήσουν εἰς τὸ πολυσχεδὲς αὐτὸ ἔργον καθὼς καὶ διάφοροι ἐφημερικαὶ ἐκδόσεις καὶ ἀναλύσεις τῶν κυριωτέρων ἔργων πεζῶν καὶ ποιητῶν, ἀναλόγων μὲ τὸ ποῦ καὶ τὴν ὕλην ποῦ πρέπει νὰ περιέχουν τὰ νεοελληνικὰ ἀναγνώσματα, τὰ ὁποῖα εἶναι ἀνάγκη νὰ

προσέξωμεν περισσότερο. Αί τέλειαι επίσης λογοτεχνικάί έκδόσεις πού από πολλοὺ ἀπηχοήθησαν τοὺς Εὐρωπαϊκοὺς λαοὺς θὰ ἐνισχύσουν πολὺ τὸ ἔργον μας καὶ θὰ τονώσουν τὴν μαθητὴν εἰς τρόπον, ὥστε ἀπερχόμενος σπὸ τὸ Γυμνάσιον θὰ διατηρῇ ἀσβεστον τὸ πῦρ τῆς ἐρεύνης τῶν στοιχείων πού ἐξυψώνουν γενικά τὸν τόπον του καὶ θὰ γίνεταί ὁ φορεὺς τῆς μεταδόσεως τῆς ἀνάγκης αὐτῆς καὶ εἰς τοὺς ἀπλοικοὺς συμπολίτας του, οἵτινες κατὰ τὰς ὥρας τῆς ἀναπαύσεώς των θὰ εὐρίσκουν ἀπόλαυσιν μελετώντες ἀπλὰς λαϊκὰς λογοτεχνικάς ἐκδόσεις καὶ ἀναλύσεις καὶ θὰ ἀποφεύγουν οὕτω πῶς νὰ εὐρίσκουν τὴν ἀπαραιτήτων πνευματικὴν τροφήν εἰς τὰς ἐφημερίδας καὶ μόνον καὶ τὸ χειρότερον εἰς τὰ διάφορα λαθρόβια περιοδικὰ καὶ φυλλάδια. Αἱ ἑρμηνευτικά αὐταί ἐκδόσεις διὰ τοὺς μαθητὰς μας καὶ διὰ τὸν λαόν μας γινώσκω μὲ τὴν κατὰ τὸν ἀπλοῦστον τρόπον ἀνάλυσιν τῶν καλυτέρων διηγημάτων τῶν καλλιτεχνῶν μας θὰ ἀποτελέσουν πραγματικά τὰ σπουδαιότερα κειμήλια τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος. Θὰ χρειασθῇ ἐπὶ πλέον ὁ συνάδελφος φιλόλογος πού θὰ ἀναλάβῃ τὸ ἔργον τοῦτο μίαν πίστωσιν 4-6 χρόνων διὰ νὰ φθάσῃ εἰς τὸ ποθοῦμενον ἀποτέλεσμα κατανέμων καὶ συστηματοποιῶν ἐν τῷ μεταξὺ τὸ ὅλκον του ὡς ἐργαζόμενος ἐντατικῶς μὲ τὰς πικρίλας πηγὰς, πού θὰ ἔχῃ εἰς τὴν διάθεσιν του. Πρέπει ὁμως οὗτος νὰ ἐνισχυθῇ ἐπὶ πλέον διὰ τὸν περιορισμὸν του, ἂν εἴναι δυνατόν εἰς μόνην τὴν διδασκαλίαν τῶν Νέων Ἑλληνικῶν καὶ τὴν ἐκθέσεων, χωρὶς βέβαια διὰ τοῦτο νὰ παύσῃ καθεῖς ἐπαφῇν του μὲ τὰ ἀρχαῖα Ἑλληνικά κείμενα, ὁποῦν δύναται νὰ ἀντλή ἐπὶ πλέον στοιχεῖα καὶ νὰ περιορισθῇ κατὰ πολὺ αἰῶρα καὶ τῆς διδασκαλίας του, διότι ἡ τοιαύτη ἐργασία του θὰ εἴναι πολὺ κοπιώδης καὶ πολυσοῦθητος. Ὅταν τοιοῦτοτρόπως θὰ ἀποκρίσωμεν τοὺς εἰδικούς μετὰ πάροδον ὁλίγων ἔτων θὰ ἔχωμεν λαμπρὰ ἀποτελέσματα ὡς πρὸς τὴν διδασκαλίαν τοῦ μαθήματος.

Ἐπανερχόμενος τέλος εἰς τὴν βάσιν τὴν ὁποίαν ἔθεσα θεωρήσας τὸν κλάδον τῶν Νέων Ἑλληνικῶν τοιοῦτον πού πρέπει νὰ συμπεριλάβῃ καθεῖς γνωστικὸν δεδομένον καὶ ἐπὶ πλέον εἰς τὴν διαπίστωσιν, διὲς ἡμεῖς εἰς τὴν τέχνην κατέχομεν ὡς λαὸς μίαν θέσιν ὅχι βέβαια μειονεκτικὴν ἀπέναντι τῶν ἄλλων καὶ δὴ τῶν γειτονικῶν καὶ διὰ εἰς τὸν πεζὸν καὶ ποιητικὸν λόγον ὡς τέχνην τῆς γλώσσης, ἐπέχομεν θέσιν τοιαύτην, ὥστε νὰ ἐμφανίζωμεθα ὅχι ὑποδεέστεροι αὐτῶν, ὑποχρεώμεθα νὰ ἀναλάβωμεν τὴν βαυτερίαν μόρφωσιν τῶν νέων μας καὶ νὰ τοὺς καταστήσωμεν ἱκανοὺς νὰ ἐγκύβουν εἰς τὰ σύγχρονα πνευματικά δημιουργήματά μας.

Ὡρα 2 μ.μ. λήξις β' ἡμέρας Συνεδρίου

Γ' ΗΜΕΡΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

16 ΙΟΥΛΙΟΥ 1937

Ὡρα 8η καὶ 15'

ΑΡΧΕΤΑΙ Η ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΙΣ

Ὁ κ. Πρόεδρος καλεῖ τὸν κ. Μπαντούναν εἰσηγητὴν ἐπὶ τῆς διδασκαλίας τῶν ἐκθέσεων νὰ κάμῃ τὴν εἰσηγήσιν του.

Ὁ κ. Διονύσιος Μπαντούνας. (Γυμνασιάρχης τοῦ Α' Θηλέων Θεσσαλονίκης).

Ἡ διδασκαλία τῶν ἐκθέσεων ἄμεσα συνδεδεμένη μὲ τὴ διδασκαλίαν τῶν Νέων Ἑλληνικῶν, δὲν πρόκειται τόσον νὰ μᾶς παράσῃ τὰ μέσα γιὰ νὰ αὐξήσωμε τὰς γνώσεις τῶν μαθητῶν μας, ὅσον νὰ μᾶς παράσῃ στοιχεῖα πρὸς ἐξέλιξιν τῶν πνευματικῶν των ἰδιοτήτων. Ἡ ἐκ τοῦ ὁλίκου αὐτῶν ὠφέλεια εἶναι πράγματι μικρά καὶ ἡ τελεῖα ἢ μὴ διάταξις τοῦ ὁλίκου εἶναι ζητήμα συνηθὲως ἄλλων, παρὰ διδασκαλίας. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου πρέπει νὰ καταστήσωμεν τὰς πνευματικὰς δυνάμεις τοῦ μαθητοῦ ἐλευθέρως διὰ νὰ δημιουργήσωμεν τὰς καταλλήλους εὐκαιρίας νὰ ἐργασθῇ μὲ εὐχάριστα ἀποτελέσματα. Ἐδῶ ἐξαρτᾶται κατὰ πόσον θὰ κατορθώσωμεν τὴν ἀδρανὴν κατ' αἰσθὴν ἀντίληψιν, νὰ κατεβῶμεν εἰς προσηκόντι παρατήρησιν, νὰ διεγείρωμεν τὴν οἰκρὸν τοῦ νοήματος πού πρέπει νὰ τακτοποιηθῇ καὶ τὸ νόημα τοῦτο νὰ κατεβῶμεν ὀρθῶς, νὰ ἀνακαλέσωμεν τὴν θέλησιν πρὸς ἐπικουρίαν, νὰ ἐρεθίσωμεν τὴν φαντασίαν μὲ τὰ μάτια τῆς ψυχῆς μας, νὰ ἀτενίσωμεν τὰ πράγματα, νὰ ἀποκαθάρωμεν τὴν φιλοκαλίαν καὶ νὰ συγκενρωθῶμεν πνευματικῶς. Ἡ μέθοδος τῆς ἐργασίας τῆς διδασκαλίας, ἡ ὁποία εἰς τοὺς ἄλλους κλάδους ἐκτός τοῦ σκοποῦ τῆς διαμορφώσεως τῆς προσωπικότητος ὀφείλει ἐπὶ πλέον νὰ ἐπιδείξῃ ἀγαθὰ μορφώσεως, τὰς γνώσεις νὰ καταστήσῃ κτήμα τοῦ μαθητοῦ, ἐδῶ εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν ἐκθέσεων τοῦτο καὶ μόνον θέλει νὰ ἐπιτύχῃ, νὰ διδάξῃ τὸν μαθητὴν εἰς τὸ ὀρθῶς παρατηρεῖν καὶ τελειῶς ἐννοεῖν καὶ διὰ τούτων νὰ δημιουργήσῃ τοὺς βασικούς δρῶνς διὰ τὴν ἀνάγνωσιν καὶ ἐπακριβῇ γλωσσικῇ διατύπωσιν τῶν πραγμάτων. Τὸ ὅρος τῆς ἐκθέσεως εἶναι ἡ ἐκφρασις τῆς προσωπικότητος, ἡ καταγραφή τῶν ἰδεῶν τοῦ μαθητοῦ, ἀναμνησῶν ἢ ἐντυπώσεων, εἶναι διὰ νὰ κυριολεκτήσῃ πραγματικὴ δημιουργία. Ἐάν τεθοῖν τοιαῦτα βάσεις καὶ προϋποθέσεις, τότε καθοδηγοῦμεν πρᾶγματι τοὺς μαθητὰς εἰς τὸν τρόπον τῆς ἐργασίας τοῦ μαθήματος.

"Ας βαδίσωμεν λοιπόν μαζί, πριν νά προχωρήσωμεν περαιτέρω ἐν πρώτοις εἰς τὸν σκοπὸν τῆς διδασκαλίας. Κατὰ βάσιν δὲν πρέπει καθέννας ἀπὸ ἡμᾶς νὰ ἐπιζητῇ τὸ πᾶν ἀπὸ τὸ σχολεῖον. Δὲν πρέπει νὰ νομίζῃ κανεὶς ὅτι τὸ σχολεῖον θὰ δημιουργήσῃ καλλιτέχναν διὰ τὴν γλωσσικὴν διατύπωσιν τῶν πραγμάτων. Ὅτι ἐτίθετο ὡμὸν τὸ ἐρώτημα, ἂν θὰ ἔπρεπε νὰ ζωιήσωμεν διὰ τὴν δυνατότητα τοῦ ἀποτελεσματοῦ, καθ' ὅσον δὲν θὰ ἐμέναμεν καὶ τὸσον ἱκανοποιημένοι ἀπὸ τὸ ἔργον μας αὐτὸ παρὰ τοὺς μῆχους τοὺς ὁποίους καταβάλλει ὁ διδάσκων. Τὸ νὰ περιγράψῃ κανεὶς κατὰ τὸν πλέον τεχνικὸν τρόπον κάθε ἀνωτέραν ἐκδήλωσιν, πρέπει νὰ ἔχῃ τοὺς καταλληλοὺς ἐρεθισμοὺς, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι καὶ τὸσον εὐκόλουν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν. Ὅτι ἥτο παραγνώρισις τοῦ ἔργου τοῦ σχολείου λέγει ὁ Thomas Mann, ἂν κανεὶς ἐπάσχῃ ἐν ἐπιτυχῇ καλλιτεχνικῇ ἱκανότητι εἰς τὸ παιδί. Ἐν ὑπάρξῃ ἕνας ἢ δύο ἐπὶ τοῖς ἑκατὸν πού θὰ παρουσιάσουν τοιαύτας καλλιτεχνικὰς ἱκανότητας, περιορίζονται εἰς μόνον τὸν ἑαυτὸν τους, διότι ἐὰν θελήσωμεν μὲ τούτους νὰ ἐρεθίσωμεν καὶ τοὺς ἄλλους δὲν θὰ κάμωμεν τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὸ νὰ παραγάγωμεν ψευδοσυγγραφεῖς ἢ ψευδοποιητὰς ὁπλισμένους μὲ κομπορρημοσύνην καὶ συγγραφικὸν ντιλεντατισμόν, ἰδιότητος ἀπὸ τὰς ὁποίας ἀρκετὰ πάσχει ἡ ἐποχὴ μας. Διότι πράγματι ὁ συγγραφικὸς ἐρασιτεχνισμὸς καταλήγει εἰς τὸν καλούμενον ὀνοματιζόμενον πού ἔχει ἁλῆθρια ἀποτελέσματα εἰς μίαν κοινωνίαν, ὅπως θαυμαστὰ ἀπεδεικνύει καὶ ὁ Γάλλος Gaudier εἰς τὸ ἔργον του *Les extravagances du dilettantisme* «Οἱ ἐξωφρενισμοὶ τοῦ ντιλεταντισμοῦ.»

"Εὰν λοιπὸν θελήσωμεν νὰ ἐπιτύχωμεν τὸν σκοπὸν μας, πρέπει νὰ τοποθετήσωμεν τὸ ἐρώτημα : Ποίαι προϋποθέσεις πρέπει γενικὰ νὰ τεθοῦν διὰ νὰ μᾶς δηγήσουν εἰς συγγραφικὴν γενικὰ ἱκανότητα ; Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀποκτᾷ ἐν δόξῃ τὴν μεγάλην σημασίαν ἡ ἐπιδρασις τῆς ἐφημερίδος, τοῦ δημοσίου ἐγγράφου, πρᾶγμα εἰς τὸ ὁποῖον ὁ μαθητὴς πρέπει νὰ εἰσάγῃ, τοῦ σωματειακοῦ ὄργανισμοῦ προσωπικοῦ ἢ ἄλλου τινὸς παιδικοῦ, ἢ συμβολῇ τοῦ προσώπου πού προβάλλεται ὡς ὑπεράβια ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ καὶ αἱ διάφοροι ἐργασίαι τέλος αἱ ἐπιστημονικαὶ πού δίδουν πρακτικὰς, φυσικὰς, ἀκριβῆς καὶ καθαρὰς ὥτι προτάσσεται ὡς σκοπὸς εἰς τὴν ζωὴν. Προβάλλεται ἐδῶ ἡ συμμετοχὴ αὐτῶν τῶν παρχόντων αὐτοῦται, ἀπληγάμενη ἀπὸ τοῦ ἐρεθισμοῦ τῶν τυπικῶν λέξεων πού εἶναι δυνατόν νὰ ἔχουν καὶ μόναι τῶν βαρύτερα. Εἰς τὸ περιγράφειν ἡ ἐκθέτης πρᾶγμα ἀνωτέρου πνευματικοῦ περιεχομένου, εἰς τὰ ἔργα ἐμπνευσμένων ἀνθρώπων ἢ καὶ εἰς τὴν σάτυραν ἀκόμη τὸ πᾶν κρίνεται ἀπὸ τὸ σύνολον τοῦ τελειῶς διατυπωμένου γλωσσικῶς καλλιτεχνήματος.

"Ὁ αὐτοστηρὸς χωρισμὸς τῶν δύο τρόπων τῆς ὀρθῆς συγγραφικῆς ἐξωτερικεύσεως εἰς ὅλην τὴν ἐκφράσιν καὶ τῆς ἀπομακρύνσεως ἀπὸ τὴν τάσιν πρὸς δημοσιογραφίαν γλωσσικῶν καλλιτεχνῶν, αὐτὴ εἶναι ἡ βάσις μιᾶς καλῆς διδασκαλίας τῆς ἐκθέσεως ἢ ὁποῖα διδασκαλία ἐξηπρετῇ τὴν ζωὴν.

"Ἐκείνος πού πρόαγει τὴν φαιρότητα τῆς γλώσσης, καλὴ ἢ κακὴ τὴν πραγματικὴν τῆς μορφήν, τὴν φυσικότητα καὶ καθαρότητα τῆς, αὐτὸς μπορεῖ νὰ θεωρεῖται μορφωτικὸς συντελεστής, διότι δὲν προσπαθεῖ μὲ ἐξωτερικὰ στοιχεῖα νὰ προαγάγῃ αὐτήν, ἀλλὰ μὲ θετικὰ τοιαῦτα, καθὼς ἕνας μηχανικὸς κατασκευαστὴς μιᾶς γεφύρας πού δὲν προσπαθεῖ νὰ ἐξάγῃ τὸ ἔργον του μὲ ἐξωτερικὰ καλλωπιστικὰ μέσα, ἀλλὰ μὲ τὴν τελείαν χρῆσιν ὅλων τῶν ὀλικῶν στοιχείων πού ἀποτελοῦν τὴν σκοπιμότητα εἰς τὸ ἔργον του.

Καὶ ἀφοῦ προβάλλεται εἰς ἡμᾶς ἕνας τὸσον ὕψηλός σκοπὸς πρὸς ἐπιτυχίαν, θὰ ἐθάναμεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ τέλειον ὕψος τῆς ἐκθέσεως εἶναι ἡ ἐκφράσις τῆς προσωπικότητος, ἐπομένως δημοσιογραφία τοῦ ὕψους αὐτοῦ εἶναι ἡ κατ' ὁσίαν μορφωσις τῆς προσωπικότητος τὴν ὁποῖαν ἐπιδιώκομεν νὰ ἐπιτύχωμεν. Καὶ θὰ ἦτο δυνατόν τέλος νὰ φθάσωμεν εἰς τοὺς μὴν ἄλλ' ἀληθὲς ἐπιστάγασμα τῆς σκέψεώς μας, ὅτι ἔχουν πραγματικὴν ἀξίαν καὶ ἀποδίδουν ὅτι ἡμεῖς θέλομεν, δοοῖ ἔχουν τὴν εὐτυχίαν ἢ ἔχουν μίαν προσωπικὴν ἱκανότητα εἰς τὸ ἔργον αὐτό. Μία τοιαύτη τάσις πρὸς μὸρφαίνον προσωπικότητος δὲν εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι ἐπιτευκτὴ εἰς τὸ Γυμνάσιον μᾶς μὲ τὸν ὑπερπληθωρισμὸν πού παρατηρεῖται εἰς τὰς διαφόρους τάξεις. Δὲν πρέπει κανεὶς νὰ προβάλλῃ τὸς παιδαγωγὸς ἕνα ἰδανικὸν πού αὐτὸ ὅπὸ τὰς εὐνοϊκὰς συνθήκας, εἶναι, βεβαίως κατορθωτὸν, ὅχι ὅμως προκειμένου περὶ 70 ἢ καὶ 80 μαθητῶν εἰς τὴν αὐτὴν τάξιν, πού αὐτοὶ οἱ μαθηταὶ εἰς τὴν καθ' ἑαυτοῦ πνευματικὴν τὸν ἰδυσσοῦσασίαν καὶ εὐτυχεῖν διαφορετικοί εἶναι. Ἐνώπιον τοῦ πλήθους αὐτοῦ τῶν μαθητῶν θὰ προβάλλωμεν ὡς ὑπόδειγμα καὶ θὰ ἐπιδιώξωμεν τὴν ἐπίτευξίν του, μόνον ἕνα κοινὸς λαχρὸν ὕψος ἐκθέσεως καὶ στήριζόμενοι εἰς τὴν ἐνατένισιν τῆς πραγματικότητος αὐτῆς θὰ ἀποκτήσωμεν παρ' ὅλων τῶν μαθητῶν δυναμικῶς ἕνα κοινὸν τύπον ἐκθέσεως. Ὅμως εἰς τὴν περίπτωση αὐτὴν πού ἀντικρίζομεν, δὲν πρέπει νὰ μᾶς ἀπολείπῃ παραλλήλως τὸ ἰδεῶδες νὰ δημιουργήσωμεν ἔστω καὶ ἐλαχίστας προσωπικότητας εἰς τὸ ἐκθέτην.

"Ὁ πραγματικὸς καὶ φυσικὸς τρόπος τοῦ γράφειν τὴν ἐκθεσιν, ἔξαρταται ἀπὸ τὴν καθαρότητα καὶ τὴν σαφήνειαν τοῦ γνωστικοῦ περιεχομένου τοῦ γράφοντος. Ὅποιος προσπαθεῖ νὰ περικαλύψῃ τὴν ἐκθεσιν του μὲ κάτι τι ποιητικόν, αὐτὸς θέλει ἀσφαλῶς νὰ δώσῃ περισσότερα ἀπὸ ἐκεῖνα πού ἡμπορεῖ. Ὅποιος διακορμεῖ τὴν ἐκθεσιν του

μέ ρητορικούς λόγους καί σχήματα, χωρίς αὐτὰ τὰ μέσθ νά δύνανται εἰς τήν συνοχήν των νά προαγαγούν τόν ἐν διατάξει λόγον του καί ὁπριος ἀρέσκειται εἰς καί τι τὸ μουσικοποθεές, αὐτός θέλει νά φαίνεται σημαίνων παρ' ὅτι εἰναι. Καί ἡ γλωσσική ἐκφρασις αὐτῆς τῆς ἀκριβείας, εἶναι ἡ φράσις καί ἡ κενὴ λέξις ποὺ ὁ γράφων δὲν τὴν ζῇ, δὲν τὴν αἰσθάνεται, ποὺ δὲν εἶναι ἀληθινὴ λέξις καί ποὺ καθιστᾷ τὸν ὅλον λόγον χωρίς ἀξίαν καί προκαλεῖ τὴν ἐντύπωση εἰς τὸν ἀκροατὴν.

Ἐάν ὅμως θέλωμεν νά διεξαγάγωμεν νικηφόρον ἀγῶνα κατὰ τῆς ἐσφαλμένης φράσεως εἰς τὸ σχολεῖον, τότε δὲν πρέπει τὸν ἀγῶνα τοῦτον νά διεξαγάγωμεν μὲ τὰ δπλα τῆς αἰσθητικῆς, ἀλλὰ νά ἀφήσωμεν νά καθέξῃ τὸν κυρίαρχον ρόλον αὐτοῦ τοῦτο τὸ ἀγνόν-γλωσσικὸν αἰσθημα τοῦ μαθητοῦ τὸ ὁποῖον δὲν ταχθῇ ἀντιμέτωπον ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ αὐτοῦ τοῦ λόγου ποὺ στήριζεται εἰς τὴν ἐπιτήδευσιν. Ὅθ καλλιερῶν ἡγεῖται κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ καθαρὰ θέλησις τοῦ μαθητοῦ πρὸς εἰλικρινῆ διατύπωση τῶν πραγμάτων καί εὐγενῆ πρόθεσιν του, ὥστε τὸσον μόνον νά λέγῃ καί νά γράφῃ ὅσον αὐτὸς αἰσθάνεται καί διανοεῖται, μένων ἀδιάφορος εἰς τὴν χρῆσιν λέξεων ποὺ μὲ τὴν ἐπιτηδεύμενην μορφήν των ἔρχονται νά παραποιήσουν τὰς ἀγνάς καί πραγματικὰς σκέψεις.

Ἐπίσης ἡ π λ ῆ ρ η ς ὁ ν α πα ρ ᾶ σ τ α σ ι ς τ ὠ ν π ρ α γ μ ᾶ τ ω ν εἶναι κατὰ μέγα μέρος ἡθικὴ ἀπάντησις ἐκ μέρους ἡμῶν. Πράγματι ἡ δόξυς τῆς παρατηρητοῦ καί ἡ λεπτότης εἰς τὴν προσοχήν τὴν ὅποian καταβάλλει εἶναι θεῖον δῶρον. Ὅμως ἡ θέλησις εἰς τὸ νά προσέχῃ κανεῖς, ἡ συγκέντρωσις καί ἡ αὐστηρὰ ἐπιμονὴ κατὰ τὴν προσοχήν καὶ ὅχι ἡ χλιαρότης εἰς τὴν συζήτησιν τοῦ πράγματος, ἡμποροῦν νά ἐξουδετερώσουν ἐν μέρει ὅτι ἡ θέλα μεῖρα δὲν ἐχορήγησε. Ἐδῶ θὰ ἔπρεπε ἐπικαίρως νά ἀναφέρω τὰ λόγια τοῦ Alfred Döblin εἰς τὸ ἔργον του « Meister der Stils » « τεχνίται τοῦ ὕφους ». « Ὅποιος θέλει, λέγει, νά διδάξῃ ὕφος πρὸς εἰς τὴν Γερμανικὴν γλῶσσαν, πρέπει νά ἔχῃ πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν καί νά προσέχῃ ὅτι κανὲν ὕφος πρὸς εἰς δὲν ἔχῃ νά διδάξῃ. Ἐχει μόνον νά ἀναγκάσῃ τοὺς μαθητὰς του νά ἀντικρύζουν τὰ πράγματα μὲ μεγάλην πάντοτε δόξυτητα, πάντοτε μὲ συγκριμένην προσοχήν ». Ἡ φροντίς διὰ τὴν παρατηρητικότητα τοῦ μαθητοῦ, ἡ πειθαρχία πρὸς τὴν θέλησιν ὁδηγοῦν εἰς τὴν αὐστηρότητα πρὸς διατύπωσιν τῶν ἐννοιῶν, καί τὴν χρῆσιν ἐπακριβῶν λέξεων. Τὸ αἰσθημα τῆς εὐθύνης εἰς τὴν χρῆσιν ἐπακριβῶν λέξεων τοποθετεῖται τοιοῦτοτρόπως, ὥστε πάντοτε ὁ μαθητὴς διαγινώσκει τὸν κίνδυνον καί πάντοτε ἀντιλεῖ τὸν φόβον, μήπως γίνῃ ἀσάφης, ἀν δὲν προσέχῃ εἰς τὴν τοποθέτησιν τῶν ἀπαραιτήτων λέξεων, πρὸς ἀπόδοσιν αὐτοῦ τοῦτοῦ τοῦ πράγματος.

Ἡ καθαρὸς τῆς τοῦ ὕφους ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸν ἐπακριβῆ τοποθέτησιν τῆς λέξεως εἰς τὴν φράσιν, ὥστε μὲ τὴν συρραφὴν τῶν τοιούτων φράσεων νά δοθῇ ἡ τελεία ἐκθεσις, πράγμα ποὺ εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ καθαρῶς σκεπτομένου. Βέβαια ἕνας νοῦς ἀμβλὺς δὲν ἡμπορεῖ μὲ τὴν τελείαν διδασκαλίαν νά ἐξελιχθῇ εἰς ὅξον τοιοῦτον. Ἡ διδασκαλία ὁλων τῶν μαθημάτων θὰ ὑποβοηθῇ εἰς τοῦτο ὁπωσδήποτε, ἀλλ' ὅμως μιά τελεία μεταβολὴ εἶναι ἀδύνατος φυσικᾶ. Τὸ πᾶν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν καλὴν θέλησιν τοῦ γράφοντος καί ἡ ἡθικὴ ἀνωτερότης του εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν ἔγκειται εἰς τὸ, ὅτι ὀφείλει νά ἀπέχῃ νά περικαλόπτη τῆς ἀσάφῶν λέξεων διὰ αὐτὸς δὲν κατενόησεν. Ὅθ ἡμποροῦσα νά διατυπώσῃ καί τὸ ἐξῆς: οὔτε ὁ κατὰ βάθος καυχησιολόγος καί ὑπερήφανος, οὔτε ἐκεῖνος ποὺ δὲν εἶναι ἀγνός μπορεῖ νά μετασχηματισθῇ εἰς τὴν οὐσίαν του. Αὐτὸς εἶναι δύσκολον νά μορφωθῇ ἄλλο ὕφος γραφικόν, νά γίνῃ δηλαδὴ ἕνας ἄλλος ἄνθρωπος. Πρέπει ὅμως νά ἐλπίσωμεν καί νά πιστεύωμεν, ὅτι τοιαῦτα ἀρνητικὰ μορφαί ἀξιών μὲ τὰς ρυπαράς των ἐκδηλώσεις, μόνον ὡς ἐξαιρέσεις παρουσιάζονται εἰς τὰ Γυμνάσιά μας. Πρέπει νά εἰμεθα ἀπαισμένοι μὲ ἀκρατον ὀπτιμισμόν, ὅταν δὲν ἐπιθυμοῦμεν νά ἀμφιβάλλωμεν εἰς τὰ ἀποτελέσματα ποὺ ἐπιδιώκομεν διὰ τὸν κόπον μας.

Ἀλλ' ὅμως ἡ διδασκαλία αὐτὴ τοῦ ὕφους δὲν εἶναι μόνον διδασκαλία πρὸς ἡθικὴν τῶν πραγμάτων ἐκτίμησην. Ὅλον του τὸ ἔργον ὁ μαθητὴς ὀφείλει νά μελετῇ λεπτομερῶς καί μὲ τὴν ἄσκησιν τὴν συνεχῆ νά ἀποκτήσῃ συνήθειας δι' αὐτό. Ἡ γλωσσικὴ διδασκαλία πολὺ ὑποβοηθεῖ εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ ὕφους τῶν ἐκθέσεων, παρέχῃ ὅψιον ἡ προὔπρεσιν καί ἐν γένει προετοιμάζει τὰς στρατηγικάς θέσεις, ἀπ' ὅπου θὰ ἐκκινήσῃ ὁ μαθητὴς διὰ νά γράψῃ τὴν ὥραιαν ἐκθεσιν. Διότι ἡ γραμματικὴ παρέχει ἐπακριβῆς τὰς δυνατότητας χρήσεως λέξεων, ἐν ᾧ ἡ διδασκαλία τοῦ γραφικοῦ ὕφους, ἀποφασίζει ἀναλόγως τῶν παρουσιαζομένων ἀναγκῶν σύμφωνα μὲ τὸ νόημα καί τὸν σκοπὸν τῆς ὁμιλίας, καί κόμῃ ἐκλογὴν τῶν λέξεων. Ἐπὶ πλέον ἡ διδασκαλία τῆς γλώσσας ὁδηγεῖ τὸν μαθητὴν εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἀγάτης αὐτῆς, ἐκ τῆς ὁποίας θὰ προέλθῃ ἡ γνώσις, ποὺ θὰ παράγῃ τὴν πνευματικὴν καθαρότητα, ἔπειτα θὰ γεννηθοῦν αἰσθητικαὶ ἀξίαι καί οἱ ἐρεθισμοὶ πρὸς δημιουργίαν ἀκόμῃ μεταφορῶν καί ἄλλων ἐν γένει σχημάτων λόγου. Ὅταν ὁ μαθητὴς μὲ ἐν τοιοῦτον γλωσσικὸν δῶγανον, ἀναγνώσει καί αἰσθανθῇ τὸ κολοσσαῖον ἔργον τοῦ ὁποῖον ἐπιτελεῖ, τότε θὰ συνέχεται ἀπὸ ἀκατάσχετον χαρὰν διὰ τὴν κατάκτησιν τῆς εὐτυχίας του.

Ὁ μαθητὴς πρέπει νά ἔχῃ μίαν ἰδέαν ἀπὸ τὴν οὐσίαν τῆς λέξεως καί τῆς γλώσσας γενικῶς. Πρέπει νά ἀναγνωρίσῃ ὅτι ἡ λέξις ἀποτελεῖται ἀπὸ σῶμα καί ψυχὴν, δηλαδὴ ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸν περιβλήμα καί ἀπὸ τὸ ἐσωτερικόν, περιεχόμενον καί ὅτι αὐτὸς ὁ πνευματικὸς καρπὸς εἶναι πολλαπλῶς συντεθειμένος. Ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀπὸ ἕνα

σόνολον σημασιῶν βασικῶν ἢ δευτερευουσῶν καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἀπὸ αἰσθητικὰς ἀείας πού εἶναι συνδεμέναι στενά μὲ τὸς διαφορικοὺς σημασίας πού περικλείονται ἐκεῖ, πρέπει νὰ κατανοήσῃ ὁ μαθητὴς πῶς ἡ εἰκονιζομένη λέξις μεταβάλλει ἀπὸ φράσεως εἰς φράσιν σημασίαν καὶ τοιουτοτρόπως θὰ καταστῇ προσεκτικὸς εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν διαφορῶν λέξεων. Ὅφειλε ἐπομένως νὰ καταστῇ ἱκανὸς, ὥστε νὰ βλέπῃ τὴν λέξιν καθ' ὅλον τὴς τὸ βάθος τελείως. Ὅταν θέσωμεν αὐτὰς τὰς προϋποθέσεις, τότε ὁ μαθητὴς θὰ παύσῃ νὰ κἀμῃ χρῆσιν λέξεων πού ἡμποροῦν νὰ θεθοῦν ὥσαν καλοῦπια, καθὼς καὶ φράσεων νεκρῶν εἰς τὸ περιεχόμενον, ἀναφελῶν εἰκότων, παρομοιώσεων ξένου κόσμου πρὸς τὸν πραγματικόν, ἀλλὰ θὰ ἐντικρύσῃ ὡς ἡθικῶτερον τὸν τὴν προβλημάτων πού τοῦ προβάλλεται, τὴν ἀναζητήσιν καὶ τοποθετήσιν λέξεων πού προέρχονται ἀπὸ τὴν βαθύτεραν τοῦ σκέψιν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον θὰ γίνῃ αὐτὸς πραγματικὸς δημιουργὸς τῆς γλώσσης, πού θὰ τὸν καθοδηγῇ εἰς αὐτὸ ἡ ἡθικὴ υποχρέωσις διὰ τὴν ὀρθὴν εὕρεσιν καὶ τοποθέτησιν τῶν λέξεων.

Αἱ γραφαὶ αὐταὶ ἀσκήσεις πρέπει νὰ συνοδεύονται ἀπὸ τὰς θεωρητικὰς συζητήσεις διὰ τὸ καλὸν ἢ κακὸν ὕψος τοῦ γράφειν. Μόνον ὁ ἐκ φύσεως γεννημένος καλλιτέχνης τῆς γλώσσης πρέπει τυφλὰ νὰ προβλέπῃ καὶ νὰ ἔχῃ ἐμπιστοσύνην τὸ γλωσσικόν του αἰσθήμα. Διὰ τὸν συνηθὺ ὅμως τύπον τοῦ μαθητοῦ τὸ Γυμνασίον, πρέπει νὰ γίνεταί αὐτὴ ἡ ἀναζητήσις. Πρέπει δηλαδὴ ὁ μαθητὴς νὰ ἀναγνωρίσῃ τὰς ἐπικρινδύνας ἢ τὰς κακὰς τάσεις του εἰς τὸ γράφειν καὶ τοιουτοτρόπως θὰ ἀγωνισθῇ διὰ τὴν διόρθωσιν αὐτῶν. Πρέπει νὰ ἀναγνωρίσῃ ὅτι μὲν προφορικὸς λόγος ἔχει εἰς τὴν διὰθεσιν του περισσότερα ἐκφραστικὰ μέσα παρ' ὅσον ὁ νεκρὸς γραπτὸς, ὅτι ὁ προφορικὸς λόγος ἔχει συνεργήτην τὴν ὅλην προσωπικότητα τοῦ ομιλοῦντος, τὸν τόνον τῆς φωνῆς του καὶ τὰς κινήσεις καὶ συσπάσεις τοῦ προσώπου του. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν τότε μόνον γραπτὸς λόγος ἐπιτυχάνει τοῦ σκοποῦ του, ἂν τὰ μέσα τῆς γλώσσης καὶ ἐκφράσεως γίνωνται ἰσχυρότερα, αἱ περιγραφαὶ βαθύτεραι καὶ καθόλου ἡ διάταξις τῶν πραγμάτων τελείως καθαρά. Κανόνες πρὸς ἐκμάθησιν τοῦ ὕψους δὲν εἶναι φυσικὰ δυνατόν νὰ διατυπώσωμεν ἡμεῖς οἱ διδάσκοντες ὡς κατηγορηματικὰ ἀπαιτήσεις εἰς τὸ ἔργον μας, ἀλλὰ τοιοῦτοι τίθενται ὡς ὑποδείγματα ὑπ' αὐτῶν τῶν μαθητῶν.

Προτοῦ νὰ εἰσελθῶ εἰς τὴν μέθοδον τῆς διδασκαλίας τῶν ἐκθέσεων εἶναι ἀνάγκη νὰ ὑπογραμμίσω ὀλίγας λέξεις διὰ τὸν παλαιὸν τρόπον τῆς διδασκαλίας τῶν. Ἀφ' ἧς εἰς ἡ καὶ ἀνάγκη εἰς διηγήματος ἢ καὶ ἀπλῶς ἱστορίας ὑπὸ τὸν διδάσκοντος ἐπανάληψις ταύτης πολλάκις ὑπ' αὐτοῦ καθὼς καὶ ὑπὸ τὸν μαθητὴν, ἀναγραφὴ τοῦ διηγηθέντος εἰς πρόχειρόν τι τετράδιον ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ κατὰ τὸν δυνατόν τρόπον, αὐτὰ ἀποτελοῦν τὸ πρῶτον στάδιον τῆς ἐργασίας. Ἐπειτα ἀντιγραφὴ ἐκ τοῦ προχείρου εἰς τὸ καθαρόν, εἰς τρόπον ὥστε πολλάκις καὶ χῆματα εἰς τὰ νοήματα πασπηρεῖν. Φθάνον μέχρι τοῦ σημείου νὰ διατυπώσω, ὅτι ἂν κανένας μαθητὴς ἐπεγείρῃ νὰ παρεκκλίνῃ ἀπὸ τὸ προδιαγεγραμμένον αὐτὸ ὕψος ἤθελε νὰ καινοτομήσῃ, εἶτε διὰ τῆς χρήσεως ἄλλων παρεμφερῶν, εἶτε τῆς μητρικῆς τοῦ γλώσσης, ὁ μαθητὴς αὐτὸς ἐκτός τοῦ διὰ τὴν ἀπετύγχανε τοῦ σκοποῦ του θὰ ἐδέχετο ἐπὶ πλέον καὶ τὴν αὐστηράν τοῦ διδάσκοντος ἐπίπληξιν. Σκοπὸς τῆς ἐκθέσεως ἀπέβαινεν ἡ τυπικὴ διάταξις τῶν λέξεων καὶ ὁ διδάσκων κατόπιν ὤφειλε νὰ διορθώσῃ τὸ ὀρθογραφικόν αὐτοῦ γύμνασμα. Τὸ ὅλον νόημα εἰς τὴν φράσιν καὶ γενικὰ τὸ ὕψος τῆς ἐκθέσεως ἔπαιξε τελείως δευτερεύοντα ρόλον. Αὐτοῦ τοῦ τρόπου τῆς ἐργασίας ὅλοι μας ἐδοκίμασμεν ἀσφαλῶς τοὺς καρπούς. Μὲ τοιοῦτο ὅμως δὲν πρέπει νὰ κακίζωμεν τὸ παρελθόν. Διότι εἶναι συνδεμένη πολὺ στενά μὲ τὰ ζῆμα μὲ τὴν κατόπιν δημιουργουμένην πρόδον. Καὶ πρέπει νὰ ὁμολογῶμεν ὅτι οὐδεμία πρόδοσις συντελεῖται χωρὶς καὶ ἀπώλειαν τινα. Εἶναι σεβαστὸν τὸ ἔργον πού κατέβαλον πρὸς μόρφωσιν ἡμῶν οἱ σεβαστοὶ μας διδάσκαλοι. Δὲν πρέπει νὰ ἐπαναπαύωμεθα εἰς τὸ ὅτι οἱ παλαιοὶ δὲν ἔφερον εἰς πέρας, πρὸς τοὺς ὁποίους ὀφείλομεν νὰ ἀποκαλυπτώμεθα καὶ δὲν πρέπει νὰ ὑπερηφανευώμεθα, διότι ἡμεῖς ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ πεδίου ἴσως λαμπρὰ ἐπιτυχόμεν ἀποτελέσματα. Ἀλλὰ καὶ σήμερα παρ' ὅλας τὰς μεθόδους τῆς διδασκαλίας πού ἀκολουθοῦμε, πού ἐξεπῆγασαν ἀπὸ τὰς βάσεις πού ἔθεσεν ἡ ἐνωτέρα παιδαγωγικὴ, εἶναι δυνατόν νὰ ἀποαναθῶμεν ὅτι δὲν ἐπέτυχόμεν ἀκόμη τὸν σκοπὸν μας. Ἡ αἰτία κατὰ τὴν γνώμην μου ἔγκειται εἰς τοῦτο. Τὸ Σχολεῖον ἔχει τὴν ὑποχρέωσιν νὰ παρασχῇ εἰς τὸ παιδί τὴν δυνατότητα νὰ δημιουργήσῃ κατὰ τὴν μὲ τὴν ἐκθεσιν πού ἀνάγεται εἰς τὴν ζωὴν καθόλου, εἰς γεγονότα πού κινοῦν τὸ ἐνδιαφέρον του καὶ τὰ ζῆ πραγματικὰ, εἰς ὅτι δηλαδὴ εἶναι συνυφασμένο μὲ τὴν πραγματικὴν τῆς ζωῆς. Ἐπ' αὐτοῦ φοβόμην ὅτι δὲν ἐδώσαμεν τὴν δέουσαν προσοχὴν. Ὅτε ἡ λογοτεχνικὴ, ὅτε ἡ ῥητορικὴ ἐκθεσις ἔχει κατὰ τὴν μὲ τὴν ζωὴν, μὲ τὴν κατεύθυνσιν μὲ τὴν ὁποίαν τὸ σχολεῖον πρέπει νὰ παιδαγωγῇ. Διότι δὲν εἶναι ὀρθὴ ἡ ἀντίληξις ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι θὰ διευτύσωμεν τὴν γνώμην, ὅτι ὁ ἀνθρωπὸς τὸν ὁποῖον ἀπασχολοῦν ὀριζόμενα προβλήματα ἢ δεδομένα τοῦ ἐπιστητοῦ, εἶναι δυνατόν νὰ ἀφηγηθῇ ἢ νὰ γράψῃ μὲ τὸν ἴδιον ἀκριβὲς πλοῦτον, θέμα ἀναγόμενον εἰς ἄλλην σφαῖραν τὸν ἐπιστητοῦ. Ὅχι. Ἐπομένως κατὰ τὸν μετέπειτα τὸν μαθητοῦ μας βίον τὸν ἀναθηματικόν ἀλλὰ καὶ τὸν νῦν, εἶναι δυνατόν νὰ ἀπασχολήσωσιν ὅλα τὰ προβλήματα, πολλὰ τῶν ὁποίων εἶναι δυνατόν νὰ προβληθοῦν ὑφ' ἡμῶν, πρὸς ἐξέτασιν ὑπὸ τοῦ μῆτροῦ. Κατ'

ανάγκην συμπεράνουμεν, ὅτι μόνον ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ζῇ κάθε ἄτομον καθὼς καὶ ἡ ὁρεξίς, καὶ ἡ ὁρμή πρὸς ψυχικά περυσίσματα μᾶς οδηγοῦν εἰς διαβεβαιώσεις, βαθυτέρας, ὅτι τὸ ὅτι, θὰ δημιουργήσῃ ὁ μαθητὴς εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ὁρθῆς αὐτοῦ νοήσεως. Ἀκόμη καὶ ἡ λογοτεχνικὴ αὐτοῦ ἐκθεσίς καὶ διὰ εἰς τὰς ἀνωτέρας τάξεις τοῦ Γυμνασίου ἔχει ἐκ τῆς πείρας ἀποδειχθῇ, καὶ τζοῦτο εἶναι γνώμην μεγάλης πείρας παιδαγωγῶν, ὅτι ὑπερβαίνει τὰ ἀντιληπτὰ ὅρια τοῦ μαθητοῦ. Περὶ αὐτοῦ εἰδικῶς πραγματεύεται ὁ Αρπὲλ εἰς τὸ θέμα του «Ἡ ἐκθεσίς εἰς τὰς ἀνωτέρας τάξεις τοῦ Γυμνασίου».

Διατυποῦται ὁμως ἴσως παραλλήλως ἀπὸ μερικοὺς ἐκ τῶν κ. κ. συναδέλφων, ὅτι προβλήματα δύσκολα καὶ σύνθετα μὲ τὰ ὁποῖα τὰ ποικίλα θέματα εἶναι δυνατόν νὰ ἀπασχολήσων, θὰ καταστήσουν τοὺς μαθητὰς ἱκανοὺς, ὥστε σὰν νέοι καὶ ζωντανοὶ ἄνθρωποι, νὰ ἀντικρύσουν μετὰ θάρρους τὴν ἐπίλυσίν των. Μία πλήρης ἀντίληψις καὶ μάλιστα διὰ τὴν ἡλικίαν αὐτὴν, ὡς προϋπόθεσις μιᾶς καλῆς διατυπώσεως οἰοῦντοτε γραπτοῦ θέματος δὲν εἶναι δυνατόν νὰ προϋπάρξῃ: «Ἐκθεσίς π. χ. εἰς τὸς μαθητὰς τῶν ἀνωτέρων τάξεων ὡς κριτικὴ ἐπὶ τῆς προσωπικότητος τοῦ Παλαμά εἶναι ἀδύνατος, καθ' ὅσον ὁ μαθητὴς δὲν εἶναι δυνατόν νὰ κατέχῃ τὸ κολοσσαῖον καὶ θεῖον Παλαμικὸν ἔργον. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἂν περιπίπτωμεν εἰς τὰ βασικά αὐτὰ σφάλματα δὲν θὰ ἐπιτυγχάνωμεν τίποτε ἄλλο, εἰμὴ νὰ καλλιεργῶμεν τὸν ἐγωισμὸν τοῦ μαθητοῦ μας. Διότι ἂν ὁ μαθητὴς ἀναγκασθῇ νὰ ἀποδώσῃ περισσότερα ἀπὸ ὅσα ἔχει εἰς τὴν διάθεσίν του, θὰ προσπαθῇ νὰ ὑπερίσθῃ εἰς ὅλα τὰ πεδία ἀντίστοιχα καὶ μὴ πρὸς τὰ γνωστικά του δεδομένα καὶ θὰ διαπαιδαγωγηθῇ τοιοῦτοτρόπως ῥέπων πρὸς ἀναλήθειας καὶ ἀνακριβείας γνωστικὰς, φραστικὰς καὶ ἐν γένει νοητικὰς. Ὡστε δι' ὀλίγων ἀπαίτεται τὸ πρᾶγμα πρὸς τὴν πραγματικὴν ἐκτέλεσιν, σιροφῇ πρὸς τὸ πρᾶγμα καθ' ἑαυτοῦ, τελεῖσθαι τῆς τοῦ ὑποφ. τοῦ μαθητοῦ δημιουργοῦ μένου, διὰ νὰ τεθῇ ἡ βᾶσις καὶ ὁ θεμελιὸς λίθος ἐπὶ τῶν ὁποίων θὰ στηριχθῇ τὸ θαυμάσιον τοῦ μαθητοῦ ἔργον.

Πρὸ πολλῶν ἐτῶν διεξήχθη ὁ ἀγὼν μεταξὺ τῆς προσωπικῆς ἐλευθέρας ἐκθέσεως καὶ τῆς ἐκθέσεως τοῦ παλαιοῦ τύπου. Σήμερον δυνάμεθα νὰ εἰπωμεν, ὅτι ἔχει ἀντικαταστήσῃ ὁ παλαιὸς τύπος τῆς ἐκθέσεως καὶ διὰ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν ἐπεκράτησαν αἱ νεώτεροι παιδαγωγικαὶ κατευθύνσεις. Σκοπὸς τοῦ νέου τούτου τύπου τῶν ἐκθέσεων εἶναι νὰ διατηρήσῃ ἡ αὐθόρμητος τοῦ μαθητοῦ προσωπικότης. Προσπαθεῖ αὕτη νὰ συλλάβῃ τὰ δεδομένα τῆς ζωῆς καὶ μεταχειρίζεται ὡς γλωσσικὸν ἰδίωμα κατὰ τὸ μᾶλλον τὴν ὑφιστάμενην γλωσσικὴν πραγματικότητα. Καὶ νὰ μὲν ἔχωμεν τὴν ὑποχρέωσιν νὰ καθοδηγήσωμεν τὸν μαθητὴν καὶ εἰς τὸν ἕτερον γλωσσικὸν τρόπον καὶ νὰ παραστήσωμεν τοῦτον ἱκανὸν νὰ τὸν χειρίζεται ὀρθῶς προκειμένην ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ νὰ ἀποδύσῃ εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς ἐπιστήμης, ὅπου καὶ ὁστος ὁ γλωσσικὸς προβάλλεται ὡς ἀνάγκη τῆς ζωῆς, ὁμως δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀρνηθῶμεν ὅτι ὁ μαθητὴς μεταχειρίζεται εὐχάριστος ἐκεῖνο τὸ γλωσσικὸν ἰδίωμα τὸ ὁποῖον πραγματικὰ ζῇ.

Τὰ πλεονεκτήματα τοῦ νέου τύπου τῆς ἐκθέσεως εἶναι, ὅτι παρέχει εἰς τὸν μαθητὴν τὴν δυνατότητα νὰ προσλάβῃ τὸ ὕλικόν του ἀπὸ τὴν ζῶνιν εἰς τρόπον ὥστε διὰ τῆς ἀμοιβαίας ἐπιρροῆς τῶν δύο παραγόντων τοῦ σχολείου δηλαδὴ καὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ κόσμου νὰ ἐνισχυθῇ ὁ σκοπὸς μας εἰς τὸ σχολεῖν. Τὸ ἐξωτερικὸν δεδομένον ἐπὶ πλέον δημιουργεῖ εἰς τὸν μαθητὴν συμμετοχὴν καὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ ψυχικοῦ κόσμου, ὥστε ὁστος ὅπως τὰς ἐκείστας παρουσιαζομένας εὐνοϊκὰς συνθήκας νὰ συμμετέλῃ διὰ διαφόρων εὐθύμων περιγραφῶν ἡ εὐθόμωρα φαντασίαν τὰ ὁποῖα δύναται νὰ παραγάγῃ. Ἀποκτᾷ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ μαθητὴς τὴν ἀνεξαρτησίαν εἰς τὴν σκέψιν του, τὴν προβληματίζει ἐκτὸς τῆς ὁδοῦς, μὲ τὴν κατάλληλον ἐννοεῖται καθοδήγησιν, θὰ στηριχθῇ ὁ καθ' ὅλου σκοπὸς τῆς ἀγωγῆς. Ἐπειτα προκαλεῖται ἡ αὐθόρμητος εἰς τὴν διατύπωσιν τοῦ ποροφωρικοῦ λόγου ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ καὶ ἡ πίστις του ἐπὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ διατυπομένων ὡς ὀρθῶν, συνέπεια ὅλων τούτων εἶναι νὰ κατανοήσῃ ὁ μαθητὴς, ὅτι πρὸ παντός εἰς τὴν ἐκθεσίν του ὀφείλει νὰ κάμῃ χρῆσιν τοῦ ὀρθοῦ τυπικοῦ.

Παρ' ὅλα ταῦτα κ. κ. συναδέλφωι δὲν πρέπει νὰ ἀναμένῃ κανεὶς ἀπὸ τὴν προσωπικὴν αὐτὴν ἐκθεσιν τὸν πᾶν. Καὶ ὁ τύπος αὐτὸς τῆς ἐκθέσεως ἔχει τὰ τρωτά του καὶ πρὸ πάντων δὲν εἶναι ἱκανὸς νὰ δράσῃ ὡς μοιδικὸν μέσον διδασκαλίας τῆς μορφῆς τοῦ γράφειν. Μὲ τὴν ἔρευναν ἐπὶ τῶν προσωπικῶν ἡ ἐλευθέραν ἐκθέσεων τῶν μαθητῶν ἐξήχθησαν συμπεράσματα ὅτι πλεῖστα τῶν τοιούτων ἐκθέσεων παρὰ τὴν χάριν ποὺ παρουσιάζουν, διὰ τὴν φυσικότητα των εἰς τὴν παράστασιν τῶν πραγμάτων, τὴν ἀκριβὴ προσοχὴν, πολλὰκις εἶναι διακοσμημέναι μὲ λέξεις ποὺ ὑπερβάλλουν, ἂν μὴ δὲν ἀποδίδουν τὸ νόημα, ἀπὸ ἐκόντας εὐφρανίστου δημιουργίας καθ' ἣν παρεμβάλλεται αὐτὸς ὁστος ὁ γράφων δρῶν καὶ διακρίνει κανεὶς, ὅτι οἱ μαθητὰι προσπαθοῦν δι' αὐτῶν τῶν ἐκθέσεων νὰ προβάλλουν τοὺς ἑαυτοῦς τῶν ὡς συγγραφεῖς καὶ τοιούτοτρόπως παρέχονται τὰ στοιχεῖα τῆς διαπαιδαγωγώσεως καὶ μορφώσεως τῶν μαθητῶν μας πρὸς ἓνα συγγραφικὸν ἐρασιτεχνισμὸν. Παρ' ὅλα ταῦτα ὁ κίνδυνος δύναται νὰ προληφθῇ. Εἶναι δυνατόν νὰ μεταθέσωμεν τὸ δύσκολον σημεῖον τῆς ἐκθέσεως ἀπὸ τὸ πρόσωπον τοῦ γράφοντος εἰς τὸ παριστάμενον ἀντικείμενον. Εἰς μίαν τοιαύτην προσωπιτὴν ἐκθεσιν τὴν ὁποῖαν δυνάμεθα νὰ ἀποκαλέσωμεν ὀρθῶς ἔκθεσιν

πραγμάτων, δὲν φθάνει ὁ μαθητὴς τόσον εἰς τὴν παράστασιν τῶν ἀναμνησέων καὶ αἰσθημάτων, τὰς οποίας ἔχει ἀποκομίσει ἀπὸ τὴν θέαν ἀντικειμένων ὡς φαινόμενων, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἀκριβῆ καὶ ἀναμφιβόλῳ ἐξεικόνισιν αὐτοῦ τούτου τοῦ γεγονότος ἢ φαινομένου. Ὡς ἀντιπροσωπευτικὴ μορφή τῶν ἐκθέσεων αὐτῶν διαμορφώνεται σὺν τῷ χρόνῳ τὸ ὕψος τῆς ἐκθέσεως τῶν πραγμάτων, τοῦ ὁποῖον ἀκριβῶς μᾶς καθοδηγεῖ εἰς τὸν σκοπὸν τῆς διδασκαλίας τοῦ μαθήματος. Παράλληλως πρὸς τὴν ἐκθεσὶν αὐτὴν τῶν πραγμάτων πρὸς τὴν ὁποῖαν ὁ μαθητὴς πρέπει νὰ ἐθισθῇ, εἰσάγεται ἐπὶ πλέον καὶ μάλιστα μὲ πολλὰ δικαιώματα καὶ ἡ προσωπικὴ, ἐλευθερὰ ἐκθεσίς, διότι αὐτὴ καθοδηγεῖ εἰς τὴν σαφῆ παρατήρησιν τῶν πραγμάτων τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου καὶ διότι, κατόπιν τῆς ἐκ τῆς ἐκθέσεως τῶν πραγμάτων συνηθείας τοῦ μαθητοῦ, πολὺ ἐλάχιστα παρατηρεῖται εἰς αὐτὸν ἡ πράξεις αἰσθημένων πραγμάτων. Καὶ ἐν τῷ προκειμένῳ ἡμποροῦμεν νὰ διατυπώσωμεν, ὅτι ἐκεῖνος, πού πράγματι ἀκριβῶς καὶ σαφῶς ἐκθέτει συγκεκριμένον τι, αὐτὸς δὲν εἶναι ἀνίκανος νὰ γράψῃ καὶ ἐπὶ ἀφηρημένων πραγμάτων, ἐνῷ τὸ ἀντίθετον δὲν εἶναι δυνατόν νὰ συμβῇ. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν παρατηρεῖται πολλὰκις τὸ φαινόμενον εἰς τοὺς μικροὺς μᾶς μαθητὰς νὰ γράφουν ἀφηρημένον τι ἀνάλογον μὲ τὸ συγκεκριμένον πού ἀντίκρουσαν ἐκ τῆς προσοχῆς καὶ τῆς καθόλου ζωῆς τῶν εἰς τὸ σχολεῖον καὶ τὸ σπίτι. "Οτι θυμῶς ὁ νέος, εἴτε εἰς τὸ Πανεπιστήμιον εἴτε καὶ εἰς τὸν ἐν γένει βίον του ἡμπορεῖ νὰ ἐπιτελέσῃ, δηλαδὴ νὰ διατυπώσῃ τὰ πράγματα ἐκ τῆς μελέτης τοῦ βιβλίου ἢ κατόπιν μιᾶς διαλέξεως, αὐτὸ δὲν θὰ προέλθῃ μονομερῶς ἀπὸ τὴν προσωπικὴν ἐκθεσιν. Καὶ ἡ μεγίστη ἀντιλογία, ὅχι βέβαια ἐναντίον τῆς προσωπικῆς ἐκθέσεως ὡς μέσου μορφώσεως τρόπου τοῦ γράφειν, ἀλλὰ ἐναντίον τῆς μονοπωλιακῆς τῆς θέσεως εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς ἐκθέσεως εἶναι αὕτη. Διὰ νὰ μάθῃ ὁ μαθητὴς νὰ ἐκθέτῃ χρειάζονται ἰδιαίτερα προπαρασκευαστικὰ ἀσκήσεις. Αὐταὶ συνίστανται ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ κατασκευάσῃ ὁ μαθητὴς φράσεις διὰ τῆς ἐνώσεως λέξεων, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ διορθωθῇ ὁ τρόπος τῆς ἐκφάσεως καὶ νὰ προκύψουν νόμοι ἐκφραστικοὶ τῶν πραγμάτων. "Επειτα μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου ὁ μαθητὴς θὰ λύσῃ τὰ πολυποικίλα θέματα πού τοῦ προβάλλονται ὡς ἐμπειρικά τῆς ἱκανότητος τοῦ πρὸς ἐκφράσιν, ὅχι μόνον διὰ τῶν ἰδίων του δυνάμεων, ἀλλὰ ἂν εἶναι δυνατόν νὰ προβληθῶν ἀπ' αὐτὸν μὲν, νὰ λυθῶν δὲ τῇ συνεργασίᾳ ἀμφοτέρων τῶν παραγόντων, δηλαδὴ τοῦ διδασκόντος καὶ τοῦ διδασκόμενου.

Αὐτὰ δι' ὧν ἐπὶ τοῦ θεωρητικοῦ σκοποῦ τὸ θέματος. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι εἰς κανένα διδασκτικὸν κλάδον δὲν καταθεύδονται διαφροτροπῶς, ὅπως ἐπὶ τοῦ ποικειμένου, ἡ ἰδέα πρὸς τὸν σκοπὸν καὶ τὴν μέθοδον καθ' ὅσον ἡ διδασκαλία τῶν ἐκθέσεων πρέπει νὰ κατατείνῃ εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ ὁρθοῦ ὕψους καὶ διὰ τὴν πρὸς νὰ ἔχωμεν ὡς σκοπὸν ὅχι μόνον τὴν μορφὴν ἀλλὰ καὶ τὸ ὕλικόν καὶ τὴν οὐσίαν πρὸς διαμόρφωσιν μιᾶς θαυμασίας ἐκθέσεως.

"Η ἐκθεσίς εἰς τὰς κατωτέρας τάξεις κατατείνει εἰς αὐτὸ. Ἀπὸ τὴν φιλολογικὴν γλῶσσαν, πού ἔχει διαθρομῇ ἐντέχνως εἰς τὰ διάφορα βιβλία καθὼς καὶ ἀπὸ ἄλλου, πού τὸνώνει γλωσσικῶς τὸ παιδί, νὰ ἡμπορέσῃ νὰ δημιουργήσῃ κατὰ τὸ ἰδικόν του. "Εφ' ὅσον ἐξακολουθεῖ τὸ παιδί νὰ διηγῆται περὶ τοῦ ἑαυτοῦ τοῦ ἢ ἀπὸ δι' ἑξῆς, εἶναι ἀποδεδειγμένον ἐπιστημονικῶς, ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀποκτήσῃ λέξεις ἀπὸ τὰς ἡμεριδῶς ἐκτός· ἀπὸ μερικὰς λέξεις πού συμπίπτουν μὲ τὰς ἀναφερομένας εἰς τὴν ζωὴν του. Μόνον ἡ ὁρεῖς τοῦ νὰ διηγῆται κατὰ τὸ ὁμοῖον καὶ εὐχάριστο, τοῦ παρέχει τὴν εὐκαιρίαν νὰ προωθῆται, διότι θὰ ἐπακολουθήσῃ ἡ αἰχμὴ εἰς τὴν τάξιν του λόγῳ τῆς φιλοτιμίας πού τοῦ γεννᾶται καὶ πού θὰ τοιῶσθι μὲ τὸν κατὰλληλον ἔπαινον τοῦ διδασκόντος. "Εδῶ θὰ ἐκτιμηθῶν τὰ πράγματα ἀπὸ τὴν ἱκανότητα τοῦ διδασκόντος νὰ ἀντιληφθῇ τὰς ὁρέξεις καὶ τοὺς πόνους τῆς παιδικῆς ψυχῆς, καθ' ὅσον αὕτη παρωθεῖται ἀπὸ πράγματα, πού ἐνδιαφέρουν τὸ παιδί θὰ εἶναι ἐπομένως ὁ διδασκων ψυχικῶς ἡνωμένος μὲ τὸ παιδί, θὰ τὸ παρακολουθῇ εἰς τὴν ζωὴν του γνωρίζων ἐπακριβῶς ποῖον ὕλικόν εἶναι ἀνάλογον μὲ τὴν ψυχικότητα του καὶ ποῖον τὸ ἀρῆγει τελείως ἀδιάφορον. Βασικὸς ὅρος διὰ τὴν ἐπιτυχίαν εἶναι ἡ χαρὰ τοῦ παιδιοῦ διὰ τὴν ἐργασίαν. Αἱ γνώσεις πού, ἀποκομίζετο τὸ παιδί ἀπὸ τὸ σχολεῖον δὲν ἀνήκουν εἰς τὸ ὕλικόν τῶν ἐκθέσεων καὶ ἡ τελεία προσοχὴ τοῦ παιδιοῦ ἐπὶ τοῦ προσλαμβανόμενου ὕλικου εἶναι δυσκολωτάτη, ἂν δὲν συνδέεται μὲ κατὰ τι, πού τὸ ἐρεθίζει ἢ τὸ ἐνδιαφέρει. "Οτι εἶναι ἀπαιτήσις νὰ διηγῆθῃ εἰς τοὺς ἀδελφούς του ἢ τοὺς φίλους του, αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι καὶ τὸ θέμα πού μπορεῖ νὰ ἐκθέσῃ. "Επομένως δι' ἐξήραμεν μαζὶ του καὶ ἀπὸ πολλοὺ ἐνθυμούμεθα, αὐτὸ δὲν εἶναι τὸ θέμα τῆς ἐκθέσεως. "Η κοινὴ ζωὴ ἀτομακρύνει πολλὰκις τὴν τάσιν πρὸς συμμετοχὴν εἰς αὐτήν. "Η ἐκθεσίς ἐπὶ παραδείγματι « ἡ ἐκδρομὴ ἡ μᾶς » θὰ ἦτο ἴσως ὅχι ἐπιτυχὴ ἔνεκα αὐτοῦ ἀκριβῶς τοῦ λόγου. Πρέπει ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον οφείλει νὰ ἐκθέσῃ νὰ μὴν ἔχῃ κατὰ τι τὸ αἰνιγματικὸν ἢ ἀσφές, ἀλλὰ νὰ κατέχῃ αὐτὸ τελείως ὥστε νὰ τὸ ἀποδώσῃ σαφῶς. Ἀνῆκεν εἰς τὸ παιδί ἐπὶ πλέον, ὅτι εἶναι νωπὸν εἰς τὴν νύμνην του. Σπὸρ ἡ περιπλάνησις, συμπτώσις μὲ τὰ οικιακὰ ζῶα. Ἐντυπώσεις ἀπὸ τὸν δρόμον καὶ τὴν ἀγορά, ἀπὸ τὸ ἐργοστάσιον, ἀπὸ τὸ παρκινγκ, ἀπὸ τὰ Χριστούγεννα, ἀπὸ τὸ Νέον "Ετος. Αὐτὸς εἶναι ὁ κόσμος τοῦ παιδιοῦ. "Επειδὴ τὸ παιδί αἰσθάνεται τὸν ἑαυτόν του ἀπὸ μικρὰς ἡλικίας ἄμεσα συνδεδεμένον μὲ τὸ περιβάλλον του καὶ δὲν ἀποτελεῖ τίποτε ἄλλο εἰμὴ μίαν μονάδα τοῦ ὅλου μέσα εἰς τὸ ὁποῖον ζῇ, μὲ τὴν κοινωνικότητα αὐτὴν πού τοῦ γεννᾶται δημιουργεῖται εἰς αὐτὸ ἕνας στενωπῶτος δεσμός μὲ τὰ γύρω του ἔμφυχα καὶ ἄψυ-

χα δ' αὖτα πού τὸ συγκινοῦν τόσο πολὺ ὥστε ἀπὸ τὴν πρώτην τάξιν τῶν γυμνασιακῶν τοῦ σπουδῶν, ἀφοῦ ἀρχίσῃ μετὰ τὴν ἐκθεσιν τοῦ βουνοῦ π.χ. ἢ τῆς βεματίας πού εἶναι πλησίον τοῦ χωριοῦ τοῦ καὶ ἀπὸ τοῦ πανηγύρι ἢ τῆν ἑορτήν, πού εἶναι συνυφασμένα μετὰ αὐτὸ θὰ ἡμυπόρουν εἰς τὰς μετέπειτα τάξεις νὰ μελετᾷ καὶ νὰ ἐκθέτῃ διὰ τὰ σαινόμενα αὐτὰ καὶ νὰ διδῇ τὴν συγκεκριμένην πλέων εἰς αὐτὰ ἐθνικολογικὴν μορφήν, ἀπαυγάζουσαν ἀπὸ τὸ πλούσιον λογογραφικὸν καὶ ἐθνολογικὸν ὕλικον τοῦ τοποῦ τοῦ.

Καὶ δὲ νὰ εἰμεθα πλέον ἀσφαλεῖς, ὅτι θὰ πληρωθῇ ἡ βασικὴ προϋπόθεσις δηλαδὴ ἡ ἐσωτερικὴ συμμετοχὴ εἰς τὸ πρὸς κατὰ ταξιν ἀντικείμενον, ἀρῶμεν τοὺς μικροὺς μας μαθητὰς νὰ ζητήσουσιν μόνον τῶν τῶ θέμα καὶ νὰ τοῦ δώσουσιν τὴν μορφήν. Θὰ ὑπάρξουν βέβαια εἰς τὴν τάξιν μερικὸι πού δὲν ξέρουν περὶ τίνος πρέπει νὰ γράψουν. Τὸ θέμα βέβαια τοῦ παιδιοῦ τῆς πόλεως θὰ διαφέρῃ ἀπὸ τὸ θέμα τοῦ παιδιοῦ τοῦ χωριοῦ.

"Αν δ' αὖτως θέλωμεν νὰ δώσωμεν γενικὸν θέμα, εἰμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ δώσωμεν ἐκ παραλλήλου ἐρωτήματα, τὰ ὁποῖα θὰ καταγράψῃ τὸ παιδί εἰς τὸ πρόχειρόν του καὶ τὰ ὁποῖα θὰ ἀποτελοῦν ἐπὶ μέρους στοιχεῖα τοῦ γενικοῦ αὐτοῦ θέματος. Ἐπὶ παραδείγματι δίδωμεν εἰς τὸ παιδί τῆς πόλεως τὰ ἐξῆς ἐρωτήματα. Ποιὸς ἦταν μὴ σὸρὰ στὸ θέατρον; Ὅμως πῆγες στὸν κινηματογράφον; Τί εἶδες λοιπόν; Καὶ σὺ δὲν ἐπῆγες ἀκόμα στὸ θέατρο; Πῶς σοῦ ἐφῆρθηκαν οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι; Ποιὸς καθόταν μπροστὰ σοῦ; Ἐνας χονδρὸς ἄνθρωπος, πού σέ δυσκόλευε νὰ βλέπῃς; Μ' αὐτὸ ἀσφαλῶς θὰ ἦσαν στενωχωρημένοι. Ἦταν εὐγενικὸ ἀπὸ μέρος τοῦ μεγαλύτερου σου ἀδελφοῦ πού θὰ ἀλλάξατε θέσεις καὶ ἔτσι ἐβλέπες καλὰ; Θέλεις νὰ μοῦ διηγηθῇς σχετικὰ;

Τὸ γενικὸν θέμα, πού θὰ δώσωμε θὰ ἐπιγραφῇ «στὸ θέατρο» ἢ στὸν «κινηματογράφον». Κάθε μαθητὴς σ' αὐτὸ τὸ θέμα τοῦ τοποῦ θὰ ἀναζητήσῃ κατὰ τὸ ἴδιόν του, καὶ πού ἔχει ζήσει σ' ὅλην τὴν ζωὴν του. Θὰ ἀναγράψῃ λεπτομερεῖας ἀκόμη καὶ θὰ μεταχειρισθῇ λέξεις πού πάντοτε μεταχειρίζεται. Ἐὰν τὸ ὕλικον πού πρέπει νὰ παρουσιάσῃ εἶναι μεγάλο ποστικῶς, τότε θὰ μᾶς παρατάξῃ σχετικοντενεῖς ἀφηγήσεις. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν κύριον μας ἔργον εἶναι νὰ μάθωμεν τὸν μικρὸν μας μαθητὴν νὰ κατασκευάζῃ μικρὰς φράσεις ἀποδιδοῦσας τελείως τὸ νόημα. Θέματα ὅπως ἡ ἐκρομὴ τοῦ σχολείου μας, πῶς περάσανε τὶς γιορτὲς ἡ διακοπές, ἐντυπώσεις ἀπὸ τὸ θέατρον δὲν εἶναι τὰ ἐνδεδειγμένα διὰ τοὺς μικροὺς μαθητὰς τῆς Α' Τάξεως. Ἐπομένως προτιμότερον εἶναι νὰ καταγράψῃ ὁ μαθητὴς ὁρθὰς κατὰ τὴν τὸ μερικὸν καὶ ὅχι τὸ γενικόν, καὶ αὐτὸ θὰ ἐπιτευχθῇ μετὰ τὸν τρόπον τῶν ἐρωτημάτων, πού πρέπει νὰ τηρηθῇ εἰς καθὲ ἐκθεσιν τῶν μικρῶν μαθητῶν. Ἀλλὰ δυνάμεθα ἐπὶ πλέον νὰ θέσωμεν εἰς τὸν μαθητὴν ἀπ' εὐθείας τὸ ἐπὶ μέρους ἐρώτημα καὶ νὰ τὸ καταγράψῃ π.χ. Πῶς βουταῖε τὸ καναρίνι σας μέσα στὸ νερό; ἀπὸ τὸ χρεσινὸ κούνημα τῆς βάρκας, ἐπὶ τὴν ἀταξία στὴ τάξι τοῦ συμμαθητοῦ σας Α. Ἦνα θέμα γενικὸ τὸ πού μόνον εἰς ἐξαιρετικὴν περίπτωσιν εἶναι δυνατόν νὰ δοθῇ καὶ μᾶλλον δοκιμαστικῶς. Μετὰ αὐτὸ τὸ θέμα, πού ἀσφαλῶς δὲν θὰ ἐπιτύχωμεν πλήρως θὰ ἔχωμεν ὡς σκοπὸν τὴν ἀνάπτυξιν κοινωνικῆς ἢ κοινοτικῆς ζωῆς τῆς ἐκθεσίου καθὼς καὶ τὴν ἀξιολογίαν.

Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον ἐργασίας, ὁ μαθητὴς θὰ φθάσῃ εἰς τὸ αἶσιον ἀποτέλεσμα, ὥστε μετὰ πάροδον δύο ἢ τριῶν τὸ πολὺ ἐτῶν νὰ εἶναι ἀσφῆστατος εἰς τὰς ἐκφράσεις του, νὰ κατανοῇ ἐπακριβῶς τὸ βάθος ἐκάστης λέξεως καὶ τὴν ἀξίαν τῆς ἐν γένει τὴν ὅποιαν κατέχει εἰς τὴν ὅλην φράσιν καὶ ἢ γράψῃ μετὰ βεβαιότητα. Βεβαίως αἱ μικραὶ ἐκείναι ἐκθέσεις, πού θὰ γράψουν τὰ παιδιὰ τῆς πρώτης τάξεως, ἀποβλέπουσιν μᾶλλον εἰς τὴν φροντίδα τῆς ἐκφράσεως παρ' ὅσον εἰς τὴν ἀσκήσιν διὰ τὴν κατανόησιν γραμματικῶν καὶ ὀρθογραφικῶν κανόνων. Χωρὶς νὰ παραμεληθῇ καὶ τὸ δεῦτερον εἰδικώτερον ἢ προσοχὴ διὰ τοὺς γραμματικούς καὶ ὀρθογραφικοὺς κανόνας πρέπει νὰ καταβάλληται εἰς τὰ θέματα καὶ τὰς γραμματικὰς ἀσκήσεις, πού δίδωμεν εἰς τοὺς μικροὺς μαθητὰς. Εἰς τὴν μικρὴν αὐτὴν ἐκθεσιν τὸν περισσῶς ἔχον χρόνον θὰ διαθέσωμεν διὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ ὅρου καὶ τὸ ὀλιγώτερον διὰ τὴν ὀρθογραφικὴν καθοδήγησιν, καθ' ὅσον οἱ μικροὶ μας μαθηταὶ ὀφθαλμίζονται τρομερὸν ψυχικὸν κλονισμόν, ὅταν τοὺς ἀναφῶμεν τὴν πληθύν τῶν ὀρθογραφικῶν τῶν σφαλμάτων. Αὐτὰ θὰ διορθωθοῦν μετὰ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου καὶ βαθμυδόν.

Αἱ μικραὶ αἰταὶ ἀσκήσεις, πού πρέπει νὰ γίνωνται εἰς τὴν πρώτην τάξιν θὰ ἔλεγα, ὅτι εἶναι ἀσκήσεις λέξεων καὶ φράσεων. Σκοπὸς τῶν εἶναι ἡ φραστικὴ ἱκανότης, ἥτις ἀναπτύσσεται σὺν τῷ χρόνῳ, εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἔχωμεν εὐχάριστα ἀποτελέσματα εἰς τὰς ἀνωτέρας τάξεις. Οἱ μικροὶ μας μαθηταὶ ἐπρόσδεξαν κατὰ τὴν ἐκθεσιν καὶ τὸ αἰσθάνονται ὀρθῶς. Ἀλλὰ δὲν ἡμποροῦν νὰ εὗρουν τὴν κατάλληλον λέξιν πού προσιδιάζει καὶ ἐκφράζει τὸ αἰσθημὰ τῶν. Τὸ σύνολον τῶν λέξεων τὰς ὁποίας οἱ μικροὶ μαθηταὶ κατανοοῦν εἶναι ἀρκετὰ μέγα. Ἀλλὰ ἡ γλωσσικὴ ὕπ' αὐτὸν διατύπωσις τῶν φράσεων, πού μᾶς παρέχουν τὴν μνήμην τρόπον τινὰ τοῦ μαθητοῦ κατὰ τὴν ὁμιλίαν καὶ γράφην εἶναι πολὺ μικρά. Πρέπει λοιπὸν νὰ ἐξυπνήσωμεν καὶ νὰ ἐκμαιεύσωμεν ἀπὸ τὸν μαθητὴν τὸν κόσμον αὐτὸν τῶν λέξεων, πού θὰ ἀπαρτίσουν τὰς φράσεις. Εἰς τὸ ἔργον θὰ μᾶς βοηθήσουν αἱ ἀσκήσεις, πού ἀνέφερα μετὰ τὰς ὁποίας θὰ ἡμπορέσωμεν νὰ ἐπιτύχωμεν ὅτι ἐπιδιώκομεν.

Αἱ μικραὶ αἰταὶ ἐκθέσεις ἡμποροῦν νὰ κατατείνωνται εἰς τὴν πεοιογραφίαν ἐνδὸς πράγματος, ὅπως οἱ μαθηταὶ ὀφείλουν νὰ βλέπουσιν καὶ νὰ ἀκούουν. Ἦνα ἀντικείμενον παρατηρεῖται, καταβάλλεται ἡ προσοχὴ εἰς ἓνα γεγονός καὶ συμμετέχει τρὸ-

πὸν τινὰ τὸ ἐξεταζόμενον εἰς τὴν περιγραφὴν. Ἡ εἰκὼν τῆς αἰθούσης, τὸ ἄνθος, τὸ βιβλίον, ποῦ ἔχει ἐμπρός του ὁ μαθητὴς, τὸ πουλὶ στὸ κλουβί, ποῦ παρατηροῦν ὅλοι οἱ μαθηταὶ καὶ ἄλλα σχετικὰ θέματα. Ὅμοια θέματα μπορεί νὰ προέλθουν ἀπὸ τὴν περιγραφὴν τῆς φυσιογνωμίας ἐνὸς συμμαθητοῦ τῶν. Θὰ εἶχα ἐπὶ πλεόν νὰ υποδείξω ἐκτός τοῦ τύπου αὐτοῦ τῆς ἐκθέσεως καὶ δασκῆσεις τῶν μαθητῶν ἐπὶ φράσεων εἰς τὰς ὁποίας νὰ παραλείπεται τὸ ῥῆμα καὶ νὰ ἐξευρισκείται τοῦτο ἐκ τῶν διαφορῶν συνωνύμων ῥημάτων τοποθετούμενων καταλλήλως ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ. Ὁ μαθητὴς π.χ. θὰ ἐκλέξῃ ἐκ τῶν συμμαρζομένων καὶ θὰ ἀναγράψῃ ἕνα τῶν συνωνύμων ῥημάτων παρατηρῶ, ἐξετάζω, ἐρευνῶ, προσβλέπω, διακρίνω, ἐννοῶ κ.ο.κ. Καὶ ἡ δασκῆσις αὕτη εἶναι σπουδαία διὰ τὴν κατάλληλον τοποθέτησιν τοῦ ῥήματος.

Τὸν ἀνωτέρω τύπον ἐκθέσεως εἶναι δυνατόν νὰ συνεχίσωμεν καὶ εἰς τὰς ἄλλας ἀκόμῃ τάξεις καὶ μέχρι τῆς πέμπτης, μὲ μὴ τὴν διαφορὰν, διὲ πρέπει νὰ βαίῃ συνθετώτερος, καὶ αἱ δασκῆσεις ἡμποροῦν νὰ περιορίζωνται μᾶλλον εἰς γεγονότα τῆς φύσεως ποῦ ἡμποροῦν τὰ παῖδια, ἂν ὑποτεθῇ μάλιστα, διὲ ὑπάρχουν καταλλήλα σχολεῖα, νὰ τὰ ἀντικυρῶν ἀπὸ τὰ παράθυρα τῆς αἰθούσης διδασκαλίας. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον θὰ ἐγίνετο ἡ περιγραφὴ τοῦ ἀνεμοστροβίλου, ποῦ ἐπικρατεῖ ἔξω τῆς αἰθούσης, τῆς βροχῆς, τοῦ καύσωνος κ.τ.λ. Εἰς τὰς μεσαίας τάξεις πρέπει νὰ προσπαθῶμεν νὰ δημιουργῶμεν δυσκολίας μεγαλυτέρας ὥς πρὸς τὴν εὑρεσιν καταλλήλων λέξεων καὶ τὴν τοποθέτησιν τῶν, λέξεων ποῦ καὶ ἀξίαν φιλολογικὴν ἔχουν. Ἀναγινώσκοντες ἐν τεμαχίον ἀναγαστον εἰς τοὺς μαθητὰς, παραλείπομεν τὰς λέξεις ποῦ πρέπει νὰ εὑρῶν αὐτοὶ ἡ ἀντικαθίστανται μετ' ἄλλας συνωνύμους. Ὁ μαθητὴς ὀφείλει νὰ συμπληρῶσιν τὴν ἀσκῆσιν ἢ νὰ ἀντικατάστη τὰς λέξεις διὰ τῶν ὁρθῶν. Ἐκλεγόμενοι εἰς τὰς τάξεις αὐτὰς σκοπίμως περιγράφω ἀντικειμένους καὶ φαινόμενους τῆς κατ' ἀσθησὶν ἀντιλήψεως. Παραλλήλως μετ' οὗτος τρόπους αὐτοῦ τῆς ἐργασίας δίδομεν καὶ ἐκθέσεις εἰς τοὺς μαθητὰς προσωπικὰς ἢ ἐλευθέρας, ὅπως ἐλέγομεν καὶ προηγουμένως, ὥστε νὰ μὴ παρατηρήται μονομέρεια εἰς τὸ ἔργον τοῦ μαθητοῦ. Τὰς ἐλευθέρας ὅμως ἐκθέσεις ὀφείλομεν νὰ δίδωμεν μετὰ μεγίστης περισκέψεως. Μὲ τὴν παρεχόμενην εἰς τοὺς μαθητὰς μὴ βοηθήσαν θὰ τοὺς ἐξασκήσωμεν εἰς τὴν ἀναζητήσιν καὶ ἐξέτασιν τοῦ ὁρθοῦ λεκτικοῦ καθὲ τεμαχίου, ποῦ θὰ ἀναγινώσκουν, θὰ ἐμπνήθη τὸ ἀσθημα τοῦ ὅρους καὶ θὰ τοὺς οἰσθητῇ μίαν ἐσωτερικὴν δύναμιν τῆς δημιουργίας κατὶ τι τοῦ τελείως ἰδικοῦ τῶν καὶ θὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ κρίνουν τὴν τελειότητα ἢ τὴν ἀτέλειαν τῆς φράσεως καὶ τὴν ὅλην γλωσσικὴν δύναμιν τοῦ γράφοντος.

Ἡ ἀξία τῆς δασκῆσεως μετ' συνωνύμων λέξεις συνίσταται εἰς τὴν ζωντανὴν ἐπιπείαν τῶν κατ' αἶσθησιν λέξεων τὴν κατανόησιν τῶν ὁρίων μέχρι τῶν ὁποίων αὕτη διήκει. Μὲ τὰ παραδείγματα, τὰς ἀντιθέσεις, τὰς παρομοιώσεις, καὶ τοὺς μορφασμούς τῶν ἀκόμῃ κατορθῶν οἱ μαθηταὶ νὰ εὑρῶν τὰς διαφορὰς μεταξὺ τῶν λέξεων. Τοιοῦτοτρόπως μετ' τὰς διαφορὰς τῆς σημασίας τῶν λέξεων εἰς τὴν φράσιν οἱ μαθηταὶ εὑρίσκουν καὶ τὴν διαφορὰν ὥς πρὸς τὸ ἀσθημα, τὸ ὁποῖον ἡ λέξις ἀποδίδει. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον οἱ μαθηταὶ τῶν μεσαίων τάξεων θὰ φθάσουν εἰς τὸ εὐχάριστον σημείον, ὥστε ἀναγινώσκοντες ἕνα ἄρθρον ἐφημερίδος νὰ δύνανται νὰ ἀποφανθῶσι, τί ἀκριβῶς ἐκ τοῦτου εἶναι περὶ τὸ καὶ πῶς δύνανται οὗτοι τὸ οἰκονομικὸν αὐτὸ ἄρθρον νὰ τὸ συμπυκνώσιν διὰ καταλλήλως φραστικῶν. Θὰ φθάσουν ἔπειτα οἱ μαθηταὶ εἰς τὸ εὐχάριστον σημείον νὰ γίνων κριτικοὶ εἰς τὴν μελέτην τῶν πραγμάτων. Ποτὲ δὲν πρέπει ὅταν οἱ μαθηταὶ διατυπώνουν, διὲ ὑπάρχουν σφάλματα εἰς τὸ ὅρος, νὰ παρερχόμεθα τοῦτο ἀπατήρητον, καθ' ὅσον οἱ μαθηταὶ μετ' τὴν ἐργασίαν τῶν αὐτῶν καὶ τὴν προσπάθειαν πρέπει βεβαιῶν καὶ κατ' ὀλίγον νὰ ἀποκτήσιν συνειδησὶν τοῦ γενικωτέρου τῶν κριτικῶν ἔργου. Οἱ μαθηταὶ ἀναγνωρίζουν πόλους σκοπέλους πρέπει νὰ ἀποφύγουν, εἰς ποῖα σφάλματα εἶναι συνθημένοι ἀπὸ τὸ σπῆτι τῶν νὰ περιπίπτουν καὶ διὰ τὰ ὁποῖα πρέπει προπαντὸς νὰ εἶναι προσεκτικοί. Θὰ ἀντιληφθῶμεν δὲ τὴν βεβαιότητα τῶν μαθητῶν εἰς τὰς τάξεις αὐτὰς ἀπὸ ὀρισμένων ἐκθέσεων πραγμάτων, τὰς ὁποίας θὰ μὴς φέρουν ἀπὸ τὸ σπῆτι τῶν ὡς ἔφη: Στὸ σπῆτι τοῦ ὁ μαθητῆς παρατηρεῖ ἐπακριβῶς ἕνα ἀντικείμενον π.χ. ἕνα δοχεῖον, τὸ περιγράφει λεπτομερῶς καὶ ἔπειτα τὸ γραπτὸν τοῦ αὐτοῦ ὑπόδειγμα τὸ φέρει εἰς τὸ σχολεῖον, ὅπου ἀναγινώσκει τὴν ἐργασίαν του. Παραλλήλως ἔχει τυλιγμένον καὶ φέρει μαζί του τὸ δοχεῖον, ποῦ περιέγραψε. Οἱ συμμαθηταὶ τοῦ αὐτοῦ κάμουν ὀρισμένας παρατηρήσεις ἐπὶ τῶν ἐπὶ μέρους καὶ ἐπὶ τῶν καθόλου σημείων τῆς ἐργασίας τοῦ ἀντικυρῶν τὸ ἐπιμελῶς ἀποκαλυπτόμενον δοχεῖον καὶ τότε ἐκτιμᾷται τὸ σαφὲς ἢ ἀσαφὲς τῶν φράσεων καὶ λέξεων καὶ τὸ ὅλον τοῦ συμμαθητοῦ τῶν δημιουργημάτων βάσει τοῦ πρὸ ὁρθαλμῶν ἀντικειμένου. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν αἱ ἐργασίαι αὗται διδόμεναι εἰς τὸ σχολεῖον ἐκτελοῦνται βάσει τοῦ προβαλλομένου μοντέλου ἐνώπιον τῶν μαθητῶν.

Περαιτέρω δυνάμεθα εἰς τὰς μεσαίας τάξεις τοῦ σχολείου νὰ ἔχωμεν περιγραφὴν φαινομένων, συνδεμένων τῶν μελῶν τῶν εἰς τὸν τρόπον ὥστε νὰ καταφαίνεται ὅλη τῶν ἡ ἐνίατα καὶ προτοῦσα κοτεβυνητοῦς γραμμὴ καὶ σκιαγράφει τῶν συγγενῶν ἀσθημάτων π.χ. τὸ πέσιμο τοῦ χιονιοῦ, οἱ κλῶνοι ποῦ κινεῖνται ἀπὸ τὸν ἀέρα, τὰ φύλλα ποῦ πῖπτουν, τὰ δασπύρρονα ποῦ κυματίζου.

Καὶ τώρα πλέον εἰς τὰς ἀνωτέρας τάξεις εἶναι δυνατόν πολλάκις νὰ ληθῶσι θέματα καθὼς καὶ εἰς τὰς μεσαίας τάξεις. Ἡ ὀριμότης ὅμως τῶν μαθητῶν τοὺς κάμνει, ὥστε τὸ συγκεκριμένον νὰ τὸ ἐκθέτουν μετ' ἑνὴν διάχυτον πνευματικὴν αὐστη-

ρότητα. Ἀσκήσεις ἀπὸ τὴν φύσιν μποροῦν νὰ γίνων ἀντικείμενον ἐμβαθύνσεως γένι-
κατέρας, καθὼς ἡ περιγραφή μιᾶς ἁδαικῆς περιοχῆς ἢ μιᾶς κακοκαιρίας, μιᾶς
συγκεντρώσεως πολιτῶν, μιᾶς ἑορτῆς κ.ο.κ. Τοιοῦτοτρόπος ἐν ᾧ εἰς τὰ δύο μεσάτια
ἔτη ὁ μαθητὴς ἐξέθετε ἰδιότητος καὶ κινήσεις κατ' αἰσθησιν, ἤδη εἰς τὰς τελευταίας
τάξεις ἀναζητεῖται ἡ γλωσσικὴ ἔκφρασις διὰ καταστάσεις τοῦ θυμικοῦ, αἱ ὁποῖαι
ἀπορρέουν ἐκ φαινομένων τῆς ἀντιλήψεως καὶ τῆς βελήσεως. Κάθε μαθητὴς σχημα-
τίζει μίαν εἰκόνα τῶν πραγμάτων καὶ ἐργαζόμενος ἐπὶ τὴν χρονικὴν διάστημα συλλέγει
ὕλικον ἀναφερόμενον εἰς τὰ θέματα τοῦ ἐνδιαφερόντος του. Ἐπίσης συλλέγει ὕλικον
ἀπὸ τὸν τρόπον τῆς ζωντανῆς ἐκφάσεως τῶν πραγμάτων ὑπὸ τοῦ λαοῦ καὶ κάνει
διαφόρους παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς λαϊκῆς ψυχολογίας καὶ ἐν γένει ἐξετάζει, τὸ πᾶν
ὁ λαὸς ἀντικρύζει θεωρητικῶς τὴν περὶ τοῦ κόσμου καὶ ζωῆς ἀντίληψιν. Παρατηρεῖται
ἐπίσης κατὰ τὴν ἡλικίαν αὐτὴν τὴν ἀνάλογον πρὸς τὰς δύο τελευταίας τάξεις τοῦ
Γυμνασίου τάσις πρὸς μελέτην ξένων μεταφράσεων ἢ λογοτεχνικῶν ἔργων διὰ τὴν
ἐξοικειωθῆ εἰς τὸ τελειότερον ὕψος τοῦ γράφειν. Ἡ διονυσιστικὴ μελέτη ἐνός καὶ τοῦ
αὐτοῦ συγγραφέως δὲν ἱκανοποιεῖ τὸν μαθητὴν εἰς τὴν ἡλικίαν αὐτήν. Τοῦ εἶναι ἀρ-
κεῖον ἐπ' εὐκαιρίαν νὰ κατανοῇ ἕνα μικρὸν τεμάχιον, μίαν ἐποπτικὴν παράστασιν,
μίαν βιβλίαν κατ' αἰσθησιν ἀναζητῶν ἀντικείμενον, μίαν πνευματικὴν ἀ.τίθεισιν, μίαν
ἐξαιρετικὴν ἔκφρασιν. Εὐχάριστος δι' αὐτὸν ἐργασία, εἶναι ἡ ἀναζητήσις τῶν διαφο-
ρῶν λέξεων καὶ τῆς βαθυτέρας αὐτῶν ἐννοίας. Καὶ προχωρῶν εἰς τὸ ἔργον τὸν ἀναζητεῖ
ἀτέλειαν εἰς τὴν μεταφράσιν καὶ προσπαθεῖ νὰ κρίνῃ τὸ κείμενον, φθάνει εἰς τὸ σημεῖον
νὰ μὴ θέλῃ τίποτε ἄλλο νὰ κάνει εἰμὴ νὰ κρίνῃ. Αἱ παρατηρήσεις, πού ἀποσκοποῦν
εἰς τὰς μεσάτιας τάξεις εἰς τὴν θεωρητικὴν κατεύθυνσιν πρὸς ὁρθὴν γλωσσικὴν τῶν
πραγμάτων διαύπνησιν καὶ πρὸς μὀρφωσιν ὕψους ἤδη προάγονται καὶ ἀποκτοῦν κα-
θαρῶς ἐπιστημονικὸν χαρακτῆρα. Παρέχεται ὕλικὸν δι' ὁμίλιας ἐνώπιον τῆς τάξεως,
ἀνάσεις ἐπὶ ἔργων ἢ εἰδικῶν κεφαλαίων, ἢ καὶ πρὸς συγκριτικὰς ἐργασίας. Ἡ ἐργ-
ασία τῶν ἐκθέσεων εἰς τὰς ἀνωτέρας τάξεις καὶ δὴ εἰς τὴν τελευταίαν, κατόπιν μιᾶς
συστηματικῆς καὶ ἐντόνου ἐργασίας καὶ προσπάθειας εἰς τὰς προηγουμένας τάξεις,
προσλαμβάνει τὸν καθαρῶς ἐπιστημονικὸν τῆς χαρακτῆρα. Μὲ τὴν ἐνατένισιν τῶν
θετικῶν δεδομένων καὶ τὴν βθεσίαν τῶν πραγμάτων ἐξετάσιν, ὁ μαθητὴς φθάνει εἰς
τὸ ἐκχρίσασθαι σημείον, νὰ ἐρευνᾷ καὶ ἐξετάζῃ, νὰ φιλοσοφῇ, πράγμα, πού εἶναι ἴδιον τοῦ
καθ' αὐτὸ ἐπιστήμιος.

Ὅταν ὁ μαθητὴς μας εἰς τὰς μεσάτιας τάξεις ἐνατενίσῃ τὴν δδὸν τῆς ἐξετάσεως
διαφόρων προσώπων καὶ προσπάθῃ νὰ ἀναπαριστᾷ τὴν προσωπογραφίαν τῶν, τότε
φθάνει εἰς τὸ σημεῖον κατὰ τὰς τελευταίας τάξεις νὰ κρίνῃ χαρακτηρισμὸν τῶν προ-
σώπων οὕτων σύμφωνα μὲ τὴν πραγματικότητα. Εἰς τὴν τελευταίαν κυρίως τάξιν ἐ-
πιβάλλεται ἡ ἐλευθέρη ἐργασία διὰ νὰ κατορθωθῇ, ὥστε μὲ ἑλα τὴν μέσση, πού διαθε-
τομεν νὰ δημιουργήσωμεν τὸν μετ' ὀλίγον χρόνον πολλὴν εἰς ἀσθὺπαρκτην προσωπι-
κότητα. Δὲν εἶναι σκοπὸς μας βεβαίαν νὰ παραδῶμενον εἰς τὴν πολιτείαν ἕνα τέλειον
ἐπιστήμιον. Πρέπει ὅμως νὰ τὸν καταστήσωμεν ἱκανὸν ὥστε νὰ κατανοῇ τὰς σκέψεις
τῶν ἄλλων καὶ νὰ ἐκθέτῃ ταύτας τελείως, δηλαδὴ νὰ εἶναι ἱκανὸς νὰ σπουδάζῃ μὲ
τὸν νοῦν του κρατῶν εἰς τὸ χερί τὴν γραφίδα του. Ἡ κριτικὴ τοῦ βιβλίου εἶναι βε-
βαίως τὸ ὑψατον ἀγαθόν, ἀλλὰ σκοπὸς μας εἶναι ὥστε νὰ καταστήσωμεν τὸν μαθητὴν
ικανὸν μὲ περιλήψεις νὰ περισυλλέγῃ τὸ ὕλικόν ἢ δόκλῃρον σύγγραμμά νὰ συμπύ-
σῃ καὶ νὰ κρίνῃ τοιοῦτοτρόπος τὴν ἀπαρχὴν εἰς τὸ ἐπιστημονικῶς ἐργάζεσθαι. Δύνα-
ται ἐπὶ πλέον νὰ συλλέξῃ διάφορα στοιχεῖα ἐπιστημονικὰ ἀπὸ τὰ βοηθήματα, πού ἔχει
ἢ πού πρέπει νὰ εὔρῃ εἰς τὴν σχολικὴν τοῦ βιβλιοθήκην καὶ ἀφορὰ συζητήσῃ ἐπ' αὐτῶν
μετὰ τῶν ὁμοδιδῶν καθηγητῶν, ἔπειτα θὰ παρασκευάσῃ τὴν ἐργασίαν, τὴν ὁποίαν θὰ
θέσῃ ὑπὸ τὴν κρίσιν δόκλῃρου τῆς τάξεως. Ἐκ τούτου καὶ μόνου τοῦ σημείου δυνά-
μεθα νὰ κατανοήσωμεν ὡς ἀπαραίτητον τὸν διαπορισμὸν ἐν τῷ Γυμνασίῳ καὶ δὴ ἀπὸ
ῶριμότητας τάξεις ἀδυνατομένων τῶν ἐτῶν τῆς φοιτήσεως ἐν αὐτῷ. Αἱ ἐργασίαι τῶν
μαθητῶν τῶν τελευταίων τάξεων καταντοῦν ἀνάλογοι μὲ τὰ διαφερόντα αὐτῶν. Διότι
ἐκ τῆς ὁλης αὐτῶν ἐργασίας καὶ προσπάθειας θὰ συγκεντρωθῇ ὕλικὸν ποικίλον, ἀνα-
ποκρινόμενον εἰς τοὺς διαφόρους κλάδους τοῦ ἐπιστήμιου καὶ τὸ ὁποῖον πρέπει ἀπα-
ραιτήτως νὰ ἀποτελῇ τὸ χρονικὸν τῆς τάξεως ἐκάστοτε.

Κατὰ ταῦτα ἡ σύνθεσις καθίσταται τὸ σπουδαιότερον τῶν μαθημάτων, τὰ ὁποῖα
διδάσκονται εἰς τὸ Γυμνάσιον, διότι διὰ τοῦ μαθήματος αὐτοῦ ἐπιτυγχάνει ἡ συγκέν-
τρωσις ὅλων τῶν ἐπὶ μέρους διδακτικῶν κλάδων καὶ ἐκδηλοῦται ὁλόκληρος ἡ πνευμα-
τικὴ καὶ ψυχικὴ τοῦ παιδιοῦ ἱκανότης, εἰς τὸ νὰ προνοήσῃ κάτι τι, πού θὰ τὸ ἀναδεί-
ξῃ εἰς μίαν προσωπικότητα. Τοῦτο καταφαίνεται ἀπὸ τὴν ἐλευθέραν ἐκθεσιν κατὰ τὴν
ὁποῖαν ὁ μαθητὴς ὀρίζει τὸ θέμα καὶ αὐτὸς διορθεῖν τὸ ἔργον του, ἀρχίζων, προχω-
ρῶν καὶ τελειῶν, ὅπως αὐτὸς θεωρῇ σκότιμον κατὰ τὸν πλέον ἐνδεδειγμένον δι'
αὐτὸν τρόπον φυσικόν, ψυχολογικόν καὶ καλλιτεχνικόν. Μὲ τὴν ἀπαραίτησιν αὐτὴν ἐ-
λευθερίαν τῆς ψυχῆς θὰ προέλθῃ μεγάλη ὠφέλεια, ἀφοῦ ἐννοεῖται εἰς τὰς μικροτέ-
ρας τάξεις τοῦ Γυμνασίου συντελεσθῇ προεργασία τοιαύτη, ὥστε νὰ φθάσῃ ὁ μαθητὴς
εἰς τὸ ἀγαθὸν ἀποτέλεσμα, ὥστε νὰ ἐργάζεται μὲ ἐλευθερίαν περιχαρὰκωμένην βε-
βαίως καὶ στηριζομένην εἰς τὸν ὁρθὸν πάντοτε λογισμὸν.

Ἀλλὰ ἡ ἐλευθέρη ἐκθεσις εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι ἀτομικὴ ἢ διαδικὴ τοιαύτη. Καί
αἱ δύο αὗται ἐκθέσεις θὰ ἐκκινήσουν ἀπὸ τὴν αὐτὴν βάσιν. Θὰ ὑποχρεώσουν δηλαδὴ
τὸν μαθητὴν νὰ ἀποδείξῃ ἔργον σοβαρὸν διὰ τὸ ὁποῖον αὐτὸς θὰ ἀποκτήσῃ ἢ θὰ δια-

τηρήσει τὴν ἐμπρέπουσάν θέσιν ἐν τῇ τάξει του.

Ἄλλ' ἵνα ἡ κρίσις καθίσταται ἀντικειμενικότερα παρ' ὅλων τῶν μαθητῶν, δύναται ὁ διδάσκαλος διὰ καταλλήλου ἐρεθίστου καὶ ἐξάρσεως ὠρσμένων σημείων, πού προκύπτουν ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν, νὰ κατευθύνῃ αὐτοὺς εὐχαρίστως εἰς μίαν ἐλευθεράν ὁμαδικὴν ἐκθεσιν, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ αὐτὸ θέμα ποικίλλεται ἐν διαστήματι καὶ φραστικὸν πλοῦτον ἀνάλογον πρὸς τὰς πνευματικὰς καὶ ψυχικὰς ἐκάστου μαθητοῦ ἱκανότητας. Αἱ ἐκθέσεις κατὰ τὴν γνώμην μου πρέπει νὰ διεξάγονται εἰς τὸ σχολεῖον σύμφωνα μὲ τὰ χρονικὰ ὅρια, τὰ ὁποῖα τάσσει τὸ ἐπισημον πρόγραμμα. Ἀπὸ τῆς τετάρτης ὥρας τῆς ἡμέρας καλὸν εἶναι ἐκ τούτων μία μὲν νὰ διεξάγεται κατὰ μὴνάν ἐν τῷ σχολείῳ. Ὁ μαθητὴς πρέπει νὰ συνηθίσῃ ἀπὸ τῶν μικροτέρων ἂν εἶναι δυνατόν τάξεων, νὰ καταγράφῃ ταύτας ἀπ' εὐθείας εἰς τὸ καθαρὸν τετράδιον. Ἀφοῦ ὁ διδάσκων παράσχωι τὰς ἀπαραίτητους οδηγίας, ὁ μαθητὴς ὀφείλει καὶ μάλιστα εἰς τὰς ἀνωτέρας τάξεις, νὰ καταγράφῃ δι' ὀλίγων φράσεων εἰς τὸ πρῶτον τὸ πλάνον τρόπον τινα τῆς ἐργασίας του καὶ κατόπιν νὰ ἐργασθῇ ἀπ' εὐθείας εἰς τὸ καθαρὸν του τετράδιον. Ἡ σημασία, τὴν ὁποίαν ἐπέχει ἡ ἀπ' εὐθείας διατύπωσις τῆς ἐκθέσεως εἶναι σημαντική. Ὁ μαθητὴς συγκεντρώνει τὸν πνευματικὸν καὶ ψυχικὸν του κόσμον καὶ ἀποκορυφώνει ὅτι αὐτὸς δύναται νὰ ἀποδώσῃ, σκιαγραφεῖν διὰ τὸ ἔργον του ὅλον του τὸ εἶναι καὶ παρέχει τὴν προσωπικότητά του, ἡ ὁποία εἶναι κάπως μειωμένη, ὅταν ὁσὸς γνωρίζῃ, ὅτι τὸ ἔργον του δύναται νὰ ὑποστῇ πολλὰς μεταβολὰς κατὰ τὴν μεταφορὰν ἀπὸ τοῦ προχείρου εἰς τὸ καθαρὸν. Ἡ διάσπασις τοῦ μαθητικοῦ κόσμου καὶ ἡ κατὰ τὸ δυνατόν χαλάρω ἐν τῷ σχολείῳ ἐργασία, ὑποχρεώνει τὸν μαθητὴν νὰ πιστεύῃ, ὅτι ἐκεῖνον, πού δὲν κατῳρθώσῃ εἰς τὰς ἀρχὰς θὰ τὸ ἐπιτύχῃ κατὰ τὴν μεταφορὰν του εἰς τὸ καθαρὸν. Ἡ διάσπασις αὕτη τῆς προσωπικότητος τοῦ μαθητοῦ ἐξισοῖ ἐν μεγίστῃ ἐπίδρασιν ψυχολογικῇ, ὥστε νὰ ἐπιβάλλεται ἀπὸ τῶν μικροτέρων τάξεων ἡ καταπολέμησις αὐτῆς. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, ὅταν γῇ ἐπιτοίχη ἐκτός τῆς οἰκονομίας τοῦ χρόνου πού θὰ ἔχῃ ἐπὶ πλέον μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον τῆς ἐργασίας θὰ ὀφελῇ πολὺ εἰς τὴν ἀπ' εὐθείας διατύπωσιν πολλῶν μικρῶν θεμάτων, πού δὲν παρουσιάζουν βέβαια κατὰ τὸ πολὺ σιχρὴς καὶ πολὺμορφον. Ἡ διόρθωσις ὅλων τῶν ἐκθέσεων, πού γίνονται εἰς τὸ σχολεῖον εἶναι ὑποχρεωτική διὰ τὸν διδάσκοντα, ἂν ἐννοεῖται ὁσὸς ἔχῃ μίαν τάξιν, διότι μὲ δύο τάξεις τὸ ἔργον κατανεμητὰ τρομακτικῶς ἐπιπίπτει. Τὴν διόρθωσιν διὰ συνηθιστικῶν σημείων δύναμεθα νὰ τὴν εἰσαγάγωμεν ἀπὸ τῶν μεσαίων τάξεων, καθ' ὅσον εἰς τὰς πρώτας τάξεις οἱ μικροὶ μας μαθηταὶ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ καταλάβουν τὴν συνηθιστικὴν διόρθωσιν, ὅσον καὶ ἂν ἐμεῖθα σαφεῖς. Εἰς τὰς μικρὰς τάξεις αἱ ἐκθέσεις πρέπει νὰ εἶναι, ὅπως διετυπώσαμεν, ὅσον τὸ δυνατόν μικραὶ καὶ μὲ βάσιν τὴν σαφὴ διατύπωσιν τῶν πραγμάτων γλωσσικῶς καὶ νοητικῶς, θὰ ἀπαιτήσωμεν τὰς μικρὰς φράσεις καὶ τὰ πλήρη νοήματα. Εἰς τὰς τάξεις αὐτὰς θὰ διορθώσωμεν ὅλα τὰ σφάλματα, ὀρθογραφικά, στίξεως, ἐκφράσεως, συντάξεως, λογικῆς καὶ ἐν γένει συνθετικῆς πλοκῆς, ἀποφεύγοντες εἰς τὸ τέλος νὰ ἀναγραφῶμεν παρατηρήσεις, αἱ ὁποῖαι δυνατόν νὰ ἀπογοητεύσουν τὸν μαθητὴν, ἀλλ' ἐνισχύοντες αὐτὸν διὰ καταλλήλων οδηγιῶν. Ὅταν διανεμηθῇ ἡ ἐκθεσις μίαν ἐβδομάδα πρὶν ἢ διεξαχθῇ ἡ ἄλληλ, θὰ ἀπαιτήσωμεν ἀπὸ τοὺς μικροὺς μας μαθητὰς νὰ διορθώσουν ὅλα τὰ σφάλματα ἵαν εἰς τὸ περιθώριον τοῦ τετραδίου των, νὰ καταγράφουν δὲ εἰς ἄλλο καθαρὸν τὴν ἐκθεσιν. Εἰς τὰς ἄλλας τάξεις, δηλαδὴ ἀπὸ τῆς τρίτης ἢ τοῦ πολὺ τῆς τετάρτης τὰ σφάλματα σημειώνονται διὰ συνηθιστικῶν σημείων ἢ ὅπως ἄλλως κρίνει ὁ διδάσκων ἐν συνεννοήσῃ μὲ τοὺς μαθητὰς καὶ παρατηροῦμεν, ὅτι ὀρθογραφικὰ σφάλματα ὑπάρχουν καὶ ἀρχίζει ἡ συνηθιστοτέρα ἐργασία, μὲ νοήματα βαθύτερα καὶ λεπτάς παρατηρήσεις. Ὁ μαθητὴς κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον βαίνει εἰς τὰς πρώτας τρεῖς τάξεις, βάσει τῆς διορθώσεως τοῦ διδασκοντος καταγράφει τὰ σφάλματα του μετὰ προσοχῆς εἰς τὸ περιθώριον. Ὁ διδάσκων ἔχων ὡς ὀδηγὸν τὰς σημειώσεις του διατυπώνει ὠρσμένας παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς διεξαχθείσης ἐκθέσεως εἰς χωριστὴν ὥραν καὶ ἔπειτα εἰς ἐπὶ μέρος τοιαύτας, αἱ ὁποῖαι ἀφοροῦν χωριστὰ τὰ σφάλματα ἐκάστου καὶ χωρὶς νὰ θίξῃ κανένα κάνει τὰς ἀπαραίτητους συστάσεις ὑποδεικνύων νὰ ἀναγνωσθῶν 4-5 ἐκθέσεις ἐκ τῶν ὁποίων αἱ δύο τελευταῖαι νὰ εἶναι αἱ καλύτεραι διὰ νὸν γεννηθῇ τοιοῦτοτρόπως ἡ εὐγενὴς ἀμίλλα μεταξύ τῶν μαθητῶν. Τὸ αὐτὸ γίνεται καὶ διὰ τὰς ἐλευθέρας ἐκθέσεις μὲν μαθητῶν τῶν ἀνωτέρων τάξεων, αἱ ὁποῖαι δὲν παρουσιάζουν μειονεκτητά, ὅπως μερικοὶ νομίζουν, ἐπειδὴ εἶναι δυνατόν νὰ κάμῃ χρῆσιν ὁ μαθητὴς ποικίλλων πηγῶν καὶ βοηθημάτων ἢ θὰ προσφεύγῃ εἰς ἄλλους παράγοντας πού θὰ τὸν ἐπικουρήσουν, ἀλλὰ τοὐναντίον παρουσιάζουν πλεῖστα πλεονεκτήματα, διότι εἶναι δυνατόν νὰ γεννήσουν τὴν εὐγενὴ ἀμίλλαν μεταξύ τῶν μαθητῶν, διὰ τῆς χρήσεως πάσης φύσεως πηγῶν, πράγμα τὸ ὁποῖον παρασκευάζει αὐτοὺς εἰς τὸν μετέπειτα βίον. Καὶ τὰς ἐκθέσεις αὐτὰς ὀφείλει νὰ ἀναγνώσῃ ὁ διδάσκων καὶ νὰ κάμῃ τὰς δεούσας συστάσεις καὶ παρατηρήσεις. Κατὰ τὴν ἐλπίσιν μου εἰς τὸ σχολεῖον εἶναι δυνατόν νὰ εὐρεθῇ εἰς ἀντίθεσιν μὲ τοὺς μαθητὰς, ὅποτε ὀφείλει διὰ τῆς ἐπιστημονικῆς πειθοῦς νὰ καταδείξῃ εἰς αὐτοὺς τὸ ὁρθόν.

Κάθε μέθοδος διδασκαλίας ἔχει τότε μόνον τὴν ἀξίαν της, διὰν ἀταποκρινεταί εἰς τὴν πίστιν καὶ πεποίθησιν τοῦ διδασκάλου πρὸς τὸ ἔργον τὸ ὁποῖον αὐτὸς ἀναλαμβάνει. Μία πεποίθησις δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐκδηλώνεται εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀτόμου ὥς καὶ τὴν πειθαγωγικὴν αὐτοῦ, ἀλλ' ἐκδηλώνεται ὡς μία ἀνάγκη καὶ ἀπαιτήσις, ὅπως ἐκδηλώνεται καὶ ἡ γνώσις πού δὲν ἡμπορεῖ νὰ συμπληρωθῇ ἀπὸ τῆς μίας ἡμέρας εἰς τὴν ἄλλην διὰ τῆς προπαρασκευῆς. Ὅποιοι εἰς τὸν ὕψιστον σκοπὸν

τῶν ἐκθέσεων δὲν πιστεύει καὶ νομίζει, ὅτι τυπικῶς ἔρχονται καὶ αὐταὶ νὰ συμπληρώσουν τοὺς γραμματικοὺς τύπους τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ ἀσφαλῶς βλάπτει παρά ὀφείλει, διότι δὲν ἀντίκρουσεν ἀσφαλῶς τὴν ὑψίστην τοῦ μαθηματικοῦ σκοπιμότητα καὶ ἀξίαν. Ἀκόμη βλάπτει καὶ ἐκεῖνος, ποὺ τὸ μάθημα τῶν ἐκθέσεων ἀτενίζει ὡς μίαν φάσιν ἢ στροφὴν πρὸς νεωτέρας παιδαγωγικάς κατευθύνσεις καὶ ὡς τοιαύτην ὀφείλει τυπικῶς νὰ ἀκολουθήσῃ. Ἀμφιβολία διὰ τὸν διδάσκοντα ἐπὶ τῆς ἀξίας τοῦ μαθημάτων, εἶναι ἀσφαλῶς καταστροφικὴ διὰ τὸν μαθητὴν. Ἡ ἐπιτυχία τῆς καθ' ὅλου ἐργασίας τοῦ διδασκοντος τὸ μάθημα, διότι αὐτὸς εἶναι ὁ συγκεντρωτικὸς ἱσθῶς καὶ ἡ βάσις ἐπὶ τῆς ὁποίας θὰ στηριχθῇ ἡ ἐπιτυχία, δὲν στηρίζεται μόνον εἰς τὴν ἀλλοτρίαν τῆς μεθόδου τῆς διδασκαλίας τῶν ἐκθέσεων, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἀνάγκην καὶ τὴν ἀξίαν τῆς προσωπικότητος αὐτοῦ τοῦτοῦ τοῦ διδασκοντος. Ὅταν ὁ μαθητὴς δι' ἐκαστὴν ὥραν σκέπτεται πόσον σοβαρῶς ὁ διδάσκαλός του ἐνατενίζει διάφορα προβλήματα καὶ ἐπ' αὐτὸν ὁμιλεῖ διεξοδικῶς, ὅταν ὁ μαθητὴς συμμετέχει καὶ αὐθάνεται τὸ βαρὺ ἔργον τοῦ διδασκάλου του, τότε θὰ πλημυρῇ στὰ σιγῇ τὸν μίαν ἱερὰ φλόξ ἀπώτερων πνευματικῶν σκοπῶν καὶ ἀγῶνα. Πρέπει καὶ ἡ ἀνάγκη ὁ διδασκῶν τὰ Νέα ἑλληνικά καὶ τὰς ἐκθέσεις νὰ μὴν εἶναι μόνον ὁ διδασκάλος τῆς ἐπιστήμης, ἀλλὰ καὶ τῆς καλλιτεχνίας μακρῶς μὴν εὐρίσκῃ, ὅτι ὥραϊον ὑπάρχει παντοῦ. Ἐπιτακτικὰ καὶ βαρύτερα ὀρθώνονται ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν αἱ ἀπαιτήσεις τοῦ νέου σχολείου καὶ βαρὺς ἀπομένει ὁ κλῆρος εἰς ἡμᾶς βαρύτερος δὲ εἰς τοὺς μεταγενεστέρους. Ἡ βαθύτερα μελέτῃ τῆς μητρικῆς μας γλώσσας, πρὸ πάντων ἡ γραπτὴ καὶ προφορικὴ παράδοσις καὶ ἔπειτα ἡ φιλοσοφικὴ καὶ αἰσθητικὴ τῆς γλώσσας μας πρέπει νὰ ἀποτελέσουν τὰς βάσεις ἐπὶ τῶν ὁποίων θὰ στηρίξουν οἱ ἐντεταλμένοι τὸ ἔργον τῶν.

Μετὰ τὴν λοιπὴν τὴν ἐπιστολήν τὸν μαθητὴν, τὴν ὁποῖαν θὰ ἀποκριθῇ ὁ διδασκῶν ἕνεκα τῆς προσωπικότητος του θὰ προαχθῇ ἡ διδασκαλία τῶν ἐκθέσεων. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου πρέπει νὰ ἔχωμεν μίαν σαφεῖ ἀντίληψιν διὰ τὰς φροντίδας, ἐπιθυμίας καὶ πόθους τοῦ μαθητοῦ καὶ εἰς ἀνάλογον εὐκαιρίαν νὰ κατευθύνωμεν αὐτοὺς. Ἐπειτα ὁ ἀπόλυτος σεβασμός καὶ ἡ ἀγάπη πρὸς τὸ πρῶτον τοῦ διδασκοντος θὰ ὑποβοηθήσῃ τοὺς μαθητὰς εἰς τὴν ὑποβολὴν διαφόρων ἐρωτήσεων εἰς κάθε περίπτωσιν ποὺ θὰ παρῇ ἡ ἀνάγκη. Ἐπὶ πλεόν ὁ διδασκῶν τὸ μάθημα πρέπει μὲ μίαν ἐξαιρετικὴν λεπτότητα νὰ κατορθώσῃ νὰ ὑπεισέρχεται εἰς κατὰ τὴν βαρύτερον ἢ μυστικὸν ποῦ ἀπασχολῇ τὸν μαθητὴν καὶ νὰ ἀνεμυρᾷ ἐπακριβῶς τὰ γεγονότα, ὥστε εἰς περίπτωσιν καθ' ἣν ἀναγράφει ὁ μαθητὴς κατὰ τι εἰς μίαν ἐκθεσιν, τὸ ὁποῖον ἀφορᾷ τὸν ἐσωτερικόν του βίον, νὰ ἐρωτηρῇ καταλλήλως παρὰ τοῦ διδασκοντος ἂν πρέπει νὰ ἀνακινῶνται τοῦτο ἐνώπιον τῆς τάξεως ἢ ἔχι. Τὴν βαρύτεραν αὐτὴν ἐπικινῶνται ἢ ἐνδοσκόπων τὴν ὁποῖαν θὰ κατορθώσῃ ὁ διδασκῶν πρέπει μὲ τὴν καθ' ὅλου ἐπιστημονικὴν καὶ παιδαγωγικὴν του ἱκανότητα νὰ κατευθύνῃ, οὕτως ὥστε νὰ κατευθύνῃ πράγματι τοὺς τροφίμους του. Δὲν ὑπάρχει ἐπομένως ἀμφιβολία, ὅτι διὰ μίαν τοιαύτην ἐργασίαν ἀναλαμβάνομεν μεγίστην ἐνδύσιν, ἀνάλογον μὲ τὸν ὅγκον τοῦ ὁλικοῦ τὸ ὁποῖον ὀφείλομεν μὲ τὸ ἔργον μας αὐτὸ νὰ παράσχωμεν. Ἡ προετοιμασία τοῦ ὅφους τῶν δασκῶν, ἡ προετοιμασία τῶν φράσεων ἀπὸ συνωνύμων λέξεις, τὰ ὑποδειγματικὰ στοιχεῖα συρραφῆς ἐκθέσεων, ἀναζητήσις γλωσσικῆ καὶ αἰσθητικῆς εἰς τὰ γραφόμενα, οἱ κατάλληλοι ἐρεθισμοὶ πρὸς ἐνταλὰς ἐλευθέρως ἐκθέσεις καὶ τὰ τοιαῦτα ἀπαιτοῦν ὄγκον ἐργασίας. Ἐπειτα ἡ μετὰ μεγίστης προσοχῆς δόρθωσις τῶν ἐκθέσεων ἀπαιτοῦν κόπον ὑπερβολικόν παρ' ὅσον κατὰ τὸ παρελθόν. Καὶ αὐτὸν τὸν τρόπον δυνάμεθα νὰ εἰπωμεν, ὅτι τὸ μάθημα ἐπιτυχάνει τὸν ὕψιστον καὶ κυρίαρχον σκοπὸν του μεταξὺ τῶν ἄλλων, ποὺ διδάσκονται εἰς τὰ σχολεῖα τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως.

Ὁ κ. Μιουρλής (πρόεδρος) συγχάριε καὶ εὐχαριστεῖ τὸν κ. Μιαντούαν διὰ τὴν βαθεῖαν ἐπιστημονικὴν εἰσήγησιν ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς διδασκαλίας τῶν Νέων Ἑλληνικῶν καὶ τῆς διδασκαλίας τῶν ἐκθέσεων.

Καὶ ἀρχεται ἡ συζήτησις ἐπὶ τὸ θέματος τῆς διδασκαλίας τῶν Νέων Ἑλληνικῶν καὶ τῶν ἐκθέσεων.

Ὁ κ. Ἀντωνιάδης (γυμνασιάρχης). Εἰς ὅσα ὥραϊα πράγματα εἶπε ὁ κ. εἰσηγητὴς σχετικὰ μὲ τὸ μάθημα τῶν νέων Ἑλληνικῶν, θὰ ἡμπορούσε νὰ προσθέσῃ μερικὰ ἀκόμη, ἰδίως γιὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ μαθημάτων εἰς τὰς ἀνώτερας τάξεις, ποὺ ἴσως θέτουν τὸ μάθημα τοῦτο σὲ κάποια νέα θέση.

Ὅπως σὲ κάθε μάθημα εἶναι καὶ σὲ τοῦτο, καλὸ εἶναι στὴν ἀρχὴ τοῦ χρόνου νὰ γίνῃ μὴ πλατεῖα εἰσαγωγή στὰ παιδιὰ γιὰ τὸ σκοπὸ, ποὺ ἐπιδιώκει ἡ διδασκαλία του. Ἀπὸ τὴν ἀρχὴ αὕτη θὰ παρουσιασθῇ ἡ ἀνάγκη ἢ ἀντικρουσθῶν τὰ νέα Ἑλληνικά ὡς φαινόμενο τέχνης. Ἐτοί παρουσιάζεται ἡ εὐκαιρία νὰ εἰσαχθῶν τὰ παιδιὰ στὶς διαφορὰς θεωρίας γιὰ τὴν γένεσιν καὶ τὴ φύσιν τῆς τέχνης, ποὺ κινῶν ἐξαιρετικὰ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν παιδιῶν. Θὰ ξεχωρισθῶν ἀπὸ τὰς κοινὰς τέχνας οἱ ἐξ καλῆς, οἱ τρεῖς ὀρχηστρικαί, ζωγραφικὴ καὶ γλυπτικὴ, ποὺ ἐκφράζονται σὲ τόπο καὶ σtάση, καὶ οἱ ἄλλες τρεῖς, μουσικὴ, ποίησις καὶ ὀρχηστρικὴ, ἐκφραζόμενες σὲ χρόνον καὶ κίνησιν. Θὰ φαίνῃ ὅτι εἰς τὴν ποίησιν, ὡς καλὴ τέχνη ἀνήκουν ὅλα τὰ προτόνια τῆς λογοτεχνίας, πεζὰ καὶ ἔμμετρα, ἔπος, μέλος, δράμα—φιλοσοφία, ἱστορία, ῥήτορικα. Ὅτι ὑπάρχει ἄμεση σχέσις μεταξὺ καλλιτεχνικοῦ δημιουργηματος καὶ προσωπικότητος δημιουργοῦ καλλιτέχνου. Θ' ἀναλυθῇ ἡ ἔννοια τῆς αἰσθητικῆς συγκινήσεως ἢ καλλιτεχνικῆς ἀπολαύσεως καὶ θὰ ξεχωρίσων οἱ σχολῆς τῆς τέχνης, ὁ ρομαντισμός, ὁ ρεαλισμός καὶ ὁ

κλαστικισμός. Θά γίνῃ συζήτηση γιά τήν ποσέλευση καί τὸ σκοπὸ τῆς τέχνης καί θά φανῇ ἡ διαφορὰ τῶν ἀντιλήψεων: ἡ τέχνη γιά τὴν τέχνη καί ἡ τέχνη γιά τὴ ζωή. Θά γίνῃ λόγος γιά τὸ αἰσθητικὸ κριτήριον καί θά διακριθῶν, σχετικὰ μετὰ τὴν ἔκφραση τῆς τέχνης ὁ ἱμπρεσιονισμὸς ἀπὸ τὸν ἐξπρεσιονισμὸν, γιά νὰ μὴν εἰποῦμε καὶ φουτουρισμὸν.

Γι' αὐτὸ χρειάζεται νὰ ἔχη ἐγκύψει καί τις ἰδιαιτέρως στὴ μελέτῃ τῶν πραγμάτων αὐτῶν, γιά νὰ προσανατολισθῇ καὶ νὰ εἶναι σὲ θέση νὰ μὴθῇ καὶ τοὺς μαθητάς του.

Ἐπειτα θά πλησιάσουμε τὰ λογοτεχνήματα. θά ἐξετάσουμε τὰ εἶδη τοὺς καί θά δώσουμε μερικὰ στοιχεῖα τῆς τεχνικῆς τῆς ἀναλύσεώς τους, στοιχεῖα ποὺ δὲν θά τῶχουν τὰ παιδιὰ ὡς καλοῦπια, ἀλλὰ θά ἐκινουὺν ἀπ' αὐτὰ μὲ ἑλευθερίαν νὰ κάνουν τίς αἰσθητικὰς τοὺς ἀναλύσεις, ὅπως οἱ ἀνάγκες κάθε φορὰ τὸ ζητοῦν.

Προσθέτω ἀκόμῃ γιά τὰ διδασκτικά βιβλία. Δὲ βρίσκω καθόλου ὠφέλιμον νὰ γνωρίζουν τὰ παιδιὰ τὴ Νεοελληνικὴ φιλολογία ἀπὸ κομμάτια παρμένα δεξιά καὶ ἀριστερά. Βρίσκω προτιμότερον νὰ γνωρίζουν κάθε χρόνο 1—2—3 λογοτέχναις, σὶς περισσότερους τοὺς ἔργο, ἀρχίζοντας ἀπὸ τοὺς πρὸ ἀπλοῦς, προχωρώντας μετὰ τοὺς σοβαρώτερους καί φθάνοντας σιτοὺς πρὸ δυσκόλους, ἀπὸ τὰ δημοτικὰ τραγούδια, τὸν Πλάτωνα νὰ ποῦμε, τὸν Ἀριστοτέλη, τὸν Περσέφυρα, ἔως τοὺς Σολωμόν καὶ τὸν Παλαμά, γιά νὰ γνωρίσουν ἔπειτα τὰ παιδιὰ ὅχι κορυφαῖα τῆς φιλολογίας ἀλλὰ λογοτεχνικὰ φυσιογνωμίαι, γιὰτὶ αὐτὰς ἐνδιαφέρουν περισσότερο ἀπὸ τὰ ἀποσπάσματα τοὺς, ποὺ βρίσκουμε σκορπισμέναι μέσα σὶ διδασκτικά βιβλία.

Ὁ κ. Γράτζιος (γυμνασιάρχης), παρακαλεῖ νὰ ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχήν εἰς τὸ ὅτι τὸ μάθημα τοῦτο ἔχει γλωσσικὸν σκοπὸν μάλλον, διότι ἡ καλὴ γλωσσικὴ διδασκαλία συνεπάγεται ὅλας τὰς ἄλλας ὠφέλειαι. Αἱ αἰσθητικαὶ ἐργασίαι εἰς τὰς μικρὰς τάξεις μάλλον βλάπτουν. Ἐδῶ ὀφείλεται καὶ ἡ πληθώρα τῶν ἀνορθογραφῶν. Νὰ ὀρίσῃ λοιπὸν ἕνα γλωσσικὸν ἱδίωμα. Θά μᾶς βοηθήσουν καὶ τὰ κείμενα τῶν βιβλίων εἰς τοῦτο, ἐφ' ὅσον ταῦτα πλὴν τῶν ἄλλων ἐξυπηρετοῦν καὶ τὸν γλωσσικὸν σκοπὸν. Ἐπιβάλλεται οὕτω μία ἐπιλογὴ εἰς τὰ ἀναγνώσματα αὐτὰ, διὰ τὴν γλωσσικὴν προπαρασκευὴν τῶν μαθητῶν. Ὡστε ὁ περισσότερος χρόνος νὰ διατίθεται διὰ τὴν γλωσσικὴν (γραμματικὴν καὶ συντακτικὴν) κατάρτισιν, κατὰ τὸ α' ἔτος τοῦλάχιστον. Νὰ θεθοῦν λοιπὸν βάζεις γλωσσικὰ πρῶτον καὶ ἔπειτα αἱ ἄλλαι ὠφέλειαι ἐκ τοῦ μαθήματος.

Αἱ τρεῖς ὥραι ὅθεν δὲν ἐπαρκοῦν, πρέπει νὰ αὐξηθοῦν.

Διὰ τὴν μόρφωσιν τῶν συναδέλφων τὸ Πανεπιστήμιον βοηθεῖ εἰς τὰ παιδιὰ γωγικά.

Διὰ τὰς ἐκθέσεις βοηθοῦν καὶ αἱ ἐργασίαι τῶν μαθητῶν ἐπὶ τῶν ἄλλων μαθημάτων. Αὐτὰ εἶναι ὠραῖα στοιχεῖα τοῦ θέματος.

Ὁ κ. Δεδούσης (καθηγητὴς). Θὰ ἐπιδιώξω μετὰ τὰ Νέα Ἑλληνικά νὰ κατεστήσωμεν τὸν μαθητὴ τέλειον ἄνθρωπον κατὰ τὸ κλασσικὸ πρότυπον, ἄνθρωπον μὲ πολιτικὴ συνείδηση, ἄνθρωπον μὲ συνείδησιν, ὅτι εἶναι μέλος τῆς πατρίδος· πόλεως. Ἐννοεῖται, ὅτι ἡ ἀρχαία πόλις εἶναι ὅτι σήμερον λέγομεν. Ἔθνος· Κράτος. Ἡ θέσις τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ σύμφωνη μὲ τὸν σκοπὸν τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν, ποὺ ἐθέσαμε χθὲς πρέπει νὰ γίνῃ διὰ μόνον γιὰτὶ τὰ νέα Ἑλληνικά εἶναι συνέχεια τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν ἀλλὰ καὶ διότι ὁ ἑλληνικὸς λαὸς εἶναι συνέχεια τοῦ ἀρχαίου.

Εἰδικότερα ὁ σκοπὸς τῶν Νέων Ἑλληνικῶν (γιά νὰ φθάσῃ τὸν γενικὸν σκοπὸν ποὺ εἶπαμε) εἶναι γλωσσικός καὶ αἰσθητικός μαζί, γιὰτὶ τὰ νέα ἑλληνικά εἶναι γλῶσσα καὶ ἔργα τέχνης μαζί. Ὅσο γιά τὸ φόβον τοῦ κ. εισηγητοῦ, μήπως παραπλανηθῶν οἱ μαθητὰ ἀπὸ τὰ ποιήματα, ἔχω νὰ εἶπω ὅτι δὲν θεωρῶ ἐπικίνδυνον τὰ πραγματικῶς ὠραῖα ποιήματα. Προσθέτω ἀκόμῃ ὅτι τὰ Νεοελληνικά ἀναγνώσματα δὲν πρέπει παρὰ νὰ ἔχουν μόνον καλογραμμένα κομμάτια ἀπὸ τὰ διάφορα εἶδη τοῦ λόγου.

Ὁ κ. Θέμελης (καθηγητὴς τοῦ Πειραματικοῦ Σχολείου). Παρὰ τὴ διαφωτιστικὴ εἰσήγησιν τοῦ κ. Μπαντιούνα εἶναι ἀνάγκη νὰ τονιστοῦν μερικὰ κύρια σημεῖα τοῦ θέματος ὥστε τὸ ὅλο πρόβλημα νὰ πᾶρῃ σαφήνεια, ἀναγλυφικότητα. Ὁ σκοπὸς εἶναι γλωσσικός, μορφωτικός, αἰσθητικός, ἀλλὰ νοημένος ὡς ἕνας, ὡς ἐνότης, ποὺ περιέχεται σὶ γλωσσικῷ. Ἡ γλῶσσα εἶναι τὸ ἀντικείμενον, ποὺ μελετοῦμε καὶ αὕτῃ εἶναι ὁ φορέας τοῦ περιεχομένου. Ὁ χωρισμὸς σὲ μορφὴ καὶ περιεχόμενον εἶναι ἕνα λογικὸ πλάσμα ποὺ τὸ θεωροῦμε γιά εὐκολίαν κατανοήσεως. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ πέφτωμε θύματα αὐτῆς τῆς χρησιμοποιοῦσεως καὶ νὰ ἐκκαμβῶμεν τὸ διχασμὸν αὐτὸ ὡς πραγματικόν. Ἡ γλῶσσα εἶναι τὸ μοναδικὸν ἀντικείμενον καὶ πῶς ἀπ' αὐτὴν δὲν εἶναι κανὲν φάντασμα. Ἀπ' αὐτὰ πηγάζει μία βασικὴ ἀρχὴ μεθοδική, ποὺ μοῦ δόθηκε εὐκαιρία νὰ τὴν τονίσω καὶ ἄλλοτε σὶ τὸ Α' Παιδαγωγικὸν Συνέδριον ὡς εισηγητῆς τοῦ ἰδίου θέματος. Σεβασμὸς τῆς οργανικῆς ἐνότητος τοῦ λογοτεχνήματος κατὰ τὴ διδασκαλίαν καὶ ἀποφυγὴ κάθε διαχωρισμοῦ καὶ ἀναλύσεως τῶν λεγομένων στοιχείων.

Σχετικὰ μετὰ τίς ἐκθέσεις, ὅτι εἶπε ὁ κ. εισηγητὴς γιά τὴν ἀνάγκη νὰ δίνουμε ἐπιμεριστικὰ ἐρωτήσεις σ' ἕνα θέμα γενικόν, νομίζω ὅτι εἶναι δέσμευσις τῆς ἑλευθερίας ἐκφράσεως τοῦ παιδιοῦ καὶ δὲν διαφέρει οὐσιαστικὰ ἀπὸ τὸν παλαιότερον τρόπον διδασκαλίας, ποὺ ὁ διδάσκαλος ἔδιδε ἀπὸ πρὶν σχέδιον τῆς ἐκθέσεως μετὰ περίληψιν καὶ

τοῦ παιδιοῦ μὲ ὅτι τὸ συγκινεῖ γιὰ τὴν ζῆ γύρω του καὶ εἶναι ἀναπόσπαστον μὲ τὴν δλὴν τὸν προσωπικότητα.

Ὡς πρὸς τὴν ἀποψιν τὴν ὁποῖαν διετύπωσε ὁ κ. Θέμελης, τοῦ ὅτι δηλαδὴ πρέπει τὸ νεοελληνικὸν κείμενον νὰ περιλαμβάνῃ ἔργα τῶν νέων λογοτεχνῶν δὲν εἶμαι ἀτυχῶς σύμφωνος. Κάθε χώρα καὶ λαὸς παρουσιάζει μίαν πρὸδον καὶ ἐξέλιξιν πού στηρίζεται ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὰ ἱστορικὰ δεδομένα τῆς φυλῆς του, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὸν τρόπον τῆς εἰσδοχῆς καὶ ἐπιρροῆς ἐκ τῶν ρευμάτων καὶ ἀντιλήψεων πού ἐπικρατοῦν εἰς ἄλλους λαούς. Διὰ τὴν Ἑλλάδα μάλιστα πού ἔχει τόσον λαμπρὰν ἱστορίαν τὸ πρᾶγμα εἶναι φανερότερον. Ἐκεῖνο λοιπὸν πού εἶναι δημιούργημα τοῦ νέου ἀντιπροσωπεύει, ἀφ' ἑνὸς μὲν ὅτι αὐτὸς ἐδέχθη ἀπαραιτήτως ἀπὸ τοῦς προγενεστέρου, καθ' ὅσον ὁ ἱστορισμὸς ἀποτελεῖ τὴν βάσιν ἐπάνω εἰς τὴν ὁποῖαν κινεῖται κάθε λαὸς, ἀντιπροσωπεύει κατ' ἀνάγκην τὴν συνέχισιν τῆς λογοτεχνικῆς παραγωγῆς τοῦ τόπου του μὲ τὴν ἀμεσον ἐξάρτησίν της ἀπὸ τὰ περασμένα, ἀλλ' ἐπὶ πλεον ἀντιπροσωπεύει καὶ τὴν σύγχρονον πραγματικότητα πού τὴν ζῆ περισσότερον παντὸς ἄλλου ὁ νέος, γιὰ τὸ αὐτὸς ἀντικρύζει τὰ πολυποικίλα προβλήματα πού ὁρῶνται γύρω του καθὼς καὶ τοὺς δρόμους μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τοὺς πνευματικὸς πού ὁ λαὸς ἀκολουθεῖ.

Τὸ παιδί μάλιστα ἀπὸ παιδαγωγικῆς ἀπόψως δὲν πρέπει νὰ νομισθῇ διὰ εἰς τὸ ἀμεσον τὸν πνευματικὸν περιβάλλον ἔπαυσε κάθε ὁρμῆ καὶ εὐγενῆς ἀίμαλι πρὸς δημιουργίαν, ἀλλὰ τοῦναντίον ἀπὸ τὸ ἐκλεκτὸν ἔργον τοῦ νέου νὰ συγκινηθῇ ὅσον καὶ ἀπὸ τὸ παλαιὸν διὰ νὰ γλῆ καὶ αὐτὸς συνεχιστὴς τῆς δημιουργίας. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν εἰς ὅλα τὰ πολιτισμένα μέρη τοῦ κόσμου ἐνιοχῆται ἡ παραγωγή τῶν νέων, γιὰ αὐτοὶ ἀντιπροσωπεύουν τὴν πραγματικότητα.

Ὡς πρὸς τὴν γενικὴν ἐλευθέραν ἔκθεσιν διετύπωσα, ὅτι ἔχει θέσιν μόνον ἐφ' ὅσον ὁ διδάσκων ἐπέσθῃ πραγματικὰ, ὅτι τὸ σημεῖον ἐκεῖνο τῆς διδασκαλίας του πού συνεκίνησε ὅλους τοὺς μαθητὰς ἡμπορεῖ νὰ ἀποτελέσῃ ἀντικείμενον τῆς ἐκδέσεως χωρὶς νὰ δεσμευθῇ ἡ προσωπικότης τοῦ μαθητοῦ. Ἡ διόρθωσις κατὰ κατηγορίαν καὶ λήθῃ πού ὑπεστήριξε ὁ κ. Θέμελης συνσταται, διότι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ μαθητὴς σχηματίζει σαφεστάτην ἀντίληψιν τοῦ ποιοῦ ἐκάστου ἐκ τῶν σφαλμάτων. Ὡς ὁποῖα πρὸς τὸ βασικὸν εἶναι ὅπως εἶπα εἰς τὴν εἰσηγήσειν καὶ ὁρατὰ διετύπωσε ἡ συνάδελφος κ. Κακριδῆ, τὴν ἔκθεσιν πρέπει νὰ διέπῃ εὐκρίνεια, πειθαρχία τοῦ νοῦ καὶ νὰ προχωρῇ μὲ σχέδιον ἐργασίας.

Ὁ κ. Μισοῦρ λῆς (πρόεδρος). Προκειμένου κ.κ. συνάδελφοι, νὰ συναγάγῃ πόρισμα ἐπὶ τοῦ θέματος τῶν νέων Ἑλληνικῶν ἐκ τῶν εἰσηγήσεων τοῦ ἀγαπητοῦ συναδέλφου κ. Μπαντούνα καὶ τῆς γενομένης μετὰ ταῦτα συζήτησεως, κατὰ τὴν ὁποῖαν οἱ κ.κ. συνάδελφοι διετύπωσαν τὰς ἀπόψεις αὐτῶν, εὐλόκοις εἰς τὸ αὐτὸ δύσκολον σημεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον εὐρέθην καὶ κατὰ τὴν χρεοὶν συνεδρῶν, ὅτε ἀπρόκειτο νὰ συναγάγῃ τὸ πόρισμα ἐπὶ τῆς διδασκαλίας τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν. Τόσον καὶ αἱ εἰσηγήσεις ἐπὶ τῶν νέων Ἑλληνικῶν εἶναι βαθυδοχαστοὶ καὶ περιέχουν ἐπιστημονικὰς ἀληθείας καὶ πολυτίμους γνώμας ἐπὶ τῶν μαθημάτων τούτων ὥστε μετὰ δυσκολίας δύναται κανεὶς νὰ ἐκλέξῃ ὁρισμένα ἐκ τούτων μέρη διὰ νὰ καταλήξῃ εἰς ὁρισμένα πορίσματα. Καὶ οἱ μετασχόντες ὅμως εἰς τὴν συζήτησιν κ.κ. συνάδελφοι προέβλουν γνώμας ὁρθὰς προερχομένας ἐκ τῆς πείρας αὐτῶν. Ὑποχρεωμένος ὅμως νὰ καταλήξω εἰς πόρισμα συνοψίζων τὰ λεχθέντα συναγὰ τὰ κάτωθι.

Ὅπως συμβαίνει προκειμένου περὶ τοῦ μαθήματος τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν, ἐν τῷ ὁποίῳ ὁ διδάσκων τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς ἀντικρύζει τούτους ὑπὸ τὸ πρίσμα τῆς πολιτικῆς κοινότητος, ἥτοι τοῦ ἔθνους κράτους, ὅπως θὰ ἐλέγεμον σήμερον, ἴνα ὁ Ἕλλην τρόφιμος διὰ τῆς διδασκαλίας τῶν ἀρχαίων συγγραφέων διαπλάσσειται εἰς Ἑλληνα τέλειον πολίτην, τοιοῦτοτρόπως καὶ ἐν τοῖς νεοελληνικοῖς καὶ τῷ συγγενεῖ πρὸς ταῦτα κλάδῳ τῶν ἐκδόσεων κέντρον, ἐξ οὗ ὁρμάται καὶ βάσις ἐπὶ τῆς ὁποίας στηρίζομενος ὁ φιλόλογος καθηγητὴς ἀντικρύζει τὸ νεοελληνικὸν μάθημα εἶναι ὁ νεοελληνικὸς πολιτισμὸς ἥτοι ὁ ἔθνικολαϊκὸς παράγων τούτου.

Διὰ ταῦτα ὡς πρῶτον σκοπὸν τοῦ μαθήματος τῶν νεοελληνικῶν προβάλλομεν τὴν δημιουργίαν κυριαρχίας καὶ ἐτοιμότητος τοῦ Ἑλληνος τροφίμου περὶ τὴν ἴδιαν αὐτοῦ Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ μετὰ ταῦτα τὴν καθοδήγησιν τοῦ Ἑλληνος μαθητοῦ, ἴνα ὑπεσιέλθῃ βαθμικῶν καὶ εἰς ὅλας τὰς ἐκδηλώσεις τοῦ νεωτέρου Ἑθνικολαϊκοῦ πολιτισμοῦ διὰ μέσου τῶν αἰώνων καὶ τὴν ἐνίσχυσιν τῆς πίστεως αὐτοῦ πρὸς τὴν ἑλπίαν καὶ τὴν ζωτικότητα τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς καὶ τὴν ἀνάπτυξιν μὲ τὴν ἀνωτέρω βάσιν τοῦ ἀνθρωπισμοῦ τοῦ μαθητοῦ, τὴν αἰσθητικὴν μετὰ ταῦτα τούτου μόρφωσιν, τὴν ἀνάπτυξιν τῆς λογοτεχνικῆς ἱκανότητος εἰς μερίδα τινὰ μαθητῶν ἐχόντων πρὸς τοῦτο προδιάθεσιν, τὸν πλουτισμὸν τῶν γνώσεων τοῦ μαθητοῦ ἐκ τῶν περιεχομένων τῶν λογοτεχνικῶν κτλ.

Πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ τούτου πρέπει νὰ καταβληθῇ φροντίς, ἴνα ὁ Ἕλλην μαθητὴς συνδεθῇ ψυχικὰς πρὸς ὅτι ὁ λαὸς του ζῇ καὶ αἰσθάνεται καὶ τὰ δημιουργήματα αὐτοῦ. Τοῦτο ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς δημιουργίας καὶ διδασκαλίας λαογραφικοῦ ὕλικου περιλαμβάνοντος τὴν ἔθνικοπολιτικὴν τοῦ λαοῦ ὁργανῶσιν καὶ τὴν πνευματικὴν τοῦτο ἐξελίξιν καὶ κατὰσασιν ἡνωμένας εἰς ἐνότητα διὰ τῆς ἐνιαίας Ἑλληνικῆς γλώσσης.

Ἡ γραμματικὴ καὶ τὸ συντακτικὸν τῆς νεοελληνικῆς γλώσσης, παρεμβαίνουσιν ὡς ἐπικουρικοὶ παράγοντες πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ. Ὁ Ἕλλην μαθητὴς κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον συνιθίζει νὰ ἀποκτῇ συνείδησιν τῶν εὐθυνῶν τὰς ὁποίας ἔχει ἀπέναντι τοῦ λαοῦ τοῦ. Ὁ διδάσκων θὰ διεισδύσῃ εἰς τὸν λαογραφικὸν πλοῦτον ὅχι μόνον διὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ μελέτης ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἐρεύνης τοῦ ὡς ἄνω ὕλικοῦ, τὴν ὁποίαν σκόπεμον εἶναι νὰ ἐνεργήσῃ καὶ ὁ ἴδιος.

Εἰς τὸ μάθημα τῶν Νέων Ἑλληνικῶν ὁ μαθητὴς θὰ ἀντικρύσῃ τὰ διάφορα Ἑλληνικὰ τοπία περιγραφόμενα καὶ θὰ μελετήσῃ τὸ λαογραφικὰ στοιχεῖα τῶν διαφόρων τόπων. Ἐκεῖ θὰ μάθῃ βιογραφίαν τῶν προσωπικοτήτων, αἱ ὁποῖαι μετ' ὅν δημοσίον καὶ τὸν ἰδιωτικὸν τῶν βίων ὠφέλησαν τὴν Ἑλλάδα, ἐκεῖ θὰ μελετήσῃ τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν τὸν τόπου μετὰ ἐπὶ μέρους ἐπαγγέλματα καὶ τὴν συμβολὴν τοῦ ἐργαζομένου εἰς τὴν γενικὴν πρόδον καὶ θὰ μάθῃ τοὺς μύθους καὶ τὰς παραδόσεις τοῦ τόπου του. Κατάλληλα ποιήματα περιλαμβανόμενα εἰς τὰ Νεοελληνικὰ καθοδηγοῦσι τὸν μαθητὴν πρὸς τὴν ὑγιᾶ, καθαρὰν καὶ ἀξίαν λόγου τέχνην ὑπὸ τὴν ὁποίαν θὰ κατανοήσῃ ὁ μαθητὴς τὴν αὐστηρότητα τῆς μορφῆς τῆς τέχνης καὶ θὰ ἀντικρύσῃ τὰς ἠθικὰς ἀξίας. Εἰς τὰς τελευταίας τάξεις τὸ ποίημα θὰ ὁδηγῇ τὸν μαθητὴν εἰς τὴν φιλοσοφικὴν ἐνέαντιν τῆς ζωῆς.

Ἀπὸ τῆς μικρᾶς ἡλικίας πρέπει τὸ παιδί νὰ συνήθισῃ καθοδηγούμενον νὰ βλέπῃ καὶ νὰ θαυμάζῃ παντοῦ τὸ ὥραϊον εἰς τὴν Ἑλληνικὴν φύσιν καὶ τὴν τέχνην.

Κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ λογοτεχνήματος πρέπει νὰ λείψουν αἱ μακραὶ προ-εισαγωγαὶ καὶ προπαρασκευαὶ ἀφαιροῦσαι τὸ διαφέρον, ἡ διαίρεσις τοῦ ὅλου κατὰ μικρὰς ἐνότητας, ἡ ἐμβάθυνσις, ἡ κριτικὴ καὶ αἰσθητικὴ εἰς κάθε τιμῆα πρὶν τελειώσῃ τὸ ὅλον. Κάποτε μία ὥραία ἀνάγνωσις, μία μετ' ἡθους ἀπαγγελία εἶναι ἱκαναὶ νὰ διηγήσῃ εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ παιδιοῦ πολὺ βαθύτερα ἀπὸ οἰανδήποτε ἐπεξεργασίαν τοῦ λογοτεχνήματος ἢ ποιήματος.

Ἡ ἐξέτασις τοῦ λογοτεχνήματος γίνεται εἰς τὸ σχολεῖον κοινῇ συνεργασίᾳ διδασκόντος καὶ μαθητῶν, δύναται ὅμως ὁ καθηγητὴς νὰ δώσῃ κατ' οἶκον πρὸς προπαρασκευὴν λογοτεχνικὸν ἔργον.

Κατὰ τὸ προσεχὲς ἔτος συναδελφοὶ εὐγενεῖς προσφερόμενοι θὰ διηγήσῃσι περὶ ὠρισμένων καλλιτεχνῶν καὶ θὰ καθορίσωσι τὴν θέσιν αὐτῶν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἑλληνικῆς λογοτεχνίας, θὰ ἐπακολουθήσῃ δὲ ὑποδειγματικὴ διδασκαλία περὶ τοῦ τρόπου τῆς διδασκαλίας τῶν Νέων Ἑλληνικῶν. Εἰδικῇ μετὰ ταῦτα συζητήσεως θὰ εἶναι δυνατόν νὰ διαφωτίσῃ λεπτομερεῖας τινὰς καὶ ἀπορίας τὰς ὁποίας θὰ διατυπώσωσι οἱ κ.κ. συναδελφοί, ἢ ἀμελετώμεν κ.κ. συναδελφοὶ μετὰ στοργῆς τὴν σύγχρονον λογοτεχνίαν μας καὶ ἂς σπουδάζωμεν τὴν Ἑθνικολαϊκὴν μετὰ ζωὴν, ἡ ὁποία εἶναι ὁ ἑαυτός μας καὶ ἂς προσπάσωμεν, δίδοντες ἡμεῖς τὸ παράδειγμα, καὶ τοὺς μαθητὰς μας νὰ μελετοῦν τὴν Νεοελληνικὴν λογοτεχνίαν μας. Τοιοῦτοτρόπως καὶ οἱ μαθηταὶ μας θὰ γίνωνται ἐκλεκτικοὶ εἰς τὸ ὅτι διαβάσουν καὶ τὸ κέρδος ἐκ τούτου θὰ εἶναι σημαντικόν.

Καὶ εἰς τὸ μάθημα τῶν ἐκθέσεων τὸ κέντρον τοῦ βάρους θὰ ἔχῃ ἡ Ἑθνικολαϊκὴ μας ζωὴ, ἴδια εἰς τὰς μικροτέρας τάξεις τοῦ Γυμνασίου. Σκοπὸς τῆς διδασκαλίας τῶν ἐκθέσεων εἶναι νὰ ἐπιτύχωμεν νὰ δημιουργήσωμεν παρὰ τοῖς μαθηταῖς ὁρθὸν ὕψος τοῦ γραφεῖν, τὸ ὁποῖον μορφώνει κατ' ἐξοχὴν τὴν προσωπικότητα τοῦ μαθητοῦ τοῦτέστι γλωσσικῶς νὰ τὸν ὠρῶμεν τὸν μαθητὴν καὶ νὰ καταστήσωμεν τοῦτον νοητικῶς ἱκανὸν νὰ ἐκθέτῃ γραπτῶς ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἔζησε ἐκέκθη καὶ ἠσθάνθη. Ἡ γραμματικὴ καὶ τὸ συντακτικὸν εἶναι μόνον βοηθητικά καὶ ἐξυπηρετικά τῆς ἐκθέσεως.

Τὸ ὕλικον διὰ τὰς ἐκθέσεις θὰ τὸ εὕρωμεν κατὰ πρῶτον εἰς τὰ ἀπλὰ φαινόμενα τῆς κοινωνικῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀμέσως σχεδὸν τῶν μαθητῶν πρὸς τὸ περιβάλλον αὐτῶν, διὰ νὰ ἐξακολουθήσῃ ἡ βαθύτερα ἐξέτασις τῶν στοιχείων τῆς Ἑθνικολαϊκῆς ζωῆς. Ἀσκήσεις προπαρασκευαστικαὶ τοῦ μαθητοῦ φραστικὰ πρὸς τὸ ἐκθέτειν εἶναι χρησιμώταται. Εἰς τὰς μεσασίας τάξεις ἡ περιγραφή τῶν φυσικῶν φαινομένων καὶ γεγονότων ἀποτελεῖ τὴν ὕλην τῶν ἐκθέσεων. Εἰς ταύτας θὰ χειραγωγῶμεν τὸν μαθητὴν εἰς τὸ νὰ κατανοήσῃ τὸ ἐν τῇ φύσει ὥραϊον καὶ νὰ περιγράψῃ ἐκριβῶς τὰ θαυμάσια φυσικὰ φαινόμενα καὶ ἀντικείμενα. Εἰς τὰς ἀνωτέρας τάξεις ἡ ἐκθεσις προσλαμβάνει τὸν καθαρὸς ἐπιστημονικὸν χαρακτήρα καὶ ὁ μαθητὴς ἐρευνᾷ, ἐξετάζει καὶ φιλοσοφεῖ ἐπὶ τῶν πραγμάτων. Αἱ ἐκθέσεις πρέπει νὰ εἶναι ἐλεύθεραι, τοῦτο ὅμως δὲν σημαίνει καὶ ἀπόλυτον ἐλευθερίαν καὶ ἀοριστίαν. Αἱ ἐκθέσεις λαμβάνουν μορφήν συγκεκριμένην ἀφορῶσαν εἰς τὴν παρατηρικότητα ἐκάστου μαθητοῦ.

Τοιοῦτοπρόδος καθίσταται τὸ σπουδαιότερον τῶν μαθημάτων, διότι δι' αὐτῆς συγκεντρώνονται ὅλοι οἱ ἐπὶ μέρους κλάδοι καὶ ἐκδηλοῦται ὁλόκληρος ἡ πνευματικὴ καὶ ψυχικὴ τοῦ παιδιοῦ ἱκανότης εἰς τὸ νὰ παρουσιάσῃ τι, τὸ ὁποῖον θὰ τὸ ἀναδείξῃ εἰς τὴν προσωπικότητα.

Κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν ἐκθέσεων θὰ διορθώσωμεν τὰ ὁρθογραφικὰ σφάλματα οὐχὶ διὰ σημείων, ἀλλὰ γράφοντες μετ' ἐρυθρῶν μελάνων ἐπ' αὐτῶν ἀμέσως καὶ εὐδὲς ἀκριβῶς τὸ ὁρθόν, ἵνα παράσχωι τοῦτο ἐντύπωσιν. Ὁ μαθητὴς ὑποχρεοῦται νὰ ἐπαναλάβῃ τὸ αὐτὸ ὁρθόν καὶ εἰς τὸ περὶ ὥριον. Διορθώνονται τὰ λάθη στίξεως, τὰ λογικὰ καὶ συντακτικά. Κάτω γράφονται γενικαὶ παρατηρήσεις, τὰ σφάλματα κατὰ τὸν ἔλεγχον καλὸν εἶναι νὰ καταγράφονται κατὰ κατηγορίας. Ἐν τέλει ἀναγινώσκονται

δύο ή τρείς αἱ καλύτεραι ἐκθέσεις διὰ τὴν τελευταίαν ἐντύπωσιν καὶ λέγονται γενικῶς καὶ παρατηρήσεις ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ. Τὰ τετράδια τῶν ἐκθέσεων πρέπει νὰ διορθῶνται δὲ καὶ πρὸς βελτίωσιν τοῦ μαθητοῦ καὶ πρὸς ψυχικὴν τῶνασιν αὐτοῦ, ὁ ὁποῖος βλέπει οὕτω τὸν διδάσκαλον τοῦ ἐνδιαφερόμενον διὰ τὸ δημιουργῆμα του. Ἀπαράλλητος εἶναι καὶ ἐνταῦθα ἡ ψυχικὴ ἐπαφὴ μεταξύ διδασκοντος καὶ διδασκομένου. Τοιοῦτο τὸ πρῶτον μόνον ὁ τελευταῖος θὰ ἔχη τὸ θάρρος καὶ τὴν ψυχικὴν διάθεσιν νὰ ἐργασθῇ προθύμως εἰς τὴν ἑκθεσὶν τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ κόσμου.

Εἰς εἰδικὴν συνεδρίασιν κ.κ. συνάδελφοι κατὰ τὸ προσεχές σχολικόν ἔτος θὰ μᾶς δώσουν τύπον ὑποδειγματικῆς προσφορᾶς θέματος πρὸς ἑκθεσιν καὶ διορθώσεως τῆς ἐκθέσεως.

Εἰς συζήτησιν τότε θὰ λυθῶσι αἱ ἀπορίαι τῶν κ.κ. συνάδελφων ἐπὶ λεπτομερειῶν.

Ἐάν μελετῶμεν, ἐάν σπουδάζωμεν τὴν ψυχὴν τοῦ παιδιοῦ, ἐάν ἀγαπῶμεν τὸ παιδί, ἐάν χάριν τοῦτου δὲν φειδῶμεθα κόπων, ἀναμφιβόλως θὰ ἐπιτύχωμεν καὶ εἰς τὸ μᾶθημα τῶν ἐκθέσεων.

Διάλειμμα 15' λεπτόν

Ὁ κ. Μισορλῆς (πρόεδρος) καλεῖ τὸν εἰσηγητὴν ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς ἱστορίας νὰ κάμῃ τὴν εἰσηγησίαν του.

Ὁ κ. Μαμαλάκης (καθηγητής). Σὰς εὐχαριστῶ θερμὰ κ. Γενικὲ Ἐπιθεωρητὰ γιὰ τὴν τιμὴν ποὺ μοῦ κάματε νὰ μοῦ ἀναθέσῃτε νὰ πραγματοποιῶ τὸ ζήτημα τῆς διδασκαλίας τῆς ἱστορίας, κυρίως γιὰτὶ μ' αὐτὸ με ἀναγκάσατε νὰ μελετήσω πάλιν τὸ ζήτημα αὐτό, πρᾶγμα, ποῦ ὄχι λίγο με ὠφέλησε. Ἄν καὶ σεῖς, ἀγαπητοὶ συνάδελφοι, θὰ ὠφελήθητε ἀπὸ τὴν δικὴν μου ἐργασίαν, αὐτὸ δὲν μπορῶ νὰ τὸ ξέρω. Ἰσως θὰ ὠφελήθητε περισσότερο ἀπὸ τίς γνώμες τῶν σοφῶν συνάδελφων ποῦ θὰ ἀκουσθοῦν, παρὰ ἀπὸ μένα. Ἐγὼ θὰ προσπαθῶ δὲσον τὸ δυνατόν λιγώτερον νὰ ἀσὺς κουράσω, γιὰτὶ δὲν σκοπεῖω νὰ ἐξαντλήσω τὸ ζήτημά μας, ἀλλὰ θὰ προσπαθῶ νὰ τὸνίσω μοναχὰ μερικά σημεῖα του, ὥστε, με τὸ νὰ προσέξωμεν ὅλοι μας, νὰ συντελέσωμεν κάπως, ὥστε στὸ μέλλον νὰ γίνηται κάπως καλύτερον, με περισσότερα ἀποτελέσματα τὸ μᾶθημα τῆς ἱστορίας. Ἀπὸ τῆ δουλειᾶ ποῦ ἔκανα κυρίως αὐτὸ τὸ συμπέρασμα ἔβγαλα, ὅτι κάθε μέρα καὶ ἡ σημασία τοῦ μαθήματος τῆς ἱστορίας αὐξάνει καὶ ὅτι ἐξαιρετικὴ ἐργασία γίνεται στίς ξένες μεγάλες κυρίως χώρες, ὥστε τὸ μᾶθημα αὐτὸ νὰ γίνηται καὶ πὺ καλὰ. Ἀλλὰ καὶ κατὰ ἀκρόην πρέπει νὰ τὸνίσωμεν, ὅτι γιὰ νὰ ἔχωμεν καλὰ ἀποτελέσματα ἀπὸ τὸ μᾶθημα τῆς ἱστορίας, κυρίως ἀπὸ τὸ δάσκαλο ἐξαρτᾶται. Γι' αὐτὸ καὶ αἱ ἀπαιτήσεις ἀπὸ τὸ δάσκαλο τῆς ἱστορίας κάθε μέρα καὶ πὺ μεγάλες γίνονται. Πρῶτῃ προϋπόθεσις ἐνὸς καλοῦ μαθήματος τῆς ἱστορίας εἶναι νὰ ἔξῃ ὁ δάσκαλος τῆ σημασία ποῦ ἔχει καθόλου ἡ ἱστορία γιὰ τὸν πολιτισμένον ἄνθρωπον καὶ γιὰ τὰ πολιτισμένα ἔθνη ἰδιαίτερος.

Ἀλλὰ πὺς δημιουργεῖται καθόλου ἱστορία; Κυρίως ἀπὸ δύο πράγματα. Πρῶτα γιὰτὶ ὁ ἄνθρωπος ζητᾷ πάντα καὶ τὸ πὺ καλὸ, δὲν μένει εὐχарιστημένος με ὅτι ἔχει, τὸν τρώγει ὁ γύπατος τοῦ Προμηθέα, ἔχει τὴν τάση γιὰ μᾶ ὕψηλότερη ἐξέλιξιν, τείνει γιὰ νὰ τελειοποιηθῇ πάντα καὶ περισσότερο, γιὰ νὰ πλησιάσῃ ὅσο τὸ δυνατόν πὺ πολὺ τὴν ἰδέαν τοῦ καλοῦ, ἔξῃ ἄνθρωπον καὶ δεύτερον, ὅτι ὁ ἄνθρωπος, ζῶν κοινωνικόν, ὅπως τὸν ὠρίσεν ὁ Ἀριστοτέλης, δὲν ἐργάζεται μόνος του, ἀλλὰ μαζὶ με τοὺς συνανθρώπους του, γιὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὸν πὺ πᾶνω σκοπὸν, δηλαδὴ τὴ τελειώσιν του, πρᾶγμα ποῦ δὲν πετυχαίνει ποτὲ ἀλλὰ καὶ ποῦ ποτὲ δὲν παύει νὰ ζητᾷ. Ἐστὶ τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου τὴν διακρίνει ἀνυσυμία, κίνησις καὶ δημιουργία, ἀλλὰ καὶ συνέχεια. Ἐκεῖναι ὅμως αἱ πράξεις μόνον τοῦ ἀνθρώπου, ποῦ εἶχαν συνέχεια καὶ σημασία γιὰ τοὺς κατόπιν ἀνθρώπους, αὐτὲς λέγονται ἱστορικαί. Ἀλλὰ ὑπάρχουν πράξεις ποῦ ἔχουν σημασία γιὰ τὴν τὴν ἀνθρωπότητα, κυρίως, ὅσες σχετίζονται με τὸν ἀνθρώπινον πολιτισμόν, ἐνῷ ἄλλες ἔχουν σημασίαν μόνον γιὰ ἕνα ὀρισμένον λαόν, ἔθνος ἢ κάποιαν ἄλλην κοινωνίαν ἀνθρώπων. Γι' αὐτὸ καὶ ἔχομε καὶ διαφορὰν εἰδῶν ἱστορίας. Κάθε ἔποχῃ καὶ κάθε λαὸ ἄλλα πράγματα τὸν ἐνδιαφέρουν καὶ ἀλλοιῶς δτενίζει τὸ παρελθόν, γιὰτὶ ὁ ἄνθρωπος βλέπει μόνον ὅτι θέλει νὰ βλέπῃ. Καὶ ἔστι στήν ἱστορία διακρίνωμεν καὶ τὸν ὀντικειμενικὸν στοιχείον, παρμένο ἀπὸ τὰ περασμένα καὶ τὸ ὑποκειμενικόν, δηλαδὴ τὸ μᾶτι, τὸν τρόπο με τὸν ὁποῖον βλέπει κανεὶς τὰ περασμένα. Τελικὸς σκοπὸς τῆς ἱστορίας εἶναι, λοιπὸν ἡ τελείωσις τῶν δυνάμεων ποῦ κρύβωμε μέσα μας γιὰ νὰ ἐξυπηρετήσωμε με αὐτὲς τὸ σύνολον. Ἐδῶ εἶναι ἀνάγκη νὰ τὸνίσω τὴν σχέση ποῦ ὑπάρχει μετὰξὺ ἀτόμου καὶ συνόλου. Τὸ ἄτομον φροντίζει γιὰ τὴν αὐτοσυντήρησίν του, ἀλλὰ καὶ συγχρόνως πρέπει νὰ ἐργάζεται γιὰ τὸ σύνολον. Ἀνθρώποι ποῦ δὲν ἐργάζονται γιὰ τὸ σύνολον δὲν ἔχουν ἱστορίαν, δὲν δημιουργοῦν πολιτισμόν. Καὶ ὅσο πὺ πίσω εἶναι ἕνας λαὸς στὸν πολιτισμόν, τόσο καὶ περισσότερο ἐγῶνται εἶναι ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖ καὶ σκοπὸς τῆς ἱστορίας εἶναι τὰ ἄτομα νὰ τὰ θέσῃ στήν ὑψηλὴν ἐπὶ πρῆσιν αὐτοῦ συνόλου. Καὶ ἡ Ἑλληνικὴ ἱστορία, ὁ Ἑλληνος δάσκαλος αὐτὸν τὸν σκοπὸν κυρίως ἔχει, πὺς τὰ παιδιὰ μας θὰ τὰ καταστήσῃ μέλη τῆς Ἑλλάδος μας, πὺς θὰ τὰ κάμῃ Ἕλληνες, δηλαδὴ συνειδητὰ μέλη τόσοσ τοῦ ἔθνους ὥσον καὶ τοῦ κράτους μας. Ὁ κάθε Ἕλλην δηλαδὴ πρέπει νὰ ἔχῃ τὴ

συναίσθηση ότι τὸ ἀτομὸ τοῦ πρέπει νὰ τὸ θέσῃ στὴν ὑπηρεσία τοῦ Ἑθνικοῦ - Κράτους - Ἑλλάδος. Ἀλλὰ ὡς μέλος αὐτοῦ τοῦ συνόλου πρέπει νὰ ἐργάζεται πάλιν διαρκῶς γιὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν ὑψηλῶν ἀνθρωπίνων ἰδανικῶν, γιὰ τὴν πρόοδο τῆς ἀνθρώπινης μετὰ τὴν καλλιέργεια καὶ ἐκ μέρους τοῦ, ἐνὸς ἀγαθοῦ τοῦ πολιτισμοῦ, μιᾶς ἀξίας. Γιατὶ ἡ Ἑλληνικὴ ἱστορία περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη ἱστορία σ' αὐτὸ τὸν σπρῶχνει, δηλαδὴ στὸ νὰ ἐργάζεται γιὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν ὑψηλῶν ἰδανικῶν, γιὰ τὴν ἀνάπτυξιν ἑνὸς μεγάλου πολιτισμοῦ. Γιατὶ οἱ πρόγονοί μας γι' αὐτὸ κυρίως θαυμάζονται ἀπὸ ὅλον τὸν κόσμον, γιὰ τὸν μεγάλον πολιτισμὸν ποὺ ἐδημιούργησαν. Καὶ ἔτσι ἡ Ἑλληνικὴ ἱστορία μᾶς διδάσκει ἐμᾶς τοὺς Ἕλληνας, τοὺς σημερινούς, ὅτι σὰν ἀξιοὶ ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων πρέπει καὶ ἐμεῖς νὰ δημιουργήσῃμε ἕνα νεοελληνικὸν πολιτισμὸν. Καὶ τὰ παιδιὰ μας βγαίνοντας ἀπὸ τὸ σχολεῖο στὴ ζωὴ, πρέπει νὰ ἐργασθοῦν γιὰ τὴν πρόοδο καὶ ἀνάπτυξιν τῶν ἀγαθῶν τοῦ πολιτισμοῦ. Γιὰ νὰ τὸ πετύχωμε ὅμως αὐτὸ πρέπει καὶ ὁ δάσκαλος νὰ δουλεῖ σὲ ἀνθρώπινα ἰδανικά καὶ τὰ παιδιὰ μας ἐκεῖ νὰ τὰ σπρώξωμε.

Μὲ τὸ μάθημα τῆς ἱστορίας πρέπει νὰ δεῖξωμε στὸ παιδί, ὅτι ὁ πολιτισμὸς δημιουργεῖται μὲ τὴν ἐργασία ὅλων μας, ὅχι ἐνὸς-ἐνὸς χωριστά, ἀλλὰ μὲ τὴν ἐργασία πολλῶν τοῦ καθενὸς εἰς τὴν σφαῖραν του. Νὰ τοῦ δεῖξωμε ὅτι ὁ καταρθῶναι ὁ καθείς, δὲν τὸν καταρθώνει μόνος του, γιατί προηγήθη ἐργασία τῶσαν ἄλλων, ἀλλὰ καὶ ὅτι αὐτὸ ποὺ καταρθώνει κανεῖς, ὅχι μόνον τὸν ἑαυτόν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους θὰ ἐξυπηρέτησιν. Ἀλλὰ πρέπει καὶ μεῖς νὰ δοῦμε καὶ στὸ παιδί νὰ δεῖξωμε ὅτι ὅσο καὶ ἂν ὑπάρχῃ κάποια συνεργασία τῆς πολιτισμένης ἀνθρωπότητος γιὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν ἀγαθῶν τοῦ πολιτισμοῦ, γιὰ τὴν ἀνθρώπινον πρόδον, ἐν τούτοις καθε φυλῇ, καθε Ἑθνῷ, ἀνάλογα μὲ τὴν ἰδιοσυγκρασίαν του, ἀνάλογα μὲ τὴς φυσικὰς ἀρετὰς τοῦ ἑκάστου καὶ μὲ τὰ ἑλαιοειδήματα τοῦ ἀκόμη ἐξυπηρετεῖ καὶ μὲ διαφορετικὰ τρόπα τὴς ἀξίας, τὸν πολιτισμὸν. Γι' αὐτὸ καὶ σήμερα ὅσο καὶ ἂν ὑπάρχῃ πνευματικὴ συνεργασία μεταξὺ τῶν διαφόρων πολιτισμένων ἐθνῶν καὶ λαῶν, ἐν τούτοις διακρίνομεν γερμανικόν, ἀγγλικόν, γαλλικόν, ἀμερικανικόν πολιτισμὸν. Ἀλλὰ ἀκόμη ὅτι ὅχι πάντα τὰ ἴδια ἔθνη ἦσαν καὶ πρωτοπόρα στὸν πολιτισμὸν. Ὅτι δηλαδὴ προηγήθησαν τὰ ἀνατολικά ἔθνη, ὅτι ἤρθε καὶ ἐμεσοῦράν τις κατόπιν ἡ Ἑλλάς, ὅτι ὕστερα ἀπ' αὐτὴν ἦλθεν ἡ Ρώμη κ.ο.κ. καὶ ὅτι γιὰ κάθε ἔθνος ἀνάλογα μὲ τὴς ἀρετὰς τοῦ καὶ ἄλλο ἀγαθὸν τοῦ πολιτισμοῦ ἐκαλλιέργησε καὶ ἀνέπτυξε περισσότερο. Ὅπως οἱ ἀνατολικοὶ λαοὶ τὴν θρησκείαν καὶ ἐπιστήμης ὀριζόμενες, οἱ Ἕλληνες τὴς καλὰς τέχνης, τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴς θεωρητικὰς πρὸ πάντων ἐπιστήμης, οἱ Ῥωμαῖοι τὸ δίκαιον καὶ τὸ κράτος καὶ ἡ ἐποχὴ τῆς ἀναγεννήσεως τὴν τέχνην, τὰ νεώτερα ἔθνη καὶ ἰδίως τὸν 19ον αἰῶνα, τὴς θετικὰς ἐπιστήμης κτλ. Ἀλλὰ ἀκόμη ἡ ἱστορία διδάσκει καὶ μάλιστα ἡ δικὴ μας καὶ αὐτὸ εἶναι σπουδαιότατον, πῶς γιὰ ν' ἀναπτυχῇ κάθε πολιτισμὸς, χρειάζεται ὅχι μόνον ἡ συναίσθησις τοῦ ὅτι ἀνήκομεν σὲ ἕνα ὅλον, καὶ ὅτι αὐτοῦ τοῦ ὅλου δημιουργήματα εἶναι ὁ πολιτισμὸς, ἀλλὰ καὶ ὅτι τὸ ὅλον αὐτὸ, τὸ ἔθνος καὶ ἡ φυλὴ, γιὰ νὰ μὴ μωραῖον νὰ ἐργασθῇ, γιὰ νὰ μὴ μωραῖον νὰ δημιουργήσῃ, πρέπει καὶ νὰ εἶναι ὀργανωμένον, ὥστε ἡ ὀργάνωσις τοῦ νὰ τοῦ ἐξασφαλίσῃ ὡς σύνολον τὴν ὑπαρξὴ καὶ ἐλεύθερην καλλιέργειαν καὶ ἀνάπτυξιν τῶν ἀγαθῶν τοῦ πολιτισμοῦ. Καὶ ἀκόμη ὅτι αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ ὀργάνωσις, τὸ κράτος δηλαδὴ, εἶναι καὶ αὐτὸ ἕνα ἀγαθὸν τοῦ πολιτισμοῦ, χωρὶς τὸ ὅποιον καὶ ἡ διαρκὴς καλλιέργεια καὶ τῶν ἄλλων ἀγαθῶν τοῦ πολιτισμοῦ εἶναι ἀδύνατον σχεδόν. Γι' αὐτὸ καὶ δὲν πρέπει νὰ νομιζῇ κανεῖς, ὅτι κράτος καὶ πολιτισμὸς εἶναι ἀντίθετα καὶ διαφορετικὰ πράγματα. Καὶ τὸ κράτος εἶναι στοιχεῖον πολιτισμοῦ καὶ πολιτισμὸς μεγάλος χωρὶς κράτος δὲν μπορεῖ ν' ἀναπτυχῇ.

Πρέπει νὰ τονισθῇ ἀκόμη μιὰ φορά, ὅτι ἀνάπτυξιν μεγάλου πολιτισμοῦ χωρὶς κράτος δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ. Καὶ μάλιστα ἡ δικιά μας ἱστορία, ἡ Ἑλληνικὴ αὐτὴ ἀκριβῶς τὸ παραφωνάζει. Ὁ Ἑλληνικὸς πολιτισμὸς ἀνεπτυχθήκεν, ὅταν ὁ Ἑλληνισμὸς ἦταν καὶ κύριος τοῦ κόσμου, εἴτε ἑνιαῖον κράτος, εἴτε ὡς κράτη - πόλεις, καὶ ὅτι ἂν ἐμεῖς σήμερα δὲν ἔχομε νὰ δεῖξωμε τίποτε τὸ παρόμοιον πρὸς τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας, ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι εἴχαμε πάψει νὰ ὑπάρχωμε ὡς κράτος. Καὶ ἡ σύγχρονη ἱστορία μας μᾶς διδάσκει, πῶς, ἀπὸ τότε ποὺ παρουσιαζόμεστε καὶ ζοῦμε ὡς κράτος ὀργανωμένον, κράτος - ἀξία, καὶ ὡς κράτος - δύναμις μὲ ἐπιτυχίαι καὶ δύναμιν, καὶ οἱ ἄλλοι ἀρχισαν καὶ πῶς πολλὰ νὰ μᾶς λογαριάζουν. Γιατὶ στὸ κράτος - ἀξίαν, βλέπει κανεῖς πρῶτα ἀπ' ὅλα τὸν πολιτισμὸν ἑνὸς λαοῦ. Ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν ὑπαρξὴ κράτους - ἀξίας, δημιουργεῖται μιὰ σταθερὴ, ἀλλὰ καὶ ἀναγκαία προϋπόθεσις γιὰ τὴν καλλιέργειαν καὶ τῶν ἄλλων σφαῖρῶν τοῦ πολιτισμοῦ. Γι' αὐτὸ καὶ βλέπετε, ἀντιλαμβάνεσθε ὅλοι σας τὴν πρόδον ποὺ παρουσιάζει ἡ Ἑλλάς μας, ἀπὸ τότε ποὺ παρουσιάζεται καὶ καὶ ὡς κράτος - ἀξία. Ὡστε σύμφωνα, τὸ κράτος εἶναι ἀπαραίτητον καὶ ὁ καθὲς ἕνας μας μὲ τὸ μάθημα τῆς ἱστορίας πρέπει νὰ φροντίζῃ ὥστε καὶ οἱ μαθηταὶ μας νὰ βγαίνουν ἀπὸ τὸ μάθημα καὶ ἀπὸ τὸ σχολεῖο μὲ τὴν σταθερὰν βούλησιν, νὰ εἶναι ἔτοιμοι πάντοτε μὲ κάθε θυσία καὶ τῆς ζωῆς τῶν ἀκόμη νὰ ἐξασφαλίσουν αὐτὸ τὸ μοναδικὸ καὶ ὑπέροχον ἀγαθόν, ποῦ χωρὶς αὐτὸ τίποτε ἄλλο καλὸ δὲν μπορεῖ

νά αναπτυχθῇ, καὶ δὲν μπόρεῖ τὸ ἔθνος μας ὡς σύνολο χωρὶς αὐτὸ νά ἐργασθῇ γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα καὶ νά ἀναπτύξῃ πάλι νέον πολιτισμὸν ποὺ καὶ ἡ φύση του καὶ ἡ ἱστορία του τοῦ ἐπιβάλλει. Γι' αὐτὸ τὸ πρᾶγμα καμμιά ἀντιλογία κανένας διαταγὴς δὲν πρέπει νὰ ὑπάρχῃ. Πρέπει ὅλοι μας νὰ εἴμεθα ὑπερήφανοι ὅτι εἴμαστε "Ἕλληνες, νὰ ἔχωμε συναίσθηση τῆς μεγάλης ἀποστολῆς μας, νὰ εἴμαστε ἀποφασισμένοι μὲ κάθε θυσία νὰ ἐξασφαλίζουμε τὸ μεγάλο αὐτὸ ἀγαθὸ, ποὺ ὀνομάζεται κράτος καὶ τῇ βούλησιν μας αὐτὴ νὰ τὴν μεταβιβάσουμε καὶ στὰ παιδιά μας. Γιατὶ μόνο μ' αὐτὴ τὴν γενικὴ τὴν καθολικὴν βούλησιν, μποροῦμε νὰ ἐξασφαλίσουμε γιὰ νὰ δημιουργήσουμε καὶ μεῖς ἱστορία, νὰ δείξουμε ὅτι εἴμαστε φυλὴ ποὺ ἐδημιούργησε, δημιουργεῖ καὶ θὰ δημιουργῇ ἱστορία παγκοσμίου σημασίας. Ὁ δάσκαλος ὅμως τῆς ἱστορίας δὲν πρέπει νὰ λησμονᾷ ὅτι πρέπει νὰ μάθῃ ὁ μαθητὴς νὰ ἐκτιμᾷ καὶ τὴν συνεισφορά καὶ τῶν ἄλλων λαῶν εἰς τὸν πολιτισμὸν, γιὰ νὰ ἀποφύγουμε τὴν καλλιέργεια σωβινιστικῶν ἰδεῶν στὰ παιδιά. Γιατὶ δὲν πρέπει νὰ λησμονᾶμε στὸ μάθημά μας, ὅτι ἂν ὁ "Ἕλληνισμός, λόγω τῶν ἀρετῶν ποὺ τοῦ ἐχάρισε ὁ δημιουργός, ἔχει ἓνα ὀρισμένον προορισμὸν στὸν κόσμον αὐτὸν ἀνάμεσα στους ἄλλους λαούς, δὲν πρέπει νὰ νομίζουμε ὅτι καὶ μόνον ἡμεῖς εἴμαστε καὶ ὅτι οἱ ἄλλοι δὲν ἔχουν ἀξίαν. Ἀπ' εἰαντίας μάλιστα πρέπει νὰ τονίζουμε καὶ τὸ πόσο ὑστεροῦμε ἀπὸ τοὺς ἄλλους σήμερα καὶ πῶς μὲ τὴ βοήθεια αὐτῶν θὰ μπορέσουμε νὰ ἀναδειχθούμε ἀντάξιοι τῆς ἱστορίας μας καὶ τῶν φυλετικῶν μας ἀρετῶν.

"Ἰσως θὰ ἦταν ἀποτελεσματικὸ γιὰ τὸ σκοπὸ μας, ἂν προσπαθοῦσαμε κάθε φορὰ, ἂν βρίζαμε καὶ μερικὰ ἰδιαιτέρα χαρακτηριστικὰ ἐνὸς "Ἑλληνικοῦ ἰδεώδους, πρὸς τὸ ὅποιον θὰ φρόντιζε τὸ "Ἑλληνόπουλο νὰ πλησιάζῃ τὸν αὐτὸν του. Τὸ ἰδεῶδες αὐτὸ δὲν εἶναι βέβαια εὐκόλως νὰ καθορισθῇ, ὅστε καὶ πρέπει νὰ εἶναι κάτι τὸ πραγματικὸ. Πρέπει νὰ ἀποτελῇ μίαν ἐντελέχεια, ποὺ θὰ τραβᾷ τὰ παιδιά μας κἀνοντάς τὸ ἔτσι πάντα καὶ καλύτερο.

"Ὡστε γιὰ νὰ συνοψίσωμεν, ὁ δάσκαλος τῆς ἱστορίας μὲ τὸ μάθημά του πρέπει νὰ ἀποβλέπῃ στὸ νὰ κάμῃ τὰ παιδιά ποὺ εἶναι ἀκόμα ὄντα ἐγωιστικά, ποὺ δὲν βλέπουν παρὰ τὸ ἀτομικὸν τους συμφέρον, μέλῃ ἐνεργὰ τῆς μεγαλύτερης ὁλότητος τῆς "Ἑλλάδος μας, νὰ τὰ κάμῃ "Ἕλληνες. Ἀλλὰ "Ἕλληνας μὲ ἀρετές, "Ἕλληνας μὲ ἰδανικά, ποὺ θὰ ἀντιλαμβάνονται ὅτι τὸ παρελθὸν τῆς πατρίδος μας τοὺς ἐπιβάλλει νὰ τεινοῦν στὴν διαρκὴ τελειοποίησίν τους, ὅτι πρέπει νὰ εἶναι ὑπερήφανοι ποὺ ἀνήκουν σ' αὐτὴ τὴ φυλὴ καὶ σ' αὐτὸ τὸ κράτος καὶ νὰ εἶναι ἔτοιμοι νὰ θυσιαστοῦν γιὰ τὴν πατρίδα τους, γιὰ τὸ κράτος τὸ "Ἕλληνικόν, ποὺ τοὺς ἐξασφαλίζει τὴν σταδιοδρομίαν, γιὰ τὴν ὁποίαν τοὺς προορίζει ἡ καταγωγὴ τους, ἡ ἱστορία τους, ἡ θέσι τους μεταξὺ τῶν ἄλλων πολιτισμένων κρατῶν - λαῶν. Καὶ ὁ ἀπώτερος αὐτὸς προορισμὸς τοὺς εἶναι ἡ ἀνάπτυξη, ἡ πρόοδος, ἡ ἐξέλιξις ἐνὸς νεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ ἀντάξιον πρὸς τὸν ἀρχαῖον ποὺ ἐφώτιζε καὶ φωτίζει καὶ θὰ φωτίξῃ ἕλη τὴν πολιτισμένην ἀνθρωπότητα.

Μπροστὰ ἀπὸ μερικὲς δεκαετηρίδες ὁ δάσκαλος τῆς ἱστορίας μόνον ἓνα πρᾶγμα ἐπεδίωκε, πῶς μὲ τὴν καθοδήγησιν τῶν κατορθωμάτων τῶν "Ἑλλήνων, ἀτομικῶν ἢ ὁμαδικῶν θὰ ἐγεννοῦσε ἐνθουσιασμὸν καὶ ἐπιθυμία στὴν νέα γενεὰ γιὰ νὰ ἀπελευθερώσῃ τοὺς ὑποδούλους ἀδελφούς μὲ κατορθώματα ἀντάξια τῶν κατορθωμάτων τῶν προγόνων μας. Καὶ αὐτὸ ποὺ ἐπζητοῦσε ὁ "Ἕλληνας δάσκαλος ἔχει γίνῃ σήμερα πραγματικότητα. Γιατὶ ὁ ἴδιος εἰργάζεται μὲ ἐνθουσιασμὸν καὶ τὸν ἐνθουσιασμὸν τοῦ τὸν μετέδωκε στὰ παιδιά του καὶ ὁ ἐνθουσιασμὸς τοῦ ἔγινε ἐνθουσιασμὸς ἐθνικὸς καὶ ἑθναυτούργησης. Σήμερα ὅμως γιὰ τὸν "Ἕλληνα δάσκαλον τῆς ἱστορίας τὰ πράγματα εἶναι πιὸ σύνθετα, πιὸ δύσκολα. Σήμερα πρέπει νὰ φυλάξωμεν αὐτὸ ποὺ πῆραμε· κι' αὐτὸ εἶναι δύσκολότερον. Ἀλλὰ καὶ ὅχι μόνον νὰ φυλάξωμε ἀνέκραινα τὴν "Ἑλληνικὴν πατρίδα, ἀλλὰ καὶ νὰ διαδραματίσωμε ρόλον ἀντάξιόν μας τόσο πολιτικὸ ὅσο καὶ ἐκπολιτιστικὸ εἶναι σκοπὸς δὲν σήμερα. Γι' αὐτὰ ὅμως δὲν φθάει μόνον ὁ ἐνθουσιασμὸς, ποὺ μᾶς ἐγεννοῦσαν οἱ δάσκαλοί μας, ἂν καὶ αὐτὸς καὶ σήμερα εἶναι ἀπαραίτητος, ἀλλὰ πρέπει ὁ δάσκαλος τῆς ἱστορίας μὲ τὸ μάθημά του νὰ ζητᾷ, ὥστε ὁ αὐριανὸς πολιτὴς, νὰ βγαίνῃ στὴ ζωὴ μὲ ἀπόφαση νὰ διατηρήσῃ ὅτι εἴχαμε σήμερα. Γι' αὐτὸ χρειάζεται σταθερότης καὶ ἀποφασιστικότης, ἀλλὰ καὶ πρέπει νὰ γνωρίζῃ τὴν ὁλὴν κατάστασιν τῆς Βαλκανικῆς, τῆς Εὐρώπης καὶ τοῦ κόσμου ὁλοκλήρου γιὰ νὰ μπορῇ νὰ ἀντιληφθῇ ἀπὸ πόσα πολλὰ καὶ διάφορα πράγματα ἐξαρτᾶται ἡ κρατικὴ μας ὑπόστασις, σήμερα καὶ ἔτσι νὰ μπορῇ ἀνάμεσα στὶς ἀλληλοσυγκρουόμενες δυνάμεις καὶ συμφέροντα νὰ βρῇ τὸν τρόπο ποὺ θὰ ὀδηγήσῃ ἀκέραιο καὶ ἀβλαβὸ τὸ κρατικὸ σκάφος. Γιατὶ ἀπὸ τοὺς μαθητὰς μας θὰ βγοῦν οἱ κρατικοὶ ἡγέτες τῆς αἰρίας. Γιατὶ ἂν ἐμεγάλωσε τὸ κράτος μας ὀφείλεται βέβαια στὸν ἐνθουσιασμὸν τοῦ ἔθνους μας, ἀλλὰ καὶ σὲ κείνους ποὺ τὸ ὥρμησαν καὶ ποὺ τοῦ ἔδειξαν τὸν δρόμον, ποὺ ἔφερνε στὴ νίκην καὶ στὴ δόξα. Ἰσως μάλιστα ἐπειδὴ ὁ δάσκαλός μας οἱ παλαιοὶ μόνον ἐνθουσιασμὸν μᾶς ἐγεννοῦσαν, ἰσως γι' αὐτὸ ἀργήσαμε νὰ βροῦμε τὸ δρόμον ποὺ ἔφερνε στὴν ἐθνικὴ ἀποκατάστασιν.

Γι' αὐτὸ ἡμεῖς οἱ σημερινοὶ δάσκαλοι τῆς ἱστορίας δὲν πρέπει μόνον γεγονότα, ἀπαραίτητα ἄλλως τε καὶ αὐτὰ, νὰ διηγούμεθα στὰ παιδιά μας. Πρέπει βέβαια καὶ μεῖς νὰ τὰ ζωντανεύουμε καὶ νὰ τὰ δίδωμε αἵμα ἀπὸ τὸ αἷμα μας, ὅπως τὸ ἔκαμε καὶ ὁ δάσκαλός μας, ἀλλὰ πρέπει ἀκόμα διδάσκοντας ἱστορίαν, νὰ ζωντανεύουμε καὶ τὴν ἱστορικὴν σκέψιν, νὰ σκεπτόμαστε καὶ νὰ βλέπωμεν καὶ ἡμεῖς οἱ ἴδιοι, τὰ πράγμα·

τά Ιστορικά. Χρειάζεται νά βλέπωμε τά γεγονότα στήν εξέλιξή τους, πώς γίνονται, πώς τό παλαιότερο φέρνει τό νεώτερο, νά παρατηρούμε τίς σχέσεις αίτιού και ἀποτελέσματος. Καί πρέπει νά βλέπωμε ἐμείς οἱ ἴδιοι πολύ πλατιά γιά νά μάθῃ καί τό παιδί μας, νά βλέπῃ Ιστορικῶς κι' αὐτό. Καί γιά νά βλέπωμε νά ἐξελλισσώνται ζωντανά Ιστορικά τά γεγονότα μπροστά μας, δέν φθαίνει νά ξέρωμε ὅτι ὑπάρχουν πολλῶν εἰδῶν Ιστορικοί παράγοντες, πού δημιουργοῦν τά γεγονότα τά Ιστορικά, ἀλλά καί νά τούς βλέπωμε αὐτούς τούς παράγοντας ζωντανούς νά ὄνουν καί νά ἐνεργοῦν γιά τή δημιουργία καθενός Ιστορικοῦ γεγονότος, πού μία φορά γίνεται καί ποτέ πιά δέν θά ξαναπαρουσιασθῇ ἀκριβῶς τό ἴδιο μ' ἕνα ἄλλο. Δυστυχῶς μερικοί δασκάλοι μαθαίνουν μόνο θεωρίες, ἀλλά δέν τίς μεταβάλλουν σέ πράξη καί δέν τίς ζοῦν κατόπιν, διὰν πρέπει δηλαδή στό μάθημά τους. "Οἱ οἱ ξέρουμε, ὅτι Ιστορικοί παράγοντες εἶναι τό περιβάλλον τό φυσικό καί πνευματικό. Ὁ οἰκονομικός παράγοντας, ἡ ἀτομική καί ἡ γενική βούληση καί οἱ ἰδιότητες τῆς φυλῆς, ὅπως καί ὁ μεταφυσικός κατὰ πολλούς καί τό τυχαίό ακόμη. Τό μεγάλο ὅμως ζήτημα εἶναι, ἀν' αὐτό, πού κρύβεται κάτω ἀπό κάθε μία λέξη ἀπ' αὐτές, καί πού εἶναι κάθε φορά κι' ἀλλοιώτικο, μπορεῖ νά τό συλλάβῃ κανεῖς συγκεκριμένα. Εἶναι, λέγω, μεγάλο ζήτημα ἀν πολλοί καταρθῶνουν νά ἀντιλαμβάνονται τούς παράγοντας μέσα στήν Ιστορία, καθώς ἔχουν λάβει εἰδική μορφή σέ μία ὀρισμένη περίπτωσι καί καθώς συνεννάζονται μαζί μέ πολλούς ἄλλους γιά νά παρουσιασθῇ κατόπιν ἕνα γεγονός Ιστορικό, ὁποτελεσματικό τους. Γι' αὐτό χρειάζεται μεγάλη προσοχή καί πρέπει νά ξέρωμε ὅτι κανένα Ιστορικό γεγονός δέν εἶναι ἀκριβῶς τό ἴδιο μέ ἕνα ἄλλο. Καί αὐτό γι' αὐτό τό προκαλεῖται παράγοντες αἰτία διαφορετικά καί ποτέ δέν συμπίπτουν ἀκριβῶς τά ἴδια αἰτία γιά δευτέρη φορά.

Καί προπαντός ὅταν λέμε ἀτομική βούληση πρέπει νά προσέχωμε πολύ, γι' αὐτό καθεῖς εἶναι καί διαφορετικός ἄνθρωπος ἀπό ὅλους τούς ἄλλους, σκέπτεται διαφορετικά ἀπό ὅλους καί θέλει ἄλλα ἀπό ὅτι θέλει ὁ καθένας χωριστά, ἄν καί πάλι σκεπτόμεθα ὅμοια καί θέλουμε τά ἴδια σχεδόν ὅλοι καί ἔτσι ὑπάρχει καί καθολική βούληση. Λοιπόν δέν εἶναι εὐκολόν ὁ δάσκαλος τῆς Ιστορίας νά γνωρίσῃ τήν ἀτομική ν βούλησιν τῶν προσώπων πού διαδραματίζονται σπουδαίον θέλον στήν Ιστορία, χωρίς μελέτην. Γι' αὐτό θά ἤθελα ὁ καθένας πού διδάσκει Ιστορία νά προσπαθῇ νά κάμῃ καί κάποια Ιστορικῇ ἐργασία, γι' αὐτό τότε μόνο θά ἀναγκασθῇ νά δῇ ζωντανά τὰ πράγματα, θά παύσῃ νά βλέπῃ θεωρητικά - ἀφηρημένα τούς παράγοντες καί θά τούς δῇ συγκεκριμένους καί συγκεκριμένους μέσα στό ἀπείρο συγκεκριμένο πλῆθος τῶν. Καί ὅταν μία φορά δῇ ζωντανά ἕνα κομμάτι Ιστορίας, ἔστω ὅχι καί τέλεια, τότε θά μάθῃ νά βλέπῃ ζωντανά κάθε μάθημα πού θά κάνει καί θά μάθῃ καί τά παιδιά νά βλέπουν, κι' αὐτά Ιστορικά. Θά τούς μεταδώσῃ τόν τρόπο τοῦ νά βλέπουν καί νά σκέπτονται Ιστορικά. Γι' αὐτό ὁ δάσκαλος τῆς Ιστορίας πρέπει νά εἶναι φίλος τῆς Ιστορικῆς ἐπιστήμης, εἰ δυνατόν, μύστης τῆς. Γι' αὐτό καί τό νέο σχολεῖο ζητᾷ στίς ἀνώτερες τοῦλάχιστον τάξεις τά γεγονότα νά τά μαθαίνουν, ἰά τά προσκοτῶν μονάχα τούς τά παιδιά, μελετώντας, μόνο τούς στό σπίτι τους τό πῶς κάτω ἀπό τό διδακτικό βιβλίον τοῦλάχιστον. Ἐννοεῖται ὅτι καί τά γεγονότα πρέπει νά τά ξέρῃ πολύ καλά ὁ δάσκαλος. Ὁ δάσκαλος ἔχει δουλειά του νά ζωντανεύῃ τά ἀψυχα, πού ἔχει ὁ βιβλίο, ἔχει νά ζήσῃ τά γεγονότα τοῦ μαθήματος. Σέ κάθε μάθημα Ιστορίας ὁ δάσκαλος τό ἀντικειμενικό Ιστορικό ἀγαθό τό κάνει ὑποκειμενικό, τό βλέπει μέ τά δικά του μάτια, τό ζῇ μέ τό δικό του τρόπο καί μαζί τοῦ τό ζῇ καί τό παιδί. Κι' ἄν δέν τό κάνει αὐτό, τότε τό μάθημα εἶναι νεκρό εἶναι ψυχρό εἶναι ἀψυχο, δέν ἔχει κανένα σκοπό.

Γιά τή σημερινή διδασκαλία τῆς Ιστορίας ὅμως πρέπει καί θεωρεῖται ἀπαράιτητο ἀκόμη τό νά ἔχωμε μελετήσει ψυχολογικά τό παιδί, καί νά ξέρωμε τίς ψυχικές ἰκανότητες, πού συνόδεον κάθε ἡλικία γιά νά εἶναι καί τό μάθημα ἀνάλογο μέ τή δυναμικότητα τοῦ παιδιοῦ. Τό παλιό σχολεῖο τό ἔλαμβανε κάτω καί αὐτό ὅπ' ὄψιν, ἀλλά ἔκανε τό κακό ὅτι τό παιδί τό ἐθεωροῦσε σάν μικρογραφία τοῦ μεγάλου, ἐνῶ σήμερα τό θεωρεῖ ὅτι εἶναι κάτι διαφορετικό ἀπό τόν μεγάλο, ἕνα ἰδιαίτερον ὄν μέ ἰδιαίτερη ἰδιοσυγκρασία, πού πρέπει νά τό γνωρίζῃ κανεῖς καί νά τό σέβεται. Ἡ σημερινή ψυχολογία μᾶς λέγει ἀκόμη ὅτι καί τό κάθε παιδί ἔχει ἰδιαίτερη ψυχολογία καί χρειάζεται νά γνωρίσωμε ἕνα ἕνα παιδί χωριστά γιά νά μπορέσωμε καί νά τό ἐνηρεάσωμε. Γι' αὐτό ἔχουμε καί ἰδιαίτερον κλάδον τήν ἀτομική ψυχολογία καί σέ μερικά σχολεῖα ἔχουν καί ἀτομικά βιβλιάρια μέ ἀτομικές παρατηρήσεις. Καί γιά νά τά γνωρίσωμε τά παιδιά πρέπει νά τά ἐπιτρέπωμε καί νά τά δίνωμε τήν εὐκαιρία νά δείχνουν τήν ἀτομικότητά τους.

"Ὅσον ἀφορᾷ τό ἀναλυτικό πρόγραμμα, δέν ἔχουμε τίποτε νά ποῦμε σχετικό, γι' αὐτό δέν ξέρουμε πῶς θά εἶναι τό νέο ἀναλυτικό πρόγραμμα τοῦ ὀκτατάξιου Γυμνασίου. Πιστεύω ὅτι ἡ Ιστορία θά διδάσκειται σέ δύο κύκλους, ἄν ὅχι σέ τρεῖς, σύμφωνα μέ τίς ψυχολογικές παρατηρήσεις ἐπάνω στό παιδί. Καί τό ζήτημα τῆς ἐκλογῆς τῆς ὕλης δέν εἶναι ζήτημα δικό μας, εἶναι ζήτημα Ὑπουργείου. Ἄν καί ὁ δάσκαλος μπορεῖ νά διαλέγῃ ἐκεῖνα τά μέρη τῆς ὕλης πού τοῦ φαίνονται πῶς ἐυημεροῦν πῶς πολὺ τό σκοπό τοῦ γιά νά τά δουλεύῃ περισσότερο, ἐνῶ ἄλλα μόνο ὀλιγώτερο μπορεῖ

νά τὰ ἐπεξεργάζεται. "Ας ἔλθουμε τώρα σὸ ζήτημα πὼς πρέπει νὰ γίνεταί τὸ μάθημα τῆς ἱστορίας. Ξέρουμε πὼς ἐδίδασκαν οἱ δασκάλοι μας καὶ ξέρουμε πὼς καὶ σήμερα ἔχουν μιμητὰς. Ἀλλὰ ὅπως καὶ ἄλλα πράγματα ἐπιδιώκουμε σήμερα μὲ τὸ μάθημα τῆς ἱστορίας, ἔτσι καὶ δὲν πρέπει νὰ περιορισθούμε καὶ σὲ ζετὶ ἑκαμὴν ἐκείνου. Τὰ γεγονότα καὶ οἱ ἱστορικοὶ προσωπικότητες ἔπρεπε νὰ ἐξυμνηθῶν γιὰ νὰ ἐπηρεάσουν τὸ παιδί καὶ νὰ τὸ ἐνθουσιάσουν. Δὲν ἐπιζητοῦσαν ὁμῶς νὰ προχωρήσῃ πρὶν πέρα τὸ παιδί, δηλαδὴ νὰ μάθῃ νὰ βλέπῃ μὲ ἱστορικὸν μὰτι τὰ γεγονότα καὶ τὰ πρόσωπα, μὲ δύο λόγια νὰ σκέπτεται ἱστορικά, πράγματα ποὺ σήμερα θεωρεῖται σπουδαιότατα. "Ακόμα, ἄλλοτε τὸ μάθημα σὸ παιδί ἦταν παθητικόν, ἔδεχτο ἀπλᾶ ὅτι τοῦ ἔδιδε ὁ δάσκαλος, καὶ γι' αὐτὸ ἐπικρατοῦσε ἀπόλυτα ὁ μονόλογος, καὶ ἔθεωρεῖτο ἀρκετὸ νὰ ξέρῃ καλὰ ὁ δάσκαλος τὸ μάθημα ποὺ ἔπρεπε νὰ παραδώσῃ, γιὰ νὰ μπορῇ νὰ τὸ μεταδώσῃ μὲ ἐνθουσιασμό, ὥστε νὰ ἐνθουσιάσῃ καὶ τὸ παιδί. Ἡ παιδαγωγικὴ δὲν ἦταν τῆς μόδας καὶ ἔτσι δὲν ἐγένετο λόγος γιὰ τὸν τρόπο τῆς διδασκαλίας καθόλου. Σιγά—σιγά δὲως μερικὸι ποὺ πῆγαν στὴν Εὐρώπην ἔφεραν καὶ τὴν "Ερβαρτιανὴν μέθοδον, ποὺ ἐπέδωκε νὰ μάθῃ νὰ κἀν ὁ δάσκαλος τὸ μάθημα μὲ ὥρισμένην μέθοδον, σὲ ὥρισμένο σχῆμα. Ἀλλὰ προτοῦ καλὰ—καλὰ νὰ γίνῃ γνωστὴ ἡ μέθοδος αὐτὴ ἄρχισε μιὰ μεγάλη ἀνίχνυσις ἐναντίον τῶν ἀλογίστων διδακτικῶν προτύπων, ἅτινα καθιστοῦν ἀτόνους, ὅψυχον ἑλτελείων διδακτικῶν συνταγῶν τὸν δάσκαλον, ἑστερημένον ἐμπειύσεως, ἀτομικότητος, δημιουργικότητος. Καὶ παρουσιάσθη τὸ σχολεῖν τῆς ἐργασίας πρὶν τῆς ζήτησης νὰ ἀποφύγῃ τὸ κακὸ τῆς "Ερβαρτιανῆς διδασκαλίας, χωρὶς καὶ νὰ λέγῃ ὅτι τὸ μάθημα πρέπει νὰ γίνεταί ὅπως τῆς καὶ προσέθεσε ἀκόμη τὸ κέντρον τῆς διδασκαλίας πρέπει νὰ ἀποτελῇ τὸ παιδί, ποὺ ἔνδν πρέπει πρὶν νὰ δέχεται παθητικὰ ὅτι τοῦ δίδει ὁ δάσκαλος, ἀλλὰ μοναχὸν τοῦ νὰ δουλεύῃ ἀκόμη καὶ γιὰ νὰ ἀποκτῇ μόνο του τὰς γνώσεις. Ἀργότερα προχώρησαν σὲ μιὰ μέσῃ καὶ τὴν πρὶν σωστὴ λύση. Καὶ σήμερα φρονοῦν ὅτι σὲ κάθε τι ἀπὸ αὐτὰ ἦταν καὶ κάτι τὸ καλόν, καὶ ὁ δάσκαλος δὲν πρέπει νὰ περιφρονῇ τίποτε, ἀλλὰ νὰ ἀσκησῇ σὲ μοιχεύειν καὶ θά τὸ ποῦ θὰ τὸ φανερῇ καὶ χρησιμὸν γιὰ νὰ ἐπιτελῇ τὸ σκοπὸν τοῦ. Καί σ' αὐτὸ συμφωνοῦμε καὶ μεῖς.

"Ὅπως θέλουμε νὰ γίνῃ ὁ μαθητὴς καλὸς καὶ ἐνθουσιώδης. Ἕλληνας, ἔτσι δὲν πρέπει νὰ ἀποκρούμε καὶ τὴν διμιλίαν τοῦ δασκάλου, ποὺ θὰ γεννήσῃ τὸν ἐνθουσιασμόν αὐτόν. Ἄλλως τὴ διμιλίαν ὁ δάσκαλος ἀναγκάζεται καὶ τὸ παιδί νὰ σκέπτεται καὶ ἔτσι μπορεῖ ὁ δάσκαλος ἂν καὶ διμιλῇ μόνο ἐκεῖνος, ὅχι μονάχα νὰ ζητᾷ νὰ ἐνθουσιάσῃ τὸ παιδί, ἀλλὰ καὶ νὰ τοῦ δειλῇ πὼς ἐκεῖνος βλέπει νὰ πράγματα καὶ τὰ πρόσωπα νὰ κινουμένται ἱστορικὰ καὶ ἔτσι ἀφ' ἑνὸς τὸ παιδί νὰ διακρίνῃ τὴν ἱστορικὴν σκῆψιν ζωαντανῇ μέσα στὸ δάσκαλον. Ὁ μονόλογος τοῦ δασκάλου εἶναι ἐξαιρετικὸς καὶ μάλιστα ἀπαραίτητος σχεδὸν σὲ όλες τὰς τάξεις μὲ τὴν διαφορὰ ὅτι ὅσο προχωροῦμε ἀπὸ τὰς κατώτερας εἰς τὰς ἀνώτερας, τόσο θὰ περιορίζεται καὶ, ἐνῶ στὶς κατώτερας θὰ εἶναι πρὶν πολλὸ περιγραφικὸς, γιὰ νὰ κἀν ὅσο τὸ δυνατόν πρὶν ζωηρὰ καὶ ζωντανὸν τὸ μάθημα, ὅσο πηγαίνουμε στὶς ἀνώτερας τάξεις τόσο πρὶν πολλὸ θὰ ἐμβυθίζωμε καὶ θὰ ζητῶν νὰ δειλῇ στὶν παιδιὰ πὼς δημιουργοῦνται τὰ γεγονότα πὼς οἱ παράγοντες ἐνεργοῦν γιὰ τὴν ἐμφάνισιν τῶν ἀποτελεσμάτων, πράγμα ἄλλως τὸ ποῦ καὶ μὲ τὸ διάλογον καὶ μὲ τὴν ἐργασίαν τῶν μαθητῶν πρέπει νὰ τὸ ζητοῦμε. Ἀλλὰ ὁ μονόλογος δὲν εἶναι ἐδὲν λόγος. Γιατὶ δὲν πρέπει ὁ δάσκαλος νὰ μιλᾷ τυχαῖα καὶ ἐπιπόλαια. Πρέπει νὰ ξέρῃ ὁ δάσκαλος τί θὰ πῇ σὲ κάθε στιγμὴν ἀνάλογα μὲ τὸ μάθημα, ἀνάλογα μὲ τὴν τάξιν, ἀνάλογα μὲ τὰ παιδιὰ ποὺ ἔχει μπροστὰ του. Γι' αὐτὸ ἐπιστημονικὴ καὶ παιδαγωγικὴ ὁ μὲρ φωνῇ, ἀλλὰ καὶ ἐξυπνὰ θὰ χρειάζεται. Καὶ ὁ διαλογὸς εἶναι ἀπαραίτητος. Γιατὶ μ' αὐτὸν μονάχα μποροῦμε νὰ δοῦμε ἂν σκέπτεται τὸ παιδί καὶ ἀκόμα γιὰ νὰ τὸ ἀναγκάσουμε νὰ σκέπτεται, καὶ νὰ τὸ βρῇ ὅσοι μὲ ἐννοῖ τὸ μάθημα μὰς καλύτερα καὶ νὰ μῆθουμε ἂν ἐννοῖ καὶ τοὺς δρους τοὺς ἐπιστημονικοὺς ποὺ μεταχειρίζομεθα. Καὶ ὁ δάσκαλος πρέπει νὰ ἔχῃ μᾶλλον ἀπὸ τὴν παιδαγωγικὴν ποῖδς εἶται ὁ καλὸς διάλογος. Γιατὶ ὅπως ὁ μονόλογος, ἔτσι καὶ ὁ διάλογος μπορεῖ νὰ εἶναι καὶ καλὸς καὶ κακός. Καλὸς εἶναι αὐτὸς ποὺ ἐξυπνὰ τὸ παιδί καὶ τὸ ἀναγκάζει νὰ ἐργάζεται καὶ αὐτὸ στὸ μάθημα. Λεπτομέρειες δὲν εἶναι τῆς ὥρας. Τὸ διάλογον πρέπει νὰ τὸν χρησιμοποιοῦμε ὅσο καὶ ἀνώτερες τάξεις πηγαίνουμε. Μὲ τὸν διάλογον θὰ ἀρχίσῃ τὸ παιδί νὰ ἐργάζεται μὲ τὴν καθοδηγῶσιν τοῦ διδασκάλου. Δηλαδὴ δὲν πρέπει νὰ νομίζουμε ὅτι τὸν διάλογον πρέπει νὰ τὸν χρησιμοποιοῦμε γιὰ νὰ δώσουμε τὴν ὕλην, ἀλλὰ γιὰ νὰ ἐμβυθίζομε στὰ ἄττια καὶ τὰς σχέσεις αὐτῶν τῶν ἀποτελεσμάτων. Πρέπει σιγά—σιγά στὸν διάλογον ὁ δάσκαλος νὰ ὑποχωρῇ, νὰ παραμερίξῃ καὶ νὰ παῖρνῃ τὸ κύριον μέρος τὸ παιδί, ὥστε νὰ μᾶλλον σιγά—σιγά νὰ ἐργάζεται καὶ νὰ σκέπτεται ἱστορικά. Τώρα πὼς θὰ δουλέψῃ τὸ παιδί; Τὴ ἐννοοῦμε ὅταν ἴδωμε δουλεῖν, ἐργασία τοῦ παιδιοῦ; Ἐργασία εἶναι πὸλ. ἴδωμε εἰδῶν. Εἶναι ἀπλὴ καὶ σύνθετη, εὐκόλῃ καὶ δύσκολῃ. Σωστὸ εἶναι σὲ όλες τὰς τάξεις νὰ δίδωμε στὰν παιδιὰ νὰ ἐργάζονται καὶ τὰ ἴδια μόνον τοὺς, χωρὶς νὰ ἐξαρτῶνται πάντα ἀπὸ τὴν ἐρώτησιν καὶ τὴν βοήθειαν τοῦ δασκάλου. Ἐννοεῖται στὶς κατώτερας θὰ τοὺς δίδωμε ἀπλοῦστες ἐργασίας καὶ στὶς ἀνώτερας δυσκολώτερες. Ἐργασία εἶναι καὶ τὸ

νά βάλουμε τὸ παιδί νά διαβάζῃ μόνο του σὸ σπίτι τὸ πιὸ κάτω μάθημα, καὶ νά προσπαθῇ νά ἀποκτήσῃ μόνο του τὶς γνώσεις, ποὺ περιέχει τὸ βιβλίον. Εἶναι πολὺ δύσκολο νά μάθῃ τὸ παιδί νά διακρίνῃ τὸ σπουδαῖο ἀπὸ τὸ δευτερεύον. Καὶ ὅμως αὐτὸ πρέπει νά τὸ μάθῃ στὶς κατώτερες τάξεις. Γιατὸ δὲν εἶναι ἀσχημὸ τὸ νά βάζῃ κανεὶς τὰ παιδιὰ τῶν κατωτέρων τάξεων νά διαβάζουν πρὸ κάτω, καὶ νά γράφουν σὲ ἕνα τετράδιον ἐρωτήσεων ποὺ περιέχουν τὰ σπουδαιότερα σημεῖα τοῦ μαθήματος καὶ ἀπάντην νά δίδουν σύντομες ἀπαντήσεις, πού δὲ ἀποτελοῦν ἕνα εἶδος περίληψι τοῦ μαθήματος. Κατόπιν στὸ μάθημα ἀντὶ νά θέτῃ ὁ δάσκαλος ἐρωτήσεις θὰ ὑποβάλουν τέτοιες οἱ μαθηταί, ὥς δτου βέβαια νά βρεθῇ ἡ σωστὴ ἐρώτηση ποὺ βγαίνει ἀπὸ τὸ μάθημα τοῦ βιβλίου καὶ κατόπιν εἰς δίδουν πάλι οἱ μαθηταὶ τὴν ἀπάντησιν. Αὐτὸ εἶναι μιὰ δουλειὰ τῶν μαθητῶν ποὺ τοὺς βοηθεῖ πολὺ α) σὸ νά μάθουν νά διακρίνουν τὸ σπουδαῖο, τὴν οὐσίαν, αὐτοῦ τοῦ διαβάζουν καὶ β) σὸ νά μάθουν μόνοι τοὺς νὰ δικάζουσιν δουλειὰ καὶ ἐπομένως σταθερὰ τὴν ὕλην τοῦ μαθήματος. *Εἶσι μάλιστα πού καὶ προτοῦ νά γίνῃ τὸ μάθημα τὸ διαβάζουν, καὶ στὴν τάξιν μέσα μποροῦν νά λάβουν μέρος στὴ συζήτησιν καὶ μετὰ τὸ νά ξαναδιαβάσουν ἄλλη μιὰ φορὰ γιὰ τὴν ἐξέτασιν τοῦ, μαθαίνουν πιὸ καλὰ. *Εἶσι μορεὶ καὶ ὁ δάσκαλος καὶ νὰ τὸ ἐξετάζῃ ὅπως θέλει χωρὶς νά ζητᾷ νὰ τοῦ τὸ ἐπαναλάβουν, ὅπως τὸ ἔχει τὸ βιβλίον. Αὐτὸ εἶναι βέβαια μιὰ καλὴ δουλειὰ ποὺ χρειάζεταιται καιρὸ γιὰ νά τὴν συνθηθίσουν τὰ παιδιὰ. Καὶ εἶναι καὶ δουλειὰ σὸ σπίτι. Μετὰ αὐτὴ τὴν προετοιμασίαν μπορεῖ νά δευλέψῃ ὁ δάσκαλος καὶ πρὸ κατὰ στὴν ὥρην τοῦ μαθήματος. *Ἀλλῃ ἐργασία ποὺ μπορεῖ νά ζητήσῃ ἀπὸ τὰ παιδιὰ ὁ δάσκαλος εἶναι νά τοὺς περιγράφουν μόνοι τοὺς ὀρισμένα γεγονότα ἢ νὰ τοὺς ἁρ-ακτιροῦσιν πρὸς ὅσον στὶς ἀνώτερες τάξεις ἢ νὰ ἐξετάσσουν τὶς σχέσεις ποὺ ὑπάρχουν μεταξὺ πο-λιτικῶν — κοινωνικῶν — οἰκονομικῶν — πνευματικῶν γεγονότων τῆς ἰδίας ἐποχῆς. Μπορεῖ νά ζητήσῃ νά βροῦν τὶς συνθήκας ὑπὸ τὶς ὁποῖες γίνεκε κατὶ. Νὰ παρακολουθήσουν τὴν ἐξέλιξιν τῶν πολιτικῶν γεγονότων μόνον ἢ τὴν ἐξέλιξιν τῆς τέχνης ἢ τὴν πνευματικὴν κίνη-σιν σὲ μιὰ ἢ σὲ περισσότερες περιόδους. Μπορεῖ νά ζητήσῃ νά διακριθῶν τὰ κοινὰ χαρακτηριστι-κά μιὰς περιόδου, νά γίνῃ σύγκρισιν δύο ἐποχῶν καὶ νὰ εὑρεθῶν αἱ διαφοραὶ τῶν. Νά ζητήσῃ νά τακτοποιη-θῶν τὰ διάφορα γεγονότα καὶ νὰ ὑπαχθῶν σὲ ὀρισμένη τάξιν καὶ ἄλλα πολλά. *Εἶσι βάζει τὰ παιδιὰ νὰ ἐργασθῶν μόνοι τοὺς καὶ μετὰ τὴν ἐργασίαν τοὺς α) νὰ ζοῦν ζωντανὰ τὰ περασμένα καὶ β) νὰ ἀσκηθῶν τὴν ἱστορικὴν τους κρὶση. Τὸ πῶτος στὶς κατώτερες τάξεις εἶναι κυρίως, ἐνῶ στὶς ἀνώτερες καὶ τὰ δύο. Αὐτὰ ὅλα μποροῦν νὰ γίνωνται στὴν τάξιν ὅπως καὶ σὸ σπίτι. Πρῶτα στὴν τάξιν καὶ κατόπιν σὸ σπίτι. *Ἀπὸ ἕνα ἢ ἀπὸ πολλοὺς μαθητὰς, πρῶτα ἀπὸ ἕνα καὶ ἀργότερα ἴσως ἀπὸ πολλοὺς.

Γιὰ νὰ γίνωνται ὅμως αὐτὲς οἱ ἐργασίες πρέπει νά βροῦμε καὶ τὰ μέ-σα μετὰ τὰ ὁποῖα θὰ ἐπιτύχουν τὰ παιδιὰ αὐτό. ποὺ τοὺς ζητᾷ με. Σ' αὐτὲς μπορεῖ νά τοὺς βοηθήσῃ καὶ ὁ νόος τὸ διδακτικόν. Μπορεῖ νὰ μᾶς περιγράψουν ἕνα γεγονός ἢ νὰ μᾶς περιγράψουν ἕνα πρόσφορον σύμφωνον μετὰ ἐξιδίαισιν σὸ βιβλίον τοὺς. Μπορεῖ ἀφοῦ τελειώσου-με μιὰ περίοδο νὰ ἀναθέσωμε σὲ παιδιὰ νὰ μᾶς κάνουν μιὰ ἐξέτασιν καὶ μιὰ ἐκθεσιν ὅλων τῶν πολιτικῶν γεγονότων, ἢ τῆς πνευματικῆς κινήσεως ἢ τῆς οἰκονομικῆς κλπ. ἔχοντας ὥς βάση τὸ βιβλίον τοὺς. Μπορεῖ ἀφοῦ τελειώσουν δύο περιόδους νὰ ζητήσω-με νὰ κάνουν σύγκρισιν τῶν περιόδων αὐτῶν ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ βιβλίου τῶν καὶ μετὰ τὴν σύγκρισιν νὰ φροντίσουν νὰ χαρακτηρίσουν καὶ ἐποχὴ, πάντα σύμφωνα μετὰ ὅσα ἐμαθαῖν καὶ μετὰ τὸ βιβλίον τοὺς. *Ἀλλὰ μποροῦμε νὰ χρησιμοποιήσωμε καὶ βοη-θήματα ἄλλα χωρὶς τὸ διδακτικόν, πράγμα ποὺ ὅσο πηγαίνουμε καὶ σὲ μεγαλύτερες τάξεις πρέπει νὰ γίνηται καὶ συνθετότερα. *Ἀνγνωση μιᾶς περιγραφῆς μιᾶς μάχης π.χ. ὅπως τὴν περιγράφει ἕνας καλὸς κλασσικὸς ἱστορικὸς, ἢ ἕνας πού ἔλαβε μέρος στὴ μάχην σὲ μιὰ ἐπιστολῇ του ἢ καὶ ἕνα ποίημα ποὺ ἔχει γίνεαι ἐπᾶν σ' αὐτὴ ἢ καὶ ἕνα δράμα, ὅπως εἶναι οἱ Πέρσαι τοῦ Αἰσχύλου γιὰ τὴ ναυμαχίαν στὴ Σαλαμίνα ἢ μιὰ εἰκόνα καὶ ἕνα σχεδιά-γραμμάκι τῆς μάχης καὶ τῶν κινήσεων τῶν στρα-τευμάτων τῶν ἀντιπάλων, ὅλα αὐτὰ μποροῦν νὰ βοηθήσουν, ὥστε ἢ νὰ ἀποκτήσωμε εἰκόνα μιᾶς μάχης, ἢ νὰ κάνωμε χαρακτηρισμὸν ἐνὸς ἥρωος.

*Ἡ μελέτη τῶν γνωμῶν ἐξαιρέτων ἱστορικῶν, ἢ μελέτη καὶ σύγκρισιν πηγῶν, ἢ ἀντιπαράθεσιν γνω-μῶν διὰφορῶν ἱστορικῶν μποροῦν νὰ βοηθήσουν σὸ νὰ δοῦμε πῶς συνέβησαν ὀρισμένα γεγονότα καὶ νὰ βροῦμε τὰς σχέσεις αἰτίων καὶ γεγονότος, ὅπως καὶ τὶς συνέπειες ποὺ ἔχει αὐτὸ καὶ εἶσι νὰ ἀσκήσωμε τὴν ἱστο-ρικὴν κρὶση καὶ σκέψιν τοῦ μαθητοῦ. *Εὐνοεῖται θὰ ἔχωμεν ἐπ' ὀψεως διὰ τὰ παιδιὰ τῶν κατωτέρων τάξεων μόνον στατικὰ μποροῦν νὰ σκερθῶν, ἐνῶ τῶν ἀνωτέρων καὶ γενετικὰ. *Επομένως στὶς κατώτερες τάξεις πρέπει νὰ φροντίζωμε νὰ εἶδωμε στὰ παιδιὰ ὅσο τὸ δυνατόν πρὸς ζωρεῖς εἰκόνας ὀρισμένων γεγονότων καὶ χαρακτηρισμοὺς προσώπων ἐνῶ στὶς ἀνώτερες πρῶτοι καὶ νὰ τοὺς δείχνωμε πῶς γίνονται ὅλα αὐτὰ καὶ ποῖα εἶναι τὰ ἐλατήρια, ποὺ ἐκίνη-

σαν τὰ πρόσωπα μας σὲ δράση καὶ νὰ φροντίζουμε ὥστε νὰ κατανοοῦν τὸ μέγα πλῆθος τῶν παραγόντων ποὺ συνεργάζονται, πολλὰς φορές μάλιστα καὶ ὅλως διόλου διαφορετικῶν ἡθικῶν, καὶ ἀνθρωπικῶν, ἐγωιστικῶν καὶ ἰδεολογικῶν, τυχαίων καὶ μεγάλῃ σκέψῃ προετοιμασμένων, γιὰ νὰ γίνῃ ἓνα ὠρισμένο ιστορικὸ γεγονός. καὶ ἔτσι νὰ νοιώσουν τὸ γιατί μόνο μιά φορά μπορεῖ νὰ ἐπανηληθῇ ἓνα γεγονός καὶ ἐπομένως ποτὲ δὲν μποροῦμεν οὔτε ἱστορικοῦ νόμου νὰ θέσωμεν, οὔτε καὶ τὸ μέλλον νὰ προβλέψωμεν.

Ὡστε ὑπάρχουν ἀπείρων εἰδῶν ἐργασίες, ποὺ μπορεῖ νὰ διδῇ ὁ δάσκαλος στὰ παιδιὰ καὶ χωρὶς ἄλλο πρὲς καὶ ἡμεῖς νὰ ἀρχίσουμε νὰ διδῶμεν, ὅσοι δὲν ἀρχίσανεν, προχωρῶντας ὅλο καὶ ἀπὸ τὶς εὐκολώτερες σὶς δυσκολώτερες. Ἀλλὰ οἱ ἐργασίες αὐτὲς εἴτε στὸ σπίτι γίνονται εἴτε σχολεῖο ἀπὸ μαθητὲς, γιὰ νὰ ἐπιτύχουν τὸ σκοπὸ τοῦ ἀπαιτοῦν ὠρισμένες προϋποθέσεις, καλὸ δάσκαλο καὶ καὶρὸ ἀρκετὸ, μέσα βοηθητικὰ καὶ παιδιὰ γινώσκοντ' ὅτ' ὁ δάσκαλος. Ὁ δάσκαλος ἐδῶ πρέπει νὰ ξέρῃ ψυχολογικὰ τὸ παιδί, νὰ ξέρῃ τί πρέπει καὶ τί μπορεῖ νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὴν τάξη, ὅπως πρέπει νὰ ξέρῃ ἂν ἓνα παιδί, ὠρισμένος μαθητὴς, μπορεῖ νὰ τοῦ δώσῃ, ὅτι τοῦ ζητᾷ. Ἀλλὰ ὅταν θὰ δώσῃ μιά δουλειὰ ὁ δάσκαλος στὸ παιδί, πρέπει καὶ νὰ τὴν ξέρῃ καὶ ὁ ίδιος ὁ δάσκαλος ὥστε νὰ δώσῃ καὶ ὠρισμένα βοηθητήματα καὶ μέσα γιὰ νὰ ἐργασθῇ τὸ παιδί. Καὶ δὲν πρέπει νὰ λέγῃ π.χ. στὸ παιδί πᾶναι καὶ διὰ βας Παπαρηγόπουλο, ἀλλὰ νὰ τοῦ ὀρίξῃ τὸν τόμο καὶ τὶς σελίδες, ποὺ πρέπει νὰ διαβάσῃ. Γι' αὐτὸ καὶ πρέπει νὰ ξέρῃ τὴ μέση διαθίβει τὸ σχολεῖο καὶ τὸ παιδί γιὰ τὴν ἐργασία αὐτή. Γι' αὐτὸ εἶναι ἀπαραίτητὴ ἡ συλλογὴ ὠρισμένων μεγάλων ιστορικῶν ἐργῶν καὶ βιβλίων πηγῶν καὶ ἄλλων βοηθητικῶν σὲ κάθε σχολεῖο καὶ νὰ μποροῦν εὐκολὰ τὰ παιδιά νὰ τὰ χρησιμοποιοῦν. Ἀλλὰ εἶναι ἀπαραίτητον καὶ ὁ δάσκαλος νὰ εἶναι καλὰ ἐπιστημονικῶς κατηρτισμένος, ὥστε καὶ τὰ κύρια ἱστορικὰ ἔργα νὰ γινώσκῃ καὶ τὴν ἐπιστημονικὴν γινώμην ποὺ ὑπάρχει ἐπὶ ἑκάστη ἱστορικὴν νὰ ξέρῃ καὶ τὶς μονογραφίες τὶς σχετικὰς μετ' αὐτὴν περίοδο αὐτὴ νὰ ἔχῃ διαβάσει καὶ τὶς πηγὰς νὰ ἔχῃ ὅπ' ὅψει τοῦ. Μόνον καλὸ ἐπιστήμονες ἱστορικοὶ δάσκαλοι μποροῦν νὰ κάμουν καλὰς ἐργασίας μετὰ τὰ παιδιά. Ὁ δάσκαλος ἀκόμη ὅταν θὰ κάμῃ τὸ μάθημά του πρέπει νὰ τὸ ἔχη ἐτοιμασμένον ἀπὸ πρὶν μὲν πρὸς τὸ προτομὴν σὴν τὴν τάξη καὶ νὰ ἔχη οὐκ ἐπὶ τὴν ἐργασίαν, ποὺ θὰ δώσῃ στὰ παιδιά καὶ μέσα σὴν τὴν τάξη καὶ στὸ σπίτι εἴτε γιὰ τὸ ἐπόμενον μάθημα, εἴτε γιὰ ἓνα τρίμηνον ἀργότερα εἴτε γιὰ τὸ καλοκαίρι.

Ἐκεῖνον ποὺ περισσότερον ἀπὸ κάθε ἄλλο ἐμποδίζει καὶ δὲν ἀφήνει νὰ γίνῃ σωστὴ ἡ διδασκαλία τῆς ἱστορίας εἶναι ἡ ἑλλείψῃ σὲ μᾶς βοηθημάτων τόσοι τοῦ δασκάλου ὅσον καὶ τῶν μαθητῶν. Δὲν ἔχομεν οὔτε μέτρια οὔτε καλὰ βοηθητήματα διὰ μας. Καὶ ἔτσι ὁ δάσκαλος, ἂν δὲν χρησιμοποιοῖ τὸν Παπαρηγόπουλο, Λαμπρο καὶ μερικά ἄλλα ἔργα διὰ μας ἡ ξένα μεταφρασμένα γιὰ τὰ διδάξῃ περιορίζεται εἰς τὸ βιβλίο τὸ διδακτικόν. Καὶ γι' αὐτὸ, αὐτὸ ποὺ θεωροῦν ἄλλα κράτη γιὰ ἐλάττωμα, τὸ νὰ εἶναι διεθνιστὸν τὸ βιβλίο τῶν ἀνωτέρων πρὸ πάντων τάξεων, γιὰ μᾶς εἶναι μεγάλο καλόν. Βιβλίο πηγῶν γιὰ τὸν μαθητὴν μόνον ἓνα τόμο ἐξέδωκε ὁ Θεοδωρίδης καὶ ἔσται μίσητος, γιατί δὲν τὸν ἐνθουσιάζοι. Ἀλλὰ παιδαγωγικὰ βοηθητικά σχεδὸν μᾶς λείπουν καὶ ἐπὶ περιρριζώμεθα στὸ διδακτικὸ ἡ στοὺς ξένους συγγραφεῖς. Γι' αὐτὸ πρέπει νὰ γραφοῦν πολλὰ βιβλία ἑλληνικὰ καὶ πρὸ πάντων ἓνα ἔργο, ποὺ νὰ ἀναλάβῃ νὰ καθοδηγῇ τὸν δάσκαλο τῆς ἱστορίας σὴν δουλειὰ του, τόσο ἀπὸ ἐπιστημονικῆς ὅσο καὶ ἀπὸ παιδαγωγικῆς ἀπόψεως, ὅπως ὑπάρχουν σὴν Γερμανικῇ, δπου ἄλλως τε εἶναι καὶ ὁ δάσκαλος ἀλλοιότῃ μορφωμένος, τὰ ἐγγχειρίδια γιὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς ἱστορίας ἢ τὰ βιβλία, πολὺτομα ἐννοεῖται, γιὰ τὸν δάσκαλο τῆς ἱστορίας, ποὺ βοηθοῦν πραγματικὰ τὸν δάσκαλον σὴν δουλειὰ του. Βέβαια καὶ μεγάλα ἱστορικὰ ἔργα συγγρασμένων, ἀλλὰ καὶ μονογραφίες χρειάζεται ὁ δάσκαλος τῆς ἱστορίας γιὰ νὰ μπορῇ νὰ ἀνηγαγῇ σωστὴν εἰκόνα μίαν ἐποχὴν ποὺ διδάσκει. Γι' αὐτὸ πρέπει νὰ γραφοῦν καὶ τέτοια. Μάλιστα θὰ μπορούσα νὰ πῶ, ὅτι καὶ μέτρια ἀκόμη ἔργα θὰ εἶχαν γιὰ μᾶς, δπου δὲν ἔχοιμε τίποτε, μεγάλῃν σημασία. Ἀκριβῶς εἰπεῖς ἔχοιμε μεγάλη ἐλλείψῃ βιβλίων δεχθῆκαμε καὶ μὲ μεγάλο ἐνθουσιασμὸ καὶ τὸ διαβάσαμε μὲ μεγάλη ὄρεξη καὶ τὸ ἔργο, ἑξαιρετικὰ καλὸ ἄλλως τε, τοῦ κ. Βουρβέρη, τὸ «πρόβλημα τῆς ἱστορίας». Γι' αὐτὸ καὶ πρέπει νὰ ὑποστηρίξωμε καθένα, ποὺ γράφει κάτι, ποὺ νὰ μᾶς βοηθῇ σὴν ἔργο μας ὡς δασκάλων τῆς ἱστορίας καὶ μεῖς ἂν μπορούμε νὰ γράψωμε. Αὐτὲς εἶναι κ. κ. συνάδελφοι αἱ παρατηρήσεις, πρὸ εἰχὰ νὰ κάνω σχετικὰ μὲ τὴν διδασκαλίαν τῆς ἱστορίας. Τὸ γενικὸ συμπέρασμα αὐτῶν θὰ μπορούσε νὰ εἶναι, ὅτι μὲ τὴν μεγάλη ἐργασία, ποὺ γίνετα κυρίως αἱς ξένες χώρες, γύρω τόσο ἀπὸ τὴν ἐπιστήμην τῆς ἱστορίας καὶ τὴν φιλοσοφίαν τῆς ἱστορίας, ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν τῆς ἱστορίας, λόγῳ τῆς μεγάλης σημασίας ποὺ δίδεται σ' αὐτὸ τὸ μάθημα, χρειάζεται καὶ ἡμεῖς νὰ καταβάλ

λωση μεγάλην προσπάθειαν γιά νά κάνωμε καλό μάθημα Ιστορίας. ΟΙ δροι βέβαια πού έργαζόμεθα ίσως δέν είναι τόσο ευνόικοι, αλλά έμεις πρέπει νά καταβάλλωμε κάθε προσπάθεια, γιατί ό σκοπός μας ώς δασκάλων τής Ιστορίας είναι τόσο ύψηλός, τόσο ιδανικός, ώστε νά μπορΐ νά μās ένθουσιάζη, νά μπορΐ νά θέσουμε στήν ύπηρεσία του όλες μας τίς δυνάμεις. Καί νομίζω ότι καί τό κράτος θά μās διευκολύνη καί κείνο άρκετά στό μέλλον. Αυτό φαίνεται καί από ίδρυση οργανισμού, πού θά φροντίζη γιά νά έκδοθοϋν διδακτικά βιβλία βοηθητικά, πού έδμοσιεύθη τελευταία.

* *

Ό κ. Μισυρλής (προεδρος) συγχαίρει καί ευχαριστεί διά τήν έπιστημονικήν εισηγήσιν εις τό θέμα τής Ιστορίας δι' ης μās έδωσε όρθās βάσεις διά τήν διδασκαλίαν αυτής,

Λύεται ή συνεδρίασις τήν 1ην ώραν καί 40'

Δ' ΗΜΕΡΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

17 ΙΟΥΛΙΟΥ 1957

"Ωρα 8η καί 15' π.μ.

Ό κ. Πρόεδρος καλεί τόν κ. Παπασταύρου νά κάμη τήν εισηγήσιν του περί τών πηγών από τās όποίας άρρύμεθα τήν γνώσιν τής άρχαίας Ιστορίας τής Μακεδονίας.

Ό κ. Παπασταύρου (καθηγητής). Η έκ μέρους του άξιολόγιου κυρίου Γενικού Έπιθεωρητού έντολή, νά σās όμιλήσω περί τών πηγών από τās όποίας άρρύμεθα τήν γνώσιν τής άρχαίας Ιστορίας τής Μακεδονίας, πολλοί από τās όποίας θά ήτο δυνατόν νά χρησιμοποιηθοϋν κατά τήν διδασκαλίαν μας εις τά Γυμνάσια, με τιμή έξαιρετικά.

Διά τοϋτο θεωρώ καθήκον μου νά έκφράσω προς αύτόν τās θερμάς μου ευχαριστίας, διότι έχω τήν τιμήν νά όμιλώ ένώπιόν σας.

Τήν τσόν ευγενή αύτήν ανάθεσιν έδέχθην με ιδιαίτεράν χαράν άφ' ενός μόν γιατί ή μελέτη τής Ιστορίας τής άρχαίας Μακεδονίας άποτελεί τήν κυριωτέραν μου ένασχόλησιν, άφ' έτέρου δέ γιατί νομίζω ότι όλοι μας πού ζοϋμε εις τήν Μακεδονίαν, κυρίως δέ ήμεις οί διδάσκαλοι πού εκπαιδεύομεν τήν Μακεδονικήν Νεολαίαν, θά έπρεπε νά ένδιαφερόμεθα περισσότερο γιά τήν μακράν Ιστορίαν τής άγαπημένης καί ένδόξου αυτής χώρας, τήν όποίαν άλλοτε κατά τούς ένδόξους άγώνας του 12 καί 13 ή ήνωμένη Έλλάς ξεκίνησας από τήν Έλσαόνα καί τό Σαραντάπορον, διά μυριοένκρων άγώνων καί ήρωϊκών θυσιών, προσήρτησεν εις τήν έλευθεράν Έλληνικήν πατρίδα, τής όποίας ή Μακεδονία άποτελεί άναπόσπαστον τμήμα, όπως άκριβώς άλλοτε εις παρωχημένους χρόνους κατ' άντίθετον διεύθυνσιν, ήδη τόν 4ον αιώνα έπί του ήρηνικελούρου Μακεδόνας βασιλέως Φιλίππου καί του ένδόξου του διαδόχου, του δαιμονίου στρατηλάτου Μεγάλου Άλεξάνδρου, άλλοτε μόν διά τών πολυστρόφων τής διπλωματίας όδών, άλλοτε δέ με αίμαϊ ηρούς άγώνας πού άποκορυφούνται στή πολύνεκρη τής Χαίρωνεας μάχη καί τή δραματική τών Θηβών καταστροφή, σφύε τε λέσθη λέγω τότε ή Έθνική τών Έλλήνων ένωση, όπως τήν ώνειρευθήκεν ό Άθηναίος ήήτωρ Ισοκράτης.

Μέ άλλους λόγους ή μελέτη καί ή εύρύτερα γνώσις τής άρχαίας Ιστορίας τής Μακεδονίας δέν είναι μόνον άπαραίτητος άνάγκη διά κάθε φιλόλογον καί έπιστήμονα, ώς άποτελούσα άναπόσπαστον μέρος τής όλης Έλληνικής Ιστορίας, αλλά άποτελεί καί γιά κάθε Έλληνα άνάγκην Έθνικήν.

Εις τήν έκθεσιν μου ένώπιόν σας σήμερα δέν θά θελήσω νά έκταθώ λεπτομερέστατα εις τήν εξίστηρίσιν τών άρχαίων πηγών, πού μάς δέωσαν ή παράδοσις καί τών πολιτικών πληροφοριών, πού συνήγαγεν ή νεώτερη έπιστημονική έρευνα από τήν άνακάλυψιν καί τήν άνάγνωσιν τών Έπιγραφών καί τών παπύρων, ούτε μοϋ είναι δυνατόν κατά τό περιωρισμένον αύτό διάστημα νά όμιλήσω περί τής άξίας έκάστης από αύτάς από Ιστορικής άπόψεως.

Θά περιορισθώ μονάχα, ασβόσμενος τόν χρόνον, εις τήν εξέτασιν εκείνων μονάχα τών πηγών, πού είναι δυνατόν νά διδαχθοϋν εις τά Σχολεία τής Μέσης Εκπαιδεύσεως ή έκείνων εις τās όποίας μορφοϋν ή παραπεμφοϋν οί μαθηταί διά νά τās μελετήσουν καί νά τās συζητήσουν με τόν διδάσκαλόν των, ώστε νά ήμπορέσουν νά προσανατολισθοϋν εύρύτερα εις τήν Ιστορίαν του τόπου εις τόν όποιον αύτοί καί οί πατέρες των είδαν τό φώς, εις τόν όποιον ζοϋν καί όμιλοϋν τήν άθάνατη Έλληνική γλώσσα.

Από νεώτερα έπίσης έργα θά φροντίσω νά δώσω καί τας κυριώτερας, μάλλον τās γενικώτερας, πού θά ήμπορούσαν νά χρησιμεύουν ως βοηθητικά διά τούς κυρίους συναδέλφους, παραλείπων όσα άπειράριθμα έχουν δημοσιευθί είτε ως έπιστημονικά άρθρα είτε περιοδικά, είτε ως ιδιαίτερα έπιστημονικά πραγματεία.

Περί τής παλαιότερας Ιστορίας τής Μακεδονίας μέχρι τών άρχών του 5ου π.Χ. αιώνος πολύ σπουδαία πηγή είναι ό Θουκυδίδης καί μάλιστα τό 99ον κεφάλαιον του

II βιβλίου του. 'Εκεῖ πληροφοροῦμεθα ἀφ' ἑνὸς μὲν περὶ τῆς πολιτικῆς μορφῆς, πού παρουσιαζετο τὸ κράτος τῶν Μακεδόνων κατὰ τὸ τέλος τοῦ δου καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος, ἀφ' ἑτέρου δὲ περὶ τῶν διαδοχικῶν κατακτήσεων, πού ἔκαμαν οἱ παλαιότεροι, οἱ πρό τοῦ Περδίκου II βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας, οἱ ὁποῖοι ξεκίνησαντες ἀπὸ τὴν μετὰ τὸν 'Αλκιμῶνα καὶ τοῦ κάτω 'Αξίου, τὴν διαρρομένην ἀπὸ τῶν ποταμῶν Λουδίου, 'Ημαθίου χώραν, ἡ ὁποία μὲ τὴν παλαιὰν τῆς πρωτεύουσας 'Ἐδεσσαν ἢ τὰς Αἰγὰς ἀπέτελεσε τὴν κοιτίδα τοῦ κράτους τῶν Μακεδόνων, ἐπεξέτειναν τὴν ἀρχὴν τῶν μέχρι τοῦ Στρυμόνος ποταμοῦ.

Νεώτερον βοήθημα διὰ τὴν πληρεστέραν κατανόησιν τῆς πολιτικῆς καταστάσεως τῆς πρὸ τοῦ Φιλίππου ἱστορίας τῆς Μακεδονίας εἶναι δυνατόν νὰ χρησιμοποίησιν τὸ ὕμ' 5μο ἐκδοθὲν πρῶτον τεύχος τῆς μελέτης μου «Μακεδονικὴ πολιτικὴ κατὰ τὸν 5ον π.Χ. αἰῶνα, 'Αλέξανδρος Α' Θεσσαλονίκη 1936», ὅπου ὁ ἀναγνώστης εἶναι δυνατόν νὰ λάβῃ κάποιαν γενικωτέραν ἰδέαν περὶ τῶν λαῶν, πού κατόχους εἰς τὴν Μακεδονίαν, περὶ τῆς κατόπιν τύχης των καθὼς καὶ περὶ τῆς ἀρχικῆς τῶν Μακεδόνων ἐξελέξεως καὶ τῆς βαθμιαίας των ἐξαπλώσεως μέχρι τοῦ Στρυμόνος ποταμοῦ.

Εἰς τὸ αὐτὸ τεῦχος μπορεῖ κανεὶς νὰ παρακολουθήσῃ καὶ τὴν νεωτέραν βιβλιογραφίαν.

Εἰς τὸ ἴδιον βιβλίον τοῦ Θουκυδίδου ἐν τῇ ἐξιστορίᾳ τῶν κατὰ τὸ 3ον ἔτος τοῦ Πελοποννησιακοῦ Πολέμου ἐπιχειρήσεων τοῦ βασιλέως τῶν Θρακῶν Σιτάκου ἐν Μακεδονίᾳ ἀπὸ τὸ 95ον κεφάλαιον μέχρι τοῦ 98ου συμπεριλαμβανομένου εἶναι δυνατόν νὰ μᾶς δοθῇ εὐκαιρία νὰ ἐξετάσωμεν περὶ διαφορῶν ἀρχαίων λαῶν τῆς Θράκης ὅπως τῶν 'Οδρυσῶν καὶ ἄλλων Παιονικῶν φύλων, ὅπως λ.χ. τῶν 'Αγριῶν, τῶν Λαιῶν καὶ τῶν αὐτονόμων Τριβαλλῶν, τὴν ἐξέλιξιν των ὁποίων μνημονεύει τὴν ἀνωτέραν συγγραφὴν καὶ μάλιστα εἰς τὰς σελίδας 27 καὶ ἐξῆς.

Περὶ τῶν λαῶν τῆς 'Ανατολικῆς Μακεδονίας καὶ γενικὰ περὶ τῶν λαῶν τῆς Θράκης πολὺ ἀξιόσπουτος μελέτη εἶναι τὰ ἄρθρα τοῦ Μακεδόνα ἐπιστήμονος κ. Κεραμοπούλου εἰς τὸ περιοδικὸν «Μῆνης» τεύχος 5ον σελ. 78.

Περὶ τῶν Θρακῶν, οἱ ὁποῖοι κατὰ τὸν 'Ηρόδοτον ἀποτελοῦσαν, μετὰ τοὺς 'Ινδοὺς μέγιστον ἔθνος πάντων ἀνθρώπων, περὶ τῶν ἡθῶν, τῶν ἐθίμων καὶ τῆς λατρείας αὐτῶν, περὶ τῶν διαφορῶν Παιονικῶν φύλων, τῶν 'Ηδωνῶν τῶν κατοικοῦντων εἰς τὸν κάτω τοῦ Στρυμόνος ποταμοῦ ῥοῦν, τῶν Σιριοπαίωνων, τῶν Παιόπων, τῶν περὶ Παγγαίου ὄρος Δοβήραν, 'Αγριῶν, 'Οδομάντων, περὶ τῆς Πρασιᾶδος λίμνης (σ. τοῦ 'Αχινοῦ) τῶν λιμνῶν οἰκίσεων καὶ τῆς ἐν γένει ζωῆς μέσας εἰς αὐτὴν, περὶ τῶν σπουδαίων μεταλλευμάτων τοῦ Παγγαίου καὶ τῆς πλουσιωτάτης περιοχῆς τῆς Μυρκίου μεταξύ τῆς Κερκινιτίδος καὶ τοῦ Παγγαίου εὐρισκομένης πολὺ ἐνδιαφερούσας πληροφορίας μᾶς δίδει ὁ 'Ηρόδοτος εἰς τὸ 5ον βιβλίον του μέχρι τῆς 23ης παραγράφου κατὰ τὴν ἐξιστορήσιν ὅπ' αὐτοῦ τὴν ἐπιχειρήσεων τοῦ Πέλοου στρατηγὸς Μεγαβάζου, τὸν ὁποῖον ἀφῆκεν ἐν Θράκῃ ὡς γνωστὸν ὁ Δαρεῖος ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀτυχὴ κατὰ τῶν Σκυθῶν ἐκστρατείαν του τοῦ 513 π.Χ.

Εἰς τὸ ἴδιον βιβλίον του ὁ 'Ηρόδοτος παράγραφος 18)22 μᾶς πληροφορεῖ περὶ ἑνὸς ἀπὸ τοὺς παλαιότερους Βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας τοῦ πατρὸς τοῦ 'Αλεξάνδρου τοῦ φιλέλληνος 'Αμύντου τοῦ Α', εἰς τὴν 22αν δὲ παράγραφον πολὺ ἐνδιαφερούσαι εἶναι αἱ γνῶμαι τοῦ 'Ηροδότου περὶ τῆς 'Ελληνικότητος τῶν Μακεδόνων. 'Ελληνες δὲ εἶναι τοῦτους τοὺς ἀπὸ Περδίκου γεγονότας, κατὰπερ αὐτοὶ λέγουσι, αὐτοὺς τε οὗτοι τυγχάνω ἐπιστάμενος, καὶ δὴ καὶ ἐν τοῖς ὅποισι λόγοις ἀποδείξω ὅς εἰσι 'Ελληνες πρὸς δὲ καὶ οἱ τὸν ἐν 'Ολυμπίᾳ διέποντες ἀγῶνα 'Ελλήνων οὕτω ἔγνωσαν εἶναι.

'Αλεξάνδρου Α' γὰρ ἀεθλεύειν ἐλομένου καὶ κταβάντος ἐπ' αὐτὸ τοῦτο οἱ ἀντιθεσόμενοι 'Ελλήνων ἑσπερον μιν, φάμενοι οὐ βαρβάρων ἀγωνιστέων εἶναι τὸν ἀγῶνα ἀλλὰ 'Ελλήνων, 'Αλέξανδρος δὲ ἐπειδὴ ἀπέδειξε ὡς εἴη 'Αργεῖος, ἐκρίθη τε εἶναι 'Ελλην καὶ ἀγωνιζόμενος στάδιον συνεξέπιπτε τῷ πρώτῳ.

'Ηθέλησαν νὰ τονίσω ἰδιαιτέρως τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ 'Ηροδότου διὰ νὰ κταδείξω ποίαν ἀντίληψιν εἶχον οἱ παλαιοὶ περὶ 'Ελληνικότητος τῆς Μακεδονίας.

'Αφοῦ δὲ ἐφθάσαμε ἐδῶ ὥς μοῦ ἐπιτραπῇ νὰ κάμω μίαν μικρὴν παρέμβασιν γιὰ τὸ ζήτημα τῆς καταγωγῆς τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων, πού ἀπασχόλησε τὴν νεώραν ἔρευναν.

'Απὸ τὴν ἑλλειψιν παλαιῶν τεκμηρίων, πού θὰ μπορούσαν νὰ μᾶς δώσουν παλαιότερα Μακεδονικὰ ἐπιγραφαί, ἀλλὰ καὶ πού διὰ τὸν λόγον, ὅτι οἱ 'Ελληνες τὸν 5ον καὶ τὸν 4ον αἰῶνα ἐχαρakterίζον τοὺς Μακεδόνας ὡς βαρβάρους, ἐγεννήθη τὸ πρόβλημα ἂν ὄντως οἱ ἀρχαῖοι Μακεδόνες ἦσαν λαὸς συγγενεῶν πρὸς τοὺς 'Ελλήνων ἢ ἄλλης καταγωγῆς. Τὸ πρόβλημα τοῦτο διὰ τὴν ἑλλειψιν παλαιῶν τεκμηρίων, ὅπως εἴπαμε, πού θὰ ἔδειχναν ἀνάμεσα στὰ στοιχεῖα τῆς παλαιᾶς Μακεδονικῆς διαλέκτου, στήν ἀρχικὴν του φάσιν δὲν φωτίζεται ἐπαρκῶς.

Ὁ ἐν Σόφειᾳ ἱστορικὸς Κατσάρωφ τοὺς λέγει φύλον Θρακοῖλλυρικὸν ἢ 'Ιλλυρο-θρακικόν.

'Αλλοι ἐν οἷς καὶ ὁ ἰδικὸς μας Κεραμοπούλος ἔχοντες ὅπ' ὅψει οἱ 'Ελληνες

κατέβησαν από βορρά και μάλιστα διά της Μακεδονίας και ότι στη Βαλκανική Χερσόνησο εξηπλώθησαν μόνον τρία φύλα

α'. Θράκες προς Ανατολάς Ιδιώτες

β'. Ίλλυριοι προς Δυσμάς

γ'. Έλληνες εις τὸ μέσον νομίζουν, ὅτι οἱ Μακεδόνες εἶναι Έλληνες.

Ο Βιλαμόβιτς σὲ δημοσιευθεῖσαν πρὸς τὸν Κεραμόπουλον ἐπιστολὴν, γράφει ὅτι ὁ Μακεδὼν καὶ ὁ Έλλην εἶναι πρῶτοι ἐξάδελφοι, δύο ἀδελφῶν παῖδις. Τοῦτο εἶναι ἡ παλαιὰ μυθολογοῦσα καὶ γενεαλογοῦσα παράδοσις. Ο Κεραμόπουλος δὲν ἀποκλείει κρᾶσιν τῶν φυλῶν πρὸς ὁρμαί, ἢ ζήμιαν ἐκάστης κατὰ τόπους.

Όμως χωρὶς καμμία ἀμφιβολία μποροῦμε νὰ ὑποστηρίξωμε τὴν Έλληνικὴν ἐθνικότητα τῶν Μακεδόνων κατὰ τὴν Ρωμαϊκὴν ἐποχὴν, γιατί ἔλαι αἱ Μακεδονικαὶ ἐπιγραφαί, πού βρεθῆκανε, ἐξπιόεσαι ἐκεῖνων πού ἀναφέρονται εἰς Ρωμαίους ἀποίκους, εἶναι Έλληνικαί. Σπουδαῖον εἶναι τὸ γνωστὸν ψήφισμα τῆς Ἀθήνης, παλαιὰς Μακεδονικῆς κοινότητος πρὸς τιμὴν τοῦ Κβέστορος Μάρκου Ἀννίου κατὰ τὸν 2ον π. Χ. αἰῶνα. Ὁ δὲ Πολύβιος (IX 31) ἀναφερόμενος εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἀννίβα τὸ 211 π. Χ. ἐμφανίζει ὁμίλει περὶ συγγενείας τῶν Μακεδόνων μετὸς Ἀχαιοῦ, ἀποκαλὼν αὐτοὺς ὁμοφύλους. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου εἰς τὴν δίκην τοῦ Φιλῶτα μανθάνομεν ἀπὸ τὸν Χοῦρτιον Ροθρον (VI, 9, 35) ὅτι οἱ Μακεδόνες ἠμποροῦσαν νὰ παρακολουθοῦν λόγον εἰς Ἀττικὴν γλῶσσαν ἐκφωνοῦμενον, ὅπως ἐπίσης οἱ Έλληνες ἠμποροῦσαν νὰ παρακολουθοῦν, πάντως μετὰ κάποιαν δυσκολίαν, πού φέρνει συνήθως ἡ διαλεκτικὴ διαφορά, λόγον ἐκφωνοῦμενον Μακεδονιστί. Τὰ ὀνόματα ἐξ ἄλλου τῶν ἀξιοματικῶν καὶ ὑπαλλήλων τοῦ Ἀλεξάνδρου (λ. χ. Ἀρίστων, Γλαυκίας, Δημήτριος δ' Ἀλθαϊμένους, Ἡγέλοχος δ' Ἰπποστράτου, Ἡρακλείδης δ' Ἀντιόχου) εἶναι καθαρώς Ἑλληνικά ὅπως Ἑλληνικά ἦσαν τὰ ὀνόματα τῶν πατέρων τῶν. Τὰ ὀνόματα ἐπίσης Μακεδονικὰ μὲν, Δίος, Ἀρτεμίου, Ὑπερβερεταῖος (Ζεύς, Ὑπερβερέτης) καὶ τὸ ἴδιον ὀνομα τῶν Μακεδόνων ἀπὸ τὴν λέξιν μακεδνός ὅπως καὶ τὰ ὀνόματα τῶν Ὀρεστών, Λυγκηστών, Πελαγόνων, ὅλα αὐτὰ ὁμοῦν σαφῶς περὶ τῆς συγγενείας τῶν δύο τούτων λαῶν.

Τὸ περὶ ἐξελληνισμοῦ τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων ὡς ὑπεστήριξε κυρίως ὁ δάσκαλός μου Σ. Η. δὲν μπορεῖ νὰ σταθῇ, γιατί ὅπως ὀρθῶς παρατήρησεν ὁ περίφημος ἱστορικός Βελσχι (cel VI, 5) ἔν ἐν πρόκειται περὶ ἐξελληνισμοῦ τῆς Χώρας, θὰ ἔπρεπε αὐτὸς νὰ προέλθῃ μονάχα ἀπὸ τῆς Έλληνικῆς ἀποικίας πού ἦσαν εἰς τὴν παράλια τῆς Μακεδονίας. Ἀλλὰ ἐκεῖ ὁμῖλουν τὴν Ἰωνικὴν διάλεκτον, ὅπως βλέπομεν εἰς ἐπιγραφάς, ἐνῶ ὀνόματα Μακεδονικά ὅπως Μαχάτας, Ἀλκάτας, Φιλαμάς φανερώσουν τὴν διατήρησιν τοῦ δωρικοῦ αἰ μακροῦ. Ὁ ἐξελληνισμός ἐξ ἄλλου κατόπιν κατακτήσεως ὅπως εἶναι ἐνυπόητον ἀποκλείεται, διότι οἱ Μακεδόνες ὡς γνωστὸν, ἀπέτελεσαν ἀνεξάρτητον κράτος.

Ἡ γλωσσικὴ ἔρευνα ἐφώτισε ἀπὸ μιὰ μερίᾳ τὸ σκοτεινὸ αὐτὸ πρόβλημα καὶ μάλιστα ὁ ἐκ Μακεδονίας λεξιλογγράφος τῆς Ἀλεξανδρινῆς ἐποχῆς Ἀμερίας τοῦ ὁποίου τὸ κυριώτερον ἔργον Γ λ ὡ σ σ α ι ἦτο συναγωγὴ ἐθνικῶν γλωσσῶν κατὰ τὸ πρῶτον τῶν ἐργασιῶν τοῦ Καλλιμάχου καὶ τοῦ Ἀριστοφάνους τοῦ Βυζαντίου. Μᾶς τὸ ἀναφέρει ἐν ἐπισημημένῳ δ' Ἀθηναίος καὶ ὁ Ἡσύχιος κυρίως διὰ τὰς Μακεδονικὰς τὸν λέξεις αἱ ὁποῖαι κατὰ τὸ πλεῖστον εἶναι Έλληνικῆς προελεύσεως. Θὰ ἀναφέρω μερικὰ παραδείγματα, Ἀθηναίος IV 176 Τιτύρινος= ἰοναῦλος οὐκ ἄγνοω δὲ δὲ Ἀμερίας ὁ Μακεδὼν ἐν ταῖς γλώσσαις Τιτύρινον φησὶ καλεῖσθαι τὸν μόνον αἰνον. Ἡσυχ. τιτύρινος, μόνοναυλος ἢ αὐλὸς καλᾶμινος) Τὸ ὄνομα τιτύρινος προέρχεται ὅπὸ τὸ δωρικὸν Τιτύρος=οάτυρος. Ὁ Ἀθην. IV 182Δ λέγει: <ὁ δὲ καλᾶμινος οἰαὶος τιτύρινος καλεῖται παρὰ τοῖς ἐν Ἰταλίᾳ Δωριεῦσιν. προήλθεν ἀπὸ τὸν ποιμενικὸν αὐλόν.> Wenden.

Ἄλλος λόγος πού μᾶς πείθει γιὰ τὴν Έλληνικὴν ἐθνικότητα τῶν Μακεδόνων εἶναι ἡ ταχεῖα διέσχυσις εἰς τὴν Μακεδονίαν τοῦ Έλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Ὅχι μονάχα ὁ Φίλιππος ὁ II καὶ ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος ὁ θαυμαστής τοῦ Ὀμήρου καὶ οἱ πρὸ αὐτῶν Ἀρχέλαος καὶ Περίδκας III εἶχαν Έλληνικὴν μόρφωσιν, ἀλλὰ καὶ οἱ στρατηγοὶ τοῦ Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου Ἀντίπατρος, Πτολεμαῖος, Κράτερος.

Ἄς μὴ λησμονοῦμε δὲ ὅτι ἡ ἐπίδρασις, πού εἶχαν στὴν αὐλή τῆς Πέλλας οἱ προσκληθέντες Έλληνες ποιητὰ Εὐριπίδης καὶ Ἀγάθων κατὰ τὸ 400 π.Χ. μονάχα μετὴν προὔπθεσιν μπορεῖ νὰ νοηθῇ, διὸ στὴ βασιλικὴ αὐλὴ ὁμῖλουν Έλληνικά. Καὶ ὅτι ὁ συρρέων εἰς τὴν πρωτεύουσαν λαὸς ἀπὸ τῶν ὑπαίθρων θὰ ἠμποροῦσε νὰ παρακολουθῇ τὴν τραγῳδίαν τοῦ Εὐριπίδου <Ἀρχέλαος>. Ὁ ἐξελληνισμός ἐξ ἄλλου τῆς Ἀνατολῆς μάλλον κάνει νὰ παραδεχθῶμε ὅτι δὲν ἦτο δυνατόν οἱ Μακεδόνες πού ἦσαν ἕνας λαὸς ὑπερφάνους καὶ εἶχε συνθέσιν τῆς πολεμικῆς ὑπεροχῆς του, νὰ γίνον φορεῖς ἐνὸς πολιτισμοῦ, πού ἦταν ξένος σ' αὐτοὺς.

Σελευκίδαι καὶ Πτολεμαῖαι

Χαρακτηριστικὴ ὁμοίως εἶναι ἡ λέξις ἐταῖροι τοῦ βασιλέως πού τὴν συναντοῦμε στὸν Ὀμήρῳ καὶ τὴν βλέπομε νὰ διατηρῆται μονάχα στοὺς Μακεδόνες εἰς ἱστορικοὺς χρόνους.

Ἐπομένως ἡ νίκη τοῦ Φιλίππου ἐν Χαιρωνείᾳ δὲν ἐσήμαινε, ὅπως ἐπίστευσαν

παλαιότεροι ιστορικοί τὸ τέλος τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων, ἀλλὰ ἡ ἡμέρα ἐκείνη πρέπει νὰ χαιρετισθῇ ὡς ἡ ἀφιερωτὴ τῆς ἐπιτευχθείσης ἐνότητος τοῦ σπουδαίου ἀγαθοῦ, ποῦ οἱ Ἕλληνες ἤτο δυνατόν νὰ ἀποκτήσουν ἀπὸ τοὺς Μακεδόνas ἀντὶ τοῦ φθοροποιοῦ συστήματος τῆς πόλεως, ποῦ μετεχειρίσθησαν.

Καὶ αὐτὰ μὲν ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν παλαιότεραν, τὴν πρὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος ἱστορίαν τῆς Μακεδονίας. Περί δὲ τῆς κατὰ τὸ 2ον ἡμίσι τοῦ 5ου αἰῶνος, ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ Α' Περδίκου τοῦ Β' σπουδαίας πληροφορίας καὶ διὰ τὴν πολιτικὴν γραμμὴν τῶν βασιλέων τῆς Μακεδονίας καὶ τὴν θέσιν τῶν Ἑλληνικῶν ἀποικίων ἐν Μακεδονίᾳ εἶναι δυνατόν νὰ ἀρυσθῶμεν ἀπὸ τὸ 4ον βιβλίον τοῦ Θουκυδίδου, ὀριζόμενα κεφάλαια τοῦ ὁποίου κατὰ προτίμησιν θὰ ἔπρεπε νὰ διδασκωνται εἰς ὅλα τὰ Γυμνάσια τῆς Μακεδονίας.

Ὅπως π.χ. ἀπὸ τοῦ 78ου κεφαλαίου τοῦ ἰδίου βιβλίου εἶναι δυνατόν νὰ παρακολουθήσωμεν τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Λακεδαιμονίου στρατηγοῦ Βρασίδου διὰ τῆς Θεσσαλίας εἰς Μακεδονίαν καὶ κυρίως εἰς τὰς ἀποικίας τῶν Ἀθηναίων εἰς τὴν Χαλκιδικὴν καὶ τὴν Θράκην.

Ἡ γνώσις τὴν ἡ σπουδαία αὐτὴ ἐπιχείρησις τοῦ μεγαλοφυοῦς Λακεδαιμονίου στρατηγοῦ ἀποτελεῖ τὴν νέαν φάσιν, ποῦ ἔλαβεν ὁ Πελοποννησιακὸς πόλεμος κατὰ τὸ 8ον ἔτος τοῦ πολέμου κατόπιν τῆς ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων διὰ τοῦ στρατηγοῦ Δημοσοθέως καὶ Κλέωνος καταλήψεως τῆς νήσου Σφακτηρίας καὶ τῆς εἰς Ἀθήνας μετακομίσεως τῶν 120 ἐπιφανῶν Σπαρτιατῶν αἰχμαλῶτων. Πρόκειται δηλαδὴ ἐδῶ περὶ δραστηριὰς ἡδὲ ἐνέργειας τῆς Σπάρτης κατόπιν τῆς ἀπωλείας τῆς Πύλου καὶ τῶν Κυθήρων, καὶ περὶ μεταφορᾶς τοῦ πολέμου εἰς τὰς σπουδαίας ἀποικίας τῶν Ἀθηναίων κατὰ τὴν Χαλκιδικὴν καὶ τὴν Θράκην.

Ἡ παρακολουθήσις τῆς πορείας τοῦ Βρασίδου, ἐκτὸς τοῦ ὅτι μᾶς καθιστᾷ συν-οδοιπόρους εἰς μίαν ἀρχαιολογικὴν τρόπον τινα ἐκδρομὴν καὶ μᾶς περιέρχεται διὰ μέσου σπουδαίαν καὶ ὀνομαστὴν πόλεων μακεδονικῶν ὅπως π.χ. εἶναι τὸ παρὰ τοὺς πρό-ποδας τοῦ Ὀλύμπου ὀνομαστὸν Δίον, τὴν ἄλλην αὐτὴν Ὀλυμπίαν ἐπὶ Ἀρχελαῶς κα-ταστᾶσαν, ἐκτὸς αὐτοῦ λέγω εἶναι δυνατόν νὰ μᾶς προσανατολίσῃ εὐρύτερα εἰς τὴν ἔκτασιν τῶν ἀποικιακῶν κρατῶν τῶν Ἀθηναίων καὶ τὴν ἀρχὴν τὴν ὁποίαν ἡσκησάν ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἀθηναϊκῆς συμμαχίας μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Ἡ ἀπόστασις ἀπὸ τῆς τῶν Ἀθηναίων συμμαχίας τῶν Χαλκιδικῶν καὶ ἡ προσχώ-ρησις τῶν εἰς τὸν Βρασίδαν μᾶς δίδει ἀφορμὴν νὰ παρακολουθήσωμεν μετὰ τῶν μα-θητῶν μας τὴν ἀρχικὴν ἐξέλιξιν τῆς κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα εἰς τὸ ὕψιστον τῆς ἀκμῆς τῆς ἀρχαίας Χαλκιδικῆς ἐνώσεως ὑπὸ τὴν κραταίαν Ὀλυνθον, ἀπὸ ὅπου κατήγετο ὁ περιφημώτατος τῶν Ὀλυνθίων, ὁ ὡς ἱστορικὸς παρακολουθήσας τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου Καλλισθένης. Ἡ ἀρχαία Ὀλυνθος, ποῦ ὡς γνωστὸν κατεστρά-φη ὑπὸ τοῦ Φιλίππου τὸ 343 π.Χ. σὺν ἄλλῃ Πομπητῇ ἤχθη εἰς φῶς πρὸ ὀλίγων ἐτῶν διὰ τὸν ἀνασκαφῶν τοῦ Ἀμερικανοῦ ἀρχαιολόγου Robinson.

Τὰ ἐρεπία τῆς πόλεως αὐτῆς, τὰς οἰκίας, τοὺς δρόμους, τὰ ὕδραγωγεία, τὰς ὥραςαι ἰδιωτικὰς καὶ πολυτελεῖς ἐπαυλεις, τὸ πρυτανεῖον τῆς θὰ ἔπρεπε καθὲς Γυμνά-σιον τῆς Μακεδονίας νὰ ἐπισκέπτεται.

Περὶ Ὀλυνθὸς συνοπτικὴ Ἱστορία μὲ προσωπογραφία ἡ τὸ 1933 δημοσιευθεῖσα ὑπὸ τῆς μαθητρίας τοῦ Rob. M. Oude (A. History etc. Baltimore).

Εἰς τὸ 84ον κεφάλαιον καὶ μέχρι τοῦ 87ου συμπεριλαμβανομένου πληροφοροῦ-μεθα περὶ μίαν σπουδαίαν ἀποικίαν τῶν Ἀνδρῶν τῆς Ἀκάνθου, ἡ ὁποία ἐκεῖτο ἐπὶ τῆς περιφημοῦ διώρυγος τοῦ Ξέρξου παρὰ τὴν σημερινὴν Ἰερισσὸν καὶ τῆς ὁποίας ἔχομεν σήμερα σπουδαία νομίσματα.

Ἡ παράδοσις τῆς πόλεως αὐτῆς ἔγινε οἰκεία βουλήσει τῶν Ἀκανθίων ὅπως μανθάνομεν κατόπιν τοῦ λόγου τὸν ὁποῖον ἀπηγγένηεν ὁ Βρασίδας πρὸς τοὺς πολίτας τῆς πόλεως Ἀκάνθου, ὁ ὁποῖος κατὰ τοῦτο κυρίως εἶναι σημαντικὸς, διότι ἡμπορεῖ νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς τὸ ἐπίσημον διάγγελμα τοῦ κράτους τῆς Σπάρτης διὰ τοῦ στόμα-τος τοῦ Βρασίδου. Εἰς τὸ διάγγελμα τοῦτο τονίζονται οἱ ἀπελευθερωτικοὶ σκοποὶ τῆς Σπάρτης ἀπὸ τῆς τυραννίας, ποῦ ἐξήσκηον οἱ Ἀθηναῖοι ἐπὶ τῶν ἀποικίων τῆς εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα. Εἰς τὸ 102 κεφάλαιον τοῦ ἰδίου βιβλίου, ὅπου ὁ Θουκυδίδης μὲ τὴν συνη-θισμένην του γλαφυρότητα ἐκθέτει τὰς εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ χειμῶνος τοῦ ἔτους 424 ἐπι-χειρήσεις τοῦ Βρασίδου εἰς τὴν παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Στρυμόνος κειμένην Ἀθηναί-κην ἀποικίαν Ἀμφίπολιν. τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου κέντρου τῆς Ἀθηναϊκῆς ἐν Θράκῃ ἐπιρροῆς, πληροφοροῦμεθα περὶ τῆς παλαιότερας ἱστορίας τοῦ συνοικισμού τούτου τῶν ἐννέα ὁδῶν, ὅπως ἀπεκαλεῖτο ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Ἠδωνῶν. Ἡ σπουδαιότης τῆς Ἀθη-ναϊκῆς αὐτῆς ἀποικίας, ἐξαιρεται μὲ τὴν ἐπίμονον ποσοσπάθειαν τῶν Ἀθηναίων πρὸς ἐπανάκτισιν τῆς Ἀμφιπόλεως κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἐπὶ Ναυαγνίκου ἀρχόντος τὸ 378 π.Χ. ἰδρύσεως τῆς Βας Ἀθηναϊκῆς συμμαχίας, κυρίως ὁμῶς διότι κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Φιλίππου ἀποτελεῖ αὐτὴ τὸ ἐπίμαχον σημεῖον τοῦ ἀνταγωνισμού μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Μακεδόνων. Περὶ τῆς σπουδαίας αὐτῆς ἀποικίας τῶν Ἀθηναίων, τῆς ἱστορικῆς δηλονότι ἐξελίξεως αὐτῆς ὡς καὶ τῆς ἱστορίας τοῦ πολιτισμοῦ τῆς, ποῦ διαφωτίζουν σπουδαίως προσηπικότητας ἀνδρῶν, ποῦ ἄλλοι μὲν κατ' εὐθείαν ἐκφράζονται ἀπὸ τὴν Ἀμφίπολιν, ὅπως ὁ Ἀμφιπολίτης ρήτωρ καὶ γνωστὸς γραμματικὸς Ζούλλος, ὁ ἐπικληθεὶς Ὀμηρο-μάσις, ὁ γράψας ἱστορίαν τῆς πατρίδος του, μὴ σωζομένην, εἰς τρία βιβλία ὅπως καὶ

Ιστορίαν ἀπὸ τῆς θεογονίας μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Φιλίππου τοῦ Μακεδόνα, ἄλλοι δὲ πού τὸ περισσότερο τῆς ζωῆς των πέρασαν εἰς τὴν Ἀμφίπολιν, ὅπως οἱ περισσότεροι ἐπιφανεῖς στρατηγοὶ καὶ ναύαρχοι τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου Ἀνδρυσθένης καὶ Νέαρχος, οἱ σπουδαῖοι συμβαλόντες εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν, ὅχι ὀλιγώτερον δὲ παρὰ τὴν ἑλλησπιν συσηματικῶν ἀνασκαφῶν εἰς τὸ μέρος τοῦτο ὁ τυχαίως κατὰ τὴν διὰρκειαν τοῦ μεγάλου πολέμου θνακαυρθεῖς τεράστιος λέων, τὰ θραυκάματα τοῦ ὁποίου μαρτυροῦν περὶ σπουδαίας ἐξειλέξεως τῆς τέχνης ἐν Ἀμφίπολει κατὰ τὸ τέλος τοῦ 5ου π. Χ. αἰῶνος, περὶ τοῦτων λέγων ἔχει πραγματευθῆ ὁμιλῶν εἰς τὴν εἰς Γερμανικὴν γλῶσσαν δημοσιευθεῖσαν συγγραφὴν τοῦ Amphipolis Geschichte und Prosopographia Klio · Bei Leipzig 1936.

Εἰς τὸ 104 καὶ 105 κεφάλαιον εἶναι δυνατόν νὰ συναγάγωμεν ἐνδιαφερούσας πληροφορίας σχετικὰς μὲ τὴν δρᾶσιν τοῦ Θουκυδίδου, ὁ ὁποῖος ἦς γνωστὸν ἐστάλη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων πρὸς προάσπισιν τῆς Ἀμφιπόλεως. Ἐδῶ θὰ μᾶς δοῇ εὐκαιρίαν νὰ μάθωμεν περὶ τῆς σπουδαίας τῶν Παρίων ἀποικίας, τῆς χρυσοφόρου Θάσου, ὅπως καὶ τῆς ἀπέναντι κειμένης ἐν τῇ Θράκῃ Σκαπτῆς ὕλης, ὅπου αἱ πλουτοφόροι κτήσεις τῶν Ἀθηναίων εὐπατριδῶν. Ἡ νήσος αὕτη μὲ τὸν σωζόμενον ἀκόμη ἀρχαῖον λιμένα της, τὴν ἵσαν ἐνδιαφέρουσιν ἀρόπολιν της καὶ τὴν ὥραιαν φύσιν θὰ ἔπρεπε νὰ γίνεταί γνωστὴ κυρίως εἰς τοὺς Μακεδόνας μαθητὰς δι' ἐπιτοπίου ἐπισκέψεως.

Κατὰ τὸ πρῶτον ἡμῶν τοῦ 4ου π. Χ. αἰῶνος μετὰ τὴν Ἰδρυσιν τῆς 2ης συμμαχίας τῶν Ἀθηναίων, κατὰ τὸν χρόνον τῶν ἐπιχειρήσεων ἐν Μακεδονίᾳ τῶν Ἀθηναίων στρατηγῶν Ἰφικράτους καὶ Τιμοθέου πληροφοροῦμεθα περὶ μίαν πολυταράχου ἐποχῆς ἐν Μακεδονίᾳ περὶ τὴν διαδοχὴν τοῦ θρόνου, πού μεσολαβεῖ ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ βασιλέως Ἀρχελαῶς μέχρι τῆς ἀνάδοις εἰς τὸν θρόνον τοῦ Φιλίππου.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην αἱ Ἀθῆναι διὰ τοῦ στρατηγοῦ των Ἰφικράτους λαμβάνουν ἐνέργειαν μέρος εἰς τὰ Μακεδονικά πράγματα, ἐλπίζουσαι εἰς τὴν μελλοντικὴν ὑποστήριξιν τῶν Μακεδόνων, καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐπανάκτησιν τῆς ἐπιρροῆς των ἐν Χαλκιδικῇ καὶ Ἀμφίπολει. Εἰς τὴν ἐποχὴν αὕτην εἶναι δυνατόν νὰ μᾶς προσανατολισοῦν οἱ βιοὶ τοῦ Ἰφικράτους καὶ Τιμοθέου παρὰ τῷ Νέπωτι, ἀρ' ἐτέρου δὲ ὁ Πελοπίδας τοῦ Πλουτάρχου. Εἰς τὸν δεύτερον ἡμυροῦμεν νὰ γνωρίσωμεν τὰ μεγάλα σχέδια τῆς νέας δυνάμεως τῶν Θερβῶν, αἱ ὁποῖαι εἰς τὸν δῦο τῆς ἐμπροσθέντων τοῦ Ἐπαμεινώνδα καὶ τοῦ Πελοπίδου ἀνταγωνίζονται σοβαρῶς τὴν ἐπανακτηθεῖσαν δύναμιν τῶν Ἀθηνῶν.

Ἡ ἐποχὴ τοῦ Φιλίππου καθίσταται ὅπως δῆπτε προσιτὴ εἰς τὰ σχολεῖα μᾶς μὲ τὸς γνωστοὺς λόγους τοῦ Δημοσθένους, τοὺς Ὀλυμπιακοὺς δηλαδὴ καὶ τοὺς Φιλίππικους. Πλὴν ὥμως αἱ μαθηταὶ θὰ ἔπρεπε νὰ γνωρίσουν καλύτερον τὴν ἐνδοχὸν περίοδον τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, πού ἐγκαινιάζει ἡ ἀνοδοὺς εἰς τὸν θρόνον τοῦ δοαστρίου αὐτοῦ Μακεδόνα βασιλέως καὶ διπλωμάτου καὶ ἡ ὁποία φθάνει εἰς τὸ ὕψιστον τῆς ἀκμῆς της διὰ τοῦ ἐνδόξου τοῦ διαδόχου, τοῦ Ἀλεξάνδρου. Βιβλίον χρήσιμον πού θὰ ἡμποροῦσε νὰ διδασθῇ εἰς τὰ Γυμνάσια μᾶς, ἄριστον δὲ καὶ διὰ τὴν ἀρήρησιν του καὶ διὰ τὴν γλῶσσαν του εἶναι ὁ κατὰ τὸ ἰὸν ἡμῶν τοῦ 2ου μ. Χ. αἰῶνος ἀκμάσας Ῥωμαῖος ἱστορικός Justinus. Ἡ ἄλφα τοῦ ἔργου εἶναι σπουδαία διότι ὁ Justinus ἐξέφωτο ὡς γνωστὸν ἐπιτομὴν τοῦ ἱστορικοῦ ἔργου τοῦ Πομπηίου Τρόγου Historiae Philippicae.

Ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν ἔργων ἐκτός τῆς ἱστορίας, πού συνέγραψε ὁ Ἀναξιμένης ὁ Λαμψακηνὸς περὶ Φιλίππου καὶ τῆς ἐποχῆς του, μὲ μακεδονικὸν πνεῦμα, καθὼς καὶ τῆς τοῦ Θεόδομου τοῦ Χίου εἰς 58 βιβλία, τῶν Φιλίππικῶν τῶν ὁποίων ἔχομεν ἀποσπάσματα, ἔχομεν σήμερα τὴν καθολικὴν παγκόσμιον ἱστορίαν τοῦ Διοδώρου τοῦ Σικελιώτου τοῦ ἀκμάσαντος κατὰ τὸν Α' π. Χ. αἰῶνα. Ὁ Διόδωρος εἰς τὸ ἔργον του ἀντλεί ἀπὸ τὸν Θεόδομον. Εἰς τὸ 16ον βιβλίον του, πού περιλαμβάνει τὴν ἱστορίαν τοῦ Φιλίππου ἔχει χορηγοποιηθῆ καὶ ὁ κατὰ τὸν 4ον π. Χ. αἰῶνα ἀκμάσας ἐκ τῆς ἐν Αἰολίδι Κύμης ἱστορικός Ἐφορος—Θεόδομπος καὶ Ἐφορος μαθηταὶ Ἰσοκράτους — κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Volkmarsden. Αἱ ἱστορίαι τοῦ Ἐφορου περιλαμβάνουν τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς βασιλείας τοῦ Φιλίππου μέχρι πολιορκίας τῆς Περίνθου τὸ 340 π. Χ. Ὁ Πλούταρχος ἄλλως τε ἐν τῷ βίῳ τοῦ Φωκίωνος (Φωκίωνα ἔχει γράψαι καὶ ὁ Κορνήλιος Νέπωτος), ἐν τῷ ὁποίῳ ἀντλεῖ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀπὸ τὴν Ἀτθίδα τοῦ Ἀθηναίου Φιλοχόρου, μᾶς δίδει μίαν γενικὴν ἰδέαν περὶ τῆς ἐσωτερικῆς ἐξελιξέως τῶν κρατῶν καὶ κυρίως τῆς πολιτικακῆς τοιαύτης τῶν Ἀθηνῶν, τῆς ὁποίας ὡς γνωστὸν κυριώτερα πηγὴ εἶναι ἡ Ἀριστοτελικὴ πολιτεία τῶν Ἀθηναίων. Περὶ τῆς Φιλομακεδονικῆς πολιτικῆς ἐν Ἀθήναις καὶ τῆς ἐνωτικῆς μὲ τὴν Μακεδονίαν τάσεως πού παρατηρεῖται εἰς τὰς Ἀθῆνας, ἐκτός τοῦ βίου τοῦ Φωκίωνος ἔχομεν τὸν Ἰσοκράτην. (ἐπιστολαὶ Φιλίππου) ὅπως καὶ τὸν Αἰσχύνην. Νεώτερον βιβλίον συνοπτικὸν περὶ Φιλίππου θὰ ἤθελα νὰ συστήρω τὸ ἐσχάτως ἐκδοθὲν ὑπὸ τοῦ Κεραιμπούλου. Φιλίππος ὁ II. Ἀθῆναι 1935.

Τὰς περὶ Ἀλεξάνδρου πληροφορίες ἀρῶμεθα ὁμοίως ἀπὸ τὸν Διόδωρον καὶ μάλιστα ἀπὸ τὸν 17ον βιβλίον του. Τὸ πλεῖστον τοῦ βιβλίου αὐτοῦ εἶναι ὑπὸ τὴν ἐμμεσον ἐπίδρασιν τοῦ σπουδαίου ἔργου τοῦ Κολοφωνίου Κλειτάρχου πού ἔγραψεν μὲ ῥητορικὸν ὄρος ἱστορίαν τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῆς ὁποίας δὲν ἔχομεν παρὰ ἀποσπάσματα. Τὸν ἴδιον ἔχει ὅν' ὅψει του καὶ ὁ Πλούταρχος εἰς τὸν περὶ Ἀλεξάνδρου βίον του, τὸν ὁποῖον θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχωμεν ὅν' ὅψει μᾶς. Ἀπὸ τὸν Ἰουστίνον, ὅπου περιλαμβάνονται

τὸ 11 καὶ 12 βιβλίον τῆς ἱστορίας τοῦ Πομπηίου Τρόγου μανθάνομεν ἐπίσης περὶ τῆς δράσεως τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐν Ἀσίᾳ μέχρι τοῦ θανάτου του. Ἀλλῃ ὁμοίως πηγὴ περὶ Ἀλεξάνδρου εἶται ὁ Κοῦστος Ροῦφος, ὁ ὁποῖος τὸν 1ον αἰῶνα τῆς ἐποχῆς τῶν Καισάρων ἔγραψε 10 βιβλία Historiae Alexandri magni Macedonis ἐκ τῶν ὁποίων τὰ 2 πρῶτα, ὅπως ἐπίσης μέρη τοῦ 5ου, 6ου καὶ 10ου ἐξάθηνον. Ἀλλὰ ἡ σπουδαιότερα δὲλων πηγὴ, πού χρῆσιμοποιοῦμεν καὶ εἰς τὰ σχολεῖα μας εἶναι ἡ τοῦ Ἀρριανοῦ ἐκ Νικομηδείας κυρίως τὸ περιέχον τὴν ἀνάβασιν τοῦ Ἀλεξάνδρου ὡς καὶ τὴν Ἰνδικήν, διότι αὐτὰ εἶναι ἐπεξεργασία κατὰ τὸν 2ον αἰῶνα μ. χ. τῶν 2 σπουδαιωτάτων ἔργων τῶν συγχρόνων τοῦ Ἀλεξάνδρου Πτολεμαίου καὶ Ἀριστοβόλου ἐκ Κασσανδρείας εἰς καὶ τοῦ ναυάρχου τοῦ Ἀλεξάνδρου Νεάρχου, ὁ ὁποῖος ἔγραψε ἔκθεσιν περὶ τοῦ πλοῦ τοῦ αὐτοῦ τοῦ Ἰνδοῦ μέχρι τοῦ Εὐφράτου ποταμοῦ. Ταῦτης ἔχομεν ἀποσπάσματα.

Ἡ ἱστορία τῆς μετὰ τὸν Ἀλέξανδρον ἐποχῆς ἐμελετήθη ὑπὸ τῆς νεωτέρας ἐρευνῆς κυρίως ἔνεκα τοῦ λόγου, ὅτι οἱ Μακεδόνες ἔθεωροῦντο, ὅχι Ἕλληνες. Πρῶτος ἱστορικός, ὁ ὁποῖος ἡσχολήθη μὲ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν εἶναι ὁ Niebuhr ὁ ὁποῖος ἐξέδωκε σπουδαίαν ἐπιστημονικὴν ἐργασίαν *Votre agen über alt Geschichte Bonn 1828-30* κατόπιν ἔρχεται ὁ Droysen *Geschichte Alexanders des grossen* (Hanibarg 1833).

Ταῦτης ἔχομεν ὅπως γνωρίζετε μετὰφρασιν Ἑλληνιστὶ ὑπὸ τοῦ Πανταζίδου, Βιβλιοθήκη Μαρασλῆ. Τοῦ ἴδιου ἔχομεν *geschichte des Hellenismus* εἰς δύο τόμους Hamburg 1836-1843 καὶ ταύτης ἔχομεν μετὰφρασιν ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ Μαρασλῆ. Τὸν ὄρον Hellenismus εἰσήγαγε πρῶτος ὁ Droysen καὶ ἀναλογίαν τοῦ Romanismus. Τὸ ἔργον τοῦ Droysen ἦτο ἔργον σπουδαῖον καὶ ἐκυριάρχησεν ἐπὶ 50 ἔτη μέσα εἰς τὴν νεωτέραν ἔρευναν κυρίως διότι συνήθη ὅλο τὸ παραδεδομένον ὀλικὸν καὶ κριτικὸς ἔβασανισθῆν. Κατὰ τὸν Beloch τὸ ἀσθενὲς σημείον τοῦ ἔργου τοῦ Droysen εἶναι ὅτι τὰ κράτη κατ' αὐτὸν ἔχουν ἀξίαν ὡς πρὸς τὴν ἑδαφικὴν τὴν ἑκτασιν. Λησμονεῖ δὲ ὅτι καὶ μετὰ τὸν Ἀλέξανδρον ἡ Ἑλλάς ὑπῆρξε καὶ παρέμεινε ἡ καρδιά τοῦ κόσμου καὶ ὁ πολιτικὸς παράγων μέχρις ὅτου τὰ νερὰ ἀπὸ τῆς Δύσεως τὴν ἐπεσκίασαν. Αἱ ἀρχαῖαι πηγαὶ τῆς μετὰ τὸν Ἀλέξανδρον Ἑλληνιστικῆς περιόδου εἶναι ὁ Διόδωρος Βιβλ. Χ ΧΙΙΙ-XX, ὁ ὁποῖος σταματᾷ μὲ τὸ φθινόπωρον τοῦ 302 πρὸ τῆς ἐν Ἰψῷ μάχης. Συμπλήρωμα ἀποτελοῦν αἱ ἱστορίαι τῶν διαδόχων τοῦ Ἀρριανοῦ, μέχρι ἐπ' ἀνάνδου τοῦ Ἀντιπάτρου εἰς Εὐρώπῃ. Σύντομον καὶ περιεκτικὴν ἱστορίαν δίδει ὁ Φάτις (Βιβλιοθήκη, Κώδις 92). Ἀλλῃ πηγὴ εἶναι ἡ τοῦ Πομπηίου Τρόγου ἀπὸ τὸ ΧΙΙΙ-ΧVII βιβλ. ὅπου ἡ ἱστορία τῶν διαδόχων μέχρι τῆς εἰς Ἰσπλίαν μεταβάσεως τοῦ Πύρρου. Πλὴν τούτων εἶναι καὶ οἱ βίοι Φωκίων, Εὐμένης, Δημήτριος, Πύρρος τοῦ Πλουτάρχου, ὅπως Φωκίων, Εὐμένης τοῦ Νέπωτος. Ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἀνακαλυφθέντος ἐπιγραφικοῦ ὀλικοῦ καὶ τῶν παπύρων προήλθε νέα ἔκδοσις τοῦ Niese *geschichte des Griechischen und Makedonischen staaten seit des schlichte bei Cheronia E. Gotha 1893—1903*.

Σπουδαῖον νεώτερον ἔργον ἐνῷ κυρίως ἡ ἀποφθεῖς τοῦ πολιτισμοῦ, ἡ ἱστορία δηλαδὴ τῆς πνευματικῆς κινήσεως, εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ Kärst *Geschichte des Hellenismus II* Bot 1926 Berne München. 1926.

Τελειῶνων τὴν ὁμιλίαν μου θὰ ἤθελα νὰ κάμω μίαν φιλικὴν σύστασιν εἰς τοὺς ἀξιολύτους σπουδαστάς, οἱ ὁποῖοι τόσοι φιλότιμοι ἐργάζονται εἰς τὸ ἐσωτερικόν τῆς Μακεδονίας. Πολλοὶ ἀπὸ αὐτῶν θὰ ἔχουν χωρὶς ἄλλο παρατηρήσει ξένους ἐπιστήμονας, οἱ ὁποῖοι ἐπισκέπτονται τὰ διάφορα ἀρχαιολογικὰ μέρη τῆς Μακεδονίας. Θὰ ἔχουν ἀντιληφθῇ μὲ πόσῃ προσοχῇ, μὲ πόσῃ ἐπιμέλειαν ἔρευνουν τὴν ἀνακάλυψιν μιᾶς ἐπιγραφῆς, μὲ πόσῃ ἐπιμονῇ ζητοῦν πληροφορίας περὶ ἀρχαίων νομισμάτων καὶ ἄλλων ἀρχαίων ἀντικειμένων. Θὰ ἔχουν ὁμοίως ἀντιληφθῇ μὲ πόσῃ εὐλάβειαν καὶ μὲ πόσῃ προσοχῇ καθαρῶν ἀρχαίων τινὰ λίθων διὰ νὰ φωτογραφίσουν κάποια ἀνάγλυφον παρὰστασιν πού ὑπάρχει ἢ κάποια ἐπιγραφὴν ἣ ὁποία εἶναι ἐπάνω του. Τὴν ἐργασίαν αὐτὴν δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ ἀμελοῦμεν νὰ τὴν κάνουμε καὶ ἡμεῖς οἱ ἴδιοι πού εὐδὸς κομμεθα σὲ τέτοια μέρη. Μιὰ πέτρα ἐνεπίγραφος, ἕνα κομμάτι ἀρχαίας τέχνης, ἕνα νόμισμα ἀρχαίων θὰ ἔπρεπε νὰ περισυλλέγονται μὲ ἐπιμέλειαν καὶ προσοχῇ, οἱ δὲ εὐρίσκοντες καὶ μελετῶντες θὰ ἔπρεπε νὰ ἔρχονται εἰς συνενόησιν μὲ περισσότερον εὐδικοῦ, πού ἡμποροῦν νὰ προβοῦν εἰς τὴν δημοσιότητα αὐτῶν.

Ὅλα αὐτὰ κυρίαι καὶ κύριοι ἀποτελοῦν θησαυρὸν προγονικόν, πού ἔπρεπε νὰ μάθουμε καὶ ἡμεῖς οἱ ἴδιοι νὰ σεβώμεθα καὶ νὰ ἐκτιμῶμεν, καὶ τοὺς μαθητὰς μας θὰ ἔπρεπε νὰ συνηθίζωμεν νὰ ἀγαποῦν, νὰ ἐμπνέονται ἀπ' αὐτὰ καὶ νὰ μανθάνουν, ὅτι τὴν γῆν αὐτὴν τὴν κατώκησαν ἄλλοτε Ἕλληνες, τῶν ὁποίων αὐτοὶ οἱ ἴδιοι εἶναι ἀπόγονοι σήμερα, ὅτι εἶναι ἀρχαία κληρονομία τῶν, καὶ ὅτι ἔχουν καθήκον νὰ τὴν δοξάσουν καὶ νὰ τὴν διαφυλάξουν ἐλευθέραν τέτοιαν δὲ καὶ νὰ τὴν παραδώσουν εἰς τοὺς κατόπιν τῶν.

Μετὰ δεκάλεπτον διάλειμμα ἄρχεται ἡ συζήτησις ἐπὶ τῆς εἰσηγήσεως τοῦ κ. Μαμαλάκη.

Ὁ κ. Σπανδωνίδης (καθηγητῆς). Λέγει ὅτι ἡ ἱστορία εἶναι μάθημα ψυχολογικὸ καὶ ὅχι ἐνέργεια λογικῆς. Τὴν ἱστορίαν πρέπει νὰ τὴν θεωροῦμεν ὡς παρὸν τὸ ὁποῖον ζοῦμε καὶ εἶναι μέσα μας. Ἐκεῖνο, πού πρέπει νὰ γίνεταί εἶναι νὰ περιλάβουν αἱ ἱστορίαι μας περισστέραν Μακεδονικὴν ἱστορίαν, ἰδίως τῶν ἐτῶν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως.

Ο κ. Μισυρλής (πρόεδρος). Συμπληρώνει, ότι η άδικία διὰ τὸν ἀγῶνα τοῦ 21 τῶν Μακεδόνων δὲν ἔγινε ἐκ προθέσεως. Ἐἵτα δίδει διαφόρους πληροφορίες περὶ τῶν ἐργασιῶν αἰτίων γίνονται διὰ τὴν ἔρευναν εἰς τὴν Μακεδονικὴν Ἱστορίαν τοῦ 21, εὐχεται δὲ ὅπως συντομωτάτα δι' ἐπιμελῶν ἐργασιῶν ἔλθουσιν εἰς φῶς καὶ ἄλλαι ἐνδο-
ξοὶ σελίδες, σκοτεινὰ ἤδη δι' ἄλλην τὴν Ἑλλάδα πρὸς τὸ κοινὸν καλόν.

Ἐἵτα ἀναγινώσκει τηλεγράφημα τοῦ Ὑπουργοῦ τῆς Παιδείας ἔχον οὕτω.

Ἀριθ. 54526)16—7—37

Γενικὸν Ἐπιθεωρητὴν Ε' Ἐκπαιδευτικῆς Περιφέρειας

Εὐχαριστῶν ὑμᾶς καὶ ἐκπαιδευτικούς λειτουργούς Ε' ἐκπαιδευτικῆς περιφέρειας ἀπευδὼς θερμῶν χειρισμῶν καὶ εὐχομαι δπως πόρισμα ὑμετέρου Συνεδρίου ἀποτε-
λέσουσιν βάσιν σταθερᾶς προόδου ἐκπαιδεύσεως. Ἐπὶ 192 τηλεγραφήματος.

Ὑπουργός
Γεωργακόπουλος

Ο κ. Κανιστράς (καθηγητής). Νομίζω, ὅτι ὀφείλομεν μεγάλην ἐγνώμοσύνην εἰς τὸν κ. εἰσηγητὴν ἐπὶ τοῦ μαθήματος τῆς Ἱστορίας διότι πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι μεγάλως ὠφελήθημεν ἀπὸ τὴν δυτικῇ ἐπιστημονικῇ, βαθεῖαν καὶ σοφὴν εἰσηγήσειν του. Ἐάν οὖν διδάσκων πρέπει νὰ ἔχη μίαν ὠρισμένην θέσιν, ὅπως κατ' ἐπανάληψιν ἐκτινίσθῃ ἀπέναντι οὐροῦ ἰστορίας ἀρχαίων Ἑλληνικῶν, Νέων κτλ. νομίζω, ὅτι εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἱστορίας ὑπὲρ πάντων ἄλλων μαθημάτων ἐπιβάλλεται νὰ γίνεταί τοῦτο. Πρὸς τοῦτο ὅμως χρειάζεται σαφὴς γνώσις τοῦ σκοποῦ δὲν ἐπιδίδωκε ἡ διδασκα-
λία τῆς Ἱστορίας, καὶ ὁ ὁποῖος ὑπὸ ἀμφοτέρων τῶν εἰσηγητῶν ἐκτινίσθῃ, δηλαδὴ ἡ κατανοήσις καὶ ἡ ἐρμηνεία τῆς Ἱστορικῆς ζωῆς, ἡ ἐξοικειωσις τοῦ μαθητοῦ πρὸς τὰς μορφωτικὰς ἀξίας τῆς Ἱστορίας διὰ νὰ κατορθωθῇ ὁ καθαρὸς σκοπός, δηλαδὴ ἡ διά-
πλασις τῶν τροφίμων εἰς τελειούς Ἑλλήνας πολίτας πρὸς δημιουργίαν ἐνὸς νέου Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ στηριζόμενον πρὸς πάντας μὲν ἐπὶ τῶν καθαρῶν Ἑλληνικῶν ἀ-
γαθῶν, ἀρνούμενον δὲ ἐκ τῶν ἐξῴντων Εὐρωπαϊκῶν πολιτισμῶν πᾶν, ὅτι ἤθελε κρίνει
ὠφέλιμον καὶ συντελεστικὸν εἰς τὴν ἐξύψωσίν του.

Ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς διδασκαλίας συμφωνῶ μὲ τοὺς κ. κ. εἰσηγητάς, ὅτι δη-
λαδὴ εἰς μὲν τὰς κατωτέρας τάξεις πρέπει νὰ προέξῃ ἡ ἀφηγητικὴ μορφή καὶ σπα-
νίως νὰ γίνεταί χρήσις διαλόγου, τὸ ἀντίστροφον δὲ ἀκριβὲς εἰς τὰς ἀνωτέρας
Γυμνασιακὰς τάξεις ὅπου πρέπει νὰ ἀρνήται ἐλεῦθερος ὁ μαθητὴς νὰ ἐκφράζῃ τὰς
σκέψεις του καὶ γνώμης του, νὰ διατυπώῃ τὰς ἀπορίας του καὶ ἀντιρροήσεις του,
ἀλλὰ καὶ νὰ καθοδηγῇ εἰς τὴν ὁρὴν ἐξέτασιν τῶν γεγονότων. Πρὸς τοῦτο ἀπαραί-
τητον εἶναι νὰ γίνονται κατ' ὅλον γραπτὰ πρᾶγματισταί τῶν μαθητῶν, ὁριζομένων ὁ-
μῶς μὲ πᾶσαν σαφήνειαν τῶν βοηθητικῶν μέσων, ποῦ πρέπει νὰ χρησιμοποιηθοῦν ὑπὸ
τῶν μαθητῶν, διὰ τὸν σκοπὸν δὲ αὐτὸν πρέπει νὰ πλουτισθοῦν καὶ αἱ σχολικαὶ βι-
βλιοθήκαι. Τέλος ὁς πρὸς τὰ διδασκτικὰ βιβλία ἔχω τὴν γνώμην, ὅτι εἰς τὰς ἀνωτέρας
τάξεις πρέπει νὰ εἶναι διεξοδικώτερα, τόσον ἀπὸ ἀπόψεως ἐκθέσεως τῶν ἱστορικῶν
γεγονότων ὅσον καὶ τῶν στοιχείων τοῦ πολιτισμοῦ. Πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ τῆς
διδασκαλίας τῆς Ἱστορίας, πρέπει νὰ ἔχωμεν ἀφθονὰ τὰ βοηθήματα, πράγμα τὸ ὅποιον
δυστυχῶς δὲν συμβαίνει, ὅπως οἱ κ. κ. εἰσηγηταὶ ἐτόνισαν, ἐνὼ εἰς ἄλλα κράτη ἐκτός
τῶν καθαρῶς ἐπιστημονικῶν συγγραμμάτων ὑπάρχουν καὶ αἱ ὑπὸ πᾶσαν ἔφοδον τίμειαι
περιλήψεις τῶν ἐπιστημονικῶν συγγραμμάτων, αἱ ὁποῖαι πολὺ βοηθοῦν καὶ ὠφελοῦν
τὸν διδάσκοντα εἰς τὸ ἔργον του.

Ο κ. Ἀντωνιάδης (γυμνασιάρχης). Ἐπαινεῖ τὴν εἰσηγήσειν τοῦ κ. Μαμα-
λάκη. Ἐκθέτει ἔπειτα τὴν ἐργασίαν ἣτις ἐγένετο ἐν τῷ σχολείῳ του ἐν τῇ Ἱστορίᾳ.

Ο κ. Καραντζής (καθηγητής). Ὁμιλῶν περὶ τὸν φράσεων τοῦ κ. Μαμα-
λάκη, ὅτι δὲν ὑπάρχουν νόμοι ἱστορικοὶ, κάμνει διευκρινιστὸν τοῦ ὅρου νόμος καὶ λέγει
ὅτι οὗτος δὲν ἐπεκτείνεται εἰς τὸς ἱστορικοὺς νόμους, διότι εἰς τοὺς ἱστορικοὺς ὑπ-
εἰσέρχεται ὁ παράγων ψυχῇ τοῦ ἀτόμου ἢ τοῦ συνόλου ἣτις ἀντιδρᾷ ἐπὶ τῶν αὐτῶν
αἰτίων διαφοροτρόπως. Στὴν Ἱστορίαν στηρίζομενοι εἰς τὴν δυοιότητα καὶ εἰς τὴν ἐπαί-
ληψιν ὁμοίων γεγονότων ἐξάγωμεν τοὺς νόμους. Πρέπει τοῦτο νὰ γίνεταί διότι ἀνευ
τῆς δημιουργίας ἱστορικῶν νόμων ἡ καλλιτέραν κανόνων δὲν προσδεύομεν οὐδὲ προ-
βλέπομεν. Ἡ ἐξάγωγὴ τῶν τοιούτων κανόνων εἶναι ἀναγκαία εἰς τὰς ἀνωτέρας τάξεις.

Ο κ. Σιουλᾶς (καθηγητής). Συγχαίρει τοὺς κ. κ. εἰσηγητάς διὰ τὴν ἐργα-
σίαν των καὶ λέγει, ὅτι προτιμᾷ τὸν ἀφηγηματικὸν τρόπον μᾶλλον τῶν ἄλλων τρόπων
τοῦ σχολείου ἐργασίας. Διὰ τὰς κατωτέρας τάξεις, λέγει, ἡμπορεῖ τὸ νέον μάθημα
νὰ προσφέρεται διὰ τῆς ἐπιλύσεως τῶν ἀποριῶν των καὶ διὰ συνενοήσεως διδασκά-
λου καὶ μαθητῶν, ἀποφευγόμενης οὕτως τῆς ληρᾶς ἀποστηθισμοῦ καὶ ἀναπιστομένης
τῆς ἱστορικῆς σκέψεως. Τὸ βιβλίον διὰ μὲν τὰς κατωτέρας τάξεις θὰ χρημεύσῃ πρὸς
ἐμπέδωσιν τῶν γνώσεων, διὰ δὲ τὰς ἀνωτέρας καὶ πρὸς ἐργασίαν κατ' ὅλον κατὰ
τὰς ὑποδείξεις τοῦ κ. εἰσηγητοῦ.

Ο κ. Φαρόπουλος (καθηγητής) θεωρεῖ ἀπαραίτητον νὰ πλουτισθῇ ἡ
σχολικὴ βιβλιοθήκη μὲ βοηθήματα πολλὰ καὶ ὀχι μόνον μὲ Παπαρρηγόπουλο.

Ο κ. Μαμαλάκης ἀπαντᾷ καταλλήλως δευτερολόγων.

Ο κ. Μισυρλής (πρόεδρος). Συνοψίζων δια' ὑπὸνέει τὸ πόρισμα τῆς Ἱστορίας
ὡς ἑξῆς:

Τὸ Διάταγμα τῆς 5ης Νοεμβρίου τοῦ 1935 καθορίζει ὡς ἑξῆς τὸς σκοποὺς τῆς

διδασκαλίας της 'Ιστορίας.

1ον. Μορφωσις της Ιστορικής σκέψεως τῶν μαθητῶν, ἥτοι ν' ἀντιλαμβάνονται ἑκάστην μὲν ἐποχὴν τῆς ζωῆς ἐνὸς λαοῦ ὡς σιαθμὸν ἐξελιξεῶς τοῦ ἐκ τῆς προηγούμενης διὰ τὴν μέλλουσαν, ἐκαστὴν δὲ ἐκδηλώσιν τῆς ζωῆς τοῦ εἰς τὴν ἐποχὴν αὐτὴν συνεχόμενης αἰτιώδως πρὸς τὰς λοιπὰς, πρὸς τὴν ποιότητα τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος τοῦ καὶ τὰς ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς τῶν ἄλλων λαῶν, μὲ τὸν τρόπον δὲ αὐτὸν νὰ ἀντιληφθῶσιν καὶ τὰ παρόν διὰ τοῦ παρελθόντος.

2ον. Ἡ ὑπὸ τὸ ἀνώτερον πνεῦμα κατανόησις ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ τῆς ἐξελιξεως τῆς Ιστορίας τοῦ 'Ελληνικοῦ *Εθνους καὶ τῆς συνεχόμενης πρὸς αὐτὴν Ιστορίας τῶν ἄλλων ἐθνῶν.

3ον. Ἡ διὰ τῆς προσηκούσης ὑπὸ τῶν μαθητῶν τῆς μέχρι τοῦδε ὑπὸ τοῦ 'Ελ' ληνικοῦ ἴδιως ἔθνους καὶ ὑπὸ τῶν λοιπῶν ἐθνῶν συντελεσθείσης ἐργασίας εἰς τὰ δι' ἄφωρα πεδία τοῦ πολιτισμοῦ, ἀνάπτυξις

α') τῶν σχετικῶν πρὸς τὰ ποικίλα εἴδη τῶν διαφερόντων τῶν, τοῦ θρησκευτικοῦ, τοῦ ἐπιστημονικοῦ, τοῦ οἰκονομικοῦ κλπ., β') δ' ὡς ἰδιαιτέρως τῆς ἀφοσιώσεως τῶν πρὸς τὴν πατρίδα καὶ τὰ ἐκπολιτιστικά της ἰδεώδη καὶ τῆς ἐφέσεως, ὅπως ἐν σαφεῖ ἐπιγνώσει τῶν πρὸς αὐτὴν πολιταικῶν ὑποχρεώσεων τῶν συμπατριῶντων ἐνεργῶς εἰς τὴν πρὸς ἐπίτευξιν αὐτῶν ὑπὸ τῆς 'Ελληνικῆς πολιτείας κατευθυνόμενῃ κοινῇ δυνάμει τῶν πολιτῶν τῆς ἐργασίας ἣ ὅποια οὐχ ἦτον θὰ διδῇ τὴν προσήκουσαν σημασίαν καὶ εἰς τὴν ἀνάλογον ἐργασίαν τῶν ἐξῆς ἐθνῶν καὶ τῶν προηγηθεισῶν ἐποχῶν μὴτε ὑποτιμῶσα μὴτε ὑπεριτιμῶσα αὐτὴν.

Καὶ τὸ ἐκ τῆς πολυτίμου εἰσηγήσεως καὶ διαφωτιστικῆς συζητήσεως πόρισμα τοῦ ἡμετέρου συνεδρίου εἶναι διάφορον.

Ἡ Ιστορικὴ ἐπιστήμη καὶ φιλοσοφία τῆς Ιστορίας ἀρ' ἐνὸς καὶ ὁ γενικὸς σκοπὸς τῆς ἀγωγῆς ἀρ' ἑτέρου, προβάλλουν ἀπαιτήσεις ἀπὸ τὰς ὁποίας προκύπτουν οἱ ἐξῆς σκοποὶ τῆς διδασκαλίας τῆς Ιστορίας εἰς τὰ σχολεῖα τῆς Μέσης Ἐκπαίδευσεως. Ὁ πρῶτος σκοπὸς εἶναι θεωρητικὸς, ἰδεολογικὸς καὶ ἐπιδιώκει νὰ κατανοήσῃ καὶ ἐξηγήσῃ οἱ μαθηταὶ τὴν Ιστορικὴν ζωὴν. Διὰ νὰ ἐπιτευχῇ ὁ πρῶτος σκοπὸς εἶναι ἀνάγκη νὰ ὑπάρχωσι εἰς τοὺς μαθητὰς ἐπιστημονικαὶ καὶ ἀπηριθμώμεναι Ιστορικαὶ γνώσεις. Πρὸς τοῦτοις εἶναι ἀνάγκη νὰ μορφώσῃσι οἱ μαθηταὶ ἐν τῷ μέτρῳ τοῦ δυνατοῦ Ιστορικὴν σκέψιν. Ἡ Ιστορικὴ ζωὴ εἶναι τὸ ὑποκείμενον τῆς Ιστορίας ὡς ἐπιστήμης καὶ περιλαμβάνει ἐκείνας μόνον τὰς ἐκδηλώσεις τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, αἱ ὅποια ἐνδιαφέρουν τὴν Ιστορίαν ἢ καὶ ὑπερβαίνει τὴν εἰρημένην, ὑποκείμενον τῆς Ιστορίας εἶναι ἡ Ιστορικὴ ζωὴ τοῦτέστι ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου ὡς κοινωνικοῦ ὄντος, ἣ ὅποια ἐκδηλώνεται διὰ τῆς πραγματοποιήσεως ζῆτων ὑπὸ τὴν ἐξελικτικὴν ἢ γενετικὴν αὐτῆς μορφήν. Εἶναι ἀνάγκη λοιπὸν ὁ μαθητὴς νὰ κατανοήσῃ καὶ ἐξηγήσῃ τὴν οὕτως ἐννοουμένην Ιστορικὴν ζωὴν. Λέγοντες δὲ Ιστορικὴν σκέψιν τῶν μαθητῶν ἐννοοῦμεν τὴν ἱκανότητα αὐτῶν νὰ κατανοήσῃ τὰς ἑσωτερικὰς σχέσεις ποτὶ τὴν διαδοχὴν καὶ δευτέρον τῆς παραλλήλως τῆς Ιστορικῆς ζωῆς. Κατὰ ταῦτα Ιστορικῶς σκέπτεται ὁ μαθητὴς δὲν ἀντιλαμβάνεται διὰ τὴν Ιστορικὴν ζωὴν καὶ τοῦ ἰδιοῦ τοῦ ἔθνους καὶ τῶν ἐξῆς λαῶν δὲν εἶναι σειρά ἡ ἀθροισμα ἀσυνδέτων καὶ ἀσχετῶν πρὸς ἄλληλα Ιστορικῶν γεγονότων ἀλλὰ ροὴ ἡ ἐξελίξις ἑσωτερικῶς πρὸς ἄλληλας συνδεδεμένων Ιστορικῶν ἐκδηλώσεων. Ιστορικῶς σκέπτεται ὁ αὐτὸς ὁ μαθητὴς δὲν κατανοῇ τὰς ἑσωτερικὰς σχέσεις τῶν διαφόρων παραλλήλων ἐκδηλώσεων τῆς Ιστορικῆς ζωῆς. Ὅταν δηλαδὴ ἀντιλαμβάνεται διὰ ἑκάστην ἐκδηλώσιν τοῦ πολιτισμοῦ λαοῦ τινας εἰς τὴν Ιστορικὴν ἐποχὴν συνδέεται ἑσωτερικῶς πρὸς τὰς λοιπὰς ἐκδηλώσεις τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ αὐτοῦ λαοῦ κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν.

2ον. Ὁ δεύτερος σκοπὸς εἶναι μορφωτικὸς - ἠθικὸς καὶ ἐπιδιώκει νὰ καταστήσῃ ἱκανοὺς τοὺς μαθητὰς νὰ προσοικειώωνται καὶ τὰς μορφωτικὰς ἀξίας τῆς Ιστορίας, τ.ε. νὰ μετατρέψουν τὰς ἀντικειμενικὰς ἀξίας τοῦ πολιτισμοῦ εἰς ζωντανὰς ἀξίας προσωπικότητας, αἱ ὁποῖαι ὑπόκεινται εἰς ἐξέλιξιν καὶ δύνανται νὰ ἐπιδράσῃσι εἰς τὴν θέλησιν καὶ τὸν χαρακτῆρα τῶν ἀτόμων τὰ ὅποια προσοικειοῦνται τὰς ἀξίας ταύτας. Ἡ διδασκαλία δηλαδὴ τῆς Ιστορίας δὲν πρέπει νὰ περιορίζεται εἰς τὴν ἀπλὴν μετάδοσιν τῶν ἀξιών τούτων, ἀλλὰ νὰ φρονιζέῃ ὅπως αὗται γίνονται εἰκταὶ καὶ συνειδητὰ εἰς τὸν διδασκόμενον τὴν Ιστορίαν ὥστε οὗτος νὰ διαπλάσσεται εἰς προσωπικότητα κεκτημένην ἰσχυράν καὶ ἠθικὴν βούλησιν.

3ον. Ὁ τρίτος σκοπὸς εἶναι ὁ ἐθνικὸς - πολιτικὸς καὶ ἐπιδιώκει νὰ διαπλάσῃ τοὺς ἐφήβους εἰς τελειοὺς Ἑλληνὰς πολίτας, ἀφωσιμένους εἰς τὴν Ἑλληνικὴν πατρίδα καὶ συναισθανομένους τὰς πρὸς αὐτὴν ὑποχρεώσεις αὐτῶν, ἐν εἰλί λόγῳ εἰς πολίτας ἔχοντας ἀκμαίαν κρατικὴν ἢ ἐθνικὴν συνείδησιν. Τὸ κράτος δικαιούται νὰ προβάλλῃ εἰς τὸ σχολεῖον τὴν ἀπαιτήσιν α') ὅπως διὰ τὴν ἐν τῷ σχολεῖῳ διαπαιδαγώγησιν τῶν μαθητῶν ἐνισχύεται παρ' αὐτοῖς ἡ ἰδέα τοῦ ἔθνους καὶ β') ὅπως ἐνισχύεται παρὰ τοῖς μαθηταῖς ἡ ἰδέα τοῦ κράτους καὶ ὅπως ἀπὸ τοὺς σκοποὺς τῆς ἀγωγῆς εἶναι ἡ διαμόρφωσις τῶν παιδιῶν εἰς τελειοὺς πολίτας. Σκοπὸς δὲ τοῦτο τῆς διδασκαλίας τῆς Ιστορίας εἶναι ἡ διάπλασις τῶν μαθητῶν εἰς τελειοὺς πολίτας, ἔχοντας ἐθνικὴν συνείδησιν, φρόνιμα ἐθνικὸν καὶ κρατικὴν συνείδησιν, καὶ οὕτως ὁ τρίτος αὐτὸς σκοπὸς καταλαμβάνει τὴν πρωτεύουσαν θέσιν καὶ 4ον) Τέταρτος σκοπὸς εἶναι ὁ εὐρύτερος κοινωνικὸς καὶ ἐπιζητεῖ μὲ βάσιν σταθεράν τὴν ὑγίαν διέπλυνσιν τῆς ἐθνικῆς

και κρατικής συνειδήσεως του μαθητού να διαπλάσσει αυτόν εις χρήσιμον μέλος της κοινωνίας, δηλαδή εις τους πολίτας εκείνους οι οποίοι αγαπῶσι τὴν πατρίδα αὐτῶν και εἶναι ἀφρωσιωμένοι εις αὐτήν, πιστεύουν εις τὰ ἔθνηκα και ἑκπολιτιστικὰ της πατρίδος ἰδεῶς, μετέχουν, ἀνάλογα με τὰς δυνάμεις αὐτῶν εις τὰς ἐν τῇ πατρίδι αὐτῶν τελοῦμεναις ἑκπολιτιστικὰς ἐργασίας, προτάσσουσι τοῦ ἰδίου τοῦ κοινὸν ἔθνικόν συμφέρον και ὑπερασπίζονται της πατρίδος των ὅταν αὕτη κινδυνεύῃ ἐξ ἐπιθέσεως ἄλλου κράτους, ἐκτιμῶσι ὅμως προσήκοντως και κατὰ τὴν ἀξίαν των τῶν ἄλλους λαῶν και ποδοῖσι τὴν μετ' αὐτῶν συνεργασίαν και συνεννόησιν, δὲν εἶναι ὅμως διεθνιστὰ ἢ κοσμοπολίται.

Ἐκ τούτου καταφαίνεται διὰ τὸ κέντρον της διδασκαλίας της ἱστορίας εἰς τὰ σχολεῖα της Μέσης τῆς πατρίδος μας κατέχει ἡ ἔθνικὴ μας ἱστορία, με αὐτὴν δὲ εἶναι συνυφασμένη ἡ ἱστορία τῶν ἑθνῶν λαῶν, με τοὺς ὁποίους ἦλθον εις σχέσιν οἱ Ἕλληνες και οἱ ὁποῖοι λαοὶ παρέσχον σπουδαίαν συμβολὴν εις τὸν πολιτισμὸν και τὴν ἀνθρωπίνην πρόδον. Ἰδιαίτερον πρέπει νὰ καταλαμβάνῃ κατὰ τὴν διδασκαλίαν της ἱστορίας, ἡ ἱστορία τοῦ τόπου καὶ της περιφέρειας ἐνθα λειτουργεῖ τὸ σχολεῖον.

Διδακτικὴ μέθοδος τοῦ μαθήματος της ἱστορίας εἶναι ἰον δ μολόγος, ἥτοι ἡ ἀρήγσις ἐν συνεχεί λόγω ὑπὸ τοῦ διδασκάλου κατὰ κανὼνα μὲν εις τὰς κατωτέρας τάξεις, συνηθέστατα δὲ και εις τὰς ἀνωτέρας τάξεις. Ὑπάρχουσι μάλιστα περιπτώσεις κατὰ τὰς ὁποίας οὐδεμία ἄλλη μορφή ἐργασίας δύναται νὰ ἀντικαταστήσῃ τὴν ζωρῶν, παραστατικὴν και ἐποπτικὴν ἀρήγσιν τοῦ διδασκάλου. 2ον Ὁ διάλογος διδασκάλου και μαθητοῦ. Διὰ της διδακτικῆς ταύτης μορφῆς ἐπιτυγχάνεται ἡ βαθμιαία ἀσκήσις τῶν μαθητῶν εις τὴν διμυουργικὴν, αὐτοτελή και ἐλευθέραν πνευματικὴν ἐνέργειαν. Τὸν διάλογον χρησιμοποιοῦμεν διὰ νὰ ἀναλύσωμεν α) ἱστορικὰς ἐννοίας, τ.ἔ. ἔθνος, κράτος, πόλις, ἐκκλησία, διοίκησις, νομοί, δίκαιον, κοινωνικὴ ζωὴ κλπ., β) νὰ χαρακτηρίσωμεν πράξεις και ποσώματα, γ) νὰ συγκρίνωμεν ἱστορικὰ γεγονότα πρὸς ἄλληλα και ἀνεύρωμεν τὰς μεταξὺ αὐτῶν σχέσεις, δ) νὰ συσχετίσωμεν τὰ διάφορα πεδία τοῦ πολιτισμοῦ πρὸς ἄλληλα μίᾳς ἐποχῆς, ε) νὰ συσχετίσωμεν τὰς διαφόρους ἱστορικὰς ἐποχὰς πρὸς ἄλληλας και στ) νὰ καθορίσωμεν τὰ χαρακτηριστικὰ μίᾳς δεδιδασμένης ἐποχῆς.

Ὁ διδασκαλὸς της ἱστορίας, ὁ ἔχων τὴν προσήκουσαν ἐπιστημονικὴν και παιδαγωγικὴν μόρφωσιν και γνωρίζων τοὺς σκοποὺς της ἱστορίας και τὴν ἀτομικότητα τῶν μαθητῶν του, θὰ ἐκλέγῃ πότε τὴν ἰλίαν και πότε τὴν ἄλλην μέθοδον ἢ θὰ προσφεύγῃ εἰς ἄδηνον τρόπον ἐργασίας. Πρὸ παντὸς δὲ μὴ σπεύδῃ εις ἀδοκιμάστους μεθόδους μόνον και μόνον διὰ νὰ φανῇ δι τὴν νωτεριζέτε.

Οἱ μαθητὰι μετέχουσι ἐνεργῶς εις τὸ μάθημα της ἱστορίας διὰ τῶν γραπτῶν αὐτῶν ἐργασιῶν, ἐπὶ ἱστορικῶν θεμάτων ἢ ἰδικῶν ἢ γενικῶν. Αὗται δύνανται νὰ γίνωνται μόνον εις τὰς ἀνωτέρας τάξεις και μετὰ παρασκευὴν ἀρκετὴν ἐκ μέρους τοῦ διδασκάλου. Εἰς τὰς ἐργασίας ταύτας περιλαμβάνομεν και τὰς ἀπαιτούσας δεξιότητες τινὰ τῶν μαθητῶν π.χ. χάρις, ἱχνογραφίαν ναῶν, ῥυθμῶν κλπ.

Ἡ χρησιμοποίησις τοῦ ἱστορικοῦ χάρτου κατὰ τὴν διδασκαλίαν ἢ οἰουδήποτε ἄλλου ἐποπτικοῦ μέσου εἶναι ἀπαραίτητος.

Τὰ ἱστορικὰ βοηθήματα ἔφ' ὅσον ὑπάρχουσι πολὺ ὠφέλιμον εἶναι νὰ χρησιμοποιῶνται. Ὑποδειγματικὴ διδασκαλία τοῦ μαθήματος της ἱστορίας θὰ γίνῃ κατὰ τὸ προσεχὲς ἔτος. Καὶ εἰς τὸ μάθημα της ἱστορίας ἡ προσωπικότης τοῦ διδασκάλου ἔχει σπουδαιότητα θέσιν και μάλιστα τοῦ Ἑλληνος διδασκάλου, ὁ ὁποῖος ἵσταται ἀπέναντι της τριοχιλιετοῦς ἱστορίας του με ὑπερλάμπρους περιόδους και ἔχει νὰ μορφώσῃ μαθητὰς Ἑλλήνας με τὸ βάρος της μακρᾶς και ἐνδόξου ἱστορίας των. Μεγάλη και ἐνταῦθα ἡ ἀποστολὴ τοῦ διδασκάλου ἀλλὰ μεγάλη και ἡ εὐθύνη του. Τὸ κράτος μᾶς ἐνέπιστεῦθη τὴν συντήρησιν του, τὴν πρόδον και τὴν ἐνδοξίαν του εις τὴν ἐντολήν του μᾶς ἔδωκε νὰ μορφώσωμεν και διαπαιδαγωγήσωμεν τοὺς μέλλοντας πολίτας, νὰ παρασκευάσωμεν τὸ μέλλον κράτος. Ἀφενῶμεν και ἡμεῖς ἀντάξιοι της μακρᾶς μας ἱστορίας, τὴν ὁποίαν διδάσκομεν και της ὕψλης τιμῆς τὴν ὁποίαν μᾶς ἐνέπιστεῦθη τὸ κράτος.

Δ ἄ λ ε ι μ α 10'

Ὁ κ. Πρόεδρος καλεῖ τὸν κ. Ἀντωνῶν γυμνασιάρχην νὰ κάμῃ τὴν εἰσηγήσιν του ἐπὶ τοῦ θέματος < Σχολικὸς βλος τῶν μαθητῶν >.

Ὁ κ. Ἀ ν τ ω ν ἄ κ ο ς (γυμνασιάρχης) ἀρχεται της εἰσηγήσεως του.

Ε Ι Σ Α Γ Ω Γ Η

Σχολικὸς βλος τῶν μαθητῶν εἶναι βέβαια ἡ ζωὴ, πού περνοῦν τὰ παιδιὰ μέσα στὸ σχολεῖο, μέσα στὸ σχολεῖο ἢ καὶ ἔξω ἀπ' αὐτὸ, στὰ σημεῖα ἐκεῖνα, πού ὀφείλουν τὴν ὀργάνωσιν τους στὸ σχολεῖο. Καὶ ὄχι μονάχα τῶν μαθητῶν, ἀλλὰ και τῶν δασκάλων ὁ βλος ἐνδιαφέρει ἀκόμη, γιατί ἡ σχολικὴ ζωὴ τοῦ μαθητοῦ εἶναι πολὺ δεμένη με τὴν σχολικὴν ζωὴ τῶν δασκάλων ὅπως, ἀκριβῶς εἶναι ἄμεσα δεμένη ἡ οἰκογενειακὴ ζωὴ τῶν παιδιῶν στὸ σπίτι με τὴν ζωὴ τῶν γονέων τους. Ὅπως εἶναι γνωστὸ, τὴν σχολικὴν ζωὴ τὴν διακρίνομεν σὲ τρία μέρη, τὴν σωματικὴν ἢ φυσικὴν, τὴν πνευματικὴν ἢ ψυχικὴν και τὴν ἠθικὴν ἢ κοινωνικὴν, ἀφοῦ τὸ σχολεῖο αὐτὰ τὰ τρία πράγματα ἐνδιαφέρειαι νὰ μορφώσῃ, τὸ σῶμα, τὸ πνεῦμα και τὸν χαρακτὴρά τους.

Ἦταν λυπηρὸ, πού τὸ προτῆτερον καιρὸ μονάχα σχεδὸν γιὰ τὸ πνεῦμα τοῦ

παιδιού εργαζόταν τὸ παλαιὸ σχολεῖο. Καὶ εἶναι πολὺ εὐχάριστο, πού τὰ τελευταῖα χρόνια ἡ σωματικὴ ἀγωγή πήρε μιὰ κάποια θέση μέσα στὴ καθόλου ζωὴ τοῦ παιδιοῦ. Εὐτυχῶς θὰ εἶναι ἀνδοξὴ ἡ πρέπουσα προσοχὴ καὶ στὴ μόρφωση τοῦ χαρακτήρα τοῦ παιδιοῦ. Τότε μονάχα μπορεῖ νὰ πη̄ κανεῖς, πὼς τὸ σχολεῖο δλοκληρώνει τὴ δουλειὰ του. Ἀνάλογα καὶ ἐμεῖς με̄ τὸν παραπάνω τριμερῆ σκοπὸ τοῦ σχολείου, τὴ σωματικὴ, τὴ πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ μόρφωση τοῦ παιδιοῦ, χωρίζομε καὶ τὴ μελέτῃ αὐτὴ σὲ τρία μέρη.

Α'. ΣΩΜΑΤΙΚΗ ΜΟΡΦΩΣΗ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ

Ἀπ' αὐτὴ πρέπει νὰ ξεκινᾷ τὸ σχολεῖο. Εἶναι πιά χιλοσειπωμένο, ὅτι σὶδ γερὸ σῶμα κατακεί γερὸ πνεύμα, ὥστε νὰ μὴ χρειάζεται νὰ τὸ ξαναποθεῖ καὶ ἐμεῖς. Τὸ ζήτημα εἶναι, πὼς μποροῦμε συστηματικὰ τὴ καλλιεργήσωμε τὴ σωματικὴ μόρφωση τῶν παιδιῶν μας.

Μαθητικὸ δυνάμειο

Ἡ βάση τῆς γεροσύνης τοῦ σώματος εἶναι ἡ τροφή. Ἀλλὰ καλὴ καὶ ἀρκετὴ τροφή δὲν ἔχουν ὅλα τὰ παιδιὰ τοῦ σχολείου σὶδ σπῖτι τους. Γι' αὐτὸ πρέπει τὸ σχολεῖο νὰ βελτιώνη τοὺς κακοὺς ὁρους τῆς διατροφῆς τῶν παιδιῶν νῦν. Ἰδρύοντας συσσίτιο. Βέβαια ἡ λειτουργία ἐνὸς συσσιτίου εἶναι μεγάλο ἔργο καὶ χρειάζεται μεγάλη προσπάθεια καὶ θυσίες ἀπὸ μέρους τῶν δασκάλων. Μὰ ἡ προσπάθεια καὶ οἱ θυσίες ἀποτελοῦν προϋποθέσεις, πού χωρὶς αὐτὲς δὲν ἡμορεῖ νὰ γίνεταὶ λόγος γιὰ σχολικὴ καλωσύνη. Τώρα δὲν πρόκειται ἐδῶ νὰ συζητήσωμε, πὼς οργανώνεταὶ καὶ λειτουργεῖ ἕνα μαθητικὸ συσσίτιο, γιατί ὁ χρόνος δὲν ἐπαρκεῖ γιὰ τόσες λεπτομέρειες. Εἶναι τόσα πολὰ τὰ στοιχεῖα τοῦ σχολικοῦ βίου τῶν μαθητῶν, ὥστε μονάχα ἐπιγραμματικὰ προφθάνομε μέσα στὰ περιωρισμένα χρονικὰ ὅρια μιὰς ὁμιλίας γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ νὰ μιλήσωμε. Μὰ ξέρομε, πὼς μπροστὰ στὴ δυνατὴ διάθεση τῆς προσπάθειας, ἀνοίγουν πολλοὶ δρόμοι, γιὰ νὰ κατορθωθοῦν πολλὰ καὶ μεγάλα πράγματα.

Ροῖζα - παπούτσια - δισδιά - χαρτιά

Οἱ ἀνάγκες τῶν παιδιῶν εἶναι πολλές. Δὲν ζῇ κανεῖς μονάχα με̄ τὸ ψωμί. Καὶ μέσα στοὺς μαθητὰς τοῦ σχολείου ὑπάρχουν πάντα ἄπορα παιδιὰ, χωρὶς ροῦχο, παπούτσι, χωρὶς βιβλίο καὶ χαρτί. Πόσο ἀνθρώπινο μὲν νιώθει ὁ δάσκαλος, ὅταν κατορθώνη, στὴν ἀρχὴ τοῦ χρόνου, τὰ Χριστούγεννα ἢ τὸ Πάσχα, ἄλλον νὰ ντύσῃ, ἄλλον νὰ ποδέσῃ καὶ ὁ ἄλλος νὰ δίνη τὰ μέσα τῆς μαθήσεως.

Αἰσθάνομαι, πὼς σὲ πολλοὺς θὰ γεννηθῇ τὸ ἐρώτημα: ἀλλὰ πού θὰ βρεθοῦν τὰ οικονομικὰ μέσα γιὰ τέτοια γενναῖα δωρὰ κοινωνικὴ τακτικὴ; Καὶ ὅμως τὸ ζήτημα δὲν ἔχει ἔτσι. Ἡ ἐξέυρεση τῶν πόρων δὲν εἶναι τὸ δύσκολο ζήτημα, λεπτὰ πάντοτε ὑπάρχουν. Ἡ δυσκολία εἶναι πὼς με̄ τὸν καλύτερον τρόπον θὰ μπορέσῃ κανεῖς νὰ διαθέσῃ τίς οικονομίες τοῦ σχολείου. Ἡ ἀρχοντιά τὸ σχολεῖο μοιάζει με̄ τὴν ἀρχοντιά τοῦ σπιτιοῦ. Ὅπως ἀρχονταίνει τὴν οἰκονόγειαν ἡ οἰκιακὴ οἰκονομία, ἔτσι ἡ σχολικὴ οἰκονομία πλουταίνει τὸν κόσμον τοῦ σχολείου.

ΤΟ ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΟ

Ἡ κατάσταση τοῦ διδακτηρίου παίζει σπουδαῖο ρόλο, ἴσως τὸ σπουδαιότερο, στὴ μόρφωση τοῦ παιδιοῦ. Τὸ διδακτήριο στενὸ ἢ εὐρύχωρο, βολικὸ ἢ ἀνέβολο, συγκεντρώνον ἢ χωρισμένο σὲ περισσότερα οἰκήματα, κανονίζει τὴ φτώχεια ἢ τὸν πλοῦτο, τὸ ρυθμὸ ἢ τὴν ἀρρυθμία τοῦ σχολικοῦ βίου. Μόνη ὅμως ἡ ἔλλειψη τοῦ καλοῦ διδακτηρίου δὲ μπορεῖ νὰ ἀποτελῇ δικαιολογία γιὰ τὴν κακομοιρία τοῦ σχολικοῦ βίου. Πάντοτε μπορεῖ νὰ κάνῃ κανεῖς σπουδαῖα πράγματα. Μιὰ μετarrύθμιση, προσθήκη ἐνὸς πατώματος, κατασκευή ἐνὸς υποστέγου, εὐρυχώρουση τῆς αὐλῆς, δημιουργία μιᾶς μεγάλης αἰθούσας, πού μιὰ τοῦλάχιστον, εἶναι ἀπαραίτητη σὲ κάθε σχολεῖο, γιὰ νὰ χρησιμεύσῃ γι' ἀναγνωστήριον, ἑορτές, συγκεντρώσεις, τραπεζάρια, εργαστήριον κλπ. πάντοτε μπορεῖ νὰ γίνη ἀπὸ τὸ ἀνήσυχο μάτι τοῦ δασκάλου. Μόνον ὅτι δὲν θέλει, δὲν κάνει κανεῖς.

Ἀλλὰ ἐκεῖνο, πού δὲν συγχωρεῖται πιά, εἶναι ἡ ἀκαθαρσία καὶ ἡ ἐγκατάλειψη τοῦ διδακτηρίου. Δὲν μπορεῖ βέβαια εὐκόλα κανεῖς νὰ δημιουργήσῃ ἕνα νέο καὶ ἄριστο διδακτήριο. Ἀλλὰ εἶναι ὑποχρεωμένος ἐκεῖνο, πού ἔχει, νὰ τὸ διατηρῇ διαρκῶς σὲ καλὴν κατάσταση. Νὰ τὸ φροντίζῃ, σὰν καλὴ νοικοκυρά. Ἡ πάστρα εἶναι μισὴ ἀρχοντιά. Τὸ λέει ὁλος ὁ κόσμος. Νὰ τὸ ἀερίζῃ σὲ κάθε διαλείμμα καὶ νὰ κρατῇ τοὺς φευγιτεὺς δλάνοιχτους ὅλον τὸ χειμῶνα. Δὲ λέμε γιὰ τὸ καλοκαίρι πού πρέπει ὅλα τὰ κουφώματα νὰ εἶναι ὀρθάνοιχτα. Ἀπὸ τὸν ἀερισμὸν αὐτὸ θὰ τραφῇ τὸ παιδί με̄ τὴν καλύτερη καὶ ὁ ναμοτικότερη τροφή, τὸ δξυγόνο. Καὶ τὴν τροφή αὐτὴ πρέπει νὰ τὴν χορηγᾷ, ἀφοῦ τὸ πρροσφέρεται ἐντελῶς δωρεάν, καὶ ἀφοῦ, ὅσο περισσότερη δεχθῇ, τόσο περισσότερον ὠφελεῖται. Νὰ τοῦ διορθώνη τοὺς τοίχους, τὰ πατώματα, τὰ πορτοπαθύρια. Νὰ τοῦ ἀλλάξῃ τὰ παλὰ θρανία καὶ τὰ ἐπιπλα. Νὰ τοῦ βάλῃ δύο κρεμάστρες ἀκόμη στοὺς διαδρόμους καὶ μιὰ σκάρα στὴν ἑξῶ πόρτα γιὰ τίς λάσπες. Νὰ βάλῃ κάθε πρᾶμα στὴ θέση του καὶ τὴ θέση αὐτὴ νὰ τὴ σεβῶνται ὅλοι. τὸ διδακτικὸ πρσωπικὸ καὶ ὑπηρετικὸ, τὰ παιδιὰ. Πρὸ πάντων τὰ παιδιὰ πού θὰ τὴ σεβασθοῦν ἀσφαλῶς, γιατί γιὰ νὰ γίνουν τὰ πράγματα αὐτὰ, πού εἶπαμε, θὰ χρειασθῇ ἀπαραίτητα

ή συμβολή τῶν παιδιῶν, ἄφου τὸ ἀνεπαρκὲς ὑπηρετικὸ προσωπικὸ δὲ φθάνει σὲ τόσες ἀπαιτήσεις. Σέβεται κανεὶς πολὺ εὐκολώτερα καὶ περισσότερο ἐκεῖνο, ποῦ μὲ τὸν ἰδῶτα του τὸ ἴδιον δημιουργήσῃ παρὰ ὅτι ἔτοιμο ἂν τοὺς ἄλλους τοῦ προσφερθῇ. Μέσα σὲ τέτοιο διδακτήριον καὶ τέτοιο πρέπει νὰ εἶναι τὸ καθένα ὅπου συγκατοικῶν ἡ καθαρσιότης καὶ ἡ τάξις καὶ ἡ ὑγεία, τὸ παιδί γίνεται ἄλλος ἄνθρωπος. Τὸ κομὶ του μὲ τὸν δέρα καὶ τὸν ἥλιο καὶ τὸ φῶς ἀναπτύσσεται κανονικὰ καὶ σταθερὰ, ὁ χαρακίτης του μὲ τὴν αὐστηρὴ διατήρησιν τῆς τάξεως, παίρνουντας καλὲς συνήθειες, φορμάρεται ἐνωρίς καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ χαρούμενου καὶ καλοδιάθετου, εἶναι ἔτοιμη νὰ ἀφομοιώσῃ τὰ ἀπαραίτητες γνώσεις, ποῦ θὰ χρειασθῇ καὶ νὰ δημιουργήσῃ ὅτι τοῦ ζητήσουν αἱ ἀπαιτήσεις τῆς μορφώσεώς του. Τὰ ἴδια εὐεργετήματα ἀπολαβαίνει καὶ ὁ δάσκαλος, ὁ σχολικὸς σύντροφος τοῦ παιδιοῦ.

Η ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΓΥΜΝΑΣΤΙΚΗ

Εἶναι πολὺ ἀνεπαρκὲς ὁ χρόνος, ποῦ διατίθεται γιὰ τὴ γυμναστικὴ τῶν παιδιῶν. Προκειμένου μάλιστα γιὰ τὰ παιδιά τοῦ γυμνασίου, ποῦ γυμνάσιο σημαίνει γυμναστήριον, καταντᾷ συχνὰ εἰρωνεῖα ἡ ὑπόθεσις τοῦ μαθήματος τῆς γυμναστικής. Ἡ γυμναστικὴ δὲν εἶναι μᾶλλον ποῦ σὰν τὰ ἄλλα μαθήματα, τὰ Λατινικὰ π. χ. ἡ τὴ γεωγραφία, νὰ γίνεται τρεῖς φορές τὴ βδομάδα - ἂν γίνεται κιόλας - κι' ὅλοι μας ξέρουμε πότε καὶ πῶς γίνεται πολλὰς φορές καὶ σὲ πολλὰ μέρη, ἀλλὰ πρέπει νὰ εἶναι καὶ νὰ ἀποτελῇ ζωὴ τοῦ παιδιοῦ. Νὰ γίνεται καθημερινὰ καὶ νὰ γίνεται εὐκόλα, ὅχι σὰν καλουσιασμένον μάθημα τοῦ προγράμματος, ἀλλὰ σὰν ἀνάγκη, σὰν χαρὰ μὲ πλοῦσια ὄργανα, ἀκίνητα καὶ κινητὰ, ποῦ θὰ ὑπάρχουν ἐγκατεστημένα σὲ μεγάλα προαύλια καὶ ὑπόστεγα καὶ σκάμματα καὶ μὲ ὀθλητικὸ πάντα κοστοῦμι τὰ παιδιά. Καὶ γιὰ τὴς γυμναστικὰς ἐπιδείξεις, ποῦ πρέπει πάντοτε νὰ εἶναι ἔτοιμα τὰ παιδιά καὶ ποῦ δὲν πρέπει στὶς παραμονὲς τους νὰ διασπασθοῦν ὅλη τὴν ἐργασίαν τοῦ σχολείου, στὶς γυμναστικὰς ἐπιδείξεις νὰ λάβουν ὅλα ἀνελαϊρέτως τὰ γυμναζόμενα παιδιά μέρος καὶ ὅχι λίγα καὶ διαλεγμένα. Γιατὶ ἀλλοιῶς αἱ ἐπιδείξεις δὲν ἀποτελοῦν πραγματικὴ ἐπίδειξιν τῆς συντελούμενης γυμναστικῆς μορφώσεως τῶν παιδιῶν, ἀλλὰ καταντῶν ψεύτικη φιγούρα.

ΤΑ ΛΟΥΤΡΑ

Εἶναι καὶ τὰ λουτρά ἀπαραίτητα γιὰ τὴ σωματικὴ εὐεξία τῶν παιδιῶν. Καὶ κάθε σχολεῖο μπορεῖ νάχη τὰ λουτρά του, τὰ ζεστά γιὰ τὸ χειμῶνα καὶ κάθε Σαββατοκύριακον, καὶ τὰ καθημερινὰ ντους τὸ καλοκαίρι. Καὶ μπορεῖ ἀκόμη κανεὶς τὴς ζεστὰς μέρες τοῦ καλοκαιριοῦ, τὰ ἐλεύθερα ἀπογεύματα, ἂν δὲ θέλῃ νὰ διακόψῃ τὸ μεσημέρι λιγάκι ἐνωρίτερα τὰ μαθήματα του, νὰ ὀδηγήσῃ τὰ παιδιά του ὅλα μαζί στὴν ἀκρογιαλιά νὰ πάρουν τὸ θαλασσινὸ μπάνιον τους καὶ νὰ κάνουν τὴν εὐεργετικὴν ἡλιοθεραπείαν τους.

Ο ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΣ

Στὰ σχολεῖα προσέχομε περισσότερο τὸν ἀθλητισμὸν παρὰ τὴ γυμναστικὴ. Ὁ νοῦς μας εἶναι, πῶς θὰ καταφέρωμε νὰ πάρωμε περισσότερα βραβεῖα στὶς ἐπιδείξεις, καὶ ὅχι νὰ κάνωμε πραγματικὴ γυμναστικὴ ἐργασία. Αὐτοῦ εἶναι ἄτοπον καὶ ἀποτελεῖ ἔνδειξιν τῆς παρεξηγήσεως τοῦ γυμναστικοῦ ζητήματος. Βέβαια ὁ ἀθλητισμὸς, παρ' ὅλες τὴς ἐπιφυλάξεις ποῦ ἔχει κανεὶς γι' αὐτόν, δὲν μπορεῖ νὰ μὴ καλλιεργῇται στὰ σχολεῖα, ἀλλὰ πρέπει νὰ καλλιεργῇται φυσικώτερα καὶ ὅσο μονάχα τοῦ ἀξίζει. Τὰ σχολεῖα δὲν ἔχουν σκοπὸ νὰ βγάλουν ἀθλητὰς, ἀλλὰ νὰ προετοιμάσουν πολίτας μὲ ἀρμονικὰ ἀνεπτυγμένον τὸ σῶμα.

ΤΑ ΠΑΙΓΝΙΔΙΑ

Τὰ παιδιά μας δὲν παίζουν στὸ σχολεῖον. Καὶ εἶναι τόσο κρίμα νὰ βλέπῃ κανεὶς τὰ παιδιά - καὶ παιδιὸ σημαίνει μικρὸς ποῦ παίζει - νὰ εἶναι μελαγχολικὰ καὶ μαρμαζωμένα. Νομίζω ὅτι ἡ εὐθύνη τῶν δασκάλων γιὰ τὸ κρίμα αὐτὸ εἶναι μεγάλη. Δὲν λέω βέβαια γιὰ τὴν παλὰ παιδαγωγικὴ διατύπωση, ποῦ θάπρεπε νὰ παχνίδια νὰ γίνῃ καὶ ἡ πνευματικὴ τους μόρφωση, γιατί δὲν εἴμαστε συνηθισμένοι νὰ ἐργαζώμαστε μὲ τέτοιον τρόπο, ἀλλὰ ἐννοῶ τὰ παχνίδια τὰ συνηθισμένα, τὰ στοιχειώδη δικαιώματα τῶν παιδιῶν, τὰ κοινὰ παχνίδια, ποῦ θάπρεπε νὰ τὰ παίζουν συχνώτερα καὶ πλουσιώτερα καὶ φυσικώτερα τὰ παιδιά, ἀπὸ τὰ παχνίδια ἐκεῖνα, ποῦ συμβατικά καμιά φορὰ στὴ γυμναστικὴ παίζουν. Τὰ παχνίδια καὶ τὸ γέλιο καὶ ἡ χαρούμενη διάθεσις τῶν παιδιῶν εἶναι ἔνδειξιν ὅτι ὑπάρχει εὐτυχία στὴ σχολικὴ ζωὴ τῶν παιδιῶν. Βέβαια γιὰ νὰ γίνωνται αὐτὰ τὰ πράγματα χρειάζεται κάποια τροποποίησις τοῦ προγράμματος τῶν μαθημάτων, μὰ ὁ ἐργατικὸς δάσκαλος, ποῦ πονεῖ τὴ δουλειά του, πάντα βρίσκει τρόπο νὰ συμβιβάζῃ καὶ νὰ βολέβῃ τὰ πράγματα.

ΟΙ ΕΚΔΡΟΜΕΣ

Ἔχομε κάνει τὸ σχολεῖον τόσο δυσάρεστο, ὥστε ἡ διακοπὴ τοῦ μαθήματος καὶ ἡ φυγὴ ἀπὸ τὸ σχολεῖον νὰ πανηγυρίζεται ἀπὸ τὰ παιδιά, ἡ δὲ ἀπόφασιν γιὰ ἐκδρομὰς νὰ ἀποτελῇ τὴ μοναδικὴ σχεδὸν χαρὰ, ποῦ τοῦ προσφέρει τὸ σχολεῖον. Ἐν τούτοις ἡ ἐκδρομὴ εἶναι ζήτημα τόσο μεγάλου καὶ τόσο σπουδαίου, ὥστε ὅσο μπορεῖ μελετημένη καὶ ὀργανωμένη νὰ τὸ ὠφέλησῃ τὸ παιδί, ἄλλο τόσο, καὶ πολὺ περισσότερο, μπορεῖ,

άνοργάνωτη και άμελέτητη, νάχη βλαβερές και δυσάρεστες συνέπειες γιά τó παιδί.

Τά παιδιά, έπειδή δέν κερδίζουν συνήθως πολλά πράγματα από τίς συνθησιμένες έκδρομές, ζητούν τήν έκδρομή μονάχα γιά νά γλυτώσουν τó μάθημα τής ημέρας, ένώ οί δάσκαλοι από τήν άλλη μεριά, έπειδή δέν έχουν διάθεση νά χαλάσουν τήν συνθησιμένη τους ήσυχία, οργανώνοντας όπως πρέπει τήν έξοδο τών παιδιών, αποφεύγουν τίς έκδρομές. Γι' αυτό συμβαίνει από κάθε έκδρομή, πού γίνεται στό χιλία χρόνια μιά φορά, νά αποστρέφουν οί περισσότεροι, μαθηταί και δάσκαλοι, δυσάρεστη- μένοι και χειρότεροι από πριν. Τό όμολογούν και οί ίδιοι, άν είναι εύσυνιδητοι και ειλικρινείς. Έν τούτοις οί έκδρομές μπορούν νά αποτελέσουν τά πιο ένδιαφέροντα σημεία τής σχολικής ζωής τών παιδιών, λόγω τών πλεονεκτημάτων, πού παρέχουν γιά τή γενική μόρφωση τών παιδιών.

Η Μ Ε Ρ Η Σ Ι Ε Σ Ε Κ Δ Ρ Ο Μ Ε Σ

"Ας παρακολουθήσωμε τās διατυπώσεις και τή διαδικασία τής οργανώσεως μιάς καλής έκδρομής. "Όταν ο σύλλογος του σχολείου άπορρασίη νά γίνη έκδρομή, τά παιδιά κάθε τάξεως θά παραμείνουν στό σχολείο μετά τó τελευταίο μάθημα μέ τόν δρυντινάριό τους νά συζητήσουν και νά έτοιμασουν τήν έκδρομή τους. Πρώτη δουλειά είναι νά έξασφαλισθί ή συμμετοχή όλων. άνεξαρτέως. "Άλλοις τους δηλώνεται πώς έκδρομή δέν γίνεται. "Απουσία δέν δικαιολογείται καμμία. Τό σχολείο πρόκειται νά μεταφέρη τήν εργασία του από τó διδακτήριο στόν έξωχο ή θέλει όλα τά παιδιά κοντά του. Κάθε λόγος κωλύματος πρέπει νά θεραπευθί. Οί άποροι θά βοηθηθούν από τó ταμείο τής τάξεως, οί αδύνατοι και καχεκτικοί θά χρησιμοποήσουν μεταφορικό μέσον, οί εργαζόμενοι μετά τó μεσημέρι, γιά νά βγάνουν τó ψαμί τους, θάχουν τó δικαίωμα νά φύγουν ένωριτερα κτλ. Γίνεται έκλογη τού μέρους, όρίζεται ο τόπος τής συγκεντρώσεως και ή ώρα τής αναχωρήσεως. Συντάσσεται τó πρόγραμμα τής ημέρας μέ μεγάλες βέβαια έλευθερίες, άλλα αυστήρα περιορισμένες. Τούς δηλώνεται, ότι ή έκδρομή πρόκειται νάχη κοινά και χαρακτηριστά. "Όλοι μαζί, διαρκώς συγκεντρώνονται θά περάσουν μαζί τήν ημέρα τους. "Ενωμένοι θά περπατούν, μαζί θά διασκεδάσουν, θά ράνε, θά χορεύουν, θά τραγουδήσουν. "Απογορεύονται οί ξεχωριστές παρέες, οί άπομονώσεις. "Αποφασίζεται τó είδος τού φαγητού τó όποιον βέβαια θά είναι κοινό και θά παρασκευασθί επί τόπου από τά ίδια τά παιδιά. Τά συνεργεία τής τάξεως, πού από τήν άρχή τού χρόνου ένα - ένα συγκροτούνται σύμφωνα μέ τίς κάθε φορά παρουσιαζόμενες ανάγκες τής ζωής τής τάξεως, έτοιμάζονται νά δράσουν. Τό συνεργείο τών ψώνιων, κρατώντας σημειώσεις τών χρειάζόμενων τροφίμων, θά ψωνίση τó άπόγευμα από τó κοινό ταμείο τής τάξεως και θά συγκεντρώση τά τρόφιμα στό σχολείο. Τό συνεργείο τών μαγειρών θά έτοιμασθί νά ξεκινήσά τó πρωτό ένωριτερα από τούς άλλους μέ τίς χύτρες, τó τρώφιμα και τά σερβίσια. Τά τμήματα τής όρχήστρας και τής χορωδίας θά έτοιμασουν τά κομμάτια τους. Τό γραμμόφωνο μέ τούς καλούς δίσκους ποτέ δέν θά λείπει. "Όρίζεται σέ κάποιον νά προετοιμάσθι τόν πανηγυρικό τής έκδρομής, σέ άλλον τήν πρόποση και σέ άλλους από μιά πνευματική ή καλλιτεχνική επίδειξη, άττραιών νά ποίμε, ο καθένας. "Έτσι κλείνει ο προτυπολογισμός τής έκδρομής.

Τήν άλλη μέρα τó πρωτό όλοι έρχονται στόν ώρα τους χαρούμενοι. Γίνεται προσκλητήριό και ξεκινούν. Στό δρόμο πηγαίνουν όλοι μαζί. Κανείς δέν προηγείται χωριστά, έκτός από τούς μαγεύρους πού έφυγαν μέ τά πόδια ένωριτερα, και τούς αδύνατους, πού πέρνουν τó αυτοκίνητο μαζί μέ τά πράγματα τού συσσιτίου, κανείς δέν μένει πίσω, όλοι φροντίζουν νά μένουν κοντά στόν άρχηγό τής έκδρομής πού είναι όμηλικός. Στό δρόμο τραγουδούν, παίζουν κιθάρες και μαντολίνα, φυσαρμόνικες. "Αστειεύονται, κάνουν λογοπαίγνια. "Έχουν μεγάλη έλευθερία, άλλα προσπαθούν νά μήν άσχημονούν. "Η παρουσία τού πολιτισμένου καθηγητού περιορίζει τίς άπρέπειες. Συνηθίζουν νά διασκεδάσουν, χωρίς νά παρεκτρέπονται. Μιά χαρά, μιά καλωσύνη, μιά κοινή άγάπη, πλημμυρίζει όλων τίς ψυχές. Γίνονται συζητήσεις γιά τούτο ή έκείνο τó ζήτημα. Και είναι τόσες αί υποθέσεις τής τάξεως.

"Επί τέλους φθάουν στόν ώρισμένο τόπο. "Έκεί οί μάγειροι έχουν στήσει τó καζάνι, ή φωτιά καίει και τó φαγητό βράζει. Τό συνεργείο τών βοηθητικών κουβαλάει έξύλα και νερό. "Αρχίζει ή έφαρμογή τού προγράμματος επί τόπου. Λίγη ώρα έαπαύονται γιά νά ξεκουρασθούν. Νερό δέν πίνουν ιδραμένοι. Στή βόση πάντα φυλάει ο φύλακας. "Ακολουθούν τά έλεύθερα παιχνίδια, ή μουσική, ο χορός. Μιά τó λέει ή όρχήστρα, μιά τó γραμμόφωνο. "Ο άρχηγός τής έκδρομής προσπαθεί νά μήν ύστερή διόλου σ' αυτά. Κανείς δέν πρέπει νά είναι μελαγχολικός και ούδέτερος. "Ο καθένας προσπαθεί νά συνεισφέρη ότι μπορεί γιά τήν καλή διασκεδάση. "Έπειτα από κάμψη ώρα θά διαβασθί από μαθητή ή έπίκαιρη εργασία, πού από τήν άρχή τού χρόνου έχει αναλάβει νά προετοιμάσθι, ένας γιά τόν κάμπο, άλλος γιά τó δάσος, άλλος γιά τó βουνό, άλλος γιά τή θάλασσα, άλλος γιά τόν ούρανο, γιά τή κοιλιά, γιά τó χωριό κτλ. πού κάθε μιά τής διαβάσεται σέ κάθε έκδρομή, όποια κάθε φορά ταιριάζει στό φυσικό τής περιβάλλον. "Αν πάμι στόν τόπο τής έκδρομής ύπάρχει κάτι τó ένδιαφέρον, σχολή, ίνστιτούτο, νοσοκομείο, έγκαταστάσεις κτλ. γίνεται έπίσκεψη επί τόπου από τούς μαθητάς. Πλησιάζει τó μεσημέρι. Παίρνουν όλοι μαζί θέση γιά τó φαγητό σέ σήμα κύκλου, γιά νά βλέπονται όλοι. "Ερχεται στή μέση τó καζάνι μέ τó φαγη-

τό. Ἀπαγγέλλεται ὁ πανηγυρικός τῆς ἐκδρομῆς ἀπὸ τὸν πᾶρασκευασμένο ἐπὶ τοῦτῳ μαθητῇ. Ὅλοι ζητωκραυγάζουν γιὰ τὴν χαίρουνται. Ἀρχίζει τὸ σερβίρισμα ἀπὸ τοὺς σερβίτορους, οἱ μερίδες εἶναι μπόλικες. Ἀπαγγέλλεται ἡ προσευχή :

Ἄλλοι νὰ φᾶνε θέν, ἄλλα ψωμί δὲν ἔχουν,
κί' ἄλλοι, ὅσο κί' ἂν θέν, ἔχουν ψωμί, μὰ δὲν θποροὺν νὰ φᾶνε.
Ἔμεις, νὰ καὶ ψωμάκι ἐδῶ, νὰ κί' ὀρεξί μεγάλη.
Ἔτσι: σταυρὸ ὅλοι κί' ὁ Θεὸς τρισδοξασμένος νᾶναι

Ὅλοι τρᾶνε μὲ διάθεση καὶ μὲ κάποια συγκίνηση. Ὅλοι τρᾶνε τὸ ἴδιο φαγητό, πλοῦστοι καὶ φτωχοὶ. Κανεὶς δὲν ἐπιδεικνύει τὰ ἐκλεκτά φαγητά τοῦ κανεὶς δὲν τρέπεται γιὰ τὸ φτωχικὸ τοῦ ψωμί. Ὅλοι εἶναι ἴσοι, ἀδελφωμένοι, φρονηματοποιημένοι.

Κάτι μοιάζει μὲ τὰ συστάματα τῶν Σπαρτιατῶν, μὲ τὸ Μυστικὸ Δεῖπνο τοῦ Χριστοῦ μὲ τοὺς μαθητάς του, μὲ τὰ συστάματα τῶν πρώτων Χριστιανῶν. Ἡ συγκίνηση εἶναι καταφανής, φέρνει κύματα στὸ στήθος. Ὅλοι σκέπτονται, κανεὶς δὲ μιλάει. Τὰ μάτια κάποιων ἀσθαντικῶν ὑγραίνονται καὶ, καθὼς εἶναι σκυμένοι κάτω, ποὺς δὲν ἔρεει, ἂν δὲν πέφτουν καὶ δάκρυα. Μὰ αἰγὰ - αἰγὰ ἡ συγκίνηση διαλύεται, κάποιο ἀστεῖο πετάγεται ἀπ' ἐδῶ, κάποιο λογοπαίγνιο ἀπ' ἐκεῖ, καὶ σκορπίζεται ἡ εὐθυμία. Εἶναι ἄλλωστε φυσικὸν μὲ τὴν ἱκανοποίησιν τῆς πείνας, νὰ εὐθυμώμεν οἱ ἄνθρωποι. Στὸ μετὰ τοῦ οἰνοχόρου βάνει κρασί στὴ κύπελλα, κρασί νερὸ μὲ νὸ βέβαια, ἡ καλύτερα, ὅπως τὸ ἀποκαλοῦν οἱ μαθηταί, νερὸ κρασασμένο. Ἀπαγγέλλεται ἡ πρόποσις καὶ νέες συγκινήσεις γεννῶνται τώρα, γιὰ τὰ παιδιά τὶς στιγμὲς αὐτὲς ἔχουν νὰ πουν τόσο ὠραία πράγματα. Τὰ παιδιά εἶναι σὰν τὰ πουλιά, πού κάθε στιγμὴν κελαῖδουν. Ἀρκεὶ νὰ τοὺς δημιουργήσῃ κανεὶς εὐκαιρίες γιὰ νὰ συγκινήθουν. Τὸ γεῦμα λυτεῖ μὲ τὴ δεύτερη προσευχή. Δίδεται ἀδεία στὰ παιδιά γιὰ πέντε δέκα λεπτὰ καὶ τὸ συνεργεῖο τῆς καθαραιότητος καθαρίζει τὸ καζάνι, τὰ πιάτα, πού εἶναι ὅλα ὁμοιομορφα. Καὶ πρέπει νὰ πλυθῶν μὲ σαπουνάδα καθαρὰ καὶ νὰ σκουπισθῶν καλά, γιὰ νὰ εἶναι ἔτοιμα νὰ χρησιμοποιηθῶν στὴν ἄλλη ἐκδρομή. Τὰ σερβίτια εἶναι τοῦ σχολείου καὶ πρέπει νὰ τὰ προσέχομε πολύ.

Μὲ τὸ σφύριγμα τοῦ ἀρχηγοῦ μαζεύονται τὰ παιδιά στὴν ἴδια τους θέση. Ἀρχίζουν τώρα τὰ κοινωνικὰ παιχνίδια, πού παιζοῦνται σὲ συναναταρφέες. Ἀπὸ τὰ πιδὶ καλὰ εἶναι τὰ διούλλαβα. Ἀκολουθοῦν οἱ ἀττραζιόν, ὁ καθένας προσκαλεῖται μὲ τὴ σειρά του καὶ εἶναι ὑποχρεωμένος - αὐτὸ τὸ ἔρεει ἀπὸ καιροῦ - νὰ ἐκτελέσῃ κάτι τι γιὰ νὰ διασκεδάσῃ ἡ παρέα. Ἐκτελοῦνται πάντοτε αἰωρίματα παιχνίδια, ἄλλος θὰ παίξῃ ἕνα σόλο στὸ βιολί, ἄλλος στὴ φουσαρμόνικα, στὴν ὠκάρνα, ἄλλος θὰ σφυρίξῃ ἕνα κονμάτι μελοδράματος, ἄλλος θὰ τραγουδήσῃ, ἄλλος θὰ ἀπαγγεῖλῃ ἕνα ποίημα, θὰ διηγηθῇ ἕνα ἀνέκδοτο ἕνα ἀστεῖο, ἄλλος θὰ χορεύῃ κλακέτες, θὰ κάμῃ μιὰν ἀκροβασία, θὰ προβάλῃ τὴ λύση ἑνὸς εὐθυμοῦ προβλήματος, καὶ ἄλλοι θὰ παρουσιάσουν ἐκπλήξεις, πού δὲν φαντάζονταν κανεὶς. Χίλια δυὸ ὠραία πράγματα ἐκτελοῦντὰ χαρῶμενα παιδιά. Ἀκολουθοῦν πάλι τὰ ἐλεύθερα παιχνίδια, μουσική, χορὸς. Συχνὰ δίδονται ἀθλητικὲς συναντήσεις. Οἱ παλαιστικὲς εἶναι οἱ πιὸ συχνές. Βραδυάζει, κί' ὅσοι πλησιαίνει ἡ ὥρα τῆς ἀναχωρήσεως, τόσο προσπαθεῖ ὁ καθένας νὰ χορτάσῃ ἀπὸ τὴν χαρὰ τῆς ἐκδρομῆς. Μὲ τὸ σφύριγμα τῆς σφυρίχτρας, ὅλοι ἀναλαμβάνουν τὰ πράγματα τοὺς ληψόμενοι, πού πέρασε τόσο σύντομα ἡ ἡμέρα, πέρνουν μελαγχολικὸν στὴν ἀρχὴ τὸ δρόμὸ τῆς ἐπιστροφῆς. Τὰ χρειώδη τῆς παρασκευῆς τοῦ συστάματος, ἐπιστρέφουν, ὅπως ἤλθαν τὸ πρωί. Στὸ δρόμὸ προχωρώντας ἀρχίζει τὸ τραγοῦδι πού αἰγὰ αἰγὰ μεταβιβάζεται σὲ ὅλους. Ὅλοι τραγοῦδουν, πότε ὅλοι μαζί, πότε ὁμάδες - ὁμάδες. Τραγοῦδουν σὰν μεθυμένοι. Πράγματι εἶναι μεθυμένοι ἀπὸ τὴν χαρὰ τῆς ἡμέρας, φθάνοντας στὸν τόπο τους, σὲ κάποιο σημεῖο τῆς πόλεως ἡ τοῦ χωριοῦ, στὸ τρῆμ ἡ στὸ αὐτοκίνητο, στὸ σχολεῖο ἡ πιὸ συχνὰ σὲ κάποια πλατεῖα, θ' ἀποχωρισθῶν ἀφοῦ καλονυχτισθῶν. Ὅλοι εἶναι ἱκανοποιημένοι, ὅλοι εὐχαριστημένοι ἀπὸ τὶς ὠραῖες ἐντύψεις τῆς ἡμέρας. Ὅλοι μετὰ τὴν ἐκδρομὴ αὐτὴ ἔχουν γίνει καλύτεροι ἀπὸ πρὶν. Ἐχουν κερδίσει τόσα πράγματα καί, τὸ σπουδαιότερο, ἔχουν γνωρισθῇ στενότερα μετὰ τοὺς, ἔχουν γίνει φίλοι.

Τὴν ἐπομένη, μετὰ τὰ πρωῒνὰ μαθήματα, πάλι θὰ καθίσουν μὲ τὸν δοντινάριο, ἀρχηγὸ τῆς ἐκδρομῆς τους, νὰ κάμουν τὸν ἀπολογισμὸ τῆς ἐκδρομῆς. Τέτοιους ἀπολογισμοὺς, καθὼς καὶ προϋπολογισμοὺς, ἔχουν συνήθειαι τὰ παιδιά νὰ κάνουν ταχτικά, πρὶν καὶ ἔπειτα ἀπὸ κάθε γεγονός τῆς σχολικῆς τους ζωῆς, ἀπὸ κάθε τριήμερον καὶ ἑξαήμερον, στὴν ἀρχὴ τοῦ χρόνου, στὸ τέλος ἐφ' ὅσον ἔξωρον τὰ ἀγαθὰ, πού προέρχονται ἀπὸ τέτοιους λογαριασμοὺς. Στὴν αὐτοκριτικὴν τοὺς εἶναι Πυθαγόρειοι μαθηταὶ καὶ σὲ κάθε τόσο στέκουν νὰ ρωτήσουν τὸν ἑαυτοῦ τους, σὰν ἐκείνους· κῆ πα· ἐβέρν, τί δ' ἐρεῖς, τί δέ μοι δέον οὐκ ἐτελέσθῃ;. Προσκαλοῦνται λοιπὸν οἱ μαθηταὶ νὰ πουν τὴ γνώμην τους γιὰ τὴν ἐπιτυχίαν ἢ ἀποτυχίαν τῆς ἐκδρομῆς, ἐκθέτοντας καὶ τοὺς λόγους τῶν σημείων πάντοτε θὰ ὑπάρχουν, καὶ ἡ κριτικὴ αὐτὴ ἔχει πάντοτε τὸ πλεονέκτημα, ἔτσι ὅπως γίνεται, σὰν ὑπόθεσις τοῦ συμφέροντος τῆς τάξεως, νὰ τὰ σημειώσῃ, νὰ βυλσκῇ τὰ αἰτία τους καὶ νὰ κινή τὰ παιδιά προσεχτικά, γιὰ νὰ προσπαθοῦν νὰ μὴ τὰ ἐπαναλάβουν στὸ μέλλον, ἐνῶ ἀντίθετα, σημειώνοντας τὶς ἐπιτυχίες τους, τὰ παρακινῶν νὰ τὶς ἐπιδιώκουν μελλοντικὰ συχνότερες. Ἐδῶ γίνεται καὶ ὁ οικονομικός τῆς ἐκδρομῆς ἀπολογισμός. Ὅσο γιὰ τοὺς ἀπόντας τῆς ἐκδρομῆς δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ληφθοῦν αὐστηρὰ μέτρα τιμωρίας τους. Αὐτοετιμωρήσαν οἱ ἴδιοι. Ὅλοι οἱ ἄλλοι

τούς οίκετερουν γιά τή μεγάλη τους ἀπώλεια πού είχαν μέ τήν ἀπουσία τους. Καί δέν τὸ ξανακάνουν πιά νά ἀπουσιάσουν. Δέν τὸ ξαναπαθαίνουν νά στερηθοῦν τόσες καί τέτοιες χαρές.

Μέ συγγερεῖτε, κ. κ. συνάδελφοι, πού μίλησα τόσο λεπτομερῶς γιά τίς ἐκδρομές. Θέλωσα ἕνα κομμάτι τοῦ σχολικοῦ βίου τῶν παιδιῶν, τίς ἐκδρομές τους, νά τὸ παρακολουθήσωμε λίγο ἀπὸ κοντά, γιά νά τὸ γνωρίσωμε καλύτερα. Δέν σκέπτομαι νά κάνω τὸ ἴδιο καί στὰ ἄλλα κεφάλαια, γιατί οὔτε νὰ σὰς κουράσω βέλω οὔτε καί ἡ κλεψύδρα τὸ ἐπιτρέπει.

Π Ο Λ Υ Η Μ Ε Ρ Ε Σ Ε Κ Δ Ρ Ο Μ Ε Σ

Αὐτές, κατὰ τὸν τρόπο πού γίνονται, εἶναι στουδιαότερες ἀπὸ τίς ἡμερήσιες καί χρειάζεται περισσότερη προσοχή καί φροντίδα στὴν ὁργάνωσή τους. Στὸ γενικὸ τους χαρακτήρα δὲ διαφέρουν ἀπὸ τίς ἄλλες. Ἡ ἀμόρφαιρα τους εἶναι ἡ ἴδια, τῆς κοινωνικότητος. Ἡ συμμετοχὴ πρέπει νά εἶναι γενικὴ καί ὄχι ἀριστοκρατικὴ. Τὸ κοινὸ ταμεῖο τῆς τάξεως καί τὸ ταμεῖο τοῦ σχολείου εἶναι προπάντων γιά τοὺς ἀπόρους.

Κανεὶς δὲν πρέπει νά μείνῃ μὲ τὸ παράπονο, διὲ στερεῖται τῆς μεγάλης χαρᾶς τῆς πολυήμερης ἐκδρομῆς ἀπὸ φτώχεια. Ἡ τάξι ἀποτελεῖ μιὰ οἰκονομία, μιὰ σωστὴ οἰκονομία, καί διὰν μιὰ οἰκονομία βγαίνει ἀπὸ τὸ σπίτι παίρνει ὅλα τὰ παιδιά μαζί της. Καί ἡ πολυήμερ ἐκδρομὴ ὅπως καί ὡς ἡμερήσιες, ἀποτελοῦν, βέβαια, δικαίωμα τῶν παιδιῶν, μὰ, ἐπειδὴ ἀπὸ τῆς μιᾶς μεριᾶς εἶναι ἔργο σπουδαῖο καί δύσκολο, κ' ἀπ' τὴν ἄλλην εἶναι μεγάλῃ λαχτάρᾳ τῶν παιδιῶν, σέμπο εἶναι νὰ δηλωθεῖται στὰ παιδιά ἀπ' τὴν ὁρχὴ τοῦ χρόνου, διὲ πολυήμερ ἐκδρομὴ ὡς δικαίωμα θὰ ἀνασκηθῇ στὸ τέλος τοῦ χρόνου, μονάχα ὅσο ἀποβεῖξουν τὰ παιδιά κατὰ τὴ διάρκεια τῆς χρονιάς ἀξιόλογη πρόκοπή στὴν ἐπιμέλεια καί στὴ διαγωγή τους, κερδίζοντας ἔτσι ὡς ἀμοιβὴ τὴ χαρὰ τῆς πολυποθητῆς ἐκδρομῆς. Μ' ὅλα ταῦτα ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ χρόνου, σὲ κάθε εὐκαιρία πρέπει νὰ ὁργανώνονται μεθοδικά. Ἀπὸ τὸν τρόπο τῆς ὁργανώσεως θὰ ἔξαρτηθῇ νὰ ἐπιτύχῃ ἀπλῶς ἡ ἐκδρομὴ ἢ νὰ μὴ ἐπιτύχῃ, νὰ ἐπιτύχῃ ἀρκετὰ ἢ νὰ ἐπιτύχῃ ἀείδοῦσαστα. Ἀν κατορθωθῇ τὸ τελευταῖο τοῦτο, τὸ κέρδος θὰ εἶναι τεράστιο, κέρδος σ' ὕγεια, σὲ πνευματικὴ μὀρφωση καί σὲ μὀρφωσὴ ἠθική. Γιατὶ τὰ παιδιά μποροῦν νὰ γνωρίσουν ἀπὸ κοντὰ ὅλη τὴν Ἑλλάδα καί νὰ μορρωθοῦν μὲ τὰ ἱδία αὐτὰ τόσο ὅσο δὲν μορρωθόνται, διαβάζοντας ἀμέτρους τόμους γιά τὴ παλιά καί τὴ σύγχρον Ἑλλάδα. Νὰ ἐνέβουν στὸ θεολικὸν Ὀλυμπο καί νὰ δοκιμάσουν ἐντυπώσεις ἐκπληκτικές στὶς κατοικίες τῶν ἀρχαίων θεῶν, νὰ πᾶνε στὰ μαγευτικὰ Τέμπη καί νὰ ἐνέβουν στὰ κρεμοστὰ Μετέωρα, νὰ γυρίσουν τ' Ἁγιονόρος, γιά νὰ γνωρίσουν τὴ παράξενη κοινωνία τῶν καλουργῶν, νὰ ταξιδέψουν στὴ ἡρωικὴ Κρήτη γιά νὰ γνωρίσουν τὸ Μινωικὸ πολιτισμὸ, νὰ κάνουν τὸ γύρο τῆς Πελοποννήσου περυνώντας ἀπὸ τίς Μυκῆνες, τὴν Ἐπίδαυρον, τὸ Μυστρά, τὴν Ὀλυμπία, τὴν Ἁγία Λαύρα, τὸν Ἰσθμὸ, ἀπ' ὅλα τὰ Κάστρα τοῦ Μωρηῶ. Νὰ πᾶ εἰς τοὺς Δελφούς, στὸ μυθικὸν ὄμφαλὸ τῆς γῆς, νὰ καθίσουν ἡμέρες στὴν Ἀθήνα καί νὰ γνωρίσουν ὅλο τὸν πολιτισμὸ τῆς ἀρχαίας καί τῆς σύγχρονης Ἀθήνας, νὰ γνωρίσουν ἀπὸ κοντὰ τὴν πατρίδα τους καί νὰ ἀγαπήσουν ἔτσι τὴν ὁράτα τους μετέρα Ἑλλάδα, γιά νὰ ἀισθανθοῦν καί νὰ φωνάζουν στὸ τέλος μαζί μὲ τὸν ἐθνικὸ μας ποιητὴ. «κλείσε στὴν ψυχὴ σου τὴν Ἑλλάδα καί θὰ δῇς νὰ σπαρταρᾷ μέσα σου κάθε εἶδος μεγαλείου». Γιά νὰ νύνουν αὐτὰ τὰ πράματα χρειάζεται πολὺς κόπος ἐκ μέρους τῶν δασκάλων, κόπος καί θυσίες. Ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἐκδρομῆς πρέπει ὅλα νὰ τὰ προετοιμάζῃ, ὅλα νὰ τὰ ρυθμίζῃ, ἀνήσυχος, διαρκῶς ἀγρυπνός, ἀκούραστος, ἂν θέλῃ νὰ εἶναι μεγάλο τὸ κέρδος τῶν μαθητῶν. Καί νὰ τοὺς ἔξη ἐμπνεύσει μεγάλῃ πειθαρχία στὴ ψυχὴ. Στὶς ὁδοιπορίες νὰ κινδοῦνται ὅλοι μαζί, σὺν μιᾷ μηχανῇ, νὰ προσέχουν στὰ τραῖνα, στὰ αὐτοκίνητα καί στὰ πλοία, καί νὰ τιμωροῦνται αὐτῶν ἰδίως στὴ ἀρχὴ γιά κάθε τους ἀταξία, ἔστω καί μικρή, γιά νὰ συνηθίσουν. Μεγάλῃ αὐστηρότητι χρειάζεται ἀλλὰ καί μεγάλῃ ὁστοργή. Ἡ ὁστοργὴ μπορεῖ καί νὰ μὴ φαίνεται, ἀλλὰ ἡ αὐστηρότης πρέπει νὰ εἶναι φανερὴ, ὅσο νὰ ρυθμισθῇ ἡ ζωηρότης τῶν ἀρρέσκων καί ἐπιπόλαιων παιδιῶν. Ἡ πολυήμερ ἐκδρομὴ πρέπει νὰ ἀποτερῇ καί θέμα ἐργασίω, μεγάλων δηλαδὴ οὐθώσεων, ἀπὸ τίς ἑξ ὁμάδες, πού εἶναι φυσικὸ νὰ χωρίζονται τὰ παιδιά κάθε τάξεως. Ἡ πρώτη ὁμάς πραγματεύεται τὴν προετοιμασία τῆς ἐκδρομῆς, ἡ δευτέρη τὸ ταξίδι τῆς μεταβάσεως, ἡ τρίτη τὸ ἡμερολόγιο καί πρόγραμμα τῶν ἐπισκέψεων, ἡ τετάρτη τὸ ἡμερολόγιο τῆς ζωῆς (ὑπνός, φαγητὸν διασκέδαση), ἡ πέμπτη τὸ ταξίδι τῆς ἐπιστροφῆς καί ἡ ἕκτη τὸν ἀπολογισμὸ τῆς ἐκδρομῆς. Οἱ ἐργασίες αὐτὲς καθαρά πνευματικὲς ἐργασίες, ἐτοιμάζονται ἀμέσως μετὰ τὴν ἐκδρομὴ καί ἀνακοινώνονται στὴ τάξι καί συζητοῦνται ἀπὸ τὰ παιδιά. Περιερίζετε σ' αὐτὰ τὰ ἴδια καί γενικά λόγια γιά τίς πολυήμερες ἐκδρομές καί τώρα μποροῦμε νὰ παρακολουθήσωμε τοὺς μαθητὰς μας στὸ δευτέρου μέρος τῆς σχολικῆς τους ζωῆς, στὴ πνευματικὴ τους ζωὴ.

Βον) Ο ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΣ ΒΙΟΣ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ

Θά μπορούμε νὰ πῇ κανεὶς, πῶς τὸ θέμα τοῦτο, ἡ πνευματικὴ μὀρφωση τῶν παιδιῶν, εἶναι ἔξω ἀπὸ τὸ θέμα, πού μᾶς ἀπασχολεῖ καί πού εἶναι «ὁ σχολικὸς βίος τῶν μαθητῶν». Ἡ σκέψη αὕτη εἶναι λανθασμένη. Στὸ σημερινὸ σχολεῖο, πού σχεδὸν μονάχα τὸ πνεῦμα καλλιεργεῖ, ἡ πνευματικὴ μὀρφωση, ἡ πνευματικὴ μ' ἄλλα λόγια ζωὴ τοῦ παιδιοῦ, συμβαίνει νὰ ἀποτελῇ τὸ ἀπαντὸν τοῦ σχολικοῦ βίου τῶν μαθητῶν. Δὲ

σκοπεύουμε νά ἀσχοληθοῦμε διόλου μέ τὸ περιεχόμενον τῆς πνευματικῆς μορφώσεως τῶν παιδιῶν. Ὅχι γιατί δὲ μᾶς ἐνδιαφέρει τοὺς εκπαιδευτικούς τὸ περιεχόμενο οὔτε γιατί ξερεῖται ἀπὸ τὴν ἀρμοδιότητά μας, ἀλλὰ γιατί εἶναι τόσο πρωταρχικό καὶ τόσο σπουδαῖο, ὥστε θὰ τὸ ἀδικοῦσαμε, ἂν μιλοῦσαμε γ' αὐτὸ τόσο σύντομα καὶ τόσο βιαστικά, ὅσο μᾶς ἐπιτρέπει ὁ ἀποψινὸς χρόνος τῆς ὁμιλίας μας. Παίρνουμε λοιπὸν ὡς δεδομένον τὸ περιεχόμενο καθὼς τοῦτο βρῆσκαται ἢ θὰ βρεθῇ στὸ πρόγραμμα τῶν λεγομένων μαθημάτων, καὶ θὰ ἐξετάσουμε στίς γενικές, στίς γενικώτατες μονάχα γραμμές τῆς — καὶ πάλι ὄχι σὲ ὅλες, ἀλλὰ σὲ μερικές — τῆ μορφῆς τῆς πνευματικῆς μορφώσεως τῶν παιδιῶν. Μόνον τὴν μορφή. Ἄς παρακολουθήσωμε λοιπὸν τὰ παιδιά στὴ πνευματικὴ τους ζωὴ.

Πνευματικὴ ζωὴ. Μὴ ὑπάρχει τάχα ζωὴ, ἀλλήθιν ἡ ζωὴ, στίς πνευματικὰ ἀσχολίες τῶν παιδιῶν στὸ σχολεῖο; Πολλὴ ἀμφιβόλλει κανεὶς. Ζωὴ σημαίνει κάποια ζωντάνια, κάποιο φῶς, κάποια καύση, κάποια δροσιά. Κι' αὐτὰ τὰ πράγματα λείπουν ἀπὸ τὰ νεκρωμένα πρόσωπα τῶν παιδιῶν, διὰ τὴν ἀντικρύστη κανεὶς τὴν ὥρα τοῦ μαθήματος, τὴν ὥρα τῆς πνευματικῆς τους ἀσχολίας μέσα στὴ τάξη. Τὰ μάτια, ποὺ σπιθοβολοῦν ἔξω ἀπὸ τὸ σχολεῖο, τὰ χεῖλη, ποὺ χαμογελοῦν, τὸ πρόσωπο, ποὺ φωτίζεται ἀπὸ χαρὰ, τὸ κορμὶ, ποὺ πάλαι ἀπὸ ζωὴ ἔξω ἀπὸ τὸ σχολεῖο, δαα αὐτὰ τὰ πράγματα μὲσα στὴν τάξη, ὡς διὰ μαγείας μαραινόμενα καὶ σβήνουν τὴν ὥρα τοῦ μαθήματος, τὴν ὥρα τῆς πνευματικῆς τους ζωῆς. Τὸ σχολεῖο γιὰ τὸ παιδί στέκει ἔξω ἀπὸ τὴ ζωὴ του. Ἐνας σκοῦρος πέλος σκεπάζει τὸ πνεῦμα του καὶ τὴ καρδίαν του. Βέβαια, πολλοὶ ἀπὸ τοὺς εκπαιδευτικούς μὲροῦν νὰ ἀμφισβητήσουν αὐτὸ τὸ πρᾶγμα, λέγοντας, ὅτι οἱ δικοὶ τους τουλάχιστον μαθητὰ ζοῦν ἀληθινὰ τὴν πνευματικὴν τους ζωὴν. Αὐτὸ τὸ πρᾶγμα βέβαια εἶναι ἀληθινὸ. Μὰ οἱ περιπτώσεις αὐτὲς ἀποτελοῦν ἐξαιρέσεις καὶ οἱ ἐξαιρέσεις αὐτὲς ἐπιβεβαίουν πάντοτε τὸν κανόνα. Ἄλλα τί συμβαίνει λοιπὸν μέ τὸ περίφηρον αὐτὸ γεγονός, τῆς ἀπονεκρώσεως τῶν ψυχικῶν ἰδιοτήτων τοῦ παιδιοῦ μέσα στὸ σχολεῖο; Ἡ ἀπάντησις δὲν εἶναι δύσκολη, γιατί τὸ φαινόμενο δὲν ἀποτελεῖ ἀνίμω, εἶναι τόσο φανερό. Συμβαίνει ἄπλοοις, ὅτι τὸ σχολεῖο ἐκτελεῖ μηχανικά τὸ καθήκον του ἀπέναντι τοῦ παιδιοῦ, θεωρώντας τὸ κι' αὐτὸ μηχανή. Κόβονται ἔτσι τὰ φερτὰ τοῦ παιδιοῦ, ποὺ σὰν πληγωμένα πούλι ἀσπρύνεται νὰ τραποῦν μέσα στίς φόρμες καὶ τὰ καλούπια, ποὺ ἐκόλου τοῦ ἔχει ἐτοιμασίαι τὸ σχολεῖο. Κάνει κανεὶς εὐκολώτερα τὴ δουλειὰ τοῦ φορμαρίσματος τὸ ὕλικο του σὲ καλούπια, παρὰ πλάθοντάς το σὰν δημιουργός. Ἄς μοῦ ἐπιτραπῇ νὰ θεωρῶ μεγάλον κακὸν τὸ κακὸ αὐτὸ, ποὺ γίνεται στὸ σχολεῖο εἰς ὅρους τοῦ παιδιοῦ, ποὺ τὴν εὐθύνῃ τὴ φέρνουμε βαρεῖα καὶ μεγάλη ἑμεῖς, οἱ εκπαιδευτικοί, ἀπέναντι τοῦ θεοῦ καὶ ἀπέναντι τῶν ἀνθρώπων. Σ' αὐτὸν τὸν εὐκολο φαρμακισμό ὀφείλεται ἡ γνώστη πνευματικὴ κοινοποιρία τῶν μαθητῶν μας, ἡ ἀβεβαιότης τῶν γνώσεων τους καὶ φτώχεια τῆς δημιουργίας τους. Ἐτοί τὰ παιδιά μας γίνονται παπαγάλου, στενοκέφαλοι καὶ ἐπιπόλατοι. Πόσο διαφορετικὰ θὰ μπορούσαν νὰ ἦσαν τὰ ἀποτελέσματα, ἂν τὸ σχολεῖο τραβοῦσε διαφορετικὸ δρόμο στὸ τρόπο τῆς πνευματικῆς του προσπάθειας. Νὰ βοηθήσῃ τὸ παιδί μέ προσοχὴ καὶ με ἀγάπην, νὰ ἐκδηλώσῃ μόνον τοῦ θεοῦ—οὐ γὰρ καὶ με τὸν καιρὸ, τοὺς θρασυαυτοὺς τῆς ψυχῆς του περιοριζόμενον στὴ σταθερὴ ἀπόκτησι τῶν ἀπαραιτήτων μονάχα γνώσεων καὶ συνεργαζόμενο μεθοδικὰ με τοὺς συμμαθητὰς του γιὰ τὴ δημιουργίαν νέων πνευματικῶν προϊόντων. Νὰ ἐργασθῇ δηλαδὴ τὸ σχολεῖο, ὅπως ἐργάζεται ὁ καλὸς κηπουρὸς, ποὺ βοηθαί τοὺς καλοὺς σπόρους νὰ φυλλώσουν, νὰ λουλουδιάζουν καὶ νὰ καρπίσουν. Νὰ μὴ βάνῃ ἀποκλειστικὸ σκοπὸν του νὰ γεμίξῃ τὸ κεφάλι τοῦ παιδιοῦ με γνώσεις μονάχα, θέλοντας νὰ τὸ φτιάξῃ ζωντανὸν λεξικόν, ἀλλὰ νὰ τὸ συνηλθίσῃ σὲ πνευματικὴν ἐξέλιξιν, προετοιμαζόντάς το ἔτσι θετικά γιὰ τὴ ζωὴ, ἡ ὁποία σήμερὰ πάει ὅλη νὰ ἐπιστημονικοποιηθῇ. Νὰ πετάξῃ ἀπὸ τὴ μέση ἐκεῖνο τὸ ἐπὶ πάλῳ τῆς ἀβεβαιότητος καὶ τῆς ἡμιμάθειας καὶ νὰ προσφέρῃ τὰ πράγματα κατ' εὐθεσίαν στὴν ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ, ποὺ ἔτσι δὲν θὰ πλήττῃ οὔτε θὰ νυστάξῃ ἀπονημονεύοντας καὶ λογιokoπώντας, ἀλλὰ θὰ κερδίσῃ με τὸν εὐχόριστον ἰδρῶ α τῆς ἐργασίας του τὰ νόστιμα ἀνάβη τῆς προσπαθείας του, δοκιμάζοντας στὴ ψυχὴ τὴν συγκίνησιν—σὲ μικρογραφίαν βέβαια—τοῦ ἐπιστήμονος ἐρευνητοῦ, τὴ συγκίνησιν ποὺ διαφορετικὴ προσφέρει στὸν ἐργάτη κάθε ἐπιστήμης ἀνάλογα με τὴ φύσιν τῆς, συγκίνησιν ἀρχαιοελληνικὴ ἢ νεοελληνικὴ, συγκίνησιν Μαθηματικὴ, Ὁροσκοπευτικὴ συγκίνησιν, ἱστορικὴ ἢ φυσιογνωσιακὴ καὶ λοιπὴ συγκίνησιν. Νὰ φύγουν ἀπὸ τὴ μέση ἐκεῖνοι οἱ ψυχοκτόνοι δροῖ — ὁ Κόραϊς διομάζει τὸ πρᾶγμα ψυχοκτασία — τῆς διεσπασμένης τῶν στυγνῶν μαθημάτων καὶ νὰ δοκιμάσουν τὰ παιδιά τὴν μεγάλην χαρὰ τῆς πνευματικῆς δημιουργίας, τὴν χαρὰ ἐκείνῃ, ποὺ ἀνεβάζει τὸν ἄνθρωπον στὸ ὕψος τοῦ δημιουργοῦ. Τὸ ζήτημα τῆς δημιουργίας αὐτῆς ἀποτελεῖ πιά σήμερὰ κοινὴ ἀπαιτήσις, ἀπαιτήσις ἐκ τῶν κάτω καὶ ἐκ τῶν ἄνω. Ὁ σοφὸς Κυβερνήτης τοῦ σημερινοῦ κράτους μᾶς τὸ διετύπωσε τόσο καθαρὰ, διὰ τὴν ἀπευθύνονταν στοὺς εκπαιδευτικούς, λέγοντας ἐπὶ λέξει «Θέλω πρὸ πάντων τὸς νὰ μᾶς δώσεται πνευματικὴ δημιουργία, τὰ ὅποια νὰ μᾶς θοῶν ὅχι ν' ἀπολαμβάνουν τὴ ζωὴν ἀργὰ καὶ ἀδύναμιν, ἀλλὰ ν' ἀγώνίζονται καὶ νὰ δημιουργοῦν». Νὰ μεταφέρῃ ἀκόμη συγχύτὰ τὸ μᾶθημα στὸ ὑπαίθριον, χωρὶς νὰ ὑπάρχῃ φόβος, ὅτι ἐκεῖ θὰ διασπασθῇ ἡ προσοχὴ, ἀφοῦ θὰ συνηθίσῃ τὸ παιδί νὰ ἐργάζεται καὶ ἐκεῖ ὅχι μάλιστα μεγαλύτερη ἀπόδοσις, δυναμωμένους ἀπὸ τὸν ἥλιον, τὸν ἀέρα καὶ τὸ φῶς τοῦ ὑπαίθριου. Ἄμα συλλογισθῇ κανεὶς, ὅτι οἱ σημερινοὶ

ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, πού ὁ πολιτισμός τους ἦταν ὑπαίθριος ἀπ' τή μιάν ἀκρῇ ὡς τήν ἄλλη, ἔχομε τή μανία νά κλεινόμαστε στοὺς κλειστοὺς χώρους καί νά φοβόμαστε τὸ ὑπαίθριον, εἶναι νά οἰκτείρῃ τὸν ἑαυτοῦ τοῦ καί νά κἀν δυσάρεστες σκέψεις ἀπάνω στοῦ ζήτημα τῶν ἐντυπώσεων, πού μπορεῖ νά σχηματίσῃ αἱ ἄλλοι γιὰ τὴν ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τοὺς φυσιολάτρες προγόνους τοῦ καταγωγῇ του. Νά ζανα- νέψουν καί νά ἀναστηθοῦν τὰ νεκρωμένα παιδιὰ, μέσα στὰ ἐργαστήρια καὶ ἀναγνω- στήρια τοὺς, νὰ συνενεργήσουν σὲ ὁμάδες καὶ νά λείψῃ ἀπὸ τὴ μέση ὁ ψεύτικος ἀντα- γωνισμός, νὰ καταμερίσουν τὴν ἐργασία ἀναμεταξύ τους, νὰ βροῦν τίς πηγές καὶ τὰ βοηθήματά τους, ν' ἀποδεικνύωσιν τίς μελέτες τους, νὰ δολοκληρώσων τὰ θέματά τους, ν' ἀνακοινώσων τίς εἰσηγήσεις τους, νὰ κάνουν τίς κριτικές τους, κριτικὲς ζοη- ρές, ἀλλὰ τίμιες, ἀφοῦ δὴ τὰ παιδιὰ θὰ φλέγονται ἀπὸ τὸν ἴδιον πόθο νὰ ἀνακα- λύψουν τὴν ἀλήθειαν καὶ ὅχι νὰ ὑπερτερήσῃ ὁ ἕνας τὸν ἄλλον μὲ τὰ συνηθισμένα ἐ- κείνα μέσα πού μεταχειρίζονται κατὰ κανὸνα οἱ τρόφιμοι τῆς ψευτιᾶς καὶ τῆς ἐπι- τηδεϊότητος μὲ τὸ προσωπεῖο τῆς εὐγενεοῦς αὐτῆς. Νὰ νιώσων τὰ παιδιὰ τὴν ὑπερο- χὴν τῆς κοινωνικῆς συνεργασίας γιὰ νὰ τὴν ἐκτιμῇσων καὶ τὴν συγχίσουν, ἀγαπῶντας ἕτσι ὁ ἕνας τὸν ἄλλον, ὅχι μονάχα παροδικὰ μέσα στοῦ σχολεῖς, ἀλλὰ καὶ ἀργότερα ἔξω στοῦ στίβου τῆς κοινωνικῆς ζωῆς.

Ἔτσι παρακολούθησα, κ. κ. συνάδελφοι, μὲ δλὴν τὴ δυνατὴ συντομία, τὴν πνευ- ματικὴν ζωὴ τοῦ παιδιοῦ, ἀπὸ τῆς μιᾶς μεριᾶς μέσα στοῦ σχολεῖο τῆς πνευματικῆς πλῆ- ξεως καὶ τῆς δόξης, καὶ ἀπὸ τῆς ἄλλης μέσα στοῦ σχολεῖο τῆς πνευματικῆς δράσεως καὶ χαρᾶς. Καί δὲν πρόκειται, κύριοι, γιὰ τὴ ζωὴ μονάχα τῶν παιδιῶν. Πρόκειται ἀ- κόμη καὶ γιὰ τὴ ζωὴ τῶν δασκάλων, πού μπορεῖ νὰ εἶναι μαζί μὲ τὴν ζωὴ τῶν παι- διῶν τους ἀγαρὴ καὶ καταδικασμένη, ἂν ἀκολουθοῦν τὸν εὐκόλο δρόμο τῆς κακῆς ἐν- νοουμένης εὐκολίας καὶ μακαριότητος, καὶ μπορεῖ νὰ εἶναι φωτεινὴ καὶ εὐλογημένη, ἂν προτιμῇσων τὸν τραχὺ δρόμο τῆς ἐργασίας καὶ τοῦ λυτρωτικοῦ πόνου. Μοιάζει καὶ ὁ δρόμος αὐτὸς μὲ τὴν δόδον καὶ τὴν πύλιν τοῦ Εὐαγγελίου: «Ἐσέλθαμεν διὰ τῆς στενῆς πύλης, ὅτι πλατεῖα ἡ πύλη καὶ εὐρύχωρος ἡ δόδος, ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ἀπό- λειαν, καὶ πολλοὶ εἰσὶν οἱ εἰσερχόμενοι δι' αὐτῆς. Ὅτι στενὴ ἡ πύλη καὶ τεθλιμμένη ἡ δόδος ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωὴν, καὶ ὀλίγοι εἰσὶν οἱ εὐρίσκοντες αὐτήν». (Ματθ. Ζ. 13 καὶ 14).

Εἶναι ἀνάγκη νὰ διακόψωμὲ τὸ κεφάλαιον αὐτὸ τῆς πνευματικῆς ζωῆς τῶν μαθη- τῶν μας, στὸ σημεῖο τοῦτο, γιὰτὶ ἄλλοιῶς θὰ ἀναγκαζόμαστε νὰ μποῦμε σὲ λεπτο- μέρειες τῆς μεθοδου τῆς ἐργασίας τῶν διαφόρων μαθημάτων, καὶ τὸ πρᾶγμα θὰ μᾶς ἀπαιτοῦσε χρόνον, πού δὲν ἔχομε στὴ διάθεσίν μας. Σημειώσωμὲ μονάχα δύο πα- ρατηρήσεις:

α'. - ὅτι ὁ πνευματικὸς βίος τῶν παιδιῶν εἶναι ἀνάγκη νάχη **κ ο ι ν ν ι κ ἡ** μορφῇ. Ἀντὶ τὰ παιδιὰ νὰ ἐργάζονται χωριστὰ καὶ τὸ καθένα μόνο του, καὶ νάχουν ἀποτελέσματα μικρὰ καὶ ρηχὰ, νὰ βάνουν μαζί τίς πνευματικῆς τους δυνάμεις καὶ νὰ συνεργάζονται ὁμαδικὰ, καταμερίζοντας μεταξύ τους τὴν ἐργασία, γιὰτὶ εἶναι γεγο- νὸς πιά, ὅτι ἡ ὁμαδικὴ προσπάθεια καὶ ὁ καταμερισμός τῆς ἐργασίας ἔχουν ἀποτε- λέσματα καὶ βαθύτερα καὶ πλατύτερα. καί

β'. - ὅτι ἡ διεξαγωγὴ τῆς πνευματικῆς ἐργασίας πρέπει πιά νὰ γίνεται σὲ τόνο φιλικὸ καὶ οἰκεῖο. πού συνηθίζει τὰ παιδιὰ νάχουν εὐγένεια στὶς συζητήσεις τ' αὐ- καὶ στὶς κριτικὰς, τους, νὰ σέβωνται τὴ γνώμην τοῦ ἄλλου καὶ νὰ μὴν εἶναι ἰσχυρογνώ- μονα, ἀλλὰ νάχουν τὴν καλὴ διάθεσιν ἢ νὰ πείσων μὲ τὸ τίμια ἐπιχειρήματά τους τὸν ἄλλον στὴν ἀποψή τους ἢ νὰ πείσων ἀπ' αὐτὸν στὴν δική τους. Ἔτσι καταπολεμείται ἡ ἀποστήθισιν, λείπουν οἱ ὑποβολαί, γεννιέται ἐνδιαφέρον καὶ συμμετέχουν ὅλοι στὴ ζωντανὴ πιά ἐργασία, χωρὶς νὰ εἶναι κανεὶς ἀπόρροιστος καὶ χωρὶς νὰ κοιμᾶται κα- νείς. Ἡ τέτοια διεξαγωγὴ τῆς ἐργασίας ἀπαιτεῖ ἀπὸ τὸν ρυθμιστὴ τῆς μεγάλῃ κατὰ- νάλωσιν τῶν ψυχικῶν του δυνάμεων, ἀλλ' αὐτὲς, τὸ ξέρομε, πιά, ἀποτελοῦν στοιχει- ῶδη προϋπόθεσιν γιὰ κάθε σχολικὴ προκοπὴ. Πρὶν μποῦμε στὸ τρίτον καὶ τελευταῖον μέρος τῆς ὁμιλίας μας, εἶναι ἀνάγκη νὰ ποῦμε δύο λόγια γιὰ τὴν

ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ ΜΟΡΦΩΣΗ ΤΟΥ ΜΑΘΗΤΟΥ

Ἀποτελεῖ κι' αὐτὴ μιὰν ἀνάγκη - ἀνάγκη, πού ζητάει ἐντόνην τὴν ἱκανοποίησιν τῆς. Ἀν' ἡ φυσικὴ ἀγωγὴ χαρίζῃ τὸ ζῆν στοὺς τροφίμους τοῦ σχολείου, ἂν ἡ πνευμα- τικὴ τὸ εὖ ζῆν, ἄλλο τόσο καὶ ἡ αἰσθητικὴ ἀγωγὴ τοῦτο χαρίζει, τὸ καλλιτεχνικὸς ζῆν, τρία εἶδη ζωῆς, πού τὸ κάθε ἓνα εἶναι καλύτερον ἀπὸ τ' ἄλλα. Ἀλλὰ μὲ ποία μέσα θὰ προσφέρωμὲ στοὺς μαθητὰς μας τὸ σπουδαῖον τοῦτο δῶρον καὶ θὰ ἐξωραίσωμὲ τὴ ζωὴ τους; Γνωρίζοντας καλὰ τὴν ἐπίδρασιν, πού ἀσκεῖ τὸ περιβάλλον στὴ διαμορ- φωσιν τοῦ χαρακτῆρα τοῦ ἀνθρώπου, μπορούμε νὰ ποῦμε ὅτι πρῶτον διὰ τὸ σπουδαῖόν τοῦτο μέσο εἶναι ἡ μὲ κάποια αἰσθητικὴ τακτοποιήσιν τοῦ διδακτηριακοῦ ἑωστε- ρικοῦ περιβάλλοντος, μέσα στοῦ ὁποῖον τὰ παιδιὰ ζοῦν ὅλην τὴν ἡμέραν καὶ κάθε μέραν. Σπουδαῖον αἰσθητικὸν στοιχεῖον τοῦ διδακτηρίου εἶναι ἡ καθαριότης, μὲ τὴν ὁποία φαντακτὰ πρέπει νὰ διατηρῆται. Καθαριότης ἐξωτερικὴ καὶ ἑσωτερικὴ, στοὺς τοίχους, στὸ ταβάνι, στὸ πάτωμα, στὰ θρανία, στὰ ἔπιπλα, πού μὲ σχολαστικότητα πρέπει νὰ μάθωμὲ τὰ παιδιὰ νὰ συνθίσουν νὰ μὴ γράφουν ἀπάνω τους, νὰ μὴ τὰ λερώσουν καὶ μὴ τὰ χαράζουν, νὰ μὴ τὰ μετακινῶν, νὰ μὴ σπῶνουν παρὰ στὰ πτυ- ελοδοχεῖα καὶ νὰ μὴ τὰ μελανώνουν, νὰ μὴ πετοῦν χαρτία παρὰ μονάχα στὸ καλάθι

τῶν ἀρχοτήτων, ἐπιμένοντας στή τάξη αὐτὴ μὲ συστάσεις προφορικῆς καὶ ἑγγραφῆς σὲ πινακίδες, μὲ τὸ καλὸ καὶ μὲ τὸ κακὸ. "Ἄλλο τέτοιο, μέσο εἶναι ἡ βολικὴ τοποθέτησις τῶν ἐπιπλῶν στὴ θέσθι πού [κανονοί] ὄχι μονάχα τὴν καθημερινή τους χρῆσιν, ἀλλὰ καὶ τὴν αἰσθητικὴ τῶν ματιῶν τοῦ μαθητοῦ. Οἱ σειρές τῶν ὁμοιοτύπων, θρῆναιων, πού εἶναι προτιμότερο νὰ τοποθετοῦνται σὲ σχῆμα κεφαλαίου Π, ἔτσι, ὥστε κάθε μαθητὴς νὰ μπορῇ νὰ βάλῃ σὲ κάθε στιγμὴ ἀπέναντι καὶ πλάι τοῦ ὅλου τοὺς συμμαθητάς του, γιὰ νὰ παίρνῃ εὐκολότερα καὶ ἡ διεξαγωγὴ τῆς σχολικῆς ἐργασίας οἰκονομικὸ τόνο, οἱ σειρές τῶν θρῆναιων, ἡ ἔδρα, τὸ κάθισμα, ὁ πίνακας καὶ κάθε ἄλλο χρῆσιμο ἐπιπλοῦ νὰ ἀποτελεῖ ἕνα σύνολο ἁρμονικὸ μέσα στὴν αἰθούσα, πού τὰ παραπεισμάτα τῆς θά εἶναι assortis πρὸς τοὺς ἐσωτερικοὺς χρωματισμούς τῆς. Τρίτο μέσο εἶναι ἡ διακόσμηση τοῦ διδασκλήρου μὲ καλλιτεχνικοὺς πίνακες, πού τὰ θέματα τοὺς νὰ εἶναι σχετικὰ μὲ τὸ σχολεῖο καὶ τὴ σχολικὴ ζωὴ. Τέτοια θέματα παρουσιάζει θαυμάσια ὁ βίος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ! ὅταν εὐλογοῖ τὰ παιδιά, ὅταν διδάσκῃ τοὺς μαθητὰς του ὅταν δωδεκαετῆς βρίσκεται στὸ ναὸ, ὅταν διδάσκῃ τοὺς ὄλους κτλ., πού τὰχουν ἔξοχα ἀποδώσει μεγάλοι εὐρωπαῖοι τεχνίτες. Μὰ καὶ ἡ θρησκευτικὴ εἰκόνα τῆς τάξεως πρέπει νὰ εἶναι καλαισθητὴ, ὅπως εἶναι μὲ τέτοια τοῦ Χριστοῦ μὲ τὸ ἀκάνθιστο στέφανο γερμανικῆς τεχνικῆς προελεύσεως. Καὶ ὄχι μονάχα θρησκευτικοῦ ἀλλὰ καὶ ἱστορικοῦ περιεχομένου βρίσκει κανεὶς ὠραίες εἰκόνας, τὸ κρῦφὸ σχολεῖο τοῦ Γκούζι, τὶς εἰκόνας τοῦ Ἰακωβίδη, τὶς προσωπογραφίες τῶν ἐρμηνευομένων ποιητῶν καὶ συγγραφέων, τὸν τυφλὸν Ὀμήρου ὀδηγούμενον ἀπὸ ἕνα παιδί, τὸ Σωκράτη μὲ τοὺς μαθητὰς του, ἕνα ἀρχαῖο Γυμνάσιον, τὸν τυφλὸν Οἰδίποδα ὀδηγούμενον ἀπὸ τὴν Ἀντιγόνη κτλ.

Πολὺ ἐνδιαφέρουσες βρίσκουν ἀκόμη τὰ παιδιά καὶ τὶς εἰκόνας, πού παριστάνουν σκηνές ἀπὸ τὴ σχολικὴ τους ζωὴ, ἐντοναίναν ἀπὸ τὶς ἐκδρομὲς τους, τὰ ταξείδια τους, τὶς ἐορτές τους, τὶς ἐπιδείξεις τους, τὰ παιχνίδια τους. Ὅλοι, ἐννοεῖται, οἱ πίνακες αὗτοι, οἱ εἰκόνας, πρέπει νὰ εἶναι πλαισιωμένοι. Ἀσφαλῶς μέσα σ' ἕνα τέτοιο αἰσθητικὸ περιβάλλον ζῶντας τὰ παιδιά, ἔχουν ἀρκετὰ νὰ καλλιεργήσουν τὴν αἰσθητικὴν καὶ τοὺς διαθέσει. Μὰ ἐκτὸς τῶν διδασκαλικῶν καὶ τοῦ περιβάλλοντος αἰσθητικῶν μέσων, εἶναι ἀκόμη καὶ ἄλλα μέσα ἐξωραϊστικὰ τῆς ζωῆς τῶν παιδιῶν. Πρῶτο τὸ μάθημα τῆς Μ ο υ σ τ ι κ ῆς καὶ μὲ τὸν καλὸ δάσκαλο τῆς Ὡδικῆς μπορεῖ νὰ ἀπορροφῇ σὲ μεγάλῳ βαθμῷ τὴ ζωὴ τοῦ παιδιοῦ μὲ τὰ διαλεγμένα ἔντεχνα καὶ δημοτικὰ τραγούδια, ἀνάμεσα τοὺς ξεχωρίζει ὁ ὠραῖος ὕμνος τοῦ σχολεῖο τους - πού θὰ ἔκτελείται φωνητικὰ ἢ ἐνόργανα. Ἡ συγκρότηση μαθητικῆς χορωδίας καὶ ὀρχήστρας εἶναι ἀπαραίτητη σὲ κάθε σχολεῖο, πού λέει, πῶς, εἶναι πολιτισμὸν. Χορωδία καὶ ὀρχήστρα, πού θὰ ἐμφανίζεται στὶς σχολικὰς ἐορτές, στὶς ἐκδρομὲς, στὶς δεξιώσεις φιλῶν ἐκδρομῶν, στὴν κοινὴ δόξαν τῶν μαθητῶν πρῶτῃ προσευχῇ. Δεύτερο καλὸ μέσο εἶναι οἱ χ ο ρ ο ῖ, πού μποροῦν νὰ μάθουν τὰ παιδιά τὴν αὐτὴ τοῦ σχολεῖο στὸ μάθημα τῆς Γυμναστικῆς ἢ καὶ σὲ ἄλλες ὥρες, καὶ νὰ τοὺς ἐκτελοῦν στὶς ἐπίσημες σχολικὰς περιστάσεις καὶ σιγμὲς τους. Ἐλλήνοπούλα ἦσαν τὰ παιδιά τῆς Σπάρτης καὶ τὸν Ἀθηναίων πού χόρευαν τοὺς πυρρῆχους καὶ τοὺς γυμνικοὺς ἐκείνου χόρους. Τρίτο τὸ μάθημα τῶν τ ε χ ν ι κ ῶ ν, μὲ τὸν φιλότιμο εἰδικὸ δάσκαλο, μπορεῖ ν' ἀναπτύξῃ δεξιότητα στὰ παιδιά ὄχι μονάχα μὲ τὴ καλλιγραφία - πού πρέπει ν' ἀποτελεῖ κτῆμα τοῦ καθενὸς - καὶ τὴν ἱγνογραφίαν, ἀλλὰ καὶ μὲ ὅλους τοὺς κλάδους τῆς χειροτέχνιας. Καὶ μπορεῖ ἀκόμη νὰ φέρῃ σὲ φῶς κρυμμένες καλλιτεχνικὰς διαθέσεις τῶν παιδιῶν καὶ, ποῖος ἔρει, νὰ προσετοιμῇ μεγάλαις καλλιτεχνικὰς φυσιογνωμίας. Τέταρτο μέσο εἶναι αἱ ἐπισκέψεις σὲ καλλιτεχνικὰς ἐκθέσεις, ζωγραφικῆς γλυπτικῆς, ἀρχιτεκτονικῶς χώρους ἔπου θὰ γινῶσιν ὀπτικὰ τοὺς ρυθμούς καὶ τὶς σχολές τῆς τέχνης. Νὰ ὀδηγηθοῦν ἀκόμη γιὰ νὰ παρακολουθήσουν καλλιτεχνικά ἔργα, θεατρικά, κινηματογραφικά, μιμικά, συναισθητικὰ, ὑποδειγματικὰ ἀπαγγελίας, ἀποχρώτων ἔτσι ἐγκυκλοπαιδικὴν αἰσθητικὴν μόρφωσιν. Καὶ τελευταῖα σὰν ἐπιπράξιμα, στὶς ἀνώτερες ἰδίαις τάξεσι, ἀπὸ ἀφορμὴ πρὸ πάντων τῶν Νέων Ἑλληνικῶν, νὰ μποῦν τὰ παιδιά στὸ νόημα τῆς τέχνης. Νὰ μάθουν τὶς θεωρεῖς γιὰ τὴ γένεσιν τῆς τέχνης, τὶς σχολὰς τῆς, τὰ εἶδη τῆς, τοὺς παράγοντες τῆς, τὰ κριτήρια τῆς καὶ νὰ μποροῦν εὐκόλῃ ν' ἀναγνωρίζουν καὶ νὰ κατατάσσουσιν στὸ εἶδος τοῦ ἑνὸς ἔργου, ἱμπερσιονιστικὸ ἢ ἐξπρессиονιστικὸ, καὶ πῶς πολλὴ ἀκόμη, νὰ συνηθίσουν στὴ τεχνοκριτικὴ τῶν ἔργων καθε καλῆς τέχνης.

Γ' ΗΘΙΚΗ ΜΟΡΦΩΣΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ

Γιὰ τὸ εἶδος τοῦτο τῆς μορφώσεως τὸ σχολεῖο ἐνδιαφέρεται ἐλάχιστα ἀφοῦ ὅλη του τὴν προσοχὴ τὴ διαθέτει στὴ πνευματικὴν μόρφωσιν τοῦ παιδιοῦ. Δὲ μοιάζουμε τοὺς ἀρχαίους μὲς προγόνους, οἱ ὅποιοι, καθὼς τὸ λέει ὁ Πλάτων, «εἰς διδασκαλῶν πέμποντας, πολὺ μᾶλλον ἐντέλλοντας εὐκοσμίας ἐπιμελεῖσθαι τῶν παιδῶν ἢ γραμματικῶν» (Πρωτῶν, κεφ. 15). Ἐμεῖς σήμερ' ἔχομε τὴν ἀντίληψιν, ὅτι τὸ ἀπαντῶν τῆς μορφώσεως συνίσταται πρὸς γράμματα. «Νὰ πᾶς στὸ σχολεῖο, γιὰ νὰ μάθῃς γράμματα», λέμε στὸ παιδί, κι' ἂν τοῦ τὸ εἶπομε καὶ ἄλλοιῶς «νὰ πᾶς στὸ σχολεῖο, γιὰ νὰ γίνῃς ἕνας καλὸς ἄνθρωπος» μὲ τὸ «καλὸς ἄνθρωπος» τοῦτο δὲν ἐννοοῦμε πρᾶξ «ἑνὸς ἀνθρώπου γραμματικῶν». Ὅλη μας τὴν προσπάθειαν τὴ καταβάλλομε, γιὰ νὰ κάνωμε τὰ παιδιά μας γραμματισμένα. Τὴ ἀρετὴ τὴ βάνομε σὲ δευτέρω μοῖρα. Ἀν καταφέρνωμε τουλάχιστον τὸ σκοπὸ μας καὶ κερδίζαμε τὴ πνευματικὴν μόρφωσιν τοῦ παιδιοῦ, πάλι θὰ ἦταν καλὰ. Ἀλλ' ἐπὶ τὸ σχολεῖο, ὅπως ἔξωρε, ἀποτυγχάνει καὶ σὲ τοῦτο τὸ σκοπὸ του, γιὰτὶ δὲ μποροῦμε νὰ χαρακτηρίσωμε ὡς ἐπιτυχία τοῦ σχολεῖο τὸ

παθολογικό γεγονός, ότι κάνει τα παιδιά υδροκέφαλους, που είναι ή σπουδαιότερη αίτια του συζητούμενου τα τελευταία χρόνια φαινόμενου της άγγραμματουσύνης. Μά και όπου και όση καταβάλλεται ή προσπάθεια για την ήθική μόρφωση του παιδιού, πάλι συμβαίνει ή ανεπαρκής να είναι ή κακώς να καταβάλλεται, όπως τουλάχιστον φαίνεται από τα σχετικά αποτελέσματα. Γιατί ό συνηθισμένος τύπος, που αντιπροσωπεύει το μέσο όρο του ήθικού επιπέδου του μαθητού, είναι ό τύπος του εγωώτου, που ή δέν έχει καμμία ή έχει κακήν αντίληψη της αλληλεγγύης, του ψεύτη και του υποκριτή, για να περιοριστούμε σε λίγους χαρακτηρισμούς του. Το γεγονός αυτό δέν είναι άπλως λυπηρό, αλλά είναι τρομερό για όποιον συνηθίζει να αισθάνεται τόν πόνο από τέτοια πράγματα. Δέν πρόκειται, κύριοι συνάδελφοι, να συζητήσουμε τα αίτια της ήθικής αυτής κακοδομίας των παιδιών, γιατί ή συζήτηση αυτή θα μάς οδηγούσε σε μακρός και, το χειρότερο, ίσως μάς έκανε να λυπηθούμε και να δοκιμάσουμε κάποιες τύψεις, αν συνάβουμε από τη συζήτηση να βγψ, ότι είμαστε και μεείς λιγάκι υπεύθυνοι για τό κακό αυτό. Όποιοι είναι στοχαστικός αήσυχος, μπορεί εύκολα να ιδψ τα αίτια αυτά. Άρκει να θελψ. Πρώτο είναι να προσπαθήσουμε να βρούμε μερικές άρχες σχολικής ήθικής, να τοποθετήσαμε μέσα τό παιδί και να παρακολουθήσουμε έκει την ζωή του, για να δούμε αν είναι έτσι καλύτερα, κι αν αξίζει τόν κόπο, κι αν μπορεί ακόμη να γίνψ τίποτς.

Β Α Σ Ι Κ Η Α Ρ Χ Η

Ή βασική, κατά γνώμη μας, ήθική άρχη, που μπορεί να άκτινοβολψ και να φωτίψ όλες της πλευρές της σχολικής ζωής του παιδιού, είναι ή κοινωνική. Αν τί λ η ψ η ή ή θ ι κ ή ς. Δέ μπορεί ν' άρνηθψ κανείς, ότι ή έποχή μας άσχει από όπερτροφία του έ γ ω των άτόμων της κοινωνίας. Προσέχουμε ό άνθρωποι μόνο τόν εαυτό μας και τόν φροντίζουμε τόσο, ώστε δέν περισσεύει να κυττάξουμε και τόν πλησίον μας. Καί βέβαια δέ μπορεί να γίνεται λόγος περί ευτυχίας του συνόλου, που τα μέλη του ζουν εγωϊστικά. Μόνο στην ευτυχία του συνόλου μπορεί κανείς να βρψ και τη δική του, πραγματική, ευτυχία. Αυτά τα πράγματα συνηθίζουμε. Άνέκαθεν όλοι οι άνθρωποι να τα διακηρύττουμε, αλλά συνθως από τη θεωρία αυτή ίσα με την πράξη μας υπάρχει πολύ μεγάλη άπόσταση. Συνήθισμα τόσο πολύ στη θεραπεία του έ ν ά ν θ ρ ω π ο υ, ώστε, και να τό βλέπωμε τό σωστό, δέν μπορούμε πιά να αλλάξουμε τακτική. Ή συνήθεια μάς έγινε φυσικό και το φυσικό δέν κόβεται.

Αν πραγματικά έκτιμούμε την κοινωνική αντίληψη της ζωής και θέλωμε αληθινά ή άρχη αυτή να γίνψ πράξη, πρέπει να συνηθίσουμε τα παιδιά να ζουν κοινωνικά. Καί θα τό κατορθώσουμε αυτό όχι με συστάσεις μονάχα κι' έντυποισιακά λόγια, αλλά όργανώνοντας τη σχολική ζωή των παιδιών κοινωνικά. Τό παιδί μέσα από την κοινωνικότητα της σχολικής ζωής του πρέπει να νιώστ το συμφέρον της ευτυχίας του. Έκει θα ιδψ ότι ή άρετή, τότε μονάχα έχει άξία, όταν με τ η ς α ι κοινωνικά. Κάθε καλή πράξη του παιδιού θα είναι πραγματικά καλή, μονάχα όταν έχη ευεργετική έπίδραση και στα άλλα παιδιά. Καί, σύμφωνα με τό κριτήριο αυτό, τό μέγεθος και τό πλάτος της ευεργετικής αυτής στους άλλους έπιδράσεως είναι εύθως ανάλογο προς την άξία της άρετής της πράξεως. Με τόν ίδιον τρόπο αληθεύει και τό αντίθετο, με την κακή πράξη του παιδιού. Καί προχωρούμε και πιο πέρα σε κάτι πολύ σημαντικό: Τό παιδί μέσα στην κοινωνικά όργανωμένη σχολική του ζωή θα γνώρισψ τό έξής, ότι: κάθε καλή πράξη του δέν τιμψ μονάχα τόν εαυτό του, αλλά τιμψ και πολύ όλα τα παιδιά, που άνήκουν στην τάξη του. Καί αντίθετα, ή κακή του διαγωγή δέ μειώνει μονάχα τόν εαυτό του, αλλά μειώνει και πολύ όλα να μέλη της σχολικής του κοινωνίας. Ή αντίληψη αυτή αποτελεί σπουδαίο κίνητρο για κάθε παιδί να επιδιώκψ να έπαναλαβαίνψ καλές πράξεις, άφορ μ' αυτές θα ευεργετήψψ και θα τιμωρψ τους συμμαθητάς του. από τους όποιους θα άπολαύψ έκτίμησψ και άγάπης, και αντίθετα να άποφεύγψ κακές πράξεις, που θα βλάψουν και θα έκθεσουν τους συμμαθητάς του, από τους όποιους ήμπορεί ακόμη να βρψ γι' αυτό και τόν μπελά του.

Μ Α Θ Η Τ Ι Κ Ε Σ Κ Ο Ι Ν Ο Τ Η Τ Ε Σ

Μιά φορά κι' ένα καιρό — δέν πάνε και πολλά χρόνια — ή άρχη του κοινωνισμού αυτού είχε τόσο πολύ έκτιμηθψ, ώστε έμπηκε έξαφνικά στα σχολεία με τό θεσμό των μαθητικών κοινοτήτων. Καί ήταν πολύ φυσικό να γίνψ τέτοια και τόση παρεξήγηση του θεσμού από τους άπροσεγμάστους εκπαιδευτικούς, που μονάχα το τυπικό μέρος του θεσμού είδαν, τη μορφή, χωρίς να νιώσουν διόλου τό περιεχόμενο του, και να συμβούν γι' αυτό τόσα και τέτοια έκτροπα, ώστε χρειάστηκε να καταργηψψ πιά από τό κέντρο ό χρωστικοήσας έτσι θεσμός. Άλλά ό φιλότιμος και γνωστικός δάσκαλος, που είναι σε θέση να έκτιμψ και να χειρίζεται, όπως αξίζουν τα πράγματα, έξρει τί συμφέρεται και τί δέν συμφέρεται στην οράδα των μαθητών του. Όποιοιδήποτε θεσμοί, κι αν ισχύουν κατά καιρούς, υπάρχει τό άναμφισβήτητο γεγονός, ότι κάθε τάξη παιδιών άποτελεί κατ' ανάγκην φυσική κοινότητα και κοινωνική οικογένεια, άφορ τα παιδιά της τάξεως έχουν κοινοτήτα συμφερόντων της σχολικής τους ζωής, κοινές χαρές και κοινές λύπες, όπως έξέρου και τίς ζουν τα παιδιά, αν μάλιστα διευδώνονται δεξιά, κοινά δικαιώματα και κοινά καθήκοντα. Την κοινότητα αυτήν τών φυσικών συμφερόντων έχει στοιχειώδη υποχρέωση ό δάσκαλος να την κατευθύνψ άγρυπνα και στοργικά στον καλό δρόμο της προκοπής και της προόδου, χωρίς να άντιγράφψ και να μιμητάς δου-

λικά, ὅτι δίνεται ἄλλοι, ὅπου οἱ συνθήκες τῆς ζωῆς καὶ τοῦ τόπου εἶναι διαφορετικές, ἀλλὰ νὰ χρησιμοποιῇ ὅλα τὰ ἐφαρμοσίμα καὶ σύμφωνα μὲ τὸν χαρακτῆρα μας μέσα καὶ ἄλλα ἀκόμα, ποὺ ἀπερία θὰ ἐφευρῇ ὁ ἴδιος ὁ ὅποιος εἶναι φυσικός ἀρχηγὸς αὐτῆς τῆς τάξεως, καὶ ποὺ δὲν μᾶς ἐπιτρέπει ὁ χρόνος νὰ τὰ ἐξετάσωμε, ἀφοῦ μάλιστα εἶναι καὶ πράγματα γνωστά.

Η «ΕΥΓΕΝΗΣ ΑΜΙΛΛΑ»

Οἱ περισσότεροι γιὰ τὴ μὴ ποῦμε ὅλοι οἱ ἀνθρώποι, συνηθίζομε νὰ μπαίνομε οἱ ἴδιοι καὶ νὰ βόνομε καὶ τοὺς ἄλλους σ' ἓνα συναγωνισμό, ποὺ τὸν ὀνομάζομε «ἀμιλλὰ». Ὁ συναγωνισμὸς αὐτὸς, τῆς περισσότερης φορῆς, σχεδὸν πάντοτε, ἀπὸ φυσικῆ ἀνθρώπινι ἀδυναμία τοῦ ἐγωισμοῦ εἶναι ἀθέμιτος καὶ ὅσο κι' ἂν τὸν ἐξοραίζωμε μὲ τὴν λέξη «εὐγενής» «εὐγενὴς ἀμιλλὰ», δὲν παύει αὐτὸς νὰ εἶναι ἀθέμιτος καὶ βλαβερὸς. Δὲν ἔχομε παρὰ νὰ κοιτάζωμε αὐτὴ τὴν «εὐγενὴ ἀμιλλὰ» παντοῦ, ὅπου ἀσκεῖται, γιὰ νὰ κρίνωμε τὴν ἀξία τῆς. Δὲν ἔχομε παρὰ νὰ προσέξωμε τὰ μέσα πρὸς χρησιμοποιοῦν οἱ ἀμιλλώμενοι, ὅσο γιὰτροὶ ἔξασφα, δύο δικηγόροι, δύο ἔμποροι, δύο ὁποιοῖδήποτε ἐπαγγελματίαι τοῦ αὐτοῦ ἐπαγγέλματος, δύο συνεπισητήμονες, γιὰ νὰ κρίνωμε τὴν ἀξία αὐτῆς τῆς εὐγενεῖς οὐδ' ἓν ὅς ἡ ἀμιλλὰ ἔχει. «Εἶσι εἶναι. Δὲν μπορεί νὰ γίνῃ ἄλλοιως. Οἱ ἀνθρώποι ἔρομε καλά, δι' ἡ λέξις «ἀμιλλὰ» ἔχει κακὴ σημασία, ἀλλὰ, ἐπειδὴ, ἀπὸ ἐγωιστικῆς ἀδυναμίας εἰσάμας δοῦλοι τοῦ περιεχομένου τῆς λέξεως, προσπαθοῦμε νὰ ἐξελασσωμε τὸν ἑαυτὸ μας καὶ τοὺς ἄλλους — πλοῦστοι τοὺς ἄλλους — καὶ το ποθετοῦμε ἔμπροσθεν ἀπὸ μιὰ κακὴ λέξη ἓνα ὥραιο ἐπίθετο, νὰ ἰσχυρίζομαι τὰς πρὸς τὴν πράξιν. ἰσχυρὴ αὐτὴ εἰμυχιε δικαιοδογημένη καὶ ἀπέναντι τοῦ Θεοῦ καὶ ἀπέναντι τῶν ἀνθρώπων. Μὰ ἡ πονηρὴ μας αὐτὴ ἀφέλεια δὲ μπορεί νὰ μεταβάλῃ τὴν οὐσίαν τῶν πραγμάτων, ὅπως δὲν μπορεί νὰ γλυκύνῃ ἓνα φαρμακερὸν καταπότιο, ὅσο κι' ἂν τὸ ἀλείψῃς ἐξωτερικὰ μὲ ζάχαρη. «Ἀμιλλὰ» θὰ πῇ προσπάθεια ὑπεροχῆς τοῦ ἑνὸς ἀπὸ τὸν ἄλλον, καὶ ὁ κατὰ κανόνα ἐλαττωματικὸς ἀνθρώπος, σὲ ἐγωιστικὴν τοῦ αὐτοῦ προσπάθειαν θὰ χρησιμοποιοῖ κατὰ κανόνα καὶ κάθε ἄλλο παρὰ εὐγενή, τὴν εἰρωνείαν, τὴν ψευτιά, τὴν συκοφαντίαν, τὴν ἀδικίαν εἰς βάρος τοῦ συναδελφου του, εἰς βάρος τοῦ πλησίον του. Ἀντὶ τῆς ἀμιλλώμεθα δύο ἢ περισσότεροι ἀνθρώποι μὲ τέτοιον τρόπο μεταξὺ μας, θὰ μπορούσαμε νὰ ἐνώσωμε τὴν προσπάθειάν μας γιὰ τὴν κοινὴν καὶ ἀνωτερότητα παρὰ γιὰ τὴν ὑπεροχὴν τοῦ ἑνὸς εἰς βάρος τοῦ ἄλλου. Εἶναι προτιμότερο νὰ εὐτυχώμε καὶ οἱ δύο παρὰ νὰ εὐτυχῶ ἑγὼ εἰς βάρος ἱδικόν σου. Ἐχω λοιπὸν τὴν γνώμην ὅτι τὴν ἀμιλλὰ αὐτὴν δὲν πρέπει νὰ τὴν καλῇγοῦμε μετὰ τῶν μαθητῶν μας, γιὰ νὰ μὴ τοὺς ἀσκοῦμε στὴν ἐγωιστικὴν καὶ ὀλέθριαν αὐτὴ ἀντικοινωνικὴ κακίαν, ἀλλὰ νὰ τοὺς συνηθίζωμε νὰ προσπαθοῦν ὅλοι μαζί νὰ συνεργάζωνται ἁρμονικὰ καὶ ν' ἀνεβαίνουν ὑψηλότερα χωρὶς συναγωνισμό.

ΕΘΝΙΚΟΣ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΟΣ ΚΟΙΝΩΝΙΣΜΟΣ

Ὅταν ἡ ψυχὴ καθαρῶς νὰ σπάσῃ τὸ δεσμό τοῦ ἐγωισμοῦ τῆς καὶ ν' ἀκτινοβολήσῃ τὴ θερμότητα τῆς τριγύρω τῆς, ἐνθουσιασμένη ἀπὸ τὴ χαρὰ τῆς συνολικῆς ἀγάπης, τρέχει νὰ προεκτείνῃ τὸν ἀλτρουισμό τῆς ὅλο καὶ πῶς πολὺ, ζητώντας κ' αὐτὸν ν' ἀγκαλιάσῃ ὅλον τὸν κόσμον. Τὴν εὐγενικὴ αὐτὴ τάση τῆς ψυχῆς, ποὺ παρατηρεῖται πρὸ πάντων στὶς ψυχὰς τῶν νεωτέρων, μπορούμε νὰ ἐπωφεληθοῦμε ἐκείνην, ποὺ στὰ χέρια μας ἔχομε τὴ μάρφωσιν τῶν ψυχῶν τῶν. Οἱ σχέσεις τῶν παιδιῶν μὲ τὰ παιδιὰ ξένων τόπων, σχέσεις, ποὺ μπορούν νὰ καλλιεργοῦνται ὅχι μονάχα μὲ ἄδολοι σὺν τῇ παιδικῇ ψυχῇ, καὶ συγκινητικὴ σχολικὴ ἀλληλογραφία, μὲ τὴν ἀνταλλαγὴν ὥρων λευκωμάτων, ὁμαδικῶν προϊόντων τῆς σχολικῆς χειροτεχνίας, ἀποδεικνύει στοιχείων τοῦ πολιτισμοῦ τῶν χωρῶν καὶ τῶν λαῶν, ἀλλὰ καὶ μὲ ταξίδια καὶ ἀμοιβαίαις ἐπισκέψεσι, ποὺ ὅχι πολὺ δύσκολα μπορούν καμιά φορὰ νὰ πραγματοποιοῦνται, οἱ διεθνιστικὲς μετὰ τῶν παιδιῶν οὐτὲς σχέσεις ἔχουν ἀσφαλῶς σπουδαία σημασία γιὰ τὴν ἐξευγένισιν τῶν ἀνθρώπων κοινωνιών.

Ἀπὸ τὸ σημεῖο ὅμως αὐτό, τοῦ γεγονότος τῆς ἀναμφισβήτητης ἀξίας τοῦ ἀνθρωπιστικοῦ κοινωνισμοῦ, ἴσομε τὸ σημεῖο, ποὺ ρθάνει καμιά φορὰ ἡ μερῶς ἐκτεταμένη ἀπὸ τὴν χαρὰ ταύτῃ ἀτόχαστῃ ψυχῇ, νὰ παρεξηγῇ τὴν ἀληθινὴν ἀξίαν τῶν πραγμάτων καὶ νὰ περιφρονῇ — ἐπὶ τοῦ προκειμένου θέματος — τὸν ἐθνικοκοινωνισμὸν ἔμπροσθεν τοῦ διεθνισμοῦ τέτοιον, ὑπάρχει μεγάλῃ ἀπόσταση, καὶ οἱ κρίσεις αὐτὲς στιγμῆς χρειάζεται ἡ διαφωτιστικὴ ἐπέμβασις τοῦ φωτισμένου δασκάλου, γιὰ νὰ βάλλῃ τὰ πράγματα στὴ θέσιν τοὺς.

Ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν πλησίον ἀποτελεῖ, βέβαια ὑποχρέωσις γιὰ τὸν ἡμερωμένον ἀνθρώπον, ἀλλὰ ἡ περιφρόνησις τοῦ ἑαυτοῦ τοῦ ἀποτελεῖ σφάλμα. Ὅταν ὁ Χριστὸς ἐδίδαξε τὴν παγκόσμιαν ἀγάπην καὶ ἐκήρυξε τὸ γνωστὸ κήρυγμα «ἀγαπᾶ τὸν πλησίον σου ὡς ἑαυτὸν» ἐννοοῦσε κ' ἔλεγε μὲ τὴν φράση τοῦ αὐτοῦ ν' ἀγαπήσῃ κανεὶς τὸν ἄλλον, ὅπως ἀγαπᾷ τὸν ἑαυτὸν. Δηλαδή πρῶτα ν' ἀγαπήσῃ τὸν ἑαυτὸν καὶ ἔπειτα τὸν ἄλλον, κ' αὐτὸν τὸν ἄλλον νὰ τὸν ἀγαπήσῃ κανεὶς μὲ τὸν ἴδιον τρόπο, μὲ τὸν ὅποιον ἀγαπᾷ τὸν ἑαυτὸν τοῦ. Αὐτῇ, βέβαια, εἶναι ἡ κατὰ λέξιν καὶ ἡ κατ' ἐννοίαν ἐρμηνεία τοῦ κήρυγματος αὐτοῦ, τοῦ ὠραιότερου, ποὺ ἔγινε ποτὲ στὸν κόσμον, κήρυγματος.

Καὶ ἀσφαλῶς μονάχα ἔτσι μπορούν νὰ ἔχουν τὰ πράγματα. Δὲ μπορεί κανεὶς νὰ ἀγαπήσῃ τὸν ἄλλον, ἂν δὲν ἀγαπήσῃ προτύτερα τὸν ἑαυτοῦ. Δὲν ὑπάρχει γιὰ αὐτὸ ἀμφιβολία, τὸ ζήτημα τώρα εἶναι: πῶς κανεὶς μπορεί ν' ἀγαπήσῃ

τὸν ἑαυτὸ τοῦ καὶ τὸν ἄλλον. Τὸ πρᾶγμα εἶναι δύσκολο, καὶ ἐδῶ χρειάζεται ἡ ὀρθὴ καθοδήγησις τῶν ζῶντων καὶ αἰθαντικῶν παιδιῶν ἀπὸ τὸν ἀνέτερο χαρακτῆρα τοῦ δασκάλου, ποῦ θὰ τοὺς δειλῇ τὸ παράδειγμα τῆς δικῆς του ἀγάπης, τὸν τρόπο τῆς καλῆς ἀγάπης, τῆς ἀγάπης, ποῦ δὲν τυφλώνεται ἀπὸ τὸν τυφλὸ ἑγωϊσμὸ οὐτε περιορίζεται στὴ θεραπεῖα τῶν ἀτομικῶν συμφερόντων, γιὰ νὰ ἀγαπήσουν ἔτσι πρῶτα τὸν ἑαυτὸ τοῦ καὶ νὰ προεκτείνουν ἔπειτα τὴν ἀγάπην αὐτὴ στοὺς γονεῖς τους, στὰ ἀδέρφια τους, στὴν οἰκογένειάν τους, ποὺ μπορεῖ νὰ τοὺς φιλοῦς τους καὶ στοὺς γείτονές τους, στοὺς συμμαθητὰς τους, ποὺ μπορεῖ νὰ τοὺς ἀγαπήσουν πάρα πολὺ, στοὺς δασκάλους τους, ποὺ μπορεῖ νὰ τοὺς ἀγαπήσουν ὅαν τοὺς γονεῖς τους, στοὺς συντοπίτες τους, στοὺς συμπατριῶτες τους, στοὺς ὁμοεθνῆς τους. Γιὰ νὰ ἀγαπήσουν πρῶτα τὴν πατρίδα τους καὶ ἔπειτα τὴν πατρίδα τῶν ἁλλῶν. "Εμεῖς μάλιστα οἱ Ἕλληνες ποὺ ἔχομε τὸ προνόμιον νὰ ὑπάρξῃ ἡ ὥραλη καὶ χιλιοτραγουδημένη ἀπὸ Ἕλληνας καὶ ἀπὸ ξένους πατρίδα μας, ἡ πηγὴ καὶ ἡ κοιλίς τοῦ παναιθρώπινου πολιτισμοῦ, ἔχομε ἰδιαίτερη ὑπαχρέωση νὰ ἀγαπᾶμε, καὶ νὰ συνηθίζωμε καὶ τὰ παιδιά νὰ ἀγαποῦν, τὴν Ἑλλάδα περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο πρᾶγμα.

Τὴν ὑποχρέωσιν αὐτὴ, τῆς ἐθνικῆς ἀγωγῆς τῶν μαθητῶν μας πρέπει νὰ συστηματοποιήσωμε σήμερα περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλοτε οἱ εκπαιδευτικοί, μὲ κάθε μέσο συντελεστικὸ γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτό. Μερικὰ ἀπ' αὐτὰ πολλὰ τέτοια μέσα εἶναι τὰ ἑξῆς:

Αον).— Θ ε ω ρ η τ ι κ ᾶ μ ῆ σ α. 1ον) Ζωντανὴ σπουδὴ τοῦ ἀρχαιοελληνικοῦ κλασικοῦ κατὰ τὴν ἐρμηνείαν τῶν ἀρχαίων κειμένων. 2ον) Σπουδὴ πατριωτικῶν λογοτεχνημάτων καὶ ἔξω ἀπὸ τὰ ἐγκεκριμένα νεοελληνικὰ ἀναγνώσματα. 3ον) Ἀπόκτησις πολιτικῆς συνειδήσεως. 4ον) Κατὰ καιροὺς ἐμβλεῖς ἀπλῆς σὲ συγκεντρώσεις τῶν μαθητῶν μὲ διημιλητὰς καθηγητὰς ἢ μαθητὰς ἢ καὶ τρίτους, εἰδικούς, φιλοῦς τοῦ σχολείου καὶ μὲ θέματα ἀπὸ κάθε ἐπιστήμης. 5ον) Καθημερινὴ λειτουργεῖα μαθητικοῦ ἀναγνωστηρίου μὲ διαλεγμένα βιβλία καὶ ἐπόπτες καθηγητὰς, ποὺ θὰ κατευθύνουν τὴν μελέτη τῶν παιδιῶν. 6ον) Καλλιέργεια τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθηματος καὶ μὲ τὰ τυπικά, βέβαια, μέτρα τῆς λατρείας, τοῦ ἐκκλησιασμοῦ, τῆς κοινῆς ὁλῶν τῶν μαθητῶν καὶ καθηγητῶν προσευχῆς, τῆς τελέσεως ἁγιασμῶν καὶ τῆς τελέσεως εἰδικῶν σχολικῶν λειτουργιῶν, ἀλλὰ προπάντων μὲ τὴν δημιουργίαν ἀληθινῆς σχολικῆς χριστιανικῆς ζωῆς, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ σχολεῖο εἶναι ἱερὸς ναὸς ψυχικῆς μυσταγωγίας τῶν μουσμένων μαθητῶν ὑπὸ τῶν μυστῶν ἱερῶν καθηγητῶν. 7ον) Ἀδεία τῆς ἐλευθέρας γνώμης, ποῦ δίνει εὐκαιρίαν νὰ ἐκδηλώνωνται καὶ διορθώνωνται οἱ σφαλερές ἀντιλήψεις μὲ τὴν διαφοριστικὴν πειθὸν καὶ ὅχι περιορισμὸ τῆς ἐλευθερίας αὐτῆς, ποὺ καταδικάζει τὸν πιεζόμενον σ' αἰώνια πλάνη.

Βον).— Μ ῆ σ α π ρ ᾶ ξ ε ω ς. 1ον) Μονιμότης τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ, ὥστε νὰ μὴ περνοῦν δέκα φιλόλογοι τὸ χρόνον ἀπὸ κάθε τάξιν καὶ νὰ μὴ προφθάνῃ νὰ δημιουργεῖται οἰκειότης μεταξὺ διδασκόντος καὶ διδασκόμενου. 2ον Ἐν συνεχείᾳ τούτου, δημιουργία φιλικῆς ατμόσφαιρας, ὥστε νὰ παύσῃ ἡ προαιώνια ἔχθρα καὶ νὰ λήξῃ ἐπὶ τέλους ἡ θλιβερὴ διεξαγωγὴ τῆς μάχης μεταξὺ τῶν δασκάλων, ποὺ κατέχουν τὴν ἀκρόπολιν τῆς ἔδρας, καὶ τῶν ὠχυρωμένων στὰ χαρακώματα τῶν θανόντων μαθητῶν, γιὰ νὰ κηρυχθῇ εἰρήνῃ καὶ δημιουργηθῇ ἀμοιβαία εὐλικρίνεια καὶ ἐμπιστοσύνη, ἀναγκαῖα προϋπόθεσις εὐεργετικῆς συνεργασίας καὶ προκοπῆς. 3ον) Σεβασμὸς πρὸς τὴν ἠθικὴν ἀξίαν, ὅχι δογματικὰ καὶ μὲ λόγια, ἀλλὰ στὴ πράξιν καὶ μὲ ἔργα, γιὰ νὰ γίνωνται στὰ παιδιά ἠθικαί ἔξεις. 4ον) Κοινωνικὴ ὁργάνωσις τῆς σχολικῆς ζωῆς, γιὰ νὰ διδωνται εὐκαιρίες ν' ἀναπτύσσωνται στὰ παιδιά οἱ κοινωνικαὶ ἀρετές, τὸ αἶσθημα τῆς εὐθύνης, ἡ πρωτοβουλία καὶ ἡ αὐτενέργεια τους. 5ον) Προθυμία ἐκτελέσεως τοῦ καθηκοντος γιὰ κάθε παρουσιάζομεν ὑπηρεσίαν, ἀπὸ τοὺς δασκάλους πρὸ πάντων, ποὺ θὰ παραδειγματίζουν μὲ τὴν ἐργατικότητά τους τὰ παιδιά. 6ον) Συνεργασία τοῦ σχολείου μὲ τὴν οἰκογένειαν τῶν μαθητῶν. 7ον) Ἐπισκέψεις γῶρων καὶ μνημείων τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἀρχαίων, μεσαιωνικῶν, νεωτέρων. 8ον) Ἀπόλαυσις τῆς πλουσιώτατης καὶ μαγευτικῆς φύσεως. 9ον) Ἐπίσκεψις συνόρων, πεδίων μαχῶν καὶ τέμψης ἡρώων. 10ον) Ἐπίσκεψις στόλου, ναυοτάξιμου, ἀεροδρομίου, στρατιωτικῶν μονάδων. 11ον) Ἐπίσκεψις ἐπιστημονικῶν, βιομηχανικῶν καὶ τεχνικῶν ἐγκαταστάσεων, ἐργοστασίων, ἰνστιτούτων καὶ πηγῶν ἐθνικοῦ πλούτου. 12ον) Ἐορτασμὸς ἐπετελῶν ἱστορικῶν γεγονότων, καθὼς καὶ κάθε γεγονότος τῆς σχολικῆς ζωῆς ἢ κοινωνικῆς, καθὼς εἶναι ὁ εορτασμὸς τῆς ἐνάρξεως καὶ λήξεως τῶν μαθημάτων μὲ τὸ σχετικὸ προὔπολογισμὸ καὶ ἀπολογισμὸ τῆς ἐνάρξεως καὶ λήξεως τῶν μαθημάτων μὲ τὸν Χριστογεννητικὸν δένδρον καὶ δῶρα γιὰ τοὺς ἀτόρους μαθητὰς, οἱ εορτῆς τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν καὶ τῆς 25ης Μαρτίου, δεξιώσεις ξένων μαθητῶν ἐκδρομῶν ἀλλὰ ἀκόμη καὶ μνημόσυνα φιλολογικὰ ἢ ἐπιστημονικὰ γιὰ θάνατον ἢ ἐπέτελο θανάτου ἀνθρώπων ποὺ εὐεργέτησαν τὸ ἔθνος ἢ τὴν ἀνθρωπότητα, μὲ τὸν ἀπαράθρητον ὄρον οἱ εορτῆς αὐτῆς νὰ εἶναι ἀπλῆς καὶ φυσικῆς, προετοιμαζόμενες ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ παιδιά, στὴ μορφή καὶ στὸ περιεχόμενον τους καὶ νὰ μὴ εἶναι ποτὲ συνηθισμένες θεατρικῆς παραστάσεις μὲ ἔργα, ποὺ ἀναβιβάζονται στὰ κοινὰ θέατρα, παραστάσεις, ποὺ μεταβάλλουν τὰ σχολεῖα σὲ κακοὺς θιάσους θεατρίνων καὶ διασαλεύουν ἄσκησι καὶ θλιβερὰ τὴν ἐργασίαν τοῦ σχολείου. 13) Ἀύστηρη φιλοπρόθυμία, φθάνουσα εἰς τὴν σκληρότητα, ὅταν ἐκείνων, ποὺ δὲν ἐννοοῦν μὲ δλὴ τὴν καλὴν προσπάθειαν τῶν δασκάλων νὰ συμμορφωθοῦν καὶ νάμουν στὸν ἴσιον δρόμον, προσέχοντες ὅμως, μήπως τιμωροῦνται μαθητὰ γιὰ σφάλματα, ποὺ διαπράττονται ἀτιμωρητὰ ἀπὸ τοὺς δασκάλους, ὥπως τὸ κάπνισμα, ἡ χαρτοπαιξία, ἡ βλασφημία τῶν βίων, οἱ

άσχημοι κτλ. για να μη μοιάσουμε «τὸν δάσκαλο πὺ ἐδίδασκε καὶ νόμο δὲν ἐκράτει» τῆς λαϊκῆς παροιμίας καὶ ἐπερώσαμε ἔτσι στὴ συνείδηση τῶν παιδιῶν γιὰ ἄδικο καὶ παράλογοι. Καὶ τέλος (14ον) Δημιουργία σταθερῆς εκπαιδευτικῆς παραδόσεως καὶ ὄχι τὸ θλιβερὸ φαινόμενο τῆς διαρκοῦς μεταβολῆς τῶν εκπαιδευτικῶν κατευθύνσεων, πὺ κατατῆγὰ νὰ καὶ ἡ δύσπιστος καὶ τοὺς μαθητὰς καὶ τοὺς δασκάλους καὶ τὴν κοινωνία στὴν ἀποστολὴ τοῦ σχολείου.

Ε Π Ι Λ Ο Γ Ο Σ

Κύριοι συνάδελφοι, σταματοῦμε ἐδῶ, ὄχι γιατί ἐξαντλήσαμε τὸ θέμα, ἀλλὰ γιατί πέρασε ἡ ὥρα. Δὲν προφθάσαμε οὐτε λίγα πράγματα νὰ δοῦμε ἀπὸ τοὺς θησαυροὺς πὺ μπορεί νὰ κρύβῃ ὁ σχολικὸς βίος τῶν μαθητῶν. Γνωρίζω πολὺ καλά, ὅτι ὅλα αὐτὰ καὶ πράγματα, πὺ εἴπαμε, δὲν εἶναι νέα. Εἶναι γνωστά στὸν καθένα μας, ἀφοῦ εἶναι παρμένα μέσα ἀπὸ τὴν σχολικὴν πράξη. Εἶναι τὰ ἴδια πράγματα, πὺ ἀνέκαθεν μεταχειρίζεται τὸ σχολεῖο γιὰ τὴ μόρφωση τῶν παιδιῶν του. Ἡ μόνη διαφορά εἶναι ἡ ἐξῆς: Πῶς ὁ καθένας μας ἀντικρύζει τὰ πράγματα αὐτὰ, ποῖα θέση πέρνει ἀπέναντί τοὺς καὶ πῶς τὰ ζῇ με τοὺς μαθητὰς του. Εἶναι εὐχέλεια, ὅτι οἱ εκπαιδευτικοὶ τῆς Θεσσαλονικῆς καὶ τῆς Βορείου Ἑλλάδος κάτω ἀπὸ τὴ φωτισμένη διοίκηση τῆς Γενικῆς Ἐπιθεωρήσεως τῆς Ἐκπαιδεύσεως διακρίνονται γιὰ τὸ ζῆλο στὴν ἀσκηση τῆς διηρησίας τοὺς. Οἱ ἀκρίτες τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκπαιδεύσεως ἔχουν νὰ φυλάττουν καὶ μεταδίδουν τὰ Μακεδονοπούλα τὴν παρακαταθήκη τῶν Ἑλληνικῶν παραδόσεων καὶ ἔχουν ἀκόμη νὰ μὴ περιορίζονται μονάχα προσκολλημένοι στὰσιμα σὲ κάθε περασμένο, ἀλλὰ νὰ εἶναι μαζί καὶ στοχαστικοὶ ἐργάτες κάθε εὐγενικῆς καὶ ἀνώτερης ιδέας, στεκόμενοι καλοὶ παραστάτες στοχαστικῶν ἐπίσης Ἑλληνοπαιδῶν μαθητῶν, πὺ φλέγονται πάντοτε κι' αὐτοί, σὰν τοὺς πνευματικὸς τοὺς πατέρες, ἀπὸ τὸν ἴδιον ἱερὸν πόθο, νὰ ὑψωθοῦν σὲ ἀνώτερος κόσμος, ἡθικὸς, πνευματικὸς καὶ ὀλίκους.

Εὐχαριστῶ, κύριε Ἐπιθεωρητῆ, γιὰ τὴν τιμὴ, πὺ μοὶ κάτατε, νὰ με ὀρίσετε ὁμιλητὴ τοῦ ὁράλου τούτου θήματος τοῦ σχολικοῦ βίου τῶν μαθητῶν. Φυβάμαι μονάχα, μήπως ἀδίκησα τὸ ὁράο θέμα με τὸν ψυχρὸ τόνο τῆς διηγήσεως. Γιατὶ ἡ ὁμορφία τῶν σκηνῶν τῆς σχολικῆς ζωῆς τῶν παιδιῶν νομίζω, ὅτι δὲ μπορεί ν' ἀποδίδεται με τὴ μορφὴ διηγήσεως. Μόνον κινηματογραφικὰ καὶ φωνοληπτικὰ θὰ μπορούσε ἡ ὁμορφία αὐτὴ νὰ ἀποδοθῇ πιστά.

Εὐχαριστῶ, κύριοι συνάδελφοι, γιὰ τὴν ὑπομονή, πὺ εἶχατε, πὺ με παρακολουθεῖτε τὸσην ὥρα. Ἐλπίζω σὲ μάς νὰ μὴ γεννηθοῦν οἱ σκέψεις τοῦ νὰ χιναίε καμμία φορά νὰ ἀκούε ἀπὸ τοὺς ἄλλους. > Καὶ τώρα ποῖα εἶναι ἡ ἀντιμίσθια; ὁ ζῆλος πῶς πληρώνεται; Μήπως στὸ τέλος ἀνακρίνωμε, σὰν τὸ γραφικὸ προφήτη, «ὁ ζῆλος τοῦ οἴκου σου, καταργαγέ με κύριε, κύριε;» > Ὅχι, τέτοια ἐρωτήματα δὲν γεννιούνται σὲ μάς, πὺ θεωροῦμε τὸ ἐπάγγελμα θηροκεία καὶ τὴν ἰδιότητά μας ἀποστολική. Τὴν ἀντιμίσθια μας τὴν πέρνομε ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴν μας ἱκανοποίηση καὶ θεωροῦμε προτιμότερη τὴ θυσία ἐξ αἰτίας τοῦ ζήλου παρὰ τὴ μακαριότητα ἐξ αἰτίας τῆς ἀδιαφορίας. Ἡ ἀδιαφορία ἀποτελεῖ ἔγκλημα σήμερα. Τὸ ἐνδιαφέρο, ὅτε τὸ ἄλλο ἐνδιαφέρο εἶναι ἀρκετὸ. Γιὰ τὴν ἐπαγγελματικὴν μας θηροκεία χρειάζεται πιστή, χρειάζεται ἐνθουσιασμοὺς. Κι' ἂν δὲν θβάνουν αὐτὰ θὰ χρειασθῇ καμμία φορά καὶ κάτι παραπάνω. Θὰ χρειασθῇ φανατισμοὺς. Καὶ τὰ πράγματα αὐτὰ μόνον ἀπὸ τὸ στερημα τῆς ψυχῆς μας μπορούμε νὰ τὰ πάρωμε. Εἶναι τὸ μόνον πρᾶγμα, πὺ μπορούμε νὰ προσφέρωμε στὰ παιδιά μας ὡς δωρεά. Γιατὶ περισσότερο δὲν ὑπάρχει ποτέ. Κι' ἂν ὀπῆρχε τέτοιο, δωρεά ἀπὸ περισσότερο δὲν θὰ μπορούσε νὰ χῆ ἀξία. Μόνον ἡ δωρεά ἐκ τοῦ ὑστερήματος πρέπει νὰ λογαριάζεται ὡς δωρεά. Πρέπει νὰ κάνωμε τὰ παιδιά μας καλύτερα ἀπὸ τοὺς ἑαυτοὺς μας, ὁμορφαινοντας τὴ ζωὴ τους με ὅτι ζωτικὸ ὑπάρχει μέσα μας. Ἐτσι με τὴ δικὴ τους ὁμορφία ἐκδικούμαστε γιὰ ὅλες τῆς ἀσχημίας τῆς δικῆς μας ζωῆς, τῆς ἀσχημίας, πὺ περάσαμε στὰ παιδικὰ μας χρόνια. Κι' ἐκδικούμαστε με τὸν καλύτερο τρόπο.

Καὶ τώρα, κύριοι συνάδελφοι, σὰς ἀφήνω ἀφοῦ σὰς παρουσιάσω μιὰ σκηνὴ τοῦ σχολικοῦ βίου τῶν μαθητῶν ἐνὸς ἐπαρχιακοῦ Γυμνασίου, πὺ διηρῶνα πρὸ ὀλίγων ἐτῶν. Με τὴν σκηνὴ αὐτὴ ἐκλείναμε τότε τὸν ἀπολογισμό τῆς σχολικῆς ἐργασίας μας, ὁ σύλλογος τῶν ἀκαταπονήτων καθηγητῶν τοῦ Γυμνασίου ἐκείνου, στὴν ἔκθεσή μας περὶ τῶν τῶν πεπραγμένων στὸ τέλος τῆς χρονιάς ὡς ἐξῆς:

Ἀποόπασμα ἀπὸ τὴν ἔκθεση τῶν πεπραγμένων

Μόλις ἐκτύπουν ὁ τελευταῖος ἀπογευματινὸς κώδικας καὶ οἱ μαθητὰ κατέρχονται τὴν κλίμακα τοῦ σχολείου. Δὲν πρόκειται νὰ συνεχισθῇ τὸ μάθημα τοῦ ὁρολογίου προγράμματος, ἀλλ' ὅμως δὲν συναποκομίζου τὸ πηλίκιον καὶ τὰ βιβλία των. Τὰ ἀρῇκαν εἰς τὴν τάξιν των. Συρίζουν ἐλαφρὰ ἡ μουρμουρίζουν εὐθυμα κάποιο μᾶρς. Τὸ πρῶτον των φαῖρνεταὶ ἀπὸ χαρᾶν, τὴν χαρὰν πὺ τοὺς ἀναμένει εἰς τὸ πρᾶξιον, εἰς τὸ ἰσογειον, εἰς τὴν ἔξω τοῦ σχολείου πλατεῖαν τῆς ἐκκλησίας. Μαζί των καταβαίνου καὶ οἱ καθηγητὰ, χωρὶς τὸ καπέλλο των, ὅποτονάζοντες καὶ ἐκείνοι κάποιον εὐθυμον σκοπόν, ὡσάν παιδιά. Ἡ πρὸσδοκωμένη χαρὰ εἶναι κοινὴ διὰ τοὺς μαθητὰς καὶ διδασκάλους. Ἐκεῖ χαλαρεὶ ὁ κόσμος ἀπὸ τοὺς μικροὺς καὶ τοὺς ἐφθβους, πὺ βουβρίζουν ὅλοι, καθὼς αἱ μέλισσαι περὶ τὴν κυψέλην. Ὅμαδες παιδιῶν στήνουν εἰς τὸν δρόμον καὶ εἰς τὴν πλατεῖαν τὰ φίλε τοῦ βόλεϋ διὰ νὰ συναντηθοῦν φιλικῶς

ή Ε' με την ΣΤ' τάξιν, ή Γ' με την Δ'. Οι πιαιρίκοι της Α' και της Β' τάξεως δέν ήμπορούν ακόμη νά παίξουν σέ φιλέ. Το φιλέ είναι ύψηλόν και ή δύναμις των δέν φθάνει νά πετάσουν την μπάλαν επάνω από τό δίκτυο. Διά τοῦτο κατανέμονται εις ό-
 μβδας και τοποθετούνται κυκλικώς, διά νά παίξουν πάσες, πού τους μοιράζει από τό
 μέσον ό Γυμναστής, ή Γυμνάστρια, ό Γυμνασιάρχης, ό Ύ'οδιευθυντής, ό Καθηγητής,
 ένας μαθητής, μία μαθήτρια. Όλοι με τα μάτια και τά χέρια ύψηλά παρακολουθούν
 την μπάλαν και την κτυπούν και γελούν και χαρώνται μερικί παραπονούνται, ότι
 δέν τους βρίσκουν την μπάλαν και άλλοι της δίνουν κεφαλές. Είς τό σκάμμα του
 προαυλίου πηδούν ή παλεύουν τά παιδιά επί της άμμου και συχνά κυλιούνται άγκα-
 λιασμένα. Είς τό άλλον άκρον ή Γυμνάστρα άσκει τάς μαθητριάς εις 'Ελληνικούς
 χορούς ή συνοδεία άσμάτων. Εκεί ό καθηγητής των Φυσικών μαθαίνει τά παιδιά
 νά κλαδεύουσ τίς πορτοκαλιές και τίς γαζίες του κήπου. Τό ποτιστικό συνεργείον
 της τάξεως, πού έχει άπόψε σειράν, ποτίζει και βοτανίζει και λιπαίνει τόν άνθόκρινον
 του σχολείου. Είς την πλατεϊαν ρίπτουν οι έφηβοι σφαίραν, δίσκον, άκόντιον, λίθον.
 Είς μίαν αίθουσαν του ίσογειου λειτουργεί τό συνεργείον του κουρείου. Παιδιά κου-
 ρέων γονέων κουρεύουν τους συμμαθητάς των με την ψήλην ή την χονδρήν μηχανήν.
 Είς την άλλην αίθουσαν ό Ύ'οδιευθυντής έπιβλέπει τό συνεργείον της βιβλιοδετικής, οι ό-
 ποιοί βιβλιοδετούν τους μικρούς τόμους της σχολικής βιβλιοθήκης των. Απ' εκεί ό καθηγη-
 τής των Μαθηματικών έπιβλέπει τους μαθητάς της έυλοτεχνικής ομάδος, οι όποιοί
 κατασκευάζουν και νέας κρεμάστρας διά νά έχη κάθε μαθητής την ίδιήν του θέ-
 σιν. Είς την αίθουσαν του μεσίτου πατώματος ό καθηγητής της φιλαρμονικής διδά-
 σκει τους φιλομούσους μαθητάς όργανικήν μουσικήν. 'Άλλοι μαθηταί, εις την όπισθεν
 αήλην άσκούνται με τά πλήκτρα νά κτυπούν καλά τά τύμπανα του σχολείου, διά νά
 μή κάνουν πλέον λάθη, όταν κατά τάς παρελάσεις του σχολείου ως τυμπανισταί δι-
 δουν τό βήμα εις την φάλαγγα των μαθητών. 'Η ώρα παρέχεται και με τά παιχνίδια
 βραδυάεις πολύ σύντομα. Ούτε μίαν—δύο ώρας δέν έπρόλαβε κανείς νά παίξη. Βρα-
 δυάεις. Καί όμως κανείς δέν θέλει νά διακόψη την έργασίαν του ή τό παιχνίδι. Ό Γυ-
 μνασιάρχης, ό όποιος πανταχού παρών λαμβάνει ένεργόν μέρος εις όλας αύτάς τάς
 άσχολίας, παραπονείται και παρατηρεί τους μαθητάς ότι τό παρακάνουν πλέον, ενώ
 μέσα του είναι εύχαριστημένος και συγκινημένος από την εύχαρίστησιν. Ένθυμείται, ό-
 ταν πρό όλίγων, πρό έλαχίστων έτών, προτέρουν άκριβώς, τό σχολείον κατά την αυ-
 τήν ώραν, πρό πολλής ώρας, ήτο κενόν και έρημον, και βλέπων τώρα τόν έσμέν του-
 τον των πνευματικών του παιδιών νά λαχταρούν και νά μή θέλουν νά έξοκλήθουν
 από τό σχολείον, λέγει μέσα του : «Καλύτερα νά τό λαχταρούν έτσι παρά νά τό μι-
 σοῦν και νά τό άποστρέφονται». 'Άλλ' άρχίζει πλέον νά σκοτεινιάζη, όξεις και έπαν-
 ειλημένοι ήχοι της σφύρικτρας τού έφημερεύοντος καθηγητού δίδουν τό σύνθημα της
 διακοπής της περισχολικής αύτης έργασίας, οι μαθηταί άμύλητοι έπιστρέφουν εις τό
 διδακτήριον συναποκομίζοντας και τά όργανα των άσχολιών των, και άλλοι μέν πη-
 γαίνουν εις τό σπίτι των γιά νά πάρουν κάτι τί έπιστρέφοντες άργότερα πάλιν, άλλοι
 δε συνεχίζουν άμέσως την έργασίαν, ή όποία, νέα, την στιγμήν αύτην άρχίζει εις τάς
 αίθούσας του μεσάιου πατώματος, έργασία κυρίως πνευματική. 'Ηνοϊαν αί θύραι της
 μεγάλης αίθούσης τού άγαναωστηρίου και ένας-ένας προσέρχονται οι θαμώνες μα-
 θηταί. Μελετούν με όρεξιν διότι μεταξύ του τελευταίου άπογευματινού μαθήματος και
 της λειτουργίας του άγαναωστηρίου έμεσολάβησαν δύο περίπου ώραι έλευθέρας έρ-
 γασίας και παιχνιδιού και ό κουρασμένος από τά μαθήματα παιδικός έκφέραλος άρ-
 κεί έξεκουράσθη. Είς την πλαγίην αίθουσαν, όσοι μαθηταί δέν έχουν στερεά γραμ-
 ματικές βάσεις, παρακολουθούν τό ειδικόν λειτουργιών γραμματικόν φροντιστήριον.
 Είς την άέναντι αίθουσαν μαθηταί έτοιμάζουν αλληλοδιδασκτικώς τά Μαθηματικά
 της έπομένης ήμέρας. Είς δε τας αίθούσας του άνω πατώματος ομάδες μαθητών δια-
 φόρων κύκλων του πολιτισμού τακτοποιούν τά δελτία των και χαράσσουν την άρχιτε-
 κτονικήν της εισηγήσεως ή συμπεληγήσεως των, διότι πλησιάζει πλέον ό καιρός διά
 νά άνακοινώσουν ενώπιον τας συμμαθητών των την διατριβήν των, και μάλιστα ύπάρ-
 χει φόβος νά την παρακολουθήσουν ό σύλλογος των καθηγητών, ή σχολική έφορεία,
 έκπαιδευτικό των άλλων σχολείων και οι γονεΐς των. Ό βραδυνός έπόπτης καθηγη-
 τής είναι πανταχού παρών. Εύρίσκεται πανταχού εις όλας τάς αίθούσας, έμπνέων εις
 πάντα τόν σεβασμόν προς την έργασίαν και πρόθυμος νά έξυπηρετή τους. Είς τό
 γραφείον του Γυμνασίου παραμένει ακόμη ό Γυμνασιάρχης. Εδρε την μόνην ώραν νά
 διεκπεραιώση την γραφικήν του υπηρεσίαν. Από τό πρωί έως τό βράδυ δέν έπρόλαβε
 νά καθίση ήσυχος. Δέν πρέπει νά του διαφύγη τίποτε. Παρακολουθεί τά πάντα, ση-
 μειώνει, συζητεί, μαντεύει, κρίνει, δίδει κατευθύνσεις. Είναι ή ψυχή του όλου σχολείου.
 Εδρε την μόνην ώραν νά συγκεντρωθή κάτως και νά έκτελέση έγκυκλίους διαταγάς
 των προϊσταμένων του. Καί έχει πολλήν έργασίαν. Όταν μάλιστα την κυνηγί, αύτή
 πολλαπλασιάζεται ώστε νά μήν την προσθήνη άν δέν έβρηθείτο υπό τών άκαταπονή-
 των συνεργατών του. Τό έργον, βλέπετε, είναι κοινόν, κοινωνικόν. Συχνά παραμένει
 εις τό γραφείον του και ό ύποδιευθυντής. Είναι ανάγκη νά σκεφθούν μαζί περί εκεί-
 νου του ζήτηματος.

Τό ώρολόγιον της πόλεως σημαίνει την 9ην ενίστε δε και την 10ην ώραν της
 νυκτός. Είναι πολύ άργά πρέπει νά άναχωρήσουν. Philosophare βέβαια πολύ άλλα
 και νίγνε όλίγον. Σηκώνονται λοιπόν, κλείουν τό γραφείο, καίβανουν εις τό άνα-
 γνωστήριον, με πολλόν κόπον κατορθώνουν ν' άποσπάσουν τους τελευταίους βιβλιοφι-

λους μαθητάς, συμπαραλαμβάνουν και τόν βραδυόν εξημερεύοντα συνάδελφόν των, κλείουν τὸ ἀναγνωστήριον, ἐξέρχονται, κλείουν τὴν ἐξώθυραν τοῦ σχολείου, καληνυχτίζονται διδασκαλοὶ καὶ μαθηταί, μὲ κάποιαν ὁ καθένας ὑπερήφανον ἱκανοποίησιν, διὰ οὗτω προσέφερον τὰς ὑπηρεσίας τῶν συνάδελφόν των διὰ τὴν προαγωγὴν καὶ τὴν ἰδικὴν των καὶ τῆς κοινωνίας. Καληνυχτίζονται καὶ ὁ καθένας ἀπὸ τὴν συντροφίαν αὐτῇ, αἰσθητικὸς καθὼς εἶναι, προχωρῶν εἰς τὸ βάρος τῆς ψυχῆς. κάποιον αἰσθημα ἰδιαιτέρως συγκινησέναι αἰσθάνεται ἀπὸ τὴν καρδίαν νὰ τοῦ γένηται τὸ σῆμα, νὰ τοῦ πνίγῃ λαίμον καὶ νὰ ξεχύνεται μὲ ἕν δάκρυ ἀπὸ τὸ ἄκρον τοῦ ὀφθαλμοῦ. Εἶναι ὥραϊον νὰ ζῇ ἔτσι κανεὶς.

Ὁ κ. Πρόεδρος εὐχαριστεῖ τὸν κ. Ἀντωνάκου διὰ τὴν βαθεῖαν ἐπιστημονικὴν εἰσηγησίαν του, καὶ ἀναγινώσκει σημείωμα τοῦ ἱατροῦ κ. Α. Κοῦζα πρὸς τὸ Συνέδριον, διὰ τοῦ ὁποίου παρακαλεῖ οὗτος νὰ καταβληθῇ μέριμνα παρὰ τῶν διδασκάλων, πρὸς Ἰδρυσιν Σχολικοῦ κήπου παρ' ἑκάστῳ διδασκῆρι, διὰ τὴν οἰκονομικὴν εἰσχύσιν τοῦ σχολείου καὶ τὴν τόνωσιν τῆς ὑγείας τῶν μαθητῶν καὶ τῶν κατωίκων. Ὁ κ. Πρόεδρος λέγει, ὅτι, ὡς ἐτονίσθη καὶ εἰς τὴν ὁμιλίαν τοῦ κ. εισηγητοῦ περὶ τοῦ σχολικοῦ βίου τῶν μαθητῶν, τὸ σχολεῖον καταβάλλει κάθε προσπάθειαν διὰ τὴν Ἰδρυσιν σχολικοῦ κήπου καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πρασίνου, καὶ ἤδη τὸ συνέδριον συγχαίρει καὶ εὐχαριστεῖ τὸν κ. Κοῦζαν διὰ τὸν ὑπὲρ τοῦ πρασίνου ζῆλον του, ὁ ὁποῖος ἐν τῇ προκειμένῃ περιπτώσει εἶναι καὶ ζήλος τῶν εκπαιδευτικῶν λειτουργῶν.

Μετὰ 10λεπτον διάλειμμα ἀρχεται ἡ συζήτησις ἐπὶ τῆς εἰσηγήσεως τοῦ κ. Ἀντωνάκου.

Ἡ κυρία Τραϊανοῦ ἀναφέρει τὰς δυσκολίας τῆς δημιουργίας συσσιτίου εἰς τὰς ἐκδρομάς.

Ὁ κ. Σπανδωνίδης λέγει, ὅτι τὸ σχολεῖον εἶναι διὰ τοὺς μαθητάς, τί τὸ δυσάρεστον, διότι δεσμεύει τὴν ἐλευθερίαν τοῦ μαθητοῦ καὶ χρειάζεται μεγάλους κόπους διὰ νὰ ζῇ εὐχάριστα.

Ὁ κ. Βρεττὸς λέει, ὅτι κοντὰ στὰ ἄλλα μέσα ποὺ ἀναφέρει ὁ κ. εισηγητὴς γιὰ τὴν ἥθικὴ ζωὴ καὶ τὴν αἰσθητικὴ καλλιέργεια τῆς ψυχῆς τῶν μαθητῶν, θεωρεῖ σπουδαιότατα καὶ αὐτά.

Κάθε σχολεῖο πρέπει νὰ ἐξέδωκ τὸν κατάλληλον χώρον — λίγο ἢ πολὺ — γιὰ σχολικὸν κήπον. Μικρότερες βοήθειαι σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο βρίσκω αὐτὸ ποὺ βλέπω διὰ γίνεσθαι ἀπὸ πολλοὺς, δηλαδὴ τὴν περιποίηση ἀπὸ κάθε παιδί μίαν γλάστραν ποὺ ἔχει φυτευθῇ ἓνα ἄνθος, ἓνα φυτὸν.

Ἐπίσης τὴν συμμετοχὴ τῶν μαθητῶν στὴ δεινροφύτευση ὠρισμένων ἐκτάσεων καὶ δρόμων, ἐκεῖ ποὺ τὸ σχολεῖο μπορεῖ νὰ βοηθήσῃ, ἰδίως στὸ χωριό, εἶναι συντελεστικὰ πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτόν.

Μ' αὐτὸ ἐπιτυχάνεται σὺν τῷ χρόνῳ καὶ ἡ ἀγάπη τῶν μαθητῶν πρὸς τοὺς ἀγροὺς καὶ τοὺς ἀγρότας.

Τελευταῖον δὲ ἐκδρομὰς εἰς βουνὰ καὶ τὰ δάση, ὅπου πρὸ πάντων θὰ πετάξῃ τὸσον ἀπὸ τὴν δροσίαν καὶ τὴν ἐλευθερίαν, ὅσο καὶ ἀπὸ τὸ αἰσθημα τῆς ὁμορφίας μὲ τὴν τάξην ποὺ θὰ ἴδωσιν τὴν δένδρων καὶ τῶν φυτῶν. Κι' ἀνπιστέωμε στὴ γνώμην, ὅτι ὁ ἄνθρωπος πῆρε ἀπὸ τὴ φύσιν κατ' ἀρχὴν τὸ αἰσθημα τοῦ ρυθμοῦ καὶ τῆς τάξεως, νομίζω, διὰ τὴν ἰδίαν τὴν φύσιν πρέπει νὰ προστρέξωμε γιὰ νὰ σπουδάσωμε στὶς ψυχὰς τῶν μαθητῶν τὸ αἰσθημα αὐτὸ, μοναδικὸ καὶ βασικὸ γιὰ τὴν ὁμορφίαν τῆς ψυχῆς, τὴν ὁποῖαν ἀπορβλέπει πρὸ παντός ἡ σχολικὴ ζωὴ.

Ὁ κ. Κοτσάνης ὁμιλεῖ διὰ τὸν σχολικὸν ἀθλητισμὸν ἀντικρούει τὰς γνώμας τοῦ κ. Ἀντωνάκου περὶ εὐγενικοῦς ἀμίλλης.

Ὁ κ. Ρώσσης δὲν συμφωνεῖ μὲ τὰς γνώμας τοῦ κ. Ἀντωνάκου εἰς τὸ ζήτημα τῶν ἐκδρομῶν. Εἰς ταύτας πρέπει νὰ μείνουν περισσότερον ἐλεύθεροι οἱ μαθηταί.

Ἡ δις Κραμβῆ ὁμιλεῖ περὶ τῶν γυμναστικῶν ἐπιδειξεων ἔχουσα τὴν γνώμην, ὅτι αὗται γίνονται διὰ νὰ ἀναπτύξουν οἱ γονεῖς τὴν γυμναστικὴν καὶ νὰ τοὺς δώσουν τὴν εὐκαιρίαν νὰ καμαρώσουν τὰ παιδιὰ τοὺς. Τὸ ὅτι δὲν λαμβάνουν διὰ τὰ παιδιὰ μέρος ὀφείλεται σὲ τεχνικοὺς λόγους. Διὰ τὰ παιδιὰ λέγει, ὅτι ἡ ἔλλειψις χώρου δὲν ἐπιτρέπει τὴν ἐκτέλεσιν παιδιῶν. Παρακαλεῖ εἰτα ὅπως αἱ ὥραι τοποθετηθοῦν κανονικώτερα.

Ὁ κ. Μπαντούνας λέγει, ὅτι ἡ εἰσηγίσις τοῦ κ. Ἀντωνάκου προϋποθέτει τέλειον κτρίον, τέλειαν μέσάν. Ὁ φορμαλισμὸς τῆς σχολικῆς ζωῆς δὲν εἶναι δυνατός ἐδῶ, οὐδὲ εἶναι δυνατόν νὰ τὸν ἀνεναντιώμεν μὲ τὰ μέσα τὰ ὁποῖα διαθέτομεν ἐν Ἑλλάδι.

Ὁ κ. Ἀντωνάκος ἀπαντᾷ λέγει, ὅτι διὰ τὴν δημιουργίαν συσσιτίων τὸ πρῶγμα φαίνεται δύσκολον διὰ τοὺς μὴ ἐπιχειροῦσαντας. Διὰ τὸν κ. Βρεττὸν λέγει, ὅτι ἀνέφερε εἰς τὸ τέλος τῆς εἰσηγήσεώς του περὶ σχολικῶν κήπων. Εἰς τὸν κ. Κατσάνην λέγει, ὅτι ὁ ἀθλητισμὸς πρέπει νὰ εἶναι συγκρατημένος διότι οἱ χειρότεροι μαθηταί εἶναι οἱ ἀθληταί.

Εἶτα ὁ κ. Πρόεδρος λέγει:

Ἀγαπητοὶ Συνάδελφοι

Αἱ ἐργασίαι τοῦ συνεδρίου μας λήγουν. Εὐχαριστῶ θερμότατα τοὺς κ.κ. εισηγη-

τάς, διότι παρὰ τὸν φόρτον τῶν καθημερινῶν ὑπηρεσιακῶν ἀσχολιῶν αὐτῶν, παρὰ τὸν φόρτον τῶν ἰδιαίτερον ὑποχρεώσεων αὐτῶν ὡς ἐπιστημόνων καὶ ὡς μελῶν τῶν ἰδίων τῶν αὐτῶν οἰκογενειῶν ὅσοι ἔχουν τοιαύτας, ἀνέλαβον πολὺ εὐγενῶς καὶ προθυμῶς καὶ μᾶς παρουσίασαν βαθείας ἐπιστημονικὰς εἰσηγήσεις τόσοις διαφωτιστικὰς αἱ ὁποῖαι ἀπετέλεσαν τὸ κύριον μέρος καὶ διηκόλυναν τόσοις πολὺ τὴν διεξαχθεῖσαν συζήτησιν. Τούτοις συχαίρω καὶ τοὺς εὐχαριστῶ εἰλικρινῶς, εὐχαριστῶ ὡσαύτως καὶ τοὺς λαβόντας μέρος εἰς τὴν συζήτησιν κ. κ. συναδέλφους, οἱ ὅποιοι μᾶς προσέφεραν ἐποικοδομητικὰς διαφωτιστικὰς γνώμας σχετικὰς μετὰ τὰ θέματα. Εὐχαριστῶ πρὸς τοῦτοις καὶ τοὺς κ. κ. συναδέλφους, οἱ ὅποιοι ἐβοηθήσαν εἰς τὴν τήρησιν τῶν πρακτικῶν τοῦ Συνεδρίου, εἰς τὴν τήρησιν τῆς τάξεως, καὶ γενικῶς πάντας τοὺς συνέδρους, οἱ ὅποιοι συνετέλεσαν εἰς τὴν καλὴν διεξαγωγὴν τῶν ἐργασιῶν τοῦ Συνεδρίου, εὐχαριστῶ καὶ τὸν τύπον τῆς Θεσσαλονίκης, ὁ ὁποῖος μετὰ τόσης στοργῆς περιέβαλε τὸ Συνεδρίον μας, καὶ ἀφιέρωσε σιῆλας ὀλοκλήρους, διὰ τὰ φέρῃ εἰς εὐρείαν δημοσιότητα τὰς ἐργασίας τοῦ Συνεδρίου μας.

Διαπιστώνω καὶ ἐγώ, κ. κ. συνάδελφοι, τὸ βεβιώνεται καὶ ἔσεῖς ὅτι αἱ ἐργασίαι τοῦ Συνεδρίου μας διεξήχθησαν μετὰ παραδειγματικὴν τάξιν καὶ ζηλευτὴν ἀξιοπρίπειαν. Ἡ προθυμία, μετὰ τὴν ὅποιαν μετέσχετε ὅλοι τοῦ Συνεδρίου, μετὰ γοῆς ἀπὸ μεγάλῃν ἱκανοποίησιν, καὶ ἡ σοβαρότης, ἡ εὐγένεια, ἡ ἄκρα λεπτότης καὶ ὁ σεβασμὸς πρὸς παρετηρηθήσαν, ὅπως ἤρμοζε εἰς ἐπιστήμονας καὶ παιδαγωγούς, μετὰ προσηνείᾳ ἀληθινὴν χαρὰν καὶ πραγματικὸν ἐνθουσιασμόν. Καὶ εὐχαριστῶ ὅλους σας θερμότερα. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ὅλοι μας φεύγοντες ἀπὸ τοῦ Συνεδρίου αὐτοῦ ἱκανοποιημένοι. Αἱ ὠφέλειαι τὰς ὁποίας ἀπεκομίσαντες ὅλοι μας εἶναι πολλαπλᾶ. Τὸ Συνεδρίον, ὅπως κατὰ τὴν χαιρετιστήριόν μου προσφώνησιν ἔβλεπα τοὺς σκοποὺς του, ἐπέτυχεν ἀπολύτως. Ὁ κυβερνήτης τῆς χώρας μας καὶ ὁ κ. ὑπουργὸς τῆς Παιδείας καὶ γενικῶς ἡ πολιτεία δύναται νὰ εἶναι βεβαία, ὅτι οἱ λειτουργοὶ τῆς Παιδείας γνωρίζουν τὴν ἀποστολὴν τῶν ἐδῶ, καὶ ἡμεῖς οἱ ἐκπαιδευτικοὶ μπορούμε νὰ εἰμεθα ὑπερήφανοι ὅτι τὰ χέρια μας εἶναι γερά γιὰ νὰ κρατήσουν τὸ βάρος τῆς εὐθύνης τῆς ὑψηλῆς, ἐθνικῆς, κρατικῆς καὶ κοινωνικῆς ἀποστολῆς μας. Ἀλλὰ καὶ ἡ παραμονὴ μας ἐπὶ τετραήμερον ὑπὸ τὴν αὐτὴν φιλόξενον στέγην τοῦ ὠραίου τοῦτου διδασκτῆρου μετὰ τὴν ὥραν μας ἀπασχόλησιν ἐπὶ σπουδαίων ἐπιστημονικῶν καὶ παιδαγωγικῶν ζητημάτων καὶ προβλημάτων, μᾶς συνέδεον στενότερον. Ἄς διατηρήσωμεν ὅλοι μετὰ συμπάθειας τὴν ἀνάμνησιν τῶν ἡμερῶν αὐτῶν τοῦ Συνεδρίου μας.

Τώρα κ. κ. συνάδελφοι, ἀπέρχεται ὁ καθένας ἀπὸ σᾶς ἐκεῖ ὅπου τὸν καλοῦν ἄλλαι ὑποχρεώσεις, ὑποχρεώσεις πρὸς τὴν ὑγίαν του, ὑποχρεώσεις πρὸς τὴν οἰκὸγένειάν του. Εὐχομαι καὶ τὰς ὑποχρεώσεις ταύτας νὰ ἐκπληρώσῃτε μετὰ εὐτυχῆ ἀποτελέσματα. Ὅπου καὶ ἂν εὐρίσκεσθε ὁμῶς, μακρὰν ἀπὸ τὸν τόπον τῶν ὑπηρεσιακῶν σας καθηκόντων, φέρετε ὑπερήφανα τὸ ὄνομα τοῦ διδασκάλου, τοῦ πλάστου καὶ διαιουργοῦ Ἑλλήνων πολιτῶν.

Σὰς ἀποχαιρετῶ δίνους σας μετὰ συναδελφικὴν στοργὴν, εὐχομαι εἰς ὅλους σας καλὸ καλοκαίρι καὶ καλὴν ἀντάμωσιν καὶ κηρύσσω τὴν λήξιν τῶν ἐργασιῶν τοῦ Συνεδρίου μας.

Τ Ε Λ Ο Σ

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

Ἐν σελ.	10	στιχ.	34	ἀντί	ἀπελευθέρωση	ἀναγν.	ἀπελευθέρωση
»	10	»	46	»	καθημαζευμένο	»	καθημαζευμένο
»	13	»	31	»	ἦρθε	»	ἦρθε
»	13	»	35	»	*Ομηρος	»	*Ομηρος
»	13	»	65	»	Wlamiowitz	»	Wlamiowitz
»	14	»	45	»	προπατορές τους	»	προπατορές του
»	14	»	50	»	προπατορές τους	»	προπατορές του
»	15	»	51	»	ἐννεολογική	»	ἐννεολογική
»	15	»	59	»	*Ομηρος	»	*Ομηρος
»	20	»	20	»	ἦσαν	»	ἦσαν
»	21	»	26	»	προοίμιο	»	προοίμιο
»	22	»	51	»	ιστορική	»	ιστορική
»	23	»	15	»	σχεδίων	»	σχεδίων
»	25	»	54	»	ἐσωτερικός	»	ἐσωτερικές
»	35	»	11	»	χαρακτηριστικούς	»	χαρακτηριστικούς
»	35	»	28	»	κοί	»	καί
»	35	»	39	»	μιταφραστικής	»	μεταφραστικής
»	36	»	10	»	Κωστόπουλος	»	Κωστόπουλος
»	36	»	65	»	φιλοσόχους	»	φιλοσόφους
»	38	»	43	»	οὔσαι	»	οὔσαι
»	39	»	40	»	προσωπικότητας	»	προσωπικότητας
»	42	»	47	»	οὐ	»	οὐ
»	42	»	54	»	ἀνθρώπων	»	ἀνθρώπων
»	43	»	7	»	μή	»	μή
»	44	»	25	»	Ἑλληνικό	»	Ἑλληνικό
»	45	»	16	»	καταύγαζε	»	καταυγάζει
»	45	»	21	»	ἦτο	»	ἦτο
»	45	»	31	»	αὐτόν	»	αὐτόν
»	50	»	40	»	μακροσκελεῖς	»	μακροσκελεῖς
»	51	»	11	»	ἐξητρωμένον	»	ἐξητρωμένον
»	53	»	25	»	εἰσάγεται	»	εἰσάγεται
»	56	»	17	»	τεριπτώσει	»	περιπτώσει
»	61	»	57	»	ποικίλων	»	ποικίλων
»	62	»	69	»	ροματισμός	»	ρομαντισμός
»	73	»	5	»	ιστορίας	»	ιστορίας
»	73	»	65	»	εἶχα	»	εἶχα
»	74	»	40	»	Ἰσοκράτης	»	Ἰσοκράτης
»	75	»	48	»	Ἀλεξάνδρου Ἀ	»	Ἀλεξάνδρου
»	75	»	34	»	πλουσιωτάτης	»	πλουσιωτάτης
»	75	»	45	»	ἀποδείξω	»	ἀποδέξω
»	76	»	18	»	Χούρτιον	»	Κούρτιον
»	76	»	31	»	ἦσαν	»	ἦσαν
»	76	»	52	»	Ὀμήρου	»	Ὀμήρου
»	76	»	63	»	Πτολεμαῖοι	»	Πτολεμαῖοι
»	77	»	11	»	δλο	»	δλο
»	78	»	24	»	Ἰφικράτους	»	Ἰφικράτους
»	88	»	52	»	γνώμην	»	γνώμην
»	79	»	16	»	Geschihte	»	Geschichte
»	79	»	32	»	Ἰταλῶν	»	Ἰταλῶν
»	79	»	38	»	Greschichte des Hellenismus	»	Geschichte des Hellenismus
»	79	»	35	»	Griechischen	»	Griechischen
»	80	»	15	»	ὁμολογήσωμεν	»	ὁμολογήσωμεν
»	80	»	16	»	ἐπιστημονικήν	»	ἐπιστημονικήν
»	80	»	47	»	ἦτις	»	ἦτις
»	81	»	19	»	προσέκουσαν	»	προσέκουσαν

Έν σελ.	81	στιχ.	27	ἀντί	ἐπιδιώκει
»	81	»	57	»	ἰσθ' διαπλάσσει
»	82	»	36	»	ἰδικῶν
»	83	»	20	»	ὁ
»	83	»	21	»	πολλά
»	85	»	22	»	ἐργαζόμενοι
»	85	»	40	»	ὄλους
»	85	»	40	»	ἀττραῖδον
»	85	»	61	»	ῶρα
»	86	»	5	»	θποροῦν
»	86	»	16	»	λσγοπαίγνιο
»	86	»	31	»	καιροῦ
»	86	»	32	»	πάντοτε
»	86	»	34	»	κομμάτι
»	87	»	31	»	ἀμέτρους
»	87	»	32	»	θεῶν
»	87	»	36	»	Λαῦρα
»	87	»	40	»	μετέρα
»	87	»	49	»	χρειάζεται
»	87	»	50	»	φανερῆ
»	87	»	57	»	ἐτοιμάζεται
»	88	»	18	»	ὥς
»	88	»	27	»	ἀπλούστατα
»	88	»	36	»	εὐκολο
»	88	»	36	»	κακομοιριά
»	89	»	3	»	νά θεφόμεστε
»	89	»	18	»	σινάδελφοι
»	89	»	55	»	τροφίμους
»	90	»	47	»	οχολές
»	91	»	11	»	τῶς
»	91	»	12	»	ἴσως
»	91	»	15	»	Πριμότερο
»	91	»	28	»	ἀνθρωποι
»	91	»	26	»	κῆ
»	91	»	34	»	ὄχι
»	91	»	55	»	ἦταν
»	91	»	65	»	ξέρους
»	92	»	9	»	σχεδὸς
»	92	»	17	»	ἐπειγῇ
»	92	»	28	»	ἐνώσωμεν
»	93	»	36	»	τάξη
»	94	»	25	»	Ἐπιθεωρητὰ
»	94	»	54	»	Γυμνασίον
»	95	»	15	»	κουρείου
»	95	»	32	»	ἐσμὸν
»	95	»	68	»	philosophonre
»	96	»	5	»	καληνυχτίζονται

ἀναγν.	ἐπιδιώκει
»	νά διαπλάσσει
»	ειδικῶν
»	ὁ
»	πολλά
»	ἐργαζόμενοι
»	ὄλους
»	ἀττραῖδον
»	ῶρα
»	μποροῦν
»	λογοπαίγνιο
»	καιροῦ
»	πάντοτε
»	κομμάτι
»	ἀμέτρους
»	θεῶν
»	Λαῦρα
»	μητέρι
»	χρειάζεται
»	φανερῇ
»	ἐτοιμάζεται
»	ὥς
»	ἀπλούστατα
»	εὐκολο
»	κακομοιριά
»	νά φοβόμεστε
»	σινάδελφοι
»	τροφίμους
»	οχολές
»	τῶν
»	ἴσως
»	Προτιμότερο
»	ἀνθρωποι
»	τῇ
»	ὄχι
»	ἦταν
»	ξέρους
»	σχεδὸν
»	ἐπειδὴ
»	ἐνώσωμεν
»	τάξη
»	Ἐπιθεωρητὰ
»	Γυμνασίου
»	κουρείου
»	ἐσμὸν
»	philosophare
»	καληνυχτίζονται

3405

1447

5-10 X